FERİDUN M. EMECEN

FETİH VE KIYAMET 1453

"Ya ben Şehri alırım ya da Şehir beni"

Fatih Sultan Mehmed

9. BASKI
32.500
ADET

TİMAŞ

FERİDUN
M. EMECEN

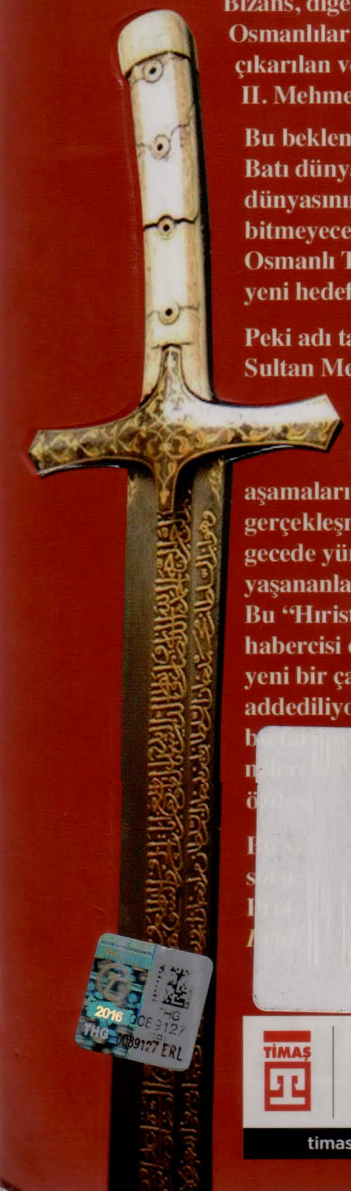

FETİH VE KIYAMET 1453

TİMAŞ

Tarih alanında pek çok önemli çalışmaya imza atan Prof. Dr. Feridun Emecen'den İstanbul'un fethi üzerine muhteşem bir araştırma…

Hem Doğu hem de Batı dünyası için büyük önem arz eden bir şehir Konstantinopolis… Bir yanda köklü bir imparatorluk Bizans, diğer yanda da Doğu'nun yükselen gücü Osmanlılar ve küçük yaşta babası tarafından tahta çıkarılan ve katı bir siyasi mücadelenin içine itilen II. Mehmed…

Bu beklenmeyen başarı, İstanbul'un fethi, bir bakıma Batı dünyasının siyasi ve askerî ilerlemesine Müslüman dünyasının bir cevabı niteliğindeydi. Bununla da bitmeyecekti; İslam dünyasının en güçlü temsilcisi olan Osmanlı Türklerine Orta Avrupa'ya kadar uzanacak yeni hedeflerinin kapıları da açılacaktı.

Peki adı tarihte yer etmiş bu başarılı padişah Fatih Sultan Mehmed kimdi? Şahsi dünyası, kişisel görüşleri, 21 yaşında "Fatih" olmasını sağlayan etkenler nelerdi? İstanbul'u almak için kurduğu hayaller neydi, kuşatmaya hazırlık aşamalarında neler yaşanmış ve fetih nasıl gerçekleşmişti? Gemiler gerçekten de Haliç'ten bir gecede yürütülmüş müydü? Kuşatma boyunca yaşananları Doğu ve Batı dünyası nasıl yorumlamıştı? Bu "Hıristiyan başkentin" fethi, bir yanda kıyametin habercisi olarak dehşetle karşılanırken, diğer yanda da yeni bir çağın başlangıcı olan önemli bir olay addediliyordu… İstanbul'un fethinin kıyametle kurulan b… sebepler n… bul'un fethiyle ö…

E… en daha pek çok s… kıcı bir üslupla k… araştırılıp yazıldı; A…

II

TİMAS

TARİH

₺25

ISBN 978-605-114-931-8

9 786051 149318

timas.com.tr timasyayingrubu

iyi ki kitaplar var...

TİMAŞ YAYINLARI

İstanbul 2016

timas.com.tr

FETİH VE KIYAMET
1453
İstanbul'un Fethi ve Kıyamet Senaryoları

Feridun M. Emecen

TİMAŞ YAYINLARI | 2677
Osmanlı Tarihi Dizisi | 71

YAYINA HAZIRLAYAN
Adem Koçal

DÜZELTİ
Tuğçe İnceoğlu

DİZİN
Ayhan Yüksel

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1. BASKI
Ocak 2012, İstanbul

9. BASKI
Nisan 2016, İstanbul

ISBN
ISBN 978-605-114-931-8
9 786051 149318

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas. com.tr
timas@timas. com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01
Matbaa Sertifika No: 16086

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

FETİH VE KIYAMET

1453
İstanbul'un Fethi ve Kıyamet Senaryoları

Feridun M. Emecen

TİMAŞ

FERİDUN M. EMECEN

Giresun-Bulancak'da doğdu. 1979'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Kürsüsü'nden mezun oldu. 1981'de Yeniçağ Tarihi Kürsüsü'ne asistan olarak girdi. 1985'te XVI. asırda Manisa ve yöresinin sosyal ve iktisadi tarihini aydınlatmaya yönelik doktora tezi kabul edildi. 1987'de Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı'na Yardımcı Doçent olarak atandı. 1989'da Doçent oldu. 1995'te aynı Anabilim Dalı'nda Profesör kadrosuna atandı. Halen İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde görev yapmaktadır.

Diğer Kitapları

Osmanlı Klasik Çağında Savaş

Osmanlı Klasik Çağında Siyaset

Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum

Yavuz Sultan Selim

XVI. Asırda Manisa Kazası

Osmanlılar'da Divan-Bürokrasi-Ahkâm: II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri (İ. Şahin ile birlikte).

Unutulmuş Bir Cemaat: Manisa Yahudileri

İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası

İstanbul'un Uzun Dört Yılı 1785-1789, Taylesanizade Hafız Abdullah Efendi Tarihi

İstanbul'un Fethi Olayı ve Meseleleri

Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi: Bulancak-Piraziz Tarihin İçinde Manisa

Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi

Ayşe, Ahmet ve Serra'ya

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9

GİRİŞ 13

I

ŞEHİR

KONSTANTİNOPOLİS'TEN

KOSTANTİNİYE VE İSTANBUL'A

1) Kostantiniye ve İstanbul: Şehr-i mev'ûd 23

2) Lânetli Şehir: Fetih Öncesi Osmanlı

Literatüründe İstanbul Kavramı 30

3) Fetih ve Kıyamet Senaryoları 38

4) Fetih Olayının Algılanışı ve İdeolojik Yaklaşım 62

II

FÂTİH

BİR OSMANLI HÜKÜMDARI VE

İSTANBUL TUTKUSU

1) Şehzadelik Yılları 82

2) İlk Saltanatı (1444-1446) 98

3) Tahttan İndirilişi ve Manisa Günleri (1446-1451) 117

4) İkinci Saltanatı ve İlk icraatları (1451-1453) 140

5) Sultanın Rakibi: Son Bizans İmparatoru Konstantin 152

III

FETİH

İSTANBUL'UN MUHASARASI VE ZABTI

1) Kuşatmaya Doğru: Hazırlıklar 165

a) Rumeli Hisarı'nın İnşası Yahut Sonun Başlangıcı 168

b) Edirne'de Hazırlıklar ve Siyasi Gerilim 183

c) Bizans'ın İç Durumu, Müdafaa Hazırlıkları ve Batı..... 203
2) Muhasara ve Savaş 226
a) Kostantiniye Muhasarası'nın Başlaması 226
b) Çarpışmalar ve Kuşatmanın Safhaları 241
İlk Genel Saldırı 242
Deniz Savaşı ve Karadan Yürütülen Gemiler 254
Mayıs Ayındaki Çarpışmalar ve Son Hücuma Doğru... 276
c) Şehrin Düşüşü 308

SONUÇ YERİNE: DÜNYA'DA FETHİN YANKILARI 341
EKLER: FETHİN ÇAĞDAŞI OSMANLI KAYNAKLARINDAN ÖRNEKLER 351
BİBLİYOGRAFYA 359
DİZİN 365

ÖNSÖZ

İstanbul'un fethi hadisesini yeniden ele almak üzere hazırlanan bu kitap; daha önce yayımlamış olduğum *İstanbul'un Fethi Olayı ve Meseleleri* (İstanbul 2003) başlıklı çalışmamın temelinde, onun çok daha da genişletilmiş, tamamen değiştirilerek yeniden düzene sokulmuş şekline dayanmaktadır. Söz konusu kitap uzun süre önce tükendiği için bunun ikinci baskısına ihtiyaç duyulmuş, fakat bu arada yeni çıkan neşriyat, özellikle A. Pertusi'nin İstanbul'un fethiyle ilgili kaynakları topladığı üç ciltlik önemli eserinin Türkçeye tercüme edilmesi, mevcut kitabın yeniden gözden geçirilmesi zaruretini doğurmuştu. Bu arada İstanbul'un bir başka yüzü olarak fethi kıyametle ilişkilendiren apokaliptik unsurlara dayalı yaptığım incelemelerin sonuçlarını, mutlaka bu yeni baskıya da eklemeyi düşünmekteydim. Üstelik bu durum içinde bulunduğumuz 2012 yılı için bazı çevrelerde beklenen kıyamet yorumlarıyla da ilginç bir paralellik arz edecekti. Bütün bunlar, çok talep olmasına rağmen, bu mütevazı kitabımın ikinci baskısını geciktirmeme yol açtı. Kitabı yeniden gözden geçirirken zaruri olarak köklü bazı düzenlemeler yaptım ve fark edileceği üzere hadisenin çerçevesini daha değişik bir zemine oturtmaya çalıştım. Burada esas olarak fetih olayını etraflı şekilde ele almakla beraber, bunun nasıl algılandığını, İstanbul kavramının Doğu dünyasında ne anlam ifade ettiğini, niçin apokaliptik söylemlere hedef olduğunu anlatmaya, böylece genellikle hamasi bir çerçevede ele alınan olayın çoğunlukla gözden kaçırılan "meş'um, uğursuz" yönlerini de ortaya koymaya çalıştım. Haliyle bütün bunlar bu kitabı diğerinden tamamen farklılaştırdığı gibi başlığının da ona göre değiştirilmesini gerekli kıldı.

Çalışmayı üç ana bölüme ayırdım. Giriş kısmının ardından ilk bölümde fethin hedefi olan bu kadim şehre yani İstanbul'a odaklandım. Şehrin Doğu ve Batı dünyasında ne ifade ettiğini; nasıl bir kudsiyet kazandığını, buna eş olarak "lânetli başkentler" serisi içine niçin dâhil edildiğini ve nihayet kıyamet ile neden ilişkilendirildiğini izaha çalıştım. Böylece Osmanlı hükümdarı II. Mehmed'in bu şehri almakla aynı zamanda kötülüklerin ve dünyanın sonunun kapılarını araladığı yolundaki fikriyatın daha sonraki dönemlere kadar akseden yankılarının sanıldığından daha kuvvetli vurgulara sahip olduğuna dikkat çekmek istedim. Burada ayrıca II. Mehmed'in şehri kuşatmaya kalktığında bütün bu uğursuzluk, kötülük kaynağı olma söylentilerini nasıl büyük bir olgunluk ve realist bir tutumla bertaraf ettiğini ortaya koymadan bu büyük hadisenin layıkıyla anlaşılamayacağı tezini ileri sürdüm. Bu analitik incelemede kaynakların yazılış dönemleri, tarihçilerin muhitleri, efsanelere karışmış ama yaygın olan inanışların, siyasî gayelerle nasıl muhalifler tarafından kullanılmakta olduğu, söz konusu bilgilerin biraz sâfiyâne tarzda dönemin tarihçilerinin kalemiyle metinlere nasıl aktarılmış bulunduğu gibi hususlar üzerinde de durdum.

İkinci bölümü doğrudan II. Mehmed ve onun İstanbul'u ele geçirme amacının siyasî yönlerine ayırdım. Küçük yaşta babası tarafından tahta çıkarılan ve katı bir siyasî mücadelenin içine itilen II. Mehmed'in şahsi dünyasını, tahttan indirilip Manisa'ya yollandığı dönemlerden beri İstanbul'u zapt etme gibi büyük bir rüyayı gerçekleştirme yolunda yaptığı faaliyetleri, ikinci ve kesin şekilde tahta çıkışının ardından meydana gelen siyasî olayları, hülasa fethin arka planını ele aldım. Özellikle siyasî hizipleşmelere ve baba-oğul çekişmesine dönecek olan hadiseler tahtında nasıl bir siyasî strateji izlendiğini de göstermeye çalıştım. Burada İstanbul hedefine yönelen henüz delikanlılık çağındaki bir hükümdarın psikolojisi, karşı karşıya kaldığı meselelere yaklaşımı ve nasıl çözüme ulaştığı gibi konulara da temas ettim.

"İkinci Roma"nın kuşatma hazırlıklarına, safhalarına ve askerî harekâtına ayırdığım üçüncü ve en geniş bölümde ise dönemin doğrudan çağdaş kaynaklarının tenkidî şekilde tahliliyle, hem hadiseyi hikâye etmeye hem de askerî teknolojiler ve klasik muhasara taktikleri arasında bu olayın yerinin tespitine çalıştım. Ayrıca hadisenin mümkün olduğunca ayrıntılı bir tasvirini yapmayı da amaçladım. Bunun yanında birtakım problemli ve tartışmalı konulara (gemilerin karadan yürütülme meselesi, şehre nereden girildiği, burânın savaşla mı yoksa anlaşmayla mı ele geçirildiği vb.) haliyle değinerek bazı yeni fikirler ileri sürdüm. Ayrıca ekler kısmına da fethin çağdaşı Türk kroniklerinin olayın bizatihi kendisini nasıl anlattıklarını göstermek üzere on bir örnek metin koydum.

Bütün bu bahislerde bilhassa olayın kendisini değerlendirirken, araştırma eserlerinin yönlendirici havasından mümkün olduğunca çıkmaya çalıştığımı, doğrudan dönemin kaynaklarına dayalı bir yönelimi benimsediğimi ve yer yer tahlilî bir metotla akademik bir dilin yanı sıra her kesimin rahatlıkla okuyabileceği bir anlatımı birbiriyle dengeli tarzda özellikle tercih ettiğimi ayrıca belirtmeliyim. Öte yandan metinde kullandığım bazı ifadeleri burada kısaca izah etmem de gerekecektir. Öncelikle son zamanlarda "İstanbul" adı, sadece ve sadece Türklere has bir adlandırma olarak görülüp "İstanbul'un fethi" lafzına karşı çıkılan bir temayül belirdiği dikkate çeker. Bunun yerine Konstantinopolis'in fethi tabirinin daha uygun olacağı üzerinde durulur. Bu fikir, şehrin resmi adının Konstantinopolis olması dolayısıyla başlangıçta makul gibi gözükür. Ancak unutulmamalıdır ki İstanbul kelimesi de Türkçe olmayıp Rumca "şehre doğru, şehre" anlamına gelen "is-tin-polis"ten galattır. Bu bakımdan bu gibi hususlarda lüzumsuz hassasiyet göstermenin anlamlı olmadığı kanaatindeyim. Benzeri şekilde Doğu Roma için sonradan üretilen "Bizans" adlandırmasını yaygınlık kazanması ve literatüre girmesi sebebiyle kullanmakta herhangi bir beis görmedim. Bu arada metinde dönemin kaynaklarından yaptığım alıntıları, okuyucuyu dönemin edebî anlayışına yakınlaştırmak ve hassas imaları aktarabilmek için bazen aynen bazen de daha rahat

anlaşılması düşüncesiyle mealen veya bugünün diline aktararak vermeyi tercih ettim.

Nihayet bu metni okuyup fikirlerini benimle paylaşan Prof. Dr. Kemal Beydilli'ye, bazı teknik konuların aşılmasında yardımcı olan genç meslektaşlarım Özgür Kolçak ile Murat Alanoğlu'ya ve yine türlü yardımlarını gördüğüm arkadaşım Ayhan Yüksel'e teşekkür ederim. Kitabın basımının en iyi şekilde yapılmasını temin eden Timaş Yayınları Tarih Editörü Adem Koçal'a ve yetkililere müteşekkir olduğumu da ifade etmek isterim.

Feridun Mustafa Emecen
Bakırköy, Eylül 2011

GİRİŞ

"İstanbul köktür, etrafı budaktır.
Kökün nuhuseti elbette
budaklarına dahi yetişir"[1]

İstanbul'un Fethi Olayı ve Meseleleri başlığını taşıyan kitabımın giriş kısmına başlarken, Kardinal Bessarione'un Venedik doçu Francesco Foscari'ye Bologna'dan 13 Temmuz 1453'te yazdığı mektuptaki şu satırlara yer vermiştim: *"Bizans'ın başkenti acımasız barbarların eline düştü, soyuldu, yakıldı, baştan aşağı yağmalandı. Biraz olsun insanlıktan nasibini almış herkes için özellikle Hıristiyanlar için ürkütücü bir durum. İtalya tehdit altında, bu vahşi barbarların şiddetle saldırıları durdurulamazsa başka ülkeler için de tehdit ortaya çıkacak"*[2]. Gerçekten 1453'te İstanbul'un düşüşü üzerine Avrupa'da baş gösteren panik havasını dile getiren bu cümleler, böylesine büyük bir hadisenin bugüne uzanan sonuçları itibarıyla da güncelliğinden pek bir şey kaybetmediğinin beş asır öncesinden kaba bir sedası gibidir.

Aslında kadim Konstantinopolis'in, bir başka ifadeyle bu "Hıristiyan başkentin" fethi, bir bakıma Batı dünyasının ağır dinî gerekçelerle süslenmiş olup Ortaçağ boyunca süre giden siyasi ve askerî ilerlemesine Müslüman dünyasının bir cevabı niteliğini

---

1 *Kitabu Mesâlih: Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, yay. Y. Yücel, Ankara 1988, s. 115.

2 Mektubun neşri: L. Mohler, *Kardinal Bessarion als Theloge, Humanist und Staasmann: III. Aus Bessarions Glehrtenkreis*, Paderborn 1942, s. 475-478. Kardinal Bessarione'nun mektubuna Pertusi tarafından da işaret edilmiş, ancak metni verilmemiştir (*İstanbul'un Fethi, II: Dünyadaki Yankısı*, trc. M. Şakiroğlu, İstanbul 2006, s. 355).

taşıyordu ve bu dünyanın en güçlü temsilcisi olan Osmanlı Türklerinin Orta Avrupa'ya kadar uzanacak yeni hedeflerinin âdeta habercisi olmuştu. Önlenemez olarak görülen Osmanlı gücünün Avrupa'nın kalbine kadar girişi, birçok yeni meselenin zuhuruna ve uzun soluklu stratejilerin üretilmesine de zemin hazırladı. Oluşturulan stratejiler, Batı dünyası için farklı bir coğrafi açılımı ortaya koyarken, kadim Roma İmparatorluğu'nun topraklarının parçalanışını da kesinleştiriyordu. Artık *Batı'nın Doğu'su* yoktu; aşağılanan, kimsenin yüz vermediği Doğu Roma'nın vârisi Bizans, yerini yine onun siyasî mirasını devralma iddiasındaki yeni, ancak ona pek de yabancı olmayan, yıllarca dikkatli şekilde izlenmiş bulunan Hıristiyanlığın karşı dünyasının en tehlikeli mensuplarına yani *Yeni Doğu* olarak nitelendirilebilecek Osmanlılara bırakıyordu.

Osmanlılar XIV. yüzyılda Selçukluların dağılması sonucu Batı Anadolu'da kendi başlarına hareket etmeye başlayan Türkmen beyliklerinden biri olarak ortaya çıkmıştı. Bizans İmparatorluğu'nun doğu sınırına yakın bölgede bulunan Bilecik-Bursa hattında ve Sakarya Nehri havzasında giderek güçlenip komşu Türkmen beylikleri arasında sivrilmeye başlamış; Rumeli yakasına geçiş ile birlikte bir devlet olma niteliği kazanmıştı. Bilhassa Trakya ve Balkanlar'daki hızlı yayılma, Bizans'ın aleyhine olarak İstanbul merkezli bu kadim imparatorluğu âdeta "Türklerle çevrili bir ada" haline dönüştürmüştü. Bizans'ın 1453'e kadar varlığını sürdürmesi bile büyük bir siyasi başarıydı; zira Osmanlılar daha Orhan Bey döneminde İstanbul'un Anadolu yakasında görülmüşler, ondan 60-70 yıl sonra Yıldırım Bayezid zamanında şehrin kapılarına ciddi şekilde dayanmışlardı. Ancak Bizans'ın siyasi şansı, Timur olayı ile "parlayarak", geçici de olsa Osmanlı Devleti'nin gerilemesine ve küçülmesine yol açacak gelişmelerle bir süre daha devam etti. Sonunda çok çalkantılı bir dönemin ardından II. Mehmed hem babasının hem de büyük atasının niyetlerini gerçekleştirebildi. Bu sırada Osmanlı Devleti ağırlık merkezi neredeyse tamamen Balkanlar'a kaymış, Tuna havzasına kadar uzanmış önemli bir siyasi teşekkül durumundaydı.

Doğu Roma'nın başkenti düştükten sonra Avrupa'da da hızlı gelişmeler vuku buldu. Çok sonraları Rönesans adı takılan yeni kültürel gelişme, keşifler çağının açılışı ve sonunda Reformasyon ile yaşanan sosyal ayrışma ve farklılıkların tanınmaya başlanması eğilimi, "Aydınlanma Çağı" öncesindeki Avrupa'nın önüne yeni imkânları koyarken; Doğu Roma'nın yeni fâtihleri büyük bir siyasi ve askerî organizasyonu gerçekleştirerek payitaht yaptıkları İstanbul merkezli, göz kamaştırıcı, üç kıtaya yayılan, bünyesinde muhtelif din, dil ve milletleri barındırıp onları bir arada yaşatma tecrübesi kazanmış olan bir imparatorluğa dönüşüyordu.

Bütün bu gelişmelerin temel noktasında yer alan İstanbul'un Türkler tarafından alınışı, dünya tarihini Batı temelli olarak algılayan ve sayılarının pek de az olmadığı çevreler için de önemini, hakkında yazılan birçok kitap ve makalelerle daimî şekilde korumuştur. Aynı durum fâtihlerinin torunları tarafından ise genellikle serinkanlı yaklaşımların uzağında gaza zihniyetinin destani motifleriyle süslü bir tarzda ele alınmıştır. Buna mukabil Batı tarihçiliğinde de olay, tam tersi bir havada, ancak yine dinî-destani kahramanlık hikâyelerine bürünmüş olarak akis bulmuş, olabildiğince abartılan bir barbarlığın nişanesi ve yok olan eski ve muhteşem Roma medeniyetine yakılan bir ağıt gibi sunulmuştur. Bu iki yaklaşım modern tarihçiliği belirli ölçüde etkilemiş gözükmektedir; bundan pek çok tarihçi ve entelektüelin kendisini kurtaramadığı dikkati çekmektedir.

Bu anlamda ilginç bir örnek, İstanbul'un düşüşü ile ilgili kitabıyla da tanınan Runciman'dır[3]. Runciman, fethin 500. yıldönümü için Londra Üniversitesi'nde yapılan toplantıya "baş yasçı" olarak geldiğini dahi ifade edebilmiştir. Tutulan yasın ne anlama geldiğini hiç şüphesiz okuyucu rahatlıkla anlayacaktır. Runciman, İstanbul'un fethinin sadece Bizans'ın değil, Roma İmparatorluğu'nun da sonu olduğunu belirtirken imparatorluğun ilkin bir Hıristiyan imparatorluğu sonra da Grek imparatorluğu haline dönüştüğü tezini

3 *Kostantiniye Düştü*, trc. D. Türkömer, İstanbul 1972.

işler. İmparatorluk kanun bakımından Romalı kalmıştır, sakinleri de kendilerini Romalı olarak görmüştür, ancak Grekçe konuşurlar, kanlarında da Roma kanı bulunmaz, fakat Roma'nın vârisi olduklarını bilirler[4]. Bu mantık İstanbul temelli olmak üzere önceleri pagan olan Roma'nın daha sonra Hıristiyanlaştığı, Doğu Roma'nın başşehrini almakla bu mirasın Türklere geçmiş olduğu ve böylece İslâmlaşmakla sürekliliğin devam ettiği gibi bir düşünüş tarzını ortaya koyabilir. Yani pagan bir imparatorluk nasıl Hıristiyanlaşmışsa şimdi de İslâmlaşmaktadır. Runciman daha sonra İstanbul'un fethi ile ilgili monografisinde büyük Hıristiyan imparatorluğunun yok olduğunu, fakat Fâtih Sultan Mehmed'in kendisini bu imparatorluğun vârisi olarak gördüğünü belirtir. Bizans'ın Türklerin eline geçmesine karşı duyulan bu gibi hissiyatta, Runciman'ın hiç de yalnız olmadığı açıktır.

İçlerinde olayların aktarıldığı tarihî metinlerin nitelik ve yazılış gayeleri, nüsha özellikleri, yazarının mensup olduğu muhiti gibi problemler bir tarafa daha metinlerin aslî nüshasının diline vâkıf olmayan, sadece birtakım yaygın popüler bilgileri sarsma amacı taşıyan veya samimi olarak böyle olduğuna inananların da bulunduğu bir kısım araştırmacı ise hadisenin genel bir yaygınlık kazanmış ve halka mal olmuş destanî unsurlarının varlığı veya yokluğuyla uğraşarak âdeta "suyu bulandırma" yöntemini tercih ederler. Bu "balığın bulanık suda avlanacağı" mantığının dışında, herkesin çok iyi bildiğine inandığı, işin tuhaf yanı meslekten tarihçilerin de artık yazılanlar dışında başka bir şey söylemenin mümkün olamayacağını düşündüğü, konuyla ilgilenenlerin ise yapılan araştırmaları hiçbir şüphe duymaksızın kabullendikleri bir ortamda, hakkında neredeyse uzun yıllar sağlam metodolojik bir ilmî çalışmanın yapılmadığı bu hadise, yıl dönümleri münasebetiyle kamuoyunun gündemine getirildiğinde, pek çoğu gereksiz ama halkın zihinlerini altüst eden bir tartışma zeminine çekilmektedir.

4 "İstanbul'un Sükutu", trc. O. Ş. Gökyay, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, II (İstanbul 1956), s. 185.

Aslında olayın safhaları hakkında yerli kaynakların yetersizliği, o döneme ait belgelerin olmayışı, Osmanlı kaynaklarının henüz olgunluğa erişmediği erken bir döneme rastlaması gibi sebeplerle ayrıntılara yönelik bilgi eksikliklerinin varlığı bilinmektedir. Bizans ve Latin günlüklerinin anlatımı, bu hadiseyi bütünüyle esir almış bulunmakta ve bunları aynı ayrıntılarla kontrol etmeye yarayacak Osmanlı kaynağı eksikliği de daima hissedilmektedir. Bununla beraber bu bilinmezlikler denizinde, mevcut kaynakların ışığında hadiseye farklı pencerelerden yaklaşmanın mümkün olabileceği de söylenebilir. Bütün bu problemlere rağmen son yıllarda konu üzerinde yeni çıkan neşriyat, panorama müzesi, filmler, diziler vb. vasıtasıyla fethi görsel bir çerçevede sunma eğiliminin giderek artması, yukarıda temas edilen hususların da etkisiyle, doğrudan dönemin kaynakları muvacehesinde fetih hadisesinin çeşitli yönleriyle yeniden ele alınmasını zarurî kılmaktadır.

Bu araştırmada da doğrudan hadiselerle ilgili aslî kaynaklar kullanılmış ve mehaz gösterilmeksizin çeşitli araştırma eserlerine dayalı, yerleşmiş bilgilerin dönemin ilgili kaynak eserindeki yeri (veya yersizliği) belirlenmiş ve bunlara dayalı yeni yorumlara teşebbüs edilmiştir. Osmanlı çağdaş kaynaklarının yetersizliğine mukabil, özellikle A. Pertusi tarafından toplanan döneminde yazılmış çağdaş tarihî kaynaklar, türlü metinler, mektuplar, bu çalışma için karşılaştırma imkânını genişletmek bakımından faydalı olmuştur. Pertusi ilk ciltte doğrudan çağdaşların tanıklığına ait metinleri; ikinci ciltte dış dünyadaki çağdaş yankıları içine alan yazıları toplamış; üçüncü ciltte ise daha sonra rastladığı bugüne kadar neşredilmemiş metinleri derlemiştir[5]. Bu çalışmalarıyla İstanbul'un fethi hadisesiyle ilgili hemen hemen bütün temel kaynakları okuyucuya ve araştırıcılara sunmuştur. Bununla beraber bazı metinlerin özetlendiği, birtakım önemli vurguların atlandığı, özellikle Türk kaynaklarının biraz ihmal edildiği dikkati çeker.

5 *İstanbul'un Fethi I: Çağdaşların Tanıklığı*, trc. M. Şakiroğlu, İstanbul 2004; *II: Dünyadaki Yankısı*, İstanbul 2006; *III: İstanbul'un Fethine Dair Neşredilmemiş ve Az Bilinen Metinler*, İstanbul 2008.

Türk kaynakları ve olayı ele alış şekilleri üzerinde bir sonraki bölümde bilgi verildiği için burada kuşatmaya şahit olan ve hadiseye içeriden bakan yazarlara kısaca temas etmek gerekecektir. Bunlar içinde ilk zikredilecek şahıs, kuşatma sırasında hekim olarak bir Venedik gemisinde bulunan, Türklerin şehre girmesi üzerine başka bir Venedik gemisine binerek kaçan Nicolo Barbaro'dur. Kendisi kuşatma ve savaşların günlüğünü tutmuştur. Bunları daha sonra bir araya getirerek 1454'te bir kitap halinde düzenlemiştir. Yazar Venedikli olduğu için Cenovalı müdafilere karşı olumsuz görüşler sergiler. Burada kuşatmanın çok ayrıntılı tasviri vardır[6]. Şehrin Osmanlıların eline geçmesi sırasında Galata Cenova (Ceneviz) podestası olan Angelo Giovanni Lomellino'nun kısa mektubu, keza yine Latin ve Ortodoks kiliselerinin birleşmesine taraftar olan sonradan Papa'nın temsilcisi olarak kuşatma arifesinde İstanbul'a dönen Kievli kardinal Isidoro'nun yine muhtelif şahıslara yazdığı kısa mektupları olayları özet halinde nakleder[7]. Kardinal Isidoro ile birlikte 26 Ekim 1452'de İstanbul'a gelen Midilli başpiskoposu Sakızlı Leonardo kuşatmayı daha geniş şekilde aktarır[8]. Onun anlatımı başka kaynakları da etkilemiş olması bakımından önemlidir. Müdafaa sırasında İstanbul'da bulunan Floransalı tüccar Jacopo Tedaldi de ilginç ayrıntılara yer verir. Kefe episkoposu Giacomo Campora ile Ubertino Puscolo kuşatmaya şahit olmakla birlikte olayı çok kısa olarak zikrederler[9]. Bizans sarayında görevli olan diplomat ve tarihçi Yorgios Sfrancis (Sphrantzes/Sfrantzes), imparatorun yanında yer almasına rağmen olayın tafsilatına hiç girmez. Menekşe (Monemvasia) metropolidi Macarios Melissinos bu eseri 1573-1577 dolayında genişleterek yeni bir eser ortaya koymuştur.

6 Latince ve İngilizceye tercüme edilen eser *Kostantiniye Muhasarası Ruznâmesi 1453* adıyla Türkçeye çevrilmiştir (İstanbul 1953, 1971). Keza bk. Pertusi, I, s. 95-120.

7 Bk. Pertusi, I, s. 135-155.

8 Pertusi, I, s. 161-176.

9 Pertusi, I, s. 190-197.

Bu sonuncu kitaptaki eklemeler, yanlışlıkla birçok modern yazar tarafından Sfrancis'in orijinal bilgileri gibi algılanmıştır[10].

Pertusi, bu şahitlere Thomaso Eparchos ile Giosue Diplovatatzes'i de ekler. Bunların kuşatmayla ilgili takriri bazı hususları aydınlığı kavuşturma bakımından önemli görülür[11]. Kiliselerin birleşmesine karşı çıkan, fetih sonrası Türklerin eline esir düşen ve ardından II. Mehmed tarafından patriklik makamına getirilen Gennadios Skolarios'un kuşatmayla ilgili 1454'te kaleme aldığı dinî metin olaylar hakkında hiç tafsilat vermez[12]. Bununla beraber kuşatmaya tanık olan Nestor İskender (Iskander) hayli geniş olarak hadiseyi nakleder. Nestor İskender'in eserinin tenkidi bir neşri yapılmıştır[13]. Kuşatmaya şahit olmayan ancak hadiseyi detaylı olarak veren Bizans kaynakları Dukas, Chalkokondyles ile olayı Osmanlı cephesinden yazan Kritovulos'un eserleri de çok önemlidir. Pertusi bu üç eserdeki bilgileri geniş ölçüde derlemesine almıştır[14]. Ayrıca Osmanlı ordusunda bulunan ve sonradan kaçarak hatıralarını kaleme alan eski bir yeniçerinin kuşatmayla alakalı verdiği bilgiler de dikkat çekicidir[15].

Öte yandan çağdaş eserlerle ilgili bir başka derlemeyi yapan J. R. Melvill Jones da yukarıda zikredilen Tedaldi, Sakızlı Leonardo, Chalkokondyles, Dukas dışında Riccherio, Zorzi Dolfin ve Lomellino'nun yazdıklarına yer vermiştir[16]. Doğrudan ilgili

10 Pertusi, I, s. 204-205; Orijinal eserin tamamı L. Kayapınar tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir: *İstanbul'un Fethinin Son Tanığı: Yorgios Sfrancis'in Anıları. Chronicon Minus*, İstanbul 2009. Pseudo-Phrantzes yani Sahte Sfrancis olarak anılan kronikte (Maius), Sakızlı Leonardo'nun etkisi için bk.M. Philippides, "The Fall of Constantinople: Bishop Leonard and the Greek Accounts", *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, sy. 22 (1981), s. 287-300.

11 Pertusi, I, s. 215-220.

12 Pertusi, I, s. 221-228.

13 *The Tale of Constantinople (of its Origin and Capture by the Turks in the Year 1453)*, terc. W. K. Hanak-M. Philippides, New York 1998.

14 Pertusi, II, s. 83-118.

15 *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, trc. K. Beydilli, İstanbul 2003.

16 *Yedi Çağdaş Rivâyet: 1453 İstanbul Kuşatması*, trc. C. Tomar, haz. M. Taş, İstanbul 2008.

metinlerin orijinaline dayanan bu derleme de hem Pertusi'yi hem de bazıları Türkçeye tercüme edilen Bizans ve Latin kaynaklarını karşılaştırma imkânı vermesi bakımından önemlidir. Dukas tarihinin yeni neşri de eski tercümenin ciddi hatalar ihtiva ettiğini göstermiştir[17]. Burada Dukas'ın İstanbul kuşatması anlatımı daha sağlam olduğu anlaşılan bu yeni tercüme ışığında ele alınmıştır.

Çağdaş kaynaklar ve bu kaynakların neşrine yönelik bu çalışmalar yanında kuşatmanın askerî yönü ve diğer siyasî meselelerle ilgili bazı yeni neşriyatın yapıldığı da dikkati çekmektedir. Hammer ve Zinkeisen gibi genel Osmanlı tarihi yazanların eserlerinde geniş yer bulan İstanbul'un fethi konusu bilhassa 400. sene-i devriyesine denk düşmekle de dikkat çeken, Yunancaya ve Karamanlıca Türkçesine tercüme edilen Mordtmann'ın müstakil eseriyle Batı'da çok ilgi çekecek bir mevzuyu oluşturacaktır. Mordtmann'ın Kırım Savaşı (1853-56) esnasında ilk elden kaynakları kullanmış olarak kaleme aldığı, fetihten 400 sene sonra vaktiyle Türk muhasarasında kendi kaderine terk edilmiş olmasından ötürü yapılan hatanın tekrarlanmaması için Kırım Savaşı dolayısıyla müttefiklerin dikkatini İstanbul'un önemine çekmek isteyen eseri (*Belagerung und Eroberung Constantinopels durch die Türken im Jahre 1453*, Stuttgart 1858) ile Batı'da giderek artan ilgi Osmanlı sahasında da kendini göstermiştir. Mordtmann'ın kaynak olarak kullandığı Hayrullah Efendi Tarihi'nde İstanbul'un fethi bahsi (VII, İstanbul 1288), bir ölçüde bu olay ile alakalı Osmanlı literatüründeki ilk ciddi bilgiler olarak dikkati çeker. Bugün ise daha çok Ahmed Muhtar Paşa (*Feth-i Celîl-i Kostantiniye*, İstanbul 1316), E. Pears (*The Destruction of the Greek Empire and the Story of the Capture of Constàntinople by the Turks*, London-Newyork-Bombay 1903), G. Schlumberger (*İstanbul'un Muhasara ve Zabtı*, trc. M. Nahid, İstanbul 1330), F. Dirimtekin, (*İstanbul'un Fethi*, İstanbul 1976), S. Runciman (*Kostantiniye Düştü*, trc. D. Türkömer, İstanbul 1972) gibi artık eskimiş ve çok iyi bilinen

17 Doukas, *Tarih: Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, trc. B. Umar, İstanbul 2008. Mütercim Vl. Mirmiroğlu'nun tercümesindeki (*Bizans Tarihi*, İstanbul 1956) yanlışlara yeri geldiğinde işaret etmiştir.

yazarların eserleri dışında, edebî bir üslupla popüler hale getirilen ve derin bir tahlili incelemeye dayanmayan indi yorumlarla dolu yerli ve yabancı birkaç kitabı, kronolojik olarak olayı anlatan, ancak eski bilgileri tekrarlayan bir başkasını (M. Ak-F. Başar, *İstanbul'un Fetih Günlüğü*, İstanbul 2003) bir tarafa bırakırsak, bu hususta en önemli ilmî inceleme uzun yıllardır İstanbul üzerine çalışan Walter K. Hanak ile Marios Philippides ikilisine aittir. *The Siege and Fall of Constantinople in 1453: Historiography, Topography and Military Studies* (2011) adlı bu devasa çalışmada, önce çağdaş kaynakların uzun uzadıya tahlili yapılmış, bazı eserler üzerinde derin bilgiler verilmiş; ikinci bölümde ise İstanbul'un topografyası, surları ele alınmış, en son da askerî harekâtı ve kuşatma üzerinde durulmuştur. Bu büyük çalışmanın en önemli eksikliği Türk kaynaklarıdır. Muhtemelen yazarların Türkçe literatüre hâkim olamamaları ciddi bir problem gibi gözükmektedir[18]. Öte yandan eserde bilinenlerin yeniden uzun ve ısrarlı tekrarları, bol miktardaki "haşviyât" da dikkati çekmektedir[19]. Bununla birlikte bu eserin bütün malzemeyi toplama gayreti ve bazı yeni çıkarımlara teşebbüs edilmesi, topografyayı en ince ayrıntısına kadar belirlemesi bakımlarından faydalı olduğu âşikârdır.

18 Küçük bir örnek olarak Tursun Bey ile ilgili kısım gösterilebilir. Yazarlar sadece onu esas almışlar, *TOEM*'de yayımlanan Türkçe neşriyat ile H. İnalcık-R. Murphy'in tıpkı baskısına atıf yapmışlar, ancak M. Tulum tarafından yapılan ilmî ve tenkidî neşri göz ardı etmişlerdir (s. 90).

19 Buna örnek olarak daha önce de çalıştıkları ve neşrettikleri Nestor-İskender ile ilgili bilgiler krş. *The Tale of Constantinople*, s. 1-20 ve notlar kısmı), yanında Sphrantzes ve Pseudo Sphrantzes konusuyla alakalı uzun bahisler lüzumsuz karşılaştırma ve tekrarlarla doludur (bk. s. 139-192).

I
ŞEHİR
KONSTANTİNOPOLİS'TEN KOSTANTİNİYE VE İSTANBUL'A

"Diğer bütün kentler ölümlüdür ama
İstanbul sanırım insanlar
var oldukça yaşayacaktır"[1]

1) Kostantiniye ve İstanbul: Şehr-i mev'ûd

Tarih boyunca gerek Doğu ve gerekse Batı dünyasında dinî ve siyasi açıdan çok önemli bir yere sahip olan İstanbul, iki kıt'anın geçiş yerinde ne tam doğuya ne de tam batıya ait bir konumda yer alır. Bununla birlikte her iki medeniyetin âdeta bir temsilcisi olarak asırlarca süren farklı bir misyonu ruhunda taşımış; bu medeniyetlerin mensuplarınca değişik amaçlarla fakat sonuçta benzeri algılayışla ilginç bir tarihî geçmişten süzülüp gelmiştir. Yerleşme tarihinin binlerce sene geriye gittiği yeni yapılan kazı çalışmalarıyla artık tescillenmiş olan şehrin bir imparatorluk merkezi olarak ortaya çıkışı, aynı zamanda dinî ve siyasi bir ideolojinin yerleşmesine de zemin hazırlayarak her iki dünyanın, yani Doğu ve Batı'nın temsil ettiği fikrî temelleri belirlemiştir.

Şehrin tarihî konumu, coğrafyasının sağladığı avantajlarla ilginç bir özellik taşır. İki kıt'ayı, yani Asya ile Avrupa'yı birbirinden

1 Petrus Gyllius, *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, trc. E. Özbayoğlu, İstanbul 1997.

ayıran Boğaz'ın (İstanbul Boğazı) Marmara'ya açıldığı güney yönünden, buraya doğru gelen dar bir koy olan Haliç'in batı kıyısı boyunca uzanan yarımada asıl yerleşme yerini teşkil eder. Bu haliyle Avrupa kıt'asının bu kesimdeki en doğu ucunda bulunan yegâne iskân birimi durumundadır. 8 km.'lik Haliç, yarımada üzerindeki yerleşmenin oluşmasında, emin bir liman görevi sağladığı için son derece belirleyici olmuştur. Şehrin ana merkezi Topkapı Sarayı ve Ayasofya, yani bugünkü Sultanahmet kesimidir. Efsanelerle süslü kuruluş hikâyesi, buranın bir Megara (Orta Yunanistan'da bir Dor kentidir) kolonisi olarak teşekkül ettiği yönündedir. Fakat yeni yapılan kazılar yerleşme tarihinin bundan çok daha öncelere gittiğini ortaya koymuştur. Nitekim Antik dönemdeki adıyla Lykos yani Bayrampaşa Deresi'nin denize döküldüğü kesimde bugün tamamıyla alüvyon ve toprakla dolmuş eski limanda (Yenikapı) gerçekleştirilen kazılar sonucu, bu limanın oluşmasından çok öncesini, tahminen 7000 yıllık bir zaman dilimini gösteren tarih öncesi sayılabilecek birtakım bulgulara ulaşılmıştır. Bunlar deniz seviyesinden 6,5-7 metre kadar derinden çıktığı için Yenikapı'daki ilk yerleşimin MÖ. 6500'e kadar indiği belirtilmiştir[2]. Bu keşifler İstanbul'un antik tarihini bundan öncesine (tarih öncesi) götürmekte ve yazılı kaynaklarda adının "Byzantion" şeklinde geçtiği devirlere kadar uzanan, zaman zaman kesintili de olsa devamlılık gösteren iskân tarihine sahip bulunduğunu düşündürmektedir.

Büyük ihtimalle bu yerleşme temelleri üzerinde ortaya çıkan Byzantion ise bugünkü Topkapı Sarayı (şehrin Akropolis kısmı burada idi) ile Ayasofya'nın bulunduğu alanda, muhtemelen yine bugünkü Bayezit semtine kadar uzanan ve adı tarihî kayıtlarda zikredilen bir koloni şehri olarak sivrilmişti. Bu koloni şehri adını efsaneye göre Byzas adlı kumandan veya kraldan alıyordu[3]. Trakça-İllyrce bir şahıs adına dayalı olduğu açık olan Byzantion, geç

2 M. C. Özdoğan, "Tarih Öncesi Çağlarda İstanbul", *Kültür Başkenti İstanbul*, İstanbul 2010, s. 6-7.

3 J. Miller, "Byzantion", *Real-Encyclopadia*, III (Stuttgart 1899), s. 1116-1150. Keza O. Tekin, "Eskiçağ'da İstanbul", *Kültür Başkenti İstanbul*, s. 2-38.

dönemlere ait İslâm ve Türk kaynaklarında Arapça telaffuza uygun şekilde buranın kadim adı olarak geçer. Şehir Byzantion olarak varlığını yaklaşık bin yıllık bir süre boyunca devam ettirmiştir (MÖ. VII. asırdan 330'a kadar). Bu isimlendirme, İkinci Roma tarihi üzerine gittikçe artacak olan incelemelerin yapıldığı XVIII-XIX. yüzyıllarda bu devleti nitelemek üzere ortaya atılıp günümüzde yaygınlık kazanan "Bizans İmparatorluğu" tanımlamasının da menşeini teşkil etmiştir.

Byzantion'un milattan sonra II. asırda 7-7,5 km. civarında bir alanı kapladığı tahmin edilmektedir. Bu küçük ama stratejik hususiyeti büyük olan şehir, 73 yılında İmparator Vespasianus tarafından Roma İmparatorluğu'na dâhil edilmesiyle yeni bir gelişme dönemine giriş yaptı. İmparator Septimus Severus burayı yeniden imar etti, surları genişletti ve oğlunun adına bu yeni şehri Augusta Antonina olarak andı. Şehrin tarihinde dönüm noktası, Roma tahtını ele geçiren I. Konstantinos'un (Büyük Konstantin) burayı yeni imparatorluğunun başkenti yapması oldu. Başkentin inşası 324 yılında başlamıştı; Konstantin eski Byzantion'u neredeyse dört misli kadar büyüttü. Roma'ya benzer şekilde yeni binalarla süsledi, saray, Senato binası, tapınak/kiliseler, hipodrom inşa edildi, 11 Mayıs 330'da da resmen açılışı gerçekleşti[4]. Bu yeni kurulan şehir ilk Hıristiyan imparator olan Konstantin tarafından yine ilk Hıristiyan imparatorluğun başşehri olarak tasarlanmıştı. Bu bakımdan burasının ilk Hıristiyan imparatorluk başkenti olduğu gerçeğini unutmamak gerekir. Artık adı da değişmişti ve kurucusuna atfen Konstantinopolis olarak anılmaya başlanmıştı. Bu isim hemen doğu sınırlarında ortaya çıkacak olan İslâm devletlerince de Kostantiniyye şeklinde telaffuz edilecekti.

Yeni Roma Konstantinopolis/Kostantiniyye, Marmara kıyısında Yenikapı'dan başlayarak Çukurbostan, Bayrampaşa deresi, Cibali ve Haliç'e inen surlarla kuşatılmıştı. Daha sonraki imparatorlardan

4 L. Brehier, "Constantin et la fondation de Constantinople", *Revue Historique*, CXIX (Paris 1915), s. 248; W. Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyıl Başlarına Kadar*, trc. U. Sayın, İstanbul 2001, s. 16-19.

II. Theodosius V. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren surları batıya doğru geliştirdi (413-447); böylece bugünkü surlar ortaya çıkmış oldu[5]. Şehir tarihî yarımadada artık uzandığı son sınırlarına gelmişti; 1453'te fetih sırasında da bu durumunu koruyordu. Theodosius surları, bu son kertede Osmanlı ordusunun karşısında hayli berkitilmiş şekilde aşılmaz bir set gibi duruyordu.

Tarihî yarımadada bu Hıristiyan imparatorluk başkentini temsil eden ön önemli yapı hiç şüphe yok ki Ayasofya idi[6]. Doğu Hıristiyanlığının en önemli merkezi olacak Konstantinopolis'in simgesi Ayasofya büyük kilisesi, sadece Hıristiyan dünyası açısından değil, daha sonra ortaya çıkarak büyük bir gelişme kaydedecek olan İslâmiyet'in yayıldığı sahalardaki Müslüman devletler için de kutsi bir yer olarak telakki ediliyordu. Bu gelenek hiç şüphe yok ki Osmanlı Türklerine de miras kalacaktı. Ayasofya çerçevesinde İslâm tarihine giren efsaneler ve mitler, Konstantiniye'ye atfedilen kutsiyetle birlikte ilginç bir manevî motife dönüşecekti. Ayasofya efsaneleri Türk ve İslâm tarihinin ilk geniş kapsamlı literatürü olarak fetihten sonra bile entelektüel düzeyde canlılığı koruyacaktır[7].

Hıristiyan Roma'nın ilk başkenti olmakla, önemli bir dinî merkez olma konumu asla unutulmayan İstanbul, onun karşıt cephesini temsil eden Müslümanlarca da peygamberlerinin hedef gösterdiği, hakkında birçok efsanenin oluşturulduğu mukaddes bir yer hüviyetine bürünmüştü. İslâmiyet'in yeşerdiği coğrafyanın genişlemesiyle Hıristiyan dünyasının doğudaki siyasi merkezi haline gelmiş ve aynı zamanda doğu cihetinden gelebilecek büyük bir tehdit algılamasıyla da beslenmeye başlamıştı. Fakat İstanbul ilginç şekilde ikiye ayrılmış olan Hıristiyan dünyasının batıdaki kolu için de Doğu'nun zenginliklerine ulaşma, mukaddes şehir Kudüs'ü Müslümanların elinden alma gibi yüksek ideallerin başlangıç noktası durumundaydı. Papalığın güç kazanmasıyla Batı Hıristiyanlığı yükselirken

5 Müller-Wiener, s. 286-295; M. Philippides-W. K. Hanak, *The Siege and the Fall of Constantinople*, s. 297.

6 S. Eyice, "Ayasofya", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (DİA), IV, s. 306-307.

7 S. Yerasimos, *Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, trc. Ş. Tekeli, İstanbul 1993.

bunların temsilcileri Doğu Roma'yı ve genel olarak onun da doğusundaki dünyayı zengin, uygar toplumlar olarak görüyordu. Böylece Batı zihniyetinde sâfiyâne bir yaklaşımla İstanbul'u da içine alan bir Doğu imajı belirdi. Bunun sonucu ortaya çıkan Haçlı seferleri, sadece İslâm dünyası dâhilinde kalan Kudüs'e ulaşmak değil, Doğu Roma'yı ve dolayısıyla bunun başkenti İstanbul'u da hedef seçmişti. Aleni olarak ortaya çıkan karşıtlık daha sonraki çatışmaların ana kaynağını teşkil etti; İslâm'ın karşı koyuşu aynı paralelde dinî bir veçhe kazandı; vaktiyle Doğu Roma'yı ve onun merkezi İstanbul'u hedef alan hızlı İslâm fetihlerinin itici manevi motoru olan "cihad" kavramı, daha katı çerçevelerde yorumlandı. Arada kalan Doğu Roma'nın merkezi, Doğudakiler için Batı'nın eşiğiydi, şimdi ise Batılılar için Doğu'nun eşiği olmuştu.

İslâm dünyasında Arap coğrafyacıların etkisiyle farklı bir Konstantinopolis temasının yaygın olarak literatüre girdiği de söylenebilir. Aslında bu gelenek Hz. Peygamber'in gösterdiği yolda, daha Emeviler döneminde başlayan doğrudan Kostantiniye'ye yönelen askerî seferlerle de kendisini göstermişti. Bu dört büyük seferden üçü Emeviler (669, 674, 717) sonuncusu ise Abbasiler (781-782) tarafından icra edilmişti[8]. Özellikle Muaviye b. Ebu Süfyan'ın komutasındaki ilk İstanbul kuşatması, bazı sahabelerin de katılımıyla, daha sonraki dönemlerde silinmeyecek bir iz bırakan, ayrıca türlü mitlerin oluşmasına zemin hazırlayan bir özellik kazanacaktı[9]. Hz. Peygamber'i Medine'ye hicreti sırasında evinde misafir etmiş olan Ebu Eyyüb el-Ensari'nin bu kuşatmaya katılıp surlar önünde hastalanarak vefatı, 1453'teki fethe kadar uzanan yolda İslâm dünyası için büyük bir manevi motivasyon sağlayacaktı. Bu durumu Arap coğrafya eserlerindeki Kostantiniye bahislerinde görmek mümkündür. Şehre yönelik olarak artan ilgi, bu eserler vasıtasıyla giderek yaygınlaşmış olmalıdır. Öyle ki Kostantiniye bu geleneğin

8 C. Avcı, "Müslüman Arapların İstanbul Seferleri", *Fatih Sempozyumları, Tebliğler*, II, İstanbul 2006, s. 108-115.

9 M. Canard, "Tarih ve Efsaneye Göre Arapların İstanbul Seferleri", (trc. İ. H. Danişmend), *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, II (1956), s. 213-259.

etkisiyle Müslüman hükümdarlar için peygamberin müjdesiyle İslâm'ın "şehr-i mev'ûdu" yani vaat edilmiş şehri haline gelmişti.

Arap coğrafyacılarından İbn Hurdazbih (ö. 300/912-913), buranın "Bizantiniyye" olduğunun ve daha sonraları Büyük Konstantin'in krallığını buraya taşıdığının, etrafını surlarla çevirerek Kostantiniye olarak adlandırdığının farkındadır. Ayrıca Rumların bu büyük şehrine el-Bizirum dendiğini de ifade eder. El-Mes'udi (ö. 345-46/956-57) ise "İstanbul" şeklindeki kullanımı X. yüzyıla indirir ve burayı Rumların başşehri olarak anarken ismini "Bulin" olarak verir. Bu kelimenin şehir anlamına geldiğini yazar, yaygın şekilde halkın bundan hareketle "isten-bulin" olarak başkentlerini adlandırdıklarına temas eder. Şehrin Kostantiniye adlandırması yanında bu son telaffuzla da yaygın olarak bilindiği, diğer Arap seyyahların ifadelerinden açık olarak ortaya çıkar. Hatta bazı Arap seyyahlar, "Rumlar şehre bizim gibi Kostantiniyye demiyorlar, İstanbul diyorlar" şeklinde durumu izah ederler[10]. O kadar ki ansiklopedik anlayışla yazılan bazı eserlerde Kostantiniye yanında İstanbul adı da artık bir madde başlığına dönüşmüştür. Nitekim Yakut el-Hamevi (ö. 626/1229) bu şekilde müstakil başlık açan ilk coğrafyacıdır, bu başlığın altında şehir hakkındaki atfını Kostantiniye'ye yaparak tafsilatı burada vereceğini bildirmiştir[11]. Bu şekilde Kostantiniye ve İstanbul adlarının kullanımı Doğu dünyasında giderek yaygınlaşmış ve Türk kaynaklarına da bu iki şekilde aksetmiştir.

Öte yandan İslâm dünyasında ilk İstanbul tasvir ve tavsifleri, daha sonraki dönemlerde de şehrin imajı yanında bu çerçevede üretilen hikâye ve efsanelere kaynaklık etmiş gözükmektedir. X. yüzyılın ilk yarısında yaşayan astronom ve coğrafyacı İbn Rüste,

10 Bu bilgiler için bk. A. Bakır, "Ortaçağ Coğrafyacılarının İzlenimleri Işığında İstanbul", *İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İstanbul*, ed. F. Emecen, İstanbul 2010, s. 150-153.

11 C. Avcı, "Arap-İslam Kaynaklarında İstanbul", *İstanbul Üniversitesi 550. Yıl Uluslararası Bizans ve Osmanlı Sempozyumu (XV. Yüzyıl)*, ed. S. Atasoy, İstanbul 2004, s. 99-100.

esir olarak bir süre İstanbul'da kalan Harun b. Yahya adlı birinden naklen şehri tafsilatlı şekilde anlatır. Harun b. Yahya'nın beyanına göre, etrafı surla çevrili bu kentin Roma'ya açılan kapısı üzerinde beş fil heykeli bulunur, diğer önemli kapı Bigas (Pigi veya Silivrikapı) adını taşır ve demirdendir. Hipodromda tunçtan yapılmış at, insan ve çeşitli vahşi hayvan heykelleri vardır, imparatorun sarayının etrafı duvarla çevrilidir, çok geniştir, Ayasofya Kilisesi de muhteşem bir binadır, özellikle buradaki at ve yılan heykelleri tılsım amaçlı olarak konmuştur. Ayasofya'nın yakınında mermer üzerinde yer alan ve Ayasofya'yı yaptıran imparatora ait bir mezar ve heykel çok dikkat çekicidir[12]. Burada özetlenen İstanbul tasviri, daha sonraki pek çok Arap coğrafyacı için başlıca mehaz olacaktır. Bilhassa Büyük Konstantin'e ait olarak gösterilen heykel etrafında pek çok hikâye türetilmiş; Arap kaynaklarındaki bilgiler daha sonra Osmanlı kaynaklarına da yansımıştır. İmparatorun sağ elinin havaya kalkık olması, sol elinde küre bulunması, bir kısmı apokaliptik çeşitli yorumların kaynağı olarak İstanbul imajında ilginç bir yer kazanmıştır.

XIV. yüzyılda bir başka seyyah ed-Dımeşkî buradan söz ederken, Kostantiniye surlarının dışında Hz. Peygamber'in ashabından Ebu Eyyüb el-Ensari'nin mezarı olduğunu belirtmiştir[13]. Bu durum İstanbul'un fethi sonrasında mezar yerinin keşfinde II. Mehmed ve etrafındakilerin hangi bilgi kaynaklarından esinlenmiş olduklarına dair fikir verir. Bütün bunlara hiç şüphe yok ki Hz. Peygamber'e atfedilen türlü hadisler de eklenebilir. Arap literatüründe bu hadislerin şehre yönelik fetih umutlarını devamlı şekilde canlı tuttuğu açıktır. Bu hadislerin bir bölümünün sıhhati şüpheli olsa da ortaya çıkan tasavvurlarda ve fetih düşüncesinde itici rolleri olduğunu unutmamak gerekir. Müteakip bahiste bu hadislerin hangilerinin II. Mehmed döneminde bilindiği ve hangilerine doğrudan atıf yapıldığı konusuna temas edilecektir; ancak burada belirtilmesi gereken

12 C. Avcı, "Aynı Makale", s. 101-103.

13 C. Avcı, "Aynı Makale", s. 104.

husus ortaya çıkan kutsî bir gaye ve hedefin Kostantiniye/İstanbul üzerinde manevi ve dinî açıdan da takviye edilmiş bulunmasıdır.

Kısaca Osmanlıları da içine alan İslâm dünyasında beliren Kostantiniye imajı ciddi bir motivasyon sağlamıştır. Bunu en yakın hissedenler, hiç şüphe yok ki bu İkinci Roma'nın hemen yanı başındaki sınır hattında bir Türkmen Beyliği olarak ortaya çıkacak Osmanlılar olacaktır. Fakat bu kutsal dava, yahut "vaat edilen şehir"in yine hadislere dayanan bir başka yüzü daha bu kez doğrudan Osmanlı entelektüel dünyasında, birtakım siyasi mülahazalardan da beslenmiş olarak hayli etkili vurgularla kendisini gösterecektir.

2) Lânetli Şehir: Fetih Öncesi Osmanlı Literatüründe İstanbul Kavramı

Osmanlıların Bizans'ın başkentinin etrafını çeviren devleti için Kostantiniye siyasi açıdan âdeta bir "çıbanbaşı" gibi telakki ediliyor; aynı zamanda entelektüel dünyasında da eski Bizans ve Arap edebiyatından gelen etkilerle bir taraftan kutsal bir şehir, öte yandan da aynı nispette toprağında lânetin ve kötülüklerin kol gezdiği bir belde olarak nitelendiriliyordu. Başkentin bu meş'um yüzüne çok sonraları 1544-1547 yılları arasında İstanbul'da bulunan Fransız seyyah Pierre Gilles de işaret etmişti: Seyyah şehrin kadim eserlerini tanıtırken Bizans kaynaklarına dayalı olarak bu muhteşem payitaht hakkında olumsuz söylentileri ve kötü kehânetleri de belirtme ihtiyacı duymuş ve Bizanslı Ioannes Tzetzes'e dayanarak "Öküz böğürecek, boğa yas tutacak", "Yazık sana İstanbul yedi tepe üzerinde oturuyorsun, bin yıl yaşamayacaksın" gibi rivâyetlere yer verip bunların yorumunu yapmıştı[14]. Söz konusu rivâyetler, yazarın döneminden bir asır evvel ortadan kalkan Bizans'ın kadim sâkinlerinin kalbinde daimî olarak şehirlerine bir gün korkulu günlerin geleceği beklentisinin acı bir tezahürüydü. İlginç olan husus, benzeri şekilde onun mirası üzerinde yükselen yeni imparatorluğun

14 *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, s. 175-178. Ayrıca Gyllius, daha etkili olan Erythraili Sbylla'in meşhur kehânetini de eserine kaydetmiştir.

entelektüellerinin de hâlâ aynı korkuları zihin dünyalarında değişik mahreçli de olsa muhafaza etmeleriydi. Nitekim imparatorluğun en yüksek devrini idrak eden ve XVI. yüzyıl ikinci yarısında yaşayan Osmanlı tarihçisi Selanikî Mustafa da benzeri endişeleri ima ederek İstanbul'da veba salgınının başlaması sebebiyle şöyle yazmıştı:

> "İstanbul vilâyetine hükemâ arz-ı vebâiyye dedikleri üzere, kadimî hüneri yine zâhir oldu"[15].

Şüphesiz bu sözler imparatorluk payitahtının parlak tarihî geçmişinin daha kuruluşuyla başlayan olumsuz, karanlık bir başka yüzü daha olduğu konusunda tıpkı Bizanslı meslektaşları gibi Osmanlı entelektüellerinin de zihin dünyalarının arka planında yer bulan bir kanaate işaret eder. Bundan daha da ileri giderek İstanbul'u ilk kuruluşundan itibaren "Allah'ın lânetine uğramış", bu yüzden sıklıkla felâketlere duçar olan bir şehir şeklinde tanımlayan ciddi bir kaynak külliyatı oluşmuştur. Şurası muhakkaktır ki İslâm dünyasında Doğu Roma İmparatorluğu'nun bu muhteşem payitahtı, elde edilmesi gereken ilahi bir misyonun hedefi olmuştur. Ancak o ölçüde de adı uğursuzlukla, kötü günlerin başlamasıyla ve hatta kıyametle özdeşleşmiş gibidir. İslâmî literatürde yer etmiş bu tür rivâyet ve efsanelerin bilhassa Osmanlıların fetih ile ilgili hazırlıkları sırasında ve arifesinde yaygınlaşmış olması, hatta bu etkilerin fetih sonrası kaynaklara da intikal etmesi, konuyu ciddi bir sosyal olgu haline getirir. Bu gibi bilgilerin nerede, nasıl yer aldığı, hangi maksatlarla, ne tür kaynaklardan beslendiği hususunun fetih öncesine ait literatür temelinde ele alınması, Osmanlı siyasi ve dinî çevreleri yanında halk kesimine kadar yansıyan farklı bir "İstanbul kavramı" oluşması bakımından üzerinde durulmaya değer ilginç bir konuyu gündeme getirir.

Bilindiği üzere fetih öncesine ait Osmanlı tarih kaynağı/kroniği çok azdır. İlk Osmanlı kroniği kabul edilen Ahmedî'nin (ö. 1412/13) kaleme aldığı manzum Osmanlı tarihi (*Dâstân-ı Tevârih-i*

15 *Tarih-i Selanikî*, nşr. M. İpşirli, Ankara 1999, s. 759.

Mülûk-ı Âl-i Osman) dışında kalan diğerleri fetih sonrası kaleme alınmışlardır. İleride temas edileceği gibi bu söz konusu kroniklerde dahi yer yer, çoğu kez bilinçli bir muhalefetin sesi olarak, fetihle özdeşleşen bir karanlık tablo çizildiği görülür. Fetih arifesinde İstanbul'dan bahseden en eski Türkçe iki kaynak, çeşitli garip hadiseleri bir arada toplayan ve çoğu defa muhtelif konularda ansiklopedik mahiyette bilgiler veren *Acâibü'l-mahlûkat* adlı eserler serisine dayalı tercümeleridir. Coğrafyacı Kazvinî'nin (ö. 1283) eserini tercüme eden Ali b. Abdurrahman adlı bir yazar, şehirler hakkında bilgi verirken Kazvinî'nin bu eserinde yer almayan ama diğer bir eserinde bulunan İstanbul bahsini aynen nakletmiştir. Kimliği meçhul bir mütercim tarafından Osmanlı hükümdarı Çelebi Mehmed (ö. 1421) adına yapılan bir başka *Acâibü'l-mahlûkat* çevirisinde İstanbul hakkında kısa, fakat ilginç bilgiler verilir. Bunların dışında Osmanlı hükümdarı II. Murad (ö. 1451) döneminde yapılmış Keykâvus b. İskender (ö. 1082 dolayı) tarafından yazılan ve bir nevi nasihatnâme vasfı taşıyan *Kabûsnâme* tercümeleri ile Yazıcıoğlu Mehmed ve Ahmed Bîcân tarafından kaleme alınan ve halk arasında pek meşhur olup yaygın şekilde okunan bir başka üç eser, dinî metin ve hadislere dayalı olarak, İstanbul'un meş'um bir şehir olma özelliğini öne çıkarır.

Kabûsnâme'nin erken tarihli ilk çevirilerinden birini 1427'de yapan Bedr-i Dilşâd'ın *Muradnâme* adını verdiği manzum tercümesinin sonunda, kıyamet alâmetleri bahsinde hadis kaynaklı olarak İstanbul/Kostantiniye'nin fethinin kıyametin ilk işaretlerinden biri olduğu vurgulanmıştır. Özellikle Yazıcıoğlu Mehmed'in 853'te (1449) yazdığı *Muhammediye*si, İstanbul ile alakalı apokaliptik unsurlarla bezelidir. Benzeri bilgiler, Ahmed Bîcân'ın (ö. 1466 dolayı) fetih arifesinde 1446-1451 arasında kaleme aldığı anlaşılan *Envârü'l-âşıkin* ve *Dürr-i meknûn* adlı derlemelerinde de karşımıza çıkar. Keza bunlardan daha geç tarihli olarak yazılmış olmakla birlikte, fetih arifesinde derviş gruplarının hissiyatını yansıttıkları açık olan iki eser, *Otman Baba Velâyetnâmesi* ve *Saru Saltuk Menâkıbnâmesi* hem fethin yüceliğini hem de bunun yol açma ihtimali büyük olan

kötülüklerini ortaya atar. Son olarak İstanbul'un fetih müjdesini Memlük ve Karakoyunlu saraylarına bildirmek üzere kaleme alınmış *Fetihnâme*'lerde yine tarifi yapılan İstanbul kavramı, buranın söz konusu imajı hakkında ilginç ve bir bakıma da resmî ağızlara dayalı dikkat çekici bir ipucu sağlar. Bu ve buna benzer kaynaklarda mevcut bulunan bilhassa olumsuz yöndeki esintileri, Fâtih Sultan Mehmed devrinin kroniklerinde (mesela *Karamani Mehmed Paşa Tarihi*) ve özellikle müellifi meçhul *Tevârih-i Âl-i Osman*'larda bulabilmek mümkündür. Şimdi bu kaynaklar temelinde oluşan İstanbul imajını iki ana noktada toplayabiliriz.

1. Öncelikle *Acâibü'l-mahlûkat* serisinde İstanbul kavramı, daha önceki Arap görgü şahidi yahut ondan hareketle bu şehri tasvir eden İslâm coğrafyacılarının eserlerine dayanmaktadır[16]. XIV. asrın sonlarına doğru ortaya çıkan bu tercümeleri gören Osmanlı entelektüeli, aslında İstanbul'un iki yüzyıl önceki bir tasvirini okuduğunun ne ölçüde farkındadır bilinmez. Herevi adlı Arap seyyahının XII. asrın ortalarında gördüğü İstanbul hakkında verdiği bilgiler[17], önce Kazvinî'nin kozmoğrafya kitabında[18] ve Yâkut'un (ö. 1229) coğrafya sözlüğünde[19] tekrarlanmıştır. *Acâibü'l-mahlûkat* mütercimleri bu geleneği sürdürmüşler ve bilgilerin serbest bir tercümesini vermişlerdir. Bunlar içerisinde fetih öncesinde kaleme alındığı kesin olan Ali b. Abdurrahman'ın tercümesinde şu bilgiler bulunur:

> "Kostantin şehrine İstanbul denir, üç bucaklı muazzam şehirdir, iki tarafı deniz, bir tarafı karadır. Kalesi muhkemdir, sur yüksekliği 21 arşındır. Kapıları çoktur, bunlar içinde biri altın kaplıdır. Şehrin içinde dört yüz direkli büyük bir kasır vardır. Kapısına kadar

16 C. Avcı, "Arap-İslam Kaynaklarında İstanbul", *Uluslararası Bizans ve Osmanlı Sempozyumu, Bildiriler*, s. 99-112.

17 Bunun için bk. S. Eyice, "Bazı İslam yazarlarına Göre Fetihten Önce İstanbul", *İstanbul Araştırmaları*, sy. 2 (Temmuz 1997), s. 11-12.

18 *Âsârü'l-bilâd: Geography/Cosmography*, nşr. Wüstenfeld, Göttingen 1848, s. 407-409.

19 *Mu'cemü'l-büldân*, Beyrut 1990, IV, s. 396.

iki tarafa canavarlar dizmişlerdir, bakırdan fil, aslan, kaplan vb. hayvan şekilleri sıralamışlardır. Bunun etrafında bir minare (yani sütun) vardır, kurşun ve demirden bentlerle berkitilmiştir. Rüzgârda sallandığında ne tarafa eğilse dibine konulan kiremit parçaları un gibi ezilir. Diğer minare bakırdandır. Ortada bir timarhanesi vardır, şimdi kilisedir. Etraftan onu ziyarete gelirler. Bunun üstünde Kostantiniye melikinin kabri var ve kabrin üzerinde bakırdan bir at mevcuttur. Sağ ayağı havada yürür gibidir. Üzerindeki binicinin bir eli açıktır, Şam'dan yana işaret eder. Bu işaret şehri bu yönden gelecek ordu tarafından fethedileceğini gösterir. Diğer elinde ise bir top tutmuştur. Bunun anlamı 'Dünyaya sahip oldum ama bu dünyadan ayrıldığımda yanımda hiçbir şey götüremedim' demektir. Şehrin ortasında bir meydanda at koştururlar, ortasında bir taş var, bakırdan kürsü üzerine sanatkârane şekilde dikmişlerdir. Kim üzerine çıkarsa şehrin tamamını oradan görür"[20].

Bu kısa anlatım, Türkçe literatürde İstanbul hakkındaki en eski bilgileri ortaya koymaktadır. Üstelik çeviri yapılırken mütercimin diğer metinlerden ayrıldığı bazı noktalar da dikkat çeker. Bunlar İstanbul'un çevre memleketlerine Rum-ili denmesi ve at üzerindeki heykelin el işaretinin yorumlanmasıdır. Kazvinî dışında diğer eserlerde bu işaretin Müslüman memleketleri gösterdiği bilgisi yer alırken, mütercim bununla şehrin bu yönden fethedileceği temennisinde bulunmaktadır. Bu son derece nahif bilgiler, İstanbul'u hedefleyenler için çok fazla bir anlam ifade etmemektedir. Ancak şehir imajı hakkında olumlu bir katkı yaptığı da açıktır. Öte yandan buradaki tariflere uygun bir minyatürün varlığı da bilinmektedir.

20 Ali b. Abdurrahman, *Acâibü'l-mahlûkat*, İstanbul Üniv. Ktp, TY nr. 524, vr. 135b-136a. S. Yerasimos bu tercümeyi fetih sonrasına tarihlerse de (*Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, trc. Ş. Tekeli, İstanbul 1993, s. 106) Ali b. Abdurrahman'ın giriş kısmında verdiği bilgiler, bunun daha eski bir döneme ait olduğuna işaret eder. Ayrıca bu tercümenin Verdî'nin eserinden (*Harîdetü'l-acâib ferîdetü'l-garâib*, nşr. M. Fahuri, Beyrut ts., s. 90-92), yapıldığı kanaati de doğru değildir. Ali b. Abdurrahman tercümesi ondan daha eskidir ve her ikisi de müşterek kaynaklara dayanır. Benzeri bilgiler Firuzâbâdî'nin (ö. 1415) *Kamusü'l-Muhit*'inde yer alır (Mütercim Âsım tercümesi, I, s. 504-505. Âsım bu bilgiye Osmanlı dönemine ait geniş bir malumat eklemiştir.

Minyatürde dört ayağı aynı kaideye rabtedilmiş at ve üzerinde elleri açık olan binici tasviri ve sütunlar gösterilmiştir. Burada atın bir ayağının hareketli olarak resmedilmemiş olması ilginç bir ayrıntıdır[21]. P. Gyllius da IV. yüzyılda yaşamış Bizanslı tarihçi Prokopios'un heykel hakkında verdiği bilgiyi eserinde nakletmiştir. Onun tasviri tıpkı Arap seyyahlarının tanımlaması gibidir. Şüphesiz bazı ayrıntılar farklıdır. Burada imparatorun bindiği at heykelinin yüzünün doğuya doğru baktığı, ileri doğru adım atacakmış gibi sol ayağını kaldırmış olduğu, diğer ayağının taşa bastığı, sanki dörtnala yola çıkacak gibi durduğu, imparatorun çok büyük tunç heykelinde, ayağında yarım çizmeler bulunduğu, Akhillus tarzında giyindiği, göğüslük zırhı taşıdığı, başında miğfer olduğu ve ışık saçarak doğuya baktığı, Perslere doğru atını sürdüğü, sol eliyle yerküre taşıdığı, bununla tüm dünyanın onun egemenliği altında bulunduğunu anlatmak istediği, elinde ne kılıç ne de mızrak tuttuğu, buna karşılık kürenin üstünde savaşta kazandığı başarıların nişanesi haç bulunduğu, sağ elini doğuya doğru uzattığı ve parmaklarını açarak o barbarlara sınırları içerisinde kalmaları gerektiği ve daha ileri gitmemelerini emrettiği bilgisi yer alır[22]. Bizans ve Arap kaynakları temelli bu intibalar, Ali b. Abdurrahman'ın söz konusu tercümesiyle birlikte Osmanlı/Türk literatürüne de girmiştir.

Türkçe literatürdeki bu ilk olumlu ifadelerin Çelebi Mehmed'in emriyle yapılan ve en eski nüshası Safer 852/Nisan 1448 tarihini taşıyan bir başka *Acâibü'l-mahlûkat* tercümesinde değiştiği dikkati çeker[23]. Burada kısa bir fizikî tanımdan sonra şehir hakkındaki

21 Bu minyatür için bk. *Cogito*, sy. 17/1999, s. 302. Küre mefhumu, söz konusu heykelin 1461 seferi sırasında top yapımında kullanıldığı, heykel etrafında türlü söylencelerin var olduğu ve bu heykel durdukça buranın Rumlarda kalacağı inancı ve atın parçalarının P. Gyllius tarafından müşahede edildiği bilgisi için ayrıca bk. S. Yerasimos, "Ağaçtan Elmaya. Apokaliptik Bir Temanın Soyağacı", *Cogito*, sy. 17/1999, s. 304-309. Yine burada verilen bilgilerin İstanbul'un hangi eserlerini işaret ettiği hakkında bk. S. Eyice, "Aynı Makale", s. 7-28.

22 *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, s. 85-86.

23 Bu nüsha İstanbul'da Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Tarih, nr. 897'de bulunmakta olup XVI. asrın sonlarına ait bir başka nüshası ise Süleymaniye Ktp. Nuri

olumsuz bilgiler özetlenir. Bu bilgiler İbnü'l-Fakih'in eserinden[24] ihtisar edilerek alınmıştır. Burada şehirler bahsinde "Kostantiniyye" başlığı altında şu bilgiler vardır:

> "Burası Rum melikinin payitahtıdır. Büyük bir deniz kenarında bulunup iki tarafı denizle, bir tarafı sahrayla çevrilidir. Peygamberin tâbiîninden Ka'b el-Ahbâr[25] (ö. 32/652-53 [?]) Kostantiniye halkının Kudüs'ün yıkılmasına sevinmeleri dolayısıyla Allah'ın onları cezalandıracağını, şehrin tamamen harap olacağını, hatta horoz dahi ötmeyecek durumda bırakılacağını, zelzelelerle sarsılacağını, zift, neft, kibrit/kükürt ile çıkacak üç ateşin burayı halkıyla birlikte yakacağını, feryatlarının semaya ulaşacağını; bu haldeyken on iki padişahın hazinesinin kalkanlarla dağıtılıp paylaştırılacağını rivâyet etmiştir. Bundan dolayı bu şehrin şaşılacak yerleri çoktur, şehirde hiç yılan bulunmaz"[26].

Bu durum oldukça erken bir tarihte İstanbul tanımlamasının böylesine olumsuz imaj ile birlikte öne çıkarıldığına açık şekilde işaret eder.

2. Bu coğrafi temelli bilgiler dışında fetih öncesi kaynaklarda İstanbul'un asıl üzerinde durulması gereken imajı, buranın kıyamet senaryolarıyla ilişkilendirilen durumudur. Anonim *Acâib*'deki belli-belirsiz atıflar, *Muradnâme*'de ve Yazıcızâde Mehmed'in *Muhammediye* adlı eserinde daha açık bir şekle bürünür. *Muradnâme*'de "Feth-i Kostantiyye" başlığı altında peygamberden birçok hadis nakleden Ebu Hureyre'nin, hadis kitaplarında yer alan iki ayrı

Arlases kısmı, nr. 128'de yer alır. Tercümeye esas olan nüsha ise kesin şekilde tesbit edilememektedir. Burada ayrıca çok değişik bilgilere rastlanır. Mesela kavimler bahsinde Türk kabileleri ile ilgili bilgiler ilginçtir (vr. 190a-191a). Yine Ali Emiri, Tarih, nr. 897/1'de ise Ahmed Bîcân'ın *Tercüme-i Acâibü'l-mahlûkat*'ı bulunur, ancak bu eserin muhteviyatı farklıdır.

24 *Muhtasar Kitâbü'l-büldân*, Fransızca trc. H. Masse, Şam 1973, s. 174-175. Tercümeye esas olan metinde bu bilgi İbnü'l-Fakih'ten alınırken anlam bozukluğuna yol açacak derecede ihtisar edilmiş gözükmektedir.

25 İsrailiyata dair rivâyetleriyle eleştirilen ve ilk Müslümanlardan olan bu zat hakkında bk. Y. Kandemir, "Kâ'b el-Ahbâr", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXIV, s. 1-3.

26 Millet Ktp. Ali Emiri, Tarih, nr. 897, vr. 126 a; karşılaştır Süleymaniye Ktp., Arlases nüshası, vr. 171a-b.

rivâyeti manzum şekilde belirtilir[27]. Burada eşrât-ı saat, yani kıyamet alâmetleri ile ilgili bahiste, peygamberin bununla alakalı sözlerinden hareket edilir. Kıyametin belirtilerinden birinin Kostantiniye şehrinin ele geçirilmesi olduğu vurgulanır. Aynı konuya değinen Yazıcızâde Mehmed de ilgili hadisin ana unsurlarını kullanarak şehrin alınacağını yazar, fakat farklı şekilde yeni bir yorum ekleyerek tamamıyla yıkılırsa kıyametin kopmayacağı, aksi takdirde hadisin öngörüsünün belireceği tezini ortaya atar[28].

Sağlam hadis külliyatı içinde İstanbul'un adı iki defa geçer. Her iki hadis de "melâhim" denilen kıyamet ve kötü olaylara yönelik bahiste yer bulur. İstanbul'u alacak kumandanı öven hadise ise bu sağlam külliyatta rastlanmaz[29]. İlginç olan husus bu hadise İstanbul'un fethedilmesi üzerine yazılan ve resmî bir nitelik taşıdığı belli olan fetihnâmelerde atıf yapılmaması, onun yerine kıyamet ile ilişkilendirilenlere bazı ifadelerden ayıklanarak yer verilmiş olması keyfiyetidir.

Melâhim konusuyla ilgili hadislere dönersek, bunların ilkinde Rumların Suriye bölgesinde A'mak ve Dâbık'a inmesine kadar kıyametin kopmayacağı, onlara karşı Medine'den bir ordu çıkacağı, Rumlarla Müslümanların savaşacağı, Müslümanların Kostantiniye'yi alacakları, kılıçlarını zeytin dallarına asıp ganimeti paylaşırken şeytanın zuhur edip onlara sesleneceği ve Deccâl'in Şam tarafında görüldüğünü bildireceği, buna inanların hemen ganimetleri bırakıp geri dönecekleri konusu işlenir. İkincisinde peygamberin bir tarafı karada, bir tarafı denizde olan bir şehirden söz edildiğinin duyulup duyulmadığı sorusunun ardından İshakoğullarından 70.000 kişinin bu şehre saldırmadan kıyamet kopmayacağı beyanı belirtilir. Kaynakları ne olursa olsun bu iki melhame hadisi, İslâm

27 *Bedr-i Dilşad'ın Muradnâmesi*, nşr. A. Ceyhan, İstanbul 1997, s. 1037-1038.

28 *Muhammediye*, nşr. A. Çelebioğlu, İstanbul 1996, II, s. 314-315.

29 Bu hadisi Buhari *Tarih-i kebîr*'inde verdiği halde (I/2, Haydarabad 1362, s. 81), *Sahih-i Buhari*'sine almamıştır. Söz konusu hadise, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde (IV, s. 335) de rastlanır. Bu durum söz konusu hadisin doğruluğuna ve mevzu olmadığına işaret eder. Ayrıca bu konu için bk. A. Yardım "Fetih Hadisi Üzerinde Bir Araştırma", *Diyanet Dergisi*, XIII/2 (Ankara 1974), s. 116-123.

dünyasında entelektüel kesimin İstanbul ile ilgili bilgi birikimini ve ön yargıların oluşmasını sağlamış gözükmektedir.

Uzun yıllar okunan, tekke zümrelerini ve halkı etkilediği anlaşılan *Muhammediye*'deki ilgili bahis, Ahmed Bîcân'ın *Envârü'l-âşıkin* ve *Dürr-i meknûn* adlı yine geniş halk kitlelerince çok okunan kitaplarında düz yazı şeklinde daha da geliştirilmiştir. Hatta sonuncusunda II. Mehmed'e karşı olan muhalefetin izleri dahi bu çerçevede ima edilmiş, cifr ilmi ile ilgili bahiste İstanbul'un alınışından sonra buraya hâkim olanlar hakkında bazı olumsuz kehânetlere atıf yapılmıştır[30]. Tabii ki bütün bunlar II. Mehmed'in iç reformlarına karşı duyulan tepkilerin farklı bir şekilde dillendirilmesidir. Fetih sonrası kaynaklardaki kroniklere, menakıbnâmelere kadar genişleyen bir literatürde bu tepkilerin yer aldığı bilinmektedir. Ancak fetih öncesi benzeri bilgi birikiminin varlığının aslında Doğu Roma'nın fethini düşünen genç padişahın ve çevresindekilerin zihnini de meşgul etmiş bulunduğu söylenebilir. Bütün bunları göğüsleyerek İstanbul'a yönelen II. Mehmed, dinî gerekçelerden ziyade iç tepkileri yatıştırmak için bu hadisleri farklı şekilde yorumlayarak başka bir tez ortaya atmıştır. Bu da şehrin İslâm tarihi boyunca alınması gereken bir büyük hedef olduğu ve aslında yeniden imar edilmek ve bir İslâm şehri haline getirilmek suretiyle, üzerindeki lânetin kaldırılabileceğidir. Nitekim fetih sonrası önemli bir dinî ve siyasi merkez olan Kahire'deki Memlük sultanına ve doğuda büyük bir devlet konumundaki Karakoyunlulara yollanan fetihnâmelerde bu hadislerin ustalıkla yeniden formüle edilmiş olduğu dikkati çekmektedir. Bu genel bilgileri verdikten sonra şimdi konunun Bizans dönemine kadar uzanan ayrıntılarına geçebiliriz.

3) Fetih ve Kıyamet Senaryoları

Yeni Roma'nın başkentinin 1204'te kendi dindaşlarınca yakılıp yıkılmasına şahit olan Tarihçi Niketas, şehrin Türkler tarafından ele geçirilmesinden yaklaşık iki yüzyıl önce şu ağıtı yakar:

30 Yazıcıoğlu Ahmed Bican, *Dürr-i Meknûn*, nşr. N. Sakaoğlu, İstanbul 1999, s. 119-120.

"Ah benim şehrim, benim sevgili şehrim, bütün şehirlerin gözbebeği, kâinatın gururu olağanüstü şaheseri, kiliselerin anası, dinin en büyük önderi, Ortodoksluğun rehberi, ilimlerin hayat kaynağı, bütün güzelliklerin yuvası, sen Tanrı'nın elindeki kâseden ilâhi gazabı tatmak zorunda kaldın. Sen bir zamanlar yağan ve Pentapolis'i yıkıp mahveden ateşten daha feci bir ateşle yandın... Hangi şer güçleri seni dışlayıp yok etmek istedi, hangi kıskanç ve insafsız intikam şeytanları sana çılgınca saldırdı, karşı konulmaz, gözü dönmüş kişiler sana bir gelin odası hazırlayacakları yerde, seni ortadan kaldırıp yok edecek ateşi körüklediler. Ah, bir zamanlar zarif hatlarınla imparatorluk ipekleriyle purpur rengine bürünmüş güzel şehir, şimdi nasıl böyle necis, sefil ve her türlü kötülüğe açık hâle geldin, nasıl hakiki evlatlarından yoksun kaldın. Ey, tahtı eskiden yüksekte olan, gücü uzaklara erişen, güzellikte muhteşem, hem vus'u hem de azametiyle füsûnkâr olan şehir, şimdi paha biçilmez hükümranlık tacın kırılmış, saray esvabın, zarif imparatorluk peçelerin yırtılmış, sökülmüş yerlerde yatıyorsun... Seni kim kurtaracak, kim seni teselli edecek, kim koruyacak, kim senin kötü talihine üzülecek, kim dönüp de senin iyiliğini düşünecek..."[31].

İstanbul için zamanının bir yazarından kaleme dökülen bu ağıtın hiç şüphesiz sonraki dönemlere yansıyan bir yönü de mevcuttur. Tarihçinin övgüyle sözünü ettiği bu şehir hakkında acaba yegâne kanaat bu çerçeve içinde mi durmaktadır? Şüphesiz değil. Tarihî geleneğe baktığımızda güzelliğiyle, şehirlerin anası olmakla, yeryüzünde bir misli dahi bulunmamakla, bir taşının bile bütün Acem mülküne değişilmemesiyle övülmesi yanında sıklıkla belki de uğradığı felaketlerin rolü ile olumsuz tanımlamalarla anıldığı da dikkati çekmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi söz konusu tanımlama şehrin daha ilk kuruluşundan itibaren "Allahın lânetine uğramış" olduğu, bu yüzden de felaketlerin hiçbir zaman eksik olmadığı gibi bir temel söylemle takdim edilmektedir. Üstelik hem Bizans hem de burayı almayı dinî bir gayret nişânesi olarak ortaya koyan Müslüman

31 *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206)*, trc. I. Demirkent, İstanbul 2004, s. 152-153.

Araplar ve ilgi çekici bir şekilde aynı mirası onlardan devralan Osmanlılarca da bu şeametli, uğursuz şehir rivâyetleri dönemin aydınlarının zihinlerinde daima yer etmiş, uzun yıllar hafızalarda yaşamıştır. Yukarıda da temas edildiği üzere Bizans dönemine inen bu lânet kavramının kehânetlerle beslenen ilginç bir alt zemini vardır.

Başa gelen büyük felaketleri, halkın ve çeşitli kesimlerin uygunsuz davranışlarına bağlama, işlenen günahların kefareti olarak görme anlayışı şüphesiz tarihî süreçte belirli bir siyasi ve sosyal nizama kavuşan insanoğlunun ortak paydasıdır. Ancak İstanbul'un felaketle özdeşleştirilen bir merkez haline gelişi nasıl ve hangi zeminde çıkarak fetih öncesi ve sonrası Türk kaynaklarına yansımıştır?

Kıyamet söylemleriyle İstanbul'un ilişkilendirilmesi aslında Bizans kaynaklarına kadar inen bir geleneğe sahiptir. Bununla alakalı olarak bir çalışma yapan Stefanos Yerasimos, Hıristiyanlığın kıyamet yorumunun Yahudi geleneğinden kaynaklandığını, dolayısıyla buna benzer şekilde günahlardan son arınma şartı olarak yıkılması gereken lânetli imparatorluk başkentleri dizisinde Kostantiniye'nin Babil ve Roma'nın yerini aldığını belirtir. İmparatorluğun doğu sınırlarında yazılan kıyamet metinlerinde şehre yönelik tehdidin hep bu cihetten yani doğudan geleceği faraziyesi hâkimdir. Önce Persler, ardından da Müslümanlar bunun baş aktörleridir. 375-378 yılları arasında Suriyeli Aziz Efrem tarafından yazılmış bir risalede dünyanın sonunu haber veren işaret, Asurluların [yani Perslerin] Roma topraklarına saldırmaları ve şehirleri yıkmalarıdır. 378-390'larda ise Kostantiniye'nin yıkılacağını öngören ve ona altmış yıllık bir ömür biçen bir başka metin ortaya çıkmıştır (*Sibil'in Kehâneti*). Ermenice olarak zamanımıza ulaşan V. yüzyıla ait bir başka metinde ise imparatorluk başkenti "Yedi Tepeli Babil" olarak anılmış, zamanla ortaya çıkan benzeri metinler âdeta zamanına göre güncelleştirilerek kıyamet kopma süreleri yeniden tanzim edilmiş, nihai büyük bir savaşın ardından şehrin yıkılacağı ve akabinde yaşanacak kıyamet konusu

sürekli işlenmiştir. Hatta Arapların İstanbul'u 667-669 yıllarında kuşatması sırasında da Yukarı Mezopotamya'da Süryanice yazılan *Sözde Metodios'un Kıyameti* adlı bir risalede, ileride bahsedilecek İstanbul'un alınışıyla ilgili hadis rivâyetine muhteva itibarıyla çok benzeyen şu ifadelere yer verilmiştir:

> "İşte o zaman İsmailoğulları binlerce araba ve atla gelecekler, dokuzuncu dilimin ilk ayında gelecek, Anadolu şehirlerini ele geçirip işgal edecekler, üç kola ayrılacaklar, birincisi Efes, ikincisi Bergama, üçüncüsü ise Malagina'da kışlayacak, talihine küs Frigya, Pamfilya ve Bitinya, çünkü don olduğundan İsmail seni ele geçirecek, önüne gelen her şeyi yakan bir alev gibi ilerleyecek ve 70.000 denizcisiyle adaları ve kıyıları yakıp yıkacak; talihine küs Bizans, çünkü İsmail seni de ele geçirecek, İsmail'in her atlısı denizi aşacak, bunların başı karşında çadır kuracak, savaşa tutuşacak ve Kselokerkos kapısını kırarak Öküz'e kadar ilerleyecek, o zaman Öküz böğürecek..."

Metnin devamında Romalıların sonunda galip gelip bunların peşine düşeceği ve Yesrib'i (Medine) vurup çoluk çocuklarını, Kudüs'te yaşayanları esir alacağı belirtilerek Bizans İmparatorluğu'nun zaferi işlenir ve kıyamet konusu bir tarafa bırakılır[32].

Yerasimos bu metindeki unsurların İslâmî metinleri de etkilediği kanaatindedir. Ona göre eldeki ilk İslâmî kıyamet metinleri Bizans metinlerinden sonra yazılmıştır veya en azından IX. yüzyıla ait olduklarına kesin olarak bakılır. Dünyanın sonu gibi dinî bir vurgunun başlangıçtan itibaren Peygamber'in sözleri olarak hadislere dâhil edilmesi kaçınılmazdır. Kıyametle ilgili bilinen ilk hadisler Ebu Davud tarafından (ö. 889) yazıya geçirilmiş olmalıdır[33].

Bilindiği üzere kıyamet alâmeti olarak Kur'an'da lafız şeklinde sadece Yecuc Mecuc, dabbetü'l-arz, duhan veya güneşin batıdan doğması gibi benzeri haberleri yer alır. Geri kalan bütün işaretler

32 Buradaki metin ve diğer Bizans rivâyetleriyle ilgili daha geniş bilgi için bk. S. Yerasimos, *Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, trc. Ş. Tekeli, İstanbul 1993, s. 196-200.

33 *Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, s. 200-201.

hadis kaynaklıdır. Bununla birlikte, Kur'an'da gelecekte ortaya çıkacak bazı olaylara işaret edilmiştir. Kıyamet alâmetleriyle ilgili olarak, "...Rabbinin bazı alâmetleri geldiği gün" mealindeki En'âm suresinin 158. âyeti, "Rumlar pek yakın bir yerde mağlubiyete uğradılar. Hâlbuki onlar bu yenilgiden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir..." hususunu belirten Rum sûresinin 2-5. âyetleri, Müslümanların mal ve canları konusunda belalara uğrayacakları, ehl-i kitap ve müşriklerden üzücü sözler işitecekleri, Bedevilerden geri kalmış olanların kuvvetli bir kavimle savaşmaya çağrılacakları, yakın bir zamanda Mescid-i Haram'a girecekleri şeklindeki gelecekle alakalı âyetler[34], daha sonra bunların izahlarıyla ve hadislerle oluşan, bu arada İslâm dışı kaynaklarla beslenen kapsamlı bir literatüre yol açmış olmalıdır. Muhtemelen İslâmî kıyamet anlayışı ve işaretlerle ilgili yorumlar yakın coğrafyadaki Hıristiyan kaynaklarınca da kullanılmıştır. Yani Yerasimos'un temas ettiği gibi tek taraflı bir etkiden çok, çift taraflı bir etkinin ortaya koyduğu hayli zenginleştirilmiş bir kıyamet senaryolarının varlığı ileri sürülebilir. Zira kıyametle ilgili ilk hadislerin Ebu Dâvud tarafından kayda geçirilmiş olması, onların o dönemle tarihlenmesini öngörmez, hadis rivâyetinin kaynaklarının daha eskiye gittiği açıktır.

Fitne zamanı ortaya çıkan büyük olay, ölü sayısı fazla olan kanlı savaşların veya bu tür hadiselerin vuku bulduğu yer anlamına gelen "melâhim" konusuna müstakil bir başlıkla yer veren Ebu Dâvud, bunun emarelerini anlatırken Beyt-i Mukaddes'in onarılması, Medine'nin harap edilmesi, Kostantiniye'nin fethedilmesi ve Deccâl'in ortaya çıkışını sıralayarak, Kur'an'ın ilgili sûresindeki yukarıda temas edilen âyet uyarınca Rumlarla yapılacak savaşı büyük melhame olarak adlandırır, bu büyük melhame ile (melhametü'l-kübrâ), Kostantiniye'nin fethi ve Deccâl'in zuhurunun altı ay içinde belireceğini yazar. Bu son süre hakkında altı yıl, yedi ay gibi başka rivâyetler de vardır[35].

34 Bunlarla ilgili olarak bk. İ. Çelebi, *İtikadi Açıdan Uzak ve Yakın Gelecekle İlgili Haberler*, İstanbul 1996, s. 19-20.

35 İ. Çelebi, *Aynı Eser*, s. 23.

İslâmî gelenek İstanbul ve kıyamet konusunu, yukarıda temas edildiği üzere, bir arada zikreden iki hadisi ön plana almış ve bu hadislerle geliştirilen yorumlar daha İstanbul'un fethedilmesinden önce Osmanlı dinî literatüründe yer bulmuştur.

Bu hadislerin ilkinde Rumların A'mak ve Dabık bölgelerine inmesine kadar kıyamet kopmayacağı, onlara karşı Medine'den bir ordu çıkacağı, Rumlarla Müslümanların dövüşeceği ve bunun sonucunda Müslümanların üçte birinin yenileceği, üçte birinin öleceği ve son üçte birinin galip gelip hiç yenilmeyeceği, Kostantiniye'yi alacakları ve kılıçlarını zeytin dallarına asıp ganimeti paylaştıkları bir sırada iblisin onlara bağırıp Mesih'in indiğini haber vereceği, bunun üzerine oradan ayrılacakları, Şam'a gidecekleri ve orada Deccâl'in görüneceği gibi hususlar belirtilir[36].

İkincisinde, *"Bir tarafı karada ve bir tarafı denizde bulunan bir şehirden bahsedildiğini duydunuz mu? Evet ya Resulullah. Beni Ishak'tan 70.000 kişi o şehre taarruz etmeden kıyamet kopmayacaktır"* ifadeleri yer alır[37]. Bu her iki hadise İstanbul'un fetih müjdesini komşu devletlere bildiren fetihnâmelerde vurgu yapılması ilginçtir. Bu hususa tekrar döneceğiz. Ancak burada yeri gelmişken fetih müjdesini bildiren, hatta fethedecek kumandanın adını veren hadislere dönemin Osmanlı kaynaklarında hiç atıf yapılmadığı, bunların sonraki muahhar dönemlerde ortaya çıktığını belirtmek gerekir[38]. Fetih hadisesiyle ilgili yegâne belge sayılabilecek fetihnâmelerde yer alan yukarıda temas ettiğimiz iki hadisin de kıyamet senaryolarıyla bir

36 Ebu Hüreyre rivâyeti ile nakledilmiş hadis: Müslim, *Sahih*, İstanbul 1992, III, s. 2221.

37 Müslim, III, s. 2238; ayrıca M. Canard, "Tarih ve Efsaneye Göre Arapların İstanbul Seferleri", trc. İ. H. Danişmend, *İstanbul Enstitüsü Dergisi* (1956), s. 238-240.

38 XV. asır sonlarında kaleme alınan Neşrî'nin Tarihi'nin ilk edisyonunda (Menzel ve Manisa nüshaları) çok iyi bilinen "Letuftehannel Kostantiniye fele'n-ni'mel emîru emîruha ve vele'n-ni'mel ceyşu ceyşuha" hadisi yer almaz, ikinci edisyonda fetih ile ilgili bilgiler genişletilirken buna da yer verilmiştir (*Cihannüma: Osmanlı Tarihi 1288-1485*, haz. N. Öztürk, İstanbul 2008, s. 314). XVI. asrın sonlarında eserini kaleme alan Âlî de buna atıf yapar: *Künhü'l-ahbâr*, nşr. A. Uğur-M. Çuhadar-A. Gül-İ. H. Çuhadar, Kayseri 1997, I/1, s. 434.

şekilde ilgili bulunması, konuya daha da farklı bir veçhe kazandırır. Bunun için öncelikle bu gibi kıyamet senaryoları ile ilgili Osmanlı literatürünün nasıl bir anlayış geliştirdiğine bakmak gerekecektir.

Tesbit edilebildiği kadarıyla İstanbul'un alınışı ile kıyamet konusunun birleştirildiği, burânın lânetli bir yer olduğu hususu, yukarıda da temas edildiği gibi fetihten biraz önce yazılmış dinî ve ahlakî maksatlı *Kabûsnâme* tercümesi olan ve 1427'de telif edilen *Muradnâme* adlı manzum eser ile Yazıcıoğlu kardeşlerin Türkçe olarak halk diliyle kaleme aldıkları, muhtemelen döneminde sıklıkla okunan kitaplarında yer alır. Onların bunu belirli bir maksatla yazıp yazmadıkları üzerinde kesin bir şey söylemek güç olmakla birlikte, belirli çevrelere mesajlar verdikleri de açıktır. Bu bilgilerin ise hadis ve bunların yorumlarına dayanan İslâmî literatürden kaynaklandığı söylenebilir. Bunlardan birbirine benzeyen *Muradnâme* metni ile Yazıcıoğlu Mehmed'in Cemaziyelahır 853'te (Ağustos 1449) telif ettiği *Muhammediye*'sindeki ifadeleri nakledelim.

Muradnâme'de Kur'an'daki kıyamet alâmetlerinden bahsedildikten sonra hadislerdeki rivâyetlere geçilir; Mehdi'nin hurucu, Benu'l-Asfar'ın ortaya çıkışı, Medine'ye kadar gelişi anlatılır, orada işin içine İstanbul sokulur, Benu'l-Asfar'ın üç bölüğünün yenilmesinden sonra *"Kıralar kamu kalmaya bir diri/ Olar feth idiserler İstanbul'u/ Olardan yirün yüzü ola tolu"* mısralarına yer verilir ve oradan ilgili hadis doğrudan manzum şekle dönüştürülerek nakledilir. Burada yorumsuz verilen ifadeler şöyledir:

"Feth-i Kostantiniye:

Dahi Bû Hüreyre rivâyet kılur/ Resulün sözünü hikâyet kılar/ Buyurmuş ki her giz işitmiş misiz/ İşitmeye yarar iş etmiş misiz/ Ki bir şehr var key muazzamdur ol/ Dahı burc u bârûda muhkemdür ol/ Kuruyadır onun ulu cânibi/ Denizdür kalan yanı burcun dibi/ Didiler sahabe ne'am ya Resul/ Senünle olana ne gam ya Resul/ Dimiş kopmayısar kıyâmet güni/ Halâyık dirildüği sa'at güni/ O şehre gaza etmeyince tamâm/ Beni İshakilerden aleyhis-selâm/ Bular cümle yetmiş bin er olalar/Evet her biri mu'teber olalar/ Kaçan kim varalar o şehre bular/ Savaş etmeden bula behre bular/ Silah

ile her giz vuruşmayalar/ Çeri çekişüben turuşmayalar/ Heman anı tekbîr ile alalar/ Anun içine fitneler salalar/ Çün evvelki tekbîri eyleyeler/ Yıkıla denizden yanı hurd ola/ Çü kâfirler anı göre mürd ola/ İkincide yerden yanı yıkıla/ Şu resme ki zahmesizün çıkıla/ Üçüncüde iy ışk eri tâlibi/ Yıkıla bozula kamu cânibi/ Bir kez gireler iğtinâm edeler/ Birbirine ihtirâm edeler/ Asalar silahını zeytünlere/ Gam anlara gide ferah bulara/

Hurûc-ı Deccâl:

Bular ülüşürken ganimetleri/ Toya durur iken dükeli çeri/ Gelip anda Şeytan çığırsa gerek/ Götin yırtı yırtı bağırsa gerek/ Ki Deccâl çıktı nefir eyledi/ Sizin ehlinüzi esir eyledi/ Yalandur bular anı gerçek sana/ Birbirisine bu işi tana/ Koyalar ne var ise azm edeler/ Dönüp Şam iklimine gideler..."[39].

Görüldüğü gibi *Muradnâme*'de hadis herhangi bir ekleme veya tevile gidilmeksizin olduğunca aktarılmaya çalışılmıştır. Fakat *Muhammediye*'de bu bilgiler yazarın yorumuyla biraz farklı şekle bürünmüştür. *Muhammediye*'de şu ifadeler bulunur:

"Pes anda bu iki leşker kıtale ettiler ikdâm/ Müslümanlar üç bölük ola birisi olalar meskûr/ İkincisi şehid ola üçüncüsü gele galib/ Sıyalar kâfiri anda Beni'l-Asfar ola makhûr/ Buyurdu pes Resulullah hiç işittiğiniz var mı/ Ki vardır bir medîne kim olupdur şöyle mevfûr/ Kim onun bir yanı berre dahi bir cânibi bahre/ Dediler kim işitmişiz harâb ola mı ol ma'mûr/ Ayıttı çünkim A'mak'da sınısardır Beni'l-Asfar/ Medîne leşkeri onu sıyıp kırıp edeler hor/ Ki yetmiş bin Beni İshak bile ol şehre erişe/ Ki Kostantiniye derler pes onu edeler mecrûr/ Silah u ok ile onlar kıtâl etmeyeler aslâ/ Velîkin onu zikr ile yıkalar edeler mecbûr/ Ki yerden kamu tahlîl edeler/ Sonunda diyeler Allahu ekber/ Denizden yanı önden yıkılısar/ İkinci kez bular öyle kılısar/ Yıkıla bir yanı dahı tamâmet/ Yıkılmasın mı kopısar / Üçüncü kez ki Hakkı zikr edeler/ Be külli açıla şehre gideler/ Bular yağmada işit ne ola hâl/ Bir âvâz işidile çıktı Deccâl/ Koyalar geri ol mâlı alanlar/ Gideler Şam iline geri

39 *Muradnâme*, II, s. 1037-1038. *Kabusnâme*'de bu kısımlar yoktur: Keykavus, *Kabusnâme*, trc. Mercimek Ahmed, haz. O.Ş. Gökyay, İstanbul 1974; keza *Kitâb-ı Nasihatnâme: Kabusnâme*, nşr. P. Levy, London 1951.

onlar/ Demişlerdir haberde ehl-i tarih/ Buyurmuşdur Resulullah tevârih/ Ki Kostantiniye tâ yıkılınca/ Beni İshak ona onu kılınca/ Beni'l-Asfar hurûcundan ona dek/ Olısar altı yıl demişti bî-şek/ Yedinci yılda çıkar dedi Deccâl/ Niçe çıkar işit kim imdi Deccâl..."[40]

Yukarıdaki metinlerden anlaşılacağı üzere konu tamamıyla ilgili hadisler çerçevesinde nazmedilmiştir. Ancak özellikle Yazıcızâde'nin manzum metninde hadislerde yer almayan bazı ufak farklılıklar da göze çarpar. Burada İstanbul'un alınışı sonunda kopması muhtemel kıyamet için bir farklı yorum getirildiği dikkati çeker. Eğer şehir tamamen harap hale getirilirse ve yıkılırsa o zaman kıyamet kopmayacaktır. Şehri alanlar ise Deccâl'in belirmesi üzerine Şam'a dönmekle işlerini yarım bırakmışlardır. Bundan dolayı Peygamber kıyamet alâmetlerinin belirdiğini söylemiştir. Burada Yazıcıoğlu Mehmed'in yorumu, *Muradnâme* yazarınınkiyle karşılaştırıldığında zihinlerde İstanbul ile ilgili birtakım beklentilerin olduğuna işaret edildiği anlaşılır. Fakat İstanbul'un düşüşü ile kıyamet alâmetinin zuhuru beklentisi Osmanlı entelektüel dünyasında önemli bir yer edinmiş ve hafızalara yerleşmiş olmalıdır.

Muradnâme metnini görmeksizin Yazıcıoğlu'nun yazdıklarını ele alan Yerasimos, burada iki önemli değişiklik olduğunu belirterek bunlardan ilkini melhamede yer alan Romalılar yerine Beni Asfar'ın zikredilmesi, diğerini ise Kostantiniye'nin İshakoğulları (Beni Ishak) tarafından alınacağını vaz' eden hadisin melhame sonrası bir tarihe konulması şeklinde açıklar. Ona göre Beni Asfar yani sarışın halklar olarak kastedilenler, o sırada Türklerin Batılı güçlerle karşı karşıya gelmiş olmaları sebebiyle Bizanslılar değil, bu Batılı müttefik gruplardır[41].

Muradnâme müellifi de Beni Asfar'ın zuhuruyla ilgili hadisi yine anlatım sırasına uygun olarak "Feth-i Kostantiniye" başlı-

40 *Muhammediye*, nşr. A. Çelebioğlu, İstanbul 1996, II, s. 314-315.

41 S. Yerasimos, *Aynı Eser*, s. 207.

ğının önünde vermiştir. O da Beni Asfar'ın hücumu, 12.000 erin Medine'ye kadar varışı ve devamındaki olayları kaydetmiştir[42].

Burada bir parantez açarak Beni Asfar üzerinde biraz duralım: Benu'l-Asfar kelimesi Arap kaynaklarında Bizanslıları nitelemek üzere kullanılmıştır, daha sonra kelime yaygınlaşınca Bizans dâhil bütün Batılılar için de kullanılır olmuştur[43]. Fakat Yazıcıoğlu'nun bu kadar bilinçli bir şekilde hareket etmesi anlamsızdır. Nihayet o aldığı kaynağı kendi nazmıyla aktarmaktadır. Fâtih Sultan Mehmed dönemi tarihçilerinden Enverî, ilginç şekilde kelimeyi önce Bizans, ardından da onun yerini alma iddiasındaki Macarlar için kullanır ve bundan sonra Macar kralının kendisini Beni Asfar olarak gördüğünü yazar[44]. Yani Batılıları kasdeder tarzda kullanılışı İstanbul'un fethinden sonradır. Öte yandan bu tabirin geçtiği hadis metinlerinde bir problem daha dikkati çekmektedir. Aynı konudaki hadis rivâyetlerinde bazen Benu'l-Asfar geçerken, bazılarında da çekik gözlü kavim cümlesine rastlanır ve bu sonuncuları doğudan gelen Moğollar veya Türkler olarak yorumlanır[45]. Asfar ile sıgardan gelen asgarın birbirine benzemesi aydınlatılması gereken bir probleme işaret eder. Aynı mealdeki hadislerde geçen bu tabirin birbiriyle aynı olma ihtimali, hadis râvilerinden gelen bilgilerin bu anlamda dikkatli bir şekilde yeniden ele alınmasına ihtiyaç gösterir. 1657-1658'de İstanbul'da bulunan İsveç elçisi Ralamb, duyduğu kehanetten söz ettiği bir yerde Türklerin gücünün "Kavm-i Asfar" denilen sarı saçlı soy tarafından sona erdirileceği inancına vurgu yaparak, İsveç kralının Lehistan'da kazandığı başarılar sebebiyle söz konusu kehanetin gerçekleşmek üzere olduğu yolunda ciddi bir tedirginlik yaşandığını yazar. Ona göre Türkler İsveçlilere "Esfed" derler, bu da "Esfer/Asfar" ile neredeyse benzeşir; şimdi kendilerini

42 *Muradnâme*, II, s. 1035.

43 Literatür için bk. Goldziher, "Asfar", *İslam Ansiklopedisi*, I, s. 664-665; C. Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, İstanbul 2003, s. 18-19.

44 *Düsturnâme-i Enverî, Osmanlı Tarihi Kısmı, 1299-1466*, nşr. N. Öztürk, İstanbul 2003, s. 51, 54, 62, 64.

45 *Sünen-i İbn Mâce Tercümesi ve Şerhi*, haz..H. Hatiboğlu, X, s. 359, 360, 362.

İstanbul'da gören Türkler, kehaneti akıllarına getirerek onlara özel bir ilgi göstermektedirler[46]. Bu ifadelerden anlaşılan husus, hadis kaynaklı korkuların ve kıyamet beklentilerinin Osmanlı entelektüelleri ve ulema zümresi arasında hâlâ canlı şekilde yaşamakta olması keyfiyetidir.

Bu açıklamadan sonra yeniden konuya dönersek, Yazıcıoğlu'nun ilgili metinlerde nazmın gerektirdiği üslup endişesini taşıdığı ve bunun teknik bir problemden kaynaklandığı açıktır. İkinci olarak Yerasimos, Hacı Bayram'ın müridi olan Yazıcıoğlu'nun, İshakoğulları lafzını metninde zikretmesinin sebebini Ebu İshak Kâzerunî (v. 1035) tarafından kurulan tarikatın mensuplarını belirtmek ve onları siyasi açıdan ön plana çıkarmak amacına dayandırır. Yani aslında o İshakiyye tarikati[47] mensuplarının fethe katılarak bu önemli olayda pay sahibi olmaları kehânetinde bulunmuştur.

Ancak 70.000 İshakoğlu'nun Ebu İshak'ın dervişleri olduğu ihtimali pek gerçekçi değildir. Yazıcıoğlu'nun dinî literatürde çok iyi bilinen Beni İshak lafzını İshakiyye dervişleri şeklinde anlamak ve anlatmak istemesi pek beklenemez[48]. Zira aynı hadisi yorumlayan kaynaklarda böyle bir bağa yer verilmediği gibi fetihten sonra bu hadisin gerçekleştiğini gören bazı müelliflerin Beni İshak'ın aslında Osmanlıları nitelediği üzerinde durdukları da dikkati çekmektedir. Nitekim 1470'lerde Cem Sultan namına eserini kaleme alan Ebulhayr-ı Rumî, *Saltuknâme*'de Ertuğrul oğlu Alp Osman'ın İshak Peygamber'in oğlu Iys (Ays, Esû, Esav) neslinden geldiğini ileri sürmüştür[49]. II. Bayezid döneminde XVI. asır başlarında ese-

46 Claes Rålamb, *İstanbul'a Bir Yolculuk: 1657-1658*, terc. A. Arel, İstanbul 2008, s. 79-80.

47 Kâzeruniyye de denilen bu tarikatın mensuplarının Anadolu'da cihad faaliyetlerinde etkili oldukları görüşünün şüpheyle karşılandığı hakkında bk. H. Algar, "Kâzeruniyye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXV, s. 146-148.

48 Sufi çevrelerde bile Beni İshak'ın, gerçek manada İshak Peygamber nesli olarak çok iyi bilindiğine en iyi örnek *Âşıkpaşazâde Tarihi*'dir (bk. Atsız neşri, *Osmanlı Tarihleri* I, içinde İstanbul 1949, s. 254).

49 Ebulhayr-ı Rumî, *Saltuk-nâme*, haz. Ş. H. Akalın, III (Ankara 1990), s. 238-239. *Düsturnâme*'de Osmanlıların atası olarak geçen Ayaz b. Osman'ın da bu konuy-

rini kaleme alan İbn Kemal de bazı kaynaklarda Kayı Han'ın Iys b. İshak olduğunun söylendiğini aktarır[50]. Hatta yine II. Bayezid dönemi tarihçilerinden Neşrî buna itiraz ederek Oğuz Han'ın Iys b. İshak b. İbrahim olmadığını, Iys'ın Rum-ı asgar atası olduğunu, hâlbuki Oğuz ve Türk'ün Rum-ı ûlâ gibi Yafes evlâdından geldiğini yazar[51]. Buna karşılık Tarihçi Âlî de fetih ile ilgili hadiste geçen Beni İshak'ın Osmanlıların ataları olduğu yorumunu yapmıştır[52]. Açıkça anlaşılmaktadır ki hadiste yer alan Beni İshak tabiri asıl yer aldığı metinde şaşırtıcı olan bir ifadedir. Ancak onların İsmailoğulları (Araplar) olduğunu belirten dönemin şârihleri için hiç de önemli bir müşkilat arz etmemiş görünmektedir[53].

Muhammediye'den sonra bu defa benzeri konuları nesir halinde toplayan, muhtemelen II. Mehmed'in padişahlığı döneminde telif edilen ve zamanla çok popüler olan *Envârü'l-âşıkîn*'de de alâmetler türlü hadis kaynaklarına ve bunların şerhlerine dayalı olarak belirtilirken, aynı hususlaki farklı yorumlar arka arkaya verilerek oldukça karışık bir metin ortaya çıkarılır. Burada ilkin Araplar arasında fitnenin çoğalacağı, müminlerin bütün âlemi alacağı, Beni Asfar ile barış yapacağı, sonra barışın bozulup kâfirlerin galip çıkacağı, Rum ve Frenklerin bir araya geleceği ve 960.000 kişiyle Batı'dan hücum edecekleri; ikinci olarak Muhammed ümmetinin doğuya ve batıya sahip olacağı, bütün dünyayı kâfirden alacağı, ancak üç şehrin geride kalacağı, bunların İstanbul, Roma ve Amuriyye olacağı, ondan sonra hükmün kâfirlere geçeceği; üçüncü olarak *Muhammediye*'deki ilgili pasaja uygun şekilde, Beni Asfar'ın A'mak'a varmayınca kıyametin kopmayacağı, A'mak'ın Şam yakınlarında bir köy olduğu, kâfirlerin oraya kadar gelecekleri, Medine'den çıkan İslâm ordusunun üç bölük olup kâfirleri yenecekleri, mü-

---

la bir ilgisi olmalıdır (s. 6). Muhtemelen bu da söz konusu tarihî metinlerdeki bir istinsah probleminden kaynaklanmıştır.

50 *Tevârih-i Âl-i Osman*, I. Defter, nşr. Ş. Turan, Ankara 1970, s. 39.

51 *Kitâb-ı Cihânnüma*, nşr. Unat-Köymen, Ankara 1987, I, s. 57.

52 *Künhü'l-ahbâr*, nşr. A. Uğur-M. Çuhadar-A. Gül-İ. H. Çuhadar, Kayseri 1997, I/1, s. 427-428.

53 Bk. M. Canard, "Aynı Makale", s. 240.

minlerden bir bölüğünün kaçıp münafık olacakları, bir bölüğünün şehit düşeceği, diğer bölüğünün galip geleceği, ondan sonra İshak Peygamber'in çocuklarından 70.000 askerin İstanbul'u alacakları, önce deniz tarafını yıkacakları, ardından bir duvarını daha yıkıp her üç duvarını da yerle beraber edecekleri, gaziler ganimet malını paylaşırken şeytanın çıkıp "ey müminler Deccâl çıktı, evlerinizi harap ediyor" diye bağıracağı, onların da İstanbul'u bırakıp Şam'a gidecekleri, ondan sonra halkın kötü işler yapacakları, bütün bunların da kıyamet alâmetlerinin belirmesine yol açacağı anlatılır[54].

Kıyamet ile İstanbul'un ilişkilendirilmesi Ahmed Bîcân'ın *Dürr-i meknûn* adlı eserinde bambaşka bir şekle bürünür ve şehrin inşasıyla Ayasofya'nın yapımı konusundaki hikâyelere dönüşerek mahiyet değiştirir. Daha inşası sırasında İstanbul lânete uğramış bir şehir olarak takdim edilir. Burada, "*... pes ol vakitten berü ol şehr niçe kerre belâ ve kazâ, gâh ta'ûn ve gâh zelzele ve gâh ateş harab olup ve bir an olmadan ceng dahi eksük olmaz*" iken Kostantin adlı bir padişahın gelip imar ettiği, ama "*... âhir zamânun şerrinden niçe bunun gibi hâdiseler olıserdi...*" denilerek bu uğursuzluğun sürdüğü ima olunur[55]. Yazar daha sonra Rum'da Kostantiniye padişahının Süleyman Peygamber Mescidi'ne nazire bir mescid yaptığını, dairesinde 10.000 hücre olduğunu, şeytanın o kavmi azdırıp dinden çıkardığını, padişahının kendi suretinde bir sütun inşa ettirip halkı buna taptırttığını, 400 yıl küfr üzre kaldıktan sonra büyük bir zelzele olduğunu ve 60.000 keşişin o yapılan deyrin/tapınağın altında kaldığını belirtir ve ardından Ayasofya'nın inşası hikâyesine geçer. Yapılan mabedi İslâmî motiflerle süsleyerek anlatır. Hatta Hz. Peygamber dünyaya geldiğinde yıkılan kubbesi bir türlü tamir edilemeyince, sonradan onun bir avuç toprak vererek bunu kirece katmalarını söylediğini, bunun üzerine kubbenin yapılabildiğini, ashabın şaşkınlıkla niçin

54 *Âşıkların Nurları. Envârü'l-Âşıkîn*, haz. ve sad. A. Kahraman, İstanbul 1973, III, s. 174-175.

55 *Dürr-i Meknûn*, Süleymaniye Ktb, Pertevniyal kısmı, nr. 456, vr. 77b-79a. Eserin tenkidî neşri: Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, *Dürr-i Meknûn, tıpkıbasım, inceleme, çeviri yazı, dizin*, haz. A. Demirtaş, İstanbul 2009.

böyle bir yardımda bulunduğunu sorduğunda ise *"... anı kâfirler için vermedim, bir zaman gele ümmetim anda namâz kıla ve tilâvet-i Kur'an edeler..."* dediğini ifade eder[56].

İlerleyen bahislerde ise bu defa yine *Muhammediye* ve *Envârü'l-âşıkin*'deki gibi aynı üslupta kıyamet alâmetlerini söz konusu yapar. Burada diğerlerinden farklı olarak bir tarihlendirme dikkati çeker. Hz. Peygamber'e atfen hicretin 900'ünden[57] sonra zamane halkının kibirlenip ulema sözü dinlememeye başlamaları, sonunda veba ve diğer salgın hastalıkların çıkacağı, çok yağmur yağıp seller olacağı, olumsuzlukların devamı üzerine devletin kâfirlerin eline geçeceği, Hıristiyanların önce Mısır'a, sonra Kudüs'e ve ardından da Rum ülkesine gelip İslambol'u[58] alacakları, İslâm askerinin Haleb'e çekileceği, burada büyük bir ceng olacağı, Beni Asfar'ın onların ardından geleceği, Medine'den İslâm askerinin çıkıp 70.000 kişi halinde Beni Asfar'ın karşısında duracağı, Beni Asfar'ın onlara elçi gönderip kendileriyle düşmanlıkları olmadığını bildireceği ve Müslümanların üç bölük olup bunlardan bir bölüğünün bunu makul görerek gidecekleri, diğerinin ise *"Sizin düşmanlığınız yoksa bizim vardır"* diyerek ceng edecekleri, kâfirleri kovarak İslambol'a tıkacakları, şehri kuşatacakları, içeri girip ganimet toplamaya başlayacakları, şeytanın yüksek bir yere çıkıp Deccâl'in belirdiğini ve evlerini harap ettiğini söyleyeceği, bunun üzerine İstanbul'u

56 *Dürr-i Meknûn*, vr. 84b-87b.

57 Dünyanın sonunun 900'den (1495) sonra geleceği görüşü, II. Bayezid'in saltanatı sırasında ortaya çıkan birtakım hadiselerle desteklenince, büyük bir endişe kaynağı olmuş gözüküyor. Hatta bu tarih sofi kesimde bilindiği için son güne yaklaşılması vesilesiyle birtakım hareketlere teşebbüs edildiği bilinmektedir. Bunun için bk. S. Yerasimos, *Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, s. 210-211. Benzeri bir travmanın hicri 1000 yılında da yaşandığı anlaşılıyor: bk. C. H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âlî. Bir Osmanlı Aydını ve Bürokratı*, trc. A. Ortaç, İstanbul 1996, s. 138-147).

58 1092'de (1681) istinsah edilen metinde İslambol kelimesi özellikle mi kullanıldı, yoksa ilk nüshalarda da böyle mi geçiyordu, bu konu hakkında kesin bir şey söylemek zordur. Eğer ilk metinde bu imla ile yazılmışsa o zaman ciddî bir ideolojik gerekçenin hedeflenmiş olduğu anlaşılır ki bu, fethin politik ve dinî yönünün ortaya konulması bakımından önemlidir. Ancak bu tabirin müstensihlerin işgüzarlığının bir sonucu olması kuvvetle muhtemeldir.

bırakıp dönecekleri, ondan sonra ise halkın azacağı ve kıyamet belirtilerinin görüleceği anlatılır[59].

Ahmed Bîcân, ilk versiyonunu İstanbul'un fethedildiği gün tamamladığı, İbnü'l-Arabî'nin *Füsûs* adlı eserinin tercümesinde, "eşrât-ı saat" bahsine tekrar yer vermiştir. *Münteha* adlı bu eserinin söz konusu bölümünde, muhaddislerden naklederek şu alıntıya yer verir:

> "Evvel Benu'l-Asfar çıkar Mağrib'den Frenk ile ittifâk ederler. Seksen sancak cem' olur ve her sancakta on iki bin kişi olur, yani ser-cümle on kere yüz binden kırk bin er eksik olur. Hâsıl-ı kelâm Şam katında A'mak derler ona değin varırlar ve Medine'den İslâm leşkeri gelirler, üç bölük olurlar, kâfirlerle uğraşırlar. Bir bölüğün kâfiri sıyar ve bir bölüğünü kırarlar, efdal-i şehid onlar olurlar ve bir bölüğü kâfiri sıyarlar, Beni Ishak'tan yetmiş bin kişi İstanbul'un üzerine geleler bir kez 'Lâ ilâhe illallah ve Allahu ekber' derler, denizden tarafı yıkılır ve bir dahi ancılayın derler bir yanı dahi yıkılır ve bir dahi derler bir tarafı dahi yıkılır. Andan Kostantiniye'yi yağma ederler. Şeytan gelip çığırır ki Deccâl çıktı, oğlunuzu ve kızınızı esir etti, siz yağma içindesiz diye. Bunlar dahi Şam'a varınca Deccâl çıkar, ondan sonra kıyamet nişanları belirmeye başlar"[60].

Ahmed Bîcân İstanbul'un fethi dolayısıyla bu yukarıdaki hadisi ileride biraz yumuşatma gereği hissederek, *"...ammâ Kostantiniye yani İstanbul feth olmak imân kuvvetleri galebe eyleyüp Şeytan şehirlerini*

---

59 *Dürr-i Meknûn*, vr. 146a-149a (krş. A. Demirtaş neşri, s. 211, 217-218.)

60 Süleymaniye, Kılıç Ali Paşa kısmı, nr. 630, vr. 102b-103a (Bu eser bir yüksek lisans tezine konu olmuştur: *Ahmed Bican'ın Münteha İsimli Füsûs Tercümesi Işığında Tasavvuf Düşüncesi*, haz. Ayşe Beyazıt, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008). Ahmed Bîcân hatime kısmında bu kitabı üç yılda yazdığını "sekiz yüz elli yedi senesinde Sultan Mehmed b. Murad Han İstanbul'u feth idicek Cemaziyelevvel'in yirminci gününde idi, bu kitâb tamam oldu" der. Bu bilgi fetih tarihinin doğru verilmesi bakımından dikkat çekicidir. Eserin diğer versiyonunu ise 870/1465'te Gelibolu'da tamamlamıştır. Ahmed Bîcân'ın bu iki eserindeki kıyamet konusunda ayrıca bk. Kaya Şahin, "Constantinople and the End Time: The Ottoman Conquest as a Portent of the Last Hour", *Journal of Early Modern History*, XIV (2010), s. 317-354.

yıkıp harap etmekten ibârettir..." der[61]. Böylece İstanbul'u kıyamet başlangıcının alâmeti olmaktan çıkarmaya çalışır.

İstanbul'un fethinden hemen sonra yazılmış olan bu metinlerdeki kıyamet başlangıcı, diğer metinlerden biraz daha farklı bir vurguyla, dolaylı olarak fethe karşı olan bir tavrı ortaya koyması bakımından ilginçtir. Bu aynı zamanda daha önce bahsedilen iki hadisin muhalif kalemlerce nasıl yorumlandığının da bir göstergesidir. Söz konusu muhalefet, yalnızca siyasi, sosyal ve ekonomik gerekçelerle değil, aynı zamanda dinî endişelerle de beslenmiştir. İstanbul'un daha kuruluşunda lânetli olduğu ve burayı ele geçirmekle kıyamet alâmetlerinin belireceği düşüncesi, fethe farklı gerekçelerle de olsa karşı çıkan gruplarca öne sürüldüğü gibi, fetihten çok sonra bile büyük bir şehrin sürekli karşı karşıya kaldığı salgın hastalıklar, yangınlar, sel felaketleri, zelzele gibi tabii afetler vesilesiyle daima hatırlanmıştır ve yaygınlık kazanarak zihinlere yerleşmiştir. Bununla beraber bu teze karşı olanların da yine dinî kaygıları ön plana çıkararak, şehri alıp tamamen harap ettikten sonra üzerindeki lânetin kalkacağı görüşünü savundukları dikkati çekmektedir. Bu bile kıyamet senaryolarının İstanbul ile bağlantılı ayağının ne kadar etkili bir tema haline geldiğinin bir başka yönüdür.

Özellikle fetihten hemen sonra II. Mehmed'in Mısır sultanına ve Karakoyunlulara gönderdiği iki fetihnâmede de İstanbul ile ilgili öne çıkarılan ve vurgu yapılan hadislerin kıyamet ile ilgili aynı hadisler olmaları, âdeta bir antitez geliştirme çabalarını hatırlatır. Ayrıca ilginç bir şekilde bu hadisler tam metinleriyle değil, ancak maksada uygun biçimde eksik olarak alıntılanmışlardır. İlki şöyledir:

> "Onlar kılıçlarını zeytin ağaçlarına asmış oldukları halde ganimetleri bölüşürken Kostantiniye'yi fethederler".

Diğeri ise bunun biraz daha kısaltmış hâlidir:

61 *Münteha*, vr. 109b.

"Onlar ganimetleri paylaşırken Kostantiniye fethedilecektir".

Üçüncüsü ise şu şekilde kısaltılmıştır:

"Bir tarafı karada bir tarafı denizde olan şehri duymadınız mı, evet ey Tanrı elçisi denildi. O dedi 70.000 kişilik bir ordu ona gaza yapacaktır"[62].

Açık olarak görülmektedir ki, metinler ustalıkla ayıklanmış, istenmeyen bahisler tamamen çıkarılmıştır. Özellikle son hadiste çıkarılan iki cümle, 70.000 kişinin Beni İshak'tan olduğu ve hadisin devamında bu ordunun o şehre saldırmadan kıyametin kopmayacağıdır. Yukarıda ilk zikredilen hadis Molla Güranî tarafından hazırlanmış olup Memlük sultanına gönderilen fetihnâmede yer alır, ancak burada başka bir hadis zikredilmez[63]. Öyle anlaşılıyor ki Molla Güranî ustalıkla fetih müjdesiyle ilgili hadislerden diğerine göre daha anlaşılabilir ve makul ve tabii en az tehlikeli olanına yer vermeyi tercih etmiştir. Hâce Kerimî'nin hazırladığı ve Karakoyunlu Cihan Şah'a yollanan fetihnâmede üçüncüsü daha kuvvetli bir vurgu yapılmak ve örneklemeleri çeşitlendirmek amacıyla metne alınmış olmalıdır[64]. Fakat hadisin müjde dışında başka bir gayeyi öne çıkardığını gören Hâce Kerimî, bu iki netameli cümleye yer vermeyerek asıl hedefine işaret etmek istemiştir. Hadisi metne alan münşi, kimler olduklarında şüphe bulunan, daha doğrusu Osmanlı hanedanı ile ilgisi konusu tartışmalı olan Beni İshak'ı ve şehri almış olmakla kıyamet sürecinin başlayacağı vurgusunu dikkatle ayıklayarak bu bahislere hiç temas etmemeyi ehven bir yol görmüş olmalıdır. Fakat bu lânetin ve kıyamet konusunun farkında olan Hâce Kerimî, şehir hakkındaki olumsuz kanaatlerin varlığına karşı da hadisin tam metnini ve gayesini bilenlere cevap vermeyi ihmal etmemiştir. Nitekim yukarıda alıntılanan üçüncü

62 Bu fetihnâmeler için bk. A. Ateş, "İstanbul'un Fethine Dair Fatih Sultan Mehmed Tarafından Gönderilen Mektuplar", s. 11-50.

63 A. Ateş, "Aynı Makale", s. 18.

64 A. Ateş, "Aynı Makale", s. 38-39.

hadisi naklettikten sonra, peygamber hadislerinde geçen namlı bir yer ve sağlam bir kale olan bu şehrin ilk zamanından bu ana kadar müşriklerin ocağı ve şeytanların sığınağı olduğu, yeryüzünde bu kadar eski ve âdeta zamanla yaşıt olan bir hisarın görülmediği ve üç taraflı duvar gibi sağlam ve alınamaz olarak bilindiğini belirtirken[65] kıyamet senaryolarıyla ilgili metinlerde geçen tanıdık unsurlara yer verir. Ancak şehir ele geçirilip ev ve ocaklarının yıkılması, halkın esir alınması, puta tapanların mabetlerinin iman ehlinin mescitleri haline getirilmesiyle[66] bir bakıma zımnen bu lânetin ortadan kaldırılmış olduğunu ima eder.

Asıl ilginç nokta bu fetihnâmelere gelen cevaplardadır. Memlük Sultanının gönderdiği cevabî mektupta hiçbir hadis atfı olmamasına rağmen, "Tanrı'nın elçisinin düşmanı olan Benu'l-Asfar'ın burnunu yere sürümekle..." ifadesi, bu tanımlamanın kimin için kullanılmakta olduğunun önemli bir delilidir. Öte yandan Memlük Sultanı kıyamet söylentileriyle ilgili en küçük bir imada bile bulunmamıştır.

Fetihten sonra şehir hakkındaki olumsuz kanaatlerin siyasi rekabetin de etkisiyle sürmekte olduğu açıktır. Bu rekabet bir başkent rekabeti, yani Edirne-İstanbul çekişmesi olmaktan öte muhtemelen daha farklı tonlar taşımaktadır. Serhat boylarındaki grupların imparatorluğun merkezileşmesine karşı çıktıklarını açık şekilde dile getirdiklerini bildiren bir anekdot, 1470'lerde padişahın Akkoyunlular üzerine yaptığı sefer sırasında, Cem Sultan namına kaleme alınmış *Saltuknâme*'de bulunur. Eserin müellifi Ebulhayr-ı Rumî, İstanbul üzerine yürüme kararı alan II. Mehmed'e bazı beylerin bu hareketin zorluğundan bahsederken, fethi düşünülen şehrin uğursuz bir yer olduğunu, şeytan dünyaya indiğinde ayağını ilk defa buraya bastığını, bu şekilde lânetlenmiş olmakla her devirde yıkılacağını, rivâyete göre zina, livata ve fesadın eksik olmayacağını, yerden kara sular çıkacağını, bunun alâmetinin zelzeleler

65 A. Ateş, "Aynı Makale", s. 39.

66 A. Ateş, "Aynı Makale", s. 42-43.

olduğunu, veba yatağının bu şehrin altında bulunduğunu, bütün bunların da peygamberin hadisiyle bilindiğini, ayrıca kıtlığın eksik olmayacağını, huzur ve sükûnet sağlanamayacağını bildirdiklerini yazar. Ayrıca beylerin, şayet padişah kararından dönmez de bütün bunlara rağmen şehri alırsa, bu durumda sadece Ayasofya ve çevresine duvar çekip geri kalan bütün şehri yerle bir etmesi gerektiğini ve imar etmeye de uğraşmamasını, çünkü zaten yıkılacağını söylediklerini ekler. Bunları dinleyen padişah ise şu cevabı vermiştir:

"Hele feth olsun nihayet biz yıkarız"[67].

Metnin yazıldığı tarihin Fâtih'in yaşlılık dönemine rastlamış olması, burada ince bir siyasi amacın hedeflendiğine de işaret eder. Gerçi daha sonra İstanbul'un fethi olayına tekrar temas edilirken beylerin gerçek niyetleri açıklanır. Beylerin bu işe karşı çıkmaları, onun mamur hale gelmesinin bütün ülkeyi harap edeceği, içine girip burayı taht merkezi yapan bir padişahın gazadan kalacağı, havasının ağır olup nikris ve diğer hastalıkların belireceği, etrafının denizle çevrili oluşu yüzünden harp ehli gazilere, akıncılara rağbetin azalacağı ve denize ağırlık verileceği endişelerinden kaynaklanmakta idi. *Saltuknâme*'deki bu bilgilerden anlaşılacağı üzere, İstanbul hakkındaki olumsuz hava sürmekte ve anakronik bir yaklaşımla dahi olsa yer yer çeşitli vesilelerle beslenmektedir. Öte yandan bu bilgilerin kaynağının yine ilgili hadisler ve onların dinî ve ahlakî maksatlarla yazılmış yukarıda sözü edilen Türkçe kitaplar yoluyla yayılan ve yayıldıkça da değişmelere uğrayan rivâyetler olduğu söylenebilir.

Benzeri şekilde Osmanlı tarihçilerinden Şükrullah'ın 1460'ta yazdığı belirtilen ilmihal tarzında türlü konuları ele aldığı *Menhecü'r-reşâd* adlı eserinde herhangi bir yoruma girişilmeksizin kıyamet alâmetleri konusuna yer verilerek Kostantiniye'nin fethi bahsi öne çıkarılmıştır. Burada âhir zamanda gönderilecek bir halifenin kimli-

67 Bu metin için ayrıca bk. F. M. Emecen, *İstanbul'un Fethi Olayı ve Meseleleri*, İstanbul 2003, s. 95-96. Ayrıca bu kitaptaki ek kısmı.

ğinden söz edilerek İshakoğulları'ndan 70.000 kişinin Kostantiniye-i uzmâ, Rumiye-i kübrâ ve Çin şehirlerini alacağı, hak dininin bütün her yerde hâkim olacağı belirtildikten sonra Mehdi'nin zuhuru bahsine geçilir ve onun Kostantiniye-i uzmâyı fethedeceği, ordusunun İshak Peygamber'in neslinden 70.000 kişiden ibaret Şam yiğitleri olduğu bildirilir. Bu fetih Deccâl'in çıkmasına vesile olacaktır. Bu hususta bir başka rivâyeti daha temas eden Şükrullah; Kostantiniye, Rumiye-i Kübra'nın fethinden Deccâl'in hurucuna kadar altı ay gibi bir zaman geçeceğini, ancak doğru rivâyetin (yani Kostantiniye'nin fethiyle Deccal'in zuhuru arasında) yedi yıllık bir zaman dilimi olduğunu Dâvud-ı Bicistani'ye atfen ifade etmektedir[68]. Eserin yazıldığı tarih dikkate alınırsa bu hesaplanan tarihin 1460'a tekabül etmekte olması ilginçtir. Şükrullah belli belirsiz fetih olayıyla kendi yaşadığı dönemde ortaya çıkacak gelişmeleri âdeta büyük bir endişeyle beklemektedir. Zira konuya girerken Allah'tan mağfiret dilemekte olması bu anlamda manidardır.

II. Bayezid döneminde yazılan Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman* nüshalarından bir grubunun çok rağbet ettikleri İstanbul'un kuruluş hikâyesi ve Ayasofya'nın inşasıyla ilgili uzun pasajları, bu tür rivâyetleri türlü sebepler tahtında daha da süsleyerek geliştirmişlerdir[69]. Karamanî Mehmed Paşa gibi II. Mehmed'in yakın adamları ise şehrin sür'atle imarı sonucu buranın lânetinin ve kıyamet tehlikesinin kalkacağını savunurken, aslında bu söylentilerden –hadis de çok bilindiği ve ortada olduğu için- ciddi şekilde etkilenmiş olduklarının işaretlerini verirler. Benzeri hava, Enverî, Tursun Bey ve hatta İbn Kemal gibi tarihçilerin fetihle ilgili bahislerinde bile satır aralarında ima yoluyla da olsa görülür, hatta

68 Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 2112, vr. 105a-110a. Şükrullah hakkında bk. S. N. Yıldız, "Şükrullah", *DİA*, XXXIX, s. 257-258.

69 Bu konuyla ilgili önemli bir çalışma S. Yerasimos tarafından yapılmış, Ayasofya efsanesinin ortaya çıkışı ve bununla ilgili metinler kritik edilmiş olduğundan burada tekrar söz konusu kaynaklar üzerinde durulmamıştır (bk. *Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, s. 13-47'deki metin ve takip eden sayfalardaki yorumlar).

XV. yüzyıl sonlarında eserini yazdığı anlaşılan Oruç Bey şu ilginç cümlelere yer verir:

> "Ve dahi bir rivâyet kıldı kim Mesâbih Şerhi'nde denilmiştir kim Deccâl-ı la'în çıkmazdan öndin bir dahı Kostantin[iye] seyf ile alına, andan sonra kıyâmet kopacak. Ebu İshak oğlanlarından Mehdi adlı ol gele yürüyüş edip tekbîrle ala derler. Ol seyfle alınan dedikleri budur kim şimdi zamanımuzda kim pâdişâhü'l-İslâm ve'l-müslimîn ... Sultan Mehemmed.. Kostantin'i[yeyi] feth ettikte.."[70].

Öte yandan gelecekte vuku bulacak hadiselerden haber almayı sağladığına inanılan ve bir ilim dalı haline gelen cefr/cifr[71] literatüründe de kıyamet alâmetleri bahsinde Kostantiniye/İstanbul'un fethinin öne çıkarıldığı dikkati çekmektedir. Bu gelenek Arap ve Fars edebiyatı vasıtasıyla Osmanlı literatürüne de geçmiştir. XVI. yüzyıl sonları veya XVII. yüzyıl başlarında hazırlandığı tahmin edilen bir cifr kitabı tercümesinde ilginç şekilde bu bahisler aynen nakledilmiş, hatta ilgili hadise atıf yapılarak bunun bir de tasviri (minyatürü) çizilmiştir. Seyyid Şerif b. Seyyid Mehmed tarafından yapılan *Miftâhu Cifrü'l-câmi* tercümesindeki ifadeler, bu tip kitaplardaki konumuzla alakalı yaklaşımlar açısından örnek olarak zikredilebilir:

> "...Harâb-ı Mekke Habeşe'dendür, Beyt-i şerîfi kal' edip taşların perâkende eyleseler gerekdür, bu fakir eydür ki eğer sual olunursa ki Beyt-i şerîfi Hak Te'âlâ ashâb-ı Fil'den hıfz edüp Habeşe'yi musallat etmesine hikmet nedür? Cevâb budur ki Beyt-i şerîf dâim tavâf olunup mu'azzez iken âhir zamânda battâl kalıp mu'attal olmasın içün ol kavmi müstevlî kılup hedmine irâdet-i celîliyesi te'alluk eder, ba'dehu çok geçmeyüp kıyamet kopar. Bu mefhûmu ulema-i hadîs yazmışlardır.
>
> Ve dahi dedi ki kıyamet kopmaz çâk sizinle Zengîler tâifesi mukatele etmeyince ve dahi dediler ki Beytullah'ın harâbı Deccâl'den kırk yıl sonradır. Haleb'in harâbı istilâ-yı Etrâk'tendir. Harâb-ı Kuds

70 *Oruç Beğ Tarihi*, haz. N. Öztürk, İstanbul 2007, s. 112.

71 M. Yurdagür, "Cefr", *DİA*, VII, s. 215-218.

yangındandır. Harâb-ı diyâr-ı Mısriyye inkıtâ'-ı Nil'dendir ve âhir zamânda Kostantiniye'yi Hak Te'âlâ feth edüp ehl-i Beyt'ten bir recül-i sâlih elinden ana Muhammed b. Abdullah derler, eğer bu şehrin sükkânı yerinde bâki olsa miskinleri çıkmazdı. Bu medîne-i İstanbul'un sûretidir ve fethidir ve mâl-ı ganimetin taksîm olunmasıdır ve bu esnâda fedyâdcı gelip Deccâl çıkmış deyü haber vermesidir ki nakş u tasvîr olunmuşdur..."[72].

Bu ifadeler, İstanbul ve kıyamet alâmetleri hususundaki bilgileri takviye eder niteliktedir; XIII. asırda kaleme alınmış bu eserdeki cümlelerin mütercim tarafından aynen korunarak, zaten fethedilmiş olan İstanbul konusuna hiç temas edilmemesi ise ilginçtir. Keza burada bu fethin Muhammed b. Abdullah adlı biri tarafından gerçekleştirileceği kehâneti ayrıca dikkat çekicidir. Mütercim bu hususta da bir yoruma girişmeksizin daha önce yukarıda zikrettiğimiz hadisi özetleyerek bunun bir resmine (minyatür) yer vermiştir. Bu minyatür İstanbul'un fethinin yegâne tasviri özelliği taşımakla birlikte, resme dikkat edilirse, hadis bağlamında Arabî kıyafetli askerlerin ve şehri alan kumandanın çiziminin yapıldığı, Osmanlı tarzı dışına çıkıldığı görülür. Bir tahtta oturan kumandanın yüzü ise Fâtih Sultan Mehmed'e benzetilmemiş; hadis uyarınca şehre deniz surlarından girildiği tasvir edilmiştir (Bk. ek kısım, resimler nr. 4).

Keza yine aynı yüzyılda yani şehrin Türkler tarafından fethinden yaklaşık iki yüzyıl sonra bir Osmanlı tarihçisinin İstanbul hakkında şunları yazmış olması, fetih sonrası bu Osmanlı başkentinin uğursuz bir yer olduğu yolunda zihinlerdeki kanaatin hâlâ kuvvetle yaşadığını göstermesi bakımından manidardır:[73]

"Hâlâ Osmanlıların merkezi, ehli İslâm'ın iftihârı olan İslambol, uleması ve münevveri bol bir şehirdir. O kadar mamur olmuştur ki cihânı dolaşan bir kimse yeryüzünde buna benzer bir şehir asla

72 TSMK, Bağdad kısmı, nr. 373, vr. 258a-259a. Bu eserin asıl müellifinin Şeyh Kemaleddin Muhammed b. Talha (ö. 652/1254) olduğu tahmin edilebilir (Kâtib Çelebi, *Keşfüz'z-zünûn*, nşr. Yaltkaya-K. R. Bilge, İstanbul 1971, II, s. 592.)

73 Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmânî*, haz. E. Oral, Basılmamış doktora tezi, İstanbul 2000, s. 77-78. Keza bk. K. Su sadeleştirmesi, İstanbul 1976, s. 94-100.

göremez. Bu şehirde sultanlar, hanım sultanlar ve vezirlere ait yüz yirmiden fazla saray vardır. Her biri Şeddâd'ın[74] binalarından bir örnektir. Şeddâd kavminden sonra buna benzer şaşırtıcı binaları hiçbir kimse yapamamıştır. Bu binalardan en düşüğü At Meydanı'ndaki İbrahim Paşa sarayıdır, en iyisi ise Süleymaniye Camii altındaki Sultan Süleyman vezirlerinden Siyavuş Paşa'nın yaptırttığı saraydır... Bu şehrin büyüklüğüne ve halkın çokluğuna nisbetle daha birçok dükkân, kervansaray, han, hamam, tekke, medrese, imaretler, mescitler ve camiler vardır ki tarifi bile zordur. İşte bu İslambol şehri o kadar mamurdur, böyle olunca içinde yaşayanlar devletlerine mağrur olup Hakk'ın yolundan ayrıldılar, dâima birbirlerini aldatmaya ve belâya, töhmete uğratmaya, birbirlerinin elinde olanı almaya, yalan söylemeğe, iftira atmaya, âlimlere ve diğer ilim ehline itibar etmemeye başladılar. Âlimler ise ilmin gereği üzere hareket etmediler, satıcılar ve esnaf alışverişlere hile karıştırdılar, fakirlere sadaka vermediler, rüşvete meylettiler. Halk arasında dahi zina ve livata fiili yaygınlaştı, askerler her zaman isyana ve fesat işlere hazır hale geldiler. İşte bu sınıflar 'Bir beldede zina ve kumar ya da kötülük baş gösterir ve doğruluk yok olursa Yüce Allah dört şeyle temizler: yangınla, kıtlıkla, salgın hastalıkla ve savaşla. Allah dilediğini yapar, dilediği şekilde hükmeder' yolundaki peygamber hadisine kulak asmadılar. Nitekim bu hadisin öngördüğü gibi bundan önce çok kere veba salgını ortaya çıktı, bir iki ayda 700-800 kişi öldü, ayrıca yangınlar şehri mahvetti, İstanbul'un yarısı yanıp kül oldu...".

İlginç olan nokta tam da bu dönemlerde İstanbul'da bulunan İsveç elçisinin (1657-1658) *Muhammediye*'deki kıyamet bahsine atıf yapmış olmasıdır. Elçi Venediklilere karşı çıkılacağı zannedilen sefer münasebetiyle ortalığa yayılan haberleri öğrenen Türk abdallarının ve tekke mensuplarının "kızıl elma" diye devamlı bağırdıklarını, kastettiklerinin ise Roma olduğunu ifade ettikten sonra Türk hükümdarının Roma'yı alacağı, Papa'yı Kudüs patriği yapacağı, onun bir müddet sonra Müslüman inancına gireceği, ardından İsa'nın gökten ineceği, Hıristiyanlara Kur'an'ı kabul etmemekle nasıl hata

74 Âd kavminden cennete nazire İrem bağını yaptırttığı söylenen hükümdar.

ettiklerini göstereceği, onlara gökten inen güvercinin Ruhülkudüs değil de yeryüzünde otuz yıl kalıp Kur'an'ı yeni mucizelerle teyit edecek olan Muhammed olduğunu bildireceği, ardından Türklerin gücünün azalıp Arap çöllerine çekilecekleri, hemen peşinden de dünyanın sonunun geleceği yolundaki inanışa temas eder[75]. Çok açıktır ki burada söz konusu hadis, halkın zihninde anlatıla anlatıla aslından biraz daha farklı şekle bürünmüş, İstanbul'un yerini bu defa Roma almıştır. Elçi yine İstanbul'un yıkılışının Sultan Mehmed adını taşıyan bir hükümdar zamanında gerçekleşeceği şeklindeki inanca da temas ederek dönemin karışık siyasi ortamının kıyamet söylentileriyle olan bağına dikkat çekici bir vurgu yapmaktadır.

Sonuç olarak kıyamet senaryoları içinde yer alan İstanbul'un, burayı hedefleyenler için sadece mukaddes bir vazife, peygamberin müjdesine mazhar olmak isteyen hükümdarların ilahi bir misyonu yahut kızıl elması şeklinde birçoğu çok sonraları ortaya çıkmış kutsî unsurlarla idealize edilmiş bir yer olarak değil, aynı zamanda lânetli, her türlü tehlikeye açık, yıkılıp yeniden inşa edilmemesi gereken "menhus" bir yer olarak da algılandığını, bunun ciddi bir literatür birikimiyle de desteklendiğini gözden kaçırmamak gerekir. Bu olayın sosyal ve dinî boyutunun temelleri ister Bizans "söylenceleri", ister daha eskiye giden ve başka şehirler için söylenip de sonradan İstanbul ile özdeşleştirilmiş olan unsurlara dayalı olsun, hakkında ciddi bir bilgi birikiminin ve literatürün varlığının mevcudiyeti, boş ve gereksiz inançlar manzumesi olarak görülüp bir tarafa bırakılmasını önleyecek ölçüde dikkate alınmasını mecburî kılmaktadır. Babil, Roma gibi lânetli imparatorluklar başkenti silsilesi içine İstanbul'un da dâhil edilişi, apokaliptik gelenek bakımından son derece dikkat çekicidir. Bu söylemi herkesçe bilinen ve tanınan kalabalık şehirlerde yaşayanların başlarına gelen felaketler karşısında günahkârlıklarını oturdukları şehirle bütünleştirme eğiliminin bir yansıması şeklinde sosyo-psikolojik bir çerçevede algılamak da mümkündür. Ayrıca fethin muhalifleri

75 C. Ralamb, *İstanbul'a Bir Yolculuk*, s. 79-80.

için de bu konunun önemli bir dayanak ve argüman teşkil etmesi, tarihî değerlendirmeyi yerli yerine oturtmaya yardımcı olacak verilere ulaşmayı sağlaması açısından müstağni kalınmayacak raddelerde ilgi çekici bir hususiyet taşır.

4) Fetih Olayının Algılanışı ve İdeolojik Yaklaşım

Fetih öncesi kaynaklarda görülen İstanbul algısı, yukarıda bazılarına temas edilen dönemin çağdaşı Osmanlı tarihlerine de esaslı şekilde yansımış gözükmektedir. Dönemin resmî kroniklerinde yer aldığı üzere bazı üst düzey devlet adamları arasında değil, daha alt kesimde de fetih hadisesine karşı önemli bir tepkinin var olduğu açıktır. Söz konusu tarihlerde dahi sınır boylarındaki beyler, uçlardaki akıncılar ve gaziler arasında yaygın muhalif görüşlerin belli belirsiz ima edilmekte olması hayli dikkat çekicidir. Konunun bu bağlamı gözden kaçırılırsa devrin çağdaş kroniklerinin niçin fetih konusunda anlamlı bir sessizlik içinde olduğunu tespit etmek son derece güçleşir.

Bilindiği üzere sadece Osmanlı tarihinin değil, dünya tarihinin de bir bakıma dönüm noktasını oluşturan fetih olayı, hadiseyle çağdaş Türk kroniklerinden ayrıntılı şekilde takip edilememektedir. Bu durum fetih hadisesinin askerî safhalarının aydınlatılmasını, bir bölümü günlük şeklinde tutulmuş olan Bizans ve Latin kaynaklarının nüfuzu altında bırakmaktadır. Dönemin Türk kaynaklarının bir bölümünün olaya dair son derece sathi ve ayrıntısız anlatımları, bir bölümünün ise satırlarca süren ancak "dişe dokunur" hiçbir bilgi vermeyen süslü tasvirleri modern araştırıcıya şaşırtıcı gelebilir ve şu soruya yol açar: Niçin dönemin kaynakları olayı önemiyle mütenasip bir şekilde ayrıntılarıyla kaleme almamışlardır?

Bu soruya verilecek en basit ve safiyâne cevap, fetih olayının döneminde çok iyi bilindiği için kaynaklarda ayrıntılarıyla yer almadığı, yani malûmun ilâmına gerek görülmediği olabilir. Ancak müthiş bir medyatik bombardımanın etkisi altındaki bugünün insanının zihin dünyasının mahsûlü olan böyle bir düşünce, XV.

ve XVI. asır entelektüelleri için bir anlam ifade etmez. Dönemin tarihçilerinin eserlerini daha çok gelecek nesillere aktarma amacıyla yazdıkları düşünülecek olursa, aslında bunun tam da aksinin vârid olması gerektiği ortaya çıkar. Şu halde bunda daha başka önemli saiklerin etkili olduğu açıkça anlaşılır. Bundan dolayı bu sualin cevapları çerçevesinde burada söz konusu kaynaklardaki fetih olayının nasıl algılanmış ve aktarılmış olduğu, bunda belirli bir ideolojik alt yapının bulunup bulunmadığı üzerinde durulması gereken önemli bir meseledir.

Dönemin Türk kaynakları başlıca üç grup halinde tasnif edilebilir. Bunlardan ilki resmî nitelik taşıyan kaynaklardır. İkincisi kuşatmada yer aldıkları anlaşılan tarihçilerin eserleridir. Üçüncüsü ise kuşatmada bulunmayan yahut yakın bir dönemde yaşamış olan, daha doğrusu fethe şahit olmuş kimselerle tanışma şansına sahip onlarla muasır tarihçilerin kaleme aldıkları kroniklerdir. Bu sıraya göre söz konusu kaynakları ve bilgilerini değerlendirmeye çalışırsak, öncelikle bunlar içinde en önemli olan kaynak grubu olarak olayın belki de yegâne resmî nitelikli belgesini oluşturan fetihnâmelerden başlamak gerekir.

1. Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul'un alınışının hemen ardından Memlük Sultanı İnal/Aynal'a, Mekke şerifine ve Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'a fetih müjdesini bildiren fetihnâmeler yolladığı ve ayrıntılı olmamakla birlikte olay hakkında önemli noktaları dile getirdiği bilinmektedir[76]. Bu üç fetihnâme içinde özellikle Memlük sultanı ile Karakoyunlu Cihanşah'a yollanan fetihnâmeler daha geniş olup birbirine benzer unsurlar taşısalar

76 Her üç fetihnâme Feridun Bey, *Münşeatü's-selâtin*, İstanbul 1274, I, s. 235-248 arasında yer alır. Bunların tam Türkçe çevirisi A. Ateş tarafından yapılmıştır: *Tarih Dergisi*, VII, s. 11-50. Memlük sultanına yollanan Osmanlı elçisi Cemaleddin Yusuf el-Kabuni, 29 Şevval 957'de (4 Kasım 1453) Kahire'ye gelip hem İnal'ın cülusunu tebrik etmiş, hem de fetih haberini vermiş, bu durum Mısır'da büyük bir heyecanla karşılanmış, şenlikler düzenlenmiştir. Elçi fetih sırasında esir düşen Bizans ileri gelenlerinden bazılarını, diğer hediyelerle birlikte sultana takdim etmiştir (Ş. Tekindağ, "Fatih'le Çağdaş Bir Memlüklü Sultanı Aynal el-Ecrûd", *Tarih Dergisi*, sy. 23, İstanbul 1969, s. 38-39).

da aralarında bazı dikkat çekici farklılıklar da mevcuttur. Hatta Cihanşah'a gönderilen fetihnâme, diğerine göre olaylar açısından biraz daha ayrıntı ihtiva eder. Söz konusu fetihnâmeler şüphesiz Fâtih'in her iki devlet nezdindeki itibarını ortaya koymaya yönelik ideolojik mesajlarla yüklüdür, karşı tarafın algılayabileceği ölçüde önem verilen bilgileri ihtiva eder; bu halleriyle de kuşatmanın bütün ayrıntılarını nakletmekten uzaktır, zaten amaç da bu değildir. Ancak yine de konunun ele alınış biçimi itibarıyla üzerinde durulan noktalar, fetih hadisesinin bugün oldukça alevlenen tartışmalı bazı safhalarını aydınlatacak bilgiler sağlar. Şimdi bunların olayın hangi yönlerini ön plana çıkarmakta oldukları konusuna geçebiliriz:

a) Öncelikle İstanbul'un kuşatılma sebebi izah edilir. Bu durum klasik Osmanlı gaza geleneği çerçevesinde açıklanır[77]. Mesela burada Memlük Sultanı hac farizasının yapılmasını sağlama görevini üzerine alan ve emniyeti temin eden bir hükümdar olarak takdim edilirken Fâtih, baba ve dedesinden miras kalan gaza ve cihad ehlini teçhiz etme zahmetini üstlenmiş bir hükümdar şeklinde tanıtılır. Fetih için ise "Kâfirlerden size komşu olanlarla savaşınız" emrinin gereğini, yani İslâmiyet'teki gaza farzının yerine getirildiği tezi ileri sürülür. Kısaca atalardan miras kalan gazanın bir gereği olarak kuşatmaya girişildiği tezi işlenir. Ayrıca bir başka sebep olarak coğrafi gereklilikten söz edilir, böylece topraklar birleştirilmiş olacaktır. Çünkü İstanbul İslâm toprakları arasında kalmış bir küfür yuvasıdır[78]. Fetihnâmelerde ayrıca İstanbul'un İslâm dünyasındaki manevi yerine de vurgu yapılır, hadislerden örnekler verilir[79]. Bu durum, Osmanlı anlayışının gaza siyaseti yanında İslâmî gelenekten kaynaklanan bir büyük hedefe ulaşıldığının da göstergesidir. Hadislerdeki mucizeyi gerçekleştiren bir sultanın bir

77 A. Ateş, trc., s. 16-17.

78 Söz konusu sebepler bazı kaynaklarda da aynen sıralanır. Mesela Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-feth*, nşr. M. Tulum, İstanbul 1977, s. 41-46; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, nşr. Ş.Turan, Ankara 1957, s. 28-32; Tâcizâde Cafer Çelebi, "Mahruse-i İstanbul Fetihnamesi", *TOEM İlavesi*, İstanbul 1331, s. 6-8.

79 Bu hadisler için bk. yukarıda bir önceki bahis.

bakıma aynı dünyaya mensup iki hükümdara yönelik mesajlarını ihtiva etmektedir.

b) Ortaya konulan ikinci husus İstanbul'un kuşatma ve fethinin çok kolay olmadığı tezidir. Burada şehrin çok kuvvetli surlara sahip olduğu, üstelik coğrafi yönden de avantajı bulunduğu, üç tarafının denizle çevrili olmasının başlıca coğrafi engeli teşkil ettiği belirtilir. İstanbul'un coğrafi durumu Mekke şerifine yollanan mektupta açıklanır:

> "İki denizin birbirine yaklaştığı yerde, karşısında Galata denilen bir şehir ile doğu tarafında Üsküdar adlı bir şehir bulunan Kostantniyye diye şöhret kazanan şehirin zabtı. İlki yedi başlı ejderha gibi bir yılana benzer... başları surların tepeleridir, yüksek sağlam zirvesi göklere varır yedi büyük dağdır"[80]

Yedi başlı bir ejderha gibi yedi tepeli böyle bir şehir dünya yüzünde ne görülmüş ve ne de duyulmuştur, hatta inşasından beri de ister Müslüman ister gayrimüslim olsun hiçbir hükümdara teslim olmamıştır. İçinde de sayısız asker barındırır. Bunların arasında Cezayiri Garb Frenkleri, Rodos, Katalan, Venedik, Ceneviz, Fransa (Efransa), Papa ve Macar kralı onların müttefiki olmuştur. Yine şehirde Efrenç, Rum, Bulgar, Arnavut, Çerkez ([?] Çasar/Alman) askerleri mevcuttur, hepsi de pür silahtır, şehir bu "fısk ü fücur erbabı, şer ashabı" ile dolmuştur.

c) Vurgulanan üçüncü konu, böylesine müstahkem bir şehrin kuşatma altına alınması hususunda ulema ve vüzeranın muvafakatının sağlanmasıdır. Herkes bunun gerekliliğini savunmaktadır. Böylece bir bakıma yapılan müşavere sonucu alındığı belirtilen bu kararın toplu bir mutabakatın sonucu olduğu, büyük bir işbirliğinin gerçekleşmiş bulunduğu karşı tarafa bir mesaj olarak iletilmek istenmektedir.

---

80 A. Ateş, s. 24-25. Burada İstanbul'un yedi tepesine işaret olunması ilginç bir ayrıntıdır.

ç) Bu mesaj niteliği taşıyan hususlardan sonra kuşatmanın seyrine geçilir. Fakat bu anlatımda muhasaranın önemli olaylarına -mesela yardım getiren gemilerin engellenememesi, donanmanın başarısız kalışı, gemilerin karadan Haliç'e nakli, büyük topun fonksiyonu gibi- hiç temas edilmez. Bununla birlikte 12 Rebiülevvel 857 (23 Mart 1453) Cuma günü hazırlıkların bitirilip Edirne'den hareket edildiği ve 26 Rebiülevvel Cuma günü (6 Nisan) İstanbul önlerine ulaşılıp kuşatma tertibatının alındığı, İslâmî uygulamaya göre teslim teklifinde bulunulduğu, fakat kabul görmemesi üzerine hücuma başlandığı, toplarla duvarların yıkıldığı, 54 gün boyunca savaşıldığı ve sonunda 20 Cumadelula (29 Mayıs) Salı günü fethin müyesser olduğu belirtilir. Görüldüğü gibi burada sağlam bir kronoloji verilmekle beraber kuşatma safhaları tamamen ihmal edilmiş durumdadır.

d) Şehrin düşüşünün konu edildiği son kısımda askerin içeri girip yağmaya başladığı, ganimete doyduğu, Bizans tekfurunun askerin ayağı altında kalıp helak olduğu ve başının kesilmiş bulunduğu ifade edildiği gibi "kılıç artıkları"nın yani hayatta kalan sivil ve askerlerin bağışlanıp bunların cizyeye bağlandığı gibi ilginç ayrıntılara yer verilir. Bu son bilgi, olayın bu safhasını hayli abartılı tasvir eden Türk kaynaklarıyla, büyük bir katliamdan söz eden Bizans ve Latin kaynaklarının heyecanlı ifadelerini, daha gerçekçi bir zemine oturtmak bakımından önemlidir. Bu kısımda bir başka ayrıntı Galata'daki Cenevizler ile önce anlaşmaya varıldığı, ancak kuşatma sırasında buna riayet etmedikleri ve Bizans imparatoruna yardımda bulundukları, fetih ile beraber özür beyanıyla yeniden anlaşma yolunu aradıkları ve onlara gerekli teminatın verildiği bilgisidir.

Anlaşıldığı üzere fetihnâmeler kuşatma hakkında güvenilir temel bilgi hamulesini ihtiva etmekle ve resmî ideoloji ve siyasi vurgularla diğer kitabi kaynaklardan ayrılır, bununla beraber teferruata ve bazı tartışmalı noktalara taalluk eden hususlarda sessiz kalır.

2. Fetih hadisesine şahit olan veya o sırada yaşayan Osmanlı tarihçileri Tursun Bey, Âşıkpaşazâde, Enverî ve Karamanî Mehmed

Paşa'dır. Kaynakların ilk ikisi Fâtih döneminde değil, II. Bayezid devrinde kaleme alınmışlardır. Son ikisi ise Fâtih döneminde yazılmakla birlikte olay hakkında hemen hiçbir ayrıntı vermez. Enverî, Rumeli Hisarı'nın yapımı, topların rolü, kuşatmanın başlaması, dört geminin yardıma gelmesi, son hücumda yaya askerinin sabahleyin üç hücum yapması, top yıkığı gediğinde Giustiniani'nin yaralanması, askerin içeri girmesi, tekfurun başının kesilmesi olaylarına birer mısra halinde değinir[81]. Karamanî Mehmed Paşa ise çok kısa bahsettiği kuşatmada, Boğazkesen Hisarı'nın inşasından, İslâm memleketi ortasında kalan Konstantiniyye'nin müstahkem ve kalabalık bir şehir olduğundan, gemilerin inşa edilip ordunun hazırlandığından, şehrin her cihetinden sarıldığından ve fethin gerçekleştiğinden birkaç cümle ile bahseder[82].

Fethin oluşumu ile ilgili ilk standart bilgi Tursun Bey'in eserinde ve nispeten de Âşıkpaşazâde'nin *Tarih*'inde yer alır. Özellikle Âşıkpaşazâde'nin verdiği bilgiler bu döneme ait veya II. Bayezid zamanında kaleme alınmış Anonim *Tevârih-i Âl-i Osmanlar*'a ufak tefek farklılıklarla esas teşkil etmiş gözükmektedir. Âşıkpaşazâde kuşatmanın seyrini çok kısa şekilde birkaç cümle ile anlatır. Boğazkesen'in inşası, Çandarlı Halil Paşa'nın durumu ve tavrı, şehrin karadan ve denizden kuşatıldığı, gemilerin Haliç'e nakli, kuşatmanın 51. günü yağma ilan edilmesi, askerin şehre girip alışı ve yağmalama olayı belirtilir[83]. Onu asıl ilgilendiren fetih sonrası İstanbul'un iskânı akabinde yerleşilen evlerden mukataa/kira

81 *Düsturname-i Enveri*, nşr. M. Halil, İstanbul 1928, s. 95-96. Metnin Osmanlı tarihiyle ilgili kısmının yeni bir neşri daha yapılmıştır (*Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî, Osmanlı Tarihi Kısmı*, haz. N. Öztürk, İstanbul 2003, s. 49-51). Enverî'nin kuşatmada hazır bulunup bulunmadığını bilinmemektedir. Fetih tarihini ilginç bir şekilde "kaldı onu Cumadelahirin" şeklinde verir. Bu tarih 20 Cemaziyelevvel'e denk düşer. Bu tarih verme biçimi araştırmacıları yanıltarak onun 10 Cemaziyeahır şeklinde yanlış tarih verdiği fikrini doğurmuştur. Enveri Fetih gününü de "se-şenbe" olarak doğru kaydetmiştir. Metin için bk. Ek 1.

82 *Osmanlı Sultanları Tarihi*, trc. Konyalı İbrahim Hakkı, (*Osmanlı Tarihleri*, I, İstanbul 1949 içinde), s. 352-353. Bk. Ek. 2.

83 *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. Atsız, (*Osmanlı Tarihleri* I, içinde, s. 192). Bk. Ek 3.

alınmasıdır[84]. Bu duruma büyük tepki göstermiş ve ayrıntılarını naklederek kuşatma olayını muhtemelen bu tepkisine kurban etmiştir.

Tursun Bey'e gelince, kuşatma olayının en geniş tasviri onun eserinde bulunur[85]. Onu, konuyu ayrıntılı olarak anlatan belki de ilk tarihçi olarak nitelendirmek yanlış olmasa gerekir. Kuşatmaya katılmış olmakla birlikte *Tarih*'ini sonradan yazmış olması sebebiyle kronolojik yönden zaafı bulunan eserde tartışma konularını da oluşturan bütün hususları takip etmek mümkün görünmektedir. Top, gemi yapımı, askerlerin sur karşısında kimlerin kumandasında tertibat aldıkları, kadırgaların Haliç'e indirilmesi ve bunun nasıl yapıldığı, yardım gemilerinin gelişi, Osmanlı donanmasının bunlar karşısındaki başarısızlığı, surların nasıl yıkıldığı ve askerin nasıl içeri girdiği, müdafilerin durumları, hatta onların strateji hataları, savunmada gösterdikleri zaaf, surlar aşıldıktan sonraki savaş sahneleri, Giustiniani'nin yaralanması, müdafilerin bozulması, imparatorun nasıl ölmüş olduğu ve fetih sonrasındaki durum, padişahın şehre girişi ve yaptığı hareketler etraflıca anlatılır. Onun anlattığı birçok olay kuşatmaya şahit olan Bizans ve Latin kaynaklarıyla paralellik arz eder. Bununla beraber eserin II. Bayezid devrinde kaleme alınmış olması, olayları ele alış şeklini etkilemiş gözükmektedir. Onun kuşatmayla ilgili verdiği ve daha önce pek kimsenin üzerinde durmadığı en önemli ayrıntı, gemilerin karadan çekilme olayının Osmanlı gemilerinin Yedikule açıklarında yardım gemileri önündeki başarısızlığından önce vuku bulmuş göstermesidir[86]. Bu yanlış bir bilgi değil, tamamen bu husus ile ilgili hazırlıkların önceden başlatılmış olmasıyla bağlantılıdır. Zira gemilerin hangi güzergâhtan geçirilmiş olursa olsun bir gecede indirilmesi, değil o zamanın, bugünün teknik şartlarında bile mümkün olamazdı. Zaten Tursun Bey de herhangi bir zamandan söz etmemektedir. Bu durumda daha önceden, hatta daha Rumeli Hisarı'nın yapımı

84 *Aynı Eser*, s. 193.

85 *Târih-i Ebu'l-Feth*, s. 41-60.

86 Bk. *Aynı Eser*, s. 47-48.

sonrasındaki hazırlıklar sırasında gerek inşa gerekse çekilmek üzere yerlerin tesviyesi işlemlerine başlandığı görüşü, diğer bazı muasır yabancı kaynakların da yardımıyla teyit bulmaktadır[87]. Ne yazık ki Tursun Bey güzergâh konusunda ayrıntı vermez. Bir başka önemli nokta, şehre giriş ve imparatorun nasıl öldüğüdür[88]. Burada yer alan, ancak mukayeseli ve dikkatle okunduğunda anlaşılan ilginç ayrıntılar, fetihnâmelerde konuyla alakalı kısa bilgileri anlamlandırır. Öte yandan ordunun kuşatma düzeni, paşaların nerede üslenmiş oldukları ve mevzilendikleri açıklanır[89].

Yukarıda sözü edilen tarihçilerin yanı sıra, yine Akşemseddin'in müridi olarak onun yanında kuşatmaya katıldığını ifade eden Hacı Halil b. İsmail, dedesi Şeyh Bedreddin için yazdığı menakıbnâmesinde İstanbul'un fethine kısaca yer verir. Olay hakkında ayrıntıya girmeyen Hacı Halil'de temel konu İstanbul'un, "kahr" ile alındığı, yani kılıç zoruyla fethedildiği, padişahın Hak yolunda yağma buyurduğu, cebr ve darb ile şehrin zabtının gerçekleştiğidir[90]. Kolayca anlaşılacağı üzere olay sefere katılan dervişlerin ruhiyatına uygun bir ideolojik çerçevede takdim edilmiş gözükmektedir.

3. Kuşatmaya şahit olmayıp olaya yakın dönemde yaşayan tarihçi grubu başta Neşrî olmak üzere Konevî, Kıvamî, Saruca Kemal, Tâcizâde Cafer Çelebi, Oruç, Ruhî, Bihiştî, İdris-i Bitlisî ve İbn Kemal gibi yazarlarla Anonim Tarihler'dir. Dikkat edilirse bun-

87 Özellikle kuşatmada hazır bulunduğu anlaşılan bir görgü şahidi gemilerin otuzunun donanmanın üslendiği kıyının biraz içerisinde inşa edildiğini, bunlarla birlikte diğerlerinin hazırlanan yoldan çekilerek Haliç'e indirilmiş bulunduğunu belirterek meseleye yeni bir boyut kazandırmıştır (bk. *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, terc ve yay. haz. K. Beydilli, İstanbul 2003, s. 56-59).

88 *Târih-i Ebu'l-Feth*, s. 58'de yaralı bir azap askeri üzerine atını süren imparatorun atının ayağının sürçmesi sonucu atın altında kalıp yaralı azap tarafından öldürüldüğü açıklanır. İmparator bu sırada kendisi için gizlice hazırlanmış bir gemiye gidiyordu.

89 Anadolu beylerbeyi İshak Paşa eyaleti askeriyle sağda, Rumeli beylerbeyi Dayı Karaca Bey de solda üslenmiş, ortada padişah ve yanındaki kuvvetler yer almıştı (s. 50-51).

90 Bk. Ek. 11.

ların hepsi II. Bayezid döneminde kaleme alınmışlardır. Öncelikle Anonimler, Oruç ve Ruhî'ye atfedilen nüshayla Âşıkpaşazâde'nin verdiği bilgilere paralel şekilde, biraz ayrıntı ekleyerek olayı anlatmışlar, tafsilata girmemişlerdir[91]. Oruç Bey, döneminin bir kısım yazarları gibi, öncekilerden biraz farklı olarak asker sayısını nakleder (Anadolu'dan 10.000 azap, Rumeli'den yine 10.000 azap, 10.000 yeniçeri)[92]. Ruhî'ye atfedilen Oxford yazmasında da yine fazla ayrıntı yoktur, ancak benzeri diğer eserlere göre burada biraz daha geniş bilgilere yer verilmiştir[93]. Babası Karıştıran Süleyman Bey'in ilk şehre giren bey olduğunu ve bu sebeple kendisine İstanbul subaşılığının verildiğini belirten Bihiştî Sinan Çelebi'nin eserinde daha geniş bilgi bulunması beklenirken, o da olayları pek süslü anlatımına kurban etmiştir. Babasının erken vefatı (belki de fetih sonrası 1455'lerden itibaren İstanbul'u kasıp kavuran veba salgınının sonucu) sebebiyle ondan herhangi bir nakilde bulunamadığı tahmin edilen Bihiştî, farklı olarak Akşemseddin'in fetih gününü bildirmesi rivâyetine, hisara ilk kimin sancağı çıkarsa şehrin idaresinin ona verileceğine, babası Karıştıran Süleyman Bey'in sancağı eline alıp hisara çıktığına ve onu gören beylerin de peşinden geldiklerine, bir azap askerinin bilmeden imparatorun başını kestiği bilgisine değinmiştir[94].

Tâcizâde müstakil olarak fetih olayını ele almışsa da daha çok münşiane tarzda ifadelerle ayrıntısız şekilde hadiseyi anlatmıştır. Onun farklı olarak Fâtih'in kuşatma başlarken ve İstanbul'a gemilerle yardım gelmesi üzerine devlet adamları ve ulema ile asker

91 Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman* nüshalarının bir bölümünü bir araya getirerek yeni bir metin tesis etmiş olan Giese'nin yayımladığı eserdeki (haz. N. Azamat, İstanbul 1992, s. 77-78) bilgiler için bk. Ek. 4 ve diğer bir Anonim nüsha için bk. Ek 5.

92 Oruç Bey diğer Anonimler'e benzer bilgilere yer verir, fakat burada gemiler bahsi yoktur (*Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Fr. Babinger, Hannover 1925, s. 65-66). Bk. Ek 6.

93 Ruhi'ye atfedilen nüsha neşredilmiştir (bk. "Ruhi Tarihi", nşr. H. Erdoğan Cengiz- Y. Yücel, *Belgeler*, XIV/18, Ankara 1992, s. 448-449). Bk. Ek 7.

94 *Tevârih-i Âl-i Osman*, British Museum Add. Gr. Mr. 7869, vr. 151b-160a.

arasında baş gösteren büyük karışıklar sırasında konuşmalarına yer verdiği ve hâleti ruhiyeyi tasvire çalıştığı dikkati çeker. Bilhassa son hücuma hazırlık sırasındaki havayı yüksek bir manevi değerler silsilesi içerisinde izahı dikkat çekicidir[95]. Başka bir ayrıntı ise surlara ilk önce 5-10 gazinin çıkıp sancak diktikleridir. Padişahın şehre 200 solak askerin eşliğinde girdiği de başka kaynakta yer almayan bir diğer bilgidir[96].

Kıvamî, hadiseyi yine son derece süslü bir üslupla tasvir eder, yer yer fetihnâmelerdeki bilgileri tekrarlar. II. Mehmed'in asıl amacının şehri barış yoluyla değil, kılıçla almak (darb u dest-i kılıçla feth) olduğunu açık şekilde belirtir. Edirne'de dökülen topun adını verir (Eniklü ayı), gemilerin karadan yürütülme hadisesini padişahın "sa'y-ı cemîline" bağlar[97]. Saruca Kemal'in manzum tarihinde yine herhangi bir farklı tafsilat bulunmaz[98]. Eserini Farsça kaleme alan iki müelliften Halilü'l-Konevî, yine hayli mübalağalı bir dille olayı nakleder, esasa yönelik ayrıntıya yer vermez[99]. İdris-i Bitlisî'nin de esas olarak Neşrî'ye dayandığı bilinmektedir[100]. Ancak hadiseyi ondan oldukça farklı bir bakışla anlatır. İstanbul'un Rumeli ile Anadolu arasında bir geçit yeri olması konusunu fetih gerekçesi olarak öne çıkarır; Müslüman topraklar arasında kalan bir "kâfir beldesi" olarak burarın alınmasının zaruretinden bahseder. Bununla birlikte şehrin çok güçlü ve müstahkem olduğunu, bütün "küffârın merkezi" olması dolayısıyla Frenk, Macar, Rus, Çasar (Alman) krallarının müttefikane hareket ederek yardıma koştuklarını belirtir. İstanbul'un bu zamana kadar niçin alınamadığının

95 *Mahruse-i İstanbul Fetihnamesi*, TOEM ilavesi, s. 18-19.

96 *Aynı Eser*, s. 22.

97 *Fetihnâme-i Sultan Mehmed Han*, haz. Fr. Babinger, İstanbul 1955, s. 58-78 (Kıvamî, *Fetihnâme*, nşr. C. Vedat Uygur, İstanbul 2005, s. 132-155).

98 *Selâtin-nâme*, nşr. N. Öztürk, Ankara 2001, s. 165-166. İlgili metin için bk. Ek 8.

99 Konevî fetih tarihini 20 Cemaziyelevvel 857 olarak verir. Paris Bibliotheque Nationale, supplem. Pers. Nr. 1394'teki tek nüshanın kısmi tanıtımı için bk. R. Anhegger, "Mehmed b. Hacı Halilü'l-Konevi'nin Târih-i Âl-i Osmanı", *Tarih Dergisi*, II/3-4 (1952), s. 51-66.

100 Bk. Menage, "Osmanlı Tarih Yazıcılığının İlk Dönemleri", *Söğütten İstanbul'a*, (der. O. Özel-M. Öz), İstanbul 2000, s. 87.

sebeplerini sıralar. Rumeli Hisarı'nın yapılışının öneminden bahseder, "İstanbul Tekfuru"nun yani imparatorun durumuna temas eder. Kuşatma konusunda tarihleri yanlış verir, deniz savaşındaki yenilgiden, Haliç'e gemilerin indirilmesinin öneminden söz eder. Onda yer alan ilginç bilgi, top atışlarının Edirnekapı surlarında yoğunlaştığı, Tekfur Sarayı civarında tahribat vuku bulduğu, bu kesimde çok sayıda evin tahrip olduğudur. Keza şehir içinden imparator ile yardım için gelen Latin askerler (Guistiniani'yi kastediyor) arasındaki muhalefetin Osmanlı ordugâhında duyulduğunu belirtir. Ardından da fetih ile ilgili sahih hadisleri sıralar. Ona göre hadiste geçen İshakoğulları, Osmanlıları işaret etmektedir. Üstelik Sultan Mehmed'in ordusunun mevcudu da 70.000'dir. Bütün bunlar hadisin doğruladığı konulardır. Hatta İdris-i Bitlisî hadisteki gibi şehre deniz surları tarafından girildiğini bile iddia etmiştir. İlginç olan bir başka husus Akşemseddin'in müjdesine yer vermesidir. Son hücumu ise hayli ayrıntılı tasvir etmiştir[101].

Bunların yanında olayı tafsil eden iki tarihçiden Neşrî, Anonim geleneğini ve Âşıkpaşazâde'yi izleyerek olayı anlatır. Özellikle onun ilk redaksiyonunu yansıtan Menzel ve Manisa nüshalarında kuşatma ahvali ile ilgili ayrıntı yoktur[102]. Ancak F. R. Unat-M. A. Köymen neşrine esas olan nüshada bu ilk redaksiyon metinlerine esaslı ilaveler yapılmıştır. Bu eklemeler süslü bir anlatımla savaş tasvirlerini ihtiva etmektedir, hatta buradaki bazı ifadeler söz konusu ilavenin bir menakıbnâme metnine dayandığını düşündürmektedir[103]. Ancak bu biraz da abartılı tasvirler çıkarılacak olursa olayın

101 İdris-i Bitlisî'nin Fâtih Sultan Mehmed dönemiyle ilgili cildi doktora tezi olarak hazırlanmıştır: *İdris-i Bitlisî'nin Heşt Bihişt'ine Göre Fatih Sultan Mehmed ve Dönemi*, haz. Muhammed İbrahim Yıldırım, Mimar Sinan Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 123-136.

102 Bu iki nüsha Taeschner tarafından faksimile olarak yayımlanmıştır (I, Leipzig 1951 ve II, Leipzig 1955: nşr N. Öztürk). Bu nüshalarda fetih ile ilgili metin için bk. Ek 9. Neşrî'nin eseri için ayrıca bk. V. L. Menage, *Neshri's History of the Ottomans, The Sources and Development of theText*, Oxford 1964.

103 *Kitâb-ı Cihannüma*, nşr. M. A. Köymen-F. R. Unat, Ankara 1957, II, s. 689-707. Metinde adı belirtilmeyen bir paşanın savaşından söz edilir. Bu paşa Giustiniani ile ok savaşı yapmış ve ona okunu isabet ettirmiştir (II, s. 699). Söz konusu bilgi

bizatihi kendisiyle ilgili geriye pek bir şey kalmaz[104]. Mesela yardım gemilerinin engellenememesi bilgisi hiçbir nüshada bulunmaz. İlk redaksiyona ait nüshalarda yer almayan ancak Unat-Köymen yayımındaki ilavelerde görülen en dikkat çekici bilgi, gemilerin nereden çekildiği ile ilgili nottur[105]. Onun yine şehirdeki Osmanlı şehzadesinden bahsettiği de görülmektedir.

İbn Kemal'e gelince, onun olayı Tursun Bey'den sonra en ayrıntılı anlatan tarihçi olduğunu söyleyebiliriz[106]. Aslında İbn Kemal ana hatları itibarıyla Tursun Bey'i takip eder, fakat Neşrî'yi, yahut onunla müşterek bir başka Anonim'i, hatta İdris-i Bitlisî'nin *Heşt Bihişt*'ini de görmüş olmalıdır. Ondaki farklılık öncelikle kronolojidedir ve fetihnâmelerdeki tarihler kullanılmıştır. Asker tertibiyle ilgili bilgi Tursun Bey ile aynıdır. Ancak ondan ayrı olarak olayların akışı içerisine Akşemseddin'in öngörülerini ekleyip anlatımını manevi bir hava içerisinde renklendirir[107]. Özellikle şehrin "darb u harb" ile fethedildiğini kalın çizgilerle belirtmesi, daha II. Bayezid ve ardından Yavuz Sultan Selim döneminde bir kilisenin camiye tahvili münasebetiyle başlayan münakaşa ortamı içinde İstanbul'un barış yoluyla mı yoksa harp ile mi alındığı konusunda ulema arasında baş gösteren tartışmaların bir öngörüsü gibidir[108]. Tursun

---

ileride III. Bölüm'de de söz edileceği üzere ilginç şekilde Nestor İskender ile ondan mülhem bir Romen kaynağında geçen hadiseyle benzerlik gösterir. Bu kaynak Murad Paşa'nın Giustiniani ile çarpışmasını hikâye eder (N. Iorga, "İstanbul'un Zaptı Hakkında İhmal Edilmiş Bir Kaynak", trc. F. Işıközlü-A. Erzi, *Belleten*, XIII/49 Ankara 1949, s. 135).

104 Bk. Ek 9.

105 Taeschner neşri, I, s. 180; II, s. 260-261. Unat-Köymen neşrinde gemilerin içinden çekildiği derenin adı Kozluca Pınar yahut Kozluca Dere şeklinde belirtilmiştir (II, s. 691).

106 *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, s. 41-78; Ş. Tekindağ, "İbn Kemal'e Göre Fâtih'in İstanbul'u Muhasara ve Zaptı", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, I (1955), s. 1-26.

107 *Aynı Eser*, s. 61.

108 Bunun için bk. *Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin Fetvaları*, yay. E. Düzdağ, İstanbul 1983, s. 104, keza, L. Öztürk, "Hüsam Çelebi'nin (ö. 926/1520) Risâle Ma'mûle li-beyâni ahvâli'l-Kenâisi Şer'an adlı Eseri", *İslam Araştırmaları Dergisi*, V (İstanbul 2001), s. 135-156. XVI. asır müelliflerinden Cenabî, şehrin deniz tarafından savaşla, kara tarafından sulh ile ele geçirildiği hakkında bilgi verir-

Bey'in ifadelerinden hareket ederek şehre üç koldan girildiği tezini ileri sürer; Anadolu askeri Silivri kapısından, Rumeli askeri Edirne kapısından, azap askerleri ise liman tarafından içeri girmişlerdir.

İbn Kemal imparatorun nasıl ölmüş olduğu konusundaki rivâyette de ayrıntıya girerek Tursun Bey'in verdiği bilgi temelinde bunu biraz daha genişletir. Mesela Tursun Bey olayın hangi yönde olduğunu belirtmezken o bunun kulelere yani Yedikule'ye doğru meydana geldiğini, imparatorun bu yönde bekleyen bir kayığa binip kaçmak düşüncesinde bulunduğunu yazar[109]. Tursun Bey imparatorun atının ayağının sürçmesi sonucu atın altında kaldığını belirtirken o bu hadiseye imparatorun bir azap ile kılıçlaşıp aldığı darbeyle öldüğü gibi bir epik hava verir, hâlbuki burada anlatılan göğüsten kılıç darbesiyle yaralanma olayını Tursun Bey Giustiniani olayında zikretmiştir. Fetih sonrası gelişmeler ile ilgili anlatımda da yer yer Neşrî'nin izleri görülür. İbn Kemal'in eserini II. Bayezid'in emriyle kaleme aldığı ve padişaha sunduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Bunun izleri ima yollu da olsa eserde görülür. Mesela fethe muhalif grup ve Çandarlı'nın idamı olaylarını naklederken Fâtih'i üstü kapalı bir şekilde eleştirdiği bir anekdot eklemekten kendini alamaz. Ona göre, padişah daha önce muhalif tavırlarını bildiği bir grup ulemanın "fethin ehl-i ilmin duasıyla" gerçekleşmiş olduğu yolundaki ifadelerine sinirlenip şehri bizzat kendi tasarrufu ve kılıcının gücüyle (dua kılıcıyla değil vega kılıcıyla) almış olduğunu, başka bir kimsenin himmetine ihtiyaç duymadığını söylemiş, ancak üç yıl sonra başarısız Belgrad kuşatması vesilesiyle bu sözlerinin ne kadar yanlış olduğunun bizzat farkına varmıştır[110]. İbn Kemal çok açıktır ki II. Bayezid döneminin genel hâleti ruhiyesi içinde olayı

---

ken söz konusu tartışmalara bir cevap zemini hazırlamış gözüküyor (*Cenâbî Tarihi*, muhtasar Türkçe tercüme, Nuruosmaniye Ktp. Nr. 3097, vr. 80b.) Aynı havaya kendisini kaptıran başka Osmanlı müellifleri de vardır. Bunlar için ayrıca bk. S. Tansel, *Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, Ankara 1953, s. 95-96.

109 VII. Defter, s. 73. İmparatorun Yedikule tarafına (Altınkapı'ya) yöneldiği Romen kaynağında da belirtilir (N. Iorga, "Aynı Makale", *Belleten*, XIII/49, s. 144).

110 *Aynı Eser*, s. 93-94.

değerlendirmiştir. Onun amacı Tursun Bey gibi Fâtih devrinin bir bakıma müdafaasını yapmak değildir. O bunun tersini yaparak bir ölçüde Tursun Bey'i dengelemiş gözükmektedir.

İmdi bu karşılaştırmalardan sonra başa dönüp sorulan suali hatırlayacak olursak Türk kaynaklarının böylesine büyük ve aynı zamanda son derece kuvvetli bir İslâmî gelenekle desteklenen bir fetih olayını bir ikisi dışında heyecansız ve serinkanlılıkla karşılamış olmalarının ardında herhangi bir sebep aranmalı mıdır? Bu hususta şüphesiz kesin bir görüş serdetmek mümkün olmamakla birlikte şu noktalar öne çıkarılıp tartışmaya açılabilir:

1) Öncelikle XV. yüzyıl Osmanlı tarihçiliğinin henüz gelişmediği bir dönem olması itibarıyla tarihçilik anlayışı daha sonraki asırlarda olduğu üzere olgunluğa ulaşmamıştır[111]. İlk Osmanlı kroniklerinin çoğu sadece bu büyük olayın değil, başka hadiselerin anlatımında da oldukça kısıtlı ve karışık bilgilerle mücehhezdirler. Bu bakımdan belki tarihçilik anlayışının rolüyle bu durum bir ölçüde makul karşılanabilir. Esasen bu kabil tarihlerin yazılış amacı, daha çok ahlakidir. Sefer ruznâmeleri ve vekayinâmeler tarzı için henüz erken bir dönemdir[112]. Kısaca hanedanı övmek ya da nasihatçi bir tavır sergilemek gibi kendilerine ahlaki bir görev biçen tarihçilerin bu anlayışlarının bir yansıması olarak düşünülebilir. Kuşatmanın tıpkı Bizans tarafında olduğu gibi bu tarafta da bir günlüğü tutulmuş olsaydı bütün bu hadiseye yönelik tartışmalar önemli ölçüde kesilirdi.

2) Osmanlı tarihçilerinin çoğu eserlerini II. Bayezid devrinde kaleme aldıklarından bunların bazılarının "devr-i sâbıkı" övücü bir ayrıntıyla olayı aktarmakta bazı sakıncalar gördükleri düşü-

111 İlk Osmanlı tarihçiliği ile ilgili bk. V. L. Menage, "Aynı Makale", *Söğütten İstanbul'a*, s. 73-92; H. İnalcık, "Osmanlı Tarihçiliğinin Doğuşu", *Söğütten İstanbul'a*, s. 93-118.

112 Bununla birlikte II. Murad'ın Varna Savaşı'nı konu alan önemli bir eserin varlığı hatırlanmalıdır. Ancak bu zamanımıza intikal eden neredeyse tek örnektir (*Gazavat-ı Sultan Murad b. Mehemmed Han*, nşr, H. İnalcık-M. Oğuz, Ankara 1978).

nülebilir. Bu gibi mülahazalarla bir kısım çevrelere mensup tarihçiler ayrıntıya girmeyi bırakıp kuru bir dille olayı geçiştirir tarzda konuyu özetlemiş olabilirler[113]. Özellikle II. Mehmed'in baş döndürücü siyasi ve askerî faaliyetleri, hepsinden de önemlisi reformları ulemanın başını çektiği gruplar arasında tepkilere yol açmış, II. Bayezid de bu tepkilere karşı dengeleyici bir anlayış sergilemişti[114]. Bu da bazıları ulema ve derviş kökenli Osmanlı tarihçilerinin tavırlarını anlamamıza imkân veren bir ortamı idrake yardımcı olur. II. Bayezid dönemi tarihçilerinin bazılarının ya sultanın emriyle ya da ona sunmak üzere tarihlerini kaleme aldıkları düşünülecek olursa, bir bakıma babasının gölgesinde kalan bir padişaha önceki dönemi övücü bir duruma düşmeme endişesiyle hareket etmiş oldukları varsayılabilir. Ancak bu endişeleri bütün dönemin tarihçilerine hamletmek de doğru bir yaklaşım olmaz. Üstelik Kemalpaşazade'nin yaklaşımı, XVI. yüzyıl başlarında artık bu hassasiyetlerin sona ermiş olduğuna delalet eder.

3) Bir başka önemli sebep, Fâtih dönemindeki muhalif grupların tavırlarıdır ki biz bunu daha çok Âşıkpaşazâde'nin ifadelerinden, bazı menakıbnâmeler ile çok yaygın olan ve birçok tarihçinin eserinde yer alan Ayasofya ile ilgili hikâyelerden çıkarabiliyoruz. Âşıkpaşazâde'nin neredeyse on satırı geçmeyen anlatısı, daha önce belirtildiği üzere Anonim tarihçilik geleneğine de yansımış olarak, daha döneminde gizli bir muhalefetin ipuçlarını verir. Yine yukarıda belirtildiği üzere o kendisinin de bir ev sahibi olduğu İstanbul'daki hanelere yerleşmiş olanlara kira konulmasına, fetih olayından çok daha fazla yer ayırmıştır[115]. Aslında derviş zümrelerin İstanbul'un kuşatmasını hararetle destekledikleri ve kalabalık

113 Mesela Neşrî ilk redaksiyonuna ait nüshalarda, cenk esnasında birçok olayın vuku bulduğunu, bunların tafsiline sözü uzatmamak için girişmediğini yazar (Bk. Ek. 9). Bu ya onun gerekli bilgiye ulaşamamasından kaynaklanan bir tevildir, yahut da o sırada böyle bir tafsilatın birtakım sakıncalarını hesaba katmasından dolayıdır.

114 Konu hakkında bk. H. İnalcık, "Mehmed II", *İA*, VII, s. 533.

115 Âşıkpaşazâde metninin durumu için ayrıca bk. H. İnalcık, "Âşıkpaşazade Tarihi Nasıl Okunmalı", *Söğüt'ten İstanbul'a*, s. 119-148.

gruplar halinde kuşatmaya katıldıkları pek çok kaynakta vurgulanır. Fakat muhtemelen bu gruplar fethin nimetlerinden pek fazla istifade edememiş olmaları yanında edindikleri mülkler için kira vermek durumunda kaldıkları gibi bir kısmı daha sonra padişahın timarlaştırma siyasetinden oldukça etkilenmiştir. Öyle ki, fethin hemen akabinde yazılmış menakıbnâmelere ve Ayasofya inşasına dair kayda geçirilen efsanelere, hatta özellikle vurgu yapılan hadis rivâyetlerine akseden bu tepkiler, yukarıda belirtildiği üzere, İstanbul'un uğursuz bir şehir olduğu, burası düşerse kıyametin kopacağı noktasında yaygın bir inanca da vesile olmuş gözüküyor. Bir önceki bahiste etraflı şekilde ele aldığımız bu yaygın inanç, dönemin kroniklerinin satır aralarına yansımıştır. Mesela Karamanî Mehmed Paşa, Fâtih'in Kostantiniye'yi yıktıktan sonra yeniden imar ettiğini belirterek bu hâleti ruhiyeyi aksettirir[116]. Diğer bazı kaynaklarda İstanbul'un imarı ve eskisiyle hiçbir ilgisinin kalmadığı tezi işlenir ki bu da kıyamet senaryolarının ne derece etkili olduğunu ve bunu tevile yönelik çabaları hatıra getirir. Şehre yeni bir çehre vermekle padişah bir bakıma bu lâneti kaldırmıştır.

Bütün bu inanışın altında yatan sebepler; Bizans söylenceleri[117], kıyamet teorilerinden çok yine *Saltuknâme*'de belirtildiği üzere merkezileşen bir imparatorluğa karşı serhat gazilerinin duydukları tepki ve endişe olmalıdır. Merkezileşmede İstanbul bir odaktır, dolayısıyla tepkiler bu şehre yönelmiştir. Ebulhayr'ın ifadelerine göre serhad beyleri ve gazileri, bu şehir içine giren padişahın gazadan kalacağı, İstanbul'un denize mahkûmiyeti sebebiyle denizciliğe ağırlık verilip savaş ehlinin gaza yapamayacağı, gazilere kimsenin itibar etmeyeceği, deniz seferlerine rağbetin artacağı düşüncesinde idiler. Şüphesiz Fâtih'in dur durak bilmeyen Batı seferleri hatırlanacak olursa bu endişelerinde de ne kadar haklı olup olmadıkları açıklığa kavuşur. Ancak bu rahatsızlık serhad boylarındaki akıncı ve gazilerin serbest değil, sıkı bir askerî disiplin altına alınma çabalarına karşı bir tepki olarak mütalaa edilmelidir. Her ne sebeple

116 Bk. Ek 2.

117 Bk. S. Yerasimos, *Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, İstanbul 1993.

olursa olsun bütün bunların bir kısım tarihçilerin zihinlerine yerleşmiş bulunma ihtimali fazladır. Bu sebeple de İstanbul'un alınışını daha serinkanlı olarak karşılamış, tabii bir hadise gibi aktarmış olmaları muhtemeldir. Özellikle Âşıkpaşazâde'nin başını çektiği birçoğu isimsiz tarihçi grubunun bu yaygın görüşlerle kulaklarının dolmuş olma ihtimali büyüktür. Hatta Fâtih döneminin yazarı Karamanî Mehmed Paşa sefer kararı alınması sırasında bir kısım vezir ve ulemanın "burayı ele geçirmenin soğuk demiri dövmeye, kötü şeytandan hayır ummaya" benzediği yolundaki ifadelerine yer vermiştir[118]. Tâcizâde ise muhalif gruba böyle bir işin "sayd-ı ankaya mümasil" yani efsanevi Anka kuşunu avlamak gibi boş bir iş olduğunu da söyletmiştir[119].

Sonuç olarak böylesine büyük bir hadise, dönemin tarihçilerinin kalemiyle ayrıntılı şekilde takip edilememekte, hatta aynı problemler XVI. ve XVII. asırlarda genel Osmanlı tarihi yazanları da oldukça uğraştırmış gözükmektedir. Bunlar zıt rivâyetler ve bilgi eksiklikleri sebebiyle konuyu detaylandırmakta oldukça zorlanmışlardır. Olayın döneminin çağdaş Türk kaynaklarından yeteri kadar takip edilememesinin altında yatan sebepler gerek onların tarihçilik anlayış ve algılayışları, gerekse tepkilerin yansıtılmasının bir sonucu olsun modern araştırıcı için hadiseye müteallik tartışma kapılarını hâlâ ardına kadar açık tutmaktadır.

118 *Osmanlı Sultanları Tarihi*, s. 352-353. Bk. Ek 2.
119 *Mahrûse-i İstanbul Fetihnâmesi*, s. 6.

II
FÂTİH
BİR OSMANLI HÜKÜMDARI VE İSTANBUL TUTKUSU

"Ya ben Şehri alırım ya da Şehir beni"[1]

Osmanlı hükümdarlarının yedincisi olan II. Mehmed ilk defa Osmanlı tahtına cülus ettiğinde babası II. Murad ile bazı devlet adamları ve uç beyleri arasındaki çetin iç çekişmenin bir piyonu olduğunun muhtemelen farkında değildi. Daha 12 yaşındaydı ve çevresinde olup bitenleri tam olarak anlamakta büyük güçlük çekiyordu. Bu delikanlılığa geçiş yaşında büyük bir siyasi mücadelenin ortasında kalmış, üstelik henüz ilk defa idareci olarak atandığı sancakta devlet işlerinde tecrübe kazanacak kadar bir süre kalamamış; dolayısıyla atalarından miras kalan siyasi geleneği de henüz tam olarak idrak edebilecek bir olgunluğa erişmemişti. Buna rağmen 1444 yılının ağır dış ve iç siyasi şartları onu bütünüyle meselelerin arasına itecek; ilerideki ikinci saltanatı için çok önemli bir tecrübe sağlayacaktı. II. Murad ise oğlunun karşı karşıya kaldığı sıkıntıları pek önemsemez bir tavır sergiliyor; bu zahirî/geçici dönemin kendi saltanatını daha da güçlendireceğine inanıyor ve vazgeçilmezliğini bütün güç odaklarının açık şekilde göreceğini tahmin ediyordu. Nitekim bütün bu planlamaları, 1444'te başlayan dış siyasi gelişmeler dolayısıyla iktidarını daha da pekiştirmeye yardımcı olacaktı. 1444-1446 devresinde oğlunun saltanatı iç meselelere biraz

1 Dukas, *Tarih*, s. 245.

dışarıdan bakmasını sağlamıştı; vezirleri ve sınır boylarında kendi namlarına hareket etmeye alışmış, merkezî idarenin denetiminin dışında kalmayı benimsemiş uç beylerinin tavır ve tutumlarını, her an müdahale edebilir bir pozisyon içerisinde, dikkatle izlemişti.

II. Murad bundan yirmi üç yıl önce 1421'de Osmanlı tahtına çıktığında devlet ağır bir siyasi krizin henüz tam olarak dağılmayan sisi içerisinde bocalama devresi yaşıyordu. 1402'de Timur'un Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'i yenmesi, bölgesinde merkezî gücü kuvvetle ikame edip Balkanlar'da ve Anadolu'da büyük bir siyasi teşekkül haline gelen Osmanlı Devleti için derin bir darbe etkisi yapmıştı. Merkezî bir imparatorluk kurma yolunda önemli adımlar atmış bulunan Yıldırım Bayezid'in esareti ve az sonra vefatı, oğulları arasındaki iktidar mücadelesini hızlandırmış ve Osmanlı tarihinde "Fetret Dönemi" adı verilen bir kaos yaşanmaya başlanmıştı[2]. 1402'den Çelebi Mehmed'in duruma hâkim olduğu 1413'e kadar geçen zaman diliminde zaten iyice küçülmüş ve neredeyse I. Murad dönemindeki sınırlarına çekilmiş olan Osmanlı Devleti, derin bir parçalanmanın eşiğine gelmişti. Kardeşler arasındaki iktidar çekişmeleri iyice küçülmüş devleti Anadolu ve Rumeli olmak üzere neredeyse fiilî olarak ikiye ayırmıştı. Bu durumun ağır siyasi sonuçları, Çelebi Mehmed'in iktidarı (1413-1421) yanında oğlu II. Murad'ın bütün saltanatını (1421-1444, 1444-1451) etkileyecek gelişmelere zemin hazırlamıştı. On yedi yaşında tahta çıkan II. Murad, bu ağır krizle saltanatının ilk yıllarından itibaren karşı karşıya kalarak kendisini genç yaşta yoğun bir mücadelenin içerisinde bulmuştu[3].

II. Murad, Anadolu'da babasının yarıda bıraktığı meseleleri halletmeye çalıştı, ayrıca kendisine karşı rakip olarak çıkarılan küçük kardeşi Mustafa'yı güçlükle ortadan kaldırabildi. Daha

2 Bu dönemle ilgili son bir çalışma D. J. Kastritsis, *Bayezid'in Oğulları: 1402-1413 Osmanlı İç Savaşında İmparatorluk İnşası ve Temsil*, trc. A. Arel, İstanbul 2010. Yazar Fetret Dönemi tanımlamasına karşı çıkmakla beraber, bu dönemde yaşanan ağır kriz bu ifadeyle âdeta anlam kazanmış gözükmektedir.

3 Dönemi için bk. H. İnalcık, "Murad II", *İA*, VIII, s. 598-615.

sonra da Bizanslılar tarafından desteklenen başka bir hanedan mensubu ile uğraşmak zorunda kalacaktı. İç rekabet Murad'ı en çok zorlayan hadiselere de kaynaklık etmişti. Önceliği Anadolu'daki problemlerin halline verdi, vaktiyle babası tarafından tam olarak kontrol altına alınmayan Anadolu Türkmen beylikleri üzerinde tam bir hâkimiyet kurdu. Fakat bu faaliyetlerinde daima Timurlu Devleti'nin gölgesini üzerinde hissediyordu. Buna rağmen aradaki dengeyi sağlamaya gayret etti, bilhassa Karamanoğulları ve Candaroğulları gibi iki güçlü beyliğin doğudaki bu devletle bağını hesaba katarak onlara karşı nisbeten uzlaşmacı bir siyaset izledi. Ancak Rumeli'de durum biraz daha farklı bir mahiyet gösteriyordu. Bizanslılar da hâlâ etkili bir siyaset izliyor, yer yer Osmanlılara karşı Batılı devletlerle yaptığı işbirliğinin görünür sonuçlarını elde etmesini çok iyi biliyorlardı. Hatta bu karışık devrede bazı toprak kazançları dahi sağlamışlardı. Bilhassa Mora despotluğu Osmanlılar aleyhine ilerleme kaydetmişti. Onlara benzer şekilde Sırp despotu ve Eflak beyi de kaybettikleri topraklarının bir bölümünü ele geçirmiş bulunuyorlardı. Üstelik Rumeli sınır hattında güçlü uç beyleri çoğu kere kendi başlarına hareket ediyor, bazen II. Murad karşıtı siyasi faaliyete destek verebiliyordu. Murad'ın durumu tam anlamıyla kontrol altına alabilmesi ancak Batı'da kazandığı büyük başarılar sonrasında saltanatının son bölümünde gerçekleşmiş gözükmektedir. Bununla beraber 1430'dan itibaren sadece Anadolu'da değil, Rumeli'de de son derece etkili bir siyaset izlediği ve gücünü tedricen de olsa hem iç hem de dış rakiplerine karşı, arada çıkan ciddi krizlere rağmen, koruyabildiği söylenebilir. Özellikle Selanik'in 1430'da zabtı Balkanlar'daki Bizans varlığı açısından yeni bir başlangıç olmuş, Mora despotlukları yanında neredeyse İstanbul ile sınırlanmış olan Bizans İmparatorluğu için yeni bir dönem başlamıştı. Osmanlıların Rumeli kesimindeki faaliyetleri, Sırbistan'a yönelik politikaları, bu kesimdeki önemli bir güç odağı olan Macarlar için de yeni bir sayfa açacaktı.

II. Murad için Rumeli yakasında Macarların 1420'li yıllardan itibaren başlayan hareketlenmeleri, Osmanlı hâkimiyetinin Avru-

pa'daki geleceği açısından son derece tehlikeliydi ve giderek de diğer bütün askerî faaliyetlerin önüne geçecek raddelerde öncelik verilmesi gereken bir problem olmaya adaydı. Macar sınır hattında, Sırbistan'a ve Eflak bölgesine yönelik Osmanlı uç beylerinin akın seferleri karşı taraf için yeteri kadar rahatsızlık vericiydi, fakat aynı ölçüde de sıkışık zamanlarda Osmanlı merkezî idaresi açısından büyük bir mesele teşkil edebilecek vaziyete dönüşebiliyordu. Uç beylerinin kendi başlarına hareketleri hiç kuşku yok ki II. Murad'a Doğu'da veya Balkanlar'daki yakın coğrafyada giriştiği harekâtta fayda sağlıyordu, ancak Macarların başını çektiği güçlü bir karşı koyuş ve mukabil saldırı tehdidini de beraberinde getirebiliyordu. Niğbolu'dan bu yana Macarlar ile ilişkilerde sınır çarpışmaları eksik olmamıştı, ama giderek her iki tarafın Sırp despotluğu ve Eflak üzerindeki siyaset oyunları yeni bir büyük mücadelenin habercisi olmakta gecikmeyecekti. 1440'ta Belgrad muhasarasına kadar geçen dönem, iki taraf arasındaki çekişme ve rekabeti sıcak, topyekûn bir çarpışmaya götürecek bir zemini de hazırlayacaktı. İşte tam da siyasî meselelerin gerek Anadolu kesiminde gerekse Balkanlar'da belirli bir çerçeveye oturtulduğu yıllarda II. Murad'ın babasının adını verdiği dördüncü oğlu olan Şehzade Mehmed dünyaya gelmişti.

1) Şehzadelik Yılları

İstanbul'u fethettikten sonra Fâtih unvanıyla anılacak olan II. Mehmed'in doğum tarihi konusunda kaynaklarda farklı tarihler verilir. Dönemin kaynaklarından Enverî'nin *Düsturnâme* adlı eserinde 26 Receb 835'te (29 Mart 1432) dünyaya geldiği yazılıyken, diğer çağdaş yazarlardan Konevî ve Şükrullah 27 Receb 835 (30 Mart 1432) tarihini verirler. Bununla beraber XVI. asra ait bazı kaynaklar bu tarihi biraz daha geriye alarak Receb 833'e (Mart-Nisan 1430) indirirler. II. Bayezid döneminde kaleme alınmış önemli bir kaynak olan Oruç Bey'in eserinde ise onun 27 Receb 834 (11 Nisan 1431) tarihinde Dimetoka'da (Didymoteikhon) doğduğu kaydı bulunur. Ancak kaynakların önemli bir kısmının 835 tarihinde

birleşmiş olması sebebiyle araştırmacılar Mehmed'in doğum tarihini 30 Mart 1432 olarak kabul etmişlerdir[4]. Doğum yeri olarak ise Edirne gösterilmiştir. Bugün Yunanistan'da Trakya kesiminde bulunan Dimetoka ise yine Edirne'ye çok yakın olan (40 km. güneyinde) ve o dönem Osmanlı hükümdarlarının sıklıkla kaldıkları, Bizans hâkimiyeti döneminde de imparatorların zaman zaman ikamet ettikleri önemli bir şehirdir[5]. Bu bakımdan Mehmed'in doğum yerinin Edirne olarak gösterilmiş bulunması Dimetoka'nın bu yakınlığından ötürü de olabilir. Annesi II. Murad'ın hareminde bulunan bir cariye olduğu anlaşılan Hüma Hatun'dur. Onun kimliği hususunda bazı faraziyeler ileri sürülmüştür. Bazı Batılı kaynaklarda Estella adlı bir İtalyan, bu adın Yahudiler tarafından kullanıldığından hareketle de Yahudi asıllı olduğu iddia edilir[6]. Hatta onun bir Fransız prensesi olduğuna dair yakıştırmalar da yapılır. Benzeri bir bilgi ilginç şekilde bazı Osmanlı kaynaklarında II. Bayezid'in annesinin kimliğini belirtmek için verilmiştir. Ancak bunların hiçbir müdellel tarihî dayanağı bulunmamaktadır. Yani Hüma Hatun'un Edirne Sarayı'nda bir cariye olduğu gerçeği dışındaki diğer yakıştırmaların doğru olma ihtimali hemen hemen yok gibidir. Hüma Hatun oğluyla birlikte sancağa çıkmış, oğlunun yanından hemen hiç ayrılmamış, onunla birlikte Manisa'ya gitmiş, ardından oğlunun ilk saltanatı sırasında tekrar Edirne Sarayı'na dönmüş; 1446'da tahttan indirilen oğluyla birlikte muhtemelen tekrar Manisa'ya gitmiş, son yıllarını burada geçirmiş, bir süre sonra vefat ederek eski Osmanlı payitahtı Bursa'ya götürülmüş ve Hatuniye Türbesi'ne defnedilmiştir. Vefat tarihinin türbenin yapım tarihi olan Receb 853'ün (Eylül 1449) biraz öncesine tekabül ettiği açıktır.

Şehzade Mehmed'in çocukluk yılları Edirne Sarayı'nda geçti. Bu sırada annesi Hüma ve sütannesi Hundi Hatun'un onun yetiş-

4 H. İnalcık, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara 1954, s. 55, not 1.

5 M. Kiel, "Dimetoka", *DİA*, IX, s. 305-308.

6 Fr. Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, trc. D. Körpe, İstanbul 2002, s. 31-32.

mesinde önemli rol oynadığı tahmin edilebilir. İlk eğitimini de bu sarayda almış olmalıdır, ancak hocaları hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Onun yetiştiği Edirne Sarayı şimdiki Selimiye Camii'nin bulunduğu mevki dolayındaydı, sonradan II. Mehmed, Eski Saray diye anılacak olan yeni bir saray daha yaptırdı. II. Murad'ın saltanatı boyunca kullanılan, II. Mehmed'in de iki defa tahta çıktığı bu ilk saray, XV. yüzyıl sonlarına ait eski bir gravürde Edirne surlarının hemen dışında, etrafı surlarla çevrili bir şekilde resmedilmiş; II. Mehmed'in yaptırttığı eski saray da Tunca-Meriç arasındaki bir yerde gösterilmiştir (bk. ek kısmı, resimler nr. 15)

Şehzade Mehmed'in çocukluk yıllarını geçirdiği, sonra da ilk hükümdarlığı sırasında iki sene kadar ikamet ettiği bu sarayı onun doğumundan bir yıl kadar sonra 1433'te gören Fransız seyyah ve diplomatı Bertrandon de la Broquiere, hem II. Murad'ın hem de sarayın canlı bir tasvirini yapmıştır. Ona göre Murad kısa boylu olmasına rağmen iri-yarı bir adamdır, geniş bir çehresi vardır ve bir Tatar'ı andırır, burnu büyük ve kemerli, gözleri küçük, esmer tenli, tombul yanaklı ve yuvarlak sakallıdır. Saraya ise açık duran ve yirmi-otuz mızraklı muhafız tarafından korunan ilk kapıdan girilir. Avluda padişahın divanına girmek için büyük bir kalabalık beklemektedir. Divan kapısından girildiğinde geniş bir oda mevcuttur. Harem kısmı (metinde padişahın çıktığı yer diye tarif edilmiş) uzunca bir sofayla buraya bağlanır. Divanhanenin bir yerinde üç-dört basamakla çıkılan, üzerinde kadife kaplı şiltenin bulunduğu taht mahalli vardır. Bu salon bölme ve duvarlarla çevrilidir[7].

Şehzade Mehmed'in kendisinden beş yaş büyük olduğu anlaşılan ağabeyi Alâeddin Ali ile birlikte sünnet merasiminin yapıldığı 842 (1438-1439) yılına kadar bu saraydan ayrılmadığı söylenebilir. Bu merasim aslında sünnet yaşına gelmiş olan büyük şehzade Alâeddin Ali için düzenlenmiş, bu arada Şehzade Mehmed'in sünneti de aradan çıkarılmıştı. II. Murad dönemine ait *Takvim* adı

7 *Bertrandon De La Broquiere'in Denizaşırı Seyahati*, trc. İ. Arda, İstanbul 2000, s. 239, 242-250.

verilen kaynaklarda, Alâeddin'in 830 (1427) yılında doğmuş olduğuna temas edilir[8]. Osmanlı uygulamasında sünnet yaşı 7-12 idi, bunun da sebebi, çocuğun ergenliğe geçişinden hemen önce aklı baliğ olma arifesinde, bu önemli işi iyice hatırlaması düşüncesine dayanıyordu. Gelenek uyarınca Murad'ın diğer şehzadeleri muhtemelen vefat ettiği[9] için geride kalan iki şehzadesinden Alâeddin, 11 yaşına girdiğinden artık hem bu dinî vecibeyi idrak edebilecek duruma gelmiş, hem de sancağa çıkarılacak yaşa erişmiş kabul ediliyordu. İkinci şehzade konumundaki Mehmed ise sünnet sırasında 7 yaşındaydı. Ağabeyi sünnet merasiminin ardından Amasya sancağına gönderilirken, o bir süre daha sarayda kalmış olmalıdır. Babinger, H. Hüsameddin'den hareketle Şehzade Mehmed'in 1434 yazında annesi ve sütannesiyle birlikte Amasya'ya yollandığını, o sırada Alâeddin'in ise Manisa'da bulunduğunu yazar[10]. Fakat bu bilgi doğru olmamalıdır. Büyük ihtimalle Şehzade Alâeddin, büyük kardeşi Ahmed'in 1437'de vefatından sonra boş kalan Amasya sancağına 1438 veya 1439'da yollanmıştır. Şehzade Mehmed'in ilk sancağa çıktığı yer ise henüz on yaşına girmişken Manisa (Saruhan) olacaktır[11].

II. Murad döneminin önemli bir kaynağı olan bir *Gazavatnâme*'de Murad'ın hayattaki ikinci oğlu Mehmed Çelebi'nin yanında lala olarak Kasabzâde Mahmud ve Nişancı İbrahim Bey olduğu halde merkezi Manisa olan Saruhan sancağına gönderildiği açık şekilde yazılıdır[12]:

---

8 *Osmanlı Tarihine Ait Takvimler*, nşr. Atsız, İstanbul 1961, s. 105. Hoca Sadettin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1279, I, s. 363. Menage tarafından yayımlanan bir anonimde 831 tarihi verilirken (V. L. Menage, "Sultan II. Murad'ın Yıllıkları", trc. S. Özbaran, *Tarih Dergisi*, sy. 33, 1982, s. 86) takvimler 830 tarihini esas alır.

9 Fr. Babinger, Amasya'da Şehzade Ahmed'in bulunduğunu ve onun 1437'de burada vefat ettiğini ileri sürer (s. 33). Bu durum 1434'te Mehmed'in Amasya'ya gönderilmiş olduğu bilgisiyle tam bir tezat oluşturur.

10 *Fatih Sultan Mehmed*, s. 32.

11 H. Hüsameddin Alâeddin'i Manisa'da gösterir ve Mehmed'in onun yerine geldiğini belirtir (*Amasya Tarihi*, İstanbul 1927, III, s. 210-211.

12 *Gazavât-ı Sultan Murad b. Mehemmed Han*, nşr. H. İnalcık-M. Oğuz, Ankara 1978, s. 1-2.

"Hicret-i nebînin sekizyüz kırkaltı tarihinde [1442] sultan-ı a'zam a'nî Murad Han ciğer köşesi Sultan Mehemmed'i Saruhaneli'ne zabt u rabt içün göndermek murâd-ı şerîfleri oldukda Kassâboğlu Mahmud Bey ile Nişancı İbrahim Bey nâm kimesneleri şâhzâdeye koşup ve tuğ ve sancak ve tabl u âlem verip Saruhan ülkesini ana mansıb verip ve nice pend ü nasihatler edip Saruhan'a gönderdi. Şâhzâde dahi emir hünkârının deyip âlem tuğ sancağın dağıtıp tablhânesin inleterek Saruhaneli'ne revâne olup selâmet birle Saruhan'a dâhil olup fakir ve zuefânın mesâlihlerini ol iki lalasıyla danışarak görüp eğer ulema ve eğer suleha ve fukara ve ağniyâ şâhzâdenin zıll-ı sa'âdet-bahşında asûde-hâl olup karar etmekde".

Bu Şehzade Mehmed'in ilk idarî görevi olmalıdır. O tarihe kadar Edirne Sarayı'nda iyi bir eğitim aldığı söylenebilir. Sarayda iken hocalarının kimler olduğu bilinmemektedir. Oruç Bey'in yazdıklarına göre onun sarayda bulunduğu bu yıllarda II. Murad idare kademelerinde bazı yeni değişiklikler yapmış, bu arada 832 (1421-429) yılından beri vezir olan Çandarlı Halil Paşa[13] diğer vezirler içinde giderek ön plana çıkmaya başlamıştı. Ayrıca sünnet düğünü sonrasında Mehmed, kız kardeşinin İsfendiyaroğlu İsmail Bey ile evlenme törenlerini de görmüştü. Bu yıllarda babasının önde gelen vezirleri Halil Paşa, Saruca Paşa, Mehmed Ağa idi. Mehmed Ağa 840'ta (1437) ölünce yerini Fazlullah Paşa almıştı[14]. II. Murad sünnet düğününden sonra çok yakını olan veziri Saruca Paşa'yı azletmiş ve yerine Şehabeddin Paşa'yı getirmişti. Saruca Paşa aslında 1435'te Sırp despotu Brankovic'in kızı Mara'yı yapılan anlaşma gereği II. Murad ile nikâhlamak üzere alıp Edirne'ye kadar ona refakat etmişti. Fakat Semendire meselesi yüzünden II. Murad onu beylerbeyilikten uzaklaştırmış, Amasya'da bulunan oğlu Alâeddin'e lala olarak göndermişti[15]. Osmanlı tarihçisi Oruç Bey'in anlattığı bu olaylar, muhtemelen aktardığı kaynaklardaki

13 "II. Murad'ın Yıllıkları", s. 86.

14 "II. Murad'ın Yıllıkları", s. 89'da ifade, "veziri Mehmed Ağa'yı çıkarıp yerine Hekim Fazlullah vezir oldu" şeklindedir ve tarih de 841 (1437-38) olarak verilir.

15 *Oruç Beğ Tarihi*, s. 59-61.

bilgileri telif edememesinden kaynaklanan bir karıştırma mahsulüdür. Saruca Paşa'nın Amasya'ya gönderildiği tarihte orada Şehzade Ahmed bulunuyordu. Bu bakımdan bu hadisenin biraz daha sonra Alâeddin'in Amasya'da bulunduğu sıralarda gerçekleşmiş olması daha mümkün gözükür.

Babasının Semendire'yi alışına (1439), hemen ardından da Belgrad önlerindeki başarısızlığına (1440) şahit olan Şehzade Mehmed, Macarların İzladi (Zlatica) yürüyüşü ve Osmanlı birliklerini mağlup edişi haberlerini ise idareci olarak gittiği Manisa'da almıştı (1443). Şehzade Mehmed'in 1442-1444 arasında kaldığı Manisa'daki faaliyetleri hakkında kaynaklar tamamen sessizdir. Yukarıda da belirtildiği gibi Anonim *Gazavatnâme* yazarı onun Saruhanili'nde iyi bir idarecilik sergilediğini yazar. Babinger'e göre Mehmed, babası Murad tarafından pek sevilmiyordu, bunun sebebi onun dikbaşlı ve söz dinlemez tavırlarıydı. II. Murad daha çok Amasya'daki Alâeddin'e bel bağlamıştı ve onu gelecekteki halefi olarak görüyordu. Babinger bu sert mizaçlı şehzadenin eğitilmesi için babasının ona birçok hoca tayin ettiğini yazarak bunlardan bazılarının adlarını verir. Ona göre bunlardan ilki Sırp asıllı olan Molla Ayas Efendi'dir, fakat mistik tavırları yüzünden hocalığı kısa sürmüştür. Diğeri eğitimini Mısır'da almış Molla Gürani'dir. Molla Gürani sert ve otoriter tutumuyla bu âsi şehzadeyi yola getirmeyi başarmıştır. Diğer hocaları arasında sonradan vezir olan Molla Sinan'ın da adı geçer. Onun Manisa'daki bu ilk yıllarında genç şehzadeye hocalık yaptığı ileri sürülür[16]. Kanuni Sultan Süleyman dönemi ortalarına kadar Osmanlı ulemasının biyografilerini kaleme alan Taşköprülüzade Ahmed Efendi'nin *Şekaik-i Numaniye* adlı eserinde Şehzade Mahmed'e hocalık yapan ulema arasında Molla Gürani ve Molla Ayas'ın adı geçerken Molla Sinan'la ilgili herhangi bir atfa yer verilmez; ayrıca Molla Hayreddin'in de ona hoca olduğu bilgisi bulunur. Taşköprülüzâde, Molla Ayas hakkında kısaca bilgi verirken onun Sırp asıllı olduğu yolunda herhangi bir

16 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed*, s. 40-41.

ifade kullanmaz. Molla Gürani'nin hocalığı bahsini de şu çok iyi bilinen anekdotla anlatır:

> "O günlerde Sultan Murad'ın oğlu Manisa sancakbeyi olarak görev yapıyordu. Babası ona birçok hoca göndermiş, ama onlardan hiçbir şey okumamıştı, o kadar ki yaşı geldiği halde Kur'an'ı bir kez olsun hatmetmemişti. Bunun üzerine Sultan Murad sert mizaçlı ve heybetli birini oğluna hoca olarak göndermek istedi. Yanındakiler Molla Gürani'yi göndermesini tavsiye ettiler. Sultan tavsiyelere uyup Molla Gürani'yi oğlunun hocası olarak tayin etti. Eline bir değnek tutuşturarak emirlerine karşı çıktığında onu dövmesini tembihledi. Molla Gürani elinde değnekle şehzadenin odasına girdi ve şöyle dedi: 'Babanız sizi eğitmem için beni gönderdi, emirlerime karşı çıktığınızda sizi dövmem için de bu değneği verdi.' Şehzade Mehmed bu sözlere güldü. Bunun üzerine Molla Gürani küçük şehzadeyi bir güzel dövdü. Bu dayağın tesiriyle Şehzade Mehmed hocasından korkmaya başladı, Kur'an'ı kısa sürede hatmetti"[17].

Molla Gürani ile Şehzade Mehmed arasındaki bu hoca-talebe ilişkisinin bu anekdotta belirtilen şekilde olup olmadığını teyid edecek başka bir kaynak mevcut değildir. Burada muhtemelen Molla Gürani'nin taviz vermez bir âlim olma vasfı öne çıkarılmak istenmiştir. Zira daha sonra II. Mehmed'in kendisine vezirlik verme isteğini de reddettiği bilgisi, bütün bu kanaati destekler bir açılım sağlar. Bu ilk görevinde yanında bulunan tecrübeli devlet adamları olarak lalası Mahmud Bey ile Nişancı İbrahim Bey'in Manisa Sarayı'nda onun idare tecrübe kazanmasına yardımcı oldukları tabiidir. Büyük mutasavvıf Akşemseddin ile irtibatı çok sonradır. Şehzade Mehmed'in onunla tanışması muhtemelen ilk hükümdarlığı sırasında yahut tahttan indirilip Manisa'ya gönderildiği dönemde olmalıdır.

Bu arada içinde birtakım çizimlerin bulunduğu bir defter, bazı modern yazarlarca Mehmed'in çocukluk yıllarına ait kalem çalışma-

17 *Şakaikü'n-Nu'maniye fî ulemai'd-devleti'l-Osmaniye*, (trc. Muharrem Tan, *Osmanlı Bilginleri*), İstanbul 2007, s. 95, 159-160, 162-166.

ları şeklinde tanımlanmış; buradan hareketle onun nasıl yetişmiş olduğuna dair bazı aşırı yorumlar yapılmıştır. S. Ünver'in tespit edip yayımladığı bu defterde genellikle Hıristiyan oldukları anlaşılan yarım kalmış veya tam portreler, birkaç Osmanlı tipi, baykuş, leylek, balık çizimleri, çiçek motifleri ve süsleme çalışmaları, Osmanlı ve Grek alfabe temrinleri, bazı Farsça tekerleme kabilinden yazı çalışmaları, bol miktarda Fâtih'e ait tuğra eskizleri yer almaktadır. Defterin filigranından hareketle bunun II. Murad-Fâtih Sultan Mehmed dönemine ait olabileceği de tespit edilmiştir[18]. Gerçekten de bu defter XV. yüzyıla ait olabilir. Fakat bunu doğrudan II. Mehmed'in kendi çalışması olarak göstermek pek isabetli değildir. Defterdeki çizgiler çok iyidir ve bunun saraydaki içoğlanlarına veya Fâtih'in sarayında rehin tutulan bazı prenslere ait olması daha kuvvetli bir ihtimal gibi gözükmektedir. 1501'de esir düşerek küçük yaşta II. Bayezid'in sarayına alınan Menavino'nun burada kendilerine okuma yazma bilip bilmediklerinin sorulduğunu ve buna dair bazı kalem çalışmalarıyla imtihan edildiklerini belirtmiş olması bu anlamda dikkate alınması gereken bir bilgidir[19].

Şehzade Mehmed'in Manisa'daki konumu, babası II. Murad'ın Hunyadi Janos idaresindeki Macar ordusunu İzladi'de zorlukla durdurduğu bir sırada Amasya'dan çok değer verdiği, veliaht olarak gördüğü oğlu Alâeddin'in vefat haberini alması üzerine değişti. Artık Mehmed tahtın en büyük adayı, veliahdıydı. 1443 yazında Karamanoğlu İbrahim Bey Balkanlar'daki karışık durumdan istifade ederek Osmanlı topraklarına karşı saldırıya kalkıştığında II. Murad ordusunun bir kısmını alıp Rumeli yakasından Anadolu yakasına geçmiş; oğlu Amasya sancakbeyi Alâeddin'e de Karaman üzerine yürümesi emrini vermişti. Bu emir üzerine Şehzade Alâeddin birlikleriyle Karaman ülkesinde yıldırıcı etki yapan saldırılarda bulunmuştu. Karamanoğulları'yla sulh yapılınca da babasıyla

18 S. Ünver, hayli ihtiyatlı bir dil kullanırsa da kitabının başlığında bunu doğrudan Fatih'e atfetmiştir: *Fatih'in Çocukluk Defteri*, İstanbul 1961.

19 *Türklerin Hayatı ve Adetleri Üzerine Bir İnceleme*, trc. H. Mutluay, İstanbul 2011, s. 15-16.

Bursa'ya gelmiş, oradan Amasya'ya hareket etmişti. Hemen sonra Edirne'ye dönen Murad, Hunyadi idaresindeki Macarların 1443 yılı Ekim ayında ani bir saldırıya geçtiklerini öğrenmişti. Tam da bu sırada Amasya'dan gelen haber onun üzerinde sarsıcı bir etki yapmış, yerine düşündüğü oğlu Alâeddin vefat etmişti[20].

Bazı Anonim Osmanlı tarihlerinde Alâeddin'in zehirlenerek öldürüldüğüne dair bir rivâyete yer verilmiş olması ilginçtir. Bir kayıtta şu ibareler bulunur:

> "Râvi eydür bu cânibde meğer Sultan Murad'ın bir oğlu var idi, adına Sultan Alâeddin derler idi, Amasya tahtında otururdu, ol sultan Alâeddin'e ağu verip helâk ettiler"[21].

H. İnalcık'ın da belirttiği gibi aslında II. Murad'ın bu çok sevdiği, hatta sonradan yanına gömülmeyi bile vasiyet edeceği şehzadesinin zehirletilmesi için açık bir sebep gözükmemektedir. Bununla birlikte bu kaydı teyit edebilecek bir ima bazı kaynaklarda yer alır. *Neşrî Tarihi*'nde Yeniçeri ağası Kurtçu Doğan'ın, Varna'daki zorlu savaş sırasında padişahın atının dizginlerini tutarak onun harp meydanından ayrılmasını engellemeye çalışan, Şehzade Alâeddin'in de dayısı olan Dayı Karaca Bey'e: *"Bre kara yüzlü gidi, Sultan Alâeddin'i öldürdün, bu kere beyimize mi kast ettin, koyuver gitsin"* şeklinde bağırdığı bildirilir[22]. Herhangi bir kaynağa atıf yapmayan H. Hüsameddin de Alâeddin'in iki oğluyla birlikte boğdurulduğunu yazarak bunun sebebini, Mehmed'i tahta çıkarmak isteyen devşirmelere bağlar[23]. Yazarın çok iyi bilinen Türk-Devşirme çekişmesi tezini desteklemeye yönelik ağır ifadeleri tahtında yaptığı anlaşılan bu aşırı yorumunu tam olarak doğrulayacak herhangi bir veri bulunmadığı gibi o sıralarda henüz çok küçük yaştaki Mehmed'e bu

20 H. İnalcık, *Fatih Devri*, s. 60.

21 "II. Murad'ın Yıllıkları", s. 81, not 12.

22 Bu bilgi Neşrî'nin eserinin ikinci versiyonunda eklenmiştir. İlk versiyonda yoktur: *Kitâb-ı Cihannüma*, nşr. Öztürk, s. 296, not 3682.

23 *Amasya Tarihi*, III, s. 210-211. İlgili tartışmalar için bk. H. İnalcık, *Fatih Devri*, s. 60.

anlamda bel bağlanması da akla yatkın gelmemektedir. Yine de kaynaklarda bu hususa yapılan iki atıf pek de göz ardı edilebilecek gibi değildir. İzladi bozgunu ve ağır siyasi çekişmeler dolayısıyla II. Murad'ı zor duruma düşürmek isteyen kesimlerin çok sevdiği şehzadesini bu şekilde ortadan kaldırarak ona gözdağı vermiş olma ihtimali ilk anda hatıra getirilebilir. Bu zümrelerin diğer Şehzade Mehmed etrafında kendilerine yeni bir yol çizme istekliliği üzerine, II. Murad'ın tahttan çekilerek bu kesimlerin etrafında birleşip yeni bir gelecek aradıkları oğlu Mehmed'in iktidara geçtiğinde ne yapacağını onlara göstermeyi hesapladığı düşünülebilir. Fakat bütün bu yorumları destekleyecek esaslı karinelerden ne yazık ki yoksunuz. Belki de genç şehzadenin ani ölümü o dönemin iktidar çekişmeleri içerisindeki zümreler arasında böyle bir dedikoduya mahal vermiştir. Ancak şurası gerçektir ki Şehzade Mehmed hem babası hem de onun rakipleri arasında bir piyon mesabesine düşürülecektir. Muhtemelen bunun farkına da çok sonraları varacaktır.

Bizans tarihçilerinden Chalkokondyles, Alâeddin'in attan düşerek vefat ettiğini yazarken II. Murad'ın tahttan çekilme düşüncesini şöyle anlatır:

> "Murad, Macarlara ve Polonyalılara karşı yaptığı Varna Savaşı'nda, bilindiği kadarıyla o kadar büyük bir tehlike içinde kalmıştı ki (çünkü askerlerinin hemen hemen hepsi kaçmaya başlamıştı), Kral Laszlo yüzünden savaşı kaybetme noktasına geldiğini anlamıştı; bunun üzerine bir adakta bulundu: Bu günü eğer onuruyla ve sağ salim atlatacak olursa, tahtı oğluna bırakarak dünyadan el etek çekmeye ve Asya'daki tekkelerden birine çekilmeye, ömrünün geri kalan bölümünü Allah'a ve peygambere dua ederek ibadetle geçirmeye kendi kendine söz verdi. Unutulmaz bir zafer kazanınca ve daha uzun yaşaması halinde başına çok işler açabilecek genç Kral Laszlo'nun ölümüne yol açınca, geri dönüşünde hemen oğlu Mehmed'i (çünkü büyük oğlu Alâeddin, avda bir geyiği doludizgin kovalarken düşerek boynunu kırmış ve ölmüştü) çağırtarak paşaların ve diğer devlet görevlilerinin önünde imparatorluğu, bütün kuvvetleri ve her yana yayılmış ordularıyla birlikte oğluna

devretti. Daha sonra, Türk beylerinin Anadolu'daki eski başkenti Bursa'ya çekildi"[24].

Benzeri şekilde yine dönemin çağdaş tarihçilerinden Dukas da bu hususta şunları yazar:

"Kış gelmek üzereyken Amasya'dan oğlu Alâeddin'in bir kölesi gelerek onun ölümü haberini verdi. Murad büyük bir yasa büründü, çünkü Alâeddin ancak 18 yaşındaydı, çok yakışıklı ve yiğit idi. Yas sona erince bütün başta gelen idarecilerini ve beylerini çağırıp bütün tebaasının hükümdarı ve başı olmak üzere kendisinin ikinci oğlunu, henüz delikanlılığa geçme yaşında çocukcağızın biri olan Mehmed'i tayin etti, kendisi Anadolu'ya geçti, sıradan bir bey gibi Bursa'da yaşamaya başladı"[25].

Gerçekten de II. Murad Macarların askerî harekâtı ve İzladi'ye kadar gelmeleri sırasında uç beyleri ve diğer bazı askerî zümrelerle vezirleri arasında derin fikir ayrılıkları ve iç mücadele yaşamıştı. Ordu içindeki çekişmeler, emirlere itaatsizlik, kendi başına hareket etme halleri bu zorlu dönemde kendisini açık şekilde hissettirdi. Özellikle Turahan Bey'in başını çektiği uç beylerinin gerektiği gibi savaşmayıp Sırplarla gizlice işbirliği yaptıkları iddiaları vezirlerle uç beyleri arasında ciddi münakaşalara yol açmıştı, bozgunluk ve geri çekilme havası içinde herkes birbirini suçluyordu. II. Murad da yaşanan bu sıkıntıların faturasını uç beylerine çıkarttı. Turahan Beyi yakalatıp Tokat'a hapse yolladı. Padişahın artık Rumeli feodal beyleriyle arası tamamen açılmıştı, muhtemelen vezirler de bu karışıklığı körüklüyordu. Macarların durdurulmasının ardından Edirne'ye dönen II. Murad, barış görüşmelerini başlattı, fakat bütün bu çekişme ortamı yanında oğlu Alâeddin'in vefat haberi, hassas bir tabiata sahip olduğu anlaşılan padişahı çok sarstı; Macarlarla yaptığı anlaşmaya güvenip devlet işlerini bir tarafa bırakarak yerine geride kalan büyük oğlu Mehmed'i getirtmeyi, siyasi meseleler-

24 Chalkokondyles, *Histoire de la decadence de l'empire Grec, et establissement de celuy des Turcs*, (Fr. Trc. B. De Vigenere), Rouen 1660, s. 132-133.

25 *Tarih. Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, trc. B. Umar, İstanbul 2008, s. 196.

den biraz uzaklaşarak dinlenmeyi tercih etti[26]. Bunda yukarıda da belirtildiği üzere yaşanan büyük siyasi çekişmenin de rolü vardı. Biraz uzaktan olup biteni izlemek istiyordu; böylece henüz 12 yaşına girmiş olan oğlu Mehmed'i bu yoğun çekişmenin yaşandığı payitahta getirtti, tahtı ona teslim ederek bir bakıma her iki tarafın farklı beklentilerinden pek de haberi olmayan oğlunu bu rekabet ateşinin içine atmış oldu.

Manisa'da olup biten siyasi çekişmelerin uzağında, yaşananlardan habersiz bir şekilde günlük idari işlerle meşgul olan Şehzade Mehmed, ansızın gelen haberciden babasının emrini alınca muhtemelen çok şaşırmış, duruma ve ne için çağrıldığına bir anlam verememişti. Lalasının telkiniyle vakit geçirmeksizin Edirne'ye hareket etti. *Gazavat*'ın adı bilinmeyen yazarı Mehmed'in Edirne'ye gelişini şöyle tasvir eder:

> "Bir gün padişah-ı âlem-penâh hazretleri zevk u sohbet edip otururken şâhzâde hatırına gelip emr eyledi kim varıp şâhzâdeyi getüreler. Ol sa'at nâmeler yazılıp ve şâhzâde tarafına adamlar gidip bir gün şâhzâdeye nâmeyi sunup babanız pâdişah-ı âlem sizi isterler dediklerinde, şâhzâde emir padişahın deyip ve yol tedarikin görüp bir gün atına süvâr olup tuğ sancakların dağıtıp ve tablhânesin inleterek Saruhan'dan göç edip Edirne şehrini arzulayıp yürüdü. Günlerden bir gün Edirne'ye yakın geldiklerinde şâhzâdeyi lalaları telkin edip dediler kim: Şâhzâdem şimdi biz Edirne'ye vardığımızda sizi istikbâle paşalar ve beyler çıkar. Görelim seni onlara nice iltifat edersin, onların her birine halli halince iltifatlar edip hatırcıkların sual eyle deyü bunun emsâli pend ü nasihatler eylediler. Hatta bir gün şâhzâde Edirne'ye yakın geldiklerinde filvâki paşalar ve beyler sıgar u kibâr şâhzâdeyi istikbâl edip ta'zim ve terkim birle şâhzâdeyi karşıladılar ve şâhzâde dahi cümlesin hatırların ele alıp her birisine iltifatlar ederek saraya dâhil olup şâhzâde babasının elini öpüp baba ile oğul görüştüler ve ol zevk u şevkle karar etmede"[27].

26 H. İnalcık, *Fatih Devri*, s. 58-59.

27 *Gazavat-ı Sultan Murad*, s. 33.

Buradaki ifadelere dikkat edilirse Şehzade Mehmed'in niçin Edirne'ye çağrıldığı konusunda açık bir beyana yer verilmez. Edirne'ye gelen şehzadeye kendisini karşılamaya çıkan paşa ve beylere nasıl davranması gerektiği yolundaki telkinlere temas edilmiş olması da ilginçtir. Bu şekilde şehzadeye saray protokolünün hatırlatılmış olduğu açıksa da saltanat vârisi bir şehzadenin bunları bilmemesi ondan beklenecek bir şey değildir. Gereken protokolün Manisa'da iken kendisine öğretilmiş olmamasına ihtimal verilmez. Buna rağmen *Gazavat*'ın bu ifadeleri, yeni tahta çıkacak olan şehzadenin merkezdeki devlet adamlarını mutlaka kaale alması ve onlarla arasındaki güç dengesine dikkat etmesi gerektiği anlamına gelir. Bir ölçüde devlet adamları, müstakbel hükümdara kendi güçlerini göstermeyi amaçlıyorlardı ya da *Gazavat*'ın adı bilinmeyen yazarı kendine has bir düşünceyi bu anlamda yansıtıyordu. Şehzade Mehmed'in bu olup bitenlerin tam olarak farkında olmadığı kolayca anlaşılabilir. Niçin Edirne'ye çağrıldığından da habersiz olduğu farz edilebilir. Belki babasıyla görüştükten sonra durumu tam olarak kavramıştır. *Gazavat* daha sonra Mehmed'in tahta çıkışıyla ilgili şunları yazar:

> "...Amma padişah-ı âlem-penâh hazretleri Edirne şehrinde oğlu şâhzâde ile zevk u sohbet ederken bir gün bu Tekvur-ı mel'ûnun tekrar Karamanoğlu'na iğvâ verip ve Karamanoğlu başkaldırdığını haber aldı. Eyitti ki: Şâhzâde benim tahtımda karar edip otura, ben ise Anadolu askeriyle varıp ol Karamanoğlu'nu bulup onun hakkından gelem deyip bir gün padişah kalkıp gitmek murâd eylediklerinde beyler ve paşalar buna râzı olmayıp çok söylediler, amma çâre olmadı. Onlar padişahın murâdı ne olduğun bilmezler idi".

Bunun ardından *Gazavat*'ta, II. Murad'ın Karamanoğlu'nun üzerine yürüdüğü, Yenişehir'e geldiğinde Karamanoğlu'nun korktuğu, Bizans imparatorunun Murad'ı Boğazlar'dan geçirmeyeceğini zannettiği, ama umduğu gibi olmadığı, bunun üzerine beyleriyle müşavere ettiği, padişahtan af dilediği, Murad'ın da ona eski beyliğini bağışladığı, oradan dönüp Bursa'ya geldiği, birkaç gün

burada oturduğu, ardından Mihaliç Ovası'na indiği ve burada iken şu emri verdiği belirtilir:

> "Padişah emr edip yeniçeri ağası Hızır Ağa'yı ve sâir beyleri şem'ine cem' eyleyüp her birisine halli halince iltifatlar edip ve libaslar giydirip ve bunlara eyitti kim: Bakın beyler paşalar bu ana gelince padişahınız ben idim, ba'del-yevm padişahınız oğlumdur, imdi göreyim sizi nice geçinirsiniz ve nice tedbir edip her işe nice çalışırsınız göreyim sizi dedi. Zira ben tac u tahtımı ve unvanımı fi'l-cümle oğluma verdim, hâlâ padişah oğlumu bilesiz dedikde cümlesi emir hünkârımın diye yere baş koyup eğer yeniçeri ve eğer sipah ve cümle paşalar ve beyler cümlesi Edirne'ye teveccüh edip yürüdüler. Padişah-ı âlem onda kaldı, asker-i islâm kona göçe yiye içe Edirne şehrine gelip dâhil oldular ve şâhzâde babası yerine Sultan olup fakir ve zuefânın mesâlihlerin görüp zevk u şevkle sâkin oturmakta"[28].

Bu ifadeler, Edirne'ye çağrılan Mehmed'in ilk anda tahta geçirilmediği, ancak Murad'ın Anadolu'ya gidişinin ardından bu kararı resmen alıp devlet adamlarına bildirdiği tezini öne çıkarmıştır. H. İnalcık ise Cyriaco'nun beyanlarından hareketle barış için gelen elçilerin 22 Mayıs 1444'teki kabul töreninde Murad'ın yanında oğlu Mehmed'i de görmüş olduklarına işaret ederek, Murad'ın Temmuz ayında Anadolu'ya geçtiğini belirtir. Mehmed Çelebi'nin 1444 kışında Edirne'ye çağrıldığını, ancak kat'i olarak bahar mevsiminde orada bulunduğunu, Murad'ın resmen tahttan feragatinin Temmuz ayı sonu veya Ağustos ayı başında Mihaliç Ovası'nda gerçekleştiğini yazar[29].

Bir İtalyan gezgini olup çeşitli görevlerle İstanbul, Selanik, Makedonya, Ege Adaları, Girit ve Mısır'ı dolaşmış olan Anconalı Cyriaco, yanında zengin bir tacir ve bir başka arkadaşıyla 22 Mayıs'ta padişahın huzuruna çıktığında, onun muhteşem bir halının üzerinde oturduğunu, etrafının yüksek rütbeli görevlilerle

28 *Gazavat-ı Sultan Murad*, s. 36-37.
29 *Fatih Devri*, s. 61-64.

çevrili olduğunu, yanında veliahdı Şehzade Mehmed Çelebi'nin bulunduğunu mektubunda anlatır. Kendisi Macar ve Sırp elçilerinin 12 Haziran'da II. Murad tarafından kabulüne de şahit olmuştu. Padişah elçilere on yıllık barışı garanti eden belge vermişti. 24 Haziran tarihli mektubunda da padişahın oğlu Mehmed ile veziri Halil Paşa'yı Edirne'de bırakıp büyük bir orduyla Anadolu yakasına geçeceğini bildiriyordu. Bundan hareketle Murad'ın oğlunu nâib olarak Edirne'de bırakmış olduğu, 12 Temmuz'da askerleriyle Boğaz'ı geçtiği, üç ay boyunca da Edirne'ye dönmediği ifade edilir. Bu süre zarfında Mehmed tecrübeli vezir Çandarlı Halil Paşa'nın gözetiminde bırakılmıştı, yanında hocası Molla Hüsrev de bulunuyordu[30]. Bütün bu durum Şehzade Mehmed'in resmen tahta cülusunun Ağustos ayı sonlarında gerçekleşmiş olduğu yolundaki kanaatleri kuvvetlendirmektedir.

II. Murad'ın yanındaki şairlerden biri olan Gelibolulu Zaifi'nin *Gazavat-ı Sultan Murad Han* adını taşıyan mesnevisi özellikle Varna Savaşı ve bu arada taht değişikliği hakkında ilginç tarihî bilgiler sunar[31]. Tarih araştırmalarında hemen hiç kullanılmayan ve tek nüsha olarak bugüne ulaşmış olan bu eserde hadise mistik bir havada takdim edilir. Buna göre beş-on gün Yenişehir'de kalan Murad, Bursa'ya gelir. Orada dinlenip safa sürerken bir gece rüyasında Hz. Peygamber'i görür. Hz. Peygamber ona beylik işini bırakmasını, bu demde beyliği oğluna vermesini, şimdiki vaktin padişahının Mehmed olduğunu söyleyerek, Varna'yı telmihen bu gazaya sebebin bizzat kendisi olduğunu bildirir. Şaşkın vaziyette uyanan II. Murad, oğlunun tahta geçme işini düşünürken vezirlerinden gelen bir ulak Macarların hareket ettiği haberini getirir. O da hemen bir cevap yazarak, rüyasında peygamberi gördüğünü,

30 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed*, s. 47-48.

31 Önce Amil Çelebioğlu tarafından tanıtılmış, ardından da doktora tezi olarak metni üzerinde çalışma yapılmıştır: Mehmed Sarı, *Gazavat-ı Sultan Murad Han, İnceleme, Metin-Sözlük*, İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1994). *Gazavatname*'nin Varna savaşı için önemi ayrıca bir makaleye de konu olmuştur: bk. G. Pehlivan, "Varna Savaşı ve Bir Tarih Kaynağı Olarak Gazâvatnâmeler", *Turkish Studies*, 3/ 4 (Summer 2008), s. 598-617.

oğlunu tahta çıkarmasını istediğini, gazayı ise kendisine öngördüğünü, şimdi onların hemen oğlu Mehmed'i tahta geçirmeleri gerektiğini, kendisinin Karaman'dan gelecek bir tehdide karşı Bursa'da duracağını beyan eder. Paşalar sabah divanında Mehmed Şah'ı tahta geçirirler; başına bir taç, arkasına sarı bir dibaç (veya istufe: sırma tel ile işlenmiş süslü kumaş) koyup padişahın kılıcını beline bağlarlar; sonra da askere durumu bildirirler. Ancak Macarların Osmanlı topraklarına girmesi üzerine hemen Murad'a haber yollarlar. Kasapoğlu Mahmud Bursa'ya gelip Murad'ı harekete geçirir[32].

Açıkça anlaşılmaktadır ki II. Murad'ın ve daha sonra da muhtemelen II. Mehmed'in hizmetinde bulunan ve olaylara da yakın şekilde şahit olan Zaifi, bu şaşkınlık verici taht değişikliği kararını İslâmî literatürde pek sık rastlanan rüya olayına bağlamayı tercih etmiştir. II. Murad'ı buna zorlayan sebeplere ise hiç temas etmemiş, epik bir hikâye anlatmayı uygun bulmuştur. II. Mehmed'in tahta cülus merasimi ile ilgili bilgileri ise doğru olmalıdır. Zaifî bu olaya şahitlik etmiş birinin gözüyle bu merasimi anlatmıştır. Burada tahta çıkacak olan hükümdara babasının kılıcının kuşandırılması son derece dikkat çekici olup başka kaynaklarda bulunmayan bir bilgidir. II. Murad'ın Varna gazasından sonraki gelişmeleri ise daha farklı bir zeminde nakledecektir.

Yine II. Mehmed adına 1456'da Kâşifî adlı bir şair tarafından yazılmış olan *Gazanâme-i Rum* adlı eserdeki şu ilginç bilgi doğru olmasa da olaylardan çok sonra bu hadisenin nasıl bir şekle büründüğüne başka bir örnektir. Kâşifî, II. Murad'ın tahtını Mehmed'e terk etmesini ilahi bir tecelli olarak gösterme eğilimindedir. Ona göre Batı'dan büyük bir ordunun hareket ettiğini duyan Murad, beylerini toplar, düşmanın nasıl defedilebileceğini sorar. İçlerinden birisi Mehemmed'in bu düşmana galip geleceğini ebced yoluyla hesapladığını, "Mehemmed" adının hesabının diğer rakip kralların adlarının hesabından fazla çıktığını, dolayısıyla bu durumun onun

32 *Gazavat-ı Sultan Murad Han*, s. 256-261.

galibiyetine işaret olacağını söylemiştir. Bunu duyan Murad da meclisi toplayıp oğlu Mehmed'i elinden tutarak tahta çıkarmıştır. Vezirler buna bir şey dememişler, durumu kabullenmişlerdir. Padişah ağzından süt kokusu gelecek kadar küçüktür, fakat akıllı olup onun karşısında itaatkâr olmak lazımdır diye düşünen vezirler ve bütün ileri gelenler ona tam olarak tabi olmuşlar, padişahlığını kabullenmişlerdir[33].

2) İlk Saltanatı (1444-1446)

Henüz delikanlılık çağındaki II. Mehmed'in iki yıl kadar süren ilk saltanatı hakkında Osmanlı kaynaklarında tafsilatlı bilgiler bulunmaz. Bu dönemin İstanbul'un gelecekteki "Fâtihi"nin siyasi tecrübe kazanmasında ve bu anlamda genç yaşta olgunluğa erişmesinde önemli bir yeri olduğu bir gerçektir. Genç sultan siyasi ve idari tecrübe kazanırken, diplomatik girişimlerle yönettiği ülkesinin hem komşuları hem de daha uzaktaki Müslim ve gayrimüslim devletler nezdindeki yerini daha iyi anlamaya başlamıştı. Üstelik iç siyasette güveneceği devlet adamlarını idari ve siyasi yönden deneme imkânı yine bu dönemde bulacaktı. Bir idareci için maiyetindekilerin bağlılığı ve iş bilirliği son derece önemliydi. Ona yön verecek, zaman zaman fikirlerini tartışacak siyaset adamları yanında yüksek dinî önderlere de ihtiyaç duyacağını kavramıştı. Bununla beraber babası henüz hayattayken nasıl müstakil bir idare sergileyebileceği konusunda kat'i bir fikre sahip değildi. Ama iktidarının babasının vesâyeti ve gölgesi altında kalacağını herhalde hesap etmiş bulunuyordu. Bunu peşin olarak kabullenmiş görünüyordu. Bu bakımdan etrafındakilerin kendisini zaman zaman hayli tecavüzkâr ve atılgan bir siyaset izleme yolundaki teşviklerine rağmen babasının konumunu zor duruma düşürecek bir harekete meydan vermemeye çalışmıştı. Ancak yanındaki hayli hevesli ve atak bir siyaset taraftarı olan adamları hiç de temkinli

33 Kâşifî, *Gazanâme-i Rum (Varna ve Kosova Savaşları)*, haz. M. Esmail, Mimar Sinan Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 9.

davranmıyorlardı. Genç sultanın babasını her daim göz önüne almakla birlikte, bu ekibinin telkinlerine de kolayca kapılmaktan kendini alamadığı âşikârdır. Bu durumun baba ile oğul arasındaki ilişkiler açısından zamanla ciddi problemlerin zuhuruna yol açtığını söylemek pek de yanlış olmamalıdır.

Artık Osmanlı tahtında oturan II. Mehmed'in yanındaki ilk vezirleri muhtemelen babasının onayından geçmişti. Bunlardan Halil Paşa zaten II. Murad'ın en güvendiği tecrübeli bir devlet adamıydı. Murad tecrübesiz oğlunu bir bakıma ona emanet etmiş gözüküyordu. Diğer iki vezir zaman zaman Murad ile anlaşmazlığa düşmüş olan Saruca Paşa ile Mehmed'in yakından tanıdığı Zağanos Paşa idi[34]. Zağanos Paşa'nın yeni padişahın isteği doğrultusunda vezirler arasına dâhil edildiği tahmin edilebilir. Tahta cülus ettikten sonra bunu dost ve düşman ülke hükümdarlarına duyurmak gerekiyordu. İlk önce hilâfet makamı olduğu için Kahire'ye Memlük sultanlığına bir mektup yollandı. Ayrıca doğu sınırlarında Timurlulara da başka bir cülus mektubu gönderildi. Timurlulardan Baysungur ve Uluğ Bey oğlu Abdüllatif'e yollandığı belirtilen mektuplara gelen cevaplar bugüne ulaşmıştır. Bunlarda II. Murad'ın tahttan çekilmesi bir bakıma takdirle karşılanıyordu[35]. Mısır Memlük sultanı Çakmak'a gönderilen mektubu taşıyan heyet, 1445 yılı Ocak ayında Kahire'ye gelmiş ve durumu sultana bildirmişti. Varna zaferini ileten ikinci bir Osmanlı elçi heyeti ise bundan üç ay sonra Nisan 1445'te Kahire'deydi[36].

Genç sultanın hayli hareketli, dış siyasi meselelerin iyice yoğunlaştığı bir ortamda tahta cülus ettiğinin farkına varması çok zaman almadı. Bursa'ya çekilmiş olan babası II. Murad, Macarlarla yaptığı Segedin veya Edirne antlaşmasıyla kalıcı bir barış temin edildiğini düşünüyordu; gerçi Bizanslıların teşviklerinin

34 Dukas, *Tarih* (Umar), s. 196.

35 Feridun Bey, *Münşeatü's-selâtîn*, I, s. 231-233. Bu mektupların Baysungur ve Abdüllatif'e gönderilmiş olamayacağı konusu için bk. H. İnalcık, *Fatih Devri*, s. 65-66.

36 H. İnalcık, *Fatih Devri*, s. 65.

de kısmen rolüyle Batı'da Papa'nın ön ayak olduğu Haçlı seferi çağrılarından haberdardı. Fakat barış imzalandığı için bunun her zamanki gibi boş bir heves olduğunu sanıyordu. Tahtını oğluna terk etmiş olmasında biraz da bu kanaati rol oynamıştı. Fakat az sonra meydana gelen dış mihraklı gelişmeler kararındaki isabetsizliği ona çok acı şekilde hatırlatacaktı. Mehmed'in ise bu zor günlerde babasına güvenmekten başka bir çaresi bulunmuyordu. Zira onun tahta çıktığını duyan Bizanslılar derhal harekete geçerek ellerinde bulunan bir Osmanlı şehzadesini ortaya çıkarmışlardı. Sanıların aksine Macarlar da bu taht değişikliğinden istifade ederek anlaşmanın hilafına Edirne üzerine yürümekte kararlıydılar ve büyük bir askerî hazırlık yapmışlardı.

Öncelikle İstanbul'daki şehzade hem II. Murad için hem de onun oğullarının saltanatı için en büyük tehlikeydi. O kadar ki bir görüşe göre II. Murad sırf bu yüzden oğlunun meşru olarak kendi yerine geçeceğini göstermek için böyle bir taht değişikliğine gitmişti[37]. Yani bir yerde oğlunun saltanatını kendi tebaası ve komşu hükümdarlar nezdinde meşru hale getirmişti. Bunun tek sebep olmadığı yukarıda tafsilatlı olarak anlatıldığından, bu hususu bir tarafa bırakırsak İstanbul'daki şehzadenin Osmanlı hükümdarlarınca daima bir tehdit olarak algılandığına şüphe yoktur. Bizans'ın elindeki şehzade muhtemelen Yıldırım Bayezid'in torunlarından biri olan Orhan'dı. Taht değişikliği duyulunca Bizans imparatoru Orhan'ı hemen Osmanlı ülkesine sevk etti. Orhan İnceğiz'e geldi. Kendisine büyük bir taraftar kitlesinin katılacağını düşünüyordu. Ancak durum hiç de umduğu gibi olmadı. *Gazavat*'ta durum mealen şöyle anlatılır:

> "Tekfur Düzme denilen habisi çıkarıp altın ve hazine vererek 'Git şimdi, taht benimdir diye dava et' dedi. 'Ben Osmanlı neslindenim, ben varken taht niçin sana müstahaktır' diyerek iddiada bulun. Böyle yaparsan bütün beyler ve paşalar sana döner ve tahtı sana teslim eder, tahta çıktığında da benimle irtibat kur, sana ne söyler-

37 H. İnalcık, *Fatih Devri*, s. 69.

sem öyle davran diyerek türlü nasihatlar verdi. O da çıkıp İnceğiz adlı köye geldi, saltanat davası etti, fakat hiç kimse yüzüne bakmadı, oradan kalkıp Ağaçdenizi'ne (Deliorman yöresi) gitti. Ama bu haber Edirne'den duyuldu. Padişah devlet erkânını topladı, nasıl davranılacağını sordu. Fakat her kafadan bir ses çıktı, hatta Sultan Murad'a mektup yollanıp onun çağrılmasını bile isteyenler oldu. Bunlar konuşulurken Ağaçdenizi tarafından haber geldi. Düzme'nin o civarı ele geçirdiği bildirildi. Bu yeni durum karşısında paşalar müşavere edip yine türlü türlü sözler söylediler, yine padişaha bir adam gönderip çağırmaya karar verdiler. Mahmud Bey Gelibolu'yu geçip bu haberi iletmek üzere iken II. Mehmed, Şehabeddin Paşa'ya emredip Düzme üzerine gönderdi"[38].

Buradaki ifadeler genç sultanın hemen saltanatının ilk aylarında karşı karşıya kaldığı tehlike üzerine nasıl telaşa kapıldığını açık şekilde yansıtır. Metinde yer alan imalardan bu meselenin hallinde II. Murad'ın mı yoksa yeni sultanın mı öne çıkacağı yolunda bir mücadele halinin varlığı ortaya çıkar. Devlet adamları arasındaki görüş ayrılıklarının bu konu dolayısıyla açık şekilde daha ilk aylarda tezahür etmiş bulunduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen Halil Paşa ve ekibi Murad'ı fikrinden vazgeçirmek için saltanata yönelik bu tehdidi bir fırsat telakki etmişler; çaresiz sultanı da ikna ederek babasına haber yollamasını sağlamışlardı. Buna karşı çıkan rakip ekip ise artık bir sultan olan Mehmed'in bu meseleyi kendi inisiyatifiyle halletmesini istiyordu. Zira Halil Paşa'nın rakibi olduğu anlaşılan Rumeli beylerbeyi Şehabeddin Şahin Paşa'nın bizzat Mehmed tarafından tehditin bertarafı için görevlendirilmesi, bu anlamda manidar bir gelişme olarak mütalaa edilebilir. Bu hadise eski sultan ile yeni sultan taraftarlarının ilk ciddi çekişmesinin âdeta habercisi olacaktır.

Mesele sanıldığının aksine II. Murad'ın gelmesine hâcet kalmaksızın kolayca halledildi. Şehabeddin Paşa aldığı tedbirlerle Şehzade Orhan'ın yollarını kapattırdı, zor durumda kalan ve kendisine de taraftar bulamayan Orhan Midye'ye kaçtı, oradan da kapağı

38 *Gazavat-ı Sultan Murad*, s. 37-38.

İstanbul'a attı. *Gazavat*'a göre Bizans imparatoruyla görüşmeleri şöyle oldu:

> "İstanbul'a erişip tekfurun katına çıktı, gördüğü hadisatı ona bir bir anlattı. Tekfur da ona Osmanlı beylerinden hiç mi destek alamadığını sordu. O da 'Bana asla hiç kimse tabi olmadı ve adam yerine koymadı, hatta sırf beni avlamak için Edirnekapısı'na kadar bile gelirler, belki İstanbul'a bile el koyarlar' dedi. Tekfur bu sözler karşısında çok telaşa kapıldı, kendi başının çaresini düşünmeye başladı"[39].

Şehzade Orhan'ın bu teşebbüsünde uğradığı başarısızlığın genç hükümdarın yanındakiler için bir zafer nişânesi olarak algılandığı açıktır. Fakat bu başarı, hemen akabinde Macar sınırlarından gelen haberlerle yerini tekrar büyük bir telaşa ve koyu bir karmaşaya bırakacaktı. Yeni sultan nezdinde oluşan iyimser hava tamamen kayboldu. Macar ordusunun antlaşma hilafına harekete geçerek 18-22 Eylül'de Tuna Nehri'ni aşmasının yarattığı korkuya payitaht Edirne'de iki hadise daha eşlik etti. Oluşan panik ortamında sonu katliamla biten Hurufi Ayaklanması patlak verdi, onu da büyük bir yangın takip etti. Osmanlı kaynaklarında Hurufi İsyanı hakkında bilgi yer almaz. Edirne yangınından ise kısaca bahsedilir.

Harflerin esrarına ve onlardan anlam çıkarmaya dayanan bir dinî akım olan Hurufilik, Fazlullah-ı Hurufî (ö. 1394) tarafından kurulup geliştirilmişti. Bu akım XIV. ve XV. yüzyıllarda Horasan, Isfahan, Tebriz, Mısır ve Anadolu'ya sür'atle yayılmıştı. Bunlar Anadolu ve Balkanlar'da hem halk hem de yöneticiler arasında etkili olmuşlar, Çelebi Mehmed ve II. Murad dönemlerinde saraya da nüfuz etmişlerdi. Muhtemelen taht değişikliğinin ortaya koyduğu karışık siyasi ortam içinde Hurufiler askerî zümreleri ve henüz yeni yeni olup biteni anlamaya başlayan genç sultanı etkilemeye çalışmışlardı[40]. XVI. yüzyıl Osmanlı biyografı Taşköprülüzâde'nin

39 *Gazavat-ı Sultan Murad*, s. 38.

40 H. Aksu, "Hurufilik", *DİA*, XVIII, s. 409-412.

anlattıklarına göre genç sultan bu öğretiye büyük ilgi duymuş, pek çok Hurufi'yi bizzat kendi koruması altına almıştı:

> "Sapık Hurufilerin reisi Fazlullah-ı Tebrizî'nin taraftarlarından biri Sultan Murad'a hizmet etme şerefine ermiş ve ona kendi yaldızlı bilgilerinden biraz söz etmişti. Sultan da (burada Mehmed kastediliyor olmalı) onun anlattıklarına meylederek ona ve taraftarlarına sığınma hakkı vermişti. Vezir Mahmud Paşa (?) bu olaydan çok rahatsız olmuş ve iyice kaygılanmıştı. Sultanın hışmından korktuğu için de onlar hakkında konuşamıyordu. Sonunda durumu Molla Fahreddin'e haber verdi. Hurufilerin görüşlerini bizzat kendilerinden dinlemelerini istedi. Molla Fahreddin salonun bir kenarına gizlendi. Mahmud Paşa sultanın kalbini kazanan dinsizi evine davet etti ve kendisinin de inançlarına meylettiğini ima etti. Bunun üzerine o dinsiz Hurufi bütün batıl esaslarını anlatmaya başladı. Gizlenmiş olan Molla Fahreddin adamın anlattıklarını dinliyordu. Konuşma ilerlemiş ve hulûl teorisine (Allah'ın herhangi bir varlığa girmesine dayanan fikir/enkarnasyon) kadar gelmişti ki Molla daha fazla sabredemeyerek gizlendiği yerden çıktı, Hurufi'ye ağır sözlerle hitap etti, Hurufi de hemen oradan kaçtı. Molla Fahreddin adamın peşinden gitti ve onu sultanın huzurundayken yakalattı. Sultan ise Fahreddin'den utanarak sesini çıkarmadı. Sonra Edirne'de yapılan Yeni Cami'nin (Muradiye) minberine çıktı, müezzinler ezan okuyarak halkı çağırdı. Herkes toplandı, Molla Fahreddin onlara Hurufiliğin sapık fikirlerini anlattı, onların küfre düşüp dinden çıktıklarını ilan etti, cezalarının ölüm olduğunu bildirdi. Bu düşünceye sahip olanların katline katkıda bulunanların büyük sevap işleyeceklerini ifade etti. Sonra da sultanın aklına giren o dinsizi taraftarlarıyla beraber şehrin musallasına götürdü, liderlerini yaktırdı"[41].

Hiçbir tarih verilmeyen bu bilgiyi Taşköprülüzâde, Molla Fahreddin-i Acemî'nin biyografisini verirken onunla Sultan Mehmed arasında geçen bir olay anekdotuyla kaydetmiştir. F. Babinger tarafından 1444 yazında meydana geldiği tespit edilen bu olay[42],

41 *Şakaik*, s. 74-76.

42 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed*, s. 50.

Macarların saldırısı sırasında payitahttaki kargaşanın hangi boyutlara ulaştığının dikkat çekici bir göstergesidir. Bu panik havasında ve hassas ortamda dine olan yakınlaşma ve beraberinde gelen tahammülsüzlüğün bir yansıması olduğu açık olan bu hadiseyle birleşen Edirne yangını karamsarlığı daha da artırmış gözükmektedir. Genç sultanın Hurufilerle olan irtibatı konusunda başka bir teyit edici bilgi yoktur. Hurufi takibatının ağır siyasi şartların bir sonucu olarak ortaya çıktığı ise açıktır. Yukarıdaki alıntıda Hurufilere II. Murad tarafından müsamaha gösterildiği, oğlunun da onların tesirinde kaldığı tezi öne sürülürken, bu hadiseyi Mahmud Paşa'nın Edirne müftüsü Fahreddin-i Acemî ile birlikte önledikleri tezi işlenmiştir. Buradaki Mahmud Paşa'nın sonradan veziriazam olacak ve kendisine pek çok eser ithaf edilecek olan şahısla alakası olmamalıdır. Mahmud Paşa'nın kariyeri İstanbul'un fethinden sonradır. Bu bakımdan burada ya bir yakıştırma yapılmıştır, ya da o dönemde Mehmed'in yakın adamı olan lalası durumundaki Kasapzâde Mahmud Bey ile bir karıştırma söz konusudur. Nitekim Kasapzâde dönemin kroniklerinde sık sık Veziriazam Mahmud Paşa ile karıştırılmıştır[43].

Edirne yangını ise kısa şekilde olsa da dönemin kroniklerinde yer alır. Kısa sürede bedesteni ve kale surları dışındaki mahalleyi etkileyen yangın pek çok pazarı ve dükkânı da yaktı. Bedesten kethüdası Hoca Kasım, bedestencilerle birlikte hayatını kaybetti, çarşı da tamamen kül oldu. Yangında pek çok kimse de ölmüştü, mal kaybı çoktu, 7000 ev yanmıştı[44]. Edirne'de yaşanan bu kaos ortamında bu defa payitahta Macarların Vidin civarına indikleri haberleri ulaştı. *Gazavat*'a göre, haber öğrenildiğinde paşalar durumu genç sultana hemen bildirdiler. O da derhal babasına haber yollanmasını isteyerek şöyle dedi:

43 H.İnalcık, *Gazavat-ı Sultan Murad*, notlar kısmı, s. 79; a.mlf, *Fatih Devri*, s. 37.

44 Yangın olayı bazı kroniklerde yeniçeri isyanıyla birlikte verilir, 850/1446 yılı olayları içinde anlatılır: *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Giese neşri, haz. N. Azamat, İstanbul 1992, s. 74. "II. Murad'ın Yıllıkları", s. 91.

"Tiz babama haber edip ve her nice mümkün ise babamı getirin ki zira ol küffâr üzerine gitmek lâzım geldi, ammâ bu Edirne yalnız olmaz, birimiz bunda oturup ve birimiz gitmek gerekdir".

Bunun üzerine hemen II. Murad'ın yanına gönderilen Kasapzâde Mahmud durumu ona anlattı, fakat II. Murad'ın Rumeli'ye geçmeye gönlü yoktu, bundan dolayı çok dil döktü ve yalvardı. II. Murad bunun üzerine fazla dayanamadı, teklifi kabul etti. Oğluna onun vasıtasıyla selam göndererek Halil Paşa'nın yeniçerilerle gelip kendisini Göksu'da (İstanbul Boğazı'nda Anadoluhisarı yakınları) bulmalarını istedi. Mahmud Bey bu sözlere kani olamayarak oğluna ve paşalara hitaben bir name yazması, bu şekilde onları ikna etmesi talebinde bulundu. Mahmud Bey aldığı bu mektuplarla Edirne'ye gelirken orada büyük bir telaş başlamıştı. Çavuş Bey'in teklifiyle Edirne'nin surlarının berkitilmesine ve etrafının hendeklerle takviyesine karar verildi. Sur dışındaki halk şehir içine alınacak, yiyecek yığılacak ve müdafaa hazırlıklarına başlanacaktı. Bu arada Şehabeddin ve Halil Paşalar kendi mallarını şehirden kaçırmaya çalışıyorlardı. Mal ve erzakı Dimetoka Kalesi'ne yollamışlardı. Halkın bütün bunlardan haberdar olması yeni bir karışıklığa sebep oldu. Herkes paşalara başvurdu:

"Paşaların başına üşüşüp bu sizin tedbiriniz ne tedbirdir ve işiniz ne iştir, siz mal erzaklarınızı kaldırıp Dimetoka Kalesi'ne kaçırırsınız, biz bir alay fukara nice edelim ve nereye gidelim dediklerinde, fukaraya cevap verdiler ki biz iş erleriyiz ve mal ve erzakımızın bazısını kaldırdık, zira kimesne bilmez nice olacaktır, belki bize taşra hazine lâzım gele. Amma sizler bu şehrin oturak kulları ve reâyâsısız, sizlere lâzım olan budur ki taşrada lâzım olan mal ve erzakınız içeri getirip ve din-i İslâm adına merdane duruşasız. Zira size bu kaleden çık demezler, amma bize hezar türlü iş zuhur edip belki bizi taşra çıkaralar ve içeri girmek mümkün olmaya..."

Fakat bu paşalar bu niyet ile eşyalarını çıkarmamışlardı, kale düşerse mal ve erzakları dışarıda bulunsun istemişlerdi. Bu sırada II. Mehmed yeni bir emir verdi, etraftaki bütün kadılara nameler

yazıldı. Askerler, yeniçeri, cebeci, topçu, timar eri her kim varsa Edirne sahrasında toplanması buyruldu. Macar ordusunun geçmesi muhtemel yollarla geçit yerlerinin ağaçlarla kapatılması, engeller konulması emredildi. Yine askerin daha şevkle durması için ulufeler dağıtıldı, ihtiyaçları karşılandı[45].

Gazavat'ın bütün bu ifadeleri Edirne'de genç sultanın ve etrafındakilerin psikolojik durumunu çok iyi anlatmaktadır. Mehmed muhtemelen rekabet ortamını müşterek düşman karşısında şimdilik terk ederek birlikte hareket etmeye başlayan paşaların ve devlet ricalinin aldığı tedbirlere uymuş; kendi iktidarını sarsacak olmasına rağmen babasını göreve çağırmaya mecbur olmuştu. Aslında *Gazavat*'ta Macar ordusunu karşılamaya bizzat kendisinin mi yoksa babasının mı çıkmasını istediği hususunu açıkta bırakan bir beyan söz konusudur. Şüphe yok ki babasına yolladığı haberde kullandığı ve yukarıda iktibas edilen ifadeler bir hükümdarın mes'uliyetini ortaya koyacak önemdedir. Mehmed'in bu yaşta ordunun başına geçmesine rıza gösterilmeyeceğini bildiği halde hükümdarlık geleneği uyarınca kendisinin de bizzat savaşa gidebileceğini ima etmiş olması ve ilgili kararın Edirne'de babasıyla görüşmeden sonra alınması niyeti tamamen meşru saltanatının bir tezâhürüdür. Bu çerçevede onun ordunun başına babasının geçmesini doğrudan talep etmiş olması beklenemez. Bundan dolayı bazı kroniklerde yer alan: "*E*ğer bu diyarın şehriyarı isen gel vilâyetini himâye eyle ve eğer raiyyet olmaya rağbet ettinse onun *hükmüne riâyet eyle*"[46] şeklinde olup bazı modern yazarlarca çarpıtılarak hamasi bir tarza dönüştürülen ifadelerin tarihî zemini bulunmamaktadır.

Genç hükümdar devletin başında olduğunu çok iyi biliyordu ve bu vakar içerisinde babasını davete razı olmuştu. II. Murad'ın isteksiz davranmasının altında yatan sebep ise oğlunun saltanatına halel getirmemek ve onu küçük düşürmemek olmalıdır. Fakat durumun vehameti karşısında bütün mes'uliyeti üzerine

45 *Gazavat-ı Sultan Murad*, s. 43-44.

46 İfade için İbn Kemal'den naklen H. İnalcık, *Fatih Devri*, s. 71, not 8.

almaktan geri durmadı. Nitekim hayli zorlu bir yolculuktan sonra[47] Edirne'ye yaklaştığında devlet adamları ve halk tarafından sevinçle karşılandı. Ancak şehre girmeyi tercih etmedi, dışarıda karargâhını kurdu. *Gazavat*'a göre genç sultan babasını karşılatmış, törenler düzenletmiş, yolunda kurbanlar kestirmişti. Babasının bir hükümdar mı yoksa tahttan çekilmiş, hizmet etmek için gelmiş biri gibi mi davranacağı konusunda haklı bir tereddüdü vardı. Babası şehre girmeyince biraz rahatladı, zira paşalar II. Murad'ı karşıladıktan sonra akşam evlerine geri dönmüşler, Murad ise saraya gitmeyi tercih etmemişti. Tam bu sırada önce kimin savaşa gidip kimin Edirne'de kalacağı konusunda henüz karar almamış olan Mehmed'in hamlesi geldi. *Gazavat*'a göre durum şöyle gelişti:

> "Beylerin her birisi odalarına gittiler, ammâ şâhzâde yine tahta çıkıp hükm eyledi ve emr edip Halil Paşa'yı katına da'vet edip ve Halil Paşa'ya dedi ki: babamdan ricâ edesin kim babam oturup Edirne'ye İstanbul keferesinden hıfz edip ve ben Ungurus keferesi üzerine varıp gaza edem dedikde, Halil Paşa âkil bir vezir idi ve eyitti kim şâhzâdem padişah hazretine ben bu sözü demeğe kadir değilim, hele elhamdülillah padişahımız geldi, şimden gerü tedbir onundur, ol nice derse öyle olur deyip cevap verdi. Zira bu düşman ağır düşmandır ve şâhzâdem sen dahi taze bir gülsün heman sana lâyık olan budur ki padişah fermânı üzere hareket edip ve sözünden taşra çıkmayasın... ammâ şâhzâde babası katına varıp ve padişahın destini bûs eyledikte padişah-ı âlem-penah hazretleri oğluna ri'âyetler edip hayır du'âlar eyledi... şâhzâde eyitti kim padişahım ricâ ederim ki bu gazaya beni bile dahi götüresiz, ben dahi gaza edip din-i mübin uğruna küffâr-ı hâksâra kılıç urayım dedikde, padişah-ı âlem-penâh hazretleri eyitti kim yok oğul bu sözü sen söyleme, heman sen benim dediğim gibi eyle, ol düşman bek düşmandır, ben ona karşı vardığımda sen bu tahtı İstanbul keferesinden hıfz edegör."

47 Murad'ın Anadolu yakasından Rumeli'ye geçişi ve bu sıradaki olaylar için bk. *Gazavat-ı Sultan Murad*, s. 47-49; H. İnalcık, *Fatih Devri*, s. 71-73.

Bunun üzerine Mehmed babasının huzurundan çıktı, Murad ona bu sözleri Halil Paşa'nın öğrettiğini düşündü. Onu huzuruna getirtti ve sitemde bulundu. Ortalık fitne ile doluyken bu gibi bir sözü bir oğlanın ağzından duymanın ne anlama geldiğini sordu. Bundan haberi olmadığını söyleyen Halil Paşa, bu sözleri bizzat şehzadenin huzurda söylemek istediğini, kendisinin buna rıza göstermediğini, nasihat ettiğini; buna rağmen gelip bunları kendisine söylemesine şaşırdığını belirterek şöyle dedi: "*Amma padişahım zarar etmez delikanlıdır, bilmez, yoksa gayrı bir murâdı yoktur, olsa elbette ben kulun haberdar olurdum*". Bunun üzerine Murad, gazaya niyet eylediğini, düşman üstüne yürüyeceğini, onun burada kalıp oğluna göz kulak olmasını ve şehri korumasını tembihledi[48].

Buradan çok açık şekilde anlaşılmaktadır ki genç sultan tahtın gerçek sahibinin kendisi olduğunu babasına göstermek istiyordu. Başlangıçta sakladığı savaşa gitme niyetini bu defa aleni olarak babasına söyleme cesaretini göstermişti. Onun bu cesareti, tahtın sahibi olma bilinci yanında etrafındaki Halil Paşa'nın rakibi olan Zağanos ve İbrahim paşaların başı çektiği yakın adamlarının telkinlerinden kaynaklanmış olmalıdır. Halil Paşa ise baba ile oğul arasında sıkışmış, nihayet genç sultanla olan ve o zamana kadar belirli bir zeminde yürüyen ilişkilerinde safını belli etmeye mecbur olmuştu. Alenen padişah olarak Murad'ı göstermesi ve artık bütün tedbirlerin ona ait olduğunu ifade etmesi bu anlamda dikkat çekicidir. Öte yandan *Gazavat*'ın beyanlarından fark edileceği gibi Mehmed'in babasına söylediği sözler müstakil olarak savaşa gitme değil, birlikte hareket etme şeklindedir. Ancak onun öncesinde ve sonrasındaki ifadeler durumun hiç de böyle olmadığını, açık şekilde Mehmed'in babasına nazikçe "kafa tuttuğunu" düşündürmektedir. Muhtemelen *Gazavat*'ın anonim yazarı baba-oğul konuşmasını biraz yumuşatarak vermiştir.

Tek kaynak olarak *Gazavat*'ta yer alan bu tafsilatlı bilgilerin doğru olma ihtimali büyüktür. Mehmed ile babası arasındaki ilk önemli

48 *Gazavat-ı Sultan Murad*, s. 50.

çekişme bu mesele dolayısıyla tamamen su yüzüne çıkmış, II. Murad oğlunun tahmin ettiğinden daha sert ve muktedir bir mizaca sahip olduğunu anlamıştır. Fakat buna fazla ehemmiyet vermeyip bu karşı çıkışı Mehmed'in çocuk cesaretine ve tecrübesizliğine yormuş da olabilir. Bunun yanında Halil Paşa'nın Mehmed için "Zarar etmez, delikanlıdır" şeklindeki tanımlaması genç sultanın devlet adamları nezdindeki itibarı açısından kayda değer bir fikir sağlar. Bu durumun farkında olan Mehmed ise gerçek anlamda tahtın sahibi olarak gücünü, kendisini tahfifle karşılayan, belki de biraz alayla ona bakan kesimlere göstermek ihtiyacı duymuştu. Bu çıkışının babası dâhil söz konusu çevrelerde bir şok etkisi yaptığı, bu genç delikanlının hiç de düşünüldüğü gibi saf bir çocuk olmadığı intibaını kuvvetlendirdiği kolayca tahmin edilebilir.

Babasının orduyla ayrılmasından sonra Mehmed, Halil Paşa ile birlikte cepheden gelecek haberleri beklemeye başladı. İlk gelen haberler hiç de iç açıcı değildi; payitahttaki panik havası sürüyor, bir kısım önde gelenler şehirden çıkmaya çalışıyordu. Fakat bu hava çabuk dağıldı, Varna'da II. Murad'ın büyük bir zafer kazandığı müjdesi geldi (10 Kasım 1444). Mehmed'in bu habere sevindiğine şüphe yoktur; aynı ölçüde muzaffer babasının onu tahtında tutup tutmayacağından hiç de emin bulunmadığından endişe içinde olması tabiidir. Ancak bu tereddütleri az sonra dağılacak, hem savaş ve hem de sonrasında resmen tahtın sahibi olarak gösterilecektir. II. Murad kazandığı bu büyük başarıya rağmen yeniden tahta çıkmayı düşünmedi; ileride kendisinin yerine geçecek oğlunu da bu vesileyle şimdilik ezmek istemedi. Edirne'ye gelip bir süre bu şehirde kaldığında dahi yaptığı işleri tahtta oturan oğlu adına gerçekleştirdi. O kadar ki Varna zaferiyle ilgili komşu devletlere gönderilen fetihnâmelerde dahi Mehmed'in adı geçiyordu. Gönderilen bir fetihnâmede şu ifadeler vardı: *"Bu zorlu zaferi Allah bize tahta cülusumuzun, Osmanlı tahtına geçişimizin akabinde kolaylaştırdı"*[49].

49 Bk. H. İnalcık, *Fatih Devri*, s. 77.

Bu ifadeler Mehmed'in babasının zaferini sahiplendiği anlamına gelmiyordu; daha çok tahtta bulunan bir hükümdar olarak meşruiyetini ortaya koyuyordu. Babasının tekrar tahta çıkmayacağı anlaşıldığında ise Mehmed için gerçek anlamda saltanat yılları başlamış oluyordu. Aslında II. Murad'ın Edirne'de iken devlet adamları ve halk arasında büyük bir kurtarıcı, gerçek anlamda hükümdar gibi telakki edildiğine şüphe yoktur. Bu anlamda bazı kaynaklarda onun tekrar Edirne'de tahta cülus ettiği yolundaki bilgiler ise doğru olmamalıdır. O Edirne'de iken de zahirî olarak tahtta oğlu Mehmed bulunuyordu. Tahttan çekilme kararından dönmeyen II. Murad, herkesin kendisine teveccüh etmesi karşısında payitahttan ayrılmayı daha uygun bularak oğlunun tahtta kalacağını göstermek istedi. Bu durum muhtemelen Mehmed ve yanındakileri oldukça rahatlatmıştı. Mehmed'in Varna zaferi sonrası Edirne'de iken babasıyla olan münasebetleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bu dönemin en tafsilatlı kaynağı olan *Gazavat* da Murad'ın Edirne'ye dönüşüyle kesilir. *Gazavat*'ın son ifadelerinde Varna'dan dönen Murad'ın oğlu ve devlet erkânı tarafından büyük törenlerle karşılandığı ve Edirne'de oturduğu kaydı bulunur:

> "... padişah-ı âlem-penâh hazretleri mansûr ve muzaffer avdet edip kona-göçe ve yiye-içe Edirne'ye bir sa'd sa'atte gelip ve Edirne'nin cemî' ulema ve sulehası, bâ-husus Sultan Mehemmed Han istikbâl edip adımı başına kurbanlar kesip bu vech üzere i'zâz u ikrâm ile gelip Edirne şehrinde karâr etmede... padişah-ı âlem-penah hazretleri mahmiye-i Edirne'de sâkin olup adl u dâd edip fakir ve zuefânın hallerine merhamet edip hazret-i Peygamber... hazretlerinin şer'-i şerîfini icrâ edip ve dükeli asakir-i İslâm'a icâzet verilüp herkes vilâyetine revâne olup gittiler"[50].

Babasının tahtı istemediğini anlayan genç sultan ve etrafındaki adamları iyice rahatlamış bulunuyorlardı. Üstelik herkesin gerçek anlamda padişah olarak gördüğü II. Murad'ın Edirne'de durmayarak yanına Şarabdâr Hamza Bey ile İshak Paşa'yı alıp Manisa'ya

50 *Gazavat-ı Sultan Murad*, s. 71-72.

gitmesi iyice yüreklere su serpmişti. Mehmed ve etrafındakilerin bu sevincine hiç şüphe yok ki Murad taraftarı Halil Paşa ve ekibi ortak olmadı. Halil Paşa muhtemelen II. Murad'ın tahtta kalması için çok çalışmış, fakat onu kararından döndürememişti. Bu hadiseler asıl genç sultan üzerinde etkili oldu, Halil Paşa ile olan münasebetlerindeki gerilim de bu yıllardan itibaren başlayacak; bilhassa tahttan indirilme olayıyla da doruk noktasına ulaşacaktı.

II. Murad'ın Manisa'ya çekilmesi, orada bir saray yaptırıp biraz da "keyfince" yaşamaya başlaması Edirne Sarayı'nı rahatlatmıştı, ama gerçekte hem içeride hem de dışarıda Edirne Sarayı'ndan çok Manisa Sarayı öne çıkmaya başlamıştı. Manisa Sarayı II. Murad ile birlikte âdeta "gölge payitaht" vasfı kazanmıştı. Bu gölge payitahtın ana merkezdeki kulağı ise bizzat Veziriazam Halil Paşa idi. Venedik kaynaklarında II. Mehmed "Rumeli Sultanı" olarak anılıyordu ki bu durumda II. Murad'a da "Anadolu Sultanı" yakıştırması yapılabilirdi[51]. Timur hadisesinden beri Osmanlı entelektüellerinin zihin kodlarında acı bir yer edinen devletin Rumeli ve Anadolu şeklinde ikiye ayrılma tehlikesi, bu defa çok farklı bir düzlemde gerçekleşmiş gibiydi.

II. Mehmed'in Edirne'deki müstakil hükümranlığı sırasında Halil Paşa ile olan münasebetleri pek sıcak değildi. Halil Paşa'nın gerçek hükümdar olarak babasını tanıdığını Mehmed çok iyi biliyordu. Fakat babası dururken çok radikal bir idari değişiklik yapabilecek güce sahip bulunmuyordu. Henüz delikanlılık çağına girdiği düşünülürse, siyaset kurtlarının kaynadığı payitahtta kendi adına isteği doğrultusunda bir iş yapması zaten beklenemezdi. Daha çok etrafındaki Zağanos, Şehabeddin ve İbrahim paşaların etkisindeydi. Bu ekip onu kendi iktidarlarını da düşündüklerinden tahtta güçlü bir şekilde tutunabilmesi için dış politikada gaza geleneğini yeniden canlandıracak mütecaviz bir politikaya sürüklemek istiyordu. Böylece tebaası ve diğer devlet adamları nezdinde genç sultan tam anlamıyla rüştünü âdeta ispatlamış olacaktı. Halil Paşa

51 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed*, s. 56.

ise bu ekibin mütecaviz siyasetinden çok çekiniyor, kontrol dışı bir işe girişilmesini önlemeye çalışıyor; bu anlamda da sürekli olarak Manisa Sarayı'yla irtibat kuruyordu. Kapıkulu ve yeniçerileri kendi kontrolünde tutan Halil Paşa, eski vezirlerden İshak Paşa yanında Varna'da şehit düşen Anadolu beylerbeyi Karaca Paşa yerine tayin olunan Uzguroğlu İsa Bey ve Yeniçeri Ağası Kurtçu Doğan ile kuvvetli bir ekip oluşturmuştu[52]. Bu dönemin önemli devlet adamlarından olup ikinci vezir olarak II. Mehmed'in saltanatı süresince durumunu koruyan Saruca Paşa ise görünüşte II. Murad'a bağlıydı, ama o da Halil Paşa ile gizli bir rekabet içinde bulunuyordu.

II. Mehmed'in müstakil idaresi, uygulanan bazı dış politikalar yüzünden tepki toplamakta gecikmedi. Bunda çift başlılığın yani Manisa ve Edirne saraylarının farklı bakış açılarının da rolü bulunuyordu. Edirne Sarayı'nın bazı sert uygulamalarından rahatsız olanlar soluğu eski sultanın yanında alıyordu. Bu anlamda II. Bayezid'in saltanatı döneminde XVI. asır başlarında kaleme alınmış olan *Heşt-Bihişt* adlı Osmanlı tarihinde, Mehmed'in komşu Müslüman ve Hıristiyan beylere karşı mütecaviz davrandığı, onların topraklarına saldırdığı, Karamanoğlu ve Kastamonu hâkimine, diğer bazı hükümdarlara âdeta birer hizmetçi gibi muamelede bulunduğu; şikâyetçilerin durumu Manisa Sarayı'ndaki İshak Paşa'ya anlattıkları, gönderdikleri elçilerle de II. Murad'a başvurdukları; bunun üzerine Murad'ın oğlunu ve uygunsuz davranışlar içindeki devlet adamlarını azarladığı, Mehmed'in de artık daha yumuşak hareket etmeye başladığı bilgisi bulunur[53]. Söz konusu malumat başka kaynaklarla teyit edilemediğinden bunların Mehmed ve ekibine karşı olanların ortaya attıkları yıpratıcı dedikodular olma ihtimali hatırdan uzak tutulmamalıdır. Yine de Mehmed ve ekibinin duruma tam olarak hâkim olamadıkları da bir gerçektir. Zağanos ve Şehabeddin paşaların onun iktidarının sağlam hale gelmesi için

52 H. İnalcık, *Fatih Devri*, s. 83-84.

53 İdris-i Bitlisi'nin II. Murad devriyle ilgili kısmından naklen bk. H. İnalcık, *Fatih Devri*, s. 89.

çabaladıkları ve bunların da türlü şekillerde rakipleri tarafından aleyhte kullanıldığı söylenebilir.

Bununla beraber Mehmed ve etrafındakilerin devlet merkezini Manisa'ya değil de Edirne'ye yönlendirme siyasetlerinde tam anlamıyla başarısız oldukları anlaşılmaktadır. Bu hususta Venediklilerin tavrı tipik bir örnek olarak gösterilebilir. Aslında Varna bozgununun yarattığı bulanık hava içerisinde Batılılar Edirne'de olup biteni tam olarak kavrayamamışlardı. Venedikliler ise hemen durumun farkına varmakta gecikmemişlerdi. Yeni sultan ile anlaşmaları yenilemek onlar için önemliydi. Fakat Varna Savaşı sonrasında Haçlı donanmasının faaliyeti devam ediyordu ve Venedikliler Papalık tarafından II. Murad'ın Rumeli yakasına geçişini önleyememekle suçlanmışlardı. Şimdi II. Mehmed ile anlaşma yolları aradıklarında Papalığa karşı kendilerini savunmak zorunda kalmışlardı (1445 Mart). Onlara göre savaş ortamında ellerinden gelen her şeyi yapmışlardı, ayrıca Cenovalılar ve diğer bazı Hıristiyan müttefikler çoktan II. Mehmed ile anlaşmışlardı. Bu sırada Osmanlı akıncıları Eğriboz'a ve Yunan ana karasındaki Venedik kolonilerine, Arnavutluk'a taarruzlarını devam ettiriyorlardı; bu durum Türklerle bir antlaşmanın yapılmasını âcil hale getiriyordu. 14 Mayıs 1445'te Venedikli Amiral Loredan, barış imzalanana kadar Boğaz'da kalma talimatını aldı; Venedik elçisi Andrea Foscolo'nun tavsiyeleriyle Venedik Senatosu, II. Murad ile yapılmış olan 1430 antlaşmasının yenilenmesi için genç sultanın bunu babasına da onaylatmaya söz vermesinin önemine işaret ediyordu. Nitekim antlaşma 26 Şubat 1446'da imzalandı[54].

Bütün bu gelişmeler Manisa Sarayı'nın dış siyasette de etkisini açık şekilde gösterdiği gibi, işini sağlama almak isteyenlerin yolunun Manisa'dan geçtiğini ortaya koyar. Mehmed ise bu sırada olup biteni izlemekle yetinmiş olmalıdır. Fakat bazı kaynaklara göre etrafındakiler onun saltanatının geleceğini bütün bunlardan daha büyük bir iş olan İstanbul'un fethinde görmeye başladılar. Böylece

54 Babinger, *Fatih*, s. 86-87.

İstanbul'un zaptı düşüncesinin olgunlaşmamış ilk belirtilerinin bu dönemde Mehmed'in zihnine sokulduğu rahatlıkla söylenebilir. Bir muasır kaynakta "Devletin Avrupa'daki kısmının başında bulunan Mehmed'in Konstantinopol'ü fethetme arzusu içinde olduğu" ifade edilir[55]. Halil Paşa bunu hiç de uygun bulmamış ve durumu derhal Murad'a bildirmiştir. Böyle bir teşebbüsün mahzurlarını sıralayarak hemen gelip devletin başına geçmesini rica etmiştir.

II. Mehmed'in böylesine cür'etkâr bir siyasete girişmesiyle ilgili ne gibi bir hazırlık yaptığı, nasıl bir teşvik gördüğü gibi hususlar karanlıktır. Ancak Varna zaferinden sonra böylesine bir seferin Osmanlılara yönelmesinde Bizans imparatorunun başrolü oynadığı yolunda dönemin kaynakları müttefiktirler ve bu da Osmanlı devlet ricalinin zihninde, Şehzade Orhan meselesi dolayısıyla zaten bir fesat yuvası olarak görülen Bizans'ın ortadan kaldırılması fikrini haliyle beraberinde getirmiştir. Bu hususun II. Murad nezdinde de onaylanmaması pek beklenemezdi, fakat Halil Paşa ekibi bunu önemli bir karşı argüman haline getirerek, iktidar paylaşımını ön plana almakta beis görmedi. Ağır Varna Savaşı'ndan çıkmış bir devletin İstanbul'u almak gibi yeni bir maceraya atılması konusunda tecrübeli Veziriazam Halil Paşa'nın ihtiyatlı bir duruş sergileyeceği tabii idi. Bununla beraber Edirne Sarayı'ndaki iktidar mücadelesinin boyutları artık kontrol edilebilir bir zeminde değildi. Halil Paşa bütün bu saikleri düşünerek, II. Murad'ın tekrar başa geçip devlet idaresindeki çok başlılığa son vermesini arzu ediyordu. Ne de olsa iktidardaki genç sultan henüz bir delikanlı idi, olanlardan pek etkilenmez, çabucak unutabilirdi.

Bu telkinlerin II. Murad üzerindeki etkilerini tam olarak bilemiyoruz. Fakat bazı kaynaklardaki imalar, oğlunun etrafındakilerin bu çift başlılığa son vermek ve genç sultanın iktidarını tam anlamıyla sağlamak için onun hayatına bile kastedebilecekleri yorumuna müsaittir[56]. Bununla beraber Murad da isteksizlik sergiliyor, böyle

55 Giovan Maria Angiolello, *Fatih Sultan Mehmed*, trc. P. Gökpar, İstanbul 2011, s. 25.

56 İbn Kemal'den naklen H. İnalcık, *Fatih Devri*, s. 92.

bir durumun yeni bir iç savaşa yol açabileceği endişesini taşıyordu. Sonunda her şey 1446'da Edirne'de patlak veren yeniçeri isyanıyla değişecek; bütün tereddütler zail olacaktır.

Mehmed bu ilk saltanat yıllarında meşru hükümdarlığını takviye etmek için ulema ile yakın irtibat kurmaktan da geri durmamıştı. Bu hususta hocası Molla Gürani'nin desteğiyle huzurunda sık sık ilmî toplantılar yaptırıyordu. Söz konusu faaliyetler onun için aynı zamanda bir ders niteliğini haizdi. Böylece hem saltanatının devletin önde gelen bir zümresini oluşturan ulema çevrelerince tam anlamıyla benimsenmesi mümkün olacak, hem de kendi şahsi bilgi birikimini bu yollarla da takviye edebilecekti. Devlet işlerinin dinî anlamda kontrolünden mesul, aynı zamanda idarenin en önemli dayanağı olan ulema zümresinin en yetkin şahsiyeti konumunda bulunan ve babasının da tavsiyesiyle kadıaskerlik (kazasker) makamında tuttuğu Molla Hüsrev'in de bu konularda önemli katkısı olduğu kolayca tahmin edilebilir. Molla Hüsrev en azından bu dönemde söz konusu tecrübelerini henüz yeni yetişmekte olan genç sultana aktarmış olmalıdır. Nitekim az ileride bahsedilecek olan bir anekdot her ikisi arasında oluşan bağı açık şekilde ortaya koyar.

Mehmed'in üzerinde büyük tesiri olduğu anlaşılan Molla Hüsrev ile ilgili kısa bir parantez açarak, onun hakkında yerleşmiş bir yanlış bilgiyi burada tashih edelim: Onun biyografisini veren Taşköprülüzâde'nin babasını "ümera-i Ferasiha'dan Rûmiyyü'l-asl Feramurz" olarak tanıtmasından bu yana Molla Hüsrev'in Frenk veya Rum asıllı olduğu yolunda, Taşköprülüzâde'nin eserini Türkçeye çeviren Mecdi (ö. 1591) de dâhil, hatalı bilgiler verilir. Bu bilginin yayılmasında Töşküprülüzâde'nin eserinin Arapça aslının değil, Mecdî'nin tercüme ve zeylinin kullanılmış olmasının da payı vardır. Zira Mecdi "ümera-i Ferasiha'yı" çevirdiği metninde anlamayarak "ümera-i Françe" şeklinde hatalı okumuştur. Bu da modern yazarlarca II. Mehmed'in akıl hocalarından biri olarak görülen bu mühim simanın aslının Batılı yahut Rum olduğu yolunda pek çok spekülatif yorumlara sebep olmuştur. Hâlbuki buradaki Ferasiha,

"Varsak/Farsak" denilen bir Türkmen topluluğunu kastetmektedir. Bunların Anadolu'da bulunduğu yer de Amasya-Tokat havalisidir. Bu havali kaynaklarda vilâyet-i Rum olarak geçer. Bundan dolayı Molla Hüsrev'in, Orta Anadolu'da bulunan Varsak Türkmenlerine mensup olduğu açık şekilde ortaya çıkmıştır[57].

II. Mehmed'in âlimlerle bir arada olma ve onların tartışmalarına katılma alışkanlığının da bu ilk saltanat yıllarında başladığı hakkında güçlü karineler vardır. Ayrıca devletin önde gelen ulemasını da bu yıllarda tanıdığı bir gerçektir. Taşköprülüzâde'nin, bunlardan biri olan ve daha sonra İstanbul kadılığına getirilecek Hızır Bey hakkında naklettiği bir rivâyet bu hususta dikkat çekicidir.

> "Rivâyete göre Sultan II. Mehmed devrinde Arap diyarından Arap dili ilimlerini çok iyi bilen bir zat gelmiş ve sultanın huzurunda Anadolu âlimleriyle sohbet ederek onlara Arapça ilimlere dair daha önce hiç bilmedikleri konuları sormuş. Osmanlı uleması bu zatın soruları karşısında çaresiz kalmış, hiçbirisine cevap verememiş. Sultan Mehmed'in bu duruma canı iyice sıkılmış, büyük bir utanç hissetmiş. Hemen emredip bunun altında kalmamak için Arapça ilimleri çok iyi bilen bir âlimin bulunmasını istemiş. Mecliste bulunanlar Sivrihisar'da kadı olarak görev yapan Molla Hızır Bey'in adını vermişler. O sırada Hızır Bey otuz yaşlarında genç biriydi. Kıyafeti sultanın askerlerinin giydikleri kıyafete benziyordu, onu anılan zatın bulunduğu meclise, sultanın huzuruna çıkardılar. Bu zat kılığı kıyafeti sebebiyle Hızır Bey'i hakir gördü. Molla Hızır, 'Hadi sor bakalım' dedi. Arap diyarından gelen zat değişik ilim dallarından ardı ardına sorular sordu. Genç molla hepsini en güzel şekilde cevapladı, bu kadarla da kalmadı, o zata on altı ilim dalında karşı sorular sordu, adam bunların hiçbirine daha önce muttali olmamıştı, bir şey söyleyemeden kalakaldı.

57 Taşköprülüzâde'nin eserinin Türkçeye yapılan modern çevirisinde aynı hata görülür; Ferasıhiyye, Frenk olarak yanlış çevrilmiştir (*Osmanlı Bilginleri*, s. 119). Babinger de doğru olarak onun Varsaklara mensup olduğunu tesbit etmiştir (*Fatih Sultan Mehmed*, s. 410). Bu hususta deliller ve tartışmalar için ayrıca bk. "Molla Hüsrev", *DİA*, XXX, s. 252.

Mehmed o kadar sevinmişti ki yerinde duramıyor, bir oturup bir kalkıyordu. Molla Hızır'ı öve öve bitiremedi ve onu dedesi Sultan Mehmed'in Bursa'daki müderrisliğine tayin etti, hemen sonra 848'de (1444-1445) İnegöl kadılığına atadı"[58].

Bu rivâyetin doğru olup olmadığı tam olarak anlaşılamasa da Mehmed'in öğrenmeye hevesli genç bir sultan olarak ilmî konulara olan düşkünlüğünün, ulema ile ilmî musahabeye verdiği önemin zayıf da olsa bir yansıması şeklinde mütalaa edilebilir. Tahta ikinci defa geçişinden sonra bu tür anekdotların yoğun şekilde kaynaklarda görülmeye başlanması bu anlamda manidardır.

3) Tahttan İndirilişi ve Manisa Günleri (1446-1451)

II. Mehmed ve etrafındaki yakın adamlarının rekabeti iyice tırmandıran faaliyetleri, Manisa Sarayı ile Edirne Sarayı arasındaki köprülerin iyice açılmasına yol açacak gelişmeleri başlatmakta gecikmemişti. Yukarıda da belirtildiği gibi Halil Paşa'nın tavrı bu anlamda anahtar bir öneme sahip bulunuyordu. Tercihini daima eski hükümdarı lehine yapan ve hatta bazen neredeyse onun gıyabında ince bir siyaset oluşturan Halil Paşa, eski efendisinin tahtı yeniden elde etmesini sağlayacak hazırlıkları dikkatle planlamaya başlamıştı. Onun bu yöndeki faaliyetlerinden Manisa Sarayı'nın pek de haberi olduğu söylenemez. Gelişmeleri uzaktan izlediği anlaşılan ve günlerini Manisa bahçe ve yaylalarında "iyş ü işret" ve "zevk ü safa" ile geçiren II. Murad halinden memnun gözüküyordu. Ne de olsa herkesin hâlâ kendisini meşru bir hükümdar gibi gördüğünün farkındaydı, üstelik Manisa Sarayı gerek dışarıdan gelen yabancı misyonlar gerekse Anadolu'dan başvuran eski beylerle dolup taşıyordu. Bu durumu nasıl karşıladığı, oğlunun hukukunu nasıl takviye ettiği konusunda bilgi yoktur.

58 *Osmanlı Bilginleri*, s. 100. Biyografisi için bk. M. S. Yazıcıoğlu, *Hızır Bey*, Ankara 1987.

Edirne'deki gerilimin iyice tırmandığı, payitahtta dedikoduların ayyuka çıktığı bir sırada yukarıda kendisinden bahsettiğimiz Seyyah Cyriaco, 1446 yılı Mart ayı sonunda Manisa'ya hareket etmişti. Foça'da şap ticareti yapan arkadaşı Francesco Draperio ile 9 Nisan'da Manisa'ya gitmişti. Draperio şap ticareti için II. Murad'dan imtiyaz beratı almak istiyordu. 17 Nisan'da II. Murad'ın huzuruna çıkarak bu hususta onunla görüştü. Cyriaco bu konuyla ilgili mektubunda II. Murad'ın kendilerini çok iyi ağırlayıp taht veya arz odasında değil, özel dairesinde kabul ettiğini bildirir. Aradan üç hafta geçmeden de Murad 5 Mayıs'ta birden yanındaki 4000 asker ile Manisa'dan ayrılıp Avrupa yakasına geçmişti. Sultan Murad, oğlu "Mehmed Çelebi'nin" âcil çağrısı üzerine Edirne'ye gidiyordu[59]. Onun hareketinin gerçek sebebini bilmediği anlaşılan Cyriaco, II. Murad ile birlikte Bergama üzerinden Ayazmend İskelesi'ne (Altınova) kadar gelmiş; yolda pek de acele etmediği anlaşılan Murad, yolunu Bursa'ya doğru değiştirerek onlardan ayrılmıştı. II. Murad üç ay kadar Bursa'da kalacak, ondan sonra oradan Edirne'ye hareket edecekti.

Bütün bu hadiseler tamamıyla Halil Paşa'nın kontrolü altında cereyan ediyordu. Edirne'de genç sultanın tahttan hal'i ile sonuçlanacak olayların başlangıcının Buçuktepe mevkiinde toplanan yeniçerilerin isyanı olduğu bugün özellikle H. İnalcık'ın mükemmel incelemesiyle artık çok iyi bilinmektedir. Olayın gerçek sebebi aslında tamamıyla Halil Paşa'nın II. Murad'ı yeniden tahta geçmeye zorlamak ve bunun bahanesini oluşturmak yolundaki gizli faaliyetleriydi. Yeniçeriler zaten böyle bir tahrik için müsait bir durumdaydılar. Varna Savaşı ve Edirne müdafaası hazırlıkları hazine için önemli bir gelir kaybına yol açmış; muhtemelen

59 Cyriaco hakkında bilgi ve mektuplar: E.W. Bodnar, *Cyriacus of Ancona and Athens*, Brüksel 1960; F. Pall, "Ciriaco d'Ancona e la crociata contro i Turchi", *Bulletin de la Section Historique de l'Academie Roumanie*, sy. 20 (1938), s. 9-68; F. Babinger, "Notes on Cyriac of Ancona and Some of his Friends" *Journal of Warburg Courtauld Institutes*, sy. 25 (1962), s. 321-323; A.mlf, *Fatih Sultan Mehmed*, s. 57-58.

maaşların ödenmesinde gecikmeler başlamıştı. Hazinenin açığını kapatmak için yeni padişahın ayarı düşük para darbettirmesi, yani akçenin içindeki gümüş oranını azaltması, yeniçeri maaşlarının da görece azalması anlamına geliyordu[60]. Yeniçeriler böylece aldıkları mallar için daha fazla akçe veriyorlardı. Bu durum onlar arasında II. Mehmed'in saltanatı boyunca ciddi bir rahatsızlık yaratmış olmalıdır.

Osmanlı ordusunda hizmet eden eski bir yeniçeri ise bu olayı daha da açıklığa kavuşturacak bilgilere yer verir:

> "Sultanın sarayında her kapıkuluna istisnasız olarak her üç ayda bir ulufe vermek âdetti. Oysa bu altı aydır ödenmemişti. Kapıkulları sultanın bu düzensizliğini ve ihmalkârlığını fark ettiklerinde ona karşı galeyana geldiler ve sultanın divanının en rütbeli ve zengin beylerinin evlerini öyle bir yağmaladılar ki onlara karşı duydukları korkudan bir tek bey dahi Edirne'de kalamadı. Buna karşılık şehre hiçbir zarar vermediler. Bundan sonra bir araya toplanarak genç sultanın av peşinde koştuğu yere doğru seğirttiler. Sultanın yanında bulunan danışmanlarının bütün çadırlarını yağma ettiler ve hepsi bunların önünden kaçmak zorunda kaldı, yalnızca genç sultan yerinde kaldı... Onlara şöyle hitap etti: 'Benim sevgili koçlarım ne oldu bakayım ve hangi sebepten ötürü böyle galeyana geldiniz?' Onlar kendisine cevap verdiler: 'Saadetli efendim, senin divanın bize daha önce ecdadın zamanında asla maruz kalmadığımız şeyleri yaptılar. Bu yüzden bilesin ki biz baban sağ olduğu müddetçe seni hükümdar olarak istemiyoruz.' Mehmed hemen onlara babasını arayacağını ve kendilerine ulufelerini vereceğini vaat etti. Onların ulufelerine günde bir mangır zam yaptı, bütün bir üç ay içinde ödenen mevcut ulufe bir ve çeyrek altın yükselmiş oldu, böylece isyan yatıştırılabildi"[61].

İsyan konusunda verilen bu ayrıntıların doğru olup olmadığı konusunda bir fikir ileri sürmek kolay olmamakla birlikte eski

60 H. İnalcık, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve İnkişafı Devresinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti Üzerine bir Tetkik Münasebetiyle", *Belleten*, XV/60 (1951), s. 677.

61 *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, s. 46.

yeniçerinin hadiseleri bilenlerden bu olayı naklettiği düşünülebilir. Burada temel iddia, "yeniçerilerin genç sultanın hükümdarlığına razı olmayıp babasını meşru padişah olarak görmeleri" keyfiyetidir ki bütün bu durum Halil Paşa'nın olaydaki rolünü dolaylı yoldan da olsa teyide imkân verir. Eski yeniçeri hangi paşaların yeniçerilerce takip edildiği yolunda ayrıntı vermez. Fakat bu açığı Osmanlı kronikleri kapatır.

Yeniçeriler genç sultanın yakın adamlarından Şehabeddin Şahin Paşa'ya vaktiyle meydana gelen bozgun sırasında (Erdel Seferi: 1442) yoldaşlarını fuzuli yere kırdırdığı gerekçesiyle diş biliyorlardı. Gerçekte ise Halil Paşa, genç sultanı destekleyen Şehabeddin Paşa'yı, II. Murad'ın tekrar tahta çıkmasının önündeki en büyük engel olarak görüyordu. Nitekim isyan eden yeniçerilerin doğrudan Şehabeddin Paşa'yı hedef olarak almaları bu hususta belirleyicidir.

Dönemin kroniklerinde yeniçerilerin Buçuktepe'de toplanarak isyana başladıkları, Edirne halkı arasında büyük karışıklıklar çıktığı, yeniçerilerin hem vezir hem de beylerbeyi olan Şehabeddin Paşa'yı öldürmek kasdıyla evini bastıkları, Şehabeddin Paşa'nın Uğrıkapı'dan kaçarak Sultan Mehmed'in katına varıp canını kurtardığı, ortalığın yangın yerine döndüğü, sonunda yeniçerilerin ulufelerinin buçuk akçe artırılarak teskin edildikleri belirtilir[62]. Bazı kaynaklarda olay II. Murad'ın Edirne'ye gelişinden sonra Şehabeddin Paşa'ya yönelik olarak anlatılır. Buna göre kaçan Şehabeddin Paşa'nın evini yağma eden yeniçerilerin Zindankapısı'nı yıktıkları, sonra şehir üstünde bağlar içinde toplandıkları, bir tepeye çıkıp Yıldırım Han evladından olduğunu iddia eden birinin yanına gideceklerini söyleyip tehditte bulundukları belirtilir. Sultan Murad bunları âsi ilan ederek katillerine cevaz verir, bu suretle birçok yeniçeri katledilir. Bunun üzerine âsiler kendilerini tahrik etmiş olan Halil Paşa'ya haber yollayıp padişahtan af dilerler, o da padişahı

62 Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman* (nşr. Azamat), s. 74; *Oruç Bey Tarihi*, s. 69-70; Neşrî ve Ruhi'ye atfedilen bir bölüm Anonim'de yeniçeri isyanından söz edilmemektedir.

yatıştırdığı gibi ulufelerini de buçuk akçe artırır[63]. Açıktır ki burada bir karıştırma söz konusudur. Ancak genel olarak kaynakların bu hadiseyi vezirlerin II. Murad'ı taht için çağırmalarının yegâne sebebi olarak gösterdikleri söylenebilir.

Böyle bir hadisenin patlak vereceğinin Halil Paşa tarafından Manisa'daki II. Murad'a bildirildiğine; onun da alelacele hareket ederek önce Ege kıyısında bugünkü Altınova İskelesi'ne geldiğine; fakat oradan Bursa istikametine döndüğüne yukarıda temas edilmişti. H. İnalcık, yeniçeri isyanının II. Murad'ın Bursa'da bulunduğu sırada meydana geldiği kanaatindedir. Halil Paşa, Murad burada iken isyan alevini ateşlemiş ve Murad'a yeniden tahta geçmek için iyi bir vesile yaratmıştır[64]. Ona göre yeniçeriler vezir ve kumandan Şehabeddin Paşa tarafından o sırada düzenlenmesi kararlaştırılmış olan sefere katılmak da istemiyorlardı.

Bu hadise sırasında genç sultanın durumu hakkında kaynaklar sessizdir. Eski yeniçerinin belirttiği gibi Mehmed'in yeniçeriler karşısında geri adım atmadığı, yani etrafındaki paşaların kaçmasına rağmen onun vakarla onlara karşı yerinde durduğu bilgisi doğru olabilir. Mehmed'in bu cesareti "söz dinlemez, başına buyruk, âsi" tabiatının açık bir göstergesi olarak da mütalaa edilebilir. Böyle bir iç dünyasına sahip olan Mehmed'in babasına karşı direnmesi de muhtemeldir. Nitekim Halil Paşa ve ekibi bu ihtimali göz önüne almış olmalıdırlar. Murad'ın payitahta gelmekte epey tereddüt etmesinin ardında yatan en önemli sebep böyle bir karşı koyuş durumunda meydana gelebilecek vahim karışıklıklardır. Zira kendisi de daha tahta ilk geçtiğinde amcalarının isyanı ile karşı karşıya kaldığını, onlarla yıpratıcı bir savaşın içine sürüklendiğini unutmamıştı. Üstelik Bizans'ın elindeki şehzadenin her an için ortaya çıkma, asker ve bazı devlet adamları arasında onun taraftarı gibi hareket edenlerin mevcut olma ihtimali bütün bu durumu daha da zor hale getirebilirdi. Böylece Bursa'daki II. Murad, onun

63 İbn Kemal'de yer alan bu farklı bilgi için bk. H. İnalcık, *Fatih Devri*, s. 93.
64 *Fatih Devri*, s. 97.

Edirne'deki ekibinin başında bulunan Halil Paşa, genç sultan ve yanındaki adamları arasında "bıçak sırtı" gibi yeni bir gerilim dönemi başlıyordu.

Bu yeni gerilim ortamında Halil Paşa yeniçeri kozunu çok iyi oynamıştı; ardından Mora ve Eflak'taki bazı Osmanlı aleyhtarı kıpırdanmaları öne çıkardı. Mora despotu Konstantin Osmanlılara karşı saldırılarını sürdürüyordu; 1446 baharında Davud Bey Eflak'a yaptığı bir seferde hezimete uğramıştı. Osmanlı sınır boylarında karışıklıklar giderek artıyordu. Halil Paşa, İshak Bey ve Anadolu beylerbeyi Uzguroğlu İsa Bey bu dış gelişmelere de önemle vurgu yaparak II. Murad'a çağrıda bulundular. Olaylara şahit olduğu anlaşılan Zaifî bu noktada kısa, fakat önemli bilgi verir:

> "Murad Rumeli'deki gelişmelere kulak kabartmıştı. Murad taht-tan çekilince kâfirler artık Türk'ten korku yoktur düşüncesine kapıldılar. Sabî bir çocuk beyliğe geçmiş, idare bilmez dediler. Eflak beyi beş-on kâfir köyü alıp gitti, Mora kâfiri İzdin yöresini yıktı. Kapıkulları da fesâd çıkardı. Şahın oğlunu yani Mehmed'i beğenmiyorlardı. Halil Paşa bu durumu gördü, devlete nizam vermek istedi. Kâfir dört yandan hareketlenmişti, hemen Murad'a mektup yazdı"[65].

Anlaşılacağı üzere yeni bir Haçlı tehdidi korkusu ve önceden buna tedbir alma düşüncesi Halil Paşa ve ekibinin II. Murad nezdindeki ön mühim argümanı olacaktı. Zaten Varna'da bunun bir örneği sergilenmişti. Aynı şartların şimdi de II. Murad'ın önüne sürülmesi, tıpkı Varna'da olduğu gibi onu kolayca ikna edebilirdi; öyle olmasa bile en azından herkesin nazarında eski sultanın tahta çıkmasında başlıca ana sebep olarak görülebilirdi. Üstelik bu dış tehdit meselesi II. Murad'a yeniden taht yolunu açmakta makul bir bahane teşkil edebilirdi. Fakat yine de bu taht değişikliğinin meşru bir zeminde olması gerekiyordu. Bu bakımdan Osmanlı kroniklerinde bu hususta "genç sultanın babasını kendi yerine

65 Zaifî, *Gazavat*, s. 350; manzum bu ifadeler tarafımdan mensur hale getirilmiştir.

tahta çıkması için davet etmesi" şeklindeki iddianın öne sürülmesi şaşırtıcı değildir:

> "Halil Paşa ve İshak Bey ve İsa Bey ve sâir beyler ittifak edip Sultan Mehmed'e eyittiler: [*padişah devlet ile geldi nola lütf edip*] atanı tahta tekellüf eyle, ol hod geçip oturmaz, [*heman rızâsı bile olsun deyü*] riâyet edip yerine gelsin. Sultan Mehmed dahi sabah divana gelicek [*yarındası divan günü kapısı halkı ve paşalarıyla Sultan Murad Saruca Paşa evindeydi varup şol ki kemâl-i riâyet ve edeb-i saltanattur yerine getirip Sultan Murad'ı tahta tekellüf etti*] eyle kıldı. Sultan Murad geçmezlenip [*nev'an naz eder gibi olup*], âhir izz ü nazla geçip oturup ertesi [*Ada'ya*] ava çıkıp emretti ki Sultan Mehmed'in mesâlihin görüp Saruca Paşa ile İbrahim Paşa'yı bile koşup yine Manisa'ya göndereler. Andan Zağanos Paşa'yı azl edip Balıkesir'e gönderdiler, varıp mütekaid oldu"[66].

Gerçekte hadisenin böyle kolayca vuku bulmadığı açıktır. II. Murad'ın Edirne'ye gelişinden Mehmed haberdar değildi. Yukarıdaki ifadelerde de taht değişikliği olayı sırasında Murad Edirne'ye gelmiş olarak gösterilir. Bu durumda Halil Paşa'nın bir tedbire başvurarak II. Murad'ı Edirne'ye davet ettiği sırada durumdan haberdar olmaması için Mehmed'i uzun sürecek bir ava çıkartmış olduğu bilgisi doğru gibi gözükür. Mehmed avdayken ya da döndüğünde birden babasını Edirne'de bulmuş olmalıdır. Bunun onun üzerinde şok etkisi yaptığı rahatlıkla tahmin edilebilir. Mehmed'in bu oldubitti karşısında direnecek bir gücü de kalmamıştır. Hatta genç sultanın yakın adamları olan Şehabeddin, Zağanos ve İbrahim paşaların dahi II. Murad'ın gelişinden haberdar olmadıkları da söylenebilir. Halil Paşa'nın bu paşaları yeniçerilerle tehdit etmesi, onları payitahtta olup bitenlerin uzağında tutmuş ve iyi haber alamamalarına yol açmış olmalıdır.

---

66 Neşrî, *Cihannüma*, s. 298. Köşeli parantez içindeki ek kısımlar Ruhi'ye atfedilen Oxford anonimindendir: nşr. H. E. Cengiz-Y. Yücel, *Belgeler*, XIV/18 (Ankara 1992), s. 443.

Babasını Edirne'de bulan genç sultanın yaşadığı şaşkınlık, Halil Paşa ve ekibinin son kozlarını öne sürmeleriyle yerini hüzünlü bir bekleyişe bıraktı. Halil Paşa muhtemelen bütün ipleri kendi eline alarak Mehmed'i etrafındaki paşalardan ayırdı. Belki de genç sultan ve ekibiyle gizli bir pazarlık dahi yaptı. Zira Mehmed'in ekibinden olup asker tarafından sevilmeyen paşa ve idarecilerin hayatlarına dokunulmamış olması bu anlamda bir mutabakatın olduğunun işareti olarak kabul edilebilir. Mehmed bu hayatî tavizleri koparan ekibi tarafından da ikna edilmiş olabilir. Yukarıdaki iktibasa dikkat edilecek olursa Halil Paşa ve yanındaki ekip Mehmed'i kendi rızasıyla tahtı bırakmaya ve babasını tahta bizzat davete ikna etmiş gözükmektedir. Bunun altında kaynaklara yansımayan fakat öyle olduğu kuvvetle tahmin edilebilen müthiş pazarlıkların yattığı düşünülebilir. Mehmed razı edildiği sırada Murad sarayda değil, iki hükümdar arasında dengeli bir siyaset izlediği anlaşılan Saruca Paşa'nın evine yerleşmiş durumdadır. Bütün gece süren pazarlıkların ardından ertesi gün babasıyla buluşan Mehmed ona tahtı teklif etmiştir. Yine yukarıdaki alıntıda II. Murad, Edirne'ye gelmesine rağmen tahta istekli olmayan biri gibi takdim edilir ki bu ilginç bir durumdur. Eğer böylesine bir çekingenlik hali ve nazlanma meselesi doğru ise Murad'ın niçin Edirne'ye geldiği konusu anlamsızlaşır. Muhtemelen kronik yazarları baba-oğul arasındaki gerilimi değil, iyi ilişkileri ve oğlun babaya gösterdiği saygı ve edebi vurgulamak için bu ifadelere yer vermişlerdir. Ayrıca II. Murad'ın bir taht gâsıbı olmayıp meşru hükümdarın ricasıyla tahta geçmeye mecbur bırakıldığı gibi bir görüntü verilmesi uygun bulunmuş olmalıdır.

Özellikle bu noktada Zaifî, paşalardan haberi alan II. Murad'ın yine gördüğü rüya üzerine Edirne'ye dönmeye karar verdiğini belirttikten sonra "isyan halinde olan kullarını" yatıştırıp duruma hâkim olduğunu beyan eder ve baba ile oğul arasındaki buluşmada şu konuşmalara yer verir:

"Sabah oğlunu yanına aldı. Beraber oturdular. Oğluna dedi ki ey babasının canı, şimdi benim sözümü dinle. Yerime ben seni şah ettiğimde, tahtımı koyup gittiğimde muradım buydu ki senin şahlığını hayattayken göreyim. İstedim ki beylik işini bilesin, halk, şehir, il sana muti olsun. Tekfur türlü hileler düzer, babam öldüğünde bir Düzme'yi Rumeli'ne çıkarmış, bey eylemişti. Bu sırada pek çok Müslüman hayatını kaybetti, sana dahi öyle bir hal gelse nice iman ehli paymal olur. O durum tekrarlamasın, ileride o mani olmasın diye bu tahtı sana ısmarlamıştım. Resul'ün sözünü tutmuştum. İki yıl seni bey ettim. Şimdi beyliğin işini bildin, iyi-yavuz neyse anladın; fakat kapı halkı azmıştır, çok az kişi sana itaat eder durumdadır. Kâfir hareketlenmiştir. Arnavut itâatten çıktı, Mora tekfuru Drageş (*sonradan İmparator olacak Konstantin*) Mora'yı yağmaladı. Şimdi senin bu gazalara gitmen bir işe yaramaz. Biraz zaman çekilip Saruhan'da dur, zaten beylik senindir, başkasının değil. Şehzade bunları dinledi. Babasına: Benim başım devlete fedadır, kapına yüz sürerdim. Niye bunca teklifat ettin, başında danışmadın, meşveret etseydin. Mülkün şahı sensin, ben biraz vakit durdum, beylik ahvalin gördüm, giderim himmetin benimle olsun dedi. Şah oğlunu bağrına bastı, destur verdi"[67].

Baba ile oğlun buluşmasında bu sözlerin gerçekten sarf edilip edilmediğini teyit etmek güçtür. Bunlar hayali konuşmalar da olabilir. Fakat buradaki üslubu bir tarafa bırakırsak temelde Mehmed'in hem tahta çıkarılmasında hem de şimdi indirilmesinde II. Murad'ın söylediği iddia edilen bu sözler pek de yabana atılmamalıdır. Buradan çıkarılabilecek sonuçlar, Murad'ın tahttan çekilirkenki düşüncelerinden en önemlisinin oğlunu meşru bir hükümdar olarak tebaasına tanıtmak olduğu anlaşılmaktadır ki buna yukarıda daha önce de temas edilmişti. Zira Bizans'ın elindeki Osmanlı şehzadesinin durumu Murad için de korku vericiydi. Düştüğü siyasi gerilim içinde biraz da dışarıda durmak isteyen Murad, aynı zamanda oğluna bir meşruiyet de sağlamak istemişti. Şimdi oğlunu tahttan indirirken ileri sürdüğü gerekçelerin gerçekçi olduğuna ise şüphe yoktur. Hem Eflak'ta hem Mora'da tehlikeli gelişmeler

67 Zaifi, *Gazavat*, s. 354-356.

vuku bulmuştur. Yeniçerilerin de isyanına temas edilmiş olması bu anlamda dikkate değer. Murad'ın oğlunu teselli ederken onu ezmemeye özen göstermiş olduğu bu ifadelerin dilinden rahatlıkla anlaşılır. Murad'ın ondan başka bir veliahdının olamayacağını oğluna söylemiş olması da pekâlâ mümkündür. Fakat burada Mehmed'in babasına mukabil cevabında belli belirsiz kırgınlık izleri ve sitem gözükür. Yine de babasının yerine geçmesini uysallıkla karşılamıştır. Zaifî'nin Mehmed'e söylettiği sözlere dikkat edilirse bunlar Murad'ın oğluna söylediklerinden birkaç ton daha ağır ve sitem yüklüdür; kırgınlığının bir alâmetidir.

Öte yandan birbirinden habersiz iki ayrı kaynakta Murad'ın tahta geçmeden önce yeniçerilerin fikrini sorduğuna dair bilgiye rastlanması ilginçtir. H. İnalcık, *Heşt-Bihişt*'ten hareketle Murad'ın yeniçerilerin mutabakatını aldığını yazar. Yeniçeri ağası Kurtçu Doğan, Halil Paşa'nın adamıdır, yeniçeri isyanının genç sultan tarafından kanlı olarak bastırılması sebebiyle yeniçerilerin II. Murad'a olan bağlılığını kolayca sağlamıştır[68]. Keza eski yeniçeri de yeniçerilerin Murad ile olan sıkı bağlarını bu anlamda teyid edici bilgiler verir:

> "Yeniçeriler Murad'a sen uzakta kaldığın sürece kimse sana itaat etmez dediler. Hemen gelmesi için haber yolladılar. Murad, ayaklanma haberini duyunca, 'Eğer hakkımda iyi niyet besliyorsanız bana bir çardak hazırlayın, hemen tereddütsüz o tarafa geleceğim' dedi. Sultan bunu bir hileden çekindiği için yapmıştı. Fakat o yeniçerilere çok güveniyordu. Yeniçeriler efendilerinden haber alınca çok sevinip arabaları beraberinde olarak yeşil yapraklar taşımak için ormanlara koştular, bir çadır kurdular, mükemmel bir çardak hazırladılar. Sultan şehrin önünde hazırlanan bu yere geldi ve oğlu Mehmed de ona tabi olan bütün beylerle o tarafa gitti. Bunlar sultanı selamladılar ve kendisinden bu hatanın affını rica ettiler. Sultan, oğluna ve diğer beylere, 'Sizleri bağışlıyorum, fakat sevgili oğlum her zaman yeniçerileri gözetmelisin, onlar senin

68 *Fatih Devri*, s. 101.

bütün devletinin malıdır' dedi, tekrar sultan olmak ve insanları idare etmek zorunda kaldı"[69].

Açıktır ki eski yeniçeri, yeniçerilerin vazgeçilmez rolünü vurgulamak için bu bilgiyi vermiştir. Ancak burada özellikle Murad ve yeniçeriler arasındaki irtibat ile ilgili ifadeler son derece mühimdir. Babasının tahta çıkmasını kabule zorlanan, çaresizlik içinde buna mecbur olan Mehmed ise sadece Halil Paşa değil, yeniçerilerle de olan hesabını kapatmak için sabırla bekleyecektir.

II. Murad'ın tahta yeniden çıkışı 1446 Ağustosu sonlarına denk düşmektedir. Mehmed ise muhtemelen babasının tahta çıkışından az sonra yanında İbrahim Paşa olduğu halde Manisa'ya sevk edildi. Etrafındaki adamları ise dağıtıldı. Kaynaklarda bu sırada Şehabeddin Paşa'nın durumu hakkında bilgi verilmez. Zağanos Paşa ise tekaüde sevk edilmiş ve Balıkesir'e yollanmıştı. Hal' edilmiş genç sultanın bu enerjik ekibi tamamen dağıtılmıştı. Halil Paşa ekibi II. Murad'ın yanında tam takım olarak yerini aldı. 1446 yılı Eylül başlarında yani II. Murad'ın Edirne'ye gelişinin haftasında, vezirlerinin Halil, Saruca ve İshak paşalar olduğu, kazaskerlik makamında Molla Hüsrev'in yerini koruduğu görülmektedir[70]. Taşköprülüzâde'nin Molla Hüsrev ile ilgili olarak anlattığı bir anekdotta, II. Mehmed'e bağlı olduğu anlaşılan bu âlimin onun yanından ayrılmadığı bilgisi bulunur. *Şakaik*'te yer alan biyografisine göre Mehmed'in en yakınlarından biri olmuş; onun saltanattan ayrılması üzerine bütün önemli şahıslar çevresinden ayrılırken bir tek o Mehmed'in yanında kalmıştır:

"Sultan Mehmed saltanat tahtına ilk oturuşunda Molla Hüsrev'i kazasker olarak tayin etmişti. Saltanattan indirilince yanındaki bütün önemli kimseler kendisini terk ederken bir tek Molla Hüsrev onu terk etmemişti. Bunun üzerine Sultan Mehmed ona şöyle demişti: Sen de diğerleriyle birlikte git. Molla Hüsrev ise şu cevabı

69 *Bir Yeniçeri'nin Hatıratı*, s. 46-47.

70 Zaifî de bu üç vezirin adını sıralar; Saruca'yı yeni vezir olarak gösterir (*Gazavat*, s. 358). Onun Zağanos ve Şehabeddin paşalardan birinin yerini aldığı açıktır.

vermişti: Hayır gitmeyeceğim, insanlık sultanı görevdeyken de tahttan indirildiğinde de onunla birlikte olmayı gerektirir"[71].

Bununla beraber bu ifadelerin Mehmed'i teselli etmek amaçlı olduğu, gerçekte Molla Hüsrev'in onunla birlikte Manisa'ya gitmediği bilinmektedir. Mehmed'in de aynı zamanda hocası olarak kabul ettiği Molla Hüsrev'e çok güvendiğine şüphe yoktur. Molla Hüsrev'in ısrarına rağmen şehzadenin onun teklifini kabul etmemiş olması beklenebilir. Belki de bizzat II. Murad bu talebe karşı çıkmıştır. Fakat şurası muhakkaktır ki Mehmed'in Molla Hüsrev ile olan bağı hiç kopmamış, ikinci saltanatı sırasında da sıcak ilişkileri sürmüştür.

Mehmed'in Manisa'ya nasıl gittiği hakkında bilgi yoktur. Onun Manisa'daki ikinci sancakbeyliği, tekrar tahta çıkacağı 1451 yılına kadar yaklaşık beş yıl sürmüştür. Tekrar Manisa'ya yollandığında artık yaşı 15'e yaklaşmıştı. Yani ergenlik yaşına girmiş bulunuyordu. Pek çok şeyi idrak edebilecek durumdaydı. Özellikle fırtına gibi geçen iki yıllık saltanatından geriye kalanlar onun için büyük bir tecrübe kaynağı olmuştu. Her şeyden önce sarayı tanımıştı, devlet idaresinin incelikleri hakkında fikir sahibi olmuştu. Onun vaktinden önce olgunlaşmasında hiç şüphe yok ki saltanat yılları önemli bir rol oynamıştı. Manisa'daki şehzadelik yılları kendisine bütün bu öğrendiklerini yeniden düşünme fırsatı verecekti. Üstelik güçlü bir iktidarın nerelerden geçtiğini fark etmişti. Manisa yılları onun ileride yapacağı bütün idari ve siyasi işleri âdeta inceden inceye tasarladığı bir devreyi teşkil etti. Sadece ilerideki iktidar yıllarını düşünmüyordu, aynı zamanda kendini daha iyi yetiştirmenin gayreti içine de girmiş bulunuyordu.

Batı literatürüyle tanışması ve Avrupa'daki gelişmelerle yakından ilgilenmesi, muhtemelen bu yıllarda esaslı şekilde başladı. Arapça ve Farsçayı biliyordu, geleneksel eğitiminden dolayı Doğu kültürüne zaten âşinaydı; daha ilk saltanatında çeşitli âlimleri hu-

71 *Osmanlı Bilginleri*, s. 119.

zurunda tartıştırmış; onlardan bir şeyler öğrenmeye çalışmıştı. Ama muhtemelen bunu yeterli görmemekteydi. Manisa'da iken büyük bir siyasi hedef olarak Kostantiniye'ye öncelik verip planlarını buna göre yaparken, aynı zamanda onun kültürel temellerini öğrenmek için iştahlı bir isteklilik sergiliyordu. Rumcayı bu dönemde ilerletmiş olması mümkündür. Ayrıca İtalyan devletleriyle olan ilişkiler dolayısıyla Latin kültürünü öğrenmeyi de hedeflemiş olabilir. Onun İtalyanca öğrenmeye çalıştığına dair karineler mevcuttur. Bu lisanı anlayabilecek ve konuşabilecek kadar bildiği tahmin edilebilir. Zira yanında İtalyan asıllı müşavirlerin bulunması; ayrıca oğlu II. Bayezid'in de İtalyanca konuşabildiğine dair çağdaş bir gözlem, bu hususta önemli bir işaret olabilir[72]. Üstelik kendisine bütün bu önde gelen klasik literatürü öğreten Batılı musahipleri ve danışmanları eksik değildi. Manisa Sarayı muhtemelen hem Batı hem de Doğu kültürünün harmanlandığı bir yer haline gelmişti. II. Mehmed'in ikinci defa tahta çıktığı ve İstanbul'u önemli bir hedef haline getirdiği dönemlerde, bazı Batılı gözlemciler bu genç sultanı çok iyi yetişmiş, birçok dil bilen bir hükümdar olarak takdim ederler. Her şeyi kendi tekeline alma, büyük tarihî olayları öğrenme tutkusu, Kostantiniye'nin başkent olduğu bir büyük dünya imparatorluğu tesis etme düşünceleri ve bu yoldaki kararlılığı hep bu beş senelik şehzadelik yıllarının ürünüdür.

Onun ilgisini çeken kitaplar arasında özellikle harp usullerine dair olanlar öndeydi. İstanbul'u önüne hedef olarak koyduğu için bunun hazırlıklarını yaptığı Manisa'da bilhassa yeni savaş teknikleri ve ateşli silahlar ile ilgili kitapları getirtip incelettiği tahmin edilebilir. Özellikle daha önce de sözü edilen Cyriaco'nun bu yıllarda onunla sıkı bir temas içinde olduğu tespit edilmiştir. Onun yanında kalan Cyriaco 1454'e kadar tarih ve coğrafya konularında genç sultanın başlıca danışmanı olmuştur. Dönemin bazı

72 Küçük yaşta esir edilerek saraya alınan Menavino, Bayezid'in huzuruna çıkarıldıklarında onun kendileriyle "çat pat da olsa" birkaç kelime İtalyanca konuştuğuna şahit olmuştur: *Türklerin Hayatı ve Adetleri Üzerine Bir İnceleme*, trc. H. Mutluay, İstanbul 2011, s. 17.

kaynaklarında Cyriaco'nun ona tarih kitaplarını ve antik dönemle ilgili hikâyeleri yüksek sesle okuduğu, genç sultanın bundan çok hoşlandığı, hatta yemek yerken bile bunları dinlediği rivâyet edilir. Başka bir İtalyan'ın da ona Batı tarihi ile ilgili bilgiler verdiği bilinmektedir. Eski Yunan ve Latin kahramanlarına duyduğu ilgi bu dönemden kalmadır[73].

Manisa'da bulunduğu sıralarda onun büyük mutasavvıf Akşemseddin ile temasa geçmiş olma ihtimali de vardır. Bu hususta belirleyici bir kaynak bulunmamakla birlikte İstanbul'un fethi için onu çağırtması, aralarındaki eski bir tanışıklığa delalet edebilir. Öte yandan siyasi bakımdan üzerinde büyük etki yapan ve Balıkesir'de mütekaid olarak bulunan Zağanos Paşa'yı yanına getirtmiş olması mümkündür. Zağanos Paşa ve İbrahim Paşa ekibi onu siyaseten ikinci iktidarına hazırlayan mühim simalar olarak görünmektedir. Sonradan bunlara ekibin diğer önemli bir üyesi olan Şehabeddin Paşa da katılmıştır. Kaynaklarda hem Zağanos hem de Şehabeddin paşalar onun atabeyi ve lalası hatta veziri olarak anılır[74].

İstanbul'un mutlaka alınması gerektiği ve bu çerçevede devleti yeniden oluşturma düşüncesinin tam anlamıyla şekillendiği, planlamalarının yapıldığı Manisa yıllarında, şehzadenin bu büyük hedefleri yanında bulunduğu bölgede yetkin bir idareci olarak zaman zaman da müstakil hareket ettiği düşünülebilir. Mehmed bir bakıma babası Manisa'da iken nasıl davranıyorsa benzeri şekilde hareket etmeye çalışıyordu. Çünkü o basit bir şehzade değildi, saltanat görmüş bir hükümdardı, şimdiki şehzadeliği sembolik ve geçici bir durumdu. Onun tarihini yazan Tursun Bey, bu durumu, *"Manisa'ya varıp atası yerine oturdu, ma'nide atasın kaim-makam edindi"* diyerek izah eder[75]. Manisa'da iken hususi hayatında da önemli değişiklikler olduğunu tahmin etmek zor değildir. Artık kendisinin de bir haremi vardı. Nitekim Manisa'ya gelişinde maiyetindeki "küçük hareminde" Gülbahar Hatun'a ilgi duydu ve

73 Bunlar için bk. Babinger, *Fatih Sultan Mehmed*, s. 428-421.

74 H. İnalcık, *Fatih Devri*, s. 103-104.

75 *Tarih-i Ebu'l-feth*, s. 36.

1448'de oğlu Bayezid dünyaya geldi. Artık genç şehzade bir aile babası konumunu da kazanmış oluyordu[76].

II. Mehmed'in ilk gözdesi ve hanımı olduğu anlaşılan Gülbahar Hatun'un hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Saraya 1446'da girdiği, Arnavut, Sırp hatta Fransız asıllı olduğu rivâyet edilirse de bu sonuncu bilgi doğru olmamalıdır. Onun Mehmed ile ne zaman tanıştırıldığı da bilinmemektedir. Oğlu Bayezid'in bir rivâyete göre 1448'de Dimetoka'da doğduğu bilgisi kabul edilirse, bu beraberliğin tahttan indirilmesinden sonra babasının çağrısına uyarak katıldığı II. Kosova ve Arnavut seferleri dönemine rastladığı ileri sürülebilir. Mehmed'in onu yanında götürmüş olması bu anlamda aralarındaki muhabbetin derecesini göstermesi bakımından ilginçtir. Gülbahar Hatun erkek evladı olan bir hanım olarak Mehmed'in hareminde öne çıkmış; Sitti Hatun ile resmî bir evlilik yapan Mehmed'in nezdindeki durumunu –buna rağmen– korumuş olmalıdır. Mehmed'e yine şehzadeliği döneminde Gevherhan adlı bir kız çocuğu da vermiştir. Gülbahar Hatun daha sonra gözden düşecek, oğlunun Amasya sancakbeyi oluşu üzerine de onunla birlikte bu şehre gidecek, II. Bayezid'in 1481'de tahta çıkışına kadar da Amasya'da kalacaktır[77].

Şimdi bu yeni durumda Mehmed'in eski bir hükümdar olarak babasıyla olan ilişkilerini nasıl ayarlayacağı önem kazanıyordu. Aslında Mehmed kendisini biraz da aşağılanmış hissetmekle beraber, babasına karşı dikbaşlılık sergilemedi. Onun emirlerine uyar bir munislikle hareket etti. Halil Paşa ve ekibinin ise Mehmed ile ilgili sıkıntıları bu dönemde artık tamamen yatışmış gözükür. Özellikle babası tarafından savaşlar vesilesiyle zaman zaman payitahta çağrılan Mehmed'in takındığı tavırdan çok memnun idiler. Şüphe yok ki onlar genç yaşında ağır mesuliyetin altına girmiş, babası ve devlet adamları arasında âdeta bir oyuncak haline getirilmiş olduğunun iyice farkında olan Mehmed'in yüreğinde kopan fırtı-

76 F. M. Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları*, İstanbul 2011, s. 19.
77 F. Emecen, "Gülbahar Hatun", *DİA*, XIV, s. 230-231.

nayı bilemezlerdi. Esasen Mehmed, bu dönemde duygularını çok iyi saklıyor, babası ve onun adamlarıyla arasındaki mesafeyi de gayet iyi ayarlıyordu.

Mehmed'in Manisa'ya gittikten sonra babasının Anadolu üzerindeki hâkimiyetini kesmek için her fırsattan istifade ettiği, hatta 852'de (1448) Ayasuluk'ta kendi adına bir bakır para bastırarak bunu tescil ettiği yorumları ihtiyatla karşılanmalıdır. Mehmed'in buradaki konumu yukarıda belirtildiği gibi babasına aleni bir karşıtlık üzerine kurulmamıştı; kendisinin meşru bir hükümdar olarak tanınmasının unutulmaması üzerine dayalı bir strateji izliyordu. Ona bağlı korsanların anlaşma hilafına Venedik'e ait yerlere saldırmaları ve zararlar vermeleri, bunun üzerine babasının bir adamını göndererek alınan mal ve esirlerin iade olunmasını istemesi gibi konular[78], babasıyla olan gizli güç rekabeti değil, her vakit rastlanan normal vukuatlar olarak kabul edilmelidir. Ege Denizi'nde devlete bağlı olsun olmasın korsanlık faaliyetleri alışılmış bir durumdu, bunun şehzadenin kendisiyle alakası yoktu. Üstelik bu kesimde asayişi bozan bir olay vukuunda bölgedeki yetkin bir idareci olarak şehzadeye gerekli işlerin yapılması için emir yollanması da alışılmış bir uygulamaydı.

Bölgesinde nasıl davranacağı konusundaki yetkiyi aslında babasından almış olan şehzade, bir veliaht olduğunun farkındaydı ve ona göre bir idari tasarruf içinde bulunuyordu. Babası ona Anadolu kesiminin idaresini tevdi etmişti, bu bakımdan davranışları nispeten bağımsız bir idareci gibi görülebiliyordu[79]. Ama onun kat'i şekilde merkeze bağlı olduğunu biliyoruz. Nitekim babasının sefer için yaptığı çağrılara karşı çıkmaksızın vaktinde cevap vererek istenilen görevleri yerine getirmişti.

II. Murad tahta geçmesi akabinde en önemli mesele olarak Mora konusunu ele almış ve buraya bir sefer yapmıştı. Ardından 1448'de Kocacık (Svetigrad) Hisarı kuşatmasına gitmiş; sonra II.

78 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed*, s. 73-74.

79 H. İnalcık, *Fatih Devri*, s. 105-107.

Kosova Savaşı vuku bulmuştu. Mehmed bu savaşlardan Kocacık kuşatmasıyla II. Kosova Savaşına bizzat katılmıştı. Özellikle Kosova Savaşı'nda ordunun sağ kolunda kuvvetleriyle yer almış, savaşın en kızıştığı bir anda ise babası tarafından kuvvetleriyle merkeze getirtilmiş; buradaki ana karargâhın savunulmasında etkili rol oynamıştı. Bu hususta Oruç Bey şu ifadelere yer verir:

> "... güneş şulesini basıp gaziler kaza yağmuru gibi yağan toplar ve tüfeklere göğüs gerip karşı durup Sultan Murad Han gördü ki iki taraftan iki kol götürüldü, Sultan Murad dahi oğlu Mehmed'i kendi alayına getirip arabaların öne tutup topların tüfeklerin şişli kalkanların önüne dizip yeniçeri ve azaplar önde durup, kal'a misal ön ve ardını berkidip, demirden kal'a gibi durup kâfirlerin toplarına karşı göğüs geren leşkerden ve alaylardan zebûn olan yiğitler gelip yaralı bereli Sultan Murad Han alayına sığınıp biraz eğlenip geri kâfirin ardına girip ceng ederlerdi"[80].

Mehmed muhtemelen ilk defa böylesine zorlu bir meydan savaşına şahit oluyordu. Bu savaş ona belirli bir tecrübe kazandırdı, muhtemelen ordunun durumunu yakından görme imkânı da buldu (17-20 Ekim 1448). Sonra babasıyla birlikte zafer kutlamaları yaptı, ardından da Edirne'ye döndü. Burada fazla durmayıp Manisa'ya geldi; Ege'deki kendisine bağlı deniz akıncılarının faaliyetlerini düzenledi. 1449 yılı Mart ayında Venedik Senatosu'na yollanan bir raporda Eğriboz Adası'na saldıran şehzadeye bağlı korsanlardan söz ediliyordu[81]. Bunun hemen ardından Mehmed yanındaki annesi Hüma Hatun'u kaybetti (Ağustos veya Eylül 1449). Buna çok üzüldüğü kolayca tahmin edilebilir. Ertesi yıl ise (1450) İkinci Arnavutluk Seferi'ne iştirak etti. 1450 yılı Nisan ayında babasıyla birlikte Edirne'den hareket etti. 14 Mayıs'ta Akçehisar (Kruya) önlerine gelindi. Bu sarp kale büyük uğraşlara rağmen alınamamıştı. Bu başarısızlığa şahit olan Mehmed, iktidarında yine aynı yeri almayı deneyecekti. Bu başarısızlık, 1450 yılı Eylül-Aralık aylarında

80 *Oruç Beğ Tarihi*, s. 74.

81 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed*, s. 68.

Edirne'de Şehzade Mehmed'in Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı Sitti Hatun ile yaptığı evlilik töreniyle giderilmek istenmişti.

Mehmed'in Sitti Hatun ile evliliği ne şekilde karşıladığı hakkında bilgi yoktur. Fakat onun buna babasının zoruyla rıza gösterdiğine dair bazı karineler mevcuttur. II. Murad eski Türk devlet geleneği uyarınca kendi yerine tahta çıkacak oğlu için siyasi bir evlilik düşünmüştü. Halil Paşa'ya evlilik planlarını açmış, o da bunu uygun karşılamıştı. Mehmed'in ise buna itiraz edebilecek durumu yoktu. Evlilik sırasında küçük bir ailesi zaten vardı; kendi seçtiği gibi izdivaç yapmak isteğinde bulunduğu kolayca tahmin edilebilir. Fakat istemese de bu siyasi evlilik baskısına karşı koyacak durumda değildi. Babasının taleplerini artık hiç geri çevirmiyor; ona sadık bir oğul profili çiziyordu. Âdet üzere Amasya beyi Hızır Ağa'nın hanımı, Süleyman Bey'in kızlarından birini genç veliaht için seçecekti. O da evlenme yaşındaki beş kızından Sitti Hatun'u tercih etti. Gelinin elini tutup iki gözünden öptü ve parmağına değerli bir yüzük taktıktan sonra yanına alarak Saruca Paşa ile birlikte geri döndü. Gelin adayı Bursa'ya getirildi. Şehir ileri gelenlerince ziyaret edildi. Sonra Gelibolu yoluyla Edirne'ye sevk edildi. Mehmed muhtemelen gelini ancak düğün sırasında gördü. Edirne'de üç ay süren büyük şenlikler düzenlendi. Ne de olsa tahtın gelecekteki vârisi, eski sultanın evliliği söz konusuydu. Mehmed yeni eşini Manisa'ya götürdü; onun haremi içinde nasıl karşılandığını bilemiyoruz. Fakat bundan bir çocuğunun olmaması, Mehmed'in evliliğe soğuk baktığının ve hanımına pek ilgi göstermediğinin bir kanıtı gibidir[82].

Mehmed, Manisa'ya Ocak 1451'e doğru ulaşmıştı. Bir ay kadar sonra da 10 Şubat'ta gelen bir ulaktan babasının vefat ettiği haberi kendisine iletilmişti. Nihayet sabırla beklediği gün gelmişti. Mehmed artık bu uzun planlama dönemini hayata geçirme fırsatını ya-

82 Dukas, *Tarih*, s. 200; Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman* (Atsız), s. 189; Neşrî, *Cihannüma*, s. 304. Düğün hakkında Babinger, "Mehmeds II. Heirat mit Sitt-Chatun (1449)", *Aufsatze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante*, Münih 1962, I, s. 225-239.

kalayabilirdi. Babası 3 Şubat 1451'de henüz 48 yaşında iken ansızın vefat etmişti. Ölüm sebebi aşırı ölçüde yemek içmek ve yorgunluk olarak kayıtlarda geçer. Bu durum Halil Paşa ve ekibini çok sarsmış olmalıdır. Bununla beraber tahtın boş kalmasının daha büyük meselelere yol açacağını bilecek kadar tecrübeli olan Halil Paşa, hiç tereddüt göstermeden hemen II. Murad'ın vefatı haberini Manisa Sarayı'na bir ulak vasıtasıyla bildirmişti. Mehmed'in iktidarının kendisi için büyük bir sıkıntı olacağının farkındaydı. Fakat şimdi öz menfaatini düşünmenin sırası değildi. Devletin bir an önce sahibini bulması gerekiyordu; şu an için tek meşru hükümdar kurmuş olduğu âilesiyle ve erkek vârisleriyle Mehmed'den başkası olamazdı. II. Murad'ın vefatı sırasında henüz hayatta kalıp kalmayacağı bile belli olmayan beşikteki bir oğlu sarayda idi, ama ona bel bağlamak büyük bir riskti. Ancak aşağıda görüleceği gibi kendi iktidarını yeni sultana gösterecek tedbirleri de almaktan geri durmayacaktı. Ama şimdi ani oluşan krizi iyi idare etmesi gerekiyordu. Bu bakımdan Murad'ın vefat ettiği haberini Mehmed'in gelişine kadar ustalıkla saklayacaktı. Hatta mutad üzere sürekli divan tertip ettiriyor, sanki padişah hayatta imiş gibi davranıyordu. Bu durum Mehmed'in Manisa'dan ayrılıp Gelibolu'ya geçmesine kadar sürdü. Osmanlı tarihçisi Neşrî, Murad'ın vefatı ile ilgili olarak bir hikâyeye yer verir, onun bir gün gezmek için gittiği Ada'dan Edirne'ye dönüşünde karşılaştığı bir dervişten vefatının yakın olduğu uyarısını aldığını, yanındaki Saruca Paşa'ya dönerek günahlarından tevbe ettiğine şahit olmasını istediğini, saraydan içeri girer girmez bir başağrısına tutulduğunu, bu arada vasiyetnâmesini yazdırdığını, oğlu Mehmed'i vasi, Halil Paşa'yı nazır tayin ettiğini, üç gün yatıp dördüncü gün vefatının vuku bulduğunu yazar.

"Üç gün yatıp dördüncü gün hicretin sekizyüz elli beşinde gurre-i Muharremde ... rûh-ı azizi civâr-ı Hakka yetişti.... Sultan Murad'ın altı oğlu oldu. Ahmed, Ali, Mehmed, Hasan, Orhan, bir dahi İsfendiyar kızından olmuşidi küçücek Ahmed derlerdi, bu sarayda idi. Büyük Ahmed Amasya'da fevt olup andan Sultan Mehmed b. Bayezid Han evladı türbesine defn ettiler. Sultan Alâeddin dahi

Amasya'da fevt oldu, amma Bursa'ya getirip Sultan Murad'ın ayağı ucuna defn olundu. Hasan ve Orhan ikisi dahi Edirne'de fevt olup Tunca kenarında Darülhadis'te defn olundu. Ahirine ... Sultan Mehmed Han kalıp Hak Te'âlâ saltanatı ona lâyık görüp onunla tahtgâh-ı âl-i Osmanı müşerref kıldı.. çün Murad Han cenâb-ı ebed büyûnda müncezib oldu, on üç gün [on gün] meyyitini saklayıp bir ahada bildirmediler. Hükm-i hükümet edip ve hekimler muâleceler ve şerbetler kaynadıp mudâvâta meşguller idi. Muharremin onaltıncı günü Perşembe günü Sultan Mehmed Manisa'dan gelip tahta geçti. Murad Han öldüğün, Sultan Mehmed'in geldiğinden bildiler. Heman dem atasının meyyitini Bursa'ya gönderip ol küçüçek karındaşı ki İsfendiyar kızından idi, onu dahi Hak rahmetine ulaştırıp kendi serir-i saltanatı müşerref edip cihana nizam vermeye başladı"[83].

Neşrî'nin kaydettiği bu gelişmelerden anlaşılan husus, Murad vefat ettiğinde geride Mehmed ile henüz kundakta bir bebek olduğu anlaşılan Ahmed adlı bir oğlunun kaldığıdır. Diğer oğulları kendisi hayattayken vefat etmişlerdi. Diğer önemli bir konu ise özellikle Murad'ın vasiyetinden söz edilmesidir. Ancak bugüne ulaşan bu vasiyetnâme 1446 yılı Eylül ayı sonlarında tescil olunmuştur ve hiçbir siyasi vesâyet ihtiva etmez. Vasiyetnâmenin en dikkat çekici ifadeleri şunlardır:

"Bursa'da merhûm oğlum Ali yanındaki kabrin katında koyalar, amma igen yakın komayalar ve zîr-i zemin etmeyip sünnet mûcebince yere gömeler.

Benden sonra evlâdımdan ve ensâbımdan filcümle soyumdan sopumdan her kim ki ölücek olursa benim yanımda komayalar, katıma getürmeyeler.

83 *Cihannüma*, s. 306-307. Nüsha farkları göz önüne alınarak metin yeniden tarafımdan düzenlenmiştir. Dukas da Murad'ın eğlenmek için Ada'ya geçtiğini, burada dinlendiğini, ertesi gün saraya dönme emrini verdiğini, bu sırada başında bir ağrı ve bedeninde uyuşma hissettiğini, yatağa uzandığını, üç gün boyunca hasta yattığını, bu sırada bir nöbet geçirip öldüğünü yazmıştır: *Tarih*, s. 203.

Eğer Bursa'dan gayri yerde fevt olursam şöyle edeler ki Perşembe gün kabrime koyalar"[84].

Bu ifadeler belirli bir kırgınlığın sonucu gibi gözükmektedir. Murad'ın tahta yeniden geçtiği dönemde hazırlattığı bu vasiyetnâme, söz konusu iktidar çekişmelerinin açık bir göstergesi şeklinde de izah olunabilir ve oğlu ile aralarındaki gerilimi en iyi şekilde yansıtır. Alâeddin'e olan sevgisini ifade ederken Mehmed'den hiç bahsetmeyişi bu anlamda manidardır. Ancak bu havanın ölümüne yakın dönemlerde değiştiğine dair karineler bulunduğu söylenebilir. Oğlunu yeniden benimseyen ve yanında seferlere götüren, hatta "royal" bir gösteriyle onu evlendiren Murad, bu şekilde baba-oğul ilişkisinin artık tam anlamıyla düzeldiğini belki de herkese göstermek istemiştir. Fakat bu kırgınlıklardan beslenen rekabet odakları için bunların bir anlam ifade ettiğini söylemek ise mümkün değildir.

Mehmed'in babasının vefat haberini alır almaz hemen yola çıktığını biliyoruz. Edirne'ye kadar gelişiyle ilgili bilgi veren tek kaynak olan Dukas, onun hareketini çok canlı ifadelerle nakleder:

"Ulak özenle mühürlenmiş mektubu onun eline verdi. Açıp okuyunca babasının ölümünü öğrendi. Mektup Halil'den, vezirlerden ve diğerlerinden geliyordu. Bunlar onu babasının tahtına geçmeye çağırıyorlardı. Mehmed'den hemen gelmesini, mümkünse kanatlı at Pegasus'a binerek hükümdarın öldüğü halk içinde yayılmadan Trakya'ya gelmesini istiyorlardı. Mehmed onların dediğini yaptı. Arap atlarından en hızlı birine binip kendi beylerine yalnızca şunu dedi: Beni seven ardımdan gelsin. Hızla yola çıktı, önünde muhafızları, usta okçuları vardı, bunlar gerçek devlerdi, hepsi yaya gidiyordu. Artçı birliği ise kılıçlı mızraklı sipahilerden oluşuyordu. Manisa'dan ayrılıp iki gün yürüyüşten sonra Boğaz'ı geçip Gelibolu yarımadasına vardı. Kendisini izleyenlerin hepsi toplansın diye Gelibolu'da iki gün kaldı, buraya geldiğini bildirmek üzere Edirne'ye ulak gönderdi".

84 Murad'ın vasiyetnamesi H. İnalcık tarafından yayımlanmış ve değerlendirilmiştir: *Fatih Devri*, s. 206-207.

Bunun ardından Edirne'deki vezirler payitahtta herhangi bir kargaşaya yol açılmaması için yeni padişahın Gelibolu'da bulunduğunu bildirmek üzere tellallar çıkarttılar. Mehmed Gelibolu'dan ayrılarak Edirne'ye hareket etti. Bu sırada büyük bir kalabalık onu karşılamak üzere hareketlenmişti. Edirne yakınlarına ulaştığında vezirler, beyler ve diğer devlet erkânı, ulema, halk ve ayaktakımı onu karşıladı. Bu kalabalık onlara bir mil kadar yaklaştığında Mehmed ve yakın maiyetindekiler dışında herkes atından inip yaya yürümeye başladılar. Derin bir sessizlik içindeki kalabalık, yarım mil kadar yaklaştıklarında birden Murad'ın vefatı sebebiyle feryada başlayıp dövündüler. Bunun üzerine Mehmed ve maiyeti atlarından indi, onlar da matem havasına uydular, ağlaşıp dualar okudular. Her yerde büyük bir acı ve yas havası hâkimdi. Her iki grup birbirine yaklaşınca vezirler ve yüksek yöneticiler hükümdarın önünde yere kapandılar, onun elini öptüler. Sonra hep birden atlarına binerek hükümdara sarayın girişine kadar refakat ettiler. Hükümdar içeri girince de hepsi evlerine çekildiler[85].

Dukas'ın canlı bir görgü şahidinden naklettiği bu gelişmelerin doğru olmaması için bir sebep yoktur. Ancak burada eksik olan husus Mehmed'in maiyetinde kimler olduğu ve sadece bir kaynakta yer alan yeniçeri isyanıdır. Mehmed, Manisa'dan Edirne'ye giderken yanında atabeyi olarak kaynaklarda geçen Şehabeddin Paşa vardır. Diğer adamlarından Zağanos'un o sırada yanında olup olmadığı bilinmemektedir. Yeniçeri isyanına gelince; Mehmed yolda iken patlak verdiği anlaşılan bu isyan muhtemelen yukarıda da temas edildiği gibi Halil Paşa'nın gücünü yeni sultana göstermek amacıyla hazırladığı yeni bir oyunudur. Bizans tarihçisi Chalkokondyles'e göre Murad'ın vefatı haberini öğrenmiş olan yeniçeriler sur dışında toplanarak şehri yağma için hazırlıklara başlamışlardır. Fakat Çandarlı Halil Paşa, topladığı kuvvetleri bunların üzerine sevk etmiş, silahlarını bırakmalarını, aksi takdirde hepsinin kılıçtan geçirileceğini, yeni sultanın beklendiğini,

85 Dukas, *Tarih*, s. 201-202.

onun gelişiyle kendilerine gereken ihsanın verileceğini bildirmiş, yeniçeriler de ona hürmeten bu isyandan vazgeçmişlerdir:

> "Ne var ki, Mehmed tahta çıkmak için yola koyulduğu sırada, devlet kapısında bulunan yeniçeriler ayaklandılar ve kenti talan etmek amacıyla harekete geçtiler, kente saldırmak için surların dışında hazırlıklarını tamamladılar; ne var ki Çandarlı İbrahim'in oğlu ve -çok yetkili bir kişi olan- Halil saraya bağlı ve acele ecele topladığı diğer askerlerle birlikte ayaklanmacıları bozguna uğrattı: Çünkü, onlara bir baskın yaptı, korkudan ödlerini patlattı ve eğer silahlarını bırakmayacak olurlarsa hemen oracıkta kılıçtan geçirileceklerini, iyi niyetli olmalarını, yeni padişahın gelişini beklemekten başka mantıklı bir davranış olamayacağını, kendi elleriyle kefaret ödemektense yaptıkları hizmetin ödülünü alarak özgür kalmalarının daha akılcı olacağını onlara anlattı; yoksa, bütün bu bahaneler karışıklıklar çıkaracak ve olaylar alevlenerek Mehmed'in tahta çıkışını zora koşacaktı ve zaten askerlerin de padişahın güvenliğini ve huzurunu sağlamak dışında bir amaçları olamazdı. Paşanın kullandığı dil ve her askerin paşaya karşı duyduğu saygı birdenbire gerilimi azalttı ve olaylar bu noktadan ileri gidemedi. Zaten Mehmed de kısa süre sonra geldi, imparatorluk sarayına alındı"[86].

Böylece bir bakıma yeniçeriler, Halil Paşa'nın tahrikiyle bir güç gösterisi yapmışlardı. Halil Paşa bu hareketi bastırmış gözükerek yeni sultana aynı zamanda devlet ve asker içindeki kudretini göstermişti. Halil Paşa esasen Mehmed ile daha önce aralarında geçen olaylar sebebiyle büyük bir çekingenlik içindeydi. Şimdi yeni sultanın gelişi sırasında onun rahatça payitahta girmesini sağlayıp büyük mesele teşkil etmesi, muhtemel isyanı da bastırmış bir vezir olarak yeni sultanın nazarındaki yerini teyide ve vazgeçilmezliğini ispata çalışıyordu. Hâlbuki muhtemelen bu gösteriye hiç de ihtiyaç yoktu. Çünkü Mehmed onun daha önce tanıdığı âsi, ani karar alan, sabırsız bir genç değildi; o da hesabını Manisa'da iken çok iyi yapmış, bir gün iktidara geldiğinde nasıl davranacağı hususunda planlarını çoktan hazırlamıştı. Yapacağı işlere karşı çıkacağını çok

86 *Histoire*, s. 148.

iyi bildiği Halil Paşa'yı yerinde tutarak ondan istifade etmek; idareyi güçlü şekilde eline geçirip askerî zümreler üzerinde tam olarak otorite kurduktan ve hele Kostantiniye'nin fethi gibi büyük bir ideali gerçekleştirdikten sonra çevresini istediği gibi şekillendirmek niyetindeydi. Nitekim 1451'de tahta çıktığı andan itibaren 1453'te İstanbul'un fethine kadar Çandarlı Halil Paşa makamında kaldı.

4) İkinci Saltanatı ve İlk icraatları (1451-1453)

II. Mehmed tahta çıktığında artık 19 yaşındaydı. 18 Eylül 1451'de resmen Osmanlı tahtına cülus etmişti. Saraya geldiğinin ertesi günü resmî cülus törenleri gerçekleştirildi. Mutantan bir törenle babasının tahtına oturdu. Hemen yanında kendi adamları Şehabeddin ve İbrahim paşalar yer alıyordu. Halil Paşa, İshak Paşa ve diğerleri ise biraz uzağında ayakta duruyorlardı. Ortalıkta tam bir gerginlik havası hâkimdi. Normal şartlarda veziriazam olarak padişahın hemen yanı başında yer alması gereken Halil Paşa ve yanındakiler, odanın bir köşesinde tahttan uzak bir mahalde çok endişeli bir şekilde bekliyorlardı. Fakat her şeyi dağıtan ve Halil Paşa'yı da rahatlatan tahttaki genç sultan oldu. Tarihçi Dukas'ın canlı anlatımı şöyle bir sahne sunar:

> "Karşısında beylerinin tümü dizilmişlerdi. Biraz uzakta yan tarafta ise babasının vezirleri Halil Paşa ve İshak Paşa bulunuyordu. Kendi vezirleri yani Hadım Şahin Paşa ve İbrahim geleneğe uygun olarak hemen yanı başında idiler. O zaman Mehmed, veziri Şahin'e sordu: Babamın vezirleri niçin öyle uzakta duruyorlar? Hemen onları çağır ve Halil'den kendisine yakışan bir yerde oturmasını iste. İshak da Anadolu'nun diğer beyleriyle birlikte Bursa'ya babamın cenazesini gömmeye gitsin, ayrıca artık Anadolu'ya ait işlere o bakacaktır. Adı geçen iki vezir bu sözleri duyunca hemen onun önüne koştular ve âdet üzere elini öptüler. Halil vezir olarak kaldı, İshak ise Murad'ın cenazesini aldı ve Bursa'da yaptırttığı türbeye gömdürdü"[87].

87 *Tarih*, s. 202.

Dukas'ın anlattığı bu cülus töreni büyük ihtimalle doğrudur. Halil Paşa rakiplerinin iktidara gelmesine rağmen hiç de beklemediği bir şekilde genç sultan tarafından görevinde bırakılmasına her halde çok şaşırmıştı. Mehmed ustalıklı bir şekilde onun gücünü kabul ettiğini Halil Paşa'ya hissettirirken etrafındaki yakınlarını uzaklaştırıyordu. İshak Paşa'yı saraydan çıkarması, Anadolu Beylerbeyliği'ne tayin etmesi ve onun yerini kendi atabeyi durumundaki Şehabeddin Paşa'ya vermesi bu anlamda dikkat çekicidir. Üstelik Halil Paşa'nın yeniçeriler üzerindeki etkisi yanında dış politikadaki maharetini yakından biliyordu, ona girişeceği büyük hedefi için ihtiyacı vardı. Kendisini daha önce tahttan uzaklaştırmış Halil Paşa'ya karşı böylesine ince bir siyaset izlemiş olması, daha bu yaşta onun mutlaka göz önüne alınması gereken güçlü bir karaktere sahip bulunduğu yolunda etrafındakilere tam bir fikir vermişti. Halil Paşa'nın durumun farkında olup olmadığı hakkında bir şey söylemek zor olsa da onun da bütün bunları tahmin ettiği düşünülebilir. Fakat genç sultanı kendi yönlendirmesi altına alabilme ümidinin buna nispetle ağırlık kazandığı söylenebilir. Artık bundan sonraki tutumu, genç padişahın aşırı taleplerini dengelemeye çalışmak olacaktır. Mehmed ise pek de onun fikirleri çerçevesinde hareket etmeyecektir. İstanbul'un gündemde olduğu sıralarda her ikisi arasında yaşanan gerilim, bunun doruk noktasına ulaştığı devreyi oluşturacaktır.

II. Mehmed, Halil Paşa'yı makamında tutmakla birlikte kendisiyle çalışacak kadroyu da teşkil etmekte gecikmemiştir. Manisa'da bulunduğu sıralarda kendisini gözetim altında tutmakla görevlendirilmiş olan Anadolu beylerbeyi Uzguroğlu İsa Bey'i azletti. İshak Paşa'ya da onun görevini vererek Halil Paşa'nın çevresinden uzaklaştırmıştı. Divanında Halil Paşa dışındaki vezirleri kendi adamları olan Şehabeddin ve Saruca Paşa idi. Onlara İbrahim ve sonra Zağanos Paşa'nın dâhil olduğu bilinmektedir. Mehmed'in bu ilk icraatı dışında neler yaptığı konusunda kaynaklarda bilgi yoktur. Dukas onun babasının mevcut parasını ve hazineyi araştırttığını, çok değerli eşyalar ve paralar bulduğunu, hepsini devlet hazinesine

aktardığını, sonra da o sırada henüz sekiz aylık olan küçük kardeşi Ahmed'den haberdar olduğunu, onu Evranosoğulları'ndan Ali'ye boğdurttuğunu, bebeğin annesi olan İsfendiyar hanedanına mensup üvey anasını ise babasının hizmetkârı İshak ile zorla evlendirdiği; bu arada diğer bir üvey anası olan Sırp despotu Brankovic'in kızı Mara'yı da rastgele biriyle evlendirmek istediği; fakat babasının gücü sebebiyle bundan vazgeçtiğini yazar. Despot Brankovic hemen sonra Mehmed'e bir elçi göndererek aradaki anlaşmaları yenilemiş, bu sırada kızının geri dönmesine izin verilmesini istemiş; Mehmed de ona gereken izni vermişti[88]. Ayrıca ek olarak onun masraflarını karşılamak üzere Sırp sınırlarına yakın birçok yeri de tahsis etmişti. Alacahisar gibi önemli bir bölgenin Sırbistan'a bu anlamda terk edildiği anlaşılmaktadır. Bu bir ölçüde Dukas'ın da ima ettiği gibi henüz "bıçak ucunda" oturan yeni hükümdarın muhtemel bir saldırıyı önlemeye yönelik manevrasıydı. Mehmed yapacağı büyük işler için Batı sınırlarındaki güçlü komşusu Macarlar ve yine Sırp despotluğu ile ilişkilerini sağlama almak istiyordu.

Mehmed'in ikinci saltanatının ilk aylarının bu gibi diplomatik girişimlerle geçtiğini söylemek mümkündür. Çok geçmeden Manisa'daki haremini ve çocuklarını Edirne'ye getirttiği tahmin edilebilir. Küçük kardeşi Ahmed'i katlettirmesi ise yaşanan rekabet ortamı dolayısıyla saltanatına karşı herhangi bir alternatifin bulunmaması amacına matuftur[89]. Böylece saltanatın kendisi ve çocuklarına kalacağını etrafındakilere göstermiş oluyordu. Ona karşı muhalefete yeltenenler, dayanacakları bir Osmanlı hanedanı üyesi bulamayacaklardı. Avrupa'da gezinen veya İstanbul'da bulunan hanedan mensuplarının ise bu anlamda onun için bir tehlikesi daha az gözüküyordu. Mehmed artık iktidarı tek başına

88 Dukas, *Tarih*, s. 205.

89 Ahmed'in üç yaşında olduğuna dair bazı kayıtlar da vardır. Osmanlı tarihçilerinden bazıları onun adını yanlış olarak Hasan şeklinde gösterir. Katledilen bu kardeşinin naaşını Mehmed babasınınkiyle birlikte Bursa'ya yollamıştır (İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, nşr. Ş. Turan, Ankara 1957, s. 8 ve naşirin notları)

eline geçirmişti, en azından tebaası ve devlet adamları nazarında alternatifsiz bir durumdaydı.

Bu meyanda Mehmed özellikle hedeflediği Bizans İmparatorluğu'nun nasıl hareket edeceğini merak ediyordu. 1449 yılı Ocak ayında Bizans İmparatoru olan eski Mora despotu Konstantin (Dragazes) henüz güçsüz gördüğü genç sultanın durumundan istifade etmek istiyordu. Gelen elçinin talepleri aslında Mehmed'i pek şaşırtmamıştı. Aradaki eski anlaşmalar tasdik ediliyordu, ayrıca Bizans'ta bulunan Osmanlı şehzadesi Orhan için talep edilen (Batı Trakya'da Karasu/Strymon Irmağı yöresindeki köylerin gelirinden) yılda 300.000 akçe de verilecekti[90]. Bu şekilde Bizans'a toprak tavizinde bulunulmuştu. Bu durum Bizans ve ona tâbi yerlerde sevinçle karşılanmışa benzemektedir. Nitekim bir görev için gittiği Gürcistan'dan Trabzon'a döndüğünde Murad'ın öldüğünü öğrenen Sfrancis'e Trabzon imparatoru sevinçle Murad'ın ölüp yerine oğlunun geçtiğini ve onun da Bizans imparatoruna pek çok yeri geri verdiğini söylemişti. Sfrancis ise bu haber karşısında şaşkınlıkla sustuğunu, bu haberle sanki bir yakını ölmüş gibi üzüldüğünü belirtip imparatora şöyle dediğini yazmıştır:

> "Gergin bir şekilde şöyle dedim: Despotum bu haber hiç de hoş değil, tersine üzücü bir haber. O da şöyle dedi: Nasıl olur dostum. Ben de şöyle dedim: Çünkü o yaşlı idi ve şehre yani İstanbul'a karşı teşebbüste bulunmuştu ve artık yeni bir girişimde bulunmak istemiyordu. Aksine sadece dostluk ve barış istiyordu. Oysa şimdi efendi olan kişi henüz gençtir ve çocukluğundan beri Hıristiyanların düşmanıdır, Hıristiyanlara karşı tahkir ve tehditlerini gerçekleştirmeyi arzulamaktadır... Tanrı izin verip de emir gençliğinden ve kötü niyetinden hareketle şehre hücum ederse ne olacağını bilmem, eğer Tanrı izin verip bu oğlu ölseydi bu gerçekten iyi haber olurdu, çünkü başka oğlu olmadığı için yaşlı emir de zayıf düşerdi..."[91].

90 Dukas, *Tarih*, s. 206.

91 *Yorgios Sfrancis'in Anıları*, s. 228-232

İstanbul kuşatması sırasında zorlukla şehirden kaçabilen ve ailesi ise esir düşen Sfrancis'in bu söylediklerinin, İstanbul'un fethinden sonra eserin düzenlediği döneme ait düşünceleri olduğu kolayca tahmin edilebilir. Onun Mehmed hakkındaki kanaatinin bu ilk yıllara ait olmadığı kesin gibidir. Fakat burada önemli olan taraf, yukarıda da belirtildiği gibi Bizans'a verilen tavizlerdir. Bunun önemli bir başarı olarak Bizans dünyasına yayılmış olduğu açıktır.

Mehmed Edirne'de iken ayrıca Eflak, Midilli, Sakız, Rodos, Galata Cenevizlileri, elçiler yollayarak onu tebrik etmişlerdi. Keza bunlara Macar elçileriyle yapılan görüşmeler sonrası onlarla imzalanan üç yıllık ateşkes de eklenebilir[92]. Bununla beraber Anadolu'daki durum hiç de barışçı bir tablo çizmiyordu. Murad'ın ölümünün haber alınması üzerine eski Anadolu beyliklerinin mensupları arasında kıpırdanmalar baş göstermiş; Aydınili, Menteşeili ve Germiyan'da bazı siyasi faaliyetler meydana gelmeye başlamıştı. Bunların ilk anlarda bulundukları yerlerde kendi idarelerini kurduklarına dair karineler vardır. Fakat asıl problem beklendiği gibi Karamanoğulları tarafında zuhur etmiştir. Mehmed için Batı'ya nispetle bir an önce hayati öneme sahip Anadolu'da duruma hâkim olmak, burada kendi yüksek hâkimiyetini kabul ettirmek âciliyet kazanmış görünmektedir. Hatta biraz da bu sebeple Sırplara ve Bizans'a karşı mülayim davranarak onlara bazı tavizler vermişti. İbn Kemal bu vesileyle şöyle der:

> "Bu rây-ı maslahat-ârâ muktezasıyla amel kılınıp Vılkoğlu'na Alacahisar nevâhisiyle verildi. Tekvur'a da Çorlu'dan anarusu verilip ol bed-gümânun dahi hâr-ı şerri dâmân-ı gülzâr-ı memleketden ayrıldı"[93].

Osmanlı tarihçisi Âşıkpaşazâde ve Neşrî, Anadolu'daki hareketlenmeleri ayrıntıya girmemekle birlikte iyi tafsil eder. Onlara göre Karamanoğlu İbrahim Bey, yanında himayesinde bulunan

92 Dukas, *Tarih*, s. 206-207.

93 VII. Defter, s. 11.

beylerden kimisini Germiyanoğlu, kimisini Aydınoğlu, kimisini de Menteşeoğlu diyerek Kütahya, Aydın ve Muğla taraflarına yollamıştı. Bunlar kendilerini eski Anadolu beylerinin ahfadı olarak tanıtıyorlardı. İbrahim Bey ise bizzat Alaiye'ye inerek burayı kuşatmıştı[94]. Bütün bu gelişmeler üzerine Mehmed, hazırlıklarını yaparak cülusundan yaklaşık iki ay kadar sonra Edirne'den Anadolu yakasına geçmek üzere hareket etti. Edirne'nin muhafazasını Saruca Paşa'ya bırakmıştı. Ayrılırken ihtiyatlı davranarak Rumeli askerini Beylerbeyi Dayı Karaca Bey ile Sofya'ya yollamıştı. Kendisine bu harekâtta Anadolu askeri ile kapıkulu askerlerinin kâfi geleceğini düşünüyordu. Gelibolu'dan Boğaz'ı geçti, orada onu Anadolu askeri bekliyordu; bunlarla birlikte hemen Karaman sınırına hareket etti. Dukas onun önce Bursa'ya gittiğini, oradan Kütahya'ya ve Afyonkarahisar'a, Karaman sınırlarının yakınına geldiğini yazar. Bursa'ya uğraması muhtemelen bu eski payitahtta yeni sultan olarak kendisini göstermek istemesine ve ecdadının türbelerini ziyaret etmesine vesile teşkil etmişti.

Mehmed ordusunun başında ilk defa hem hükümdar hem de bir kumandan olarak bu sefere çıkmıştı. Süratle Karaman sınırlarını geçip Akşehir'e geldiğinde, hem Akşehir hem de Beyşehir halkı çıkıp kendisine itaat etti. Karamanoğlu İbrahim Bey ise bu baskıya dayanamayacağını anladığı için Taşili taraflarına çekilmişti. Ona karşı harekâtını sürdürmek istiyordu; fakat tam bu sırada gelen bir Bizans elçisi bütün bu niyetlerini değiştirdi. Mehmed elçinin teklifleri karşısında geçici bir şaşkınlık yaşadı; durumun kritik bir hale doğru gittiğini düşündüğü için Karamanoğlu İbrahim Bey'in barışmak için yolladığı elçiyi iyi karşıladı.

Yine Dukas'ın yazdığına göre Bizans imparatoru, Mehmed'in zor durumundan istifade etmek ümidiyle düzenlediği bir meşveret meclisinde, ona yeni teklifler sunulması kararını aldırmıştı. Bu yeni kararları Osmanlı vezirlerine bildirmek üzere aracılar yollayarak

94 Âşıkpaşazâde, *Tevârih* (Atsız), s. 191; Neşrî, *Cihannüma*, s. 308.

onların düşüncelerini öğrenmeye çalışacaklardı. Buna göre vezirlerle görüşen elçiler şunları teklif ettiler:

> "Rumların imparatoru yıllık tutar olarak 300.000 akçe verilmesini kabul etmiyor. Çünkü Sultan Mehmed gibi bir Osmanoğlu olan Orhan, artık olgunluk yaşında bir adam olmuştur. Her gün sayısız kişi ona efendimiz diye hitap ederek gelmekte ve onu hükümdar ilan etmektedir. Ama o bol bol armağan sunmak istediği halde bunu yapamamaktadır. Bu yüzden sürekli olarak imparatordan para istemektedir, oysa imparatorun onun isteklerini karşılayacak kadar cömertçe bağışta bulunmak imkânı yoktur. Bu yüzden iki isteğimiz var. İkisinden birini seç. Ya Orhan için ödediğin parayı bir kat artır ya da biz Orhan'ı salıverelim. Osmanoğlu'yu beslemek bizim yükümlülüğümüz değildir. Bu giderlerin Osmanlı hazinesinden karşılanması gerekir. Eğer böyle olursa biz onu şehirde tutar, çıkışını engelleriz"[95].

Bu ifadeler üstü kapalı bir tehdit anlamı taşıyordu. Akşehir'e geldiğinde bu teklifleri alan Mehmed'in, daha önceki taht kavgalarını ve karışıklıkları düşünerek işi ciddiye aldığını tahmin etmek zor değildir. Orhan'ın serbest kalmasının doğuracağı tehlikeler, henüz yeni ısındığı tahtı için ciddi bir tehdit haline gelebilirdi. Bu durum onun büyük ideali için de olumsuz sonuçlar verebilirdi. Henüz büyük projesini vezirlerine açmamıştı; böyle kritik bir dönemde yeni bir taht kavgası işine hiç gelmezdi. Üstelik Bizans imparatoru onu tam da ezelî rakibi Karamanoğlu'ya yönelik seferde yakalamıştı. Dukas'ın imparatorun bu doğru ve zamanlaması çok iyi olan hamlesini ahmaklıkla suçlaması, aslında sonradan meydana gelen olaylardan geriye doğru bakışının sonucudur. Gerçekte bu hamlenin zamanında yapıldığı ve Mehmed'i zor duruma düşürdüğü, hatta zayıflattığı söylenebilir. Dukas, Halil Paşa'nın bu teklifler karşısında kızgınlığına dair uzunca bir pasaja yer verir. Burada Halil Paşa, Bizans tarafını yeni sultanın niyetleri hakkında uyarmış; genç padişahın Bizans'a karşı olan tasavvurlarının bu şekilde

95 Dukas, *Tarih*, s. 208.

hayata geçirilmesini bu tekliflerin çabuklaştıracağını söylemiştir. Barış taraftarı olup devletin yeni ve büyük bir maceraya sürüklenmesinden endişe eden Halil Paşa'nın sözleri, bu yeni durumu, genç sultan üzerinde uygulamayı düşündüğü sulhsever, temkinli politika karşısındaki büyük bir engel olarak görmesinin bir sonucuydu. Çünkü bu düşmanca ve II. Mehmed'in saltanatına açık bir tehdit olarak görülen teklif karşısında sulh siyasetini benimsetmek artık çok zor olacaktı. Halil Paşa bütün bunları düşünerek iplerin elinden kayacağının hesabı içindeydi. Mehmed'in etrafındaki "şahinler"in bunu kullanacaklarından son derece emindi. Uzun uzadıya Bizans elçilerine kızması ve söylenmesinin altında biraz bu durum yatıyordu. Halil Paşa öylesine öfkelenmişti ki ihtiyatlı bir şahsın ağzına yakışmayacak şu sözleri söylemekten geri durmamıştı:

> "Ey ahmaklar, ey gerizekâlı Rumlar, beyninizdeki hınzırlıkları çok iyi biliyorum. Ama şimdi bu eski hile ve düzenlerinizi unutun. Ölmüş olan sultanımız uysal insandı, şimdiki ise sizin inanmakta olduğunuz tabiatta değildir. Gerizekâlı adamlar, daha yeni yapmış olduğumuz yeminli anlaşmayı ellerimizde tutuyoruz. Daha mürekkebi bile kurumadı. Şimdi böyle bir sefer sırasında bizi korkutmak için icad ettiğiniz o umacıları bize gösteriyorsunuz. Biz cahil ve güçsüz çocuk değiliz. Bir şey yapmak istiyorsanız haydi onu yapın, Orhan'ı Trakya'nın sultanı ilan etmek istiyorsanız edin. Tuna'yı geçmeleri için Macarlara yardımcı olmayı tasarlıyorsanız, buyursunlar gelsinler. Eğer siz kendiniz saldırıya geçip kaybettiğiniz yerleri almak isterseniz gecikmeyin. Ama şunu bilin ki tasarladıklarınızın hiçbirinin başarılı sonuca ulaşması mümkün değildir, tersine şimdi kendinize ait diye kabul ettikleriniz dahi elinizden alınacaktır"[96].

Dukas'ın yazdıkları doğru ise barışsever Halil Paşa tam anlamıyla çileden çıkmış demektir. Fakat ilginç olan durum bunları Halil Paşa'dan haber alan II. Mehmed'in sakinliğidir. Ama bu rahatça tahmin edileceği gibi fırtına öncesi sakinlikten başka bir

96 *Tarih*, s. 209.

şey değildi. Onun bu tehditlerden endişelendiği ise açıktır. Dukas da padişahın zihninin bu tehditler karşısında çok karıştığına temas eder. Mehmed'in Orhan'ın sebep olacağı karışıklıklardan çekindiğini dile getirir. Gerçekten de Akşehir'den daha ileri gitmeyerek Karamanoğlu İbrahim Bey'in sulh teklifini hemen kabul etmiştir. İbrahim Bey'in gönderdiği Mevlana Veli'yi iyi karşılamış ve sulh şartlarını kararlaştırmıştır.

Anlaşma kesinleşince Osmanlı tarafından yollanan Kasapoğlu Mahmud Bey, padişahın yeminle tasdik ettiği muahedeyi İbrahim Bey'e iletti. Anlaşmada İbrahim Bey, Beyşehir, Kırşehir ve Seydişehir'i Osmanlılara iade ediyor ve Ilgınili sınır sayılıyor; daha önceki 1444 tarihli antlaşmada (Sevgendnâme) olduğu gibi Karamanlıların padişahın seferlerine asker göndereceği taahhüt ediliyordu. Alaiye (Alanya) Kalesi ise Karamanoğlu'ya bırakılıyordu[97]. II. Mehmed bu anlaşmayı yapar yapmaz geri dönme kararı aldı; bu arada Bizans elçilerine Halil Paşa gibi kızgınlığını göstermemiş; sakin bir şekilde tekliflere cevabı Edirne'ye dönüşte vereceğini bildirmişti:

> "Kısa sürede Edirne'ye dönmek niyetindeyim. Oraya gelin ve bana şehrin ve imparatorun âcil ihtiyaçların bildirin ki onun her bir dileğini âmâde olarak yerine getireyim"[98].

Genç padişah gerçekten de cevabını Edirne'de Bizans imparatorunun hiç de ummadığı bir şekilde verecekti. Şimdi öncelikle Edirne'ye dönmek ve artık büyük hedefine ulaşmak için bir an evvel işe girişmek fikrindeydi. Karamanlılarla yaptığı barış, aslında Osmanlılar için bir kazanç olmuştu. Bu kazancı iyi kullanmak gerekiyordu. Hemen dönüş hazırlıklarına başladı ve yolda iken pek beklemediği bir başka önemli olayla karşı karşıya kaldı. Kendi hassa askerleri olan yeniçeriler Bursa civarında yeni isteklerle padişahı durdurdular. Mehmed onların böyle davranacaklarını

97 Antlaşma ve daha önceki Sevgendname için bk. H. İnalcık, *Fatih Devri*, s. 115-116.

98 Dukas, *Tarih*, s. 210.

hesap etmediği için biraz da gafil avlanmıştı. Yeniçeriler silahlarını kuşanmış olarak iki saf halinde durup padişah geçerken: "*Padişahımızın ilk seferidir, zafere şükretmek için kullarına gümüş ve altın vermek gerekir*" diyerek bağrışmaya başladılar. Mehmed şaşkınlığını kısa sürede üzerinden atarak meseleyi serinkanlılıkla halletmeye karar verdi. Şimdi böylesine bir nazik durumda bir de askerin çıkaracağı karışıklıkla uğraşmak istemiyordu. Teselya bölgesinin namlı akıncı beyi olan Turahan Bey ile Şehabeddin Paşa yeniçerilerin ne istediklerini ona daha açık şekilde ilettiler. Hatta bunlar bu gibi hareket edenlerin tamamını ortadan kaldırmak gerektiğini dahi padişaha söylediler. Bununla beraber Mehmed serinkanlılığını muhafaza etti ve şimdilik bu gaileyi suhuletle bertaraf ederek asıl çözümü sonraya bıraktı[99].

Osmanlı kaynaklarında yeniçerilere istekleri doğrultusunda on kese akçe dağıtıldığı ifade edilir. Farklı olarak *Heşt-Bihişt*'te her bir kesesi 30.000 akçe olan otuz kese dağıtıldığına temas olunur[100]. Bu durumda yeniçerilere sefer bahşişi olarak 300.000 yahut 900.000 akçe tevzi olunduğu anlaşılır. Kaynaklardan padişahın yeniçerilere önemli bir savaş olmadığı için bahşiş vermeyi düşünmediği çıkarılabilir. Hazinenin durumunu nazarı itibara alan padişah sefer işleri dolayısıyla bunu düşünmemiş de olabilir. Yeniçeriler üzerinde etkili olduğunu bildiğimiz Halil Paşa'nın adına bu vesileyle kaynaklarda herhangi bir atıf olmaması ilginçtir. Yeniçeriler hakkında alınacak tedbirler için II. Mehmed'in kapıkuluna tamamen muhalif çevreye mensup olan Turahan ve Şehabeddin Paşa ile görüşmesi de dikkate değer. Fakat II. Mehmed bu ikisinin sert tedbir alınması yönündeki tekliflerini dinlemeyerek istenen bahşişi dağıttırmakla birlikte, yeniçerilerle hesabını tam kapatmadığını az sonra gösterecekti. Yeniçeriler isteklerini genç padişaha kabul ettirmekle onu kendi

99 Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-feth*, s. 39; Neşrî, *Cihannüma*, s. 309; İbn Kemal, VII. Defter, s. 18-19.

100 *İdris-i Bitlisî'nin Heşt-Bihişt'ine Göre Fatih Sultan Mehmed ve Dönemi*, haz. M. İbrahim Yıldırım, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2010, s. 118.

etkileri altına alacaklarını sanırlarken, birden beklemedikleri bir hareketle karşılaştılar. Mehmed bir an önce Gelibolu'ya geçmek ve payitahta dönmek için acele ettiğinden yeniçerilere karşı tavizkâr bir hareket sergilemişti. Osmanlı kaynaklarında onun dönüş için Bursa'dan Gelibolu'ya hareket ettiği, ancak Çanakkale Boğazı'nın Hıristiyan filosu tarafından kapatıldığı haberinin ulaşması üzerine İstanbul Boğazı'na yöneldiği ve Anadolu Hisarı'na gelerek buradan karşıya geçtiği; hatta bu sıkıntılı durumun Rumeli Hisarı'nın yapılmasına da yol açtığı bilgisi bulunur[101]. Bu kaynaklar, yeniçerilerin cezalandırılmaları keyfiyetinin de Bursa civarında gerçekleştiğinde müttefiktirler.

Fakat Chalkokondyles'in verdiği bilgiler Mehmed'in Gelibolu'dan geçmiş olabileceğini ima eder. Çünkü ona göre Mehmed, Gelibolu'ya geçtikten sonra ilk iş olarak hemen divanı toplayıp yeniçerilerin durumunu ele almıştı. Buradaki ifadeler meselenin doğrudan disiplinsiz davrananlara yönelik gibi gösterilmediğini de ortaya koyar. II. Mehmed seferden kaçanları tespit amaçlı bir yoklama yapılmasını istemişti. Hiç şüphe yok ki amacı, yeniçerilerin kendisine karşı sergiledikleri tutumun karşılığını vermek ve gücünü açık şekilde muhalif gruplara ispat etmekti. Nitekim teftiş sırasında bazı mühim eksiklikler görerek, disiplinsizliğin faturasını Halil Paşa'nın yakın adamı olan ve karşıt cephenin de en önemli simalarından bulunan Yeniçeri Ağası Kurtçu Doğan'a çıkardı. Onu dayak cezasına çarptırttı, görevden alıp Amasya'ya sürgüne yolladı. Yerine Mustafa Ağa'yı getirdi. Diğer yeniçerilere ibret olsun diye yayabaşı denilen kumandanlara da yüzer sopa vurdurdu, görevlerinden aldı[102].

---

101 Neşrî, *Cihannüma*, s. 309. İbn Kemal, VII Defter, s. 33.

102 Neşrî bu olayı yeniçerilerin isyanı sırasına yerleştirir, cezalandırmalardan söz ettikten sonra padişahın Bursa'ya geldiğini bildirir (*Cihannüma*, s. 309). Bizans tarihçisi Chalkokondyles ise cezaların bahşiş yüzünden değil de Gelibolu'da yapılan sayımlar sonucu verildiğini yazar (Bunlar için bk. H. İnalcık, *Fatih Devri*, s. 116-117).

Ordugâhta herkesin gözü önünde yapılan bu cezalandırma işi yeniçeriler için tam anlamıyla aşağılayıcı bir hareket oldu. Mehmed, idam ettirmeyip sadece herkesin içinde dövdürmek ve sonra görevlerine son vermekle aslında onları katletmekten daha ağır bir şekilde cezalandırmış ve aşağılamış oluyordu. Böylece genç sultan Edirne'ye dönüşü ve İstanbul için hazırlıklara başlaması arifesinde yeniçerileri disiplin altına almak ve onları tamamıyla kendisine bağlamak yolunda ilk gösterisini gerçekleştirmiş bulunuyordu. Bunun devamı ocağı yeniden ele alarak şekillendirmek ve yeni bir düzen vermek suretiyle gelecekti.

Karaman Seferi ve yeniçerilere karşı yapılanlar Edirne'ye dönüşte halk arasında da genç sultanın muktedir bir idareci olacağı kanaatini güçlendirmiş; Halil Paşa için ise şüphe yok ki endişe verici olmuştu. Artık en güçlü kozu yeniçerileri kaybetmeye başlayan Halil Paşa'nın giderek yalnızlaştırıldığında şüphe yoktur. Yine de 1451 yılında Edirne'ye döndüğünde padişahı büyük hedefinden vazgeçirme yolunda elinden geleni yapmaya çalışacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi bunu Bizans taraftarı olduğu veya onlardan rüşvet aldığı için değil, böyle bir hareketin II. Murad döneminde yaşananlara benzer tarzda Batı Hıristiyan müttefik güçlerinin yeni bir topyekûn saldırısına yol açacağı endişesiyle yapıyor; devletin geleceğini düşünüyor, barışçı siyasetle işlerin hallolacağını sanıyordu. Bu endişelerinde de kısmen haklıydı. Mütecaviz bir siyasetin devletin başına neler getireceği belli olmazdı. Yıldırım Bayezid döneminde yaşananlar çok iyi biliniyordu ve etkileri hâlâ sürüyordu. Daha önce eski padişah bu iç meseleleri halletmek için büyük çaba sarf etmişti. Hatta Mehmed bile saltanatının hemen başında bu dönemin yansımalarının sonucu ortaya çıkan olaylarla uğraşmak zorunda kalmıştı.

Halil Paşa'nın bu gibi endişelerine karşılık Mehmed için artık büyük projesini hayata geçirme zamanı gelmişti. Bizans imparatorunun takındığı tavır ortada idi. Bizans elçilerine Edirne'de vereceğini söylediği cevabı da artık hazırdı. Fakat biraz daha zamana ihtiyacı vardı; oyalama taktiğini Halil Paşa vasıtasıyla yapmayı

hesaplamıştı, bir ölçüde onu görevde tutmasının artık yegâne sebebi diplomatik açıdan müsait bir zemin ve rahat hareket edebileceği bir boşluk bulabilmekti. Bu anlamda Kostantiniye için hazırlıkları önce gizlice başlatacak; hatta şehrin neredeyse "dibine" yaklaşarak rahatsız edici hareketlerle Bizans imparatorunun durumunu tartacaktı. İmparator ise Mehmed'in niyetlerinden artık iyice şüphelenmeye başlamıştı. Gerçi Karaman Seferi sırasında yaptığı manevra son derece ustacaydı, ama devamını getirebileceği bir başka fırsatı hiçbir zaman bulamayacaktı.

5) Sultanın Rakibi: Son Bizans İmparatoru Konstantin

II. Mehmed 1444'te ilk defa çocuk yaşta Osmanlı tahtına çıktığında Bizans İmparatorluğu'nun başında II. Manuel'in oğlu VIII. Ioannes Palaiologos bulunuyordu. Bir süre yaşlı babasıyla müşterek imparatorluk yapan Ioannes, babasının ölümünden sonra 1425'te müstakil olarak idareyi ele almıştı. Mehmed'in bu ilk saltanatı sırasında onunla olan münasebeti hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Mehmed ikinci defa tahta çıktığı 1451'de ise Bizans imparatoru Konstantin idi. Konstantin vaktiyle Yıldırım Bayezid'in himayesine girmiş olan II. Manuel'in altı oğlundan biriydi (diğerleri sırasıyla Ioannes, Theodoros, Andronikos, Demetrios, Thomas). Annesi Sırp asıllı Eleni Dragas'tı ve ondan doğan dördüncü çocuktu. 8 Şubat 1405'te İstanbul'da dünyaya gelmiş; kardeşi VIII. Ioannes'in iktidarı döneminde 1428'de kardeşi Theodoros ile Mora despotu olmuştu. Mora'ya giderken tarihçi ve diplomat Sfrancis de onun maiyetinde yer almıştı[103]. İlk evliliğini Kefolonya ve Lefkade dükü Carlos Tocco'nun yeğenlerinden Theodora ile yaptı. Theodora 1429'da ölünce, bu defa 1440'ta Midilli Adası hâkimi Dorino Gattilusio'nun kızı Ekatarina ile evlenmiş, o da 1442'de hayatını kaybetmişti.

İnce, uzun ve koyu tenli olduğu sanılan, XV. yüzyıldan kalma bir minyatürde yuvarlak yüzlü, kısa sakallı olarak tasvir edilen[104],

103 *Yorgios Sfrancis'in Anıları*, s. 88-89.

104 Son imparatoru gösteren bir minyatür, Zonaras'ın Bizans Kroniği'nde bulunur.

felsefe ve teolojiyle pek ilgisi bulunmayan, ancak iyi bir asker ve idareci, aynı zamanda namuslu bir insan olarak tanınan Konstantin[105], Mora'ya geldiğinde diğer kardeşleri Thomas ve Theodoros ile ciddi bir rekabet içine girmekte gecikmemişti. Kardeşlerden Theodoros Mistra'da (Mizistre), Thomas Klarentza'da, Konstantin ise Kalabriyata'da kendi bölgelerinde idarecilik yapıyordu. Fakat bunlar giderek imparatorluk yarışı içine de sürüklendi. Zira kardeşleri olan İmparator VIII. Ioannes'in bir veliaht sahibi olamayacağı bilinmekteydi. 1430'da Selanik'in Türklerin eline geçişi Mora'nın da kaderi bakımından belirleyici oldu. Bu sıralarda Konstantin Patras'ı (Balyabadra) alarak Akhaya/Akea Prensliği'ne son vermişti[106]. Fakat ertesi yıl 1431'de Teselya bölgesindeki uç beyi Turahan Bey, Germe/Eksamilion berzahına kadar gelerek burayı yıkmış ve saldırılarını artırmıştı. 1432'de Konstantin kardeşi Thomas ile anlaşarak toprak değişimi yapmış; hâkimiyetinin sınırlarını yeniden belirlemişti. Konstantin bu faaliyetlerinde Turahan Bey ile de sürekli irtibat kurmaktaydı. Yakın adamlarından Sfrancis'i de sık sık ona yollamakta, diplomatik kanalları açık tutmaktaydı[107]. Bir süre sonra 1436'da kardeşleriyle mücadele içine girdi, hatta II. Murad'dan da destek istedi. Sonra imparatorun gönderdiği aracılarla çatışmalara son verildi. Konstantin İstanbul'a dönecek; kardeşleri Theodoros ile Thomas Mora'da kalacaktı. Sfrancis 1437'de Konstantin ile İstanbul'a hareket ettiğini, 24 Eylül'de şehre ulaştıklarını yazar[108]. Bu dönemde Bizans'ın payitahtında Katolik ve Ortodokslar arasında dinî problemlerin halli için çalışmalar hızlanmış; bu durum Ortodokslar arasında ciddi bir krize yol

Burada kardeşi VIII. Ioannes'ten sonra portresine yer verilmiştir. Bu resmin döneminde, paraların üzerindeki portresinden ve başka kaynaklardan esinlenerek çizildiği, nispeten gerçekçi bir özellik taşıdığı üzerinde durulur.

105 Hayatı hakkında son ve geniş bir araştırma D. M. Nicol tarafından yapılmıştır: *The Immortal Emperor: The Life and Legend of Constantine Palaiologos, Last Emperor of Romans*, Cambridge 1992.

106 *Yorgios Sfrancis'in Anıları*, s. 160.

107 *Yorgios Sfrancis'in Anıları*, s. 174.

108 *Yorgios Sfrancis'in Anıları*, s. 182.

açmıştı. İlgili konsil İtalya'da Ferrera'da toplanacaktı. İmparator Ioannes bu konsile katılmak için Kasım 1437'de şehirden ayrılınca imparator naibliğini Konstantin'e verdi. Konstantin kardeşinin döndüğü Şubat 1440'a kadar bu görevi üstlendi. 1441 yılı Eylül ayında tekrar Mora'ya döndü. İmparator Ioannes daha o zaman Konstantin'i kendisine halef olarak görmeye başlamıştı. Fakat Despot Demetrios bu amaçla yapılan teşebbüsleri kabul etmediği gibi, Osmanlılarla işbirliği yaparak 1442'de Konstantinopolis önlerine gelmiş, önemli tahribatlar yapmıştı[109]. Bunun üzerine Temmuz 1442'te Konstantin şehre yardıma gitmek için harekete geçti. Midilli'ye uğrayıp hanımını aldıktan sonra Limni Adası'na ulaştı, Kotsinos Kalesi'nde Türk donanmasının saldırısına uğradı. Fakat önemli bir kayıp vermedi, ancak karısı hastalandı ve burada öldü. Nihayet zorlukla Kasım 1442'de şehre ulaşabildi. İmparator çok geçmeden onu tekrar Mora'ya yolladı ve Despot Theodoros'a ait bütün toprakları almasını emretti. Theodoros ise Silivri'ye intikal edecekti (1443). Bu durum imparatorun bu ikisinin arasındaki çekişmeye bulduğu çözümdü. Fakat bu çözüm Konstantin için avantajlı değildi. Ona Mora despotluğu bakımından müstakil bir konum veriyor ve mühim bir rahatlık sağlıyordu, ancak başkentten de uzaklaştırıyordu. Theodoros ise imparatorluk merkezinin hemen "burnunun dibinde" idi, imparatorluk yolunda büyük bir ilerleme sağlamış gözüküyordu.

Mistra/Mizistre despotu olarak Mora'ya tekrar dönen Konstantin'in bu yarımadayı koruyan Eksamilion surlarını yeniden tamir ve tahkim ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca onun Osmanlılara tabi Atina Dukalığı'na da saldırdığı ve buraya el koyduğu bilinmektedir[110]. 1444 yılı ilkbaharında önce Livadya, İstefe (Thebes) ve Boeotya'yı almış; ardından da Atina'yı tehdit etmiş, Atina dükü II. Nerio onun hâkimiyetini tanımak zorunda kalmıştı. Fakat Nerio, Varna Savaşı'nın hemen sonrasında Osmanlılara haber yollayarak

109 *Yorgios Sfrancis'in Anıları*, s. 202.

110 Mora ile ilgili gelişmeler için L. Kayapınar, "Yunanistan'da Osmanlı Hakimiyetinin Kurulması (1361-1461)", *Türkler*, IX, s. 187-195.

tekrar onlara tabi olmayı talep etmişti. Konstantin ise buna Atina'ya yönelik bir askerî harekâtla karşılık verdi. Konstantin bu şehri ele geçirdiyse de Turahan Beyoğlu Ömer Bey'in baskısı karşısında Attika'dan çekilmek zorunda kaldı. Bununla beraber tekrar tahta geçen II. Murad'ın zapt ettiği yerleri geri verme teklifini ise geri çevirdi. Osmanlıların öfkelendiğini ve harekete geçtiğini görünce de Tarihçi Chalkokondyles'in babasını elçi olarak Murad'a yolladı, barış istiyordu; fakat siyasi bağımsızlığından taviz vermemekteydi. Üstelik bulunduğu topraklarda, geniş bir alanın üzerindeki kontrolünün tanınması gerektiği kanaatindeydi[111].

Anlaşılacağı üzere bu durum tamamıyla Osmanlıların Varna öncesi Balkanlar'daki durumlarının sarsılmasıyla ilgiliydi. Üstelik Varna'dan sonra kusurlu görünen Turahan Bey de Tokat Kalesi'ne hapsedilmişti. Bu ortamdan istifade eden Konstantin de bazı önemli ilerlemeler sağlamıştı. Onun bu faaliyetleri üzerine II. Murad, Varna Savaşı'ndan sonra yeniden Mora işlerine ağırlık verdi. Turahan Bey hapisten çıkarılmış ve yeniden Teselya'ya dönmüştü. 1446 kışında Murad ve Turahan Bey doğrudan Osmanlı kaynaklarında "Drageş" adıyla geçen Konstantin üzerine yürüdü. II. Murad'ın gazalarının bir mesnevisini yazan ve eserini Germe Kuşatması'yla yarım bırakan Zaifî açık şekilde Murad'ın Konstantin'in faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlığı bildirir[112]. İyice yalnız kalmış olan Konstantin, kardeşi Thomas ile Eksamilion berzahında bu orduyu karşılamak üzere mevzilendiler. Yine Zaifi'ye göre, Murad bu surları ve tahkimatı görünce şaşırmış ve buna nasıl izin verebildiğini Turahan'dan sormuş; o da Mora despotları Drageş ile Thomas'ın Macarlarla yapılan savaşlar dolayısıyla meşguliyetinden istifade ederek kendisinden habersiz bu surları yaptırmış bulunduklarını söylemiş; bunların âsi olduklarını da bilmediğini ifade etmişti[113].

111 Chalkokondyles, bu konuyu uzun uzadıya eserinde anlatır. Konstantin'in hatalı politikalarından söz eder: *Histoire*, s. 134; keza Nikos A. Bees, "Mora", İA, VIII, s. 420-421.

112 *Gazavat*, s. 354-355.

113 *Gazavat*, s. 375.

Osmanlılar top ateşiyle surları tahrip ettiler, Sfrancis'e göre 10 Aralık'ta ama genel olarak kabul gördüğü üzere 14 Aralık'ta surları ele geçirdiler. Konstantin ve kardeşi zorlukla kaçabildi. Artık Mora, Osmanlı birliklerine açılmıştı. Turahan Bey Mistra'ya yürürken, II. Murad Korint Körfezi'nin güney kıyıları boyunca tahripkâr bir şekilde ilerlemeye başlamıştı. Patra'nın merkezini ele geçirdi, Klarentza'ya kadar yürüdü. Bu aslında tam bir cezalandırma seferiydi. Konstantin ve kardeşi Thomas yemin ederek II. Murad'a bağlanmak ve haraç vermek zorunda kaldı. Böylece Konstantin ve Thomas bir bakıma yeniden Osmanlı vasali haline gelmiş oluyordu[114].

Konstantin, imparator olma hırsı içindeki küçük kardeşi Demetrios ile ağabeyi Theodoros arasında kalmış durumdaydı. Geleceğe pek de ümitli bakmıyordu. Theodoros 1443'te uzun süredir yönettiği Mistra'dan Silivri'ye naklettiğinden beri halef olarak öne çıkmıştı. Fakat imparatorun ölümü beklenirken Haziran 1448'te halefi gözüyle bakılan Theodoros bulaşıcı bir hastalıktan hayatını kaybetti. Artık Konstantin tek halef durumundaydı; imparator da onu ilk halef olarak seçmişti. İmparator VIII. Ioannes 31 Ekim 1448'de öldü. Taht iddiacısı durumundaki Demetrios başkentteki kararlı hava üzerine artık bu işten vazgeçti. Sfrancis'e göre annesi imparatoriçe, kardeşleri, ileri gelenlerin tamamı ve halk, fazileti sebebiyle Konstantin'e taraftardı. 1450 yılı Mart ayında ölecek olan anne imparatoriçe Eleni, 1448 yılı Kasım ayında taht üzerinde hak iddiasını güçlendirmek amacıyla Silivri'den şehre koşan ve buranın savunmasını üzerine alıp kendisini kiliselerin birleşmesine muhalif kesimin temsilcisi gibi gösteren Demetrios ile Mora'dan yola çıkan Thomas'ı durdurmuş, hepsinin annesi olarak içlerinde en büyük oğlu olan Konstantin'i taht için açık şekilde desteklemişti. Onun imparator seçilmesi üzerine de öncelikle II. Murad'a bu durum bildirilmişti. Sfrancis bizzat bu işle görevlendirilmişti. Tarihçi ve diplomat Sfrancis, huzuruna çıktığı padişahın bu haberden mem-

114 D. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, trc. B.Umar, İstanbul 1999, s. 390-391; a.mlf, *The Immortal Emperor*, s. 21-36.

nuniyet duyup hediyelerle kendisini geri gönderdiğini bildirir[115]. Konstantin'e de bir heyet yollanmış; bunlar 1449 yılı Ocak ayının altısında Mistra'da (Mizistre) yeni imparatora tacını törenle giydirmişlerdi. Bizans imparatoru XI. Konstantin Palaiologos'un şehre gelişi 12 Mart'ı bulmuştu.

Konstantin'in başkentte ayrıca Roma Kilisesi'yle birleşmiş bir dinî lider pozisyonundaki Patrik elinden taç giymemeyi tercih etmesi bu işi uzatmıştı. Bu bakımdan da "taç giymemiş imparator" olarak anılıyordu; belki bunu yapacaktı, ama şimdi baş gösteren büyük tehdit ve dış meselelerle uğraşması gerekiyordu; bu meşgaleleri bahane olarak kullanıp işi uzatıyordu. Ne de olsa kiliselerin birleşmesi epey sancılı bir süreci başlatacaktı. Bu birleşme hadisesi Türklerin Balkanlar'daki varlığıyla doğrudan alakalı bir siyasi özellik de kazandığından daha sonraki gelişmeler ve Bizans'ın iç durumu bakımından son derece önemlidir. Aslında kiliselerin birleşmesi Latin ve Ortodoks dünyasında Hıristiyan birliğini temin etme ve asırlar öncesine giden basit bir dinî tartışmaya son verme düşüncesine dayanıyordu. Eğer böyle bir birleşme olursa Hıristiyanların dinî başkanlarının kim olacağı hususu, iyice köşeye sıkışmış Bizans için artık giderek önemsizleşiyordu. Zira Bizans İmparatorluğu Türkler karşısında bir varoluş mücadelesi yaşamaktaydı. Bunu bertaraf etmek için her yolu denemek Bizans imparatorlarının başta gelen vazifeleri olmuştu.

Selanik'in 1430'da Türklerin eline geçmesi, Venedik ve Macarların karşı karşıya kaldığı tehditler bütün Hıristiyan dünyasını ciddi bir sıkıntıya sokmuştu. Özellikle Konstantinopolis ahalisi sıranın şehirlerine geleceği konusunda karamsarlık içindeydi. 1422'de Murad'ın şehri kuvvetle tazyik etmiş olması hatırlardan henüz çıkmamıştı. II. Manuel'in oğlu ve Konstantin'in ağabeyi olan İmparator Ioannes, şehrini kurtarmak için Batılılardan yardım istemekten başka çare düşünemiyordu. Daha 1430'da Papa'ya kiliselerin arasındaki ayrılığın giderilmesi meselesinin çözümü için bir

115 *Yorgios Sfrancis'in Anıları*, s. 222.

meclis/konsil toplanması yolunda müracaatta bulunmuştu. 1431'de makamına oturan yeni Papa IV. Eugenius, Bizans elçilerini kabul edip onları dinledi. Fakat aradan geçen üç yıl boyunca kiliselerin birleşmesi yönünde toplanacak konsil meselesi üzerinde epey bir tartışma oldu. 1434'te Basel'deki toplantılar bir netice vermedi. Papa sonunda kendi zemininde bir konsil toplanmasını kabul ettirdi; Ferrera'da toplanacak bir konsile imparatoru ve patriği davet etme planını yürürlüğe koydu. Böylece Ferrera konsili giderek gerçek konsil olarak kabul edildi; ayrılıkçılar ve onlara katılan Bizans temsilcileri bu fikri tasvip ederek toplantıya katılma kararı aldılar. İmparator Ioannes ve patrik bu toplantıya bizzat katılmayı zaten arzu ediyorlardı.

Bizans imparatoru ve yanındaki din uluları, ücretleri Papa tarafından karşılanan gemilerle İtalya'ya, Venedik'e geldiler (Mart 1438). İmparator ve yanındaki kalabalık heyet burada büyük bir törenle karşılandı. Bizans heyetinde yaşlı patrik II. Iosef, İskenderiye patrik vekili, eski İstanbul patriği, Trakya ve Anadolu'nun piskoposları, Kiev metropolidi (Isidoro), Ermeni, Gürcü ve Eflak-Boğdan kilise vekilleri bulunuyordu. Heyette otuz piskopos yanında din adamı olmayan temsilciler de vardı. İmparatorun kardeşi Demetrios, Mistra'dan gelen tanınmış filozof Gemiston Plethon bunlar içinde önemli figürlerdi. Keza tanıdık bir isim olarak ilahiyatçı ve filozof Georgios Scholarios yanında Trabzonlu Georges Amuratzes ile Gorgios da buradaydı. En güçlü tartışmacı İznik piskoposu Bessarion, Isidoro ile birlikte birleşme taraftarlarının başını çekiyordu. Efes metropolidi Markos Eugenikos ise karşıtlar içinde yer almıştı. Ferrera'ya gelen imparator, Papa tarafından iyi karşılandıysa da hemen sonra patrik ile papa arasında protokol itibarıyla nasıl davranılması gerektiği hususunda ilk ciddi kriz patlak vermişti. Patrik, papanın önünde eğilme ve ayağını öpmeyi reddetti; gemiden karaya çıkmadı. Sonra papa tutumundan taviz vermek zorunda kaldı. 9 Nisan 1438'de de toplantılar başladı.

Uzun ilahiyat tartışmalarıyla geçen görüşmeler, Kutsal Ruh'un babada olduğu kadar oğulda da yani Hz. İsa'da da var olduğu

görüşünün yanlış olduğuna inanan Ortodoksların "imanın ikrarına filioque yani oğlu" kelimesinin eklenmesine karşı olan tutumlarını sürdürmeleriyle âdeta kilitlenmişti. Şehirde patlak veren veba salgını sebebiyle görüşmeler 6 Temmuz 1439'da Floransa'da sürdürüldü ve bir uzlaşmaya varılmaya çalışıldı. Aradaki uzlaşma "-dan" ve "-dan dolayı" arasındaki mana farkının ustaca belirsizleştirilmesiyle sağlanır gibi oldu; Bizans tarafı Kutsal Ruh'un oğuldan dolayı babadan çıktığını kabul ediyorlardı ki, böylece "oğuldan" tanımlamasına halel gelmemiş oluyordu. Tabii ki buna şiddetle karşı çıkanlar da yok değildi. Yukarıda belirtildiği gibi Eugenikos, bir sözcüğün eklenmesinin önemli sonuçları olmayan küçük bir iş gibi görülmesine tepki göstererek bu gibi bir tavizi Katoliklerin vermesini talep etti. Şöyle diyordu:

> "Bir kelimenin eklenmesi size önemli sonuçları olmayan küçük bir iş gibi görünebilir. Eğer gerçekten öyleyse bu kelimeyi çıkarmak sizin için de önemli değildir. Bu gerçekten de büyük fayda temin edecektir, çünkü bütün Hıristiyanları birleştirecektir"[116].

Nihayet birleşme ile ilgili bir senet düzenlenip onaylandı. Bizans heyeti belgeyi 5 Temmuz 1439'da imzaladı. Fakat bundan üç hafta önce yaşlı patrik ölmüştü. Ölmeden önce "Eski Roma'daki İsa'nın Katolik ve Apostolik kilisesinin anladığı ve öğrettiği" dolayısıyla her şeyi kabullendiği ile ilgili bir belgeyi imzalamıştı. Eugenikos dışında herkes buna mutabık olmuştu; böylece kiliselerin birleşmesi resmen ilan edildi[117]. Papa imparatora bazı vaatlerde bulundu. Ertesi yılın Mart ayına kadar bir yıllığına on kadırga veya altı aylığına yirmi kadırga ve bir kara ordusunun donatılması için gerekli parayı gönderecek, Macar kralı Albert'in, Arnavutların ve bu ülkelerin Hıristiyan halkının yanı sıra Alman imparatorunun kendisinin de

116 D. Nicol, *Bizans'ın son Yüzyılları*, s. 383-384.

117 Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Jorga, I, s. 368-69; J. Gill, *The Council of Florance*, Cambridge 1959, s. 70-290; Setton, *The Papacy and the Levant 1201-1571*, II, (Philadelphia 1976), s. 67-68; H. İnalcık, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar*, s. 1-3; D. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, s. 380-385.

savaşa katılımını sağlayacaktı. Eğer kara ordusunu toparlayamaz ise en azından gemileri tedarik edip İstanbul'a yollayacaktı[118].

Bu durum Latinlerden çok kendini siyasi bir güvence altına almış olan Bizans imparatoruna yaramıştı. Katolikliği kabul eden imparator hayli gecikmiş olarak Konstantinopolis'e döndüğünde, yeni bir Haçlı seferi için büyük beklenti içine girmişti. Gerçi bunda da haksız sayılmazdı. Ama öncelikle bu haberleri duyan Osmanlıları oyalamak gerekiyordu. Nitekim döner dönmez hemen II. Murad'a bir elçi göndermiş, bunun sadece dinî bir anlamı olduğunu, karadan ve denizden herhangi bir Haçlı seferi olmayacağını, böyle bir şeyin konuşulmadığını bildirmişti[119]. Fakat kiliselerin birleşmesi payitahtta din adamları ve halkın çoğunluğu tarafından tepkiyle karşılanmış, senedi imzalayanlar ruhlarını Katoliklere satan hainler olarak suçlanmışlardı. Şüphe yok ki bu haleti ruhiye Bizans'ın düşüşü sırasında şehirde yaşanan gerilimin en dikkat çekici yanını oluşturacaktı.

XI. Konstantin dış tehditler yanında bu şekilde gelişme gösteren kiliselerin birleşmesi meselesinin ortaya çıkardığı iç meselelerle uğraşması gerektiğinin farkındaydı. Tacı kimin elinden hangi protokole göre giyeceği konusundaki endişeleri de bundan dolayı idi. Kardeşi Demetrios zaten bu birleşmeye karşı bir tutum sergiliyordu; üstelik o II. Murad ile iyi ilişkiler içindeydi. Konstantin kardeşlerine Mora despotluğunun idaresini tevdi etti. Akhaya, Patras kesimi Thomas'ın, Mistra kesimi ise Demetrios'un yönetiminde kalmıştı. Fakat bu mesele, önünde halletmesi gereken ikinci bir krizin habercisi oldu. İki Mora despotu kardeş, birbirleriyle güç rekabeti içine girdikleri gibi kavgalarına Türkleri de dâhil ettiler. 1450 yılı sonlarında bu çekişmeye müdahil olmaya çalıştı. Fakat onu bekleyen asıl problem daha saltanatının başında karşı karşıya kaldığı kiliselerin birleşmesinin meydana getirdiği karışıklıklar olacaktı.

---

118 Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, trc. N. Epçeli, ed. K. Beydilli, I (İstanbul 2011), s. 497-498.

119 Dukas, *Tarih*, s. 192.

Hatta o zamana kadar kiliselerin birleşmesini teyid edecek olan kutlama töreni Ayasofya'da hâlâ yapılamamıştı.

Bununla beraber imparatorun önemli mevkilerdeki idarecileri Floransa birleşmesinin nihai olarak Batı'dan gelecek yardımı kolaylaştıracağının farkındaydılar. Bunlar, Kantakuzenos ailesinden Mega Domestikos Andronikos ile Mora'da despot iken yakın adamı olan Ioannes idi; her ikisi de birlik yanlısıydı. Yine Konstantin'in önde gelen idarecilerinden Demetrios Kantakuzenos ile Megadük Lukas Notaras da ona sadık gözüküyorlardı. Notaras aslında birliğe karşıydı, fakat şehrin tehlikeden kurtarılmasında bunun işe yarayacağını bilecek kadar da aklıselim bir idareci idi. Bununla birlikte eski imparatorun kâtibi ve hâkimlerinden biri olan Georgios Scholarios, tam bir birlik karşıtı olarak Konstantin'e hizmet etmek istemedi, manastıra çekildi, keşişliği tercih ederek Gennadios adını aldı (1450). Bütün bu figürler II. Mehmed'in şehri kuşatması sırasında iç meselelerde çok önemli roller oynayacaklardı; bu sonuncusu ise sonradan bizzat II. Mehmed tarafından Ortodoks Kilisesi'nin başına geçirilecekti.

Birlik taraftarları ve karşıtları arasındaki çekişmeler yeni patrik III. Georgios'u çok meşgul etti. Karşı gruptan din adamları, papazları; kiliselerinde imparatorun adını anıp dua etmeyi dahi reddettiler. Özellikle Scholarios ile Eugenikos, Ortodoks görüşünü savunarak sert bildiriler yazdılar; bu büyük gerilim patriğin makamından ayrılmasına varacak kadar tırmanış gösterdi. Durum çok kötüydü; "Bir kilise vardı ama patrik yoktu; bir imparator vardı ama imparatorluk yoktu"[120].

Papa V. Nicolo kadim Bizans başkentinde olup bitenden şüphesiz haberdardı. Zira makamından ayrılan patrik, 1451 Ağustosu'nda Roma'ya gelmişti. Papa, patriğin görevine dönmesinde ısrarcı oldu; fakat bir kısım Katolikler Bizans'ın başının çaresine bakması gerektiği düşüncesindeydi. Papa özellikle Ayasofya'da birleşmenin ilanı ve kutlanmasını meselelerin hallinde önemli görüyordu. 1452

120 D. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, s. 399.

yılı Mayıs ayında Kiev kardinali Isidoro'yu bu gibi seramonilerin yapılmasını takip etmek üzere Konstantinopolis'e yolladı. Kendisi papanın temsilcisi olarak bu işi izleyecek ve gerekli organizasyonu yapacaktı.

Bizans imparatoru bu iç meselelere odaklanırken en büyük rakibi olan Osmanlıların durumunu da şüphesiz yakından takip ediyordu. Osmanlı tahtına aday olabilecek bir Osmanlı şehzadesi yanındaydı. Hatta Orhan'ı şimdi daha etkili bir koz olarak kullanmayı düşünmekteydi. Bu sıralarda Balkanlar'da Macarların elinde bulunan Davud adlı bir başka şehzade daha ortadaydı[121], ama onun bu anlamda bir etkisi olamayacağı açıktı. Orhan şimdi imparatorun elinde mühim bir araçtı ve bir ölçüde de onun güvencesiydi. Konstantin, II. Murad'ın vefatı ve yerine oğlu Mehmed'in geçişini öğrendiğinde sevinip sevinmeme konusunda kararsız kalacaktı. Zira yeni tahta çıkmış genç padişah çok da tecrübesiz gözükmüyordu; çünkü kendisi Mora despotu olarak bulunduğu sırada muhtemelen henüz çocuk yaştaki Mehmed'in durumundan haberdar olmuştu. II. Murad ne de olsa daima barışçı bir siyaset izlemişti, Halil Paşa'nın ihtiyatlı politikasını da biliyordu. Fakat Turahan Bey ve ona bağlı uç beyleriyle ciddi bir problem yaşamıştı. Genç padişahın onlarla olan münasebetinin derecesini muhtemelen hesaba katıyordu. Yine de genç sultanı tecrübesizliği sebebiyle önemli bir rakip gibi görmüyordu. Ama bunu denemenin ve öğrenmenin yolları da vardı.

Yeni sultanın tahta çıkması üzerine ona gönderdiği elçilerin hemen Orhan kozunu öne sürmüş olmaları, Konstantin'in bu politikalarının önemli bir yansımasıdır. Belki ilk anda yeni bir padişah tahta çıktığında onunla eski anlaşmaları yenilemek adına böyle bir durum olağan karşılanabilir; ancak bunu II. Mehmed'in Karaman Seferi sırasında yeni taleplerin izlemesi, en azından Konstantin'in tecrübesiz Türk sultanını zor duruma düşürerek nasıl davranacağını

121 Jorga, I, s. 365. Davud'un Düzme Mustafa'nın oğlu olduğu belirtilir. O sırada bir başka Davud daha vardı ve Savcı Bey'in oğluydu (Ayrıca bk. H. İnalcık, *Fatih Devri*, s. 106).

görmek istemesinin bir sonucudur. Konstantin bu şartlarda çok da yanlış bir siyaset takip etmemiştir. Onun meseleyi tırmandırıcı hareketlerini hatalı bir siyaset olarak yorumlamak o dönemin gelişmelerini hesaba katmamak anlamına gelir. Dukas'ın her şey bittikten sonra yaptığı değerlendirme, şüphe yok ki anakronizmdir, konuyu ele alan modern tarihçilerin önemli bir kısmı Dukas'ın bu söylediklerindeki anakronizmi fark etmeksizin kabullenmiş gözükerek imparatorun bu hareketinin çok büyük bir hata olduğuna işaret ederler. Sonradan gelişecek olaylar böyle bir düşünüş için doğrudur; ancak o şartlar içinde imparatordan başka türlü bir davranış beklemek fazla iyimserlik olacaktır.

Konstantin'i endişeye sevk eden şey, gönderdiği elçilere verdiği üstü kapalı tehditlerle dolu talimata genç sultanın cevabı olmuştur. Daha önce de belirtildiği üzere Mehmed bu taleplere cevabı Edirne'ye döner dönmez vereceğini ifade etmiştir. Muhtemelen Konstantin bu serinkanlı cevap karşısında çok şaşırmıştır. Genç bir idarecinin bu beklenmedik olgun davranışı, II. Mehmed hakkındaki kanaatinin değişmesinde önemli bir dönüm noktası teşkil eder. Belki o vakit girişti̇ği işin sonuçlarını kavrayabilmiştir. Gerçekten de II. Mehmed'in Karaman Seferi sonrası Edirne'ye dönüşünün hemen ardından vermiş olduğu tavizleri geri alması, üstelik Anadoluhisarı karşısına düşen kıyıda yeni bir hisarın yapımına teşebbüs etmesi imparatorun son ümitlerini de tamamen kırmıştır. II. Murad'ın 1422 kuşatmasını hatırlayacak kadar yaşı olan Konstantin, şimdi başında bulunduğu bu kadim şehrin yeni bir büyük tehlikeyle karşı karşıya kalmış olduğunu anlamıştı. II. Mehmed hakkındaki kanaatleri ise tamamen değişti; onu güçlü ve tehditkâr bir rakip olarak görmeye başladı.

Bu arada Konstantin tahta çıktığından beri kendisine layık bir eş aramaya başlamıştı. Tahtta bir geleceğinin olmasını şüphesiz kuvvetle arzuluyordu. Daha önce yaptığı evliliklerinden bir çocuğu olmamıştı. Üçüncü evliliğini devletin karşı karşıya kaldığı durum sebebiyle kuvvetli ve zengin bir müttefikin kızıyla yapmak istiyordu. İmparatoru bu mesele de epey meşgul ediyordu. Zor gün-

lerde aday arayışı, danışmanlarının da devreye girişiyle hızlandı. İtalya'ya, Gürcistan'a elçiler yollandı, arayışlar başladı. Aragon kralı Alfons'un yeğenlerinden biri olan Portekiz kralının kızı üzerinde duruldu. Orsini ailesinden bir hanımın dahi adı geçti. Sfrancis ise Gürcistan ve Trabzon'a gitmişti; burada bazı temaslarda bulundu. Gürcistan kralı epey para istediği için devreden çıktı; Trabzon Komnenoslarından IV. Ioannes kızını vermeye istekli göründü. Sfrancis, Trabzon'da iken II. Murad'ın dul eşi Mara'nın yeni sultan tarafından babasının evine yollandığını öğrendi ve hemen aklına imparator için uygun bir eş olacağı düşüncesi geldi. Mara aynı zamanda Trabzon imparatorunun da yeğenlerinden biriydi. Böyle bir evlilik diplomatik açıdan da Bizans ile Osmanlılar arasında bir yeni statü sağlayabilirdi. Fakat Mara'nın biraz ilerlemiş yaşı ve çocuk verememe ihtimali bulunuyordu. Konstantin bu teklifi yine de etraflıca düşündü. Mara'nın babası Brankovic de bu tekliflere sevinmişti ve hayli istekliydi. Ama Mara kendisini manastıra adamıştı; bir "bakire" gibi yaşamayı tercih etmişti, kararını değiştirecek gibi hiç gözükmüyordu. Tekrar Gürcistan kralının kızına dönüş yapıldı; bir evlilik sözleşmesi hazırlandığında ise artık vakit çok geçti; Türkler kapıya dayanmıştı ve Bizans'ın son imparatoru ardında kendisinden hiçbir vâris bırakmadan kuşatmada hayatını kaybedecekti[122].

122 Evlilik meseleleri için bk. D. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, s. 400-401; a.mlf, *The Immortal Emperor*, s. 36 vd.

III
FETİH
İSTANBUL'UN MUHASARASI VE ZABTI

"Ya kal'ayı versin ya başın kaydın görsün"[1]

1) Kuşatmaya Doğru: Hazırlıklar

Edirne'ye dönen Osmanlı hükümdarı II. Mehmed ile payitahtında hayli alevlenen dinî tartışmaların içerisinde kalan rakibi olan Bizans İmparatoru XI. Konstantin, 1452 yılına girildiğinde artık nihai hesaplaşma vaktinin geldiğini anlamış bulunuyorlardı. Şüphesiz yeni gelişmeler her iki taraf için farklı bir seyir gösterecekti. Bu noktada II. Mehmed, hayli maceralı Karaman Seferi'nden döner dönmez Konstantin'in zayıf beklentilerini büsbütün ortadan kaldıracak mütecaviz bir siyasete girişirken, Bizans'ın son imparatoru kadim İkinci Roma için son çanların kimin için çaldığının farkına varmış durumdaydı. Genç rakibinin endişelerini haklı çıkaracak ilk faaliyetleri, başka bir anlam taşımayacak derecelerde açık bir tehdit ihtiva ediyordu. Acaba bu defa kadim imparatorluğun mukadder sonu yaklaşmış mıydı? Pek de kulak vermediği, inanmadığı kehânetler yoksa gerçekten tecelli mi ediyordu? Kıyamet gününe yakın belirecek olan Deccâl şimdi mi zuhur etmişti? Her şeye rağmen acaba son bir ümit ışığı bulunabilir miydi? Hayli sancılı da olsa dinî birleşme sağlandığından Batı dünyası son kertede buranın ilk Hıristiyanların başkenti olduğunu hatırlayarak Hıristiyanlığı kurtarma misyonu ile yeni bir "Haçlı" seferi düzenleyebilecek

1 Tursun Bey, *Târih-i Ebu'l-feth*, s. 47.

duruma gelebilir miydi? Yoksa bu kadim payitahtı "kâfirlerin" insafına mı bırakacaklardı?

Bu gibi düşünceler zihnini meşgul ederken yılgınlık gösterecek bir haleti ruhiye de sergilemiyordu. Bedeli ne olursa olsun son ana kadar şehrini savunma kararı almıştı. Semavi bir mucize beklentisi içinde değildi şüphesiz. Fakat şehir içindeki durumdan endişelenmekte de haklıydı. Birlik karşıtları hayli canını sıkıyordu. Ama iyi bir asker ve idareci olarak her türlü tedbirin alınması gerekliliğine kani idi. Papa ve Batılı devletler nezdindeki diplomatik girişimlere hız vermenin zamanı neredeyse geçiyordu. Şimdi dinî meseleleri öteleyip mukaddes şehrin kurtarılmasını öne çıkarma zamanıydı; ama bunun kendisini hayli sıkıntıya sokacağını bilmiyor değildi. Ancak büyük düşman kapıdaydı, tehlikenin ayak sesleri iyice işitiliyordu. Zira yapmış olduğu siyasi manevralar karşısında genç rakibinin tutumu beklentilerinin hayli üstündeydi, bu da onun çok ciddi, tehlikeli ve mutlaka önlenmesi gereken biri olduğunu açık şekilde gösteriyordu. Yine de atacağı önemli adımlar vardı, bunlara güvenip içindeki ümidin sönmemesine çalışıyordu. Batı'nın kendilerini gözden çıkarmadığını biliyordu, fakat oradaki problem zamanlamadaki gevşeklikti; büyük bir askerî ittifakın oluşturulması, harekete geçirilmesi, masrafların temini ve kaynak arayışları hayli vakit alıyordu. Onun için zaman kazanmak ve bu yolda genç Osmanlı hükümdarını oyalayacak aletleri devreye sokmak iyi olacaktı. Halil Paşa ve muhalif ekibin desteklenmesi gerekiyordu. Yine de en iyisi kendi gücüne inanmaktı ve işi şansa bırakmamak lazımdı, şehrin surları kuvvetliydi, daha da takviye edilebilirdi. Üstelik deniz bu şehrin can damarıydı. Oradan her türlü yiyecek-içecek, silah ve mühimmat takviyesi yapılabilirdi. Tabii bu arada II. Mehmed'in Edirne'deki faaliyetlerini iyi takip etmek gerekiyordu.

II. Mehmed'in içinde bulunduğu durum ise XI. Konstantin'den çok daha farklıydı. Genç hükümdar büyük bir tutkuyla şehri almaya azmetmişti. Bunun altında yatan manevi ve dinî sebepler bir tarafa, siyasi açıdan artık büyük bir oluşum olmaya aday devleti,

parçalanmış yapısından derhal kurtarmak ve Konstantiniye yahut İstanbul etrafında bu iki büyük toprak parçasını birleştirmek hayati bir önem arz ediyordu. II. Mehmed böylesine zor bir işin üstesinden gelebilecek iradeye sahip olduğunun bilincindeydi, kendine güveniyordu; ama hesaba katması gereken başka güç odaklarının var olduğunun da farkındaydı. Onları kontrol etmek ve fetih düşüncesine alıştırmak pek kolay olmayacaktı. Bununla beraber Bizans imparatoru kadar endişeli hiç değildi. Atak kişiliği ve gençliği onu gözü kara bir şekilde meselelerin içine âdeta çekiyordu. Çılgınca hareket etmeyecek, kimseyi dikkate almayacak kadar tecrübesiz bir idareci olmadığını herkese zaten göstermişti. İlk saltanatı sırasında çocukluktan henüz çıkmamıştı ve bu durum etrafındakilere kendi şahsi çıkarları doğrultusunda davranma serbestiyeti vermiş olabilirdi. Şimdi Manisa'daki şehzadelik yılları onu çok değiştirmişti, farklı bir kimliğe kavuşturmuştu. Artık tahtta âsi bir çocuk yoktu; daha bilgilenmiş, belirli ve büyük bir hedefi olan, etrafındakileri iyi tanımış bir devlet adamı olgunluğu içindeki bir hükümdar vardı.

Karaman Seferi'nde karşı karşıya kaldığı meseleler II. Mehmed'e Kostantiniye işine odaklanma yolunda önemli bir fırsat sağlamıştı. Bizans imparatorunun davranışı, açık bir tehdit anlamına geliyordu. Bununla beraber bu durumu lehine çevirebilirdi. Zira artık bütün devlet adamlarına Bizans'ın gerçek yüzünü gösterebileceği yeni bir fırsat yakalamıştı. Etrafındaki sâdık destekçileri, Bizans'ın durumu hakkında onu bilgilendiriyorlardı. Ayrıca Batı'yı mutlaka göz önüne almak gerektiğinin zaten farkındaydı. Daha saltanatının başında güçlü komşularına karşı tavizkâr davranışı, mevcut anlaşmaları yenilemekteki mülâyemeti dikkat çekiciydi;. Ayrıca Batı'da hiç kimse ondan büyük bir tehlike ummuyordu. Henüz çok gençti, Halil Paşa gibi bir tecrübe âbidesi karşısında bu genç hükümdar ne yapabilirdi? Oysa Konstantin onu denemişti ve hiç de sanıldığı gibi biri olmadığını yakından anlamıştı. Her şey Mehmed'in Karaman Seferi sonrasında 1452-1453 devresindeki hızlı ve hakikaten şaşkınlık verici faaliyetleriyle gün yüzüne çıkacaktı.

a) Rumeli Hisarı'nın İnşası Yahut Sonun Başlangıcı

II. Mehmed Edirne'ye döndükten sonra ilk iş olarak kendisini aldatılmış bir mevkiye koyan Bizans imparatorunun taleplerini ele aldı. İmparatora âdil ve şerefli bir çözüm bulunacağı vaadini hemen yerine getirdi. Verdiği karşılık imparatorunki gibi tehdit doluydu. İlk iş olarak vaktiyle tanınan imtiyazları tamamen geri alıp nasıl bir çözüm bulduğunu gösterdi. Dukas'ın yazdıklarına göre, hemen hizmetkârlarından birini göndererek Karasu kesiminden tahsis ettiği gelirleri beş kat artırmak şöyle dursun tamamen kaldırttı. Bu işi yapmakla yükümlü imparatorluk görevlilerini kovdurdu. İmparator bu bağışlanmış yerin gelirini ancak bir yıl alabilmişti[2]. Bu durum her şeyi açıklıyordu. Kesinlikle Mehmed'in Bizans'a karşı yeni bir siyaseti devreye soktuğunu gösteriyordu. Bizans imparatoru oynadığı siyaset oyununa böyle bir cevap almıştı; endişelerini de zaten bu yapılanlar tam anlamıyla haklı çıkarmıştı. II. Mehmed'in bu karşı hamlelerine devam edeceği belliydi. Nitekim az sonra bir yenisi devreye sokuldu.

Bizans imparatoruna yönelik bu hareketin doğrudan Kostantiniye'yi hedef almış olma yolunda atılmış bir adım olarak yorumlanması, sonradan olaylara bakıldığında yanlış görünmez. Fakat o an için Edirne'de II. Mehmed'in karşı cephesindekilerce hiç de böyle anlaşılmamış olabilir. Onları asıl teyakkuza geçiren husus, çeşitli hazırlıklara yönelik faaliyetler yanında Anadolu Hisarı karşısına yeni bir hisarın yapımı kararıdır. Muhaliflerin durumu tam olarak ancak bu inşaat vesilesiyle anlayıp gizli veya aleni şekilde padişahın karşısına dikildiklerini tahmin etmek kolaydır. Bizans imparatoru için aynı durum vâriddir. Konstantin, Mehmed'in ikinci büyük hamlesi geldiğinde, bütün korkularında ne kadar haklı olduğunu acı bir şekilde kavrayacaktır.

Osmanlı kaynaklarında bu devrede ne gibi hazırlıklar yapıldığı konusunda hemen hiç bilgi bulunmaz. Eserini II. Bayezid

2 *Tarih*, s. 210.

döneminde yazan İbn Kemal, ilginç bir şekilde Karaman Seferi'ni anlattıktan sonra birden tekrar başa dönüş yaparak II. Mehmed'in vezirlerinden söz eder; onun Uzguroğlu İsa'yı azlederek yerine İshak Paşa'yı tayin ettiğini, hemen sonra da onu Menteşeili'nde meydana gelen isyan hareketini bastırmakla görevlendirdiğini, Menteşeoğlu İlyas'ın kaçarak kendisini Rodos Adası'na güçlükle attığını bildirir. Ardından da 1451'de muhtemelen Karaman Seferi'ne çıkılmadan önce Tunca kenarında yeni bir saray inşasını başlattığını, Karaman'dan döndükten sonra ise bu inşaatın 1452'de tamamlandığını yazar. II. Mehmed bunun tarih kitabesini Veliyüddinoğlu Ahmed Paşa'ya tevdi etmiş, o da şu beyti kaleme almıştır:

"Bünyad-ı sarayına budur ahsen tarih/ Kim ide mübârek tapuna hayy-ı tuvânâ".

Yine meşhur âlimlerden Hızır Bey bir kaside yazmış, başka şairler de birçok tarih düşürmüştür[3]. Farklı bir bilgi olarak Kritovulos, sarayın Rumeli Hisarı'nın inşasından sonra yaptırıldığını belirtir[4]. Muhtemelen sarayın inşasının başlaması İbn Kemal'in belirttiği gibi olmalıdır. Tamamlanması ve oturulacak hale gelmesi Rumeli Hisarı'nın inşasının hemen ardındandır.

İbn Kemal yine Mehmed'in oğlu Mustafa'ya Saruhan sancağının verildiğini ve onun Manisa'ya gönderildiğini, diğer oğlu Bayezid'in ise Amasya'ya yollandığını belirtir[5]. Bununla beraber bu bilgilerin sıhhati şüphelidir. Zira Mustafa o sıralarda 1-2 yaşlarındadır. Bayezid ise henüz 4-5 yaşlarında olmalıdır. Bundan dolayı burada tarihçinin bir takdim-tehir yaptığını anlamak zor değildir. Her iki şehzadesi de İstanbul'un fethi hazırlıkları ve kuşatma sırasında Edirne Sarayı'nda anneleriyle birlikte bulunuyorlardı. Sancağa çıkışları çok sonra olacaktı.

3 İbn Kemal, VII. Defter, s. 21-26.
4 *İstanbul'un Fethi*, haz. M. Gökman, İstanbul 1967, s. 26.
5 VII. Defter, s. 27.

II. Mehmed'in Edirne'de hazırlıklar tahtında ilk belirleyici faaliyeti hiç şüphe yok ki Rumeli Hisarı'nın inşasıdır. Osmanlı kronikleri yukarıda da temas edildiği gibi hisar yapımı kararını Karaman Seferi sonrası Gelibolu'nun Latinler tarafından kapatılmış olması dolayısıyla Anadoluhisarı'ndan karşıya geçildikten sonra alındığında müttefiktirler. Fâtih'in tarihini Osmanlı tarafından bakışla yazan çağdaş müellif Kritovulos ile Bizans tarafından olayı anlatan Dukas, Rumeli Hisarı'nın inşası konusunda epey tafsilat verirler. Hem bu kaynakların hem de daha az bilgi ihtiva eden muasır Osmanlı kroniklerinin birleştikleri temel nokta, II. Mehmed'in bu hisarı yaptırmasındaki temel gayenin İstanbul'un can damarı olan Boğaz'ın trafiğini kendi kontrolü altına alma planıdır. Kritovulos'un, "iki kıt'ayı birbirine bağlamak, iki deniz arasını kesmek ve gerek karadan karaya ve gerek denizden denize geçişe mani olmak, oralardan yabancı ayağını kesmek lüzumuna kani olduğunu" belirttiği genç hükümdar, bunu makul şekilde Bizans imparatoruna da anlatma gereği duymuştu. Aleni düşmanlık göstermeyerek serinkanlı bir yaklaşım içinde inşaatın sebeplerini imparatora izah etmişti. Zira seçilen yer stratejik açıdan çok dikkat çekiciydi; daha önce atası Yıldırım Bayezid'in yaptırttığı Anadolu tarafındaki Güzelcehisar'ın neredeyse tam karşı yakasına düşüyordu. Bu kesim Osmanlıların sık sık Anadolu'ya ve Rumeli'ye geçtikleri yer olduğundan tam bir denetim altında tutuluyordu. Gelibolu ciheti buraya göre daha emniyetsiz bir durumdaydı. Orada bir Osmanlı filosu olduğu halde zaman zaman civardaki adalarda bulunan üsleri kullanan Latin gemileri buranın kontrolünü rahatlıkla sağlayabiliyorlardı. Savaş anlarında bu durum daha da bariz şekilde kendisini gösteriyordu. II. Murad ve en son Karaman Seferi dönüşü bizzat genç hükümdar bu sıkıntıyı yaşamıştı. Şimdi Rumeli Hisarı'nın yapımıyla rahatlıkla karşıdan karşıya geçilebilecek bir "köprü" vücuda getirilmiş olacaktı.

Bu gerekçeler son derece makul gibi gözükmekteydi. Zaten Mehmed'in de Bizans imparatoruna cevabı bunların üzerine kurulu olacaktı. Mehmed böylece Rumeli Hisarı'nın yapımıyla Bizans im-

paratoruna gizli bir mesaj da vermiyor değildi. Dukas'ın yazdıkları doğru ise bu durum bütün civardaki Bizans tebaası üzerinde büyük bir üzüntü ve acıya yol açmıştı. Şöyle diyorlardı:

> "... bu acı haberi öğrendiklerinde İstanbul halkı ve Asya ile Trakya'nın ve Adalar'ın Hıristiyanları çok büyük üzüntü duydular, kuruyup kaldılar. Kendi aralarında konuşurken söyleyebildikleri tek şey şuydu: Şimdi kentin sonu geldi, şimdi soyumuzun felaket çanları çalıyor, şimdi Deccâl'in hükümdarlık zamanı geldi, ne yapacağız, ne olacağız, Tanrım canımızı al ki kullarının gözleri kentin felakete uğradığını görmesin, asla senin düşmanların kentin koruyucu azizleri neredeydi demesinler. Bunu yalnız kent halkı değil; Anadolu, Adalar ve Rumeli'nin bütün Hıristiyanları feryatla ağlayarak söylediler"[6].

Gerçekten bütün Bizans tebaası nazarında Dukas'ın belirttiği gibi bir kötümser hava hâkim miydi, bunu söylemek zordur. Yazarın dramatik anlatımını hakikatte böyle olduğu değil de eserine üslup zenginliği katma ve olayı zaten bilen okuyucu üzerinde derin bir tesir icra etme fikrinin bir yansıması şeklinde mütalaa etmek daha doğrudur.

II. Mehmed, 1451-52 kışını Edirne'de Anadolu ve Rumeli'den 1000 inşaat ustası, bir o kadar işçi ve kireççi sevki için emirler yollamakla geçirdi. Bahar mevsimi geldiğinde bütün gerekli inşaat malzemeleri tespit edilen yere yığılacaktı. Emirleri sür'atle yerine getirildi, her türlü taş, kereste, demir vb. temin edilerek sevkiyatı yapılıyordu. Kritovulos ve Dukas bu hazırlıklardan haberdar olan Bizans imparatorunun II. Mehmed'e bir elçi heyeti yolladığını belirtirler. Bu defa elçiler tahsisatın kesilmesinin sebebini öğrenmek veya öncekinden daha fazla artırılmasını talep etmek gibi bir amaçla gelmemişlerdi. Bu hazırlıkların aslında İstanbul hedefinin bir parçası olduğunu anlayan imparator, şimdi aradaki anlaşmalara uyulması ricasında bulunuyordu. Elçiler aradaki dostluktan ve anlaşmalardan bahsederek, o vakte kadar hiçbir selefinin aklına

6 *Tarih*, s. 210-211.

şehrin surları önünde bir kulübe bile yapmayı düşünmezken şimdi bir kale inşa edildiği, iş savaşa varacak gibi göründüğü hallerde ise bunun uzlaşmayla halledildiğini, vaktiyle Anadolu yakasında hisar yapılmasına izin verilmesinin sebebinin bu kesimde Türklerin yoğun bulunması ve o vaktin padişahının imparatoru baba gibi benimseyerek müsaade alması olduğunu söylemişler ve devamla şöyle demişlerdi:

> "Şimdi ise her işin yolunda gittiği halde kuşkuya hiç yer olmaksızın görüyoruz ki Karadeniz'i Frenklerin geliş-gidişine kapamayı ve geçen gemilerden aldığımız gümrük vergisinin akışını engellemeyi ve şehri ablukaya alarak açlık içine düşürmeyi amaçlamaktasın. Bu sebeple senden ricamız tasarılarını değiştir, senin daha önce babanla, o değerli hükümdarla olduğumuz gibi içten dostlarınız olarak kalacağız, ayrıca haraç ödememizi istiyorsan onu da öderiz"[7].

Dukas'ın bu anlattıkları biraz daha özet halinde neredeyse aynen Kritovulos'da da yer alır ve böylece bu tekliflerin tarihî bir gerçeği yansıttığı kolayca tahmin edilebilir. Şu halde imparatorun eski havasının artık tamamen değiştiği; genç rakibinin epey "dişli" çıktığını anladığı söylenebilir. Alttan alır tarzda eski anlaşmalardaki maddeleri hatırlatması, üstelik daha önceki iki anlaşmada sözü geçen tahsisattan hiç bahsetmemesi anlamlıdır. Aksine bunun yerine haraç ödeme teklifinde bile bulunmuştur. Bu teklifler amaçları uğrunda son derece kararlı hareket eden Mehmed ve yanındaki adamları için hiçbir anlam ifade etmemiş gözükmektedir. Belki Halil Paşa ve ekibi genç hükümdarın tehlikeli bir maceraya atılmaktan, imparatorun tavizleri karşılığında vazgeçeceğini düşünmüş bulunabilirler. Halil Paşa bu anlamda padişah nezdinde devreye dahi girmiş olabilir. Fakat elçilere II. Mehmed'in cevabı pek de diplomatça olmayacaktır:

> "Ben şehirden bir şey kazanmadım. Zaten ondan kendisini çevreleyen surlar dışında hiçbir şey kalmamıştır. Ancak ben Boğaz'da

7 *Tarih*, s. 211.

bir kale yapmak istersem şehrin beni engellemeye hakkı yoktur, her şey benim kudretim altındadır".

II. Mehmed bir gözdağı verircesine bunları söyledikten sonra babasının Varna Seferi için Boğazlar'dan geçerken karşı karşıya kaldığı zorlukları anlatıp bizzat imparatorun kürekli gemilerinin onu önlemeye çalıştığından söz etmiş, hatta Haçlıların Osmanlı topraklarında yaptıkları talan ve yağmadan dolayı Bizanslıların çok sevindiklerini bildiğini, Edirne'de ilk hükümdarlığı sırasında buna şahit olduğunu bile dile getirmişti[8].

Bunları söylemekteki maksadı elçilerin aradaki barışın hiç bozulmadığı yolundaki söylemleriydi ve babasının barışçı politikasına yaptıkları atıftı. Bu yüzden II. Mehmed babasının yaşadığı zorluklar karşısında ve birçok tehlikeyi atlattıktan sonra Anadolu Hisarı'nın karşısına bir kale yaptırmaya yemin ettiğini, ama ömrünün buna vefa etmediğini, şimdi onun bıraktığı işi kendisinin tamamlayacağını bildirmişti. Ardından da şu sert sözleri söylemekten herhangi bir beis görmemişti:

"Beni ne diye durdurmak istiyorsunuz, benim kendi ülkemde dilediğimi yapma hakkım yok mu? Haydi gidin imparatora şunu söyleyin. Şimdiki sultan daha öncekilere benzemiyor, onların yapamadıklarını bu sultan kolayca gerçekleştirebilmektedir. Hatta onların yapmayı istemiş olmadıklarını dahi. Bundan sonra bu iş için konuşmaya gelenlerin diri diri derilerini yüzdüreceğim"[9].

Bu sert ifadelerin böyle olup olmadığını bilemiyoruz. Yalnız Kritovulos elçilere padişahın "Sizler haddiniz çerçevesinde kaldığınız ve bizim işlerimize karışmadığınız, fazla bir şey yapmadığınız takdirde ben ne barışı bozar ve ne de böyle bir harekette bulunurum" tarzında daha mutedil bir lisan kullandığını belirtir[10] ki bu sonuncu ifadeler daha doğru olmalıdır.

8 *Tarih*, s. 211-212.
9 *Tarih*, s. 211-212.
10 *İstanbul'un Fethi*, s. 21-22.

Anlaşılan şudur ki II. Mehmed, imparatora kendisine göre bu şekilde âdil bir cevap vermiş oluyor ve "sözünü tutmuş" bulunuyordu. İmparatorun bu karşılığı beklediği kolayca tahmin edilebilir. İmparator bu üçüncü diplomatik teşebbüsünden artık tam anlamıyla şehrinin hedeflenmiş olduğu sonucunu rahatlıkla çıkarabilirdi. Elçilerin anlattıklarını dinlediğinde idarecileriyle bir durum değerlendirmesi yapmış olmalıdır. Bu diplomatik teşebbüsün ne zaman yapıldığı konusunda bir tarih yoktur. Yalnız Sfrancis 1451 yılı Eylül ayında II. Mehmed'in gelip Asomaton mevkiinde bir kale inşa etmek istediğine dair kulaktan kulağa yayılan bir haberden söz eder. Muhtemelen bu tarih Karaman Seferi dönüşüne denk düşer. Daha o vakit haberin imparatorluk sarayına ulaştığı açıktır. Hatta imparator eğer II. Mehmed anlaşmalara sadık kalmazsa onun faaliyetlerini kısıtlamak için bir temsilcinin Avrupa'ya "Batı'nın efendilerine" gitmesi ve yardım istemesi kararını almıştır. Bunun ise Mehmed'den gelecek cevaba göre yapılacağı anlaşılmaktadır. Belki de yukarıda belirtilen cevapları aldığında bu işe karar vermiş, hatta Sfrancis'i Mora'ya kardeşlerinin yanına göndermeyi düşünmüştür. Sfrancis Mora'ya gidecek, imparatorun kardeşlerinden hangisi müsaitse onun payitahta gelmesini temin edecek, oradan başka bir iş için Kıbrıs kralının karısı olan imparatorun yeğenine haber götürecekti[11]. Bu telaş havası içinde imparator bir yandan da Gürcistan prensesiyle izdivaç konusunu gündemine almış bulunuyordu.

II. Mehmed inşaatı başlatmak ve nezaret etmek için 26 Mart 1452'de hisarın yapılacağı yere geldi[12]. Bizanslılar onun Edirne'den yola çıktığını dahi haber almışlar, bu vesileyle de yolların Osmanlılarca kesildiğini öğrenmişlerdi. Gerçekten de Mehmed bir taraftan Gelibolu'daki deniz üssünde bulunan 30 kadırga ve irili ufaklı yük gemilerini Boğaz'a yönlendirdiği gibi kendisi de yanında vezirleri ve askerleri olduğu halde inşaat alanına ulaşmıştı. Kritovulos'a inanmak lazım gelirse, inşaatın yapılacağı sahayı bizzat kendisi

11 *Yorgios Sfrancis'in Anıları*, s. 248.

12 *Yorgios Sfrancis'in Anıları*, s. 270.

seçmiş, Boğaz'ın en dar yerini ölçtürmüş, hisarın ebadını ve sınırlarını kendisi belirlemiş, kısaca hisarın inşaatıyla ilgili bütün teknik işlerle yakından ilgilenmişti[13]. Hisarın her bir bölümünün yapımını vezirleri arasında paylaştırmıştı. Halil, Saruca, Şehabeddin ve Zağanos paşalar bu işe nezaret edeceklerdi[14]. Dukas'a göre Halil Paşa, deniz tarafındaki surlar ile oradaki büyük burcun yapımı ve iç kalenin düzenlemesi işi ile vazifelendirilmişti. Öyle anlaşılıyor ki inşaatın en önemli bölümleri bizzat onun kontrolü altında bulunmaktaydı. Böylece II. Mehmed, babasının eski vezirine büyük bir sorumluluk vererek onu yapacağı işlerin tam anlamıyla içine çekmekte bir beis görmüyordu. İnşaatın kara tarafındaki bir burcu ve köşesi Zağanos'a, üçüncü köşede bir burcun yapımı Saruca'ya tevdi edilmişti. Bu üç burcun her biri kendisini savunacak ölçüde müstahkem şekilde yapılmıştı. II. Mehmed ise surların ve geri kalan kısmın inşasına nezaret edecekti[15]. Hızla başlayan ve aynı şekilde sürdürülen inşaat işinde yapı malzemeleri, daha doğrusu taşlar, hem Anadolu yakasından hem de şehrin etrafındaki bazı harabelerden temin ediliyordu. Yine Dukas, Byzantion'un bulunduğu yandan yıkıntı halindeki büyük kiliselerin taşlarının alınıp taşındığını, hatta baş melek Mikail'e adanmış kilisenin kalıntısından sütunlar alınırken Konstantinopolis halkından bazılarının öfkelenerek Türkleri engellemek için sur dışına çıktıklarını, ama hepsinin yakalanıp öldürüldüğünü bildirir[16].

Rumeli Hisarı'nın inşası sırasındaki bu olay, Osmanlı kaynaklarında yer almamakla birlikte, gelecekteki mücadelenin ilk habercisi olma özelliği taşıması bakımından önemlidir. Ayrıca hisar inşaatının şehir tarafında büyük bir düşmanlık olarak algılandığının da açık göstergesidir. Hisarın yapım şekli ise daha çok denizden geçecek gemileri engellemeye yönelik bir şekil arz etmektedir. Üstelik burçların konumu kara tarafına da tam anlamıyla hâkim olmak

13 *İstanbul'un Fethi*, s. 23-24.
14 İbn Kemal, VII. Defter, s. 34.
15 *Tarih*, s. 213-214.
16 *Tarih*, s. 214.

düşüncesinin bir ürünüydü. İlk büyük burçları Mayıs ayına doğru bitirilen hisarın inşaatı Ağustos ayında tamamlanmıştı[17]. Yaklaşık dört ay süren hisarın içine gerekli bütün teçhizat ve silahlar konuldu. Özellikle ateşli silahlar öyle yerleştirilmişti ki hisarın önünden geçen bir küçük kayık bile bunların ateşinden kurtulamazdı. Kritovulos büyük topların surun altına, deniz kenarına yerleştirildiğini, çapraz atış sistemi içinde sağ ve sola yönlendirildiğini, daha yukarıya yerleştirilenlerin güllelerinin denizin ortasına yetiştiğini; eğer sektirme sistemiyle ateşlenirlerse karşı kıyıya kadar rahatlıkla erişebildiklerini anlatır[18]. Fethe şahit olan Tarihçi Tursun Bey ise deniz tarafındaki surlara yirmi top yuvası (denize açılır yirmi kapı) yapıldığını ve bunlarla Boğaz'ın kesildiğini haber verir[19]. Dönemin bir başka kaynağı olan Angielello da hisara on sekiz top yerleştirildiğini belirterek bir ölçüde Tursun Bey'in bilgisini doğrular[20].

Bu anlatılanlardan çıkan sonuç hem hisarın inşa tarzının ve hem de askerî tahkimatının II. Mehmed ve kurmaylarının planlama yeteneklerinin açık bir göstergesi olduğudur. Topların yerleştirilme şeklinin icra edilecek yeni atış teknikleri bakımından dikkat çekici olduğu da anlaşılır. Bu durum atışların en ince ayrıntısına kadar hesaplandığının ilk önemli örneğini oluşturur. İleride İstanbul'un surlarına yönelik top atış şekillerinin o sırada öğrenildiğine dair bazı kaynaklarda yer alan bilgilerin ne kadar isabetsiz olduğunu bu örnek tartışmasız olarak ortaya koyar. Üstelik II. Murad'ın Varna Seferi için Boğaz'dan geçerken burada kendisini engellemeye

17 E. H. Ayverdi, "Rumeli Hisarı ve İstanbul'un İlk Osmanlı Kitabesi", *Fatih ve İstanbul*, I/1 (1953), s. 63-68. O sırada İstanbul'da bulunan Barbaro inşaatın Ağustos ayında tamamlandığını bildirir. *İstanbul'un Fethi* (Pertusi), I, 99; krş. *Kostantiniye Muhasarası Ruznâmesi*, trc. Ş. Diler, İstanbul 1976, s. 15. Keza Rumelihisarı'nın inşası ve askerî önemi için genel olarak bk. H. Dağtekin, "Rumeli-Hisarı'nın Askerî Ehemmiyeti", *Fâtih ve İstanbul*, I/1 (Mayıs 1953), s. 117-137; I/2 (Temmuz 1953), s. 177-191.

18 *İstanbul'un Fethi*, s. 25.

19 *Tarih-i Ebu'l-feth*, s. 44-45.

20 *Fatih Sultan Mehmed*, s. 28.

çalışan Haçlı gemilerine karşı kullandığı top atışlarının da hayli etkili olduğu bilinmektedir.

Rumeli Hisarı'nın yapılması II. Mehmed için büyük hedefine ulaşmadaki en önemli adım olmuştu. Şimdi hem Bizans'ın durumunu test etmek hem de kendi vüzerasına ve ileri gelenlerine bu büyük amacını anlatmak zamanı gelmişti. Hisarın inşaatı sırasında etraftaki Bizans köylüleriyle olan münasebetlerde ciddi bir gerginlik olacağı âşikârdı. Şehir tarafından da bu amaçla bazı engelleyici tedbirlere başvurulması beklenebilirdi. Bu gibi hareketler aslında onun amaçlarına hizmet edecek, aradaki sulhun bozulmasının ârizî, görünür sebeplerini oluşturacaktı. Bunları da bahane ederek Bizans'a karşı savaş açma meselesini kendi idareci ve askerlerine daha rahat izah edebilecekti. Ancak Edirne'ye dönmeden önce etrafı iyice keşfetmek üzere sık sık dolaşmaya çıkıyor, muhtemelen bu sırada kuşatma planlarını zihninde canlandırmaya çalışıyor ve mahrem, yakın adamlarıyla bu hususta fikir teatisinde bulunuyordu.

Angielello, onun Rumeli Hisarı inşaatının tamamlanmasından sonra şehir yakınlarına geldiğini, surlara bir mil mesafede otağını kurduğunu, iki gün kaldığını, oradaki tepeden şehri iyice tarassut ettiğini, içeride olan biteni gördüğünü, imparatorun ise ona her gün yiyecek, içecek ve hediyeler yolladığını, II. Mehmed'in de yeni yapılan hisara gidip gelirken imparatora karşı büyük bir dostluk gösterdiğini beyan eder[21]. II. Mehmed'in şehir civarında bulunması aslında daha önce de temas edildiği gibi imparatoru çok telaşlandırmıştı; hisarın inşaatı devam ederken Türk askerleri ve inşaat ustalarıyla civardaki köylüler arasında çıkan olaylar zaten aradaki münasebetleri gergin hale getirmişti. Muhtemelen Angielello bu olaylardan habersiz şekilde II. Mehmed ile XI. Konstantin arasındaki ilişkileri sulh havası içinde göstermeyi tercih etmiştir.

Öyle anlaşılıyor ki Bizans İmparatoru çaresizlik içinde olup biteni takip etmeye çalışıyor, aradaki barışın korunması için diplomatik teşebbüslere girişmeyi daha uygun buluyordu. Angielello'nun an-

21 *Fatih Sultan Mehmed*, s. 28-29.

lattıkları da bu çerçeve içinde değerlendirilebilir. Nitekim Dukas'a göre II. Mehmed'e bir mektup yollayarak hasat mevsimi olduğundan Türk atlıları ve inşaat çalışanlarının hisara gelip giderken etraftaki ekinlere zarar vermemesi için önlemler alınması ricasında bulunmuş; köylüleri koruyacak muhafızlar görevlendirmesini istemişti. Hatta II. Mehmed'i yatıştırmak için ona çeşitli armağanlar, yiyecek ve içecekler göndermişti. II. Mehmed de derhal muhafızlar çıkartarak hayvanlarını otlatmak için köylülerin tarlalarına salıverenlerin engellenmesini, eğer Rum köylüler bunlara sert müdahalede bulunurlarsa onlara da karşı koyulmasını emretmiştir[22].

II. Mehmed muhafızlığını Firuz Bey'e bıraktığı hisarın inşasının tamamlanmasının ve gerekli keşifleri yapmasının ardından güz başında, muhtemelen Eylül ayında Edirne'ye dönme hazırlıkları yaptı. Bu sırada Bizans imparatoruyla aradaki gerilim henüz tam anlamıyla su yüzüne çıkmamıştı. Gerçi yukarıda sözü edildiği gibi ilk çatışmalar taş tedariki sırasında yaşanmıştı, fakat bu ârizî bir vukuat gibi telakki edilmiş, tıpkı Rum köylülerinin tarlalarının korunması meselesi gibi her iki tarafça fazla büyütülmemişti. Ancak Edirne'ye dönüş sırasında meydana gelen bir olay, aradaki bütün bu zoraki anlaşmayı ve sulh ortamını tam anlamıyla sarsacaktı.

Tursun Bey, hisar emri tamam olduktan sonra padişahın "saadetle" payitahtı olan Edirne'ye dönerken, hareket esnasında kapı halkından bazıları ile Rum çobanlar arasında bir "kasap savaşı"nın vuku bulduğunu belirtir ve şöyle yazar:

> "Çün hisâr emri tamam oldu, sa'âdetle dârüssaltana Edirne savbına göç buyurdu. İttifak göç esnasında meğer kapı halkından birkaç yiğit güç tariki ile İstanbul çobanlarından koyun istemişler, arada kassab savaşı vâki' olmuş. İstanbul meredesinden asker-i sultanî göçünün temaşasına çıkmış ba'zı sarhoş kâfirler araya girip tarafeynden kılıçlar çekildi ve davarlar kovuldu. Bu hâdis olan gubâr-ı

22 *Tarih*, s. 214-215.

cengi ehl-i kal'a izhâr-ı adâvet zann edip bî-teemmül yağılık çanların çaldırıp kapıların yaptırıp yağı oldular"[23].

Anlaşılacağı üzere Tursun Bey, dönüş sırasında taraflar arasında ciddi bir hadisenin vuku bulduğunu, hatta bu yüzden her iki tarafın bunu aradaki sulhun bozulması olarak anladığını açık şekilde belirtir. O kadar ki sulhun bozulduğunu düşünen Bizans tarafının surların kapılarını kapattırıp o sırada hiçbir şeyden habersiz şehirde gezmekte olan bazı Osmanlı askerlerini esir aldıkları, Bizans imparatorunun sonradan hatasını idrak ederek özür dilemeye çalıştığı, ancak bu defa bunu II. Mehmed'in kabul etmediği, böylece artık aradaki köprülerin iyice koptuğu dahi ileri sürülür. II. Mehmed özür için gelen elçiye şu sert cevabı vermiştir:

"Tekfur-ı kefûr bî-te'emmül nakz-ı ahd edüp dostluk cüllâbına sûyı tedbîr halâbı ile mükedder ve müntin etti, özrü makbûl olmaz. Min-ba'd yağılıkdur, ya kal'ayı versün, ya başı kaydın görsün"[24].

Aynı olayı nakleden Tarihçi İbn Kemal ise padişahın Edirne'ye dönmesi sırasında iki taraf arasında sulhun bozulmasına söz konusu hadisenin yol açtığını beyan ederken, biraz daha teferruata girerek koyun satın almak isteyen sarhoş bazı Osmanlı askerlerine Rum çobanların hayvanlarını satmadıklarını, onların ısrarı üzerine aralarında münakaşa ve kavga başladığını, bu sarhoş Osmanlı askerlerinin birçok koyunu parçaladıklarını, bazı çobanları da yaraladıklarını, arkadan gelen ayık arkadaşlarının kavgayı bastırıp bunları ayırdıklarını, fakat haber şehre ulaşınca bir bölük silahlı süvarinin hemen olay mahalline geldiğini, orada kavgayı yatıştırmaya çalışan Osmanlı askerleriyle çarpıştıklarını ve onları yakalayıp hapsettiklerini; ayrıca o sırada şehirde dolaşmakta olan bazı sipahileri de yakalayıp hapse attıklarını belirtir. Bunu haber alan II. Mehmed'in ise çok sinirlendiğini, öte yandan imparatorun hatalı davrandığını anladığında hediyeler yollayarak özür dilediği-

23 *Tarih-i Ebu'l-feth*, s. 46.

24 *Tarih-i Ebu'l-feth*, s. 46-47.

ni, ancak II. Mehmed'in bunu kabul etmeyip kuşatma hazırlıklarını başlattığını da ekler[25]. Bu anlatılanlardan en dikkat çekici husus bazı önde gelen Osmanlı askerinin şehir içinde bulunmaları keyfiyetidir. Barış ortamı içinde iki tarafın ilişkilerinin mahiyetini anlamak bakımından önemli olan bu durum, şehir hakkında Osmanlı tarafına intikal eden istihbaratın nasıl elde edildiğini göstermesi açısından da ilginçtir. Ayrıca yine şehirde çeşitli maksatlarla küçük bir Türk kolonisinin mevcut olduğuna dair karineler vardır.

Dönemin bazı Osmanlı kaynaklarında ise padişahın Edirne'ye hareketi sırasında Akçaylıoğlu Mehmed Bey'in bir miktar kuvvetle şehrin önlerine kadar gelerek bazı Bizanslıları esir alıp hayvanlarını ele geçirdiği bilgisi bulunur[26]. Bu bilginin yukarıda anlatılanlarla ne şekilde telif edilebileceği başlı başına bir meseledir. Burada iki önemli ihtimal vardır. Bunlardan ilki Akçaylıoğlu'nun özellikle Mehmed tarafından esir ve koyun almak için sur etrafına gönderilmiş olması ve sonra da bu olaylara sebebiyet vermesi keyfiyetidir. Eğer böyleyse bu defa genç padişahın Edirne'ye dönerken Bizans tarafını sulhu bozmaya tahrik ettiği gibi bir sonuca ulaşılır. Bu durum şehre kastetmiş olan Mehmed'in rakibini istediği şekilde sulhu bozmaya yönlendirme taktiği olabilir. Yani barışı ilk bozan kendisi olmayacaktır. İkinci ihtimal ise bu olayların zuhuru üzerine intikam almak için Akçaylıoğlu'nun sur önlerine gönderilmiş olmasıdır. Böyle davranmakla Mehmed bir ölçüde rakibine bütün barış kapılarını kapadığını göstermiş ve bir misillemede bulunmuştur. Yine de gerçek durumu anlamak ve barışı kimin bozduğunu tam olarak ortaya çıkarmak pek mümkün gözükmemektedir. Bizans tarafına ait kaynaklarda ise olaylar biraz daha farklı şekilde aktarılır. Bu hususta en ayrıntılı bilgiyi Dukas verir.

Dukas'a göre hadisenin patlak vermesi İsfendiyaroğlu'nun hisar yapımı için gelişi sırasına rastlar. Kale yapımında Mehmed'e yardım için gelen İsfendiyaroğlu, Epibatai (muhtemelen Kumburgaz

25 VII. Defter, s. 38-41.

26 Neşrî, *Cihannüma*, s. 309.

veya Silivri civarında bir kale) denen burcun yanında attan inerek dinlenirken yanındaki askerler atlarını ve topladıkları koyunları tarlalara salmışlar ve ürünlerin mahvına yol açmışlar. Ekinlerin zarara uğradığını gören Rumlardan biri koşup atları tarlasından kovmuş, ama bir Türk sipahi onu engelleyip dövmüş; yardımına koşan diğer köylülerle sipahinin arkadaşları arasında büyük bir kavga olmuş. İsfendiyaroğlu Kaya (İsmail olmalı) Bey de padişaha durumu anlatmış, padişah kızarak ona köy halkını cezalandırmasını buyurmuş. İsfendiyaroğlu tekrar adamlarıyla birlikte gelip tarlalarında çalışmakta olan kırk köylüyü kılıçtan geçirmiş. İmparator durumu öğrenince hemen şehrin kapılarını kapattırmış, içeride rastlantı sonucu bulunmakta olan Türklerin hepsini tutup hapsetmiş, ancak üç gün sonra bırakmış. Zira bu Türkler arasında ileri gelen saray mensupları da bulunmaktaymış. Bunlar imparatorun huzuruna çıkarak: *"Ey imparator ya bizi gün batmadan salıver, o zaman sana minnet duyarız; ya da günbatımı sonrasında sultanın huzurunda olmaz da daha sonra serbest bırakılmış olursak o vakit serbest bırakılmamız bir lütuf değil. Ölüme mahkûm edilmemiz olur, o bakımdan bize acı, bizi şimdi salıver, yoksa salmayacaksan başımızın kesilmesini emret"* demişler; bunları dinleyen imparator da esirleri bırakmış. Sonra Mehmed'e elçiler yollayıp açık şekilde savaş kararlılığını şöyle beyan etmiş:

> "Artık savaşa giden yolu seçmiş bulunduğuna göre seni vazgeçirmek için ne andlar vermekle ne de sana hoş gelecek şeyler söylemekle yapabileceğim şey var; öyle ise dilediğini yap... Eğer senin gönlünde yeniden barış filizlenirse, bunu da hoşnutlukla karşılarım. Ancak şimdiki halde yaptığın andlaşmaları ve ettiğin yeminleri geri al. Ben bundan böyle kentin kapılarını kapalı tutacağım ve içerideki halkı gücüm yettiğince koruyacağım".

Bu sözleri duyan Mehmed ise savaş sebebi sayarak hemen tellal gezdirip sulhun bozulduğunu ilan ettirmiş[27].

27 *Tarih*, s. 215-217.

Dukas'ın anlattığı bu hikâye, Osmanlı kaynaklarındakilerle temelde birleşir, ayrıntıda ise farklılaşır. Sonradan duyduklarını kaleme alan Dukas'ın savaş için tahrik edici davranışların Mehmed'den geldiği tezi çerçevesinde konuyu işlediği, fakat ilginç şekilde imparatoru savaş için kararlılık sergiler bir tarzda tasvir ettiği dikkati çeker. O sırada imparatorun yanında bulunan Sfrancis ise Rumeli Hisarı'nın inşası sırasında savaşın kapıya dayandığını, Osmanlı ordusunun Haziran ayında sur önlerinde görünüp dışarıda bulduğu kimseleri esir aldığını kısaca nakleder. Bu olayların yukarıda temas edilen çarpışmalar olduğuna şüphe yoktur.

Sfrancis ayrıca II. Mehmed'in, hisarın Ağustos ayında tamamlanmasıyla ayın 31'inde oradan ayrılıp şehrin önlerine geldiğini, bir süre durduktan sonra Eylül'ün üçünde Edirne'ye hareket ettiğini, kaldığı iki gün içinde ise şehrin surlarının durumuna ilişkin bilgiler edindiğini yazmıştır[28]. Onun bu kısa ama çok önemli bilgileri, aradaki çarpışmaların, hisarın inşasının bitimi sırasında meydana geldiğini açık şekilde ortaya koyar. Mehmed buradan ayrılmadan önce aradaki sulh artık tam anlamıyla bozulmuştur. En azından Bizans tarafındakilerin algısı böyledir. Osmanlı tarafı da artık açık şekilde şehri hedef olarak aldıklarını onlara göstermişlerdir.

Mehmed Edirne'ye dönüp 1452 yılının Eylül ayından itibaren kuşatma hazırlıklarını tam anlamıyla başlatır ve bunun alt yapısını oluşturmaya çalışırken Bizans imparatoru Konstantin, o tarihten daha altı ay öncesinde surları itinayla tamir ettirmiş, yakınlarda yaşayan köylüleri şehrin içine aldırmış, biçilmiş buğdayı harmanlama gerekçesiyle yine şehre nakletmiş bulunuyordu[29]. Mehmed ise yeni yaptırttığı hisarın kumandanı olan Firuz Ağa'ya Boğaz'dan geçecek olan gemilerin cinsleri ve bayrakları ne olursa olsun mutlaka yelken indirmeleri ve durmaları, gereken vergiyi ödemeleri, aksi takdirde top ateşine maruz kalacakları hususunda uyarılması talimatını vermişti. Bu durum sadece Bizanslıları ilgi-

28 *Yorgios Sfrancis'in Anıları*, s. 271-272.

29 Dukas, *Tarih*, s. 217.

lendirmiyordu; Karadeniz'e açılan İtalyan şehir devletleri için de büyük bir zorluk ortaya koyacaktı. Venedik ve Ceneviz gemileri dahi bundan etkilenecekti. Verilen talimat Osmanlı gemilerini dahi içine alıyordu. Geçen geminin kendisini hisardakilere tanıtması gerekmekteydi. Firuz Ağa'nın emrinde bu sırada 400 yeniçeri görev yapıyordu[30]. Bunların bir bölümünün ateşli silahlar kullanmakta oldukları kolayca tahmin edilebilir. II. Mehmed böylece Boğaz üzerindeki hâkimiyetini açık şekilde bütün Batılı devletlere de göstermiş bulunuyordu.

b) Edirne'de Hazırlıklar ve Siyasi Gerilim

II. Mehmed'in 1452 yılı Eylül ayının ikinci haftasında Edirne'ye gelişinden ertesi yılın Mart ayına kadar geçen yaklaşık altı aylık bir süre boyunca hummalı bir faaliyet yürüttüğü bilinmektedir. Edirne'ye döndüğünde sadece kendisi ve yakın adamlarının bildiği Bizans'ı ele geçirme niyetini artık diğer idareciler ve askerler yanında halk da öğrenmişti. Bu altı aylık dönem zarfında Edirne'de ne gibi hazırlıkların yapıldığına dair Osmanlı kaynaklarında hemen hiç ayrıntı yoktur. Yalnız Kritovulos bu dönemi nispeten mufassal olarak nakleder, Mehmed'in karşı karşıya kaldığı meseleler hakkında da ipucu verir.

Kritovulos'a göre Edirne'ye dönen Mehmed, şehrin dışında Meriç yakınlarında bir kasır inşa ettirmiş; bu arada da Konstantinopolis'i alma işi bütün zihin dünyasını âdeta ele geçirmişti. Öncelikle bu fikrinin herkesçe kabulü gerekiyordu. Zaten Bizans İmparatorluğu ile köprüler tamamen atılmış durumdaydı. Genç padişah özellikle Konstantiniye'nin fethi müjdesiyle ilgili dinî tebşiratın etkisi altında bulunuyordu. Bazı keramet sahibi şahıslar onu bu yolda desteklemekteydi[31]. Kritovulos bunların kimler olduklarını belirtmese de özellikle Mehmed'in hocası Molla Gürani ve Molla Hüsrev yanında muhtemelen irtibat kurduğu Akşemseddin ilk anda hatıra gelebilir.

30 Dukas, *Tarih*, s. 217-218.

31 *İstanbul'un Fethi*, s. 27.

Mehmed şehrin zaptı işini, sadece kendi beyleri ve kapı halkına değil, dinî çevrelere ve halka da benimsetmeye çalışıyordu. Daha önce bahsedildiği gibi İstanbul üzerinde ciddi bir uğursuzluk motifi yaygındı, çok okunan ilmihal kitaplarında bile bu fetih kıyamet alâmetleri arasında sayılmaktaydı. Bu gibi yaygın inanışın zihinlerde uyandıracağı tereddütleri bertaraf etmek gerekecekti. Zira Halil Paşa ve yakın adamları bu işe mani olmak için her türlü gerekçeyi ileri sürmekte beis görmüyorlardı. Mehmed niyetini açık şekilde duyurduğunda ve hazırlıklara giriştiğinde meseleyi tam anlamıyla vuzuha kavuşturmak ve ayrıca çeşitli kesimlerin desteğini almak için genel bir "meşveret" toplantısı yapmaya karar verdi. Toplantıya bütün devlet büyükleri, vezirler, beyler, askerin ileri gelenleri, ulema ve şeyhler davet edilmişti. Bu davete katılanlar hakkında bilgi olmamakla birlikte Mehmed'in kendisini destekleyecek manevi şahsiyetleri çağırdığından şüphe yoktur. Muhtemelen birçok derviş grubu bu vesileyle Edirne'ye gelmişti.

Bu toplantıda II. Mehmed uzun bir konuşma yaparak niçin böyle muazzam bir işe kalkıştığını anlatmıştı. Kritovulos bu konuşmanın metnini muhtemelen Antik Yunan hitabet geleneğine uygun şekilde uyarlamıştır. Mehmed'in tam da onun yazdığı gibi konuşmamış olduğu kesindir, fakat burada ileri sürülen fikirler, onun olaya nasıl baktığını göstermesi bakımından önemlidir. Mehmed bu hitabında atalarının bu devleti nasıl kurduğunu ve bu hale getirdiğini tarihî olaylardan dem vurarak anlatmış, atalarının her türlü zorluğa göğüs gerdiğini, önlerine çıkan engelleri bir bir ortadan kaldırdığını, barışta ve savaşta tam bir üstünlük örneği sergilediklerini, can, mal, silah, gemi vb. bütün varlıklarını feda ettiklerini, bu sayede kendilerine mükemmel bir devlet bıraktıklarını söylemişti. Ardından atalarının mirasını korumanın boynunun borcu olduğunu, hayırsızlık göstermeyeceğini belirtip sözü İstanbul'a getirdi. Burarın boş ve harap bir halde olduğunu, Bizanslıların sürekli olarak pusuya yatıp kendilerini zora düşürmek için uğraştıklarını ve fırsat kolladıklarını, babası zamanındaki savaşlarda Haçlı birliklerini nasıl üzerlerine sevk ettiklerine hepsinin şahit olduklarını anlattı. Şehri

almanın öneminden bahsetti, buranın açık ve gizli şekilde her kötü işe kalkıştığını belirtti. Ardından da artık durumun dayanılmaz hale geldiğini, olup biteni onlara anlatmak için bu toplantıyı düzenlediğini, kendi fikrinin ne yapıp edip büyük bir şevkle savaşa hazırlanmak olduğunu belirterek şöyle dedi:

"Sözün özü bu şehri devletimize katmayı isterim. Bunu başaramazsam devleti de bunun için kaybetmeyi dahi göze aldım. Bu şehri alırsak kudretimiz daha da artacaktır, fakat elimizde olmadıkça da şimdiki halde kaldıkça da hiçbir şey ümit edemeyiz. Çünkü onlar her zaman müttefikler edinerek bizi zor duruma düşürme hesabı yaparlar. Hele şehri daha iyi koruyacak ve teçhiz edecek kuvvetli bir devlete bırakırlarsa o vakit durum daha da vahim hale gelebilir. Bundan dolayı biz artık lafı bırakıp bütün kuvvet ve kudretimizle şehre hücum etmeliyiz. Bu şehri tamamen ortadan kaldırarak surlarını yerle bir ederek tehlike ve tehdidinden kurtulalım. Yahut orayı doğrudan hâkimiyetimiz altına alalım".

Bu sözlerden sonra Mehmed konuşmasını sürdürerek, yine tarihî hadiselere dönüp Yıldırım Bayezid ve babası II. Murad'ın şehri almak için yaptıkları teşebbüsler sırasında meydana gelen olayları tekrar hatırlattı. O zaman şehrin yardımına güçlü müttefiklerin koştuğunu, içindeki silahlı güçlerin de hayli fazla olduğunu belirttikten sonra şimdi şehir içinde herhangi bir büyük kuvvetin olmadığını, İtalyanlardan yardım gelme ihtimalinin de mezhep kavgaları yüzünden bulunmadığını, şehrin huzurunun bu yüzden zaten epeydir bozuk bulunduğunu ifade etti. Buna karşılık kendi devletlerinin gücünü öne çıkarttı, askerlerin mükemmel olduğunu, yaya ve atlıların hazır ve silahlı, hazinede yeterli paranın mevcut bulunduğunu söyledi. Silah ve asker bakımından onlardan sayıca kat kat üstün olup şehrin etrafındaki bütün deniz ve karaların kontrol altında tutulduğunu ekledi. Bu sözlerin peşinden şöyle devam etti:

"Lehimize olarak başka üstünlük sebeplerimiz de vardır. Bunların hepsini devreye sokmamız halinde düşmanın bize karşı dayanak

gücü kalmayacaktır. Elimizdeki silahlarla şehri hücumla alacağımıza veya uzun süreli kuşatma sonucu ele geçireceğimize kesin kanaatim vardır. Ancak bu işi geciktirmeyerek düşmanın aleyhimize hareket ve tahriklerine meydan vermeyerek mümkün olduğunca çabuk hareket etmeliyiz... artık mühlet vermeye ve işi uzatmaya sebep ve lüzum yoktur... ya bu şehri alalım yahut uğrunda hepimiz hayatımızı verelim"[32].

Bu uzun ve etkili konuşmanın tam olarak böyle olup olmadığı üzerinde şüphe duymak mümkündür. Fakat Mehmed'e mal edilen temel düşüncelerin doğru olduğu söylenebilir. Mehmed'in buna benzer bir konuşma ile toplantıyı açıp Konstantiniye'yi zapt etmek için karar alınması yönündeki niyetini ortaya koyduğu da doğrudur. Hatta daha sonra eserini kaleme alan Tâcizâde Cafer Çelebi (ö. 1515) Mehmed'in buna benzer konuşmasına ve tertip ettiği toplantıya Kritovulos'un yazdıklarına yakın bir şekilde değinir. Burada Mehmed'in İstanbul'un fethi için öne sürdüğü fikirler, Kritovulos'un metnine genel hatları itibarıyla çok benzer, fakat ondan daha kısadır. Tâcizâde, divanda yapılan bu toplantıda Mehmed'in daha çok dinî atıflarda bulunarak "belde-i Kostantiniye'nin" çok tanınmış, bütün kitaplarda ismi geçen bir yer olduğunu söyleyip devletinin ortasında bulunan ve kâfirlerin ocağı, dinsizlerin yatağı olan bu şehri alma kararını burada açıkladığını bildirir. Bunun üzerine tartışma açtıran padişahın fikrine katılanlar yanında epey muhalefet eden ve karşı çıkanlar da olmuştur.

Kritovulos da benzeri şekilde bu konuşmayı dinleyenlerin bir bölümünün farklı fikirleri olduğu halde çoğunluğa katıldıklarını söyleyerek bu duruma işaret eder. Ona göre toplantıya katılanların bazısı işi sadece manevi bir çerçevede görmüyor, maddi kazançları ve ulaşabilecekleri mevkileri düşünüyordu. Bir kısmı padişahın yanında imiş gibi görünerek hesapta olmayan şeylerden faydalanmayı amaçlıyordu. Bazıları da savaş sanatında mahir olmadıkları için

32 *İstanbul'un Fethi*, s. 28-41. Buradaki ifadeler tarafımdan aynen değil, mealen aktarılmıştır.

bu işi öğrenmek maksadıyla buna meyyaldi. Savaşın sonucundan emin olmayan ve isteksiz davrananlar ise diğer çoğunluğun hararetli ve coşkulu tutumları sebebiyle seslerini çıkarmaksızın onlara uymuşlardı. Böylece savaş kararı oy birliği ile alınmıştı.

Tâcizâde'nin açık şekilde, Kritovulos'un ise üstü kapalı şekilde söz ettiği muhalif grup toplantıda pek de sessiz durmamış; işin zorluğundan söz ederek padişahın fikirlerine karşı çıkmışlardı. Kolayca tahmin edileceği gibi bunlar Halil Paşa taraftarıydı. Tâcizâde toplantı sırasında muhaliflerin sayılarının fazla olduğunu, ama hadisleri iyi bilen güçlü ve cesur kimselerin büyük bir heyecanla bu işi tasvip ettiklerini, hemen harekete geçilmesi taraftarı olduklarını bildirir. Muhaliflerden bir bölümü kalenin çok güçlü tahkim edildiğine temas ederek bunun efsanevî "anka kuşunu" avlamak veya "göğü fethe" kalkışmak gibi gayri mümkün bir iş olduğunu ileri sürmüşlerdi. Padişah ise zafer veya mağlubiyetin Allah'ın takdiri olduğunu, onun yardımıyla bu işin üstesinden gelineceğini, kendisinin her türlü silah ve askerle hazır durumda beklediğini, esas niyetinin "Kostantiniye üzerine İslâm bayrağını dikmek" olduğunu söyleyerek şöyle demişti:

> "Eğer o kalenin benim elimle fethedilmesi kararı verilmişse, bütün kuleleri ve burçları, taş ve toprak değil de saf demirden dahi olsa ben onu güçlü ateşim ve kuvvetimle eritirim, mum gibi yumuşak yaparım"[33].

Fâtih döneminin yazarı Karamanî Mehmed Paşa da sefer kararı alınması sırasında bir kısım vezir ve ulemanın "burayı ele geçirmenin soğuk demiri dövmeye, kötü şeytandan hayır ummaya" benzediği yolundaki görüşlerini aktarmıştır[34]. Bu noktada Tâcizâde'nin metninde, "soğuk demiri dövmek" metaforuna "ateşle eritmek ve mum gibi yumuşak hale getirmek" metaforu ile karşılık verildiği hemen dikkati çekmektedir. Benzeri şekilde bir başka kaynak, böyle

33 *Mahruse-i İstanbul Fetihnâmesi*, s. 5-8.

34 *Osmanlı Sultanları Tarihi*, s. 352-353.

bir sefer için daha farklı kaygılar taşıyanların mevcut olduğuna açık şekilde delalet eder. Muhtemelen bu grup şehrin uğursuz bir yer olduğu fikri temelinde görüşlerini padişaha iletmişlerdi. Başka bir endişeyi de uç beyleri dile getirmiş olmalıdır. Cem Sultan adına yazılmış olan ve daha önce hakkında bahsettiğimiz *Saltuknâme* metnindeki bilgileri hatırlayacak olursak bunların söz konusu toplantıda çok açık şekilde konuşulduğunu düşünebiliriz. İstanbul'un uğursuzluğu bahsine ilk bölümde değinildiği için burada bilhassa uç beylerin muhalefetine temas etmek gerekir.

Uç beyleri İstanbul'un alınışıyla merkezî idarenin güçleneceğinden endişe ettiklerini burada açık şekilde belirterek, Edirne gibi bir sınır şehrinin gazayı canlı tuttuğunu; şimdi merkezin İstanbul'a taşınması halinde bu gaza geleneğinin zayıflayıp kendilerinin de durumunun sarsılacağını ileri sürmüşlerdi. Çünkü İstanbul merkez yapılırsa, bu şehrin etrafının denizlerle çevrili olması dolayısıyla, bütün enerji denizciliğe verilir, böylece kara seferleri ve sınır akınları aksardı. II. Mehmed'in ise muhaliflerini yatıştırıcı şekilde alttan alarak hem İstanbul'un zaptının dinî bir mecburiyet olduğunu, hem de gaza ve akınların bu sayede daha da artacağını hissettiren sözler söylediği tahmin edilebilir. Ayrıca burayı aldığında hemen yıkıp yeni bir şehir kuracağını ifade etmiş, bu şekilde söz konusu hadislerde geçen lâneti kaldıracağını dahi ima etmişti. "Hele alınsın, sonra biz yıkarız" cevabını vermesi bu anlamda son derece önemli gözükmektedir[35].

Uç beyleri cenahından gelen bu karşı çıkışı genç hükümdarın pek beklemediği söylenebilir. Hazır cevaplılığını gösterdiği toplantıda onların takındığı tavır çok mühimdi. Şimdi bütün muhalifleri belirli ölçüde susturmuş gözüküyordu. Ama muhaliflerin başı olduğunu çok iyi bildiği Halil Paşa ile durumu artık tam anlamıyla açıklığa kavuşturmanın zamanı gelmişti. Bu aşamada Halil Paşa ve II. Mehmed arasında ciddi bir gerilimin olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen bu karşı çıkışları Halil Paşa'nın muhalefetine yoran

35 Bk. Ek 10.

Mehmed için öncelikle halletmesi gereken mesele, bu muhalif sesleri hemen ortadan kaldırmak değil, mümkün mertebe kendi yanına çekmekti. Elinin güçlendiği anda ise zaten onlara nasıl bir gelecek hazırlayacağının hesabını yapmıştı. Savaş hali muhalif askerî zümreleri gaza ve ganimet yoluyla verilen vaatlerle kendi yanına çekmesini kolaylaştırabilirdi. Kostantiniye gibi bir şehrin ele geçirilmesinin sağlayacağı büyük kazançların askerin gözünü boyayacağını kolayca tahmin ediyordu. Buna gazi uç beyleri de dâhildi. Hem zaten onlar babasına karşı önemli bir muhalefet odağı olmuşlardı, şimdi yeni bir düzenin temsilcisi olarak onları kendi safına almayı başarabilirdi. Şehrin fethi birçok bakımdan ona yarar sağlayacaktı, fakat bu ilk fasılda, askerî kesimlerin kendisine kayıtsız şartsız itaatini temin edebilirdi, bunu onlara şimdiden hissettirmek gerekiyordu. Bütün bu gibi faaliyetler, gizli veya açık vaatler muhalif kesimin önemli bir kısmının kendi yanında toplanmasını sağlamıştı, ama hâlâ emin olmadığı kesimler bulunuyordu. Üstelik dönemin tarihçilerinden Tursun Bey, gece gündüz İstanbul'u düşünen genç sultana bazı önemli devlet erkânının böylesine büyük bir hareketin çok kötü sonuçlara yol açacağını söylediklerini açıkça ifade ederek bunların onu niyetinden asla vazgeçiremediğini mealen şöyle belirtir:

> "Bu cihetten daima şehrin fethi işini dilinden ve fikrinden düşürmezdi. Bir an önce harekete geçilmesi için acele ederdi. Ama bazı devlet erkânı ve hizmetindeki kimseler, bunun zorluğunu dile getirirler, daha önceki atalarının fetih için çok para harcayıp asker topladıkları halde buna bir çare bulamadıklarını söylerlerdi. Yine şehre karşı girişilecek hareketin birçok fitneye yol açma ihtimalinin bulunduğunu bildirirlerdi. Böylece onun niyetini unutulmuşluk girdabı içine atmaya kastederlerdi. Ancak o bu sözlere asla iltifat etmezdi. Kalpten onun unutulması istenir, fakat tabiat onu bahsedenden yüz çevirir" [36].

36 *Tarih-i Ebu'l-feth*, s. 40. Ağır bir Osmanlıca ile yazılı metin tarafımdan daha anlaşılabilir hale getirilmiştir. Benzeri ifadeleri İbn Kemal de tekrarlar: VII. Defter, s. 31.

Burada karşı çıkanların başında Halil Paşa ve taraftarlarının geldiğinden şüphe yoktur. Bu anlamda Dukas'ın çok açık şekilde Halil Paşa'nın tutumu hakkında aktardığı rivâyet, tam olarak doğru olmasa da bu tarz dedikoduların dışarıya nasıl taşındığını göstermesinin yanı sıra tam da hazırlıkların yoğunlaştığı bir dönemde, padişahın Halil Paşa ile olan münasebetinin mahiyeti bakımından da önemlidir. Ona göre bir gece II. Mehmed, Halil Paşa'yı yanına çağırtır. Gece yarısı ani daveti alan Halil Paşa çok şaşırır ve korkar; eşiyle çocuklarıyla vedalaşıp yanına altınlarla doldurulmuş bir tepsiyi de alarak huzura çıkar. Çünkü o Rumlardan rüşvet aldığı için sultan bunu öğrenirse beni katleder diye hep korku içindedir. Hükümdarın yatak odasına girdiğinde onu gündüz kıyafetleriyle oturur durumda bulur. Yere kapanarak tepsiyi ona sunar ve hükümdar şöyle der:

> "Bunlar nedir lala? Beriki cevap verir: Hünkârım beyler arasında gelenek odur ki sultan yüksek görevlilerinden birini beklenmedik bir anda çağırırsa onun huzuruna elleri boş gidilmez. Zaten ben sana bana ait olan bir şeyleri hediye diye getirmedim, sadece senin olanı sana getirdim. Sultan şu karşılığı verir: Benim senden gelecek armağana ihtiyacım yok, sana bunlardan çok daha fazlasını kendim verebilirim. Benim tek isteğim şehrin bana verilmesidir".

Bu sözleri işiten Halil Paşa çok korkar, çünkü Rumları her zaman desteklemiştir, Rumlar onu sağ kolları gibi görüp ellerini altınla doldurmuşlardır. Hatta halk arasında kendisi "gâvur ortağı" diye anılır. Halil Paşa bu sözleri duyunca şöyle karşılık verir:

> "Hünkârım Rumların ülkesinin çoğu bölümünü senin ellerine vermiş olan Allah, şehri de sana verecektir. Bana öyle geliyor ki şehir senin ellerinden kurtulamayacaktır. Allah'ın yardımıyla ve senin gücünle ben ve bütün kulların yalnız servetimizle değil, kendi etimiz, kanımızla da savaşacağız. Bundan hiç kuşku duymayasın".

II. Mehmed bu cevap karşısında sakinleşir, Halil'e şunları söyler:

> "Yastığımı görüyor musun? Onu bütün gece boyunca bir bu köşeye, bir diğer köşeye çekiştirip duruyorum. Kalkıyorum, yeniden

yatıyorum, uyku gözüme hiç girmiyor. Sana söylüyorum, gümüş ya da altın seni kandırmasın, bana şimdi verdiğin cevaptan seni döndürmesin. Azimle Rumlara karşı savaşmamız gerekir. Allah'ın birliğine imanımız sayesinde ve peygamberin de duasıyla şehir bizim olacaktır"[37].

Dukas'ın bu anlattıkları bir ölçüde hem Türk hem de Bizans tarafında Halil Paşa'ya karşı oluşan intibaın geç dönemdeki bir yansıması olarak mütalaa edilebilir. Halil Paşa'nın Bizans'tan sürekli rüşvet alarak onları daima kolladığı fikri, Türk kaynaklarında da Dukas'ın belirttiği tarzda onun "gâvur ortağı" şeklinde nitelendirilmesine yol açmıştı. Fethe taraftar grupla olan siyasi çekişme mantığı içinde Halil Paşa için yapılan bu yakıştırma belirli bir yere oturtulabilir. Ama gerçekten durumun böyle olduğunu göstermez. Halil Paşa'nın Bizans tarafından genellikle eski sultanın barışçı siyasetini devam ettirmek isteyen tecrübeli bir vezir olarak görüldüğü, onun bu tutumunu sürdürmesi için kendisine türlü hediyeler yollanmış olabileceği akla yatkın gelebilir. Tarihî gelenekte hediye getirme ve alma pek çok devlette de görüldüğü gibi, rutin bir iştir. Bunun rüşvet olarak nitelendirilmesi ise tamamen dönemin şartlarının getirdiği siyasi çekişmelerle bağlantılı bir mahiyet arz eder. Osmanlı Devleti'nin ikinci adamı pozisyonundaki Halil Paşa'nın güç ve kudretinin Bizans altınlarına ihtiyaç duymayacak ölçüde büyük olduğu açıktır. Onun böyle bir harekete karşı çıkmasının altında yatan temel sebepler, daha çok dışarıdan gelebilecek tehditlerin devleti yıkımın eşiğine götürebileceği endişesidir ki bu durum zaten yukarıda temas edilen kaynakların anlatımlarıyla da sabittir.

Muhalif grubun toplantı sırasında II. Mehmed'e yaptıkları itirazların başında hiç şüphe yoktur ki daha önceki kuşatma teşebbüslerinde yaşanan olaylar gelmektedir. Yıldırım Bayezid dönemindeki kuşatmanın ardından vuku bulan hadiseler, devleti neredeyse küçük bir beylik haline getirerek derin bir travmaya yol açmıştır.

37 *Tarih*, s. 221-222. Tercüme metindeki ifadeler tarafımdan yeniden düzenlenmiştir.

Bu dönemi hatırlayanlar hâlâ bulunmaktadır. Üstelik II. Murad'ın 1422'deki kuşatması ve hemen arkasından 1443-1444'te yaşanan Haçlı tehdidi hafızalarda canlılığını koruyordu. Avrupa'da ciddi bir şekilde yeniden böyle bir tasavvurun hayata geçirilmesi düşüncesi korkuları daha da beslemekteydi. Bizans'ın bu yoldaki diplomatik faaliyetleri ile ilgili haberler, zaten Osmanlı divanına ulaştırılmıştı.

İşte Halil Paşa bu bâdirelerden geçmiş "teenni" sahibi bir vezir olarak devletin yeni maceralar peşine sürüklenmesini istemiyor; belki de fetih için zamanın ve şartların henüz oluşmadığını düşünüyordu. Ayrıca iç politikada genç hükümdara karşı olan tavırlarını zaten açık şekilde belli etmişti. Bu durum düşman ve rakiplerinin eline önemli bir koz vermişti. Bunların İstanbul'un fethine bel bağlayarak ileride kendi iktidarlarını kurma hayali içinde olduklarını tahmin etmek güç değildir. Halil Paşa ve taraftarlarının bu gibi düşüncelerin farkında oldukları açıktır. Onun her fırsatta padişaha bu işin yol açacağı meseleleri hatırlatmakta olması ve üstelik bunu muhtemelen başka mahfillerde de seslendirmesi, biraz da bu haleti ruhiyenin eseridir. Kendisi hakkında gaza ve cihada çok hevesli zümrelerin türlü yakıştırma ve dedikodularından da haberdar olmalıdır. Benzeri bir durum Bizans tarafında veya konuya o taraftan bakan yazarlarda da görülür ve onun barışçı siyaseti, aldığı hediye/rüşvetlerin etkisine bağlanır.

Ne zaman yapıldığı tam olarak tespit edilemeyen söz konusu istişâre toplantısı öncesinde II. Mehmed kuşatma hazırlıklarını zaten başlatmış bulunuyordu. Şimdi umumi toplantıdan aldığı destekle faaliyetlerini daha da hızlandırabilirdi. Bu arada Kostantiniye'den devamlı haber alıyor, yapılan savunma faaliyetlerini takip ettiriyordu. Hazırlıkların hızlandığı bir sırada Boğaz'da Rumeli Hisarı önlerinde meydana gelen bir olay, muhtemelen onu ziyadesiyle memnun etti. Edirne'de kuşatma için hazırlanacak büyük ateşli silahların yapımı ve dökümleri aşamasında, bu silahların ilk büyük etkisini gösterecek olan bu hadise, Venedik'e ait bir geminin Rumeli Hisarı önünden talimatlara uygun hareket etmeden geçmeye kalkışması sonucu top atışlarıyla batırılmasıydı. Aslında Osman-

lıların Boğaz ablukasının ilk uygulaması 10 Kasım 1452'de olmuş, Kefe'den gelen iki büyük gemi hisar önlerinde derhal yelkenlerini indirilmesi ikazıyla karşılaşmış, kaptan şaşırarak yelkenlerini yarıya kadar indirmiş, tekrar bütünüyle indirilmesi isteği karşısında duraksayınca da top atışlarına maruz kalmış, gemilerin içindeki birçok adam yaralanmış, durumun kötüye gittiğini anlayan kaptan da hemen yelkenleri tamamıyla indirmek zorunda kalmıştı. Bunun üzerine Türkler top atışlarını kesmişler ve gemilere doğru gitmek için kayıklarını hazırlarlarken, Boğaz'ın hızlı akıntısı gemileri sürükleyerek hisarın önünden ileri atmış, bunun üzerine hisardan herhangi bir faaliyet görülmeyince, kaptan yeniden yelkenlerini fora ederek sâlimen limana girmişti[38]. Fakat bundan on beş gün sonra meydana gelen ikinci olay hiç de böyle kolay neticelenmeyecekti.

O sıralarda İstanbul'da bulunan Barbaro, bu ikinci olayın 26 Kasım 1452 tarihinde yani II. Mehmed'in Edirne'ye dönüşünden yaklaşık iki ay sonra cereyan ettiğini belirtir. Karadeniz'den gelen Antonio Rizzo'nun gemisi Rumeli Hisarı'nın önünden geçerken yelken indirmeyince, hisardan atılan bir gülleyle yara alarak batmış, kaptan yanındaki otuz kadar denizciyle bir filikaya binerek karaya çıkmış ve Türkler tarafından esir alınmıştı. Rizzo ve yanındaki esirler derhal Edirne'ye sevk edilmişti. Hadiseye Dimetoka'da iken şahit olan Dukas, bu esirlerin dinlenmek için Dimetoka'da bulunan Mehmed'in huzuruna götürüldüğünü, onun da hepsinin öldürülmesini emrettiğini, kaptanın ise kazığa oturtulduğunu bildirir[39]. Barbaro ise daha doğru bir şekilde, esirlerin hepsinin öldürtülmediğini, on dört gün sonra (10 Aralık) Kaptan Rizzo kazığa vurulurken onun kâtibi olan Domenigo di Maistri'nin bir oğlunun saraya alındığını, bazı denizcilerin de Konstantinopolis'e dönmelerine izin verildiğini, geri kalan bir kısmının ise idam ettirildiğini yazar[40].

38 Barbaro, *Ruznâme* (Diler trc.), s. 17; krş. Pertusi neşri: I, s. 100-101.

39 *Tarih*, s. 219.

40 *Ruznâme* (Diler trc.), s. 16; krş. Pertusi neşri: I, s. 100. Diler tercümesinde, sarayda alıkonulan şahsın "di Maistri'nin kâtibinin hizmetinde bulunmuş olan bir oğlu" gibi anlaşılmaz bir ifade vardır.

II. Mehmed'in alınan esirlerin bazılarını katlettirmesinin altında yatan sebep öncelikle iç muhalefete kararlılığını göstermek olmalıdır. İkinci olarak da Bizans'a ve ona yardım edeceğini düşündüğü Venediklilere gözdağı vermek istemiştir. Bazı esirleri serbest bırakırken yapılan hazırlıklardan Bizans'ın haberdar olmasını arzuladığı da anlaşılmaktadır. Bu durum onun kararlılığının önemli bir göstergesidir. Üstelik Venedikliler kaptanın kurtarılması için Fabrizio Corner'i elçi olarak yollamışlar, fakat bu zat muhtemelen idam kararları alınmasından veya uygulanmasından sonra Edirne'ye gelebilmiştir. Hiçbir şey yapamayan elçi deniz yoluyla alelacele döndüğünde, yapılan hazırlıkları haber vererek, bu olayın Venediklilerle olan münasebetlerin kesilmesinin ve savaş kararlılığının bir göstergesi olduğunu söylemiştir. Daha önce alenen Bizanslılara karşı savaş ilan eden II. Mehmed, şimdi bu hadiseyle Venediklilere de aynısını yapmış oluyordu. Yani söz konusu hadise Venediklilerle 10 Eylül 1451'de yapılan antlaşmanın sonu anlamına geliyordu. Venedikliler, Rumeli Hisarı'nın inşası sırasında, 30 Ağustos 1452'de yapılan Senato toplantısında durumun gittikçe kötüleştiğinin farkına varıp bazı tedbirler alma lüzumunu duymuşlardı. Bizans'a destek olarak algılanan bu tür faaliyetlerin II. Mehmed'in kulağına gitmiş olduğu rahatlıkla düşünülebilir.

Kasım sonu ve Aralık ayı ortalarında meydana gelen bu olayların, Halil Paşa ve taraftarları için endişe verici olduğu rahatlıkla tahmin edilebilir. Muhtemelen II. Mehmed'in yaptığı söz konusu büyük toplantı bu hadiselerden sonrasına rastlar. Muhaliflerin bu tür hareketlerin ortaya çıkaracağı sıkıntıları toplantı sırasında genç hükümdara aktarmış olmaları beklenebilir. Fakat hiçbir şey onu kararlılığından vazgeçirememiştir. Hele toplantıda aldığı destek, kendisine büyük bir motivasyon sağlamış, kuşatma hazırlıklarını hızlandırmasına vesile olmuştur.

Yapılan hazırlıklar çerçevesinde Anadolu ve Rumeli'de bulunan sancaklara emirler yollanarak asker sevkiyatının yapılması yanında kuşatma için gerekli aletlerin hazırlanması önem arz etmekteydi. Ne yazık ki Osmanlı kaynaklarında bu hususta detaylı bilgiler bulun-

mamaktadır. Bizans tarafından konuyu ele alan kaynaklar içinde de bu sıralarda Osmanlı ordusunun hazırlıklarına şahit olmuş tek kaynak Dukas olarak görülmektedir. Onun yazdıkları bu anlamda önemlidir. Dukas, II. Mehmed'in kuşatma ve askerî harekâtı için tam yetki alması ve mutabakatın sağlanmasının ardından muhasara planları yapmaya başladığını yazar. O bütün gece boyunca eline kâğıt kalem alıyor, şehir ve surların krokisini çiziyor, işbilir kişilere topların nerelere yerleştirileceğini gösteriyordu. Kazılan toprakla yapılacak olan siperlerin ve surlara uzatılacak merdivenlerin mevkilerini dahi işaretlemişti. Ayrıca sur önlerindeki hendeğin giriş yerlerini tespit etmişti. Her şeyi inceden inceye gözden geçirip yeni buluşlar peşinde koşuyordu. Şüphe yok ki asıl dayanacağı şey toplar olacaktı[41].

Aralık ayında bulunduğu Dimetoka'dan ayrılıp Edirne'ye geldiği 1453 Ocak ayından itibaren özellikle çok önem verdiği top yapımıyla ilgilenmişti. Bizans tarihçileri surları yıkacak ebatta büyük bir top dökülmesi işini Macar (bazı metinlerde Daçya doğumlu) soyundan Urban/Vrban adında bir ustaya mal ederler ve onun hakkında birbirine benzer rivâyetleri aktarırlar. Türk kaynaklarında ise bu şahsın adı geçmez. Sadece XVI. yüzyıl sonlarında eserini yazan Âlî, yabancı ustanın adını bozuk bir imla ile de olsa "Dunan" şeklinde verir[42]. Fakat ilk sırada Saruca adlı bir top döküm ustasından söz eder. Onun "300 kantarlık" bir top döktüğünü, benzer şekilde "zümre-i küffârdan Dunan" ustanın yine 300 kantarlık bir top icat ettiğini yazar. Burada adı geçen Saruca aslında II. Murad döneminde de top döküm işiyle uğraşan ve adı dönemin kaynaklarında zikredilen tanınmış bir şahsiyettir[43]. Bu bakımdan

41 *Tarih*, s. 222.

42 *Künhü'l-ahbâr*, II, nşr. H. Şentürk, Ankara 2003, s. 9.

43 Bu Saruca'nın II. Murad döneminde de topçuluk hizmetinde bulunan, İzladi ve Varna savaşlarında hizmet veren zat ile aynı şahıs olduğu anlaşılıyor (*Gazavat-ı Sultan Murad b. Mehemmed Han*, nşr. H. İnalcık-M. Oğuz, Ankara 1978, s. 47-48). Âlî yanında Hoca Sadeddin Efendi de Saruca'dan bahseder, onu Saruca Paşa diye belirtir (*Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1279, I, s. 419). XVIII. asır tarihçilerinden Müneccimbaşı da top döken usta olarak Saruca'nın adını verir (*Câmiü'd-düvel. Osmanlı Tarihi 1299-1481*, trc. ve nşr. A. Ağırakça, İstanbul 1995, s. 239).

II. Mehmed'in top dökümü işinin başında Saruca'nın olduğuna şüphe yoktur. Ona sonradan Âlî'nin ifadesiyle, "icâd ettiği" yeni tip topuyla Urban katılacaktır. Yani Osmanlılarda top döküm işinde yalnızca Urban'ı öne çıkarmak doğru değildir.

Bizans kaynaklarından sadece Chalkokondyles, Urban adını açık şekilde kaydetmiş[44], Dukas ise bir isim vermeksizin Macar soyundan deneyimli bir usta ifadesini kullanmıştır. Öte yandan bazı modern eserlerde top ustası olarak adı geçen Mimar Muslihiddin'e dair dönemin kroniklerinde hiçbir atfın bulunmadığını da belirtelim[45]. Saruca, II. Murad döneminden kalma çok tecrübeli bir top döküm ustasıydı; ama Urban şimdi yeni bir teknikle daha büyük toplar dökmek için Osmanlılara müracaat etmişti. Bizans kaynaklarından Dukas, adını vermeksizin taş fırlatan topların yapımcılarından birinin şehirden kaçarak 1452 güzünde Edirne'ye geldiğini yazarken onun hakkında bazı bilgiler verir. Ona göre bu zat İstanbul'a hayli zaman önce gelmiş, kendi maharetini imparatorun aracılarına göstermiş, onlar da durumu imparatora iletmişlerdi. İmparator san'atının seviyesine göre çok düşük bir ücret takdir etmiş, hatta ona geçimini sağlayacak ölçüde bir ödeme de yapılmamıştı. O da büyük ümitsizliğe düşüp şehirden çıkarak Mehmed'in yanına gitmiş, burada iyi karşılanmıştı. Mehmed ona surları parçalayacak kadar büyük taş gülleler atabilecek evsafta bir topun yapılmasının mümkün olup olmadığını sorunca da ne kadar büyük çapta istenirse o ölçülerde top dökebileceğini söylemiş, hatta şehrin surlarının durumunu gayet iyi bildiğini, kendi

44 Chalkokondyles'in İstanbul'un fethi ile ilgili kısmının tercümesi için bk. *1453 İstanbul Kuşatması*, nşr. J. R. Melville Jones, s. 54; krş. *Histoire*, s. 153; *İstanbul'un Fethi* (Pertusi), II, s. 99.

45 Hayrullah Efendi, *Tarih*, VII (İstanbul 1288), s. 71; İ. H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1971, I, s. 235; F. Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi*, s. 61-62; S. Tansel, *Fatih Sultan Mehmed*, s. 61-62. Bu bilgi sonradan da hiç sorgulanmaksızın da sürekli kullanılmıştır: S. Aydüz, *Tophane-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, Ankara 2006, s. 137 (Burada Muslihiddin için Hoca Sadeddin Efendi referans gösterilmişse de onun eserinde sadece Saruca'nın adı geçer).

yapacağı topun güllelerinin bunları toza çevireceğini ifade ettikten sonra şöyle demiştir:

"Zorluklara rağmen onun yapımını başarıyla tamamlayabilirim. Ancak onun vuruşu hedefe isabet eder mi orasını bilmem ve belirleyemem".

Bunun üzerine II. Mehmed ona şu cevabı vermiştir:

"Sen topu yap, taşın fırlatılması konusunu ben kendim halledeceğim".

Ardından da Urban önce topun kalıbını hazırlamış, yeterli tunç sağlanınca, üç ay içinde bu dev boyuttaki inanılmaz topun yapımı tamamlanmıştır[46].

Dukas'ın bu ayrıntılı bilgisinin genel hatları itibarıyla doğru olduğuna şüphe yoktur. Mehmed özellikle surları yıkacak her türlü araç gereci hazırlamaya özen gösteriyor ve okuduğu kitaplar vasıtasıyla gördüğü yeni kuşatma aletleri yanında eski tip alışılmış araçları da hazırlatıyordu. Taş, alev topu atabilen büyük mancınıklar, sura darbe vurarak sarsan demirden veya ahşaptan yapılmış, kaplumbağa tipli yaklaşma araçları, koçbaşları, yine surların önünde yapacağı büyük yürür kulelerin planları ve malzemeleri hazırlanmış, sayısız tipte ipten veya ağaçtan yapılmış tırmanma aletleri, merdivenler imal edilmişti. Mehmed muhtemelen çağına göre çok güçlü olan surları yıkacak veya tahribata uğratabilecek döneminde bilinen bütün araç-gereçlerini hazır hale getirmişti. Çoğunun malzemesi sonradan sur önlerinde birleştirilmek için parçalar halinde hazırlanmıştı. Taşıma için de sayısız deve katarlarının, diğer yük hayvanlarının tedarikine çalışıldı. Malzeme ve topları nakletmek üzere arabalar hazırlandı, bunları çekecek öküzlerin teminine çalışıldı. Uzun sürecek bir kuşatma ve askerî hareket için askerin yiyecek ve içeceği de önemliydi, bu bakımdan daha Edirne'de iken yeterli yiyecek stoklarının yapılması istenmişti,

46 *Tarih*, s. 219.

bunlar ordunun hareketi sırasında sur önlerine yığılacaktı. Bütün bu alışılmış işler yerine getirilirken Mehmed'in güvendiği en yeni ve büyük silahı döktürdüğü devâsa toptu.

O zamana kadar görülmemiş ölçülerde dökülen bu topun denemesini Ocak ayında Edirne'ye geldiğinde yaptırmıştı. Bir güllesi 600 kg.'ı bulan bu topu yeni yapılan sarayının önünde denediğini Dukas'ın verdiği bilgilerden çıkarmak mümkündür. Bir görgü şahidinin ifadesiyle olayı anlatan Dukas, o yıl yapılan sarayın büyük kapısı önüne yerleştirilen topun içine taş gülle, ateşleyici barut konulup otla sıkıştırıldığını, top ateşlenirken çıkacak muazzam gürültüden korkmamaları için şehir halkının ve hamile kadınların tellallar vasıtasıyla uyarıldığını, ertesi sabah fitile verilen ateşle güllenin fırlatıldığını, havayı duman ve sis bulutu kapladığını, çıkan sesin 18 km. mesafeden bile duyulduğunu, güllenin ise bir mil mesafeye kadar gittiğini ve düştüğü yerde bir kulaç genişliğinde çukur açtığını belirtir[47]. Öte yandan bu büyük topun yanı sıra bundan daha küçük ebatta toplar da yapılmıştır. Bu irili-ufaklı toplar gruplandırılarak batarya şekline getirilecek şekilde tasarlanmış olmalıdır.

Yine tüfeği andıran iki kişi tarafından taşınabilen türden hafif el silahlarının imal edildiği de söylenebilir. Bu tip silahların Balkanlar'daki kalelerde mevcut olduğuna dair bilgiler vardır. Macarların İzladi'ye kadar uzanan 1443 seferi sırasında bu hafif ateşli silahın etkili gücüyle tanışan Osmanlılar, kısa sürede onu kendi askerî sistemlerine uyarlamışlar ve II. Kosova Savaşı'nda tıpkı Macarlar gibi arabalara yerleştirerek kullanmışlardır[48]. Macarca "şakaloz" denilen ve küçük bir topu andıran bu ilkel tüfek/arkebüz, yeniçerilerden oluşan bir birlik tarafından kullanılmak üzere temin edilmiş,

47 *Tarih*, s. 220.

48 II. Murad dönemine ait bir kaynak olan Zaifî'nin *Gazavatnâme* adlı eserinde Varna ve II. Kosova savaşları için Osmanlı ordusunda tüfeklerin bulunduğu zikredilir (s. 298). Ayrıca bu tip ateşli silahlar için bk. F. M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul 2010, s. 33-37.

belki imali de yapılmıştır. Bunun bir süre sonra daha pratikleşip hafifleyecek olan tüfeklerin "atası" olduğu söylenebilir.

Bütün bu kara harekâtına yönelik faaliyetler yanında padişah şehrin deniz tarafından da kuşatılması gerekliliğini çok iyi bildiğinden donanmanın buna göre hazırlanması için emirler vermişti. Daha önce Rumeli Hisarı'nı inşa ettirirken Gelibolu'dan mükemmel şekilde teçhiz edilmiş altı kadırga, 18 fusta (kadırgadan küçük çektiri tipi gemi, kalyata) ve 16 da yük gemisi şehir önlerinden geçerek Boğaz'a girmişti. Bu donanma, hisarın inşaatının tamamlanmasının ardından 6 Eylül'de Gelibolu'ya dönmüş bulunuyordu[49]. Ancak II. Mehmed bu büyük iş için daha fazla sayıda gemiye ihtiyaç duyulacağının farkındaydı. O kadar ki bir taraftan Gelibolu deniz üssünde gemilerin yapımına çalışılırken, diğer küçük tersanelerde de özellikle İzmit Körfezi'ndeki tezgâhlarda yeni gemilerin sipariş edilmiş olması mümkündür[50]. Rumeli Hisarı inşaatı sırasında kendi denetimindeki Boğaz'ın bazı koylarında kuşatmada kullanılacak birtakım deniz araçlarını da hazırlattığına dair işaretler mevcuttur. Nitekim Sırp despotu tarafından gönderilen 1500 kişilik birlikte yer alan bir görgü şahidi, hisarın inşasını anlatırken buraya yakın bir yerde "otuz beylik geminin" inşasının emredildiğini bildirir[51]. Kritovulos, Gelibolu üssünde hazırlanan gemilerin bir bölümünün bakırla kaplanmış olduğuna temas ederek otuz ve elli çift kürekli çok süratle manevra yapabilen hafif gemiler yaptırıldığını, bunların malzeme ve insan gücü ihtiyacının hiç de zorluk çekilmeksizin tedarik edildiğini, böylece hazırlanan gemilerin 350 parçaya ulaş-

49 Barbaro, *Ruznâme* (Diler trc.), s. 16; krş. Pertusi neşri: I, s. 99.

50 Kritovulos, yeni gemilerin yapımı ve eskilerin elden geçirilmesine dair verilen emirden söz eder: *İstanbul'un Fethi*, s. 49.

51 *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, s. 57 (İçlerinde madencilerin de bulunduğu Sırp despotu tarafından gönderilen asker sayısı, bunların arasında bulunan biri tarafından 1500 kişi olarak verilir. Bu şahıs İstanbul'un fethine de şahit olmuş ve fetih ile ilgili son derece değerli bilgiler vermiştir. Bu şahsın anlatısı, kitaba sonradan dercedilmiş olmalıdır. Metin aslında Novoberde'nin alınışı sırasında esir düşen, bir süre sonra yeniçeri olarak Osmanlı ordusunda hizmet veren ve II. Mehmed'in seferlerine katılan kendisini Konstantin şeklinde tanıtan birinin hatıralarını muhtevidir).

tığını kaydeder[52]. Bu sayının epey abartılı olduğu kesindir. Kendisi de bir denizci olan Barbaro, Gelibolu'dan İstanbul önlerine gelen gemi sayısını 145 parça olarak vermiştir[53].

Böylece II. Mehmed, Mart ayına kadar son hazırlıkları Edirne'de tamamlamış oluyordu. Bahar mevsiminin geldiği Mart ayında artık doğrudan bütün teçhizatıyla Kostantiniye üzerine yürümeye hazırdı. Merkezde zapt u rapt altına aldığı ve kendisine doğrudan bağlı kıldığı kapıkulu askerleri tam teçhizatlı olarak bu büyük mücadeleye hazır hale gelmişlerdi. Özellikle padişahın en seçme piyade askerleri olan yeniçerilerin son kertede önemli bir rol oynayacakları kesindi. Bunların sayıları 5000 dolayındaydı. Kapıkulu süvarileri padişahın yakın koruması olacaklardı. Ön saflarda savaşmak üzere kılıçları ve küçük kalkanları ile yaya azap askerleri ve gönüllüler de akın akın geliyorlardı. Ayrıca kale kuşatması için gerekli olan istihkâm sınıfına mensup gruplar Edirne'ye ulaşmıştı. Bunlar arasında sadece Osmanlı tebaası olanlar yoktu, metbu Hıristiyan beylerinin gönderdiği birlikler de vardı. Kale kuşatmalarının vazgeçilmez bir unsuru olan tünel kazıcıları (lağımcı) içinde Sırp despotunun gönderdiği madenciler bulunuyordu[54]. Bu iş özel bir ihtisası gerektirdiğinden maden ocağı açan gruplardan istifade edilmesi son derece pratik bir düşünüş tarzının eseriydi. Tursun Bey, gümüş madenlerinden birçok kişinin "külünkler ile niçe yüz nefer bile" geldiğini belirtir[55]. Ayrıca Rum, Latin, Alman, Bohemyalı ve Macar ustaların da Osmanlı ordusunda görev yaptığına dair bilgiler vardır[56].

Karaman Seferi'nin ardından başlayan bütün bu hazırlıkları hızla tamamlamaya çalışan II. Mehmed, bir taraftan da Bizans'a kısa sürede gelebilecek askerî desteğin önünü kesmek için bazı

52 *İstanbul'un Fethi*, s. 50.

53 *Ruznâme* (Diler trc.), s. 36; krş. Pertusi neşri: I, s. 104.

54 *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, s. 57.

55 *Tarih-i Ebu'l-feth*, s. 47.

56 Zorzi Dolfin, "1453 Yılında İstanbul'un Muhasara ve Zaptı", (trc. Samim-Suat Sinanoğlu), *Fatih ve İstanbul*, I/1 (1953), s. 28-29; krş. İstanbul'un Fethi (Pertusi), I, s. 162.

teşebbüslere girişmişti. Bu sırada yaptığı en önemli iş, imparatorun kardeşlerinin bulunduğu Mora'dan gelebilecek herhangi bir yardımı önlemek olacaktı. Bunun için muhtemelen 1452 Kasım-Aralık ayında Turahan Bey'i ve oğullarını Mora'ya sevk etmişti.

Akıncı beylerinin önde gelenlerinden olan Turahan Bey, II. Mehmed'in yanında yer alarak Halil Paşa'ya karşı olan hizbi destekliyordu. Mora'dan gelecek yardımları önlemek üzere Ahmed ve Ömer adlı iki oğluyla derhal harekete geçti. Korint berzahının müdafaa duvarlarını ele geçirdi, Arkadya'ya kadar indi, Tripolis platosundan geçip İthome Dağı'ndan Messenia bölgesine ulaştı. Koron Körfezi'ne geldi, Navarin'i aldı. Böylece Mora'dan İstanbul'a gelmesi muhtemel yardımları da engellemiş oldu. Bu harekâtı sırasında Turahan Bey'in oğlu Ahmed, imparatorun kardeşi olan Sparta despotu Demetrios tarafından esir edilmişti. Ahmed, bilahare 1454 Aralık ayında kardeşi Turahanoğlu Ömer tarafından kurtarılacaktı. Böylece II. Mehmed Mora'daki imparatorun kardeşlerinden gelebilecek yardımı bu baskısıyla önlemiş oldu. Bu arada Halil Paşa'yı devreye sokarak Batı'daki komşu ülkeler nezdinde diplomatik teşebbüslerini artırmıştı. Sırp despotundan verilen tavizler sebebiyle oradan Bizans'a bir yardım gitmesi söz konusu olamazdı. Aksine ondan askerî destek almış, daha önce de sözü edildiği gibi Jakşa Brejeçic adlı bir voyvoda kumandasında, içlerinde tünel kazmakta mahir madencilerin de yer aldığı 1500 kişilik bir süvari birliği Edirne'ye gelmişti[57]. Özellikle Macarların tavrı bu çerçevede önemli olacaktı. Ancak onların daha önce yapılan antlaşmaya sadık kalacakları düşünülüyordu. Üstelik Hunyadi Janos, Macaristan'daki iç problemlerle uğraşıyordu, İmparator III. Friedrich'in içerideki gizli faaliyetlerinden dolayı sıkıntı içindeydi[58]. Yine de Macar sınırında gerekli askerî tedbirlerin alınması ihmal edilmedi. Halil Paşa'nın diplomatik teşebbüsleri başarıyla neticelenmiş gözüküyordu. O ayrıca Bosna kralını da Osmanlı

57 *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, s. 57.

58 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed*, s. 75.

tarafına meylettirmişti[59]. II. Mehmed için yakın sınırdaş devletler daha önemliydi, uzaktaki Batılı Hıristiyan devletlerin kısa sürede hazırlanarak karşı bir taarruza geçmelerinin çok güç olduğunu zaten biliyordu. Venedik ile köprüleri yıkmış olması buna en güzel misaldir. Buradan gelebilecek yardım ancak deniz yoluyla olabilirdi. Hazırladığı güçlü donanmasıyla bunu rahatlıkla engelleyebileceğini tasavvur ediyordu.

II. Mehmed'in saltanatının başlarında verilen bazı tavizler, hazineyi ciddi anlamda sıkıntıya düşürmüştü. Bu yüzden hazırlıklar sırasında sıkı mali tedbirler alınmış olma ihtimali yüksektir. Kritovulos'un ifadelerinden hareketle, saltanatının ilk yıllarında II. Mehmed'in önemli maddi sıkıntılarla boğuştuğundan daha önce bahsedilmişti. Ona göre padişah tahta çıktığında boş hazine devralmış ve öncelikle maliyeyi düzenlemeye ve yoluna koymaya çalışmıştı. Hazinenin hesaplarını yeniden gözden geçirmiş, toplanamayan gelirleri tahsil ettirmiş, vergi dağılımını yeni baştan düzenlemiş, mali kaynakları idare eden memurların suistimalleri yüzünden büyük kayba uğrayan genel gelirlerin üçte bire yakın bölümünü tespit ettirip yolsuzlukları önleyici tedbirler almış, devlet maliyesine yeni bir şekil vermişti. Aslında bu tedbirler malî sıkıntıyı pek hafifletmemişti. Çünkü Novaberde gümüş madeninin Sırplara terki, önemli ölçüde gümüş darlığına yol açmış ve yeni akça basımında sıkıntılar husule gelmişti. Ayarı düşük paralarla ihtiyaçlar karşılanmaya çalışıldı, fakat bu durum sabit ücretli kapıkulu ve ulemayı derinden etkiledi. Kuşatma hazırlıkları sırasında da halka bazı yeni vergilerin yüklendiği anlaşılmaktadır. Nitekim daha sonraki uygulamalardan hareketle, bu yıllarda yeni örfi vergilerin ihdas edildiği, çeşitli yasak-nâmelerle gelir kaybının önlenmeye çalışıldığı, gümrük oranlarının artırıldığı ileri sürülmektedir. Bütün kaynaklar neredeyse had safhada kullanılmış ve her şey bu masrafları telafi etmesi beklenen Kostantiniye'nin fethine bağlanmıştı.

59 H. İnalcık, *Fatih Devri*, s. 123-124.

c) Bizans'ın İç Durumu, Müdafaa Hazırlıkları ve Batı

Rumeli Hisarı'nın inşası ve Boğaz'ın Türkler tarafından kesilmesi Bizans tarafından dehşetle karşılanmış, üstelik içeride son derece katı bir dinî münakaşa ile birleşen panik havası hâkim olmuştu. Bizans imparatorunun bu vaziyet karşısında bir şeyler yapması lazımdı. Genç Osmanlı hükümdarı artık kozlarını açık şekilde oynuyordu. Rumeli Hisarı inşaatı boyunca aradan geçen dört-beş aylık süre boyunca Türkler şehir etrafında serbestçe at oynatmış; hatta anlaşma hâlen devam ettiği ve barış hali sürdüğü için bir kısmı şehre bile girerek rahatça dolaşma imkânı bulmuştu. İmparator, henüz savaş halini gerektirecek bir olay vuku bulmadığından, II. Mehmed ile iyi münasebetlerini onun bu kışkırtıcı hareketine, yani Rumeli Hisarı'nın inşasına rağmen sürdürme eğilimindeydi. Zaten başka bir çaresi de yok gibiydi. Mehmed'in kesin olarak şehri hedeflediği Rumeli Hisarı inşası dolayısıyla ortaya çıkmış bulunuyordu. Hatta bu yüzden şehrin tahkimatını çok önceden gözden geçirtmişti. Fakat bunların yeterli olacağını düşünmüyordu, yerine geçtiği kardeşinin 1430'lu yıllardan beri sürdürdüğü Batı'ya dayalı siyaseti devam ettirmeyi tek çare olarak görüyordu. Şehir surları etrafında meydana gelen küçük çarpışmalar, anlaşmazlıklar II. Mehmed'e zaten öteden beri tasarladığı büyük amacını fiiliyata dökme fırsatı tanırken imparator, bu olayların suhuletle yatıştırılabileceğini düşünüyordu. Ama artık ipler tamamen kopmuş durumdaydı.

İmparator dışarıdan yardım alma yolunda Batılı devletlere başvurur, gereken yiyeceğin şehre yığılması, etraftaki halkın da sur içine geçirilmesi için çalışırken Karadeniz ve Ege'de ticari kolonileri olan Venedikliler ile Cenovalılar Rumeli Hisarı'nın yapımından dolayı büyük bir endişeye kapılmışlardı. Daha 1452 yılı Mart ayında Kırım Yarımadası'ndaki önemli bir ticaret üssü olan Kefe ile İstanbul'da Cenovalılara ait Galata'ya (Pera) ulaşan bilgiler, Türklerin bu faaliyetlerinden büyük endişe duyulduğunu açık şe-

kilde gösteriyordu[60]. Galata ve Doğu Akdeniz'deki ticarete büyük bir darbe gelebilirdi. Fakat bunlar hemen teşebbüse geçemediler, ancak imparatorun çağrıları ve aldıkları kötü haberler üzerine Kasım ayında silahlı gemi göndermeye karar verdiler. Floransa ile o sırada Hıristiyanlığın birliği için epey hevesli olan Fransa kralına başvurdular. Fakat aynı bölgedeki ticari menfaatleri yüzünden Venedik ile Cenova arasında çekişme sürüyordu. Onların tehlikeye karşı birleşerek harekete geçmeleri pek beklenmiyordu.

Öte yandan Bizans elçileri de İtalya'da Türklere karşı müttefik arayışı içindeydi. Daha 1452 yılı Şubat ayında Venedik Senatosu, Bizans elçisine derhal Floransa, Roma ve diğer Hıristiyan devletlerden yardım istemesi tavsiyesinde bulunmuştu. Venedikliler de yardıma hazırdı, ama diğer devletlerin ittifaka katılmasını istiyorlardı. Şubat-Mart aylarında ise Napoli kralı Aragonlu Alfonso, İtalya'da sürüp giden savaşlar sebebiyle hiçbir şekilde yardıma koşamayacağını bildirmişti. Aslında onun Mora ile yakından ilgisi bulunuyordu, özellikle buradaki Katalanlar kendisine tâbi durumdaydı; bunların ticari menfaatlerini ön plana almak gerektiği düşüncesindeydi. Önce bu durumu hesaba katarak yardım vaadinde bulunmuş, papadan aldığı maddi destekle bazı gemilerini Ege Denizi'ne yollamıştı. Fakat az sonra Milano'ya karşı Venediklilerle birlikte cephe alınca bu filoyu geri çekti. Papalık neredeyse yalnız başına kalmıştı. Ama dinî birleşme meselesi gündemde olduğu için bu sırada papanın temsilcisi olarak Kardinal Kievli Isidoro bir gemiyle Bizans'ın başkentine hareket etmişti (20 Mayıs). Yanında bazı silahlı güçler de bulunuyordu. Kendisi Temmuz ayında Konstantinopolis'in Latin patriği seçilmişti. Isidoro uzun süre Sakız Adası'nda kalıp burada yardım ve silahları beklemişti. Yanında Midilli Adası'nın Cenovalı arşöveki/başpiskoposu Sakızlı Leonardo olduğu halde Konstantinopolis'e varışı 26 Ekim 1452'yi bulmuştu. Bindiği Cenova gemisinde erzak, silah ve Sakız Adası'ndan toplanmış adamlar ve yanında getirdiği 200 Napolili okçu vardı[61]. Dukas onun bindiği

60 Pertusi, *İstanbul'un Fethi*, giriş kısmı, I, s. 56-57.

61 Pertusi, *İstanbul'un Fethi*, giriş kısmı, I, s. 60; D. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, s. 12.

tüccar gemisinin ticari işlerini bitirene kadar Sakız'da kaldığını, diğer yandan da onlara yardım etmek üzere Kefe'den gelecek bir Cenova gemisini beklediğini, yanında 50 İtalyan'ın bulunduğunu, Sakız'dan da birçok Latin'i topladığını, bekledikleri gemi geldiğinde ona binip yönlerini şehre çevirdiklerini anlatır[62].

Onun gelişi Türklere karşı Batı'dan ulaşacak yardımın âdeta ilk önemli adımı olarak algılanmıştı. İmparator onu çok sıcak karşıladı, fakat görevinin askerî olmaktan çok dinî olduğunu da unutmuş değildi. Yine de büyük bir ümit vesilesi olmuştu. Artık Floransa'daki birleşme, onun vasıtasıyla Bizans'ın payitahtında sağlanabilir ve bu da Batı'dan gelmesi ümit edilen yardımları çabuklaştırabilirdi.

Bununla beraber birleşme karşıtlarının tavrı zaten belliydi, tavizkâr davranacakları düşünülmüyordu. Birleşmeye taraftar olanlar ise bunun kentin büyük kilisesinde yapılması durumunda Batı'daki Katolik kardeşleriyle daha yakın bir manevi ilişki kurabilecekleri gibi romantik bir beklenti içerisindeydiler. Fakat Batı'daki din kardeşlerinin Kostantiniye'yi kurtarmak için harekete geçmeye pek de hevesli olmadıklarını kısa süre sonra anlayacaklardı. Birleşme karşıtlarının başını çeken Gennadios bu fikirlerin tamamen karşısında yer alıyordu. Dinlerinin elden gittiğini her yerde söylüyor, halkı ateşli konuşmalarla teşvik ediyordu. Odasının kapısına çivilediği bir bildiride, Ortodoks inancından dönmektense ölümü yeğlediğini yazıyordu. Birleşme şeytanın işiydi, Tanrı yakında bunun cezasını verecekti:

> "Bölünme taraftarları Pantokrator Manastırı'nda bulunan bir zamanlar Georgios Scholarios adını taşımış Gennadios'un hücresine geldiler, ona şöyle dediler: 'Ne yapsak?' Bunun üzerine o hücresine çekildi, kâğıt alıp kendi düşüncesini oraya yazdı, böylece o yazıyla görüşünü ilan etti. Şunları yazıyordu: 'Sefil Rumlar neden yanılgıya düşüyorsunuz ve Tanrı'da umut görmekten uzaklaşıyorsunuz, Frenklerin gücüne güveniyorsunuz ve siz yakında mahvolacak

62 *Tarih*, s. 223.

kentle birlikte imanınızı da mı kaybedeceksiniz? Bize merhamet eyle Tanrım. Huzurunda tanıklık ediyorum ki böyle bir kabahatte benim mesuliyetim yok. Sefil İstanbullular ne yaptığınızı idrak ediyor musunuz? Başınıza gelecek olan esaretin yanı sıra babalardan kalma dininizi de kaybedip dinsizliği mi kabullendiniz? Yargı gününde vay sizin halinize.' Bunları ve buna benzer pek çok şeyi yazıp hücresinin kapısına çiviledi. Kendisi içeride kapalı kaldı ve kâğıt günlerce okundu"[63].

Bu bildiriyi okuyanlar ve onunla aynı görüşte olanlar birleşme taraftarlarının aforoz edilmesini istediler. Birlik yandaşlarını lânetleyerek kenti koruması ve yardım etmesi için dua ettiler. Latinlerin ne yardımına ne de onlarla birleşmeye ihtiyaçları olduğunu, mayasız ekmekle ayin yapanların kendilerinden uzakta olması gerektiğini haykırıp nümayişte bulundular.

Büyük dük Notaras serinkanlılığını muhafaza ederek durumu kontrol etmeye çalışırken Isidoro, kararlı ve sıcak yaklaşımıyla bu tepkilere göğüs germeye çalışıyordu. Bizans'ın merkezinde patrik makamı boş olduğu için bütün işin imparatora düşeceği belliydi. Konstantin ise tam da bu sıralarda, Türklerin Edirne'deki müthiş hazırlıklarından aldığı haberlerle canı çok sıkılmış vaziyette, bu dinî tartışmayı sonlandırmanın iyi olacağı kanaatindeydi. 15 Kasım'da yapılan toplantı umduğu gibi olmadı, birlik karşıtları itirazlarını sürdürüp bu yolda belge imzalayarak durumu çıkmaza soktular. Bununla beraber Türk tehlikesi artık tam anlamıyla kapıdaydı, Gennadios da sonunda bu sıkışık durumda fazla bir mesele çıkarmamaya yemin etti. Zira yapılan toplantılarda birleşmenin benimsenmesi, tamamen Türk tehdidi yüzündendi. Öyle ki birçoğu, Türk tehdidi geçtiğinde tekrar ilgili metinleri inceleyerek Ortodoks inancına aykırı unsurları temizleyeceklerini düşünüyorlardı. 12 Aralık'ta büyük kilisede yani Ayasofya'da müşterek âyin gerçekleştirildi. Burada papa ile şimdi makamında olmayan patriğin adı anıldı. Törende "kansız kurban merasimini murdarlık getirici bir bid'at

63 Dukas, *Tarih*, s. 224.

sayıp komünyon ekmeğini almayan" birçkardinallere ve Papa V. Isidoro da bunu biliyordu, fakat şehrin yanovalılar ise Galata'daki çok iyi anladığından bunlardan papaya sıan bir rapor 25 Kasım'da

Birleşmeden halkın hiç de memnun, burada 1453 yılı Şubat taraftarlarının tutumundan rahatsızlık duyilerilmesi tasarlanmıştı. Dukas başkentteki bu havayı edebî bir dilrum konu ediliyordu. rırken birleşme töreni sonrası şehirde oluşaiklime imparator başiyi tahlil eder. Yapılan ayinlerin ve günah çıkarmaşehirdeki halk mu yoksa Katolik anlayışa göre mi yapıldığı konusuparçalanmış karşıtı papazların takındığı tavırları nakleder[65]. Mesele o bir an karmaşık hale gelmişti ki çoğu halk birleşmenin unsurlarını taşıyak, Ayasofya'ya gitmekten bile kaçınır olmuştu. Türklerin şehir surları önünde görüldüğü sıralarda dahi Latinlere karşı nefretlerini açık şekilde söyleyenler mevcuttu. Dukas, Notaras'ın da "Kentin içinde Latin başlığının hâkim olduğunu görmektense Türklerin sarığının hâkim olduğunu görmemiz yeğdir" dediğini nakleder.[66] Ancak Notaras'ın gerçekten böyle konuşup konuşmadığını tasdik edecek başka bir karine mevcut değildir. Notaras'ın tavırları dikkate alındığında onun mutedil bir siyaset izlediği anlaşılır. Bu sözün halk içinde bazı sert tavırlı birleşme karşıtlarına ait olma ihtimalinin daha fazla olduğu söylenebilir.

Bu karışık ortamı imparatorun tam anlamıyla kontrol altına alamadığına şüphe yoktur. Şehrin en kritik kuşatma anlarında bile aynı dinî ayrılıkların devam ettiğini, karşıt zümrelerin Türklerin bu kuşatmasını alınan kararlar karşısında Tanrı'nın kendilerine verdiği bir ceza olarak gördüklerini tahmin etmek hiç de zor değildir. Öte yandan Galata'daki Latinler bu birleşmeyi büyük bir sevinçle karşılamışlardı. Barbaro, bu birleşme için bütün şehir halkının Ayasofya'ya geldiğini, herkesin ağladığını, bu ittihattan anlaşılanın onların Frenkler gibi birlik olmak istedikleri ve artık kilise içinde bir ayrılık olmaması, kendilerinin dinî âyinlerini onların,

64 Dukas, *Tarih*, s. 225-226.
65 Dukas, *Tarih*, s. 229-230.
66 Dukas, *Tarih*, s. 233.

kentle birlikte imanın[illegible] Katoliklerin kiliselerinde yapabilecekleri eyle Tanrım. Huzurund[illegible]
benim mesuliyetim yo[illegible] gelişiyle payitahtta oluşan hava, şimdi ediyor musunuz? Başın[illegible] talyan devletlerin biraz daha alakasını çekdan kalma dininizi de k[illegible] alılar önce ticari menfaatleri ve Galata'daki gününde vay sizin hal[illegible] re gemi ve asker göndermeyi düşünmüştü. yazıp hücresinin kapı[illegible] kâğıt günlerce [illegible]emmuz ayında Giovanni Giustiniani Longo'yu [illegible]mış, onun gemisine adam tedarikine başlamıştı. 18 Bu bildiğ Konstantinopolis'e buğday yüküyle birlikte iki silahlı me t yollamak isteyen papanın talebi üzerine durumu anlamak için Giustiniani Cenova'ya çağrılmıştı. Longo lakabıyla tanınan Giustiniani, Cenovalı asil bir aileye mensuptu ve bundan iki sene önce Kefe şehrinin podestası idi. Özel gemi sahibi olarak kendi başına hareket etmekte olan bir paralı asker durumundaydı[68].

Ağustos ayının sonunda Venedik Senatosu aldığı kararla Körfez (Adriyatik) komutan vekili Gabriele Trevisan'ı Azak'tan gelmekte olan üç ticaret gemisine refakat etmek üzere süratli bir gemiyle Konstantinopolis'e yollamıştı. Ağustos sonunda ise Konstantin elçilerini yardım talep etmek üzere görevlendirmiş; bunlardan biri papaya giderken, diğeri Hunyadi'ye Macaristan'a yollanmıştı. Ekim ayında Macaristan'dan dönen elçi, Hunyadi'nin yardım etmeye hazır olduğunu, buna karşılık Mesembria'yı (Misivri) üs olarak istediğini bildirmişti. Ancak Bizanslılar bu isteği hiç de sıcak karşılamamışlardı. Venedik'in gönderdiği Trevisan ile Zaccaria Grioni'nin gemileri (süratli ve teçhiz edilmiş iki gemi), gelmekte olan üç ticaret gemisine eşlik etmek için Konstantinopolis'e ulaşmayı başarmıştı (Ekim ayı başları). Bu sırada Kasım ayı ortalarında Giovanni da Mare adlı Bizans imparatorunun bir temsilcisi, Venedik Senatosu'nda yeni bir girişimde bulunmuş, onların yardım için hazırlık yaptıkları yolunda bilgiyle dönmüştü. Papalığın bir an önce

67 *Ruzname* (Diler), s. 18-19; krş. *İstanbul'un Fethi* (Pertusi), I, s. 101.

68 Pertusi, *İstanbul'un Fethi*, I, s. 302 (Notlar kısmı). M. Philippides, "Giovanni Longo Giustiniani, the Genoese Condottiere of Constantinople", *Byzantine Studies/Etudes Byzantines*, n.s. 3 (1998), s. 13-53.

hazırlıklara katılması için Venedik Senatosu kardinallere ve Papa V. Nicola'ya mektup yazmıştı (16 Kasım). Cenovalılar ise Galata'daki durumu anlamaya çalışıyorlardı. Hazırlanan bir rapor 25 Kasım'da Cenova doçuna ve temsilcilere sunulmuş, burada 1453 yılı Şubat ayına kadar Pera'ya yardım için gemi gönderilmesi tasarlanmıştı. Pera'dan gelen bir raporda ise şehirdeki durum konu ediliyordu. Buna göre II. Mehmed kuşatmaya hazırlanırken, imparator başkentte kendi otoritesini sağlamayı başaramıyordu. Şehirdeki halk Mehmed'in tehditlerini bildikleri halde kendi içlerinde parçalanmış bir durumdaydı. Bu bakımdan hem Pera hem de başkente bir an önce yardım yapılması için teşebbüse geçilmesi, askerî destek temini, Pera savunması için silahların gönderilmesi, masrafların üstlenilmesi teklif ediliyordu. Matteo Lomellino'nun bu teklifleri uygun görülmüş; papaya, Fransa kralına ve diğer Hıristiyan devletlere mektuplar yazılıp yardım istenmesi kararlaştırılmıştı[69].

Bütün bunlar, Rizzo'nun gemisinin Rumeli Hisarı önlerinde Osmanlı topçuları tarafından 26 Kasım'da batırılması olayından önce vuku bulan çeşitli teşebbüslerdi. Şimdi Venedik'e karşı aleni olarak yapılan hareket meselesi ciddi bir gündem oluşturabilecek boyuttaydı. 29 Kasım'da Pera'nın ve Konstantinopolis'in durumunu görüşmek üzere Cenova'da yeni bir toplantı yapılmıştı, durum çok ciddi görünüyordu. Gönderilmesi kararlaştırılan Lercaro'nun gemisinden başka bir gemi daha yollamak gerekecekti. Kente yardımlar ise giderek artıyordu. İmparator da ileri gelen görevlilerinden bazılarını adalara ve diğer Hıristiyan topraklara buğday, baklagiller gibi gıda maddeleri satın almak için yollamıştı. Özellikle Sakız Adası'na buğday, şarap, zeytinyağı, kuru yemişler vs. gibi maddelerin temini için dört büyük gemi göndermişti. Mora'dan da silahlı adamlar ve teçhizat taşıyan bir gemi daha bekleniyordu. Sonra bu beş gemi yükleriyle birlikte Konstantinopolis'e hareket edecekti[70]. Kasım ayı sonlarında şarap yüklü dört gemiyle Kandiye Limanı'ndan gelen erzak dolu bir başkası limana ulaşmıştı.

69 Pertusi, *İstanbul'un Fethi*, giriş kısmı, I, s. 57-60.

70 Dukas, *Tarih*, s. 227

Aralık ayı başlarında Bizans'ın Batı'dan yardım talepleri daha da hız kazandı; Mora despotlarına, papaya, İtalyan devletlerine ve Batı Avrupa devletlerine yeni elçiler irsal edilmişti. 2 Aralık'ta Trabzon'dan gelen bir gemi Türk ablukasını aşıp limana girmeye muvaffak olmuştu. Jacopo Coco'nun gemisi Rumeli Hisarı'nda durdurulmuş, hisardan hareket eden 12 kayıkla Türkler gemiye çıkmışlar, fakat bunlar kendilerini kurtararak küreklere asılıp akıntının da yardımıyla limana ulaşabilmişlerdi[71].

İmparator için bütün bu gelişmeler yeterli değildi. Şehrin muhtemel kuşatması için gerekli araçlara sahip olmak gerekiyordu. Nitekim 13 Aralık'ta birleşmenin de verdiği cesaretle büyük ticaret gemilerinin şehrin müdafaası için alıkonulması kararlaştırılmıştı. Bu karar Ayasofya Kilisesi'nde birleşme töreni sırasında alınmıştı. Fakat bundan memnun olmayan gemi kaptanlarıyla büyük bir münakaşa baş göstermişti. Limanda bulunan gemiler hep birlikte ayrılırsa şehrin tamamıyla Türklerin eline düşeceği endişesi dile getirilmişti, sonunda Venedik cemaatinin yaptığı toplantıda zorlukla da olsa limanda bulunan gemilerin mürettebatının müdafaa için alıkonulmaları kararı tasdik edilmişti. Barbaro; 14 Aralık'ta Kardinal Isidoro, Midilli başpiskoposu Sakızlı Leonardo, Venedik balyosu ve imparatorun asilzadeleriyle bütün Venedik tüccarının bir araya geldiğini, iki geminin kaptanı Trevisan ile büyük kadırgaların üç sahibinin de toplantıda hazır bulunduğunu belirterek olayı şöyle nakleder:

> "Evvela kardinal konuşmaya başladı ve şöyle dedi: 'Bu beş kadırga Konstantinopolis'te kaldıkça kış boyunca Türk gemilerinin limanımıza zarar veremeyeceklerini veya başka yollarla mücadele edemeyeceklerini düşünüyoruz.' Midilli piskoposu ve imparatorun asilzadeleri de aynı şeyi söyledi. Gemilerin alıkonulması hakkında daha pek çok şey de ifade edildi. Balyos nihayet şöyle dedi: 'Kaptan evvela Tanrı aşkına, sonra da Hıristiyanların şerefi için sizin Konstantinopolis'te imparatorun emrinde kalmanız icab ettiğine

71 Barbaro, *Ruznâme* (Diler), s. 18; krş. *İstanbul'un Fethi* (Pertusi), I, s. 101.

kani bulunuyorum. Çünkü bizim Venedik devletimiz sizin burada kalmanızdan çok memnun olacaktır.' Kaptan ona şu cevabı verdi: 'Siz çok mukaddes peder, siz muhterem Balyos ve burada hazır bulunanlar, kadırganın Trabzon'dan buraya gelmesinden itibaren benim bu memlekette 10 günden fazla kalamayacağıma dair devletimin talimat vermiş olduğunu biliyor musunuz? Burada kalmamı nasıl arzu edersiniz? Göreceksiniz ki kadırgama ticaret eşyası almama müsaade etmediğiniz için hayırlı bir seyahat yapmak üzere bu gece yola çıkacağım, Venedik'e gelmek isteyen gelebilir.' Balyos ve tüccarlar bunun üzerine karaya çıktılar, orada toplanıp evvela Tanrı aşkına, sonra Hıristiyanlığın şerefi için Konstantinopolis'in müdafaası gayesiyle kadırgaların alıkonulması kararını aldılar"[72].

Karar, Santa Maria Kilisesi'nde Venediklilerin Onikiler Meclisi'nde alınmış, bir karşı oyla kabul edilmişti. Tüccarların, kaptanın kendilerini ve malları bırakıp gitme talebini bir kâğıt imzalayarak protesto etmeleri etkili olmuş görünüyordu. Durumu Venedik'e bildirmek için de haberciler yollanmıştı. Körfez komutan vekili Trevisan'ın muhalefeti bir sonuç vermemiş, büyük ticaret gemilerinin kaptanı Alvise Diedo ile birlikte gemilerin korunmasıyla görevlendirilmişlerdi. 26 Ocak'ta balyos, kadırgaların kaptanları ve tüccarlar imparatorun huzuruna çıkarak mallarının kendi gemilerine yüklenmesi için gerekli izni istediler. Amaçları herhangi bir tehlike anında mallarını kurtarmak ve çabucak limandan ayrılabilmekti. İmparator kendilerine şunları söyledi:

"Muhterem Balyos ve siz muhterem kaptanlar, hakikaten ben şunun farkındayım ki sizler ticari mallarınızı kadırgalara yükler yüklemez münasip ilk gecede hareket ederek Tanrı'nın yardımıyla gideceksiniz ve beni hain düşmanım olan Türk sultanı Mehmed'in ordusuna karşı yalnız bırakacaksınız. Zaten kendisi denizden ve karadan bütün kuvvetiyle benim hükümetime karşı hareket etmeyi bekliyor".

Bunun üzerine kaptanlar ona şu cevabı verdiler:

72 *Ruzname* (Diler), s. 19-20: Pertusi neşrinde bu kısım atlanmıştır.

"Haşmetli imparator bizler Venediklilerin şerefi ve başlarımız üzerine size vaat ediyoruz ki kadırgalarımız yüklendikten sonra hareket etmemiz için siz müsaade verinceye kadar veya Venedik'ten hareketimize dair bir emir gelinceye kadar şehirde limanımızdan asla ayrılmayacağız".

İmparator ise şunları söyledi:

"Ey sen büyük kadırgaların kaptanı ticaret emtianız benim memleketimde senin kadırgalarında olduğundan daha fazla emniyette değil midir? Fakat hakikatte ben pekâlâ farkındayım ki sen bunu bir gece kaçmak ve beni can düşmanım olan Türk'e karşı sefil ve acıklı bir vaziyette bırakmak için yapıyorsun".

Bu karşılığı alan Trevisan yemin ederek imparatorun izni olmadıkça yola çıkmayacağını söyledi. Barbaro, bu hazırlığın daha sonra ne kadar isabetli olduğunun şehir kaybedildiği zaman ortaya çıktığını ifade eder[73]. Fakat 26 Şubat'ta bazı Venedikliler bu sözden döndüler, Piero Davanzo adlı bir Venediklinin gemisiyle altı Kandiye gemisi firar etti, bu sırada 700 kişi gemiye bindi ve kuşatma arifesinde şehirden ayrıldı.

İmparatorun Venediklilerle yaşadığı bu problemin doğurduğu karamsar hava, tam bu sırada şehre ulaşan yeni bir yardımla geçici de olsa dağılmıştı. Cenovalıların birkaç gemiyi taciz ettiği için hakkında soruşturma açtırdıkları (15 Aralık) Giovanni Giustiniani, 26 Ocak'ta yedi yüz silahlı adam ve içinde türlü teçhizatın olduğu iki gemiyle limana girmiş; bu durum Bizans'ta umumi bir sevinçle karşılanmıştı. Ayrıca bu vaziyet birlik taraftarlarının eline önemli bir koz da vermiş olmalıdır. Giustiniani şehrin müdafaasını askerî yönden üstlenmişti. Yanında Maurizio Cattano da vardı. Savaşçılarının çoğu Sakız'dan gelen paralı askerlerden oluşuyordu. Dukas bu şahsın imparator tarafından çok iyi karşılandığını anlatır:

73 *Ruzname* (Diler), s. 23-28.

"Bu sırada Cenova'dan Giovanni Longo adlı Giustiniani ailesinden biri pek büyük iki gemiyle geldi. Bu gemilerde çok miktarda ve iyi cins savaş levazımı ile silahlı, savaşçı öfkesi soluyan Cenovalı gençler vardı. Bu Giovanni yetenekli ve bir araya toplanmış ordu birliklerinin saflarına karşı girişilen çatışmalarda çok tecrübeli bir adamdı. İmparator onu içtenlikle karşıladı, büyük armağanlar verdi ve onu başkumandan unvanıyla onurlandırdı"[74].

Giustiniani'nin gelişi şehirde büyük ümitler uyandırmıştı, ama hâlâ Batı'dan güçlü bir destek gelmiyordu. 16 Ocak 1453'te Macaristan Kralı, Bizans elçisinden Konstantinopolis'in ne kadar büyük bir tehdit altında olduğunu öğrendiğini, fakat ülkesinin içinde bulunduğu durumun iyi olmadığını, ayrıca Mehmed ile imzaladığı barışın kendisini hareketten alıkoyduğunu, ancak Hıristiyanlığı korumakla mükellef papaya bu hususta mektup yazacağını, anlaşmayı bozması durumunda hemen yardıma koşacağını bildirmişti[75]. Bu durum Varna öncesinde yeminle akdedilen anlaşmanın, papanın desteğiyle tek taraflı olarak bozulması örneğini andırıyordu. Fakat buna vakit olmayacaktı. Üstelik bütün ipleri elinde tutan kral nâibi Hunyadi'nin o sıralarda 14 yaşına ulaşmış olan Macar kralı V. Ladislas ile ciddi problemleri vardı. Öte yandan papa 1452'de taç giymek için Roma'ya gelen İmparator III. Friedrich'e baskı yaparak Osmanlı padişahına sert bir ültimatom gönderttiyse de Bizans'a yardım konusundaki çabaları boşuna olmuştu. Aynı şekilde Bizans imparatoru da yardım alma konusunda olumlu bir cevap alamamıştı. 1453 yılı Ocak ayında ise Papalık Roma'da baş gösteren önemli bir karışıklık sebebiyle dikkatini iç meselelere çevirmişti.

Bu arada ilginç olan bir başka gelişme, Venedik ile Karamanoğlu İbrahim Bey arasındaki yazışmalardır. İbrahim Bey tam da kuşatma hazırlıkları sırasında Venediklilere mektup yazıp Mehmed'e karşı her türlü tedbirin alınması amacıyla Elçi Giovanni Mocenigo'ya geniş yetkiler verdiğini bildirmiş, üstelik papa ile Napoli kralına

74 Dukas, *Tarih*, s. 234.

75 Pertusi, *İstanbul'un Fethi*, giriş kısmı, I, s. 63-64.

da bu düşüncelerini açıkladığını haber vermiş bulunuyordu (12 Şubat). Şubat ayının sonlarında Venedik Senatosu, Bizans için diplomatik faaliyetlerini artırdı. Bunda başkentten gelen haberlerin etkisi olduğu açıktır. 19 Şubat'ta toplanan Senato'da âcil yardım konusu görüşülmüştü. Yollanacak 15 gemi için bir kaptan seçilecek, üç kalyon teçhiz edilecekti. Bunların biri Zara'da, diğerleri Şibenik ve Korfu'da bulunuyordu. Buğday ve peksimet taşımak için iki gemi de hazırlanacaktı. Senato'da ayrıca Mehmed'in nezdine bir elçi gönderilmesi de kararlaştırılmıştı. Yine papaya ve İmparator III. Friedrich ile Napoli kralı Aragonlu Alfonso'ya, Macar kralına yeni mektuplar yollanmıştı. Mart ayı başlarında hâlâ gönderilecek gemiler ile ilgili tartışmalar yapılıyordu. Nihayet donanmanın Amiral Giacomo Loredan'ın idaresinde Aviso Longo'nun kumandasına verilmesi üzerinde mutabakat sağlanmıştı. İşlerin âcilen tamamlanmasında ısrarcı olan Senato bunu başaramadı, Nisan ayında papa beş gemi yollama düşüncesinde olduğunu bildirebilmişti; toplanan filonun yola çıkması için kararlaştırılan 17 Nisan tarihine de uyulamadı. Gemiler yola çıktığı vakit ise artık çok geçti; Konstantinopolis iki haftadır kuşatma altındaydı.

Bütün bu gibi teşebbüslerin Bizans'a faydası olmayacaktı. İmparator da dışarıdan büyük çaplı yardım beklentisini yavaş yavaş kaybediyordu. Dahası kış boyunca Türk askerlerini sürekli olarak şehir civarında görüyordu. Şubat ayında Karaca Bey, Karadeniz'in Trakya sahilindeki bazı hisarları ele geçirmiş (Ahyolu, Misivri, içeride Vize), Marmara Ereğlisi ve Silivri civarına inmiş, hatta Ayastefanos'a girmişti. Bazı müstahkem kaleleri alamamakla birlikte etrafta kontrolü sağlamaya çalışıyordu. Epibatai (Kumburgaz) düşmüştü, geriye bir tek Silivri kalmıştı. Karaca Bey'in harekâtı aslında yola çıkarılmış olan büyük topun herhangi bir engelle karşılaşmamasını temin etmek için "güzergâh temizliği" yapmak maksadına yönelikti. İstanbul'un etrafında Kastamonu ve Karesi (Balıkesir) yöresinden gelme atlılar kol geziyordu. Bunlar şehri neredeyse tam anlamıyla abluka altına almış idiler. Kara tarafındaki surlardan dışarı çıkmak artık çok tehlikeli hale gelmişti. Bir tek

denizden gereken harekât alanı sağlanabilirdi. Dukas, Bizans'a ait üç dizi kürekli ve iki dizi kürekli savaş gemileriyle Erdek'e kadar kıyılarda bulunan Türk köylerinin yağmalanıp katliam yapıldığını, esir alınanların İstanbul'a getirilip satıldığını ifade eder[76]. Bu durum Türklere karşı olan ilk ve son atak olacaktı. Mehmed ise bu duruma çok sinirlenmiş, bir an önce harekete geçme kararı almıştı. Bu olayı Barbaro da nakleder. Bizanslıların üç gemiyle Türklere karşı akına çıktıklarını, memleketlerine birçok zarar verdikleri gibi çoğunu esir olarak şehre getirip sattıklarını yazar ve bunun Türkler tarafından infialle karşılandığını belirtir[77].

İmparator için bu şartlar altında şehrin kendi imkânlarıyla müdafaası öne çıkmıştı, surların tahkimi yanında şehir halkıyla birlikte topyekûn olarak gereken hazırlıkları yapması gerekiyordu. Şehrin en önemli dayanağı hiç şüphe yok ki surları olacaktı. Şehrin kara tarafındaki surları Haliç'ten başlayarak dışa yönelik bir kavisle Marmara kıyılarına, bugünkü Yedikule'ye kadar uzanıyordu. Asıl büyük tehdidin kara surlarına yöneleceğinden kimsenin şüphesi yoktu. Bu surların Haliç'e inen kesiminde arazi engebeliydi ve kuvvetli kulelerle takviye edilmişti. Zira Tekfur Sarayı, Blachernae denilen bu kesimdeydi (Ayvansaray). Bu bölüm hendekler kazılarak takviye edilmiş ve yükseltilmiş; bu surlar tek kat olarak Haliç'e kadar indirilmiş, Tekfur Sarayı kesimi veya Blachernae Mahallesi sur içine alınmıştı. Marmara Denizi'ne kadar ulaşan kara surlarının uzunluğu, Tekfur Sarayı ucuna kadar 5650 metre (yaklaşık 5.6 km.) olarak ölçülmüştür. Biraz daha ileride Ayvansaray'daki Kliomeni Kapısı'na kadar ise 6,7 km.'yi buluyordu. Bilhassa Yedikule'den itibaren surlar üç kademeli bir yapıya sahipti. İlk olarak en dışta 18 metre genişliğinde 10-12 metre derinliğinde hendek bulunmaktaydı. Burası suyla doldurulmak üzere tasarlanmıştı, fakat su sevki ve su tutması oldukça zordu; muhtemelen de kuşatma sırasında bu derin hendekte su bulunmuyordu. Hendekten sonra

76 *Tarih*, s. 228-229.

77 *Ruzname* (Diler), s. 17; *İstanbul'un Fethi* (Pertusi), I, s. 100. Pertusi bu hususta notunda bu olayın sadece Barbaro'da geçtiğini yazmakla yanılmıştır (I, s. 300).

engelleme suru olarak alçak bir duvar daha vardı. Burası "dendan" denilen mazgallara sahipti, icabında arkasında müdafaa yapılacak bir şekilde tasarlanmıştı. Bunun hemen gerisinde 12-15 metrelik bir boşluk bulunuyordu, onu 3.20 metre kalınlığında ilk büyük sur izlemekteydi. Bu ön sur bir dizi kuleyle takviye edilmişti. Sur üzerinde rahatça müdafaa yapılacak ve saldıranlara karşı seri hareket edilebilecek yerler, okçular için hücreler bulunuyordu. Bunun ardında ise yine 15 metrelik bir boşluk vardı. Bu boşluklar manevra alanı olarak bırakılmıştı (Parateichion). En gerideki ana duvar, son ve en metin kısmı teşkil ediyordu, burada büyük burçlar yer alıyordu. Bu ana surların yüksekliği 15 metre civarında idi, kalınlığı ise 4,5 metreydi. Surun üstünde seğirdim yolları ve dendanlar, bunlara ulaşan merdivenler vardı. Bu kesimdeki büyük burçlar yahut kuleler yine müdafaa için çok ciddi bir şekilde takviye edilmişti. Toplam burç adedi 96 idi ve bunlar yaklaşık 50 metre aralıkla yapılmıştı. Yükseklikleri ise 15 metreyi buluyordu, yer yer 18 metreye ulaşanlar da vardı. Bu burçlar dayandığı surdan 5 ila 10 metre ileriye doğru bir çıkıntı yapıyordu. Burçların üzerinde düz platformlar bulunuyordu, bazı kayıtlar bunların üzerinin kapalı olduğuna işaret ederler. Buralarda küçük toplar, mancınıklar ve türlü müdafaa aletleri yerleştirilmişti.

Surların müdafaasında hiç şüphe yok ki kapılar önemli bir yere sahipti. Surlarda iki tip kapı bulunuyordu. Bunlardan büyük olanlar halkın kullandığı, genellikle yollara bağlı durumdaki ana kapılardı, sayıları yedi kadardı. Küçük olan tali kapıların ise yolla bir bağlantıları yoktu; bunlar çeşitli amaçlarla ve genellikle de askerî maksatlarla kullanılıyordu. Hendeklerle takviye edilmiş olan Tekfur Sarayı'nın bulunduğu kesimde (Komnenos surları) Kaligaria (Eğrikapı) ile Blachernae saray kapısı vardı. Bu kesimde ayrıca kapatılmış bazı küçük kapıların bulunduğu da bilinmektedir. Bunlardan en önemlisi, efsanelere konu olan Kerkoporta idi. Neresi olduğu konusunda tartışmalar bulunan bu kapı daha ilk Arap muhasaraları sırasında çeşitli söylentilerin ana merkezi olmuştu. Bazı araştırmacılar bu kapının Yedikule civarında Xylokerkos

(ikinci kapı/Belgratkapı) olabileceği kanaatindedirler. Buradan itibaren Marmara Denizi tarafına doğru uzanan ve II. Theodosius zamanında Vali Anthemius tarafından yaptırıldığı için Theodosian surları adı verilen bu kesimdeki en önemli ilk kapı Charisius yani Edirnekapı idi. Onu bir eğimle Lycus Deresi vadisine (Bayrampaşa Deresi) doğru beşinci bir askerî kapı olan St. Kyriake (Pempton veya Avarlar Kapısı, Sulukule Kapısı, Hücum Kapısı: burası sonradan örülmüş ve 1900'de tekrar açılmıştır) takip ediyordu. Buranın St. Romanus olarak da bilindiği ve ekseriyetle asıl büyük kapı olan St. Romanus ile karıştırıldığı beyan edilir. Yani aşağıda temas edileceği gibi asıl St. Romanus Kapısı, dördüncü askerî kapıya tekabül ediyorsa, o vakit bugünkü Topkapı'nın St. Kyriake olma ihtimali doğar. Bu durumda Sulukule Kapısı ile Topkapısı'nın tanımlanabilmesi; St. Kyriake, Pempton, Avarlar kapısıyla bağlantıları ve aynı yeri niteleyip nitelemedikleri tartışmalı hale gelir[78]. St. Romanus Kapısı'na (Topkapı) kadar uzanan bu kesimdeki Bayrampaşa Deresi beşinci askerî kapının iki yüz metre güneyinde, duvarların altına açılmış bir yatakta akarak şehrin içine girmekteydi. Surların bu kesimine orta kısım anlamına gelen "Mesoteichion" deniyordu ki burası, daha zayıf olduğu gerekçesiyle Osmanlı kuşatmasının ana hedefi haline gelecektir.

Bugünkü Topkapısı'nın güneyinde dördüncü askerî kapı mevcuttu. Millet Caddesi'nin açıldığı Sur girişinin hemen deniz tarafına, güneyine düşen bu kapı, son çalışmalara göre aslında iki kule arasında yer alan bir ana kapı özelliği göstermekteydi. Burada tespit edilen bir kitabeden (kitabe: "Aziz Romanos'a götüren Orta Kapı" şeklindedir) hareketle bu kapının asıl St. Romanus Kapısı olduğu

78 St. Kyriake'nin adı II. Murad dönemindeki kuşatma vesilesiyle de geçer (Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, II, s. 169). Buranın Pempton'dan ayrı bir yer olma ihtimali büyüktür; yerinin lokalizasyonu Bayrampaşa Deresi'nin güneyi olarak yapılması durumunda bugünkü Topkapı'ya tekabül eder. Ancak meselenin hâlâ tartışmalı olduğu açıktır (M. Philippides-W. K. Hanak, *The Siege and the Fall of Constantinople*, s. 486-487'de neresi olduğu hakkında soru işaretleri olduğunu belirtirler).

belirtilmektedir[79]. Üstelik burası Blachernae Sarayı dâhil şehri batıdan kuşatan surların tam ortasına tekabül ediyordu. Oradan Porta Rhesium (Polyandrion/Myriandrion/Mevlevihane Kapısı) adlı büyük kapıya geliniyordu. Onu üçüncü kapı olan Pegae Kapısı'nın askerî kapısı izliyordu. Sonra onun asıl büyük kapısı Pegae (Pigi, Silivrikapı) geliyordu. İkinci tali kapı örülü durumdaydı ve onu Xylokerkos (Regium, Belgratkapı: Bu kapı örülüyken sonra 1886'da tekrar açılmıştır) takip ediyordu. Marmara kıyısında ilk kapı Porta Aurea (Yaldızlı kapı, Yedikule, Altınkapı) idi. Aynı zamanda askerî kapı vasfı taşıyordu. Genel olarak sur kapıları buradan itibaren numaralandırılarak zikrediliyordu. Fakat Marmara Denizi'ne en yakın kapı, birinci ve ikinci burçlar arasındaki Christos Kapısı'ydı (Postern, Tabakhane Poternası). Anlaşılacağı üzere Marmara tarafından başlamak üzere kara surları üzerindeki ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci kapıların ayrıca bir de küçük askerî kapıları bulunuyordu. Bu dört askerî kapıya karşılık yollarla irtibatlı kapı sayısı yediydi[80].

Haliç surlarına gelince, bu kesimden önemli bir tehdit beklenmediği için tek sıra duvarlarla çevrili olup hendek kazılmamıştı. Haliç'in suları surlara ulaştığı için burası ancak gemilerle tazyik edilebilirdi ki bu da Haliç'e liman tarafından girmekle mümkün olabilirdi. Bu yüzden Haliç'in önüne zincir çekilerek buraya gemilerin girmesi önlenebilirdi. Bu surların uzunluğu Ayvansaray'dan itibaren bugünkü Galata Köprüsü'nün bulunduğu yere kadar 3,7 km. idi. Bu kesimde de burçlar vardı, surların yüksekliği 10 metreyi buluyordu. Fener Kapısı ile Petri Kapısı arasında ikinci bir

79 Neslihan Asutay-Effenberger, "Romanos Kapısı ve Mesoteikhon: Sultan II. Mehmet İmparator XI. Konstantin Palaiologos ve Urban'ın Dev Topunun Kuşatma Esnasındaki Mevzileri", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, Haberler*, sy. 18 (Mayıs 2004), s. 18-20.

80 Surlar ve kapılar için genel olarak bk. F. Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi*, İstanbul 1976, s. 92-129; Müller-Wiener, İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası, s. 286-295; keza detaylı bir çalışma: Neslihan Asutay-Effenberger, *Die Landmauer von Konstantinopel-Istanbul: Historisch-topographische und baugeschichtliche Untersuchungen*, Berlin 2007, s. 83-149.

sur vardı ve burayı şehirden ayırıyordu. Sarayburnu'na kadar 19 kapı tespit edilmişti. Kiliomeni/Ayvansaray kapısından itibaren Balat, Fener, Haçlıların şehre girdikleri kapı olarak ünlenen Porta Petrion/Petri, Aya Kapı (Saint), Cibali (İspigas), Unkapanı (Plates), Ayazma (Agisma), Odun Kapısı (Droungarion Viglae), Zindan Kapı, Balıkpazarı (Perama/Hebraiky) ve Bahçekapı (Neorion/Tersane Kapısı) ile devam ediyordu. Marmara surları yine denizden bir saldırıya göre tahkim edilmiş vaziyetteydi. Sarayburnu'ndan bugünkü Topkapı Sarayı'nın yerindeki akropolün batı ucundan, St. Demetrius Kilisesi'nden itibaren başlıyor, Yedikule'ye kadar 8 km. boyunca uzanıyordu. Bu surlarda 188 burç mevcuttu, sur yüksekliği 13-15 metre, burçların boyu ise 16 m. civarındaydı. Sarayburnu ile Ahırkapı arasında ilk olarak St. Barbe (Saraya da adını veren Topkapı) kapısı bulunuyordu. Arada bazı ufak kapılar mevcuttu. Ahırkapı'dan sonra Çatladıkapı (Ferreta/Marine), St. Sophie (Kadırga Limanı Kapısı), Contoscalion (Kumkapı), de Vlanga/Langa (Yenikapı), Psamatia (Samatya) ve St. Jean de Studio (Narlıkapı) gibi kapılar mevcuttu. Bu kesimdeki başlıca limanlar Kadırga, Kumkapı, Langa ve Altınkapı idi. Kuşatma sırasında bu limanların esaslı şekilde müdafaasına çalışılmıştı[81].

Şehrin bu savunma sistemi içinde bilhassa kara surlarının durumunun önem kazandığı açıktır. İmparator çok önceden bu surların takviyesi ve dökülen yerlerinin tamiri işini başlatmıştı, fakat müdafaa için gerekli hazırlıkların surlara göre yapılması konusu henüz gündemde değildi. Şimdi Osmanlı birliklerinin şehri ablukaya almış olmaları ve topların yola çıkarılmış bulunması askerî önlemlere daha büyük bir ciddiyet kazandıracaktı. Nitekim bazı araştırmacılar özellikle şehre gelen Giustiniani'nin kale savunmasındaki bilgi ve tecrübesiyle ün yaptığını ileri sürerek surların onun tarafından teftişten geçirildiğini, zayıf yerlerinin onarıldığını

81 Marmara ve Haliç surları için bk. F. Dirimtekin, *Fetihten Evvel Marmara Surları*, İstanbul 1953; a.mlf, *Fetihten Evvel Haliç Surları*, İstanbul 1954; Müller-Wiener, İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası, s. 308-319. Keza Asutay-Effenberger, *Die Landmauer von Konstantinopel-Istanbul*, tür. yer.

yazarlar[82]. Onun tavsiyeleriyle imparatorun bazı yeni tahkimata giriştiğinden de söz edilir. Gerçekte Barbaro, Giustiniani'nin rolünden söz etmeksizin imparatorun zayıf gördüğü Tekfur Sarayı kesimindeki surların tahkimatını yapmak için Venediklileri ikna ettiğini bildirir. Bir Cenovalı olması yüzden Venediklilerin kendi sözünü dinlemeyeceklerini düşündüğü için Giustiniani'nin devreye imparatoru sokmuş olduğu[83] yolundaki bilgiler doğru olabilir, fakat bu noktada yine imparatorun gayretinin öne çıktığı açıktır. İmparator, Trevisan'dan kadırgalarla Tekfur Sarayı önlerine kadar gelip adamları vasıtasıyla buranın sekiz adım derinliğinde ve yüz adım uzunluğunda bir hendekle takviye edilmesine yardımcı olmasını istemişti. Trevisan da Alvise Diedo ve gemilerinin mürettebatıyla 14 Mart'ta Pera Limanı'nda demir atmış donanmasını Haliç'te Kynegon Kapısı'na getirerek adamlarıyla birlikte hendek kazma işine başlamıştı. Bu faaliyetler büyük bir hızla 30 Mart'ta bitirilmişti[84]. Latin gemileri bu iş tamamlandıktan sonra yine Haliç'in ağzındaki limana geldiler.

Türk birlikleri artık surlardan görülecek ölçüde yoğun bir hazırlık içinde iken imparator müdafaa kuvvetlerinin komutanlığına getirdiği Giustiniani ile birlikte hem profesyonel askerlerin hem Bizans birliklerinin hem de savunmaya katkı yapacak halkın durumunu ele alarak her birinin görev alanlarının belirlenmesine çalışmaya başladı. Mart sonu ve Nisan ayı başındaki birkaç gün bu hazırlıklarla geçti. Öncelikle asker sayısının tam olarak tespiti gerekiyordu; ayrıca şehirdeki asil ve zenginlerden para desteği alarak gereken masrafların teminini dahi planlamıştı. O sırada imparatorun emrinde bulunan Sfrancis, onun şehrin her bir kesiminin idarecilerine emirler vererek kendi bölgelerinde savunmaya yardımcı olacak sivil halk ve keşişlerin tam sayısını istediğini belirtir. Bunlar da hem adam sayısını hem de ellerindeki silahların listesini

82 Runciman, *Kostantiniye Düştü*, s. 136.

83 Runciman, *Aynı Eser*, s. 136.

84 Barbaro, *Ruzname* (Diler), s. 30. Bu bahis Pertusi (*İstanbul'un Fethi*, I, s. 102) tarafından atlanmıştır.

imparatora vermişlerdir. Sfrancis bu sayımları düzenleyerek sonucu imparatora sunduğunu ve durumun hiç de iç açıcı olmadığını belirterek, moral bozmamak için bu sonuçların herkesten saklandığını yazar. Ona göre şehrin büyüklüğüne rağmen onu savunacak asker sayısı yardım için gelen 200 kadar yabancı asker hariç 4773'tür[85]. Sfrancis muhtemelen şehrin düşüşüne bir önemli bahane olarak bu rakamları olabildiğince küçültmüştür. Zira sadece Giustiniani ile gelen yabancı sayısının 700 olması, üstelik daha önce Kardinal Isidoro ile de bir miktar askerin şehirde bulunması; yine şehirde ikamet eden ve limanda yatan gemilerde yaşayan Cenova ve Venediklilerin mevcudiyeti, yabancıları sadece 200 veya ondan daha az gösteren Sfrancis'in verdiği bilgilerin sıhhatini şüpheye düşürür. Bazı araştırmacılar yabancı sayısının iki yüz değil, iki bin olma ihtimalini ileri sürerler[86]. Bu bilgi doğru kabul edildiği takdirde şehirdeki profesyonel tarzda müdafaa yapabilecek tecrübeli asker sayısının 7000-8000 dolayında olduğu sonucuna ulaşılır. Nitekim kuşatmanın canlı şahidi konumunda bulunan Tedaldi, şehirde silah altında 30.000-35.000 kişinin bulunduğunu bunların 6000-7000'inin çarpışacak durumda olduğunu bildirir. Bu durum muharip, profesyonel asker olarak 7000 kişi mevcutken, 30.000 civarında sivilin müdafaa için istihdam edilebileceği hususunu açıklığa kavuşturur. Üstelik Tedaldi şehrin savunmasını son derece güçlü ve mükemmel bir şekilde yapıldığını da vurgulamıştır[87]. Sakızlı Leonardo ise Rumlar arasında çarpışabilecek, kılıç, kalkan ve mızrak alıp bunları çok iyi kullanabileceklerin sayısının az olduğunu; fiilî olarak çarpışanların 6000, yabancıların ise 3000 dolayında bulunduğunu ifade eder[88]. Bazı kaynaklarda 6000 savaşçı Rum, 6000 paralı yabancı asker ve 5000 süvari olmak üzere 17.000 rakamı bulunur. Bu rakam başka bir kaynak tarafından da

85 *Yorgios Sfrancis'in Anıları*, s. 276-278.

86 Pertusi, İstanbul'un Fethi, I, s. 368.

87 *İstanbul'un Fethi*, (Pertusi), I, s. 182; krş. Melville Jones, *1453 İstanbul Kuşatması*, s. 5.

88 *İstanbul'un Fethi*, (Pertusi), I, s. 168.

doğrulanır[89]. Aslında bütün veriler değerlendirildiğinde şehirde müdafaada bulunabilecek insan gücünün sivil halk dâhil olmak üzere 30.000-35.000 dolayında olduğu ileri sürülebilir.

Asker ve müdafaada bulunacak sivillerin durumu anlaşıldıktan sonra imparator, Giustiniani ile birlikte surların kimler tarafından hangi mevkilerde savunulacağının dikkatli bir planını hazırladı. Öncelikle kara surlarının 1422'de II. Murad tarafından nasıl kuşatıldığı hâlâ hatırlanıyordu. Zira bu kuşatmada Bizans müdafaası ilk dış sur hattında kurulmuştu ve Türklerin hücumları başarısızlığa uğratılmıştı. Yine aynı şekilde dış sur hattında savunma yapılması düşünülüyordu[90]. İç surlardaki kuleler ve burçlardan daha rahat ateş açılabilirdi, ama bu durumda öndeki surların müdafaasız kalması problemi ortaya çıkıyordu. Sakızlı Leonardo ise hendek ve dış surların korunmasının çok zor bir iş olduğunu ileri sürerek iç surlara çekilip buradan müdafaayı sürdürme teklifinde bulunmuştu. Yani ilk ve ikinci surlar kaybedildiğinde bu üçüncü iç surda sağlam bir savunma oluşturulabilirdi. Fakat iç surların durumu yüzünden teklifi kabul görmemişti. Ona göre savunma hattı bu dış surlara göre planlandığı için iç surların tamiri ihmal edilmişti. Bunda da Manuel Jagarus (Manuel Palaiologos) ile Rodos keşişi/hieromonk Neophytus'un rolü vardı. Güya bunlar surların tamiri için toplanan paraları çar çur etmiş, kendi menfaati için el koymuş ve bu sayede zenginleşmişlerdi. Saklanan bu altınlar sonradan Türklerin eline geçecekti[91]. Bununla beraber onun bu iki şahsı suçlamasının altında bunların birleşme karşıtı olmalarının yattığı, Manuel Palaiologos'un hem imparatorun akrabası hem de saygı duyulan bir idareci olduğu, surların tamirini yaptırttığı, hatta tamir kitabelerinde adı geçtiği, keşişin de yine imparatorun çok yakın

89 Pertusi, *İstanbul'un Fethi*, I, giriş kısmı s. 69'da Della Tuccia'da verilen bu rakamların Dotti tarafından verilenlerle uyuştuğunu yazar. Keza Da Sarzana, 6000 sur üzerinde 5000 de şehirde tecrübeli asker olduğunu bildirir (Pertusi, III, s. 112).

90 Chalkokondyles, *Histoire*, s. 153.

91 Melville Jones, *1453 İstanbul Kuşatması*, s. 36-37; krş. *İstanbul'un Fethi*, (Pertusi), I, s. 17 (Pertusi yine bu son bilgileri atlamıştır).

dostu olduğu, kuşatma sırasında Charsianus Manastırı'nda devlet işlerine karışmaksızın sakin münzevi bir hayat sürdüğü belirtilir[92]. Aslında bu tarz bir müdafaa zaten yapılacaktı ve iç surların durumu da gayet iyi idi. Şehir savunmaya hazırlanırken surların durumunda insan gücü hariç çok önemli bir eksiklik yoktu.

Bu arada imparatorun savunma ve surları takviye için gerekli parayı bulmakta zorluk yaşadığı açıktır. Kiliselerde ve sarayda bulunan madenlerden paralar basılarak askerin ücretlerinin ödenmeye çalışıldığı dönemin çağdaş kaynaklarında belirtilir. Konstantin'in bugüne ulaşan gümüş sikkelerinin de bu döneme ait olacağı düşünülür. Son zamanlarda tespit edilen bu sikkelerin üzerinde ondan *"Tanrı'nın inayetiyle Roma imparatoru Konstantin Despot Palaiologos"* unvanıyla söz edilir. Paraların üzerinde taçlı portreleri yer alır. İmparatorun kuşatmanın son anlarına kadar büyük bir para sıkıntısı çektiği, birçok zengin Bizanslının paralarını sakladıkları yine devrin kaynaklarında belirtilir. Konstantin'in çok az parasına rastlanması ise Türklerin fetih sırasında bunlara el koyup ganimet olarak almalarına bağlanmaktadır[93].

İmparator ve kurmayları, ilk andaki Türk saldırısı karşısında surlarda müdafaa hatlarını şöyle oluşturmuştu: Marmara'dan itibaren Porte Aurea (Altınkapı) Andronikos Kantakuzenos'a; Yedikule, Venedikli Catarino Contarini'ye; Porte Aurea'dan Pegae Kapısı'na kadar Cenovalı Maurizo Cattaneo'ya; Pegae Kapısı (Silivrikapı) Nikolo Goudeles ve Battista Gritti veya Nicolo Mocenigo'ya; Polyandrio (Myriandrio/Mevlevihane/Mevlanakapı) kesimi Cenovalı Paolo, Troilo ve Antonio Bocchiardi kardeşlere; St. Romanus (Topkapısı) ise Giovanni Kantakuzenos'a tevdi edilmişti. En önemli bölge olarak görülen Topkapısı/Hücumkapısı ile Charisius (Edirnekapı) arası bizzat imparatora bırakılmıştı; sonra bu kesimin sağ yanında Giustiniani ve 700 adamı konuşlanmıştı. Edirnekapısı'nda Bizanslı Leontaris Brienno ve Venedikli Fabrizo Corner bulunu-

92 Runciman, *Kostantiniye Düştü*, s. 148.

93 D. M. Nicol, *The Immertol Emperor*, s. 72-74.

yordu. İmparatorluk sarayı kapısı önce Dolfin Dolfin, sonra da Giovanni Loredan adlı Venediklilere bırakılmıştı. İmparator sarayının müdafaası ise önce bizzat XI. Konstantin, sonra Venedik balyosu Girolamo Minotto ile Giovanni Giorgi'de idi. Kaligaria (Eğrikapı) kesimi, Bizanslı Theodoro Caristeno ile Emanuele Goudeles, Leonardo de Langasco, Gerolamo Italiano adlı Cenovalıların muhafazasındaydı. Buradan Haliç'e kadar Teofilo Palaiologos ile bir Venedikli ve bir Alman (Giovanni Alemanno) yer alıyordu. Xyloporta'da (Tahtakapı) Bizanslı Manuel Palaiolog; Kynegon Kapısı'ndan Fener Kapısı'na kadar da Gabriel Trevisan, beraberindeki 400 Venedikli ve Nicolo da Drivasto yerleşmiş durumdaydı. Haliç boyunca müdafaada görevlendirilenler ise Fener'den Porta Basilica'ya kadar Ludevico ve Antonio Bembo ile 150 Venedikli asker; Porta Basalica'da bizzat Notaras ve beraberindeki 100 (bazı kaynaklarda 500) Bizanslı, Latin süvari idi. Yine St. Teodosia ile İspigas kapılarında Bizanslı kumandanlar vardı. Kardinal Isidoro ve Sakızlı Leonardo Sarayburnu bölgesinde 200 adamıyla tertibat almıştı. Hipodromun altındaki kıyıda Pere Julia komutasında Katalan grubu bulunuyordu. Muhtemelen Langa Limanı kesiminde (Eleutherius Limanı) Şehzade Orhan ve beraberindeki Türkler yer almıştı. Narlıkapı tarafında Jacobo Contarini vardı. Bin kişilik bir seyyar birlik Demetrios'un kumandasında şehirde dolaşacaktı.

Kuşatma sırasında bu birliklerin mevkileri saldırı yapılan mahallere göre değişecektir. Özellikle Türk hücumlarının yoğunlaştığı Mesoteichion ana savunma hattını oluşturacaktı. Öte yandan on gemi Haliç'in ağzına gerilen zinciri korumakla görevlendirilmişti. Bunların beşi Cenova, üçü Girit, diğer ikisi ise Bizans ve Ancona gemileriydi. Bu filo söz konusu zinciri geren Cenovalı Bartolomeo Soligo'nun emrindeydi. Zincir 2 Nisan'da St. Eugenius (Yalıköşkü veya Bahçekapı) civarındaki Kentenarion Kulesi'nden (Sirkeci'de eski askerî sevkiyat binasının yerinde) karşı tarafta Galata Kalesi'ndeki bir kuleye (muhtemelen Yeraltı Camii'nin bulunduğu yer)

kadar çekilmişti[94]. Kritovulos ise zincirin Galata Tersanesi'nden Eugenius Kapısı'na gerildiğini bildirir ki bu bilgi daha doğru olmalıdır[95]. Bazı kaynaklarda ise "Sarayburnu'na gelmeden bugünkü Sirkeci civarında Sarayburnu'ndaki Yalıköşkü Kapısı'nın yanındaki St. Eugenius burnuyla Tophane'de Mumhane burnunun bulunduğu Galata surlarındaki St. Croix Kulesi arasına çekilen zincir hattından" söz edilir[96]. Bu durumda 780-800 metre mesafe arasına çekilen zincirin Sirkeci tarafındaki yerinin belli olmasına rağmen karşı tarafta nereye bağlandığı tam olarak açığa kavuşamamaktadır. Bunun Galata surlarının deniz ucundaki bir kule olabileceği söylenebilir. Barbaro bunun iri ve yuvarlak ağaçların birbirine demir kancalarla bağlanması ve yine demir bir zincirle sarılması sonucu oluşturulduğunu beyan eder[97]. Yıllar sonra Osmanlılar bu zinciri Zaporog Kazaklarının baskınını önlemek için İstanbul Boğazı'nın Karadeniz tarafındaki girişini kapatmakta kullanacaklardı[98].

Haliç'in ağzına çekilen zincir hattının arkasında ise çeşitli türden gemiler yer almaktaydı. İtalyan hekim Barbaro, limandaki zincirin iç tarafında direkleri üzerinde sepet şeklinde gözetleme yerleri bulunan 17 gemi, üç Tuna kadırgası, iki küçük Venedik kadırgası, imparatora ait silahsız beş kadırganın yerleşmiş olduğunu, ayrıca birçok da silahsız geminin sahilde yattığını belirtmektedir[99].

Böylece şehrin müdafaası için hazırlıkların çoğu bitirilmiş oluyordu. Bu son anlarda, kuşatmanın hemen arifesinde Kritovulos, şehrin kara surlarının müdafaasına önem verildiğini, kuşatma anında şehrin asıl ümidinin denizden gelebilecek yardımlara bağlı olduğunu, o sırada içeride çok sayıda yabancının bulunduğunu belirtir. Önde gelenlerin ve zenginlerin çoğu para ve hazinelerini ya kendi mülklerinde ya da tapınaklarda saklamayı tercih etmiş-

94 Pertusi, *İstanbul'un Fethi*, I, s. 303.
95 *İstanbul'un Fethi*, s. 15.
96 Runciman, *Kostantiniye Düştü*, s. 142: Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi*, s. 143.
97 *Ruzname*, (Diler), s. 30.
98 J. W. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s. 343.
99 *Ruzname* (Diler), s. 34-35.

lerdi. Aslında şehirde gerekli levazım azdı ve dışarıya muhtaç bir durum söz konusuydu. Bazı olağanüstü olaylar halkın iyice umutsuzluğa kapılmasına yol açıyordu. Depremler, peşi sıra çakan şimşekler, kesilmeksizin yağan yağmurlar, çok sert esen rüzgârlar, gökyüzünde peyda olan garip ışıltılar, parlayan yıldızlardan birer mana çıkartılıyor; bunlar mukadder felaketin işaretleri olarak yorumlanıyordu. Tapınaklardaki aziz tasvirleri, mezar taşları ve heykeller terliyor, bu durum kötü geleceğin habercisi gibi algılanıyordu. Ortaya çıkan kâhinler geleceğe yönelik uğursuzluklardan söz edip dinî birleşmeyle sarsılan şehir halkının içine daha büyük korku ilka ediyordu. Fakat bütün bu meş'um işaretlere, maneviyatın sarsılmasına rağmen şehirlerini müdafaa için kararlılık sergilemekten geri durmuyorlardı[100]. Ümitsizliğe düşenler içinde Türk taraftarı olanların yanı sıra, şehrin dinsizlerin eline geçeceğine, Hz. İsa'yı ve onu doğuranı tanıyan Latinlerin olmasını dileyenler dahi bulunuyordu. Ama Tevrat'taki şu sözlere atıf yapanlar da vardı:

> "Her şeye egemen olan Rabbine kulak ver, Rab diyor ki sarayındaki her şey, atalarının bugüne kadar bütün biriktirdikleri Babil'e taşınacak. Hiçbir şey kalmayacak, soyundan gelen bazı çocuklar alınıp götürülecek. Babil kralının sarayında hadım edilecek"[101].

Bununla beraber korkuların takdir-i İlahi'nin tecellisine bir faydası yoktu. İmparator bütün bu gelişmeleri biliyordu, ama şimdi her şeye rağmen şehri son nefesine kadar savunmaya hazırdı.

2) Muhasara ve Savaş

a) Kostantiniye Muhasarası'nın Başlaması

Edirne'de kuşatma hazırlıklarını tamamlayan II. Mehmed için artık Kostantiniye üzerine yürüme vakti gelmiş bulunuyordu. Öncelikle yolun temizlenmesi, emniyetinin sağlanması, topların ve

100 *İstanbul'un Fethi*, s. 44-45.
101 Dukas, *Tarih*, s. 233.

ağır malzemenin nakli için bazı tedbirlerin alınması gerekiyordu. Çok fazla sayıda yük hayvanına, arabalara ihtiyaç duyulacaktı. Gereken emirler ordunun hareketinden günler önce verilmişti. Binlerce deve, katarlar halinde Edirne etrafında yığılmaya başlanmış; arabaları ve topları çekecek mandalar Trakya ve Rumeli'den temin edilmiş; ordunun geri hizmet kıt'aları olan yaya ve müsellem grupları istihkâm meselelerini halletmek üzere sevk edilmişti. II. Mehmed için en önemli olan husus hiç şüphe yok ki devasa topların taşınma işiydi. Hele sekiz metreyi bulan muazzam topun nakli için planlamalar çok önceden yapılmıştı. Bunları çekecek mandalar, barut ve gerekli malzemeleri taşıyacak arabaların bir an önce yola çıkarılması gerekiyordu. Nitekim öyle de yapıldı.

Büyük topun nakli hazırlıkları kuşatmadan neredeyse iki ay önce başlamıştı. Dukas, Şubat ayı başlarında II. Mehmed'in büyük topu nakletme emrini verdiğini, 30 arabanın birleştirilip topun bunun üzerine konulduğunu, 60 çift mandanın çekme işinde kullanıldığını, her bir arabayı ikişer mandanın çektiğini, topun iki yanında onu yolda tutmak ve devrilmesini önlemek için 200 kişinin dizildiğini belirtir. Ayrıca önde yolları düzeltmek için 200 ve gerektiğinde ahşap köprüler yapmak için de 50 köprücü/marangozun gittiğini, bu işin Şubat ve Mart ayı boyunca sürdüğünü ve nihayet şehrin beş mil uzağına kadar getirildiğini yazar[102]. Bu ayrıntıların doğru olmaması için bir sebep yoktur. Diğer bazı kaynaklarda topun 150 çift öküzle çekildiği belirtilse de doğru olmamalıdır[103]. Chalkokondyles de 8 metreye yakın 17 ton ağırlığında ve 80 veya 118 cm. kalibreli bu topun taşınma işi için 60 manda ve 2000 adamın kullanıldığından söz eder. Ona göre bu topa ve diğerlerine refakat eden birlik, Rumeli kuvvetlerine mensup olup başlarında da Saruca (Karaca [?]) Paşa bulunuyordu. Paşa bu ileri harekâtı sırasında etrafı tamamen güvenlik altına almış, şehrin civarındaki

102 Dukas, *Tarih*, s. 228.
103 Sakızlı Leonardo, (J. M. Jones terc.), s. 18

müstahkem yerleri ele geçirerek birçok esir elde etmiş ve ablukayı daha da sıkı hale getirmişti[104].

Bütün bu bilgilerden anlaşılacağı üzere II. Mehmed bizzat merkezî birlikleriyle Edirne'den ayrılmadan yaklaşık bir iki ay önce bütün harp levazım ve malzemesinin şehrin önlerine naklini gerçekleştirmiş bulunuyordu. Kendisi ise vezirleri ve hassa askerleri olan yeniçeriler ile atlı süvarileri alarak Kostantiniye'ye doğru hareket etmişti. Rumeli ve Anadolu'dan gelecek timarlı sipahiler, yayalar, azaplar, gönüllülerle buluşma yeri, daha doğrusu bütün ordu birliklerinin buluşma noktası ise önceden altyapı hazırlıkları tamamlanmış olan Kostantiniye surlarının önleri olacaktı. Bunların çoğunun II. Mehmed'den önce şehrin önlerine geldikleri bilinmektedir. Zira padişah fetihnâmelerdeki kayda göre Edirne'den 12 Rebiülevvel'de (23 Mart) yola çıkarak on- on beş günde Kostantiniye'ye ulaştığında ordusunun tamamını burada bulacaktı. Bu noktada Kritovulos şöyle der:

> "Padişah atlı ve yaya askerlerin alarak Edirne'den hareket etti, İstanbul'a doğru yola çıktı, ordunun düzen ve donanımı yol boyunca dost ve düşmanı hayretler içinde bırakıyordu, Edirne'den İstanbul'a olan bu yolculuk, savaş araçları da beraberinde olmak üzere on beş gün sürdü; onuncu günü surların dışına ortalama yarım km. kadar yaklaştı"[105].

Dukas ise onun Mart ayı başlarında bütün sancaklarına emirler ve adamlar yollayarak herkesin şehri kuşatmak üzere orduya katılmasını istediğini, böylece birçok kimsenin, askerlerin, ücretle tutulmuş olan adamların seferber olup surların önüne yerleştiklerini belirtir. O kadar ki şehre yönelik bu kuşatmayı duyan birçok kimse, sırf ganimetten ve talandan pay almak için Kostantiniye'ye gönüllü olarak gelmişlerdi. Bunların içinde neredeyse "emekleme yaşındaki küçük çocuklar ile zorlukla hareket edebilen yaşlılar" bile vardı. Dukas'ın bu abartılı ifadesinin, aslında Kostantiniye önünde

104 Chalkokondyles, (J. M. Jones terc), s. 52-53.
105 *İstanbul'un Fethi*, s. 51.

toplanan Osmanlı ordusunun mevcudunun ne kadar kalabalık olduğunu ifade etmek amacına matuf olduğuna şüphe yoktur. Gerçekten de Osmanlı ordusuna katılmak üzere pek çok gönüllü sivilin, başıbozuk takımının, macera peşindeki birtakım zümrelerin, dinî gayret peşinde koşan mürit ve dervişlerin, ganimetten pay sahibi olmayı amaçlayan fırsatçıların gelmiş olması mümkündür. Ama bütün Osmanlı ordusu için dönemin kaynaklarında zikredilen 160.000 ila 400.000 rakamı tamamen gerçeküstü bir nitelik taşır. Padişahın merkezî birliklerinin sayısı her halükârda 5000'i yeniçeri, 3000 kadarı sipahi olmak üzere 8000 dolayındadır, diğer hizmetli grubuyla birlikte bu rakamın 10.000'i bile bulamayacağı sarihtir. Rumeli ve Anadolu timarlı sipahilerin sayısı 10.000'er olmak üzere 20.000 dolayına ancak erişebilir. Bir o kadar da yaya-müsellem, azap grupları düşünülecek olursa toplam sayının 50.000'i biraz geçtiği ortaya çıkar. Osmanlı tarihçilerinden Oruç Bey[106] ve onun bilgisiyle örtüşen bazı Anonim *Tarih*lerde, 10.000 Rumeli, 10.000 Anadolu azabı ile 10.000 yeniçerinin orduya katıldığı bilgisi yer alır. Tursun Bey ve İbn Kemal asker sayısı hakkında rakam vermez, kalabalık askerden söz ederler. Oruç Bey'in zikrettiği rakamlar muvacehesinde sivil bir işe yaramayan kalabalıklarla bu sayı en fazla 70.000'e çıkarılabilir ki bu bile o dönem için çok büyük bir rakamdır.

Bu noktada şu sualin cevabını burada tekrar tartışmak gerekmektedir: Muhasara sırasında tarafların bu kuvvet dengesizliği fethi kolaylaştıran önemli bir unsur olmuş mudur?

Yukarıda da temas edildiği gibi dönemin Türk kaynaklarından çok Bizans kaynakları İstanbul müdafilerinin sayısının çok az olduğu konusunda hemfikirdirler. Modern araştırmaların hemen hepsi de söz konusu kaynaklardan istifadeyle onların rakamlarını verirler. Bunlara göre savaşçı sayısı 5000 kadardır. Diğer bazı yardımcı birlikler ile bu sayı 8000-9000 civarına ancak çıkarılır. Fizikî olarak deniz ve kara surları itibarıyla 20 km.'yi bulan bir şehrin bu

106 *Oruç Beğ Tarihi*, s. 78.

kadar küçük bir kuvvetle savunulduğu akla yakın gelmemektedir. Aslında şehirde 40.000-50.000 dolayında nüfusun mevcut olduğuna daha önce işaret edilmişti[107]. Bazı Bizans kaynaklarında sivil halkın oldukça etkili bir şekilde müdafaada bulunduğu da belirtilir. Nitekim bunlar surların tamirinde, teçhizat ve malzeme temininde, hatta yer yer muharip olarak önemli roller üstlenmişlerdir. "Az sayıda kahramanın kalabalık güçlere karşı boyun eğmemesi", tarihte hemen pek çok kuşatılan şehir için de üretilen efsanelere uygun bir ifadedir. İnsan gücü açığını, kuvvetli surların ve etkili müdafaa araçlarıyla silahların kapatmakta olduğu açıktır. Nitekim savunma yapan taraf, ne kadar kalabalık olursa olsun muhacim güçlere karşı önemli bir avantaja sahiptir. Bununla birlikte bu gücün dışarıdan yardım almaksızın uzun bir süre dayanma ihtimali azdır. Şehrin alınmasından sonra Memlük ve Karakoyunlu sarayına yollanan fetihnâmelerde ise "şehrin çok sağlam surlara sahip olduğu, bir tarafının kara ve önünde hendekle çevrili olup diğer iki tarafının denizle sınırlandığı, çok iyi silahlanmış olduğu, Cezayir-i garb Frenkleri, Rodos, Katalan, Venedik, Ceneviz, Fransa, Papa ve Macar beylerinden sürekli yardım aldıkları" tezi işlenir; ayrıca Efrenç, Rum, Bulgar, Arnavut, Çerkez (Çasar [?]) askerlerinin surları savunduğundan söz edilir[108].

Osmanlı kuvvetlerinin sayısı yukarıda belirtildiği gibi çağdaş Bizans ve İtalyan kaynaklarında 400.000'e ulaşan rakamlarla belirtilir. Osmanlı kaynakları genellikle sadece bu kuşatma için değil, diğer savaşlar dolayısıyla da benzer şekilde asker sayısını verirken olabildiğince fazla, abartılı rakamlardan söz ederler. Bunun sebebi okuyucuya ordunun ihtişam ve gücünü göstermek ve onun üzerinde korkutucu bir iz bırakmak, ayrıca bir propaganda vesilesi yaratmak olarak yorumlanabilir. Öte yandan Ortaçağ Avrupa tarihindeki gibi dönemin tarihçileri için bu rakamlar sayısal bakımdan bir anlam

107 Şehrin Bizans'ın son zamanlarındaki nüfusu hakkında, bk. Babinger, *Fatih Sultan Mehmed*, s. 87; A. M. Schneider, "XV. Yüzyılda İstanbul'un Nüfusu", *Belleten*, XVI/61 (1952), s. 35-48.

108 A. Ateş, "Aynı Makale", s. 17, 39, 41.

ifade etmek değil, ordunun ne kadar çok olduğunu hacim itibarıyla belirtmek üzere kullanılmışlardır. Yani müdafiler için azlık ne kadar abartılmışsa, kuşatanlar için de o ölçüde fazlalaştırılmıştır. Aslında kara surlarının 6 km.'yi, Haliç surlarının 5,5 km.'yi bulduğu göz önüne alınırsa bu uzun sur sisteminin sadece kuşatanlar açısından değil, müdafaa edenler açısından da önemli bir problem olduğu ortaya çıkar. Surların tahkimatının Bizans'ın içinde bulunduğu sıkıntılar sebebiyle yapılamadığı ve modernleştirilemediği, bu yüzden Türklere önemli bir engel oluşturmadığı fikri tam olarak doğru değildir. Gerçekten surlar bakımsız kalmıştır, ama 54 gün süren hücumları engelleyen başlıca müdafaa hattı olduğunu da unutmamak gerekir. Dönemin tarihçilerinden Chalkokondyles'in surlara dair görüşleri bu durumu teyid eder:

> "Deniz tarafına bakan surlara gelince; bu surlar mükemmel değildi, ama kara tarafında çift duvarlı surlar vardı: bunlardan biri aşağıdaydı ve önünde yer alan iki yüz ayak genişliğinde bir hendek aracılığıyla korunuyordu; bu duvarın her iki tarafı da kesme taşla örülmüştü. İçeride kalan diğer duvar çok yüksek ve göz kamaştırıcıydı; öyle ki, hem imparator hem de danışma kurulu, her ikisini de savunmanın gerekip gerekmediği konusunda tereddüde düşmüşlerdi: sonunda birinci duvarı hiçbir biçimde terk etmemeye ve Murad'ın onları kuşatmaya geldiği zaman yaptıklarını yapmaya karar verdiler"[109].

Dukas'a göre Osmanlı ordusunun gelmekte olduğunu duyan şehir halkının tedirginliği çok artmıştı. Başlayan Paskalya Haftası dolayısıyla herkes Türklerin saldırmaması için dualar ediyordu. Ancak o haftanın sonunda Cuma günü II. Mehmed bizzat şehrin önlerinde görünmüştü[110]. Kuşatmayı surların ardından izleyen Barbaro ise II. Mehmed'in 5 Nisan günü saat birde (muhtemelen öğleyin) ordugâh kurduğundan, 160.000 olarak tahmin ettiği ordunun

109 *Histoire*, s. 153.
110 *Tarih*, s. 232.

surlara iki buçuk mil uzakta yerleştiğinden söz eder[111]. Bu durumda II. Mehmed'in şehre geliş gününü 3-4 Nisan olarak belirlemek mümkün gözükür. Kritovulos'un yolun on beş günde alındığını ve padişahın onuncu günde şehrin önlerine geldiği yolundaki beyanları, son beş günün sur önlerinde hazırlıklarla geçmiş olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Bu durumda padişahın Nisan'ın ilk günlerinde şehrin hinterlandına girdiği, surlardan görüldüğü günün ise 4 Nisan olduğu anlaşılır. Padişah bir iki gün surların önündeki ordusunu tanzim ettirmiş, topların ve birliklerinin yerlerini tespit etmiş olmalıdır. Her şey 6 Nisan'da Müslümanlar için mübarek bir gün olan Cuma günü kuşatma nizamının tamamlanmasına göre planlanmıştı. Nitekim fetihnâmelerde 26 Rebiülevvel'de (6 Nisan) şehir önlerinde kuşatmanın başladığı açık biçimde belirtilmiştir[112].

Osmanlı ordusunun surların önünde yerleşim düzeni hakkında Bizans tarafında olduğu kadar ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır. Bununla beraber Kritovulos ve Dukas'ın anlattıkları nispeten ordunun yerleşimi ve muhasaraya katılan kumandanların kimler olduğu konusunu açıklığa kavuşturur. Dukas padişahın çadırlarını Kharisius (Edirnekapı) önlerindeki tepenin gerisinde kurduğunu söyler ki bu durumda işaret edilen yer Maltepe olmalıdır. Burası Bayrampaşa vadisinin sol tarafındaki tepelik alandır. Ayrıca ona göre bütün ordu Tekfur Sarayı yakınında bulunan Xyloporta'dan Altınkapı'ya kadar ve Xyloporta'dan Kosmidion'a (Eyüp) kadar, oradan ve düzlüğün güney yanından ovayı çevreleyen bağlara kadar geniş bir alana yayılmış vaziyetteydi. Bu alan daha önce Karaca Bey tarafından tamamıyla kontrol altına alınmıştı. Kuşatmaya ise 6 Nisan Cuma günü tam anlamıyla girişilmişti[113].

Kritovulos'a göre ise padişah Edirnekapısı ile Eğrikapı arasındaki suru hedef olarak seçtiği için birliklerini daha çok bu kesime yığmıştı. Zağanos Paşa ile Halil Paşa güvendikleri kişileri yanlarına alarak karaya bakan sur kesimini iyice incelemişler; kuşatma

111 *Ruzname* (Diler), s. 32; krş. Pertusi, I, s. 103.
112 A. Ateş, "Aynı makale", *Tarih Dergisi*, sy. 7, s. 24-25.
113 *Tarih*, s. 232.

silahlarının, topların ve mancınıkların nereye konacağını tespit etmişler; ardından birlikler kumandanlarının komutası altında kendilerine tayin edilen yerlere intikal ettirilmişlerdir. Bu surların paylaşımında Zağanos Paşa ve yanındaki birlikler, Galata'nın sarılması, Haliç ve limanın Galata'dan itibaren Odunkapısı (Aya Dimitri Kilisesi'nin bulunduğu yerde) mahalline kadar sahil kesimin kontrolü ile vazifelendirildi. Ayrıca Zağanos Paşa, Keramika (Hasköy civarı) ile karşıdaki surların bulunduğu yere kadar bir köprü yapacaktı. Ona bu kesimdeki zayıf surları vurmak üzere toplar da verilmişti. Rumeli valisi Dayı Karaca Bey de diğer bazı büyük komutanlarla Odunkapı ve Xyloporta'dan Tekfur Sarayı (Porphyrogennetos) mıntıkasına doğru Eğrikapı ve Edirnekapı'ya kadar olan bölümde konuşlandı. Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa ve serdarlardan Mahmud Bey[114], Topkapı ve Mevlanakapı'dan Altınkapı'ya (Myriandrion'dan Altınkapı'ya) kadar çok geniş bir sur kesimini kuşatmakla vazifelendirildi. Bu ikisi padişahın çok değer verdiği, gözünü budaktan esirgemeyen cesur askerlerdi. II. Mehmed ise maiyetinde Halil ve Karaca paşalar olduğu halde denetleme işini üstlenmiş, surun taarruza en uygun yerinin karşısında ordugâhını kurmuştu[115]. Osmanlı tarihçilerinden Tursun Bey ise sadece esas ağırlığın Topkapı cephesine verildiğini belirtir, başka tafsilata girişmez[116].

Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere II. Mehmed, Lykos (Bayrampaşa) vadisinin sol tarafındaki tepenin (Maltepe) üzerinde otağını kurarak daha sonra birliklerini biraz daha öne alıp bir cephe oluş-

114 Bu zatın Fâtih'in veziriazamı olacak Mahmud Paşa olup olmadığı hakkında açıklık yok. Ancak onun kariyerine bu kuşatma vesilesiyle başladığı, bu bakımdan buradaki zatın Mahmud Paşa olduğu kanaati için bk. T. Stavrides, *The Sultan of Vezirs: The Life and Times of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angelovic (1453-1471)*, Leiden 2001, s. 112-113. Bu zatın Kasapoğlu Mahmud olması da mümkün gözükür. Kasapoğlu Mahmud Bey'in vefatı, 860-870 (1456-1465) yıllarına ait vakıf kayıtlarında kendisinden "merhûm" diye söz edildiğine bakılırsa (T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul 1952, s. 291-292), fetihten hemen sonra olmalıdır.

115 *İstanbul'un Fethi*, s. 57-59.

116 Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-feth*, s. 49 vd.

turmuştu. Ayrıca Marmara sahillerinden Haliç'e kadar uzanan sahil surlarını da deniz yönünden teftiş ettirmiş, askerî birliklerini önceden hazırladığı plana göre yerleştirmişti. Zağanos Paşa'yı Beyoğlu ile Kasımpaşa sırtlarına yerleşen ordunun bir bölümüyle Ceneviz kolonisi durumunda bulunan Galata'dan Kağıthane'ye kadarki kuzey kıyılarını ve kara surlarının başladığı güney sahillerini baskı altında tutmakla görevlendirmişti. Hatta Hasköy ile karadaki surlar arasında bir de köprü kurulması kararlaştırılmıştı. Rumeli beylerbeyi Dayı Karaca Bey sol tarafta, Haliç'ten itibaren Tekfur Sarayı'nın bulunduğu bölgeyi ve Eğrikapı/Edirnekapı'ya kadarki kara surlarını kuşatmakla vazifeliydi. Bu cephede büyük toplar bulunuyordu ve bunların hedefi saray kesimindeki tek sıra duvar ve burçların Theodosian surlarıyla birleştiği yeri vurmaktı. Anadolu beylerbeyi İshak Paşa ile Mahmud Bey Mevlanakapı da dahil olmak üzereTopkapı'dan Altınkapı'ya ve Marmara sahilindeki Mermerkule'ye kadar uzanan kısma yerleşmişti. Merkezde Edirnekapı-Topkapı, Mevlanakapı hattında (Mesoteichion) bizzat padişah ve veziriazam vardı. Kritovulos'a göre: *"Sultan Mehmed karargâhını Mesoteichion ve Myriandrion/Mevlanakapı civarına surlara çok yakın bir yere, ama ateş menzilinin dışında kurmuştu"*. Burası surların en zayıf olduğu düşünülen kesimiydi ve ordunun en seçkin askerleri bu cephede mevzilenmiş, ağır toplar ve büyük top bu surların karşısına konulmuştu.

Karadaki bu kuşatma hazırlıklarının bir de deniz ciheti vardı. II. Mehmed Edirne'den hareket ederken Gelibolu'daki donanmanın kaptanı Baltaoğlu Süleyman'a da hazırlanan gemilerle hareket etmesi emrini yollamıştı. Aslında bir kısım gemiler Beşiktaş tarafında veya Rumeli Hisarı cihetinde hazır vaziyetteydi ve bunlar gerektiğinde Haliç'e indirilmek üzere bekletiliyordu. Donanma muhtemelen Mart ayı sonlarında, belki de II. Mehmed'in Edirne'den hareketinden birkaç gün sonra Gelibolu'dan ayrılmış, Kritovulos'a göre büyük bir neşe ve moral üstünlüğü içinde yola koyulmuş; yol esnasında türlü yarışmalar, kürek ve yelken ustalıkları ile gösteriler yapılmış; bu neşe ve bağırışmalar âdeta Çanakkale Boğazı'nı çın-

latmış, hayret ve dehşet havası salmıştı. Böyle büyük bir donanma o zamana kadar hiç görülmemişti[117]. Donanmanın şehir açıklarına ne zaman ulaştığı tam olarak bilinmemektedir. Bununla beraber Osmanlı birliklerinin kara surları önünde toplanmaya başladıkları bir sırada, Mart sonu veya Nisan başında, daha doğrusu Haliç'in zincirle kapatıldığı 2 Nisan'dan önce gelmiş olması akla daha yatkın gelir. Baltaoğlu Süleyman Bey idaresindeki bu donanma surların etrafında dolaşmaya ve gelebilecek olan yardım gemilerini engellemeye çalışacaktı. Ayrıca Haliç'e girme teşebbüsüyle de görevlendirilmişti. Barbaro, donanmanın Nisan'ın on ikinci günü limanın önüne kadar gelip oradan Anadolu yakasına doğru çekildiğini bildirir ki bu durumda ana üssünün Beşiktaş tarafları olduğu anlaşılır. Barbaro'nun "Şayet Marmara surları tarafından donanma Haliç'e doğru gelseydi, Bizans gemileri tarafından rahatsız edilecekti" demesi bu açıdan dikkat çekicidir. Ayrıca onun müteakip ifadeleri Osmanlı donanmasının Sütunlar (Diplokionion) mevkiindeki iskelede (Kabataş veya Beşiktaş) bulunduğunu gösterir[118]. Ona göre Sütunlar mevkii Karadeniz tarafında, şehre iki mil mesafedeydi. Bu vesileyle Barbaro, Türk donanmasının kadırga, kalyon ve küçük gemilerden oluştuğunu belirtir; içlerinde 12 kadırga son derece mükemmel teçhiz edilmiştir, 70-80 yelkenli gemiyle (fusta) 25 parander yani küçük yük gemileri bulunmaktadır. Bir de 300 fıçı (muhtemelen bu rakam yanlıştır, 300 fıçılık gemi 180 tonluk çok küçük bir parçaya tekabül eder. Taşıdığı malzeme itibarıyla 1300 veya 2300 fıçılık yani 780 yahut 1380 tonluk bir gemi olması lazım gelir)[119] alabilecek kapasitede top gülleleri, hasır kamış, odun vb. eşya taşıyan büyük yük gemisinden söz eder. Bu sonuncu gemi Karadeniz tarafından (Sinop'tan) gelerek Osmanlı donanmasına katılmıştır[120]. Bunun İsfendiyaroğlu'nun yardım amaçlı gönderdiği gemi olması mümkündür. Aslında Osmanlı donanması daha önce

117 *İstanbul'un Fethi*, s. 50-51.
118 *Ruzname* (Diler), s. 35; krş. Pertusi, I, s. 104.
119 Bk. Pertusi, I, s. 305'teki not.
120 *Ruzname* (Diler), s. 36; krş. Pertusi, I, s. 104.

Nisan başında Marmara'ya girmişti, ama muhtemelen bu zamana kadar Trakya kıyılarının ve karşı sahillerinin emniyetini sağlamakla ve ordunun konuşlanması sırasında Çanakkale Boğazı'ndan gelebilecek yardımları engellemekle meşgul olmuştu.

Osmanlı ordusu bu şekilde şehrin önlerinde görülüp tam olarak kuşatma düzenini sağlamadan önce ilk çarpışma, surlara yaklaşan bazı başıbozuk alayların üzerine surlardan yapılan bir huruç harekâtı sonucu gerçekleşecekti. Bizanslılar bu başıbozuklara ani baskınla önemli miktarda kayıp verdirmişlerdi, fakat hemen imdada yetişen diğer kuvvetler karşısında çekilerek kaleye kapanmışlardı. Kritovulos bu huruç harekâtının bir daha hiç tekrarlanmadığını, Bizanslıların bu cesareti kendilerinde bulamadıklarını bildirir[121]. Tursun Bey ise geri püskürtülen Bizanslıların kale içine kapandıklarını, bu arada bazılarının yakalanıp esir edildiğini veya öldürüldüğünü yazmıştır[122].

Surlar önünde hazırlıklarını tamamlayan II. Mehmed artık resmen savaşı başlatabilirdi. Ama öncelikle İslâmî kaidelere göre şehrin teslim olması için teklifte bulunmak gerekiyordu. Zira böyle bir durumda şehir antlaşma şartları muvacehesinde kolaylıkla ele geçirilmiş olacaktı. Kritovulos, padişahın büyük bir alicenaplık göstererek silaha başvurmadan önce Bizanslıları teslim olmaya çağırdığını anlatır. Gönderdiği elçiler Bizanslılara şu teklifte bulunmuşlardır:

> "Bizanslılar şehri antlaşma ve sultanın teminatıyla teslim etsinler. Aileleriyle çoluk ve çocuklarıyla ve mallarıyla her türlü rahatsızlık verecek davranışlardan korunmuş halde huzur içerisinde rahatlıkla şehirde kalarak servetleriyle geçimlerini sürdürsünler".

Ancak şehir halkı bu teklifi kabul etmeyip imparatorlarının şehri sonuna kadar savunma kararını desteklediler[123]. Hoca Sa-

121 *İstanbul'un Fethi*, s. 54.
122 *Tarih-i Ebu'l-feth*, s. 50.
123 *İstanbul'un Fethi*, s. 54.

deddin Efendi bu noktada imparatorun bir elçi yollayarak şehrin etrafındaki bütün yerleri alabileceğini, ama şehri kendisine bırakmasını, buna karşılık kendisine tabi olacağını, haraçgüzarı arasına gireceğini bildirmiş olduğunu belirtir[124]. Muhtemelen bu cevap II. Mehmed'in teslim teklifine karşı verilmiştir. İmparator böylece şehrin kendi idaresinde kalmasını, buna karşılık her türlü ödemeyi yapacağını bildirmiş oluyordu. Bunu II. Mehmed'in kabul etmesi tabii ki beklenemezdi.

İmparatorun tavrı II. Mehmed'in de işine geliyordu. Hiç şüphe yok ki o şehri böyle bir kanlı mücadele sonucu ele geçirmenin kazandıracağı şerefi zihninin bir köşesinde saklı tutuyordu. Gerçekten de sonraki gelişmelere bakıldığında, II. Mehmed'in şehrin kılıç gücüyle alınması düşüncesinde olduğu, dinî mecburiyetten kaynaklanan teslim çağrısının kabul edilmeyeceğini bildiği ve ona göre hareket ettiği de hatıra gelir. Bizans'ın başşehrinin alınamaz olduğu ve şehrin asla düşmeyeceği inancı müdafilerin teslim çağrısını reddetmelerinin en başta gelen sebebi sayılmaktadır. Bu durum Osmanlı kaynaklarına akseden bazı argümanların da kaynağını oluşturmuştur. Mesela Oruç Bey ilerleyen safhalarda imparatorun eman dilememe sebebini, keşişlerin İncil'e bakarak şehrin asla düşmeyeceği yolunda onu ikna etmelerine bağlar[125]. Tâcizâde, şehirde bir Hıristiyan bile kalsa, burayı almaya gelecek olanların bir taşına bile dokunamayacakları şeklindeki inancın hâkim olduğunu belirtir[126]. Daha sonra Mekke şerifine gönderilen fetihnâmede, "şeri'atin emrettiği cizyeyi vermemekte direndikleri" için iki ay kadar savaşıldığı tezi işlenir[127]. Bununla beraber esasen II. Mehmed de böyle bir yolu tercih etmiyor, kılıç gücüyle alınan şehrin statüsünü tamamıyla kendisinin belirleyebileceğini hesaba katıyordu. Fakat şehrin harap hale gelmesini de istemiyordu[128]. Çağdaş kaynaklar

124 *Tâcü't-tevârih*, I, s. 421.

125 *Oruç Beğ Tarihi*, s. 79.

126 *Mahrûse-i İstanbul Fetihnamesi*, s. 8.

127 Bk. A. Ateş, "Aynı Makale", s. 25.

128 İbn Kemal, VII. Defter, s. 93-94. Dukas da padişahın şehirdeki binaların harap olmamasını istediğini yazar (*Tarih*, s. 264).

bu konuda bazı ipuçları verirler. Karakoyunlu Cihanşah'a gönderilen fetihnâmede, teslim çağrısına temas edilmez, kılıç gücü ön plana çıkarılır[129]. Fetih sırasında Akşemseddin'in yanında bulunan Şeyh Bedreddin'in torunu Hacı Halil b. İsmail, dedesiyle ilgili menakıbnâmesinde, "Kahr ile a'dâdan almak kasdına" diyerek durumu açıklar. Müteakiben de "*Fethedüp Sultan Mehemmed cebrile/ Aldılar küffâr elinden darbıla*" ifadesine yer verir[130]. Ancak İstanbul'a gelen yardım sonrasındaki yaşanan sıkıntılı günler ve Osmanlı devlet adamları arasındaki tartışmalar sırasında müdafilere son bir teslim çağrısında bulunması[131], önceki niyetinin iç baskılar sebebiyle gevşediğini gösterir. Bunun neticesiz kalmış olması II. Mehmed'e söz konusu niyetini gerçekleştirme fırsatını vermiştir.

Artık her şey hazır durumdaydı. II. Mehmed bütün planlamaları bizzat yapmış, yeni teknik arayışlar çerçevesinde kuşatmayı gerçekleştirmişti. Onun kuşatma taktikleriyle ilgili kitaplar okuduğu ve planlar üzerinde çalıştığı rivâyet edilir. Sur boyunun uzun olması, kalabalık bir ordu ile yapılacak muhasarada müdafiler bakımından bir dezavantaj teşkil etmekteydi, fakat surların kalınlığı ve yüksekliği onlara daha kolay savunma imkânı verebilmekteydi. Yine de sayıca fazla olmayan Bizans askerlerine çok iş düşecekti. II. Mehmed'in bu durumu tahmin ettiği ve planlarını da ona göre yapmış olduğu ileri sürülebilir. Muhtemelen daha önceki tecrübelerin ışığı altında uzun sürecek bir abluka hareketinin faydalı olmayacağı ve Avrupa'dan gelebilecek askerî ve maddî yardımlar için müdafilere gereken zamanı kazandıracağı hesaplanmış, bir an önce şehrin ele geçirilmesi hedeflenmişti.

Silah ve teçhizat yönünden çok kuvvetli olan orduda asıl gücü Anadolu ve Rumeli timarlı askerleri teşkil edecekti. Ön saflarda yaya birlikleri olarak gönüllüler, serdengeçtiler, azap askerleri yerlerini alacaktı. Padişah kendi seçkin askerleri olan yeniçerileri

129 A. Ateş, "Aynı Makale", s. 36.

130 *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin Menakıbı*, s. 156, bak. Ek 11.

131 Yaşanan zor durumda İsfendiyaroğlu İsmail Bey'in teslim teklifiyle gönderildiği bilinmektedir (H. İnalcık, *Fatih Devri*, s. 129-131).

son darbeye hazırlamıştı. Nitekim savaş sırasında en etkili rolü piyade askerleri ve özellikle ön saflarda çarpışan azaplar oynamışlardır. Orduda ayrıca çeşitli yörelerden gelmiş gönüllüler ve başıbozukların yanında içlerinde devrin büyük mutasavvıflarının da bulunduğu tekke şeyhleri ve dervişler de vardı ve bunlar askeri manevî açıdan teşci ediyorlardı[132]. Padişah üzerinde büyük nüfuz sahibi Akşemseddin, Molla Gürani ve Molla Hüsrev gibi tanınmış âlimler, hem II. Mehmed'i hem de kumandanları bu büyük "gaza" için teşvik ediyor, manevi bakımdan destekliyor, dinî görünüşü ve görüşü sağlamlaştırıyorlardı. Özellikle Akşemseddin'in, muhalif kesimlere karşı dinî açıdan böyle bir fethin gerekliliğini savunduğu ve bu yolda II. Mehmed ve yanındakileri kuvvetle desteklediği, hatta bu sebeple sonradan fethin manevi mimarlarından biri olarak anıldığı bilinmektedir.

Osmanlı ordusunun yerleşme düzenini dikkatle takip eden imparator ve kurmayları ise büyük bir endişe içinde sur boyunu takviye ederken, aynı zamanda savunma için gerekli her türlü silahı kullanmak üzere hazırlamaya çalışıyorlardı. Gerçekten müdafilerin yeterli sayıda ok, mancınık ve mızrakları yanında küçük çaplı topları da vardı. Büyük topların surlar üzerine nakli ve oradan ateşlenmesinin sakıncaları olacağından bunların kullanımından vazgeçilmişti. Ama küçük çaplı olanlar yanında ilkel tüfek tipi elde taşınabilen cinsten ateşli silahları mevcuttu. Sakızlı Leonardo ve Dolfin, müdafilerin sayıca az olmakla birlikte etkili savunma araçlarının olduğunu, yeteri kadar topun da bulunduğunu belirtirken[133], Barbaro müdafilerin elindeki top ve arkebüz gibi ateşli silahlardan söz eder[134]. Kuşatmaya şahit olan Nestor İskender de surların müdafaası için gereken yerlere toplar ve arkebüzler yerleştirildiğini bildirir[135]. Dukas daha açık şekilde müdafilerin

132 Neşrî, *Kitâb-ı Cihannüma*, nşr. Unat-Köymen, Ankara 1957, II, s. 691; Hacı Halil b.İsmail, *Aynı Eser*, s. 156.

133 "1453 Yılında İstanbul'un Muhasara ve Zaptı", s. 28-29.

134 *Ruznâme* (Diler), s. 37.

135 Pertusi, I, s. 241'deki metin.

ellerinde bulunan tüfek benzeri bir hafif ateşli silahtan fırlatılan ceviz büyüklüğündeki güllelerin saldıranlara büyük zayiat verdirdiğini belirtir[136]:

> "... kimi beş ya da on tane Pontus cevizi büyüklüğünde çok büyük delip geçme gücüne sahip olan ve böylece demir zırha bürünmüş bir bedene çarptığında gerek kalkanı gerek bedeni delip geçerek dışarıya çıkan ve sonra da onun yanında bulunan kişiye giren kurşundan küçük gülleler fırlatarak tek atışta iki üç kişiye zarar verebiliyorlardı".

Bu durum sur üzerindeki müdafilerin bu tip silahları yaygın şekilde bulup hazırladıklarını açık şekilde ortaya koyar. Ancak Sakızlı Leonardo'ya bakılırsa toplar barut ve gülle sıkıntısı yüzünden az kullanılmış; büyük top sebep olduğu sarsıntı yüzünden surlara zarar vereceği endişesiyle atıl kalmış, fakat ateşlenen toplar yine de Türklerin önemli ölçüde kayıp vermelerine yol açmıştı[137].

Asıl ilginç anlatım ateşli silahlara meraklı olduğu anlaşılan ve sık sık türlü vesilelerle onlar hakkında bilgi veren Chalkokondyles'e aittir. O da Bizanslıların muhasaranın başlarında büyük toplarının bulunduğunu ve bunu kullanmak istediklerini beyan ederek şöyle yazar:

> "Daha kuşatmanın başlangıcında Bizanslılar, sahip oldukları altmış veya yetmiş livres (40-50 kg.) ağırlığındaki gülleleri atabilen, birkaç parça toptan faydalanmak istediler ve bu toplardan birini Mehmed'in en büyük topuna karşı mevzilendirdiler. Ama ateşledikleri anda top olduğu yerde infilak etti ve suru Türk güllelerinden çok daha fazla sarstı: Başka bir deyişle düşman topçusundan çok daha fazla zarar verdi. Böylece Bizanslıların en büyük topu daha ilk atışlarında parçalanmış bulunuyordu. Onlar bu durumdan topçuyu sorumlu tutarak kendisini Türklerle işbirliği yapmakla

136 *Tarih*, s. 235.
137 J. R. Melville Jones, s. 19.

suçladılar ve onu öldürmek istediler. Fakat bununla ilgili ne bir kanıt ne de bir işaret bulunduğundan topçuyu serbest bıraktılar"[138].

Açıkça anlaşılacağı üzere Bizans tarafı müdafaa araçları bakımından çok da büyük bir eksiklik içinde bulunmamaktaydı.

b) Çarpışmalar ve Kuşatmanın Safhaları

Savaş sahnesinin açılma vaktinin artık geldiğini anlayan iki taraf arasında ilk hareketli dakikalar 6 Nisan Cuma günü vuku buldu. II. Mehmed surların etrafına yerleşen kuvvetlerin tertibi ve nizamıyla meşgul olurken, imparator önce zayıf olduğunu düşündüğü Edirnekapısı bölgesini teftiş etti. Venedik balyosu Minotto da aynı gün imparatorun sarayına yani Tekfur Sarayı'na gidip buradan Osmanlı birliklerinin hareketini seyretti. Yanında birçok Venedikli tüccar ve asilzade bulunuyordu. Yine savaşa katılmak için imparatorun emriyle üç Tuna kadırgasıyla iki küçük kadırga limandan hareketle Ayvansaray taraflarında Chinigio/Kynegion (Avcıkapısı) denilen yerde karaya yanaştı. İçinde tamamıyla silahlı 1000 mürettebat bulunuyordu. Bunlar hep birlikte saraya giderek imparatorun huzuruna çıkıp durumu görüştüler. Nasıl bir görev alacaklarını konuştular. İmparator onları kara tarafındaki surlara sevk etti. Amacı bu intizamlı ve silahlı birliğin surlarda görülmesinin, II. Mehmed üzerinde olumsuz bir etki yapmasıydı. Bunlar kara surlarında dolaşıp gövde gösterisinde bulunduktan sonra tekrar limana döndüler. Aslında bu gösteriş harekâtı Türklerden ziyade mahsur durumdaki şehir ahalisi için bir moral ve teselli vesilesi olmuşa benzemektedir. Fakat buna II. Mehmed'in cevabı gecikmedi. Ertesi gün padişah surların önündeki kuvvetlerini bir mil daha ileri taşıttı, ordu neredeyse Yedikule'den Chinigo'ya kadar tek sıra olmuş vaziyette geniş bir alana yayılmıştı[139]. Bu mukabil manevra ile yaklaşık 5 km. uzunluğundaki kara surlarının önü âdeta canlı bir duvar gibi görünüyor olmalıdır.

---

138 *Histoire*, s. 155. Krş. J. R. Melville Jones, s. 57.

139 *Ruznâme* (Diler), s. 31-32; krş. Pertusi, I, s. 103.

Barbaro'nun naklettiğine göre 9 Nisan'da deniz tarafındaki hareketlilik üzerine limanın ağzını kapatan zincirin arkasında yeni tedbirler alınması gerekmişti. II. Mehmed muhtemelen kara surlarına askerlerini iyice yanaştırıp kuşatma aletlerini hazırlatırken, Haliç'i zorlamak üzere donanmasına da hareket emri vermişti. Bunu haber alan Bizanslılar ve Venedikliler; Cenova, Venedik, Ancona ve Girit gemilerinden oluşan 9-10 gemiyi zincire paralel olarak dizdiler. Türk donanmasının faaliyetini Galata Kulesi'yle şehir tarafındaki kuleden rahatlıkla izleyebiliyorlar, buna göre hareket ediyorlardı[140].

Burada bir parantez açarak ileride teferruatlı olarak ele alacağımız şu önemli konuyu açıklığa kavuşturmakta fayda vardır. Bu bilgi her şeyden önce kulelerden Osmanlı donanma faaliyetinin daima izlendiğini ve haber alındığını açık şekilde gösterir. Bu durum da II. Mehmed'in karadan yürüttüğü gemilerin güzergâhı hususunda dikkatlerden kaçan önemli bir veri sağlar, iddia edildiği gibi gemilerin habersiz olarak Tophane'den neredeyse Galata surlarını sıyırarak Haliç'e indirildiği tezini bütünüyle çürütür. Bu muazzam hazırlığın Galata ve diğer kulelerden görülmemiş olması beklenemez. Barbaro'nun bu beyanı söz konusu güzergâhın bu kulelerden görülmeyecek kadar uzak bir mahalde olduğuna açık şekilde işaret eder. Bu konudaki argümanlara daha sonra tekrar döneceğiz.

İlk Genel Saldırı

II. Mehmed'in 6-12 Nisan arasında surlara yönelik fiilî bir harekâta girişmediği ve bütün zamanını ordunun ve topların yerleştirilmesine sarf ettiği söylenebilir. Osmanlı tarihçisi Neşrî, Osmanlı askerlerinin çepeçevre metrisler kazdığını ve siperler hazırladığını anlatır. Bunların içine toplar, tüfekli askerler yerleştirilmiştir[141]. Kritovulos'a göre bu hazırlıklar sırasında lağım kazılacak yerlerin

140 *Ruznâme* (Diler), s. 35.
141 *Cihannüma* (Öztürk), s. 311.

tespiti yapıldığı gibi getirilen malzemelerle küçük ve orta çaplı top dökümleri de gerçekleştirilmişti[142]. Bu durumda büyük çaplı toplar Edirne'den getirilirken diğer küçük çaplı olanlarının surların önünde ordugâhta döküldüğü anlaşılır. Taşıma problemi yüzünden bu tip top dökümlerinin mahallinde yapıldığına dair daha önceki örnekler, bu bilgiyi teyit eder. Nitekim Varna Savaşı'na giderken II. Murad Boğaz'dan geçmek istediğinde burada top döktürerek, kendisine engel olmaya çalışan gemileri vurmuştu[143]. Daha sonraki dönemlerde de buna benzer birçok örnek bulunmaktadır.

Barbaro, II. Mehmed'in topları yerleştirdiği, daha doğrusu tam olarak surların önüne çektiğe günü 11 Nisan olarak verir. Topların konulduğu mevkileri de tarif eder. Kritovulos bu topların bir yeri değil, aynı anda birçok kısmı tahrip etmek üzere yerleştirildiğini belirtirken bunun sebebini şehrin bir an evvel ele geçirilme isteğine bağlar[144]. Ona göre topların en büyükleri padişahın bulunduğu ana ordugâhın önüne yerleştirilmiştir. Bunlardan üç büyük top bu bölümdeki surlara yönlendirilirken diğer küçük çaplı olanlar muhtelif kesimlere dağıtılmıştır[145]. Bununla beraber Barbaro topların yerleştirildiği yerleri daha net şekilde açıklar. Ona göre dört ana mahal seçilmiştir. Evvela Tekfur Sarayı karşısına yani imparatorun sarayı önündeki surlara yönelik olarak üç top konulmuştur. Diğer üçü Pegae (Pigi, Silivrikapı), dördü St. Romanus (Topkapı) ve ikisi Cresu (Porta Aurea / Altınkapı) önüne yerleştirilmişti[146]. Bir başka yazara göre ise toplardan üçü Kaligaria, üçü St. Romano ve diğer üçü de Porta Aurea ile Pegae Kapısı arasında idi[147]. Bu durum topların dört batarya halinde gruplandırılarak Edirnekapı-Eğrikapı yanında Topkapı ile Yedikule arasında toplandığına işaret etmektedir. Verilen rakamlardan top sayısının 9-12 adet olduğu anlaşılırsa

142 *İstanbul'un Fethi*, s. 60-65.

143 H. İnalcık, *Fatih Devri*, s. 72; Jehan de Wavrin'in eseri: C. Imber, *Varna Savaşı*, trc. A. Arel, İstanbul 2007, s. 174-175.

144 *İstanbul'un Fethi*, s. 65.

145 *İstanbul'un Fethi*, s. 65.

146 *Ruzname* (Diler), s. 35.

147 Pertusi, I, s. 71.

da bunlar sadece büyük çaplı olanlardır. Bu karma sistemde ayrıca daha küçük çaplı topların mevcut olduğu da ileri sürülebilir. Yani bunlar dört batarya şeklinde olup her bir bataryada büyük toplar yanında daha küçük toplar da bulunmaktadır. Bunların sayıları hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bazıları 24, bazıları ise 36 toptan söz eder[148]. Bir görgü şahidi olarak Tedaldi, birçok topun yanında 10.000 kadar da tüfek cinsi küçük toptan bahseder[149]. Ancak bu rakamlar abartılı olmalıdır. Gerçekte top adedinin 40-50, elde taşınan türde küçük bir top görünümündeki tüfeğin ise en fazla 500 dolayında olduğu tahmin edilebilir.

Topların yerleştirilmesinin ardından ertesi gün denizde bir hareketlilik oldu, Sütunlar mevkiindeki donanma Haliç Limanı'na doğru bir manevra yaptı. Bu durum limandaki gemilerde telaşa yol açtıysa da Osmanlı gemileri sonra geri çekildi. Söz konusu manevranın bir bakıma limandaki gemilerin durumunu anlamaya yönelik bir taktik olduğu kolayca anlaşılır. Nitekim aynı gün bataryalardan da toplar ateşlendi, surlar yoğun bir şekilde taş güllelerin hedefi oldu. Barbaro, 18 Nisan'a kadar büyük bir askerî hareketlilik olmadığını, yalnızca sürekli şekilde topların ateşlendiğini belirtir. Öyle anlaşılıyor ki II. Mehmed öncelikle top ateşiyle surları yumuşatıp tahrip etmeyi ve dolayısıyla da müdafiler üzerinde büyük bir moral çöküntüsüne yol açmayı hedeflemiş bulunuyordu. Bu süre zarfında tek tük küçük grupların surlara yönelik harekâtı görülmüyor değildi. Özellikle ön surlarda bulunan Bizanslı müdafilere yönelen bu tip saldırılar, karşı tarafın gücünü ölçmeye yarayan denemelerden ibaretti. Surların önüne kadar yaklaşan Osmanlı yayaları üzerine tüfek ve ok atışı yapılıyor, yaralanan veya ölen Türkleri, arkadan gelen arkadaşı hiçbir korkuya kapılmaksızın sırtlayıp geri götürüyordu. Ölülerini düşmana bırakmamak için bunlar içlerinden on kişiyi feda edebiliyorlardı[150].

148 Pertusi, III, s. 110.
149 Pertusi, I, s. 181.
150 *Ruzname*,(Diler), s. 37.

Barbaro'nun bu canlı anlatımı, Osmanlı öncü birliklerinin bilhassa gönüllü ve azap askerinin saldırılarıyla ilgili olmalıdır. Onların fütursuzca hareketine Bizanslı müdafilerin çok şaşırdıkları anlaşılmaktadır. Öte yandan bu top atışlarının şehirde ciddi bir moral bozukluğuna yol açmış olduğuna dair karineler vardır. Ancak muazzam gürültüsüyle her tarafı titreten büyük topun ilk atış sonrası çatlayarak bakıma alındığına dair bilgiler de verilir. Sakızlı Leonardo bu büyük topun çatlaması sebebiyle II. Mehmed'in çok kızdığını ve topu yapan ustaya henüz yeni dökülen daha büyük bir topun derhal getirilmesini emrettiğini bildirir. Ona göre bu top, Halil Paşa'nın türlü engellemeleri sebebiyle ustalar tarafından henüz bitirilemediğinden diğer küçük toplarla surların dövülmesi sürdürülmüştür[151]. Bu bilginin tam olarak doğru olup olmadığı tartışma konusudur. Başka kaynaklarda belli belirsiz bazı imalar olsa da Leonardo'nun kastettiği topun patlaması meselesi tam olarak açıklığa kavuşmaz. Chalkokondyles'ın topun parçalanmasıyla ilgili verdiği ve yukarıda alıntı yaptığımız bilgiden hareketle bunun Bizans'a ait büyük top olduğu fikri ağırlık kazanmıştır[152]. Ancak Chalkokondyles bu kısımda takdim-tehir yaparak topçu ustasının kovulması olayını eklemiş; sonradan bazı yazarlar bu yüzden Bizans tarafından kovulan topçu ustasının Urban olabileceğini düşünmüşlerdir[153]. Bundan dolayı bazı modern müellifler Osmanlılara ait büyük topun kuşatma boyunca atışlarını sürdürdüğünü ifade ederler[154]. Nestor İskender ise yeni dökülen büyük bir topun kuşatmanın yirmi beşinci gününde ilk atışı yaptığında parçalandığını yazarak çok farklı bir bilgiye yer verir[155]. Olayları

151 J. R. Melville Jones, s. 19.

152 *Histoire*, s. 155. J. R. Melville Jones, s. 57. Dukas'ın toplarla ilgili verdiği bilgiler kısmındaki bir dipnotunda mütercim B. Umar, Chalkokondyles'in metnini şöyle verir: "Onların en büyük topu ilk kez kullanıldığında parçalandı. Bunun sonucunda o topu ateşleyen kişi rüşvet aldığı söylenerek sultan tarafından suçlandı. İdam edilmeye götürüldü, ama belirgin kanıtlar olmadığı için serbest bırakıldı" (Dukas, *Tarih*, s. 242, not. 212).

153 Pertusi, II, s. 312.

154 Tartışma için bk. Pertusi, I, s. 342.

155 Pertusi, I, s. 247.

geriye dönüşlerle anlattığı için bu bilginin önceye mi, yoksa sonraki bir zamana mı ait olduğu tam olarak kestirilememektedir. Bununla beraber Dukas'ın anlattıklarından topun çatlamış olma ihtimali yüksektir. Zira Dukas topun çatlamaması için ustanın namluyu zeytinyağı ile yağladığına işaret eder ki bu durum böyle bir hadisenin varlığıyla ilgili görülebilir:

> "Topun namlusu parçalanmasın diye hangi yöntemi icat ettiler? Gerçekten atımlık şeyler fırlatan boruları görmüştük, ama gerecin içindekileri fırlattıktan sonra eğer namlu kalın keçeler ile örtülmezse hemen cama dönüşür, yani paramparça olur. Buna dikkat gösterilmesine rağmen iki ya da üç atış yapılmışsa metal içindeki boşluktan hava girince boru çatlıyordu. Bu kişi taşın fırlatılmasından hemen sonra namlu kısmı henüz güherçile ve kükürdün sıcaklığıyla ısınmış iken onu hemen tamamıyla yağlıyor ve böylece patlamadan hâsıl olan çatlaklar hemen doluyordu. Kızgın yağ yüzünden içeri girebilecek hava sıcak olduğu için soğuk yüzünden topun çatlaması önlenmiş oluyordu. Kentin düşüşüne kadar top bu atışlara dayanabilmişti, hatta sonra da sapasağlam muhafaza edildi"[156].

Dukas ayrıca St. Romanus Kapısı önüne getirilen topun nasıl hedef tutturduğu konusunda bazı ayrıntılara yer verir. Bu top yanındaki küçük topların atışıyla menzilini ve hedefini ayarlamaktadır. Bu topların atış şekillerine göre büyük topun namlusu gereken mesafeye göre zincirlerle kaldırılıp ayarlanıyordu[157]. Hedef belirlemede karma top sistemi içinde küçük toplar daha öne yerleştirilmiş, arkada daha yüksekçe yerde ise büyük toplar konulmuştu. Küçük toplarla surlara yapılan atışlar belli bir hedefe göre yapılıyordu. Belirlenen hedefin sağ ve soluna yapılan atışları, bunların tam ortasına isabet ettirilen büyük topun güllesi takip ediyor, sonuç tam bir yıkım oluyordu. Dukas'a göre bu tür atış sistemini Mehmed'e Macar elçisi tavsiye etmişti. Ancak bu bilginin doğru olmadığı, yardıma gelmeyen Katolik Macarları bir

156 *Tarih*, s. 242.

157 Neşrî, *Cihannüma* (Öztürk), s. 310.

ölçüde töhmet altında bırakmaya yönelik belirli bir siyasî maksatla yazıldığı bellidir. Osmanlılar top atış sistemine yabancı değillerdi, ustalıklarını da hem II. Murad devrinde hem de Rumeli Hisarı'nda göstermişlerdi.

> "Yanko'nun elçisi şöyle dedi: Eğer vuruşların duvarı kolayca yıksın istiyorsan gereci surların başka yerine yönelt, bu yer ilk atışın yapıldığı yerden beş ya da altı kulaç uzakta olmalı ve ancak o zaman aynı yükseklikten diğer atışı yap. İki yandan başarıyla vurduktan sonra öylesine bir üçüncü atış yap ki üç atışla bir üçgen çizilmiş olsun"[158].

Bununla beraber Chalkokondyles, böyle bir hadiseden söz etmeksizin, buna benzer top atış hedefinin nasıl yapıldığı hakkında bilgi verir. O da büyük topun yanındaki küçük topların hedef belirleyerek büyük topa yumuşattıkları duvarı tam olarak tahrip imkânı sağladığını yazmıştır[159]. Hem o hem de Dukas, bu büyük topun etkisinin müthiş olduğunu açık şekilde belirtirler. İlk atışın korkunç gürültüsü halk üzerinde büyük bir panik yaratmıştı, herkes "Tanrım bize acı" diye dua etmeye başlamıştı[160]. Chalkokondyles, topun çıkardığı sesin 40 "stadios" mesafeden duyulduğunu, her tarafın sarsıldığını belirtirken, büyük topun günde yedi defa ateşlendiğini, geceleyin ise bir defa atıldığını bildirir[161].

Topların bu tesirli atışları yanında bu arada surların altına doğru lağım (tünel) kazma işlerinin de devreye sokulduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu iş ustalık istiyordu ve tecrübeli madencilerin istihdamını gerektiriyordu. Kazılan yerin karşı tarafa hissettirilmemesi de önemliydi. Tüneller bazen iyi desteklenmediği zamanlar kolayca çökebiliyordu. Bazı yazarlar çöken yerlerin görülmemesi için üzerinin derhal çalı çırpı ve otlarla kapatıldığını yazarlar. Tünel kazma işini artık eskimiş bir yöntem ve işe yaramaz bir faaliyet gibi gö-

158 *Tarih*, s. 242.
159 *Histoire*, s. 154; krş. Pertusi, II, s. 99.
160 *Tarih*, s. 241.
161 *Histoire*, s. 154; Pertusi, II, s. 99.

renler de vardır. Bizzat Kritovulos açılan lağımlar yoluyla askerin gizlice şehrin içine girmesinin sonuçsuz bir iş olacağı kanaatiyle pek ilgi görmediğini, asıl toplara ağırlık verildiğini bildirir[162]. Bununla beraber ileride görüleceği gibi bu tüneller surların yıkılmasında belki toplar kadar etkili olmuştur.

Öte yandan Kritovulos'un kaydına göre II. Mehmed yine bu arada yani 12-18 Nisan tarihlerinde askerleriyle Boğaz'da Tarabya Hisarı'nı ele geçirmiş, toplarla dövdürdüğü bu küçük hisardaki kırk kişi direnmeden teslim olmuştu. Oradan Studio denilen kale (Burgaz) üzerine yüründü, yine toplar sayesinde burası da ele geçirildi. Baltaoğlu da Büyükada'ya hareket ederek kalesini kuşatmıştı. İçindeki otuz silahlı adamın sarp kalede direnişi yüzünden sonuç alınamamıştı. Bunun üzerine iç kalesi ateşe verildi, içindekiler alevlerden kurtulamadılar ve burası da böylece ele geçirilmiş oldu[163]. Bu harekâtın amacı şehre yardıma gelebilecek yakın askerî noktaları tamamen imha etmek olmalıdır.

18 Nisan'a kadar şehrin surlarının yoğun top ateşine maruz kalarak yer yer tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Fakat Bizanslılar bu tahribatı kapatmak için geceleri canla başla çalışıyor, yıkılan duvarları kalaslarla, taşlarla takviye ediyor, beklenen hücuma karşı da ön surlarda siperler hazırlıyorlardı. Özellikle bu kısma içine toprak konmuş fıçılar, çuvallar ve ucu sivritilmiş kazıklar dikerek müdafaa hattı oluşturuyorlardı. Topların sur üzerindeki etkisini azaltmak için de duvarlardan aşağı hayvan derileri, pamuk balyaları sarkıtıyorlardı. Bununla beraber toplar epey tesirli olmuş, surların bir bölümünü tahrip etmişti. Dukas ön yaklaşma duvarının ardındaki iki sura ve kulelere karşı yapılan top atışlarının etkili olup burçları aşağı indirdiğini ve molozların öndeki hendeğe döküldüğünü bildirir[164]. Bu bir haftalık yoğun top atışlarının hemen arkasından ise büyük bir genel hücumun yapılacağı gayet

162 *İstanbul'un Fethi*, s. 66.
163 *İstanbul'un Fethi*, s. 67.
164 *Tarih*, s. 243.

tabiiydi. İmparator sık sık şehirde dolaşıyor, asker ve kumandanları cesaretlendiriyordu[165].

Dukas'a nazaran imparator, surların yıkık durumunu görerek bunun kötü sona işaret ettiğini düşünmekteydi. Zira şehir pek çok saldırıya göğüs germiş, bu saldırılar sırasında surlarda küçük bir taş bile zarar görmemişti. Bu yüzden muhasaranın alışılmadık düzeninden, güçlü donanmadan ve ağır bombardımandan etkilenerek büyük bir umutsuzluğa düşmüştü. Hatta padişaha bir elçi yollamayı ve oradan ayrılıp gitmesi halinde kendisine yüklü miktarda haraç ödemeyi kabul edeceğini, diğer aradaki meselelere de hemen çözüm bulacağına dair söz vereceğini bildirmeyi düşünmüştü. Elçi, II. Mehmed'e bunları söyleyince aldığı cevap şu olmuştu:

> "Ayrılıp gitmem mümkün değildir. Ya ben şehri alırım ya da şehir ölü yahut diri beni alır. Eğer imparator ayrılıp gitmek isterse kendisine Mora'yı bırakırım, onunla dostluk anlaşması yaparım, oradaki kardeşine başka bir il veririm. Ama şehre barışla giremezsem, savaşla girersem o zaman onu ve bütün soylu, ileri gelenleri ölümle cezalandırırım, geri kalan halkı köle olarak askerlerime dağıtırım. Bana ıssız da kalsa şehir yeter!"[166].

Bu haberi elçiden alan imparator şehri kendi elleriyle teslim etme teklifine sıcak bakmadı, böyle bir şey yaparsa şerefsizce herkes tarafından aşağılanacağını düşünüyordu, sonuna kadar direnmeye karar verdi. Dukas'ın ilk umumi hücumdan hemen önce anlattığı bu olayın gerçekten bu sırada olup olmadığını söylemek zor görünüyor. Böyle bir teklifin savaşın ilerleyen safhalarında, gemilerin karadan Haliç'e aktarılmasının ardından yapılmış olduğu akla yatkın gelebilir. Zira diğer çağdaşı müellifler gibi Dukas da sık sık ileri ve geri dönüşler yaparak olayları anlatır ve bu da doğru bir kronolojiye ulaşmayı zora sokar. Bununla beraber bu yoğun top atışları karşısında imparatorun içinde bulunduğu haleti ruhiyeyi

165 Nestor İskender (Pertusi, I, s. 242).

166 *Tarih*, s. 245 (Metin tarafımdan orijinal ifade bozulmaksızın yeniden düzenlenmiştir).

göstermeye çalışması dikkat çekicidir. Bu olayı Nestor İskender de zikreder, fakat ne zaman böyle bir diplomatik girişim olduğunun tam bir zamanlamasını vermez. Savaşlar ve büyük hücumu aktardıktan sonra bunu ekler, ama onun da ileri geri dönüşler yaptığını unutmamak gerekir. Nestor İskender, sulh teklifinin ahali ve şehir içindeki patrik ([?] o sırada şehirde bir patrik yoktu)[167] tarafından imparatora telkin edildiğini bildirir. Bunlar II. Mehmed'in çarpışmaksızın uzun süredir beklemesinden endişelenmişler, yeni bir şeyler yapmadan sulh teklifinde bulunulmasını istemişler, II. Mehmed, gelen elçiye: *"Demek ki imparatorunuz böyle akıllıca bir karar verdi ve sulh istiyor, buna ben de katılacağım. Şöyle ki imparator şehirden çıkıp Mora'ya gitmeli ve patrik ile adamları da onunla gidebilir, isteyenler hiçbir zarar görmeden çıkabilir, ben ebedî bir sulh yaparım, şehirden gitmek istemeyenler hiç zarar görmeyeceklerdir, buna söz veririm"* diye cevap vermişti. Bunu duyan imparator ve ahali büyük bir hüzne kapıldılar. Ölene kadar direnecekleri yönünde dualar ettiler, Mehmed'e böyle bir mektup yolladıklarına pişman olmuşlardı. Çünkü o böylece şehirdekilerin acizliğini görmüş oluyordu[168].

İlk genel hücum Barbaro'ya göre 18 Nisan Çarşamba günü yapıldı. Ancak bunun bir sonraki geceye denk düşürüldüğünü söylemek yanlış olmasa gerektir. Çünkü böyle bir hücumun Perşembe'yi Cuma'ya bağlayan geceye rastlaması ve 19 Nisan olarak tashih edilmesi daha doğrudur. Nestor İskender bu ilk hücumu muhasaranın on dördüncü gününe yerleştirir (18-19 Nisan)[169]. Barbaro'ya göre bu hücum gece ikide başlatılıp sabah altıya kadar sürdürülmüştür. Ancak geleneksel olarak hücumun sabah namazı vaktinden itibaren başlamış ve iki üç saat kadar devam etmiş olması daha muhtemeldir. Bu hücumla ilgili en ayrıntılı bilgi, Barbaro, Nestor

167 Atanasios veya Anastasios adlı bir patriğin varlığına dair bilgiler uzmanlar tarafından doğrulanmamakta, Roma'da yaşayan önceki patrik Gregorios Mammis'in yerinin boş olduğu belirtilmektedir (tartışma için bk. Pertusi, I, s. 383).

168 Pertusi, I, s. 248.

169 Pertusi, I, s. 242.

İskender ve kısmen Kritovulos tarafından verilir. Bunlara göre karanlıktan istifade ederek surlara yaklaşan Osmanlı askerleri büyük gürültüler çıkarıp dehşetli bağırışlarla ve korkunç davul sesleriyle hücuma kalktılar. Bu sesler her taraftan duyuluyordu. Bazıları ellerindeki çeşitli silahlarla ipten ve tahtadan merdivenlerle surlara yaklaştılar, bir bölümü sur yıkan makineleri getiriyordu. Top ve arkebüzlerin gürültüsü ve dumanı her tarafı kaplamıştı, surların üzerindeki Bizanslılar canla başla müdafaaya başladı. Çarpışmalar surların üzerinde ve önlerinde devam etti. Bizanslıların karşı ateşi oldukça etkiliydi. Sonunda dumandan dolayı göz gözü görmez hale geldi ve henüz gün tam olarak ışımadan Osmanlı askerleri geri çekildi[170]. Bu hücum başarıya ulaşmayınca Osmanlı askerleri çengelli uzun mızraklarıyla ve ucu muhtemelen çengelli halatlarıyla Bizanslıların oluşturdukları barikatları aşağı çekmeye ve böylece onları koruyan siperleri indirmeye çalıştılar. Top atışları, ok yağmuru ile taciz ederken bir kısmı yine büyük kalkanlarla kendilerini koruyarak merdivenler dayayıp surların boş bulunan kesimine çıkma gayreti gösterdi[171].

Bu ilk genel hücum ile II. Mehmed aslında savunmanın bu yoğun top atışları sonrasındaki mukavemet gücünü ölçmek istemişti. Nitekim Kritovulos açık şekilde ilk hücumda müdafilerin moralinin bozulmasının hedeflendiğini belirtmiştir[172]. Bizans müdafaası ilk hücumun da gösterdiği gibi pek de zayıf görünmüyordu. Bu durum II. Mehmed'e yeni planların devreye sokulmasının gerekliliğini açık şekilde gösteriyordu. Ayrıca surların hangi noktalarda daha fazla müdafaa edildiği, hangi noktalarda daha zayıf bir mukavemet gösterdiği de anlaşılmıştı. II. Mehmed'in top bataryalarını hücumdan sonra başka yerlere doğru kaydırmış olması bu bakımdan manidardır. Padişah surların durumunu iyice öğrenerek top bataryalarını daha uygun olan Topkapı-Edirnekapı arasına doğru çekecekti. Ama bunun yanı sıra diğer taraflarda Bizanslı müdafileri

170 *Ruznâme* (Diler), s. 37; Pertusi, I, s. 243.
171 Kritovulos, *İstanbul'un Fethi*, s. 68.
172 *İstanbul'un Fethi*, s. 68.

meşgul edecek ve buraya karşı olan ilgisinin anlaşılmamasını temin edecek başka yerlere yönelik sahte saldırıları da hesaplanmış durumdaydı. Bunun için iki esas planı vardı. İlki donanma gemilerini Haliç'e sokmak, ikincisi ise kara surlarının Marmara Denizi'ne doğru uzanan kesimini göze çarpmaması neredeyse imkânsız olan büyük "yürür kuleler"le meşgul etmek idi.

İlk genel hücum sonrası her iki taraftan da kuşatma başladığı zamandan bu yana en büyük kayıplar verilmişti. Barbaro saldıran Osmanlı askerlerinin kaybının çok fazla olduğunu, 200 kişiden fazla adam öldüğünü, buna karşılık müdafilerden kimsenin kaybedilmemiş bulunduğunu söylerken şüphesiz kendi cephesindeki durumu yansıtıyordu. Buna karşılık Nestor İskender, bu korkunç çarpışmanın müdafileri çok yorduğunu, herkesin perişan bir halde olduğunu, imparatorun cesetlerin gömülmesi ve toplanması için rahipleri yolladığını, ölenlerin 1700 Bizanslı ile 700 Frenk ve Ermeni'den ibaret olduğunu bildirir. II. Mehmed de sayıları oldukça çok olan kendi ölülerini iki gün sonra bir birlik göndererek toplatmıştır[173].

Bu hücumun ardından Kritovulos, Baltaoğlu Süleyman Bey idaresindeki donanmanın Haliç'e doğru yaptığı bir harekâttan söz eder. Gemiciler arasında bulunan Barbaro ise böyle bir harekâta atıfta bulunmaksızın 20 Nisan'da Bizans'a yardım için gelen gemileri ve bunlarla Osmanlı donanmasının yaptığı deniz savaşını anlatır. Kritovulos'un bu harekâtla ilgili bilgilerinin doğru olma ihtimali yüksektir. Zira II. Mehmed'in kara surlarına yaptığı saldırıyı, denizden de aynı zaman içerisinde tertip ettirmiş olması akla yatkın gelir. Ona göre Büyükada harekâtından iki gün sonra donanma bizzat II. Mehmed'in emriyle Haliç'in ağzına gelip buradaki zinciri geçerek Bizans donanmasıyla savaşa tutuşmuştu. Bu da kara harekâtıyla eş zamanlı bir duruma işaret eder. Zincirin üstüne doğru yürüyen Baltaoğlu, ok menziline girdiğinde zincirin ardındaki Bizans gemilerine ateş açmış; her iki taraf karşılıklı olarak birbirine top

173 Pertusi, I, s. 243.

atışı yapmış; ortada zincir gerili olduğu halde iki yana sıralanan gemiler birbirlerine yanaşmaya çalışmış; serenlerin üzerindeki Latin ve Bizanslı denizciler buradan aşağıdaki Osmanlı kadırgalarına ok, mızrak, ağır taşlar ve su dolu fıçılar fırlatarak zarar vermiş; zinciri ve bu müdafaayı kıramayan Osmanlı donanması sonunda geri çekilmek zorunda kalmıştı[174]. Kritovulos'a göre bu başarısızlık üzerine II. Mehmed planlarını bizzat kendisinin çizdiği yeni tip bir topun dökümü işi için emir vermiş, ustalar onun tarifine uygun şekilde limanın ağzındaki gemileri vurmak için havan topları imal etmişlerdi. Ona göre bu toplar Galata sırtlarına yerleştirilmiş ve derhal ateşlenmiş, gereken menzil ayarlamaları yapıldıktan sonra nihayet isabet kaydedilerek gemilerin biri vurulmuş; bunun üzerine diğer gemiler yerlerini değiştirip bu silahın hedefi olmaktan korunmaya çalışmışlardı. Fakat böyle bir hareket hiç beklenmediği için Bizanslılar büyük bir hayret ve korku içinde kalmışlardı[175]. Ancak bu hadisenin 20 Nisan'da yardım gemilerinin limana girmesinden sonra onlara yönelik olarak icra edildiği anlaşılmaktadır.

Bütün bu faaliyetler II. Mehmed'in girişeceği son derece cüretkâr hareketin bir perdelemesi mahiyeti taşıyordu. Zira Kritovulos'un da belirttiği gibi padişah şehrin bütünüyle tazyiki için Haliç yönünden de tam anlamıyla muhasara altına alınmasını istiyor ve bu taraftaki tek sıra zayıf surların kolayca tahrip edilebileceğini düşünüyordu. Bu bakımdan aşağıda da belirtileceği gibi gemilerin Haliç'e farklı bir yerden indirilmesi gerektiği yolunda çok önceden zihninde yerleşmiş, planı yapılmış ve hazırlıklarını neredeyse tamamlatmış olduğu "gizli projesini" hayata geçirmek için bir fırsat kollamaya başlamıştı. Belki bunun için biraz daha zamana ihtiyacı vardı. Nitekim 17-18 Nisan'da donanmayla Haliç'in ağzına yönelik harekâtı biraz da bu hazırlıkları kamufle etmek amacına matuftu. Fakat 20 Nisan'da beklenmedik bir hadise sonradan devreye sokacağı bu

174 *İstanbul'un Fethi*, s. 69-70.
175 *İstanbul'un Fethi*, s. 70-71.

gizli projesini açığa vurmayı gerektirecek ölçüde önem kazandı ve bütün bir kuşatma sürecinin bir dönüm noktasını teşkil etti.

Deniz Savaşı ve Karadan Yürütülen Gemiler

Kritovulos donanmanın Haliç'e yönelik harekâtından üç gün kadar sonra Papa'nın İtalya'dan göndermiş olduğu yardım gemilerinin şehir önlerinde görüldüğünü kaydeder[176]. Olaya doğrudan şahit olan Barbaro ise 20 Nisan tarihinde saat üçte Çanakkale tarafından dört büyük geminin ulaştığını ve bunların Cenova'dan Konstantiniye'ye yardım getiren gemiler olduğunu bildirir[177]. Sakızlı Leonardo da bu gelen küçük filonun Sakız'dan asker, yiyecek ve mühimmat getiren üç Cenova gemisi ile yanlarında tahıl yüklü bir Bizans gemisinden oluştuğunu yazar[178]. Olayı anlatan kaynaklara göre yelkenleri açık olarak şehrin önlerine gelen gemiler ansızın rüzgârın kesilmesiyle hareketsiz kalmıştı. Bu yardım gemileri daha görülür görünmez durumdan II. Mehmed haberdar edilmiş, padişah hemen Baltaoğlu'ya emir yollayarak gemilerin durdurulmasını istemiştir. Gemilere profesyonel savaşçıların yerleştirilmesini, ayrıca deniz işinden anlayanlarla bu gemiler üzerine hemen yürünmesini, gemilerin teslim alınamaması halinde mürettebatının tamamen imha edilmesini de buyurmuştur. Bunun üzerine Sütunlar mevkiindeki Osmanlı kadırgaları büyük gürültüler çıkarıp davul sesleri eşliğinde hızla kürek çekerek rüzgârın durmasıyla hareketsiz hale gelmiş yardım gemilerine karşı saldırıya geçmişti.

Bu deniz savaşını Barbaro, Sakızlı Leonardo ve özellikle Kritovulos ayrıntılı şekilde anlatır. Olaya şahit olan Barbaro'ya göre Baltaoğlu'nun kadırgası doğrudan doğruya yük taşıyan Bizans gemisine taarruz etmiş, bunun arkasına geçerek mahmuzlamış ve böylece büyük bir çarpışma başlamıştı. Bu dört geminin her birinin etrafını 5 kadırga çevirmiş, ayrıca daha küçük çaplı 30 gemi

176 *İstanbul'un Fethi*, s. 72
177 *Ruzname* (Diler), s. 38.
178 J. R. Melville Jones, s. 25.

yanında 40 kadar da yardımcı destek gemileri bunların çevresinde set oluşturmaya çalışmıştı. Bu şekilde çatışma üç saat kadar sürdü, artık akşam olmuştu ve gemiler çatışa çatışa şehir önlerindeki limana doğru sürüklenmekteydi. Hava kararınca hemen zincirin arkasındaki iki kadırga bunları içeri almak için hareketlendi. Bu kadırgalar sesler çıkarıp davullar çalarak fazla sayıda olduklarını Osmanlı gemilerine hissettirmeye çalışıyorlardı. Sonunda dört gemiyi yedeğe alarak limanın içine sokmayı başardılar. Hava da iyice karardığı için Osmanlı donanması başarısız şekilde üssüne dönmek zorunda kaldı[179].

Sakızlı Leonardo ise bundan biraz daha farklı bir anlatım sunar. Ona göre Cenova gemileri Maurizio Cattaneo, Domenico di Novara ve Battista da Feliciano'nun kumanda ve patronajı altındaydı. Bizans gemisi ise Kaptan Phalatanelas komutasında bulunuyordu. Bu gemilerin yüksek güvertelerinden yapılan Rum ateşi sağanağı, birbirine yakın seyreden Osmanlı gemilerine isabet ettikçe onları yakıyordu. Atılan toplar yine kadırgaların küreklerini parçalıyordu[180]. Kritovulos ise Türk kadırgalarının büyük gayret gösterdiklerini, fakat yüksek bordalı bu gemiler karşısında başarılı olamadıklarını yazar. Osmanlı savaşçıları bunları aşağıdan tutuşturmaya, ok atarak yelkenlerini yakmaya, halat ve demirlerini parçalamaya, baltalarla gövdesinde delikler açmaya çalışıyorlardı. Halatlarla ve kancalı merdivenlerle de bu gemilere atlamaya uğraşıyorlardı. Fakat bütün bu çabalar sonuç vermiyordu, zırhlara bürünmüş askerlere karşı fazla bir şey yapamıyorlardı. Gemidekiler ise su dolu varilleri, testileri, ağır taşları makarayla yukarı çekip aşağı bırakıyorlar, böylece hem yangını söndürüyorlar, hem de gemiye girmeye çalışanları bertaraf ediyorlardı. Bir yandan da mızrak ve baltalarla gemiye tırmananları engelliyorlardı. Osmanlı askerleri büyük bir gayretle birbirinin yerini doldurup mücadeleyi sürdürür ve gemilere çıkarak bunları ele geçirmeye çalışırken ansızın çıkan bir lodos çarpışmanın seyrini birden değiştirmişti. Yelkenleri

179 *Ruznâme* (Diler), s. 38.
180 J. R. Melville Jones, s. 26-27.

rüzgârla şişen gemiler, hızla limana doğru sürüklenmeye başladı. Böylece artık savaşa devam etme imkânı kalmamıştı. İtalyan gemileri hemen liman ağzını tutup bunların emniyetini sağladı. Osmanlı kürekli gemileri ise arkada kalmıştı[181].

Yardım gemilerinin sayısını, dördü Cenova'ya ait olmak üzere beş olarak gösteren Dukas, bu gemilerden imparatora ait olanının Mora'dan yüklediği tahılı taşıdığını, bu küçük filonun Sakız'da Mart ayı boyunca müsait bir rüzgâr beklediğini, ancak Nisan ayında harekete geçebildiğini bildirir. Gemiler sert esen poyraz sebebiyle Sakız Limanı'nda demirlemişler, güney rüzgârı esmeye başlayınca da demir almışlardı. Ona göre aslında yeterli malzeme getirmeyen "neredeyse boş olan" bu gemileri gören Türkler, Yedikule tarafındaki küçük limandan çıkıp bunların yolunu kesmişler, rüzgârın aniden durması üzerine de yardım gemilerini sarmışlardı[182]. Bu anlatımdan anlaşılacağı üzere savaş Yedikule açıklarında başlamış ve Yenikapı açıklarına kadar sürmüş olmalıdır. Dukas da ansızın yeniden esmeye başlayan rüzgârdan yararlanan gemilerin Haliç Limanı'na girdiğini belirtmiştir. Bu deniz savaşını Bizanslılar Akropolis'in yamaçlarından ve hipodromun yıkık duvarları üzerinden büyük bir heyecanla seyretmişlerdi.

Açıkça anlaşılacağı üzere bu gemileri kurtaran içindekilerin cesurca savaşmaları değil, yeniden esmeye başlayan lodos idi. Kürekli kadırgaların bu sert esen lodosta ilerleme ve manevra yapabilme gibi bir özellikleri bulunmuyordu. Bu yüzden yardım gemileri rahatça limana girebilmişti. Ama mücadeleyi kıyıdan seyreden II. Mehmed olup biteni büyük bir başarısızlık olarak gördü. Dukas onun hırsından atını denize sürdüğünü, büyük bir öfkeye kapıldığını belirtir. Kritovulos ise padişahın sükûnetle kıyıda bu savaşı izlediğini, sonra sessizce oradan ayrıldığını bildirir. Bu deniz savaşında Osmanlı kaybının 10.000 veya 12.000 olduğu yolundaki bilgiler tamamen yanlıştır. Kayıpların en fazla 200 civarında olduğu

181 *İstanbul'un Fethi*, s. 73-74.
182 *Tarih*, s. 237-238.

ileri sürülebilir. Baltaoğlu Süleyman kendi kayıplarını 115 olarak göstermiştir. Kritovulos, Hıristiyanların kayıplarının 22 kişi olduğunu belirtirken; Osmanlı denizcilerinden 100'den fazla kişinin öldüğünü, 300 kişinin yaralandığını kaydeder[183].

II. Mehmed'in bu savaşı seyrettiği açık olmakla birlikte o sırada nerede bulunduğu tam olarak belli değildir. Dukas'ın anlatımı Yedikule-Zeytinburnu tarafını işaret etmekteyken, Sakızlı Leonardo onun Pera sırtlarından elverişli bir tepeden olup biteni gördüğünü, donanmanın başarısızlığı üzerine çok kızdığını ve atını denize doğru sürdüğünü yazar[184]. Padişahın bu kritik anda herkesin gözünün önünde cereyan eden böyle bir başarısızlık karşısında çok sinirlendiği açıktır. Nitekim ertesi gün gemilerin bulunduğu Sütunlar mevkiine bizzat giderek Baltaoğlu'yu yanına çağırttı; Barbaro'ya göre ona şöyle dedi:

> "Muhammed'in dinine ihanet ettin. Efendin olan bana da ihanet ettin. İdaren altında bulunan bu donanma ile Hıristiyanların dört gemisini yakalayamama sebebin nedir? Hava durgundu, onlara pekâlâ mukabele edebilirdin, sen bu gemileri bile ele geçiremedikten sonra liman içindeki gemileri nasıl zapt edersin?"

Bu sert sözler karşısında Baltaoğlu Süleyman Bey kendini savunmaya çalıştı:

> "Efendim gözlerinizle gördünüz, kalbinizle de inanabilirsiniz, hiddete kapılmamanızı rica ederim. Siz de gördünüz ki benim kadırgamda savaş esnasında Hıristiyanlar tarafından 115 kişi öldürüldü. Bilirsiniz ve herkes de görmüştür ki kadırgamın baş tarafındaki mahmuz ile imparatorun gemisine saldırmaktan geri kalmadım. Şiddetle dövüştüm, birçok adamım hayatını kaybetti. Diğer kadırga ve teknelerde de kayıplar vardır. Elimden geleni gösterdim, hiddete kapılmamanızı, beni affetmenizi istirham ederim".

183 *İstanbul'un Fethi*, s. 74-75. Pertusi, I, s. 345. Runciman, *Kostantiniye Düştü*, s. 166-167.

184 J. R. Melville Jones, s. 26.

Fakat padişahın öfkesi dinmek bilmiyordu. Zaten onun hakkında öteden beri pek de iyi düşünmemekteydi. Ona "Hain, senin kafanı kendi elimle kesmek isterim" dedi. Sonunda kaptan hayatını kurtardı. Kaptanlığı ise elinden alındı[185].

Gerçekten padişahla Baltaoğlu arasında bu konuşmanın geçip geçmediği hakkında bir şey söylemek zordur. Barbaro bunu birilerinden duymuş ya da tamamen bir senaryo kurgulamış olabilir. Fakat asıl olan husus II. Mehmed'in Baltaoğlu'ya çok kızdığı, ancak savaştaki gayreti ve hatta yaralanması sebebiyle onun hayatını bağışladığıdır. Bu vesileyle Dukas tarafından anlatılan hikâyenin doğruluğu da şüpheli gözükmektedir. Dukas, II. Mehmed'in kızgınlıkla elindeki altın asayla ona yüz kere vurduğunu yazar ki buna inanmak güçtür. Ayrıca askerin de kendisini sevmediğini, vaktiyle Midilli akını sırasında ganimet paylarına el koyduğu için ondan nefret ettiklerini, bu başarısızlık sebebiyle de onu dövülmüş bir halde gördüklerinde azaplardan birinin elindeki taşı fırlatıp gözünü çıkardığını belirtir[186].

Çağdaş Osmanlı kaynakları ise bu olayı ayrıntılı olarak anlatmazlar. Tursun Bey iki büyük geminin ("göge") hızla rüzgârın yardımını alıp limana girdiğini, Baltaoğlu'nun bunları durduramadığını beyan eder. Enverî ise doğru olarak dört gögenin şehre ulaştığına temas eder: *"İrişür nâgâh dört ulu göge/Yetişür âvâzı İslâmun göge"*[187]. Tâcizâde de dört büyük gögeden söz eder, bunlarla Osmanlı kadırgaları arasında "yerle gök kadar" mesafe olduğunu, bu eşitsizlik sebebiyle zaferin müyesser olmadığını bildirir[188]. Bu hadise kuşatmaya katılanlar üzerinde büyük bir hayal kırıklığına ve perişanlığa sebep olmuştur[189]. Gerçekten de kayıplar önemsiz denecek kadar azdı, fakat bu olayın Osmanlı ordugâhında yol açtığı olumsuz hava bundan kat kat daha büyüktü. II. Mehmed'i bu

185 *Ruzname* (Diler), s. 39-40.
186 *Tarih*, s. 238.
187 *Düsturnâme-i Enveri* (Öztürk), s. 50.
188 *Mahruse-i İstanbul Fetihnâmesi*, s. 15.
189 Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-feth*, s. 53.

başarısızlık üzerine çok zor bir süreç bekliyordu. Bunu gidermek için mutlaka bir şeyler yapılması gerekecekti.

20 Nisan gecesi II. Mehmed'in en sıkıntılı saatleri başladı. Kaynaklarda açık şekilde belirtilmemiş dahi olsa o gece muhaliflerle padişah ve etrafındakiler arasında ciddi bir gerilimin yaşandığı anlaşılmaktadır. Durumun askerler arasında kargaşaya yol açtığını Tâcizâde de beyan eder ve bunların ikiye bölünüp daha başından beri kuşatmaya karşı olanların böyle bir büyük kuvvetle boy ölçüşecek gücün olmadığını öne sürdüklerini, diğerlerinin ise eninde sonunda zaferin kazanılacağını belirttiklerini yazar. İdris-i Bitlisî ise çok daha açık şekilde bu başarısızlık üzerine Halil Paşa'nın taraftarlarının arttığını, çoğu kişinin onun muhasaranın kaldırıp sulh yapılması yolundaki görüşlerine katıldığını bildirir:

> "Şehir halkı gayetle sevinip surların üzerinden elleri erişemediği için mücahitlere dil uzatmaya başladılar. Hakikaten bu hadise ile Müslümanlara bir kırgınlık hâsıl olmuştu. Muhasaraya taraftar olmayanlar bu olayı delil olarak kabul etmiş ve sultana muhasaradan vazgeçmesi için yol göstermeye çalışmıştı. Nitekim devlet erkânının ekseriyeti muhasaranın terk edilerek musalaha yolunun aranmasında Veziriazam Halil Paşa ile hemfikir olmuşlardı. Fakat Sultan Mehmed yüksek himmetinin de yardımıyla ve az sayıdaki destekçisiyle fetih işinde gayret gösteriyordu. Az sayıda din âlimi, özellikle Akşemseddin ve üstâdü'l-kurrâ ve'l-muhaddisîn Molla Ahmed Güranî ile saltanat erkânından vezir Zağanos Paşa bu hususta sultana destek veriyorlardı. Bunlar muhasara altındaki küffârla kesinlikle musalahaya râzı değillerdi. Sultan şehrin teshiri için büyük gayret sarf etmişti, barış yapmayı uygun görmemekteydi"[190].

O gece II. Mehmed bu tartışmalara bir son vermek ve kuşatmanın tekrar büyük bir gayretle sürdürülmesini sağlamak için divan topladı. Bütün vezirler, beyler, ileri gelen kumandanlar ve ulemanın hazır bulunduğu bu genel toplantıda bu dört geminin

190 *İdris-i Bitlisî'nin Heşt-Bihişt'ine Göre Fatih Sultan Mehmed ve Dönemi*, haz. M. İ. Yıldırım, tercüme metin, s. 125.

gelmesinin bir şey ifade etmediğini, cesaretlerinin kırılmamasını, savaş yorgunluğunun ileri sürülmemesini söyledi. Kur'an ve hadislerden örnekler vererek maneviyatı artırıcı telkinlerde bulundu: *"nice hadis, âyât ve mesel ve hikâyât dahi nakl ve rivâyet eyledi"*[191].

Bu son derece sıkıntılı saatler muhaliflerin seslerinin bastırılmasıyla sonuçlandı. Bir ara muhtemelen muhaliflerin başını çeken Halil Paşa'nın etkisiyle II. Mehmed muhasarayı kaldırmayı bile düşünmüştü. Zira bu zor gecede divan toplantısı yapılmadan önce ordugâhta bulunan Akşemseddin'in padişaha gönderdiği mektup bu anlamda son derece önemlidir. Akşemseddin burada bu başarısızlığın büyük bir hayal kırıklığına yol açtığını, kuşatmanın başarıyla sonuçlanması yolundaki iyi niyetlere gölge düşürdüğünü, düşmanı sevindirdiğini ifade ederek bunda genç hükümdarın da payının olduğunun söylendiği ve onun "noksan-rey ve adem-i nefâz-ı hükm" yani hükmünü yürütmekte aciz kalmakla suçlandığını belirtiyordu.

> "Bu hâdise o gemi ehlinden dolayı meydana geldi, kalbe hayli melalet ve kırgınlık getirdi. Önemli fırsatlar çıkmıştı fakat elden kaçırıldı, olay aleyhimize döndü. Bunlardan biri kâfirlerin çok sevinmeleri ve rahatlamaları, moral kazanmalarıdır. Diğeri ise sizin olayları yeterince idare edememenize ve emirlerinizi uygulatmadaki eksikliklerinize nispet edilemektedir. Ayrıca benim dua ve tebşirimin temelsiz olduğu yolundaki kanaatler de buna katılabilir. Şimdi gevşeklik ve ihmal zamanı değildir. Bu gibi durumlarda hemen araştırmaya girişilip kimin böyle bir duruma yol açtığını tesbit etmek gerekir. Sonra da mesul olanları derhal ağır cezalara çarptırıp azl etmek lazımdır. Yoksa kaleye hücum yapıldığında ve hendekler doldurulmaya başlandığında ağır davranırlar. Sizin de bildiğiniz gibi bunların çoğu gönülsüz, zoraki iş ehlidir (yasak Müslümanı), Allah için başını ve canını koyacak çok azdır. Bunlar bir menfaat ve ganimet gördüklerinde işe sarılırlar, canlarını dünya için ateşe atarlar. Şimdi sizden ricam odur ki yetkinizi gösterin, emrinizi fiilen icra edin. Bu gibiler için merhameti ve yumuşaklığı

191 Tâcizâde, *Mahruse-i İstanbul Fetihnâmesi*, s. 16.

az olan kimseyi iş başına getirin, şiddetle ve galiz şekilde hareket etsin. Hem bunun şeriatte de yeri vardır. Yüce Allah der ki: 'Ey Peygamber kâfirlere ve münafıklara karşı cihat et, onlara karşı sert davran' (IX/73). Melalet içinde otururken bir acayip hal vuku buldu. Kur'an'a baktık, sultanü's-sâdât olan Cafer es-Sâdık işaretiyle bu ayet denk düştü: 'Allah erkek münafıklara da kadın münafıklara da kâfirlere de içinde ebedî kalacakları cehennem ateşini vaat etti, o onlara yeter. Allah onlara lânet etmiştir, onlar için devamlı bir azap vardır' (IX/68). Şimdi o varmayanlar samimi Müslüman değildir, münafık hükmündedir ve kâfirle cehennem azabında beraberlerdir işaret çıkmıştır. Böylece şiddetle iş yapmak gerekecektir, himmet ediniz, akıbet kırgınlık ve utanmayla sonuçlanmasın. Biliniz ki ferruh ve mansur ve muzaffer olacağız, Allah'ın yardım ve desteğiyle. Gerçi her şey Allah'a aittir, ondan gelir, fakat elinden geldiğince çalışıp çabalamakta eksiklik göstermemek gerekir. Resulullah'ın ve ashabının yolu budur. Yine hüzün içerisinde Kur'an okuyup yattım. Allah'a şükr olsun ki çeşitli lütuflara, sevinçli haberlere şahit oldum, epeyidir onun gibi bir şeye mazhar olmadığım için büyük bir teselli buldum. Bu sözleri söylediğimiz hazretinize fuzuli bir kelam olmaya, sevdiğimizdendir hazretinizi"[192].

Genç hükümdarın açık bir şekilde eleştirildiğini ifade eden bu mektup, bütün gece boyunca yaşananların âdeta birer muhassalası gibidir. Padişahın tereddütler içinde bulunduğu sırada Akşemseddin'in ona bu tavsiyelerde bulunması, fethi destekleyen ekip için de büyük önem taşıyordu. Burada merak uyandıran mühim bir husus, Akşemseddin'in II. Mehmed ile rahatça görüşme imkânı varken niçin böyle bir mektup kaleme aldığıdır. Mektup uydurma veya sonradan yazılmış olmayıp sahihtir ve neredeyse fethin elde bulunan yegâne vesikası niteliği taşımaktadır. Akşemseddin muhtemelen ya daha etkili olacağı düşüncesiyle ya da kimseyle görüşmek istemeyip çadırına kapanan hüzün içindeki padişahı

192 Buradaki metin tarafımdan aslına uygun şekilde yeniden uyarlanmıştır. TSMA, nr. E. 5584'teki mektup *Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Kılavuzu*'nda (İstanbul 1938, nr. VII) yayımlanmıştır. Ayrıca metin için bk. H.İnalcık, *Fatih Devri*, s. 127, metin s. 217-218. Pertusi, I, s. 267-268'deki metin çevirisi problemlidir.

kendine getirmek maksadıyla bu mektubu yollamıştır. Aynı şeyleri daha ayrıntılı olarak yüz yüze görüşmelerinde de aktarmış olabilir. Bunları bir tarafa bırakırsak o gece yapılan genel müşaverede II. Mehmed'in bu mektuptaki iddiaları ve yazılanları orada da ifade etmiş olması mümkündür. Böylece "münafıklıkla" suçlanan kesimler, ağır bir manevi baskı altına alınmıştır. Bu içeride yaşanan psikolojik savaşın son derece etkili olduğu, II. Mehmed'in hemen ertesi gün öncelikli olarak Baltaoğlu'yu görevden alıp yerine Hamza Paşa'yı getirdiği, böylece muhaliflere gözdağı verirken mektupta geçen "âcizlik" töhmetinden kurtulmuş olduğu düşünülebilir. Bu noktada sadece Akşemseddin değil, Zağanos Paşa'nın da büyük rolü olmuştu. Şehabeddin Paşa, Turahan Bey, Molla Gürani gibi genç hükümdar üzerinde etkili olan şahısların bu anlamda birlikte hareket ettiklerini düşünmek yanlış olmasa gerektir. Bunların askeri yeniden şevklendirdikleri ve savaşın devamını sağladıkları bazı kaynaklarda da belirtilir[193].

II. Mehmed uykusuz geçen o gece boyunca bir taraftan muhasaranın devamı için çabalar ve askerlerini ikna etmeye çalışırken, diğer taraftan bu kırgınlığı ve oluşan kötü havayı dağıtmak için yeni planlar üzerinde duruyor, bir kısmı önceden başlatılmış hazırlıkların bir an evvel bitirilmesi için emirler gönderiyordu. Bunun için öncelikle yapılacak ilk iş limana giren gemileri rahat bırakmamak olacaktı. Özellikle daha önce Kritovulos'a dayalı olarak yukarıda temas ettiğimiz havan toplarının kullanılması ve gemilerin top ateşine tutulması kararlaştırıldı. Sakızlı Leonardo bu gemileri vurabilmek için Osmanlı topçularının bütün maharetlerini gösterdiklerini, bu sırada Pera'daki Cenovalılara ait bazı tüccar gemilerinin bundan zarar görme ihtimali bulunması sebebiyle onların sultan ile irtibat kurduklarını, bununla birlikte top atışlarının sürdüğünü belirtir. Yapılan bombardıman sırasında Barnaba adlı birine ait yüklü bir gemi batırılmış, bunun üzerine diğer gemiler Galata surları tarafına çekilerek topların menzilinden kurtulmuşlardı. Atılan gülle sayısını

193 *İdris-i Bitlisî'nin Heşt Bihişti*, s. 125.

150 olarak veren Leonardo, Galata'daki bazı evlerin isabet aldığını, yalnızca bir kadının hayatını kaybettiğini ekler[194].

Limandaki gemilerin top ateşine tutulduğu 21 Nisan'da ayrıca özellikle St. Romanus kesiminde gün boyu süren yoğun bir top ateşi başlatılmıştı. Bu bombardıman o kadar yoğun olmuştu ki, kimse başını surdan kaldıramıyordu, duvarlar parçalanıyor, dumandan göz gözü görmüyordu. Bu kesimdeki büyük bir kulenin de top atışları sonunda tahribata uğraması korkuyla karşılanmıştı. Bizanslılar artık bunu büyük bir hücumun takip edeceği kanaatindeydiler. Gemilerin limana girmesiyle oluşan iyimser hava, büyük kutlama ve sevinç, yerini yine derin bir ümitsizliğe bırakmıştı. Yıkılmaz gibi görülen surların parçalanması şehrin düşüşüyle ilgili kehânetleri yeniden halkın arasında yaygın hale getirmişti. Fakat beklentilerin aksine yoğun top ateşini genel bir saldırı takip etmedi. Bu da Bizanslılara yıkılan yerlerin kapatılması için fırsat tanıdı. Bizans halkı ve Venedikliler surların çok tahribat görmüş kısımlarına taş, toprak yığmaya, içi su ve toprak dolu variller koymaya çalışıyorlardı. Bu oluşturulan barikatın arkasına ise yeni bir hendek kazmaya başlamışlardı. Hendekten çıkan toprak yine sırıklar, dallar ve çalı çırpıyla bir araya getirilerek arkada bir set daha oluşturulmuştu. Buraya ayrıca sivri kazıklar dikilmiş, toprak set balçık haline getirilmiş ve âdeta taş gibi sağlamlaştırılmıştı. Bu tahkimata karşı St. Romanus Kapısı'na yönelik bombardıman sürüyordu. Bilhassa büyük top artık burada idi; küçük toplarla destekli atışlar, arkebüzlerden çıkan mermiler, oklar, sapanla ve mancınıklarla atılan taş ve yanıcı maddeler âdeta göğü kararttıyordu.

Gerek limandaki gemilere gerekse kara surlarına karşı girişilen bu kesif bombardıman, aslında II. Mehmed'in büyük projesini ustalıkla saklamak için bir şaşırtma harekâtı niteliği taşıyordu. Yoğun ateşle Bizanslı müdafiler meşgul edilirken artık hazırlıkları tamamen bitirilmiş olan büyük projenin gerçeklemesi yolunda

194 J. R. Melville Jones, s. 27. Olayın bir başka anlatımı: Kritovulos, *İstanbul'un Fethi*, s. 70-71.

ilk adımlar atıldı. Bu ise gemilerin karadan çekilerek Haliç'e indirilmesi idi. Bu teşebbüs, II. Mehmed'in daha önceki benzeri örnekleri bildiğini ve bunlardan haberdar olduğunu açık şekilde gösterir. Zira benzeri bir harekâtı gerçekleştirmiş olan Aydınoğlu Gazi Umur Bey, Osmanlılarca da tanınan ve faaliyetleri bilinen büyük bir askerî liderdi. II. Mehmed muhtemelen onun menakıbını konu alan kitabı okumuştu. Belki de bu ilgi sebebiyle Enverî, onun gazalarını şiir diliyle geniş şekilde yeniden anlatacaktı. Gazi Umur Bey dışında başka benzeri uygulamalardan (mesela Venediklilerin Garda Gölü'ne gemilerini taşımaları) da II. Mehmed'in haberdar olduğu düşünülebilir. Hatta Sakızlı Leonardo ile Barbaro'nun eserinin kenarında bir Venedikli'nin 1438'de Garda gölüne indirilen gemiler konusunda II. Mehmed'i bilgilendirdiği dahi iddia edilmiştir[195]. Fakat bu iddianın türlü olumsuzlukları birbirlerinin üzerine atmaya meyyal, tipik bir Venedik-Cenova çekişmesinden kaynaklanmış olma ihtimali büyüktür. Bununla beraber bütün bu örneklerin hiçbiri şimdi yapılacak iş gibi büyük çaplı değildi. Aslında daha Rumeli Hisarı'nın inşası sırasında Haliç ile İstanbul Boğazı arasındaki arazinin etüdü yapılmıştı. Osmanlı donanmasına ait gemiler Beşiktaş sahilindeki koylarda üsleniyorlardı. Hatta bu koylarda küçük çaplı gemilerin inşası için hazırlıklar bile yapılmıştı. Bu husus aşağıda da temas edilecek olan bir kaynakta şüpheye mahal bırakmayacak ölçüde anlatılır. Hazırlanan gemilerin büyük bir işçilik gerektirmediği de söylenebilir. Zira bu gemilerin önemli bir kısmı Haliç üzerinde seyyar köprüler yapımı için hazırlanmıştı.

Osmanlı kaynaklarının bir bölümü gemilerin karadan yürütülerek Haliç'e sevki olayının deniz savaşının kötü izlerini silmek üzere gündeme alındığı konusunda hemfikirdirler. Ancak bazıları tıpkı diğer bir kısım çağdaş Bizans veya Latin kaynakları gibi bu olayı daha evvel, yani deniz savaşının yapıldığı 20 Nisan'dan önce anlatırlar. Bunun sebebi olayın önemiyle mütenasip olmalıdır. Mesela Sakızlı Leonardo, Tedaldi, Chalkokondyles bunu deniz savaşından

195 Pertusi, I, s. 165, 306, 343.

önce olmuş gibi naklederler. Osmanlı kaynaklarında ise açık şekilde bu başarısızlığa karşı II. Mehmed'in en önemli cevabı olarak bu olay gösterilir. Fakat ne yazık ki hadise hakkında hemen hemen hiçbir ayrıntıya yer verilmez. Bizans ve Latin kaynaklarında da benzeri bir durum söz konusudur. Fakat her iki tarafa ait kaynak grubunun birleştikleri nokta gemilerin karadan sürüklenerek 21-22 Nisan'da Haliç'e indirilmiş olduğu gerçeğidir.

Olayın şahitleri olarak Barbaro, Sütunlar veya Çifte Sütunlar denilen yerden itibaren tayfaların Pera şehri ötesinde bulunan tepeyi bir yol açmak üzere temizlediğini ve Marmara cihetinden Haliç'e kadar her yeri mükemmel şekilde tesviye edip toprak üzerine kalaslar ve yuvarlak nesneler koyup bunları yağlayarak gemilerin geçişi için müsait bir yol oluşturduğunu bildirir. Önce küçük gemiler bu tekerlek şeklinde yuvarlak nesneler üzerine konulup çekilmiş, bu tecrübenin ışığında daha büyük 15-20 çift kürekli gemilerin çekilme işine girişilmiştir. Ona göre çekilen gemi sayısı 72'dir; bunun gerçekleştirilmesinde Galata'daki Cenovalılar ile sulh içinde bulunmaları etkili olmuştur[196]. Barbaro'nun Venedikli olması sebebiyle Cenovalıları töhmet altında bırakan ifadeler kullanması tabiidir. İleride temas edileceği gibi Cenovalıların böyle bir hadiseden Bizanslıları veya şehirde çarpışan adamlarını bilgilendirmemiş olması beklenemez. Bizans kaynaklarından Dukas da benzeri şekilde Çifte Sütunlar mevkiinden Kosmidion (Eyüp) karşısına kadar arazinin düzeltildiğini, iki dizi kürekli gemilerin tekerlekli, ahşap sekiler üzerine konulduğunu, yelkenleri açık halde Boğaz'ın girintisinden (Beşiktaş) itibaren Haliç'e kadar getirildiğini bildirir. Gemi sayısı 80 kadardır[197]. Kritovulos ise Beşiktaş tarafından itibaren Haliç'e uzanan kesimin 8 stadion mesafede olduğunu, gemilerin çekileceği yolun kalabalık bir insan gücüyle hazır hale getirildiğini, gemilerin altlarına mertekler konulduğunu ve halatlarla bağlandığını, makaralarla çekilerek gemilerin hareket ettirildiğini, bu sırada yelkenlerin açıldığını, böylece Haliç'e indirildiğini,

196 *Ruznâme* (Diler), s. 41-42.
197 *Tarih*, s. 239.

toplam sayısının 67 olduğunu yazar[198]. Osmanlı kaynaklarından Tursun Bey, gemilerin çekilmesi işinde türlü aletlerin kullanıldığını belirtmiştir. O da mühendislerin büyük çabalarıyla hazırlanan yolda gemilerin yelkenlerini açmış şekilde Haliç Limanı'na indirildiğini yazmıştır. Fakat gemi sayısı hakkında bilgi vermediği gibi bu olayı deniz savaşından önceki bir safhada zikretmiştir[199]. Diğer Osmanlı kaynaklarında da olay kısaca benzeri şekilde nakledilir.

Bu bilgileri verdikten sonra bu hadise üzerine toplanan tartışmalara burada yer vermek gerekecektir. Özellikle son zamanlarda gemilerin karadan yürütülmeyip Haliç içinde veya Okmeydanı mevkiinde inşa edildiği fikri savunulmakta, ayrıca güzergâh meselesi de tartışılmaktadır.

Şüphe yok ki İstanbul kuşatmasının sonuca çok ciddi bir katkı yapmasa bile en önemli dönüm noktasını bu hadise oluşturmaktadır. Bu konu neredeyse bütün kuşatmayı unutturacak ölçüde tartışma mevzularının temelinde yer almıştır. Hemen hemen dönemin bütün çağdaş yerli ve yabancı kaynaklarının ittifak ettiği bu konu[200], gerçek olmadığı yolundaki bilgilerle yakın zamanlarda popüler vurgulu bir tartışma zemini açmıştır. Aslında gemilerin karadan çekilerek Haliç'e indirilmiş olduğu hadisesine inanmamak için hiçbir sebep bulunmamaktadır. Burada önemli olan husus, bunun nasıl yapıldığı meselesi olmalıdır. Bu mevzuda yaygın görüş 50-60 geminin bir gecede çekilerek Tophane'den Kasımpaşa'ya indirilmiş olduğu noktasında toplanmıştır. Bazı araştırmacılar gemilerin Tophane Limanı'ndan Kumbaracıbaşı yokuşunu takip ederek Asmalımescit'ten Tepebaşı yoluyla Kasımpaşa'ya indiril-

198 *İstanbul'un Fethi*, s. 76-77.

199 *Tarih-i Ebu'l-feth*, s. 52.

200 Tursun Bey, (s. 52), Âşıkpaşazâde, *Tarih*, (s. 192), Neşrî, (*Cihannüma*, nşr. Öztürk, s. 310-311), Anonim *Tevarih-i Âl-i Osman*, (s. 77-78) bu olaydan söz eder. Fetihnâmeler'de Enveri'nin *Düsturnâme*'sinde, Karamani Mehmed Paşa'nın eserinde ve Oruç Bey *Tarihi*'nde bu bilgi yer almaz. Ancak bu sonuncu kaynak grubu zaten kuşatma safhalarını çok kısa geçiştirirler. Muasır Bizans ve Latin kaynakları, Barbaro, Kritovulos, Dolfin ("1453 Yılında İstanbul'un Muhasara ve Zaptı", s. 31) ve Dukas çok açık ve yer yer ayrıntılara girerek hadiseyi anlatırlar.

diğini belirtirken[201], bazıları 2-3 km.'lik bu arazinin inişli-çıkışlı oluşunu hesaba katarak o sıralarda denizin içeri doğru girdiği bir koy durumunda bulunan Dolmabahçe'den veya Beşiktaş'tan itibaren daha düz ve inişi az olan Harbiye yoluyla Kasımpaşa'ya veya daha geride Eyüp tarafının karşısına indirildiği üzerinde dururlar[202].

Öncelikle mesafe ne kadar kısa olursa olsun gemilerin bir gecede çekilmesi, zamanımızın teknolojik imkânlarıyla bile mümkün olabilecek bir iş değildir. Muhtemelen bunun hazırlıkları çok önceden yapılmış ve gemiler çekilerek hazır hale getirilmiştir. Bunları birden denize indirilirken gören dönemin şâhidi yazarlar, bir gecede olmuş gibi bir kanaate kapılmışlardır. Esasen güzergâh konusu da bunda rol oynamış gözükmektedir. Bu hazırlıkların Bizans'ın dikkatinden uzak kesimde yapıldığı açıktır. Tophane-Kasımpaşa hattı böyle bir hazırlık için asla uygun değildir. Burası hem Galata surlarına yakındır, hem de karşı taraftan görülebilecek bir yerdir. Ayrıca çekilen gemilerin Bizans donanmasının üslendiği yere indirilmesi gibi düşünülemeyecek bir durumu da ortaya koyar. Bundan dolayı güzergâhı söz konusu hazırlıkların daha rahat yapılabileceği arka plandaki bir mevkiye çekmek gerekir. Burası ise Osmanlı donanmasının üslenmiş olduğu yer, yani Beşiktaş koyu ve Dolmabahçe/Kabataş'a kadar uzanan kesim olabilir. Dolmabahçe'nin bu dönemde içeri doğru derin bir koy halinde olduğu bilinmektedir.

Öte yandan II. Mehmed'in daha kuşatma hazırlıkları sırasında gemi inşa ettirdiğine ve bunların bazılarının 1452 Ağustosu'nda tamamlanan Boğaz'daki Rumeli Hisarı'nın inşası sırasında, Boğaz'ın gözlerden uzak gizli koylarında yapıldığına temas edilmişti. Çağdaş bir gözlemci bu duruma açık şekilde atıf yapar. Hatta karadan

201 Son çalışmalarda da bu görüş ağırlıklı olarak tekrarlanmıştır (İ. Bostan, "Fatih Sultan Mehmed ve Osmanlı Denizciliği", *Türk Denizcilik Tarihi*, ed, İ. Bostan-S. Özbaran, İstanbul 2009, I, s. 86; M. Ak-F. Başar, *İstanbul'un Fetih Günlüğü*, İstanbul 2003, s. 54). Bunların dayandığı önceki kanaatler için bk. S. Tansel, *Fatih Sultan Mehmed*, s.77-78; F. Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi*, s. 163-164; Runciman, *Kostantiniye Düştü*, s. 169-170.

202 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed*, s. 91.

yürütülecek ve Haliç'e aktarılacak bir kısım geminin hazırlıkları daha bu sırada başlatılmış olmalıdır. Bugünkü Beşiktaş koyu veya Dolmabahçe/Kabataş tarafı (Çifte Sütunlar) gemilerin çekileceği yerin başlangıç noktası olacaktı. Üstelik gemilerin karadan çekilmesi yerini Beşiktaş olarak gösteren kaynaklar da vardır. Gemi yapımındaki zorluklar gerekçe gösterilerek yeni gemi inşasının mümkün olamayacağı tezi yanında, Osmanlı kaynaklarındaki gemilerin çekildiği güzergâhı tanımlamak üzere kullanılan "Galata ensesinden" tabirinin dar manada yorumlanması ve böylece gemilerin Tophane'den bir gecede çekilip Haliç'e indirildiği yolundaki eski bilgilerin tekrarlanması, ancak anlamsız bir "muhafazakârlık" olarak değerlendirilebilir.

Dönemin Osmanlı kaynaklarına tekrar dönecek olursak, daha öncede belirtildiği gibi bunlarda güzergâh konusunda bilgi bulunmaz. Tursun Bey, *"Galata ensesinden Boğaz denizinden kurudan çektirilip limana salalar.. yelken açtılar, Galata ensesinden havada yürüttüler, belki uçurdular"*[203] derken; Âşıkpaşazâde, *"... yetmiş gemi dahi Galata'nın üstü yanından yelken açdılar... sancakların çözdüler, geldiler hisar dibinde denize girdiler"*[204]; *Anonim Tevarih-i Âl-i Osman, "Galata'nın üstü yanından bir dağ gibi tepeden 50-60 pare gemi karadan aşup..."*[205]; Ruhî'ye atfedilen Oxford yazması, *"... gemileri karadan çekip Hz. Eyüb merkadi karşısında deryaya döktüler"*[206]; Tacizâde, *"Galata kafasında vâki olan püşteden... yürütüp deryaya indirdiler"*[207]; Neşrî, ikinci genişletilmiş versiyonunda: *"... kal'anın üstü yanından Kozlucapınar veya Kozlucadere dahi derler, Galata'nın üstü yanından tepeden aşağı... kurudan yürüyüp deniz hisarı dibine indi"*[208]; Bihiştî, *"... yetmiş kadar gemileri Galata'nın üstü yanından kurudan cerr-i eskal ile çekip getirip kâfir gemilerine mukabil kıldı"*[209] şeklinde ifadede bulunurlar.

---

203 *Tarih-i Ebu'l-feth*, s. 52.
204 *Tarih* (Atsız), s. 192.
205 Fr. Giese neşri, haz. N. Azamat, İstanbul 1992, s. 77-78.
206 "Ruhi Tarihi", nşr. H. Erdoğan Cengiz-Y. Yücel, *Belgeler*, XIV/18 (1992), s. 448.
207 *Mahrûse-i Kostantiniyye Fetihnamesi*, s. 15.
208 *Cihannüma* (Öztürk), s. 310-311.
209 *Tevârih-i Âl-i Osman*, British Museum, Add. Gr. Mr. 7869, vr. 154b.

İbn Kemal güzergâh hakkında herhangi bir belirleyici tarif yapmaz. XVI. yüzyıl başlarına ait olan bir manzum eser ile bir Anonim Osmanlı Tarihi'nde gemilerin Beşiktaş'tan karaya çekilip Galata ardından aşırılıp denize indirildiği bilgisi yer alır[210]. Hoca Sadeddin Efendi ise Yenihisar yani Rumeli Hisarı tarafından gemilerin sürülüp Galata ardından deryaya indirildiğini yazar[211]. XV. ve XVI. yüzyıla ait hemen hemen bütün kroniklerde bazı cüz'i farklılıklarla aynı bilgiler tekrarlanır. Neşrî güzergâh olarak Kozlucapınar'ın adını vererek çok önemli bir ayrıntıya işaret eder. Burasının Kasımpaşa Deresi'ni işaret ediyor olması düşünülebilir. Nitekim XVI. asır tarihçilerinden Gelibolulu Mustafa Âlî açık şekilde gemilerin *"küffâr-ı hâkisârın gözlerine karşı hâlâ Kasımpaşa nâm kasaba hüveydâ olduğu vâdiden deryaya"* indirildiğini belirtir. Sonra da biraz ileride farklı olarak şöyle der: *"küffâr gemileri derya cânibini hırâset niyetine tertib olunmuştu, heman-gâh ehl-i İslâm sefâyini geldi ve Atıcılar'dan beri kurudan indirdikleri gemileri dahi Ebu Eyyüb-ı Ensari muhâzisindeki limana indi"*[212]. Burada anahtar kelime "Atcılar/Atıcılar" şeklinde okunan mahaldir. Eğer Atıcılar şeklinde okunursa o vakit burayı Okmeydanı olarak lokalize etmek mümkündür. Öte yandan Fâtih'in yanında bulunmuş olması sebebiyle Osmanlı nokta-i nazarından olaylara bakan Kritovulos, Çifte Sütunlar mevkiinden limana, Haliç'e kadar yol inşa edilmiş olduğunu ve bu mesafenin 8 stadion (eski ölçüye göre 185 m. veya Bizans ölçüsüne göre bir mil: Bir mil esas alınırsa 12 km.'yi bulur) tuttuğunu belirtir.

Öte yandan Osmanlı tarafından hadiseye şahit olan bir başka muasır kaynağın anlatıcısı, gemilerin demirlendiği yerden dört İtalyan mili mesafede bir ormanda 30 geminin inşa edilmiş olduğu, bunların karadan çekilerek denize indirildiği bilgisini verir[213]. Bu çok önemli nota aşağıda tekrar temas edilecektir. Çekilen gemilerin

210 Hadidi, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 1299-1523, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 1999, s. 228. *Anonim Osmanlı Kroniği, 1299-1512*, haz. N. Öztürk, İstanbul 2000, s. 86.
211 *Tâcü't-tevârih*, I, s. 423.
212 *Künhü'l-ahbâr*, nşr. H. Şentürk, II, s. 11.
213 *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, trc. K. Beydilli, İstanbul 2003, s. 58-59.

güzergâh konusunu tartışan XVIII. yüzyıl tarihçilerinden Müneccimbaşı, önce bunların Boğazkesen Hisarı'ndan Kasımpaşa'ya uzanan bir dere yatağına döşenmiş kızaklar üzerinden kaydırıldığını belirtir, ardından da gemilerin Okmeydanı'nda yapılmış olabileceği bilgisine temas eder[214]. Olayı karşı cepheden gören Bizans ve Latin müelliflerinin yazdıklarında müşterek olan husus ise Sütunlar mevkiinden gemilerin karaya çıkarılıp Haliç'e indirildiğidir. Barbaro, Sütunlar mevkiinden başlayıp üç mil uzakta olan limana kadar Pera üzerinde hazırlanan yolu takiben gemilerin çekildiğini belirtirken, indirilen gemileri tarif ve tavsif eder[215]. Sfrancis'e atfedilen XVI. asrın ikinci yarısında yazılmış kronikte, gemilerin nereden çekildiği konusunda tafsilat verilmez, sadece Galata'nın arka tepesinden limana getirildiği yazılır[216]. Dukas, Çifte Sütunlar altındaki yerden Galata'nın diğer tarafına, Kosmidion (bugünkü Eyüb) denilen yerin karşısına indirildiğinden söz eder[217]. Dolfin mesafeyi 70 stadion, Sakızlı Leonardo 6 stadion (185 metreye göre ve Bizans stadionu bir mile göre 12-13 km.) olarak verir[218]. Bütün bu bilgiler Çifte Sütunlar mevkii (Beşiktaş-Kabataş) hattını belirler, hatta 1422'lerde İstanbul'un pek çok gravürünü hazırlayan Floransalı gezgin C. Buondelmonti'nin bir çiziminde Çifte Sütunlar mevkiinin hemen yanında bir derenin işaretlenmiş olması[219], Osmanlı kaynaklarından Neşrî, Hadidî, Müneccimbaşı ile Barbaro ve Dukas'ın yazdıklarının birbirleriyle kolayca bağdaştırılmasına imkân sağlar.

Osmanlı ve bir kısım Bizans kaynaklarından elde edilen bilgiler, Haliç'e donanma indirilmesi işleminin çok önceden planlanmış

214 Bk. A. Ağırakça neşri, s. 242.

215 *Ruzname* (Diler), s. 42-43.

216 *Şehir Düştü* (K. Dinçmen), s. 63-64.

217 *Tarih*, s. 238.

218 "1453 Yılında İstanbul'un Muhasara ve Zabtı", *Fatih ve İstanbul*, I/1, s. 31. Uzaklık için iki üç mil gibi rakamlar verilir: bk. Pertusi, I, s. 307.

219 Pek çok eserde kullanılan bu resim için bk. A. B. Yalçın, "XV. Yüzyılda Bir İtalyan Gezgin: Cristoforo Buondelmonti ve Konstantinopolis", *İstanbul Üniversitesi 550 Yıl Uluslararası Bizans ve Osmanlı Sempozyumu*, İstanbul 2004, s. 372-390'daki gravürler.

olduğunu gösterir. Hazırlıkların daha Rumeli Hisarı'nın inşası sırasında başladığına işaret eden ifadeler, dönemin tarihçisi Tursun Bey[220] ile yukarıda söz konusu edilen, muhasara sırasında Sırp despotu tarafından tünel kazma işlemleri için gönderilen 1500 kişilik grubun içinde yer alan Sırp madencinin gözlemlerinden anlaşılmaktadır[221]. Bu sonuncu kaynakta Rumeli Hisarı inşa edilirken sultanın kıyıdan dört İtalyan mili uzaklıkta bir ormanda 30 gemi inşasını başlattığı, bunlar hazırlandıktan sonra dağdan yukarıya yol kazıldığı, kalın yağlı kalaslar üzerinden yelkenleri açmış halde çekilerek indirilmiş olduğu belirtilir[222]. Tursun Bey ise böyle bir ayrıntı vermeksizin kuşatmanın başlarında gemilerin ve kayıkların Boğaz denizinden karaya alındığını yazar[223]. Hazırlık aşamasının bu iki önemli kaynak ışığında, önceden yapılmış olduğu açık olarak anlaşılmaktadır. Görgü şahidi Bizans ve Latin kaynaklarının ise gemileri Haliç'te gördükleri tarih, Baltaoğlu'nun yardım gemilerini engelleyemeyip bunların Haliç'e girmesinden sonradır (20 Nisan)[224]. Hatta bazı Bizans müelliflerinin gemilerin indirilme olayını yardım gemilerinin gelmesinden önce anlattıklarından söz edilmişti.

Bütün bu bilgiler topluca değerlendirildiğinde şöyle bir tablo ortaya çıkar: Bir kısım gemiler çok önceden donanmanın açıklarında demirlediği Beşiktaş koyunun ilerisinde muhtemelen dere yatağının içinde inşa edilmiş, daha sonra limandaki diğer daha küçük çaplı gemilerle birlikte etap etap daha önce hazırlanmış yoldan çekilip bugünkü üçüncü Haliç Köprüsü civarında, Eyüp karşısındaki bir mevkide surların karşısında denize indirilmiştir. Nitekim gemilerin karadan çekilmeyip Okmeydanı'nda inşa edilmiş olduğu bilgileri de buradan kaynaklanmış olmalıdır. Okmeydanı'nda inşa

220 *Tarih-i Ebu'l-feth*, s. 47, 52.
221 *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, s. 57.
222 *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, s. 57-58.
223 *Tarih-i Ebu'l-feth*, s. 52.
224 Barbaro, *Ruzname*, s. 38, 41; Dukas, *Tarih*, s. 238; Kritovulos, *İstanbul'un Fethi*, s. 62-63 ve 66.

edilme konusu daha ziyade geç tarihli Osmanlı kaynaklarında görülür. XVII. yüzyıl başlarında Mehmed b. Mehmed'in *Nuhbetü't-tevarih*'inde: *"Okmeydanı nâm mahalden gemiler tedârik edip Galata ardından deryaya aşırdılar"* şeklinde ifadeye rastlanır[225]. Daha sonra Evliya Çelebi'nin eserinde bu konuda en geniş tafsilata yer verilmiştir[226].

Evliya Çelebi önce Timurtaş Paşa'ya "İki bin askerle Kâğıthane cânibinde hıyaban içre 50 pare kadırga yapmak" emri verildiğini, Koca Mustafa Paşa'ya azap askeriyle Okmeydanı ensesinde Levent Çiftliği adlı yerde 50 pare kadırga, 50 pare de at kayıklarının hazırlatıldığını, on günde hazırlığın tamamlandığını, bizzat padişahın Okmeydanı'na geldiğini ve yağlı kızaklar üzerinden gemileri karadan çektirerek 150 parça gemiyi Tersane Bahçesi dibinde Şahkulu İskelesi'nde denize indirttiğini yazar. Ayrıca Timurtaş Paşa'nın inşa ettiği 50 büyük kadırganın Eyüp'e hareket ettiğini, Tersane Limanı yanında Okmeydanı donanmasıyla birleştiğini ifade ettikten sonra, ilerleyen sayfalarda, Eyüp ve Kâğıthane tarafına varılıp Bey Nehri ve Kâğıthane Nehri geçilip Levent Çiftliği adlı mahalde 40 parça firkatenin dahi yapıldığını, onların da çekilerek Okmeydanı'ndan aşırılıp Şahkulu İskelesi'ne indirildiğini, böylece 200 parça firkate ve kayıklara bunların da dâhil olduğunu belirtir. Açıkça anlaşılmaktadır ki burada bulunan bilgiler çeşitli rivâyetlerin bir araya getirilmesi sonucu oluşmuş ve muhtemelen Evliya Çelebi bunları kendine göre telif ederek sunmuştur. Şüphesiz buradan, önceki muasır kaynaklar muvacehesinde, bazı belirleyici bilgiler edinilebilir. Ancak en dikkatsiz gözün bile burada yazılanların çok büyük bir problemi beraberinde getirdiğini fark etmemesi pek mümkün görünmemektedir. Doğrudan onun verdiği rivâyetleri hiç tartışmaksızın ve ilmî kriterini yapmaksızın aslî mehaz olarak kullanmak ciddi bir tarihçinin kaçınacağı ilk şeydir.

---

225 *Nuhbetü't-Tevârih ve'l-ahbâr ve Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. A. Sağırlı, İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, İstanbul 2000, s. 84.

226 *Seyahatname*, nşr. R. Dankoff-S. A. Kahraman-Y. Dağlı, İstanbul 2006, I, s. 42-44.

Söz konusu rivâyeti XVIII. yüzyıl başlarında Müneccimbaşı da "essah" rivâyet olarak zikreder[227]. Bu eserlerdeki bilginin kaynağı ise tespitlerimize göre Osmanlı entelektüellerince çok iyi bilinen ve okunan *Mahmud Paşa Menakıbnâmesi* olmalıdır. Zira bu *Menakıbnâme*'de II. Mehmed'in veziri Mahmud Paşa'nın İstanbul kuşatması hazırlıkları sırasında Gedik Ahmed Paşa'yı yanına alıp Okmeydanı'nda kadırga inşa ettiği ve Haliç'e indirdiği belirtilmektedir. Burada şu bilgi bulunur:

> "Mahmud Paşa, Gedik Ahmed Paşa'yı yanına alıp Okmeydanı cânibine gelip bir dane kadırga bünyâd eylemeye mübâşeret edip, altına tekerlekler peydâ edip ve kızak ile yürütmeye yol edip ve bir mübârek sa'at gözedip ol kadırganın içine top ve tüfek ve cengâverler koyup ol mübârek sa'at sâhir ettikte karşı yakada Fenerkapısı'na doğru yelken açıp ol kadırgayı yürüttüler..." [228].

Haliç'e indirilen bu gemiler parlak bir düşüncenin ürünü olmakla birlikte kuşatmanın seyrinde belirleyici bir rol oynamadılar. Yalnız bir kısım müdafileri, deniz bölgesindeki surlara çekip diğer tarafta kara surlarındaki müdafaayı biraz zayıflattılar. Aslında bu gemiler muharip bir sıfata sahip olmayıp daha ziyade seyyar bir iskele ve kuşatma aracı gibi vazife gördüler. Nitekim bunların birbirine bağlanarak köprü gibi kullanıldığı, hatta üzerine toplar ve askerler konulup surların önüne kadar uzatılan ve geri çekilen seyyar bir tabya haline getirildiği, bazılarının pruvalarına sur boyuna kadar uzanan tahta kuleler yapılarak buradan ok ve kurşun atıldığı

---

227 Müneccimbaşı, geçerli olan rivâyeti belirttikten sonra essah rivâyet olarak gemilerin Okmeydanı'nda hazırlanıp buradan denize indirilmiş olabileceğini açıklar (*Câmiü'd-düvel*, s. 245).

228 Bu menakıbnâme İ. Ortaylı tarafından neşredilmiştir: "Osmanlı Toplumunda Yönetici Sınıf Hakkında Kamuoyu Oluşumuna Bir Örnek: Menâkıb-ı Mahmud Paşa-yı Veli", *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim, Makaleler* I, Ankara 2000, metin kısmı, s. 53-54. Menakıbnâmenin başka neşirleri de vardır. Menakıbnâme'nin Ermenice bir başka versiyonuna daha rastlanması ne kadar yaygın olduğunun bir göstergesidir. Bk. K. Pamukçuyan, *Tarih ve Toplum*, VI, İstanbul 1986, s. 12.

yine kaynaklardan anlaşılmaktadır[229]. Ancak şurası muhakkaktır ki donanmanın Haliç'te görülüşü, Bizans'ta büyük bir maneviyat bozukluğuna yol açmış ve Osmanlı tarafında ise deniz yenilgisinin acısını unutturmuş, yeni bir şevk ve heyecan getirmiştir.

Haliç'teki Osmanlı donanması Bizans ve Latinler için büyük bir sürpriz olmuştu. Şimdi Haliç'in ağzındaki asıl donanma ile Haliç'teki filonun müşterek bir harekâtı yapmasından korku duyuluyordu. Limandaki Latin ve Bizans gemilerinin sahipleri ve kumandanları büyük bir teyakkuz içinde bekliyor, Osmanlı gemilerinin hareketini haber alır almaz derhal kendi kadırgalarını ileri çıkarıyorlardı. 23 Nisan'da Haliç'teki gemilerin tehdit unsuru olmasını bertaraf için bir tedbir alınmasına karar verildi. Santa Maria Kilisesi'nde Onikiler Meclisi toplandı ve burada Osmanlı gemilerine karşı harekete geçilmesi kararlaştırıldı. Fakat bu harekâtın nasıl yapılacağı konusunda tartışma yaşandı. Bazıları gündüz vakti bütün gemilerin harekete geçirilmesini ve etkili şekilde saldırılmasını istiyordu. Bir kısmı ise karaya adam çıkarılıp donanmaya bekçilik edenlere saldırılması ve bu arada iki küçük kadırganın bu kargaşadan istifadeyle Türk gemilerini yakması fikrine taraftardı. Bunun üzerine Trabzon kadırgasının sahibi Giacomo Coco'nun fikri ağır bastı. Ertesi gün Coco her biri 500 fıçı alır iki gemi ayırdı, bunları pamuk ve yün çuvallarıyla sardı. Böylece top güllesinden korunacaklardı. Ayrıca iki küçük kadırga daha hazırlattı. Bunlar teçhiz edildiler ve gece karanlığından yararlanmak üzere beklemeye başladılar. Gece birde herkes Diedo'nun kadırgasına gitti. Orada bu hücumun yapılıp yapılmaması konusu tekrar tartışıldı. Sonunda saldırıda herkes birleşti. Galata'daki Cenovalılar saldırının başka bir gece yapılmasını teklif etmişlerdi. Olayı teferruatıyla açıklayan Barbaro, yine burada Cenovalılara karşı önyargısını devreye sokup onları ağır şekilde suçlar, durumu II. Mehmed'e bildirdiklerini ifade eder. Gönderilen adamın adı Fienzo'dur. Haberi alan II. Mehmed, hemen tüfekçi ve topçuları buraya sevk etmiş, gerekli tedbirleri almıştır.

229 Sakızlı Leonardo, (J. R. Melville Jones), s. 29. Da Sarzana'nın anlatımı: Pertusi, III, s. 110-111.

Barbaro açık şekilde bu başarısız harekâtın faturasını Cenovalılara çıkarma gayreti içindedir. Cenovalıları Dukas da suçlar[230]. Kendisi de Cenovalı olan Sakızlı Leonardo ise kimseyi suçlamak istemez[231]. Aslında Cenova ve Venedikliler arasındaki münaferet bitmek bilmez bir mahiyet arz ediyordu. Cenovalılar Galata'daki kolonilerinin menfaatlerini önde tutuyorlardı ve II. Mehmed ile olan anlaşmalarını tamamen gözden çıkarmak istememekteydiler. Bazı Cenovalılar Osmanlılar lehine casusluk yaparken, bazıları da Osmanlı ordugâhından edindikleri haberleri Giustiniani'ye aktarmakta tereddüt etmiyordu. Aslında onların Bizanslılara yakınlık duymaları beklenemezdi, Venediklilerle anlaşmaları ise hepten zordu. Yalnızca Giustiniani bir Cenovalı kahraman olarak herkesçe takdir görüyordu. Cenovalıların tavırlarından sadece Bizanslılar değil, II. Mehmed'in de pek memnun kaldığı söylenemezdi. Şimdilik Galata'nın tarafsız kalması işine geliyordu[232]. Bazı Cenovalılar gizlice Osmanlı ordusuna malzeme temin etmekten geri durmuyordu. Ama son kertede Cenovalılar, Galata kolonilerini düşünüyorlardı, vatandaşlarının bir bölümü fiilen surlarda savaşsa bile Bizans'ın Türklere karşı zafer kazanacağından hiç emin değillerdi.

Sonunda bu baskın harekâtı 28 Nisan'da sabah vaktine iki saat kala yapıldı. Yün ve pamuk sarılı iki gemi hareket ettirildi, bunlara Gabriel Trevisan'ın kadırgasıyla Zacaria Grioni'nin kadırgası refakat ediyordu. Arkada Silvestro Trevisan, Girolamo Morosini ve Giacomo Coco kaptanlığında üç tekne, patlayıcı ve yanıcı teçhizatla geliyordu. Bunların yanında ateşe verilerek Türk gemileri üzerine sürülecek sandallar bulunuyordu. Filo Osmanlı gemilerine doğru harekete geçti, Coco ilk saldırıya geçen olma şerefini kazanmak için kadırgasını öne çıkarıp hızla kürek çektirmeye başladı. Fakat atılan bir top güllesi gemisinin tam ortasına isabet etti, kadırga kısa sürede sulara gömüldü. Batan gemiyle birlikte başta Coco olmak

230 *Tarih*, s. 245.

231 Konuyu tartışan Pertusi, (I, s. 307-308), Cenovalıların anlaşma şartlarıyla bağlı bulundukları II. Mehmed'e durumu bildirdikleri fikrindedir.

232 Runciman, *Kostantiniye Düştü*, s. 175-177.

üzere yetmişi kürekçi, 16'sı savaşçı bütün mürettebat ya denizde boğuldu ya da çıktıkları karada esir alınıp katledildi[233]. Diğerleri top ve tüfek atışının yarattığı dumandan bu geminin battığının farkına varmamışlardı. Gabriel Trevisan'ın kadırgası da isabet aldı, yarı yarıya battı. Bu durumu gören diğer gemiler hemen geri çekildi. Sakızlı Leonardo, bu hazin olayın herkesi kedere boğduğunu anlatarak şöyle der:

> "Gemilerimiz şaşkınlık içinde geriye dönüp limana girdiler. Denize düşen denizcilerden bazıları kıyıya ulaştılar, ama düşman tarafından esir edildiler. Zalim hükümdarları ertesi günü gözlerimizin önünde boyunlarının vurulmasını emretti. Bunu gören adamlarımız kızgınlıktan deliye dönerek elimizde bulunan Türk esirleri alıp surların üzerinde kendi arkadaşlarının gözleri önünde hunharca boğazladılar. Bu şekilde savaş nefret ve gaddarlığın bir karışımıyla daha da vahşi bir hal aldı"[234].

Olayı uzun uzadıya nakleden Barbaro da Türk donanmasının içine kadar hızla ilerleyen bu iki kadırganın kaybından dolayı duyulan üzüntüyü heyecanla anlatır. Bunlar çok hızlı davranmışlar ve bir anda kendilerini yetmiş parçalık Osmanlı gemilerinin içinde bulmuşlardı, arkadaki gemiler onlara yetişememiş, böylece büyük bir başarısızlık husule gelmişti[235]. Bu başarı Türk tarafına büyük bir moral verdi, şenlikler yapıldı ve artık şehrin sonunun geldiği yolundaki kanaatleri güçlendirdi.

Mayıs Ayındaki Çarpışmalar ve Son Hücuma Doğru

Haliç'teki mücadelenin ardından Nisan ayında başka büyük bir çarpışma vuku bulmadı. II. Mehmed Bizanslıların savunmasını iyice çökertmeden ikinci büyük genel saldırıya teşebbüs etmek niyetinde değildi. Yoğun top atışlarıyla bütün ağırlık kara sur-

233 Sakızlı Leonardo (Melville Jones), s. 29.

234 J. R. Melville Jones, s. 29.

235 Barbaro, *Ruzname* (Diler), s. 45-46. Dukas bu harekâtı Giustiniani'nin yaptığı kanaatindedir. Ölü sayısını 150 olarak verir (*Tarih*, s. 246).

larına verilmişti ve şimdi Haliç'te kurulan seyyar köprü üzerine yerleştirilen toplarla zayıf Haliç surları ve Tekfur Sarayı kesimi ateş altına alınmıştı. Öte yandan Mayıs ayının ilk günlerinde şehirdeki yiyecek sıkıntısı giderek artmıştı. Mayıs'ın üçünde Bizanslılar iki topu deniz kapılarından birine yerleştirerek manevralarını önleme amacıyla Haliç'teki gemilere ateş etmeye çalışıyorlardı. Ancak savunanların yardıma şiddetle ihtiyaçları vardı. Şehirde yiyecek ve içeceklerin düzenli dağıtılması için komiteler oluşturuluyor, yiyecek payları yeniden tespit ediliyordu. Sakızlı Leonardo bunu ailelerini düşünen müdafilerin yerlerini terk etmemeleri için alınmış bir tedbir gibi açıklar. Zira bazıları ailelerinin açlık içinde olduğunu düşünerek yerlerinden ayrılmaya başlamıştı. Şehirde daha fazla kâr elde etmek isteyen fırsatçılar yiyecek stoklayıp bunları yüksek fiyatla satıyorlardı:

> "Birkaç defa korku içindeki Bizanslıların tarlalarını, şaraplarını ve yorgunluklarını bahane ederek görev yerlerini terk ettiklerini gördük. Bazıları ailelerinin bakıma ihtiyaçları olduğunu ileri sürüyor, diğerleri ise paraları olmadığından yakınıyor ve para kazanmak için iş aramaya gitmek zorunda olduklarını belirtiyorlardı. Onlara sadece kendilerini değil, bütün Hıristiyanlığı tehlikeye attıklarını söyleyerek ayrılmalarından dolayı serzenişte bulunduğumda, 'Ailem ihtiyaç içinde iken orduyu nasıl düşünebilirim?' şeklinde cevaplar veriyorlardı... bundan sonra ailelerine bakmayı bahane ederek yerlerini terk etmemeleri ve yiyecek stoklayan ya da fiyatını artıran kan emicilerin yaptıkları sonucunda insanların kılıçtan daha fazla açlık tehlikesinden korkmamaları için askerlerin bakmakla yükümlü oldukları kimselere ekmeğin eşit biçimde dağıtılması emri verildi. Fakat düzen sarsılmış, imparator da metanetini kaybetmişti. Emrini yerine getirmeyenleri yahut göz ardı edenleri ne cezalandırıyor ne de boynunu vurduruyordu"[236].

Bu ifadeler kuşatma altındaki şehrin durumu hakkında oldukça açıklayıcıdır. Halkın durumunun gittikçe kötüye gittiğinin de açık bir göstergesi olarak mütalaa edilebilir. İmparator bile artık

236 Sakızlı Leonardo (J. R. Melville Jones), s. 34-35.

büyük bir karamsarlık içine düşmüştür. Ancak onun sert tedbirlere başvurmaması, muhtemelen şehir savunması için insan gücüne duyduğu ihtiyacın bir belirtisidir.

Açlığa ve asker ihtiyacına çare bulmak için dışarıdan yardım şart görünüyordu. Nitekim Barbaro, Mayıs ayının üçünde on kişilik bir küçük fırkatenin hazırlanarak, gelmesi beklenen yardım gemilerinin durumunun araştırılması için gönderilmesi kararının alındığını bildirir. Daha önce de söz konusu edildiği gibi Loredan idaresindeki yardım gemilerine ümit bağlanmıştı. Fakat onların çok geciktiği ve alınan talimatlarla bu gecikmenin daha da ileri tarihlere sarktığı Bizanslılar ve şehirdeki Venedikliler tarafından bilinmiyordu. Bu fırkate aynı gece limandan ayrıldı, içindeki adamlar Türk kıyafeti giymişler, Türk flamaları çekmişlerdi ve bu sayede kolayca Marmara'yı aşıp Ege Denizi'ne ulaşmışlardı. Fakat donanma hakkında hiçbir bilgi alamadan Osmanlı umumi hücumu arifesinde geri dönmüşlerdi[237].

Mayıs'ın beşinde Osmanlı topçuları Pera üzerinden limandaki gemilere tekrar ateş açtı. Bir Cenova gemisi battı, diğerleri hareket ederek atışlardan kurtulmaya çalışıyordu. Günlerce süren top atışlarından kadırgalar etkilendi ve hasar gördü. Sonra bu toplar buradan alınıp muhasaranın ve çarpışmaların yoğunlaştığı St. Romanus tarafına nakledilecekti. Uzun süren sessizlik nihayet 7 Mayıs günü bozuldu. Perşembe'yi Cuma'ya bağlayan gece sabah namazından hemen sonra ikinci büyük genel hücum başladı. Saldırının yoğunlaştığı nokta Mesoteichion yani Edirnekapı-Topkapı-Mevlanakapı bölümüydü. Barbaro 30.000 kişiyle düzenlenen bu saldırının sabah yediye kadar sürdüğünü bildirir. Top atışlarıyla çöken duvarların molozlarıyla dolmuş hendekler hücuma müsait bir zemin hazırlamıştı, fakat büyük çabalara rağmen bir sonuç çıkmadı. Bu saldırı aslında topyekûn bir mahiyet göstermiyordu. Muhtemelen iyice zayıflamış surlardaki tahkimatı dağıtmak ve buradaki savunma gücünü iyice yıpratmak amacını taşıyordu. Bu

237 Barbaro, *Ruzname* (Diler), s. 48-49.

sırada denizde de hareketlilik sürmekteydi. Bu ikinci genel hücum hakkında Nestor İskender de bazı tafsilat verir. Top atışları sebebiyle Giustiniani'nin müdafaa ettiği St. Romanus kesiminde surlar tahrip olmuş, her üç surda da gedik açılmıştı. Bu açılan gedik dolayısıyla Türkler hemen buraya doğru saldırdılar ve bu dar yerde göğüs göğüse çarpışmalar meydana geldi. Mücadele sırasında Bizanslı askerler arasına karışan Murad (Metinde Amurat) adında iri kıyım bir yeniçeri, Giustiniani'ye kadar ilerledi ve onu kılıcıyla yaraladı. Bunu görerek surdan atlayan bir Bizanslı balta ile bu yeniçerinin bacağını keserek Giustiniani'yi ölümden kurtardı. Bunun ardından Rumeli birliklerinin sancakbeylerinden Umur/Ömer (Amer) Bey surlara girdi ve burada Bizanslılarla savaşa tutuştu. Fakat Rangabes adlı bir kumandan sivil halktan bazılarını da yanına alarak yardıma koştu ve Türk beyiyle çarpıştı, yüksek bir yere sıçrayıp elindeki kılıçla onu ikiye biçti. Bunun üzerine etrafındaki adamları ona saldırdılar ve parça parça ettiler. Bizanslıları geri çekilmeye mecbur bıraktılar. Akşama doğru çarpışmalar tamamen kesildi[238].

Bu hadisenin tek kaynağı olarak Nestor İskender'in yazdıkları ilginçtir. Buna benzer bir başka çarpışma son hücum sırasında yaşanacaktır. Bu arada ertesi gün 8 Mayıs'ta Venedikliler ticaret mallarının limandan çıkarılıp güvenli yere nakli konusunu konuştular. Tuna kadırgalarında bulunan bu ticaret mallarının boşaltılmasına tayfalar razı gelmedi. Malları çıkaramayacaklarını, mallar neredeyse evlerinin de orası olduğunu, eğer mallar karaya çıkarılıp depoya konursa Bizanslıların onlara sahip çıkacaklarını, kendilerinin gitmek ve kalmakta serbest olduklarını, zaten şehrin Türklerin eline geçmesinin yakın olduğunu, kadırgalarını bırakıp karaya çıkmayacaklarını söylediler[239]. Olayın yankıları birkaç gün daha sürdü. 9 Mart'ta Gabriel Trevisan, kadırgasındaki 400 adamını alarak karaya çıktı ve kara surlarının müdafaasını takviye için bu tarafa gitti. Limandaki gemilerin korunma işi Diedo'ya bırakıldı.

238 Petrusi, I, s.249; krş. *The Tale of Constantinople*, nşr. Hanak-Philippides, s. 55.
239 Barbaro, *Ruzname* (Diler), s. 51.

Bunun ardından 12 Mayıs'ta Osmanlılar Tekfur Sarayı cihetine yeni bir hücum başlattı. Burayı tamamen çevirip sıkıştırdılar ve sarayın surlarında büyük bir çatışma vuku buldu. Gece yarısı meydana gelen bu hücumun şiddeti Bizanslıları çok telaşlandırmıştı, o kadar ki herkes şehrin kaybedileceğini düşünmeye başlamıştı. Barbaro bu vesileyle ortalıkta dolaşan kehânetten söz ederek I. Konstantin'in ay dolunay halindeyken ortalık kararmadıkça yani ayın yalnızca yarısı görünür hale gelmedikçe o gece şehrin asla kaybedilmeyeceğini söylemişti. Ama çatışmalar ve savaşın seyri hiç de ümit vaat etmiyordu[240]. Bu çarpışmalar hakkında başka kaynaklarda bilgi yoktur. Yalnız Nestor İskender, 7 Mayıs'taki savaşın devamı gibi anlattığı bir yerde, Anadolu kuvvetlerinden olduğunu söylediği Sancakbeyi Mustafa'nın büyük bir şiddetle Bizanslı kumandan Singkourlas (Teofilos [?] veya Palaiologos Sgouoromalles) Palaiologos'a karşı çarpıştığını, onları şehre doğru sürdüğünü, yardıma gelen Theodoro (Theodoro Karistenos veya Theodoro Palaiologos [?]) adlı kumandanın emrindeki 1000 kişilik yardım birliğini de bozduğunu bildirir[241]. Hatta süregelen savaşlar sırasında bazı Türk sipahilerin atlarıyla şehre girdiklerini, Giustiniani ile Bizanslı kumandanların birleşerek bunlarla savaştığını, onları geri attıklarını da yazar. Bu durumda açılan gediklerden bazı atlı birliklerin şehre girmiş olduğu anlaşılmaktadır. Yani bilinenin aksine şehre son hücum sonrası değil, daha önce de birkaç kez girilmiş, içeride savaşlar yapılmış, fakat muhtemelen arkadan destek gelmediği için bu birlikler geri püskürtülmüştü[242].

Nestor İskender söz konusu çarpışmalar olurken imparatorun durumundan da bahseder. Ayasofya'nın giriş kısmında kumandanlarını ve asilleri toplayan imparator, Türklerin saldırılarının etkilerini tartışmaya açmıştı. Burada bazıları aralıksız süren çatış-

240 *Ruzname* (Diler), s. 52-53.

241 Pertusi bunun seyyar birlikler olup başındaki kumandanın ise Dimitrios Palaiologos ile damadı Nikolas Goudeles olabileceğini yazar: I, s. 386. Keza tartışma için bk. *The Tale of Constantinople*, (Hanak-Philippides), s. 57, 125-126.

242 Petrusi, I, s. 250; krş. *The Tale of Constantinople*, (Hanak-Philippides), s. 57.

malarda pek çok kimsenin hayatını kaybettiğini, eğer böyle devam ederse herkesin öldürülmesinin kaçınılmaz olduğunu söylemişti. Bunun için tek çare toplanıp bir huruç hareketi yaparak ölümüne kadar Türklerle savaşmaktı. Herkes bu fikre sıcak baktı. Grandük Notaras ile Eparkos Nikolas (Nikolas Godeles'den başka bir kişi olabileceği de ileri sürülür) ise uzun süre sessiz kaldıktan sonra şöyle dediler:

> "Türklere karşı çarpışmaya başladığımızdan bu yana beş ay geçti, Tanrı'nın inayeti üzerimizde olur ise ve bu da onun isteğiyse biz bunlara karşı daha beş ay dayanırız. Fakat Tanrı'nın yardımına mazhar olmaz isek şöyle yapalım. Hepimiz aynı an ölüp şehri de tahrip ederiz".

Notaras bu fikrin tam bir çılgınlık olduğunu anlamıştı, böyle bir huruç hareketinin hiçbir yararı olamazdı. Tartışmalar devam ederken Türklerin surlara çıktıkları işitildi. Gelen haberler üzerine imparator yanındakilerle surlara doğru yöneldi, kaçan bir güruhu geri çevirdi, Giustiniani ve yanındakilere yardıma gitti, Türklere karşı çarpıştılar ve şehre girenleri sur dışına attılar. Sonunda Türkler tamamen geri çekildiler. Ertesi sabah hendeklerin etrafındaki Türk cesetleri toplatılıp yakıldı. Bunların sayısı oldukça fazlaydı. Bu durum karşısında II. Mehmed daha büyük bir güçle saldırı hazırlıklarına başladı[243].

Burada belirtilen savaş sahnesinin doğruluğu hakkında bir fikir ileri sürmek güç görünmektedir. Barbaro olayı kısaca geçmiş, dikkatini daha çok liman kısmında olup bitene çevirmiştir. Ona göre 13 Mayıs'ta Gabriel Trevisan kara surlarının yıkık yerlerinin teftişini yapmış ve son ana kadar da surlarda çarpışmıştı. Ardından Türklerin bütün toplarını St. Romanus karşısına götürdüğüne şahit olmuştu. Ona göre kuşatmanın başından beri dövülen bu kesimdeki surlar artık en zayıf noktayı teşkil ediyordu. Bizanslılar gece gündüz yıkılan bu yerin tamirine çalışıyor, topraklar, fıçılar diziyor,

243 Pertusi, I, s. 250-251. *The Tale of Constantinople*, (Hanak-Philippides), s. 59-60.

kazıklar çakıyor, yeni siperler yapıyordu. İyice tahrip olmuş kapının koruması için tam teçhizatlı 300 adam görevlendirilmişti. Bunların hepsi iyi okçu ve arkebüzcüydü, her türlü savaş aletine sahipti[244].

16 Mayıs'ta Osmanlıların şehrin içine doğru açtıkları tüneller hakkında bilgi veren Barbaro, daha önce diğer yazarlar gibi bunların etkisiz kaldığından söz eder. Aslında II. Mehmed surların altından geçirilip şehre kadar uzanacak olan bu tünellerin önemli bir tehdit oluşturacağını başından beri hesaplamış; kuşatma hazırlıkları sırasında tünel kazma işini hemen başlatmış, çalışmaların sur üzerindekiler tarafından fark edilmemesi için de tahta perdeler yapmak yahut toprak yığarak siperler oluşturmak gibi birtakım tedbirler aldırmıştı. Açılması oldukça zor ve zahmetli olan bu tünellerle ilgili Bizans kaynaklarındaki ilk bilgiler, 16 Mayıs gününe aittir. Barbaro surların yarım mil uzağından kazılmaya başlanan tünelin surların altından geçip şehre kadar Porta Kaligaria'ya (Eğrikapı) uzandığını yazar[245]. Bu vasıtayla Türklerin içeri gizlice asker sokmak istediklerini belirtir. Bu tünel gelen kazma seslerinin duyulması üzerine, açılan karşı tünel vasıtasıyla çökertilmiş içindeki toprağı tutan kalaslar yıkılmış ve buradaki Türkler toprak altında kalmışlardı. Bizanslılara bu hususta Giustiniani ile birlikte gelen Alman mühendis Johann Grant'ın yardımcı olduğu, hem bu hem de daha sonra keşfedilen tünellerin çökertilmesini sağladığı bildirilir. Açılan tünellerin özellikle Eğrikapı'ya Tekfur Sarayı'nın bulunduğu kesime doğru ilerletilmesi ve bunda ısrar edilmesi, muhtemelen diğer yerlerde de açıldığı anlaşılan tünellerin gözden kaçmasına yol açmıştır. 21 -25 Mayıs'ta Kaligaria kesiminde beş altı tünel daha tespit edilmiş ve bunlar da kazanların üstüne çökertilmiştir. Bu tünellerin şehrin içine asker sokmak maksadı yanında surların altına getirilip toprak kısmı boşaltılmak veya ateş yakılarak patlayıcı maddelerle yığılarak infilak ettirilmek suretiyle sur veya burçların çökertilmesi amacıyla da kazıldığı söylenebilir.

244 *Ruzname*, (Diler), s. 53-54.
245 *Ruznâme* (Diler), s. 54-60.

Aynı tarihlerde Osmanlılar bu defa surlara ve burçlara aynı seviyede yaklaşabilmek için büyük yürür kuleleri devreye soktular. Bir taraftan 16 ve 17 Mayıs'ta küçük bir Türk filosu limandaki zincir önünde dizili gemilere saldırılar düzenler, ağır bombardıman sürdürürken, diğer taraftan büyük bir seyyar kule inşa edilmiş ve bunun yüksekliği neredeyse ikinci surun boyuna kadar uzatılmıştı. Barbaro, hayranlıkla bu kulenin çok kısa bir sürede, dört saat içinde yapıldığını ve o zamana kadar böyle bir şey görmediğini anlatır. Bu kule o kadar hızla inşa edilmişti ki surların üzerindeki gözcüler bile bunun ne olduğunu fark edememişlerdi. Ertesi sabah ikinci surun boyunu aşan bu muazzam kuleyi gördüklerinde çok şaşırmışlardı. Ağaçtan yapılmış olan kule deriyle kaplanmış, içerisi de yarıya kadar taşla doldurulmuştu. Dış taraftan ise balçıkla sıvanmış haldeydi. Bu korunaklı hale getirilen seyyar kule, Xylokerkos yani bugünkü Belgratkapısı önündeydi. Surlara on adım mesafeye kadar çekilmişti. Bu kuleye üstü örtülü bir yoldan rahatlıkla giriliyordu. Kulenin içindekiler, dışarıdan herhangi bir tehlikeye maruz kalmaksızın sürekli toprak yığarak hendekleri dolduruyor ve bunları neredeyse ikinci surun yüksekliğine kadar getiriyordu[246].

Yapılan bu kule aslında örnekleri çok eski dönemlerden beri kuşatmalarda görülen kulelerin işlevinden farklı bir özelliğe sahipti. Yani sura yanaştırılıp üzerindeki merdivenlerle içindeki askerlerin sur üzerine geçmelerini temin etme gayesinden ziyade, hendek boyunca yavaş yavaş çekilerek bu kesimi toprakla doldurup bu sayede askerin rahatça merdivene veya halatlara ihtiyaç kalmayacak ölçüde sur seviyesine ulaşmasını sağlamak amacına uygun tarzda tasarlanmıştı. Kuşatma tarihinde daima öne çıkarılan topların gölgesinde kalan bu kulenin çok önemli bir görev yaptığı ve bunun surlara ulaşmada büyük bir rolü olduğu Barbaro tarafından da zikredilir. Kulenin üzerindeki okçu ve tüfekçiler sürekli olarak sur üzerindeki müdafileri ok, misket yağmuruna

246 *Ruznâme* (Diler), s. 55-56.

tutuyordu. Bu büyük kulenin birkaç Bizanslı asker tarafından geceleyin yakıldığı ve üzerindeki askerlerin yanarak öldüklerine dair bilgiler verilmekle birlikte[247], Sakızlı Leonardo Yedikule ile Silivrikapı arasının müdafaasını üstlenen Cenovalı Maurizio Cattaneo'nun 200 okçusuyla birlikte bu kesimdeki büyük kuleye karşı başarılı bir müdafaa yaptığını yazar[248]. Barbaro da kulenin tahribiyle ilgili bir bilgi vermez. Bu kule kısmen tahrip olsa bile söz konusu kesimde hendeğin doldurulması ve diğer müdafaa hatlarının meşgul edilmesi bakımından önemli rol oynamıştır. Buna benzer başka kulelerin ise umumi hücumlar sırasında kullanıldığı ve surlara kadar yanaştırıldığı bilinmektedir. Chalkokondyles dört büyük kule yanında daha küçük olmak üzere birçok kulenin de yapıldığını ve bunların surlara yanaştırılıp üstündeki merdivenler vasıtasıyla içeri atlamanın mümkün olduğunu belirtir[249]. Ama bu büyük seyyar kule sadece taarruz aracı değildi, surlara rahatça askerin sokulabilmesi, hatta lağım kazılması, toprak yığılması gibi işleri kolaylaştıran bir vasıta olmuştu.

II. Mehmed bu şekilde Yedikule-Silivrikapı hattındaki cephede yeni planlarını devreye sokarken Haliç kısmından da surlara karşı birtakım faaliyetlere girişmekten geri durmadı. Limandaki gemileri baskı altında tuttuğu gibi 19 Mayıs'ta Haliç'in kuzey yanında muhtemelen Kasımpaşa civarından Haliç surlarının bulunduğu yere kadar uzanan dubalar üzerinde seyyar bir köprü yaptırdı. Bunu Chinigio/Kynegion (Küngüz) Kapısı karşısında hazır vaziyette tutuyordu. Amacı genel hücum sırasında bu seyyar köprüyü çekerek Haliç surlarına askerin yanaşmasını sağlamaktı. Köprü üzerinden beş kişinin geçebileceği genişlikte (4,5 m. genişliğinde), 370 m. uzunluktaydı. Barbaro, son hücum sırasında şehre kolaylıkla girildiği için bu köprüye ihtiyaç duyulmadığını belirtip, eğer daha önce surlara doğru yanaştırılsa idi Bizans topçuları tarafından tah-

247 Runciman, *Kostantiniye Düştü*, s. 190.
248 J. R. Melville Jonase, s. 32; krş. Pertusi, I, s. 169.
249 Pertusi, II, s. 100; Melville-Jones, s. 55.

rip olunurdu diye ekler[250]. Buna karşılık Dukas, Balat yakınlarında Kynigos/Kynegion tarafına uzanan seyyar köprüden daha önceki olayları anlatırken söz eder. Buranın beşer kişilik saflar halinde yürümeye müsait olduğu bilgisini verir[251]

Bu köprünün yapımı ve büyük topun Topkapısı önüne çekilmesi, diğer bataryalarla yapılan yoğun ateş, ayrıca kuleler vasıtasıyla hendeklerin doldurulup toprağın sur seviyesine çıkarılma gayretleri, zaman zaman bütün ana kapılara yönelen küçük çaplı saldırılar, sur altına kadar ilerlemeler, kazılan lağımlar (tünel), keza filonun mutad olarak neredeyse her gün Haliç ağzına kadar gelip manevrada bulunması, beklenen son hücumun hazırlıklarını perdeleyen hareketlerdi. Dönemin tarihçileri bu müddet zarfında bu tip faaliyetlerle iyice yorgun düşürülen ve çarpışma şevk ve moralleri bozulmaya çalışılan Bizanslı müdafilerin de aynı zamanda insanüstü bir gayretle büyük tahrip görmüş sur kesimini onarmakla uğraştıklarını naklederler. Toplar ve muhtemelen alttan kazılan lağımların ateşlenmesiyle çökertilen surların çalı çırpı, fıçı parçaları, asma kütükleri, çömlek, toprakla takviyesi için canla başla çalışılıyor, bu tamirata erkek kadın, çoluk çocuk bütün sivil halk da destek veriyordu. Fakat atılan bir top güllesi bütün bu toprak istihkâmı bir anda darmadağın edebilmekteydi. Hatta Türkler attıkları topun güllelerini düştüğü yerde bırakmıyor, ağlarla geri alıp tekrar kullanıyorlar, Bizanslı müdafiler buna karşı hiçbir şey yapamıyorlardı[252].

21 Mayıs'ta ağır bombardıman sürdü, Bizanslılar ise yeni keşfettikleri bir tüneli çökertmekle meşguldüler. Ertesi gün yine benzeri şekilde iki tünel daha bulundu. Bunlar da tahrip edildi. Bu birbiri peşi sıra keşfedilip tahrip edilen tünellere 23 Mayıs'ta bir yenisi eklendi. İmparator sarayı yakınında tespit edilen bu sonuncusu, içine ateş verilerek patlatılmış, içindeki Türklerin çoğu hayatını kaybetmişti. Barbaro, bunlardan ikisinin sağ olarak ele geçirildiğini

250 *Ruzname* (Diler), s. 57.
251 *Tarih*, s. 247.
252 Sakızlı Leonardo (Melville Jones), s. 35.

bildirir. Esirlere ağır işkenceler yapıldı ve diğer tünellerin yerleri öğrenilmeye çalışıldı. Nerede oldukları söyletildikten sonra da her ikisi de katledildi. Kesik kafaları Türklerin ordugâhına doğru atıldı[253]. Bu bir bakıma Bizanslı müdafilerin kazandıkları son başarı olacaktı. Zira aynı gün yardım gemilerini araştırmak için 3 Mayıs'ta yollanan keşif gemisi, Osmanlı gemilerinden kurtulup limana girmiş ve kötü haberleri getirmişti. Bunun yardım için gelen Venedik gemilerinin öncüsü olduğunu sanan Bizanslıların sevinçleri az sonra büyük bir hayal kırıklığına dönüştü. Zaten önceki gece havada garip işaretler görülmüştü, gece birde ay doğmuştu, hesaplara göre dolunay zamanıydı, ama sanki üç günlük yeni ay şeklindeydi. Hâlbuki hava bulutsuzdu, böyle görünmesini sağlayacak hiçbir engel bulunmuyordu. Fakat sonra yavaş yavaş dolunaya doğru dönüştü ve saat altıda tam bir dolunay halini aldı. Bu durum Bizanslıların yüreğine biraz olsun su serpmişti, zira Bizans'ın sonunun ilk imparatorla aynı adı taşıyan bir imparator zamanında geleceği inancı hâkimdi, ancak kehânete göre dolunay gökyüzünde durduğu müddetçe de şehrin düşmesi imkânsızdı. Bu yarım ay tutulması sanki buna biraz işaret eder gibiydi. Türkler ise bu tutulma sırasında büyük gürültü çıkarmışlardı. İnanca göre ay tutulduğunda davullar çalınır, gürültü çıkarılır, böylece ay esaretten kurtarılırdı. Barbaro, Türk adetlerini bilmediği için bu gürültüyü Türklerin yaptığı şenlik zannetmişti.

Ayın dolunay halindeyken üç günlük hilal şeklini aldığı bu tutulmanın gerçekte olmadığı, bunun felaketleri semavi olaylarla süsleme nişanesi olduğu fikri ileri sürülerek daha önceki bir efsanenin yansıtılması şeklinde görme eğilimi ağır basar[254]. Bununla beraber NASA kayıtlarına göre 22 Mayıs'ta saat 17.00-19.57'de bir kısmi tutulma meydana gelmiştir[255]. Bunun lokalizasyon olarak

253 *Ruzname* (Diler), s. 60.

254 Daha Mordtmann bu bilgiye diğer kaynaklarda rastlanmaması sebebiyle doğru olmadığı kanaatini ileri sürmüştür (*Belagerung und Eroberung Constantinopels*, s. 77).

255 http//eclipse.gsfc.nasa.gov/LEcat5/Le1401-1500. html.,katalog no: 08328.

İstanbul'dan da görülüp görülemeyeceği ayrı bir astronomi bilgisi gerektirir.

Gökyüzünün akşamüstü üç saat boyunca hafif karanlığa bürünmesini kötü işaret sayan Bizanslılar, yardım gemilerinden haber çıkmamasının da etkisiyle, büyük bir dinî tören düzenlediler. Tanrı'ya son yakarışlarını yaparak Meryem Ana'nın kutsal ikonunu sokaklarda dolaştırmaya başladılar. Alaya askerler de katılmıştı, fakat bu sırada beklenmedik bir şey oldu. Alay ilerlerken ikon taşıyanların ellerinden kurtulup düştü. Onu yerden kaldırmak çok zor oldu, sanki kurşun gibi ağırlaşmıştı. Hayli uğraştıktan sonra yeniden kaidesine oturttular, yola koyuldular. Tam bu sırada öğle vakti doluyla karışık yağmur boşandı, yollar suyla kaplandı, neredeyse yürünmez hale geldi, bunun üzerine tören yarıda kaldı. Bunu ertesi gün kesif bir sis takip etti. Bütün şehri kaplayan bu sis, Tanrı'nın şehri artık kendi haline bıraktığının, terk ettiğinin belirtisiydi[256]. Sis kalktığında bu defa Ayasofya üzerinde bazı garip ışıklar görüldü. Bu ışıklar Türk tarafında da görülmüş, Bizanslılar kötüye yorarlarken Türkler bunu İslâm'ın nurunun Ayasofya üzerine inmesi şeklinde telakki edip fethin büyük bir müjdesi, işareti saymışlardı[257]. Bu son kertede herkes daha önceleri hiç dikkat çekmeyecek birtakım işaretlerden bile uğursuz anlamlar çıkarmaya çalışıyordu.

Özellikle Bizans tarafında meydana gelen büyük moral çöküntüsünü Nestor İskender açık şekilde ifade eder. Ayasofya'dan göğe yükselen ışık olayının ertesi günü din ulularının imparatorun şehri terk etmelerini teklif etmek için saraya gittiklerini, ona şöyle söylediklerini yazar:

> "İmparator sen iyi bilirsin, şehir için ne gibi kehânetler yapıldığını. Şimdi korkunç bir işaret, anlaşılmayan bir ışık görüldü. Daha önce Ayasofya Kilisesi'nin Büyük İmparator Iustinianos'un hüküm-

256 Kritovulos, *İstanbul'un Fethi*, s. 80.

257 Nestor İskender (Pertusi), I, s. 252; *The Tale of Constantinople*, (Hanak-Philippides), s. 63.

darlığı zamanındaki Kutsal melek şimdi burayı terk etti, cennete yükseldi. Demek ki Tanrı'nın merhameti ve esirgeyiciliği de bizi bıraktı. Tanrı şehri düşmanlarımızın eline bırakmamızı istiyor".

Bunun ardından bu ışıkları ve mucizeyi görenler imparatora takdim edildi, bunu duyan imparator yere yığıldı, onu güzel kokular getirtip ayıltmaya çalıştılar. Sonra bunların savaşan adamlarına anlatılmayıp morallerinin bozulmamasını rica etti. Şehir halkı ise ertesi günü Ruhülkudüs'ün kendilerini terk ettiklerini öğrendiklerinde paniğe kapıldılar. Bunun üzerine patrik, onlara cesur olmalarını, Tanrı'nın yardımıyla kurtuluşa ereceklerini söyleyip teselli etmeye çalıştı. Kutsal ikonu alıp rahiplerle birlikte surlar üzerine çıktı, ertesi gün ahaliyle birlikte büyük bir dua töreni yaptı[258].

Bizanslılar içine düştükleri karamsar havanın Türk ordugâhında farklı şekilde de olsa mevcut olduğunu bilmiyorlardı. Gerçi sürekli olarak birtakım istihbarat elde edebiliyorlardı, hatta bazı kumandanlar ve dolayısıyla imparator, ordugâhtaki tartışmalardan kısmen haberdar olmuşlardı. Gerçekten de II. Mehmed ve kendisini destekleyenler, haftalar evvel tasarlanan genel hücum öncesi ciddi bir kriz yaşıyor, son hücum için vakit geciktikçe muhalifler baskılarını daha da arttırıyordu. Nitekim bir taraftan İtalya'dan gelecek yardım gemilerinin harekete geçtiğine dair haberler, öte yandan Macarların bir ordu toplayarak Konstantinopolis'i kurtarmak amacıyla Tuna'yı geçtiğiyle ilgili rivâyetler, Osmanlı ordugâhında tıpkı 20 Nisan'daki deniz savaşı dolayısıyla olduğu gibi yeni ve ikinci büyük krizin yaşanmasına yol açmıştı. Özellikle Sakızlı Leonardo bununla alakalı olarak Bizans tarafına ulaşan bazı haberleri eserinde nakletmiştir.

Ona göre hem İtalya'dan gelecek gemilerin yaklaştığı hem de Hunyadi Janos'un Tuna'yı geçtiği yolundaki haberleri Türk ordugâhına Bizanslı casuslar ulaştırmış, bu durum Osmanlılar arasında büyük bir heyecana ve karışıklığa sebep olmuştu. Muhalifler genel hücumun ertelenmesinden dolayı sözde öfke içindeydiler ve

258 Nestor İskender, (Pertusi), I, s. 253-254; *The Tale of Constantinople*, (Hanak-Philippides), s. 63-65.

çok gecikildiği için böyle bir tehlikeyle karşı karşıya kaldıklarını söylüyorlardı. Veziriazam Halil Paşa, genç padişaha her zaman olduğu gibi bu defa da bu işten vazgeçmesi gerektiğini hatırlatmıştı. O şehrin kuvvetli surlarının aşılamayacağını, Bizanslıların direnişinin ve özellikle Latinlerin savunmasının güçlü olduğunu söylüyordu. Şehir geçmişte de padişahın ataları tarafından alınamamış ve başarısız olunmamış mıydı? Üstelik her defasında bu kötü durumdan kurtulmasını bilen bir Bizans vardı. Şimdi alınan haberlere göre bütün Hıristiyan kral ve prensleri bir araya gelip yardıma koşabilirdi, böyle bir tehlike de belirmişti. Sonra sözlerine şöyle devam etti:

"Bırakın tebaanız barışın tadını çıkarsın. Daima sizin yararınıza çalışan Cenovalıları ve komşuları Venediklileri karşımıza almayalım. Aynı anda bütün Hıristiyanların öfkesini üzerimize çekmeyelim. Siz zaten çok güçlüsünüz ve bu gücünüzü barış zamanı daha da artırma fırsatı elde edebilirsiniz. Savaşın sonu daima belirsizdir, savaş refahtan çok felaket getirir".

Bu sözler üzerine padişahın ikinci veziri Zağanos Paşa, söz alıp efendisinin büyüklüğüne işaret etti, hiç kimse onun gücü karşısında duramazdı. Bizanslılar zaten iyice zayıflamışlardı, günlük saldırılar ve top ateşleri onları iyice yormuş ve yıpratmıştı. Hele surlar top atışıyla neredeyse un ufak olmuştu, artık zafer kolaylıkla sağlanabilirdi. İtalya'dan da yardım beklentisi boşuna idi. Cenovalılar aralarında bölünmüş, Venediklileri Milano'nun saldırısına uğramışlardı, her ikisi de yardım gönderemezdi. Rumeli akıncılarının kumandanı olan Turahan Bey Zağanos'u destekledi, yapılacak hücumun neticeyi sağlayacağını söyledi. Üçüncü vezir olan baş hadım (Şehabeddin Paşa) da onlara katılmıştı. Daha düşük rütbeli kumandanlar ise Mehmed'e şöyle seslendiler:

"Kim bizim yaratılıştan gelen yiğitliğimize gölge düşürüp bize korku isnat ediyor! Bizim yenilmez hükümdarımız büyük planlar yapıp büyük hareketlere girişmeli ve sonucu ne olursa olsun bundan vazgeçmemeli".

Bunun üzerine Zağanos Paşa padişahtan saldırmak için izin istedi, ilahi yardımın genç padişahın arkasında olduğunu hatırlattı. Çok heyecanlanan II. Mehmed şöyle dedi:

> "Evet haydi şansımızı deneyelim. Benim gücüm çok daha küçük kuvvetle bütün dünyayı kendisine itaat ettiren Makedonyalı Büyük İskender'den daha mı az? Babam ve dedem şehri almak için bu tür bir ordu ve savaş teçhizatı getirdiler mi? Zağanos, savaşın gününü seç, ordularını tanzim et. Düşmanlarımıza yardım getirmelerini engellemek için Pera'nın etrafına muhafızlar yerleştir, hemen savaş hazırlıkları yap".

Baş rakibi Zağanos'un fikrinin kabul gördüğünü ve saldırının kesinleştiğini anlayan Halil Paşa ise gizli bir haberci yollayıp imparatora durumu bildirdi. Onun gençliğinin verdiği aptallıktan korkmaması gerektiğini söyledi. Muhafızları dikkatli ve savaşa hazır olmalıydı. Acemi askerlerden oluşan bu güruhtan korkması yersizdi. Halil Paşa'nın imparatora yolladığı haberde pek de yeni bir şey yoktu[259].

Sakızlı Leonardo'nun bütün bu anlattıklarının temelde doğru olduğu, ordugâhtaki casuslar vasıtasıyla Osmanlı ordusu içinde karışıklık yaratılmak istendiği açıktır. Diğer kaynaklarda da özellikle Macarların gelişiyle ilgili haberlerin büyük heyecan uyandırdığı kaydedilmektedir. Hatta Hunyadi Janos'un Osmanlı ordugâhına bir elçi yolladığı da rivâyet edilir. Ancak bu elçinin Sfrancis'in bahsettiği gibi İstanbul'a hücuma geçecekleri hafta içinde mi[260], yoksa kuşatma sırasında mı geldiği konusu sarih değildir. Bazı araştırmacılar Hunyadi Janos'un kuşatma sürerken Türk ordugâhına yeni Macar kralının tahta çıktığını bildirmek üzere bir elçilik heyeti gönderdiğini, bunun da artık 1451'de yaptığı anlaşmanın geçersiz olduğuna işaret ettiğini bildirirler[261]. Bu bilgi daha çok Dukas'a dayanmakta olup o da kuşatma sırasında

259 Sakızlı Leonardo (Melville Jones), s. 38-40.
260 *Yorgios Sfrancis'in Anıları*, s. 288.
261 D. M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, s. 409.

bir Macar elçisinin Osmanlı ordugâhında bulunduğunu yazar, ama elçinin ne zaman geldiğine dair bir bilgi vermez. Elçinin top atışıyla ilgili bir tekniği Urban'a öğrettiğine dair bir anekdota yer veren Dukas, onun geliş amacını, Hunyadi Janos'un yeni Macar kralının tahta çıkışı münasebetiyle artık eski anlaşmanın geçersiz olduğunu bildirmek olarak nakletmekte, ayrıca bir kehânetten söz edip güya gelecekten haber veren birinin Hunyadi'ye Bizanslılar Türklere yenilmeden Hıristiyanlığın kurtuluşunun mümkün olamayacağı yolunda öngörüde bulunduğunu; Hunyadi'nin de şehrin felakete uğramasını gönülden istediğini, elçisinin bunu bildiği için top atışları usulünü Türklere gösterdiğini yazmaktadır[262]. Bütün bu bilgilerin doğruluğu oldukça şüphelidir.

Bununla birlikte Sakızlı Leonardo'nun anlattıkları, Macar ordularının harekete geçtiğine dair bu haberi özellikle Bizans casuslarının Türk ordusu içinde yaymış oldukları gibi bir izlenime yol açmaktadır. Buna mukabil Halil Paşa'nın imparatora yolladığı haber de onları oyalayıcı bir mahiyet taşır. Eğer bu anlatılanlar ve imalar doğruysa o vakit Halil Paşa'nın gönderdiği haberlerin Osmanlı ordusunun durumunu ustalıkla saklamak amacını taşıdığı, korkulacak bir şey olmadığı yolunda imparatora telkinde bulunduğu ortaya çıkar. Bundan dolayı Halil Paşa'nın her ne kadar muhaliflerin başını çekiyorsa da bu noktada II. Mehmed'in de bilgisi dâhilinde imparatoru oyalayarak son hücum hazırlıklarını ustalıkla örtbas etmeye ve yanlış bilgilendirme yapmaya çalıştığı düşünülebilir.

Kuşatmanın başka bir tanığı olan Tedaldi benzeri haberleri naklederek Zağanos Paşa'nın rolünü vurgularken, onun sert tabiatı ve zulmü sebebiyle bazı asker ve kumandanlarca sevilmediğini, bu muhaliflerin şehre mektuplar atarak ordugâhta olup biteni savunmacılara bildirdiklerini ifade eder. Tedaldi ayrıca başka haber kaynaklarından padişahın son hücum öncesi dört gün boyunca bütün beyleri, vezirleri ve uleması ile toplanıp durumu tartıştığını, Halil Paşa'nın da bu toplantıda kuşatmanın kaldırılması yönünde

262 *Tarih*, s. 242-243.

görüş belirttiğini, yukarıda metninden alıntı yaptığımız Sakızlı Leonardo'ya benzer ifadelerle aktarır. Hatta padişahın bu sözler üzerine muhasarayı kaldırmayı bile düşündüğünü, fakat Arnavut bir Hıristiyan dönmesi olan Zağanos'un sultanın gururunu okşayarak yine yukarıda belirtilen ifadelerle onu teşvik ettiğini, sonunda da fikirlerinin padişahça uygun görüldüğünü yazar[263].

Bütün bu tartışmalar olur ve artık son hücum kararı alınırken II. Mehmed, Bizans imparatoruna yeni bir çağrıda bulundu. Gönderdiği elçi aynı zamanda akrabası olan İsfendiyaroğlu İsmail Bey idi[264]. Dukas'a göre elçiyle imparatora şu mesajı göndermişti:

> "Bilesin ki savaş hazırlıkları tamamlanmıştır. Nice zamandır tasarlamış olduğumuzu nihayete erdirmemiz yakındır. Bu girişimimizin nasıl sonuçlanacağını en iyi Allah bilir. İleri gelenlerinle ve onların varları yokları (malları) yanlarında olduğu halde, birlikte kenti terk ederek dilediğin yere gitmek, halkı esenlikle ve ne senden ne de benden zarar görmemiş olarak bırakmak istemez misin? Yoksa direnmeyi ve hem kendinin hem de yakınlarının canlarıyla birlikte mallarını kaybetmelerini, halkının da esir edilmesini ve satılıp dünyanın dört bucağına dağılmasını mı seçersin?".

Bu teklif üzerine imparator görüşlerine başvurduğu âyân meclisinin de kararıyla şu cevabı verdi:

> "Eğer sen de atalarının geçmişte yaşadıkları gibi bizimle barış içinde yaşamak istersen Tanrı seni kutsasın. Gerçekten onlar benim atalarımı baba saymışlar, onlara öylesine çok saygı göstermişlerdir. Bu kenti ise kendi vatanları gibi görmüşlerdir. Tehlikeli durumlarda onların hepsi gelip kente sığınıp kurtulmuşlardır. Kentin hiçbir düşmanı çok yaşamamıştır. Bizden haksızlıkla aldığın bütün kaleler sende kalsın, arazi senin olsun, her yıl sana gücümüz yettiğince vergi verelim, barış içinde çekil git. Kim bilir bu işin sonunda kazanan değil, kaybeden olursun. Ne benim ne de bir başkasının kenti

263 Tedaldi (Melville Jones), s. 7-8.

264 Onun Sinop sancağına atanmış Hıristiyan bir dönme olduğu yolundaki bilgi (bk. Runciman, *Kostantiniye Düştü*, s. 196) yanlıştır.

vermek hakkı vardır. Hepimizin ortak kararı kendi isteğimizle can vermek, onu sonuna kadar savunmaktır"[265].

Chalkokondyles, bu görüşmelerle ilgili farklı bir bilgi verir. Kendisine ulaşan bir rivâyeti aktarır. Ona göre surların yıkılması üzerine Sinop beyi İsmail bir barış teklifiyle gelmiş, bunun için güvenilir bir adamın kendisiyle birlikte durumu görüşmek için tekrar padişahın yanına gönderilmesini istemişti. Bizanslılar da padişahın gerçek niyetini öğrenmek için yüksek rütbeli olmayan birini İsmail Bey ile birlikte Türk ordugâhına gönderdi. Görüşme sırasında II. Mehmed, Bizanslı temsilciden her yıl için 100.000 altın vermelerini istedi. Böylece muhasaradan vazgeçecekti. Eğer teklifi kabul etmezlerse o zaman kendilerine ait eşyaları yanlarına alıp şehri terk edebilecekler, canlarına ve mallarına dokunulmayacaktı. Bizanslılar kendi aralarında bu teklifi görüştükten sonra savaşmadan şehri bırakmayacaklarını söylediler[266]. Çünkü içlerinden bir kısmı bu kadar büyük bir paranın asla toplanamayacağını düşünüyordu, bir bölümü teklifi kabul edip biraz daha vakit kazanmanın yerinde olacağı kanaatindeydi. Ama II. Mehmed beklemek niyetinde değildi. Chalkokondyles bunları anlattıktan sonra, padişahın aslında Bizanslıların içinde bulundukları durumu anlamak için bu teklifi yaptığını ileri sürer:

"Bana göre Mehmed, Bizanslıların elçisini kabul edip böyle bir cevapla geri göndererek, sıkıntının son derece bunalttığı bu sırada onların hangi son umuda sarılabileceklerini görmek istiyordu. Zira Mehmed, artık işe yaramaz duruma gelmiş olan hendek ve surlara dayanarak Bizanslıların direnemeyeceklerini elbette görüyordu. Üstelik bu cevapla Bizanslıların hiçbir seçeneği kalmıyordu. Yine bu yolla Mehmed, gazaba uğratacaklarına karşı gerekli bahaneleri sağlamış oluyordu".

265 *Tarih*, s. 247-248.
266 Chalkokonyles (Melville Jones), s. 58-59; *Histoire*, s. 156.

Bununla beraber para karşılığı muhasarayı kaldırma yolundaki bu bilginin doğru olmayan bir rivâyete dayandığı anlaşılmaktadır. Bazı modern yazarlar bu rivâyeti tartışmaksızın kabul etmişlerdir[267]. Çok açık olarak anlaşılan husus, II. Mehmed'in şehri teslim alma arzusu ve Bizans'ın haraç ödeme teklifini kabul etmeyişidir. Söz konusu rivâyetin Chalkokondyles tarafından ters anlaşıldığı söylenebilir. Bu görüşmeler muhtemelen 23-25 Mayıs tarihleri arasında yapılmıştır.

Aslında II. Mehmed bu cevabı alacağını tahmin etmiş olmalıdır; ama İslâmî kurallara göre kılıca el atmadan son bir defa daha teslim ol çağrısı yapmayı gerekli görmüştür. Üstelik elçi vasıtasıyla Bizans'ın içerideki durumu hakkında da daha ayrıntılı bilgi almayı hedeflemiştir. Muhtemelen Elçi İsmail Bey ona istediği bilgiyi vermiş, gördüklerini anlatmıştı. İsmail Bey'in Bizans'ta yaptığı görüşmelerde sanki savaşa muhalif gibi davranması, karşı tarafa onun barış yanlısı ekibin içinde bulunduğu kanaatini de vermiş olabilir. Bir Bizans elçisinin müsait şartlar altında kendisiyle padişahın yanına gelmesini teklif etmesinin, hem şahsına karşı olumsuz bir hareketi önlemek hem de daha iyi haber almak amacına matuf bulunduğu düşünülebilir. İsmail Bey şu sözlerle onların itimadını kazanmıştı:

> "Görüyorsunuz (Bizans Senyörleri) işleriniz kötüden de kötüye gidiyor, umudunuzun bittiği son kertedesiniz. Niçin hükümdara bir elçi göndererek barış şartlarını müzakere etmiyorsunuz? Eğer bu konuda bana güvenirseniz, sultanın arzusunu yumuşatmaya ve size kabul edilebilir, onurlu barış şartları sunmasını sağlamaya çalışacağım. Her zaman sizin iyiliğinizi düşünen ve size böylesi bir iyilik yapan kişiyi hayal kırıklığına uğratmayacağınızdan hiç şüphe etmiyorum. Eğer bu barış bir an evvel yapılmazsa, şehrinizin tam bir yıkıma maruz kalmasından, gözlerinizin önünde kadınlarınız ve çocuklarınızın köle edilmesinden ve hepinizin acımasızca öldürülmesinden başka bir şey beklemeyiniz. Başınıza böyle bir felaketin gelmesi sizin için ne kadar acı olacak? Artık değişiklik

267 Runciman, *Kostantiniye Düştü*, s. 196-197.

yapmak için, benimle birlikte birini gönderiniz; ben sizin için arabuluculuk hizmetinde bulunacağım ve hatta pazarlık konusunda da bana güvenebilirsiniz"[268].

Muhtemelen bu son diplomatik teşebbüs sonrası Bizans'ın içinde bulunduğu kötü vaziyeti tamamıyla kavrayan II. Mehmed, son bir genel saldırıyla bu büyük işi başaracağına iyice kani olmuştu. Canını sıkan tartışmalar son hücum için yapılacak büyük hazırlıklar dolayısıyla herkesin kendi görev yerlerinde hummalı bir faaliyete girişmesi sonucu bitmiş gözüküyordu. Artık nihaî bir genel saldırıyı tam olarak planlama vakti gelmişti. Öncelikle kumanda heyetiyle bu saldırıyı görüştü, kumandanlarını da toplayarak onlara durumu anlattı.

Bu gelişmeler olurken 24 Mayıs'ta kuleye benzer bir alet, burçlarda yangın çıkarmak için Eğrikapı tarafına doğru yaklaştırılmıştı, ama bu bir sonuç vermemişti. Aynı gün yine yoğun top atışları devam ediyordu. Barbaro o gün ordugâhta büyük şenliklerin yapıldığını gördüklerini kaydeder. Bu artık son hücum kararının alındığının bir göstergesiydi, muhtemelen de askere durum bildirilmişti ve bunun sevinci yaşanıyordu. 25 Mayıs'ta yoğun top atışları sürdürüldü, surların önemli bir parçası yıkıldıysa da hemen tekrar müdafiler tarafından kapatıldı. Ertesi gün gece saat birde ordugâhta büyük ateşler yakılmıştı. Neredeyse ortalık gündüz gibi ışımıştı. Bütün ordugâhı aydınlatan bu parlak ışığa korkunç bağırtılar ve sesler de eklenmişti. Gürültüler ve çıkarılan sesler şehrin içindekiler arasında tam bir dehşet havası yaratıyordu. O gün boyunca büyük top St. Romanus Kapısı kesimindeki surları şiddetle dövmeye başlamıştı. Büyük toptan atılan üç büyük gülle bu kesimdeki surların büyük bölümünü neredeyse tamamen çökertmişti. Nestor İskender özellikle 26 ve 27 Mayıs günlerindeki saldırıları detaylı anlatır. Barbaro deniz tarafındaki surlar cihetinde olduğu için diğer taraftaki çarpışmalar hakkında fazla ayrıntı verememiştir. Nestor İskender, 26 Mayıs'taki bir büyük saldırıdan

268 Chalkokondyles, *Histoire*, s. 155; krş. Melville Jones, s. 58.

söz eder. Türklerin toplar, kuleler, arkebüzler, çok sayıda kuşatma aletiyle surlara doğru geldiklerini, surlara yüzlerce merdiven dayayıp çıkmaya çalıştıklarını, fakat müdafiler tarafından geri püskürtüldüklerini belirtir. İmparatorun da bu saldırılan tarafa yönelip çarpışmalar sırasında asker ve kumandanlarını yüreklendirdiğini bildirir. Muhtemelen bu saldırı Barbaro'nun da kısaca bahsettiği gibi, topların yıktığı gedik civarına yapılan ve fazla kalabalık olmayan küçük çaplı bir hücum idi. Açılan gedikten istifade etmek isteyen bir bölüm asker burayı yoklayıp saldırmış, bir kısmı içeri bile girmiş, ancak bu küçük kuvvetlere arkadan destek gelmediği için bir netice alınamamıştı. Nestor İskender'in bu gedik civarına kadar gelen Mehmed'e imparatorun bizzat saldırdığını, adamlarının bazılarının geri çekildiği halde onun yerinden kıpırdamayarak sağa sola koşturup hücumu sürdürmeleri için askerlerini teşvik ettiğini bildirmesi, son hücumla ilgili bir karıştırma olmalıdır.

Ertesi sabah Bizanslılar Türklerin sur yakınındaki tahta siper ve yanaştırdıkları kuleleri yakmak için çaba sarf ettiler. Bunun üzerine yoğun bir top atışı başlatılmış, surların en yıkık kesimine çekilen büyük topun atışlarıyla buradaki burç tamamen çökertilmişti. Nestor İskender buranın neresi olduğunu belirtmemektedir, ancak Topkapı bölümünde olduğu ileri sürülebilir. Buradaki büyük kulenin yıkılması ise son hücum sırasında saldıranlara âdeta bir yol sağlayacaktır. O gece Giustiniani çöken burcu tamir etmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştı. Çünkü buraya doğru bitevi olarak top ve tüfek atışları yapılıyordu. Hatta bir küçük gülle Giustiniani'nin göğüs zırhına çarpmış ve onu yere yıkmış, bayılmasına yol açmıştı. Sonra ona su döküp ayıltmışlar ve dinlenmek için eve götürmüşlerdi. Bu hal üzerine yanındaki Latin savaşçılar ve diğer beyler ne yapacaklarını şaşırmış vaziyetteydiler. Ancak küçük bir tedaviden sonra Giustiniani iyileşti, adamlarıyla birlikte yeniden yıkılan burç civarında siperler yapmaya başladı. Bunu fark eden bir grup Türk atlısı aniden saldırıya geçti. İçlerinden beş kişi etrafa korku saçıyor, merhametsizce önlerine çıkanları kılıç darbeleriyle biçiyordu. Bunlara karşı üç kuzen ortaya çıktı,

bunlar da onlara karşı bir şey yapamadı, şehirliler bu beş kişiden ikisini öldürdüler, diğerleri Türklerin desteğiyle geri çekildi. Bu üç kuzen de şehre döndü. Bunlardan biri Rum, biri Macar, diğeri ise Arnavut'tu[269].

Nestor İskender öyle anlaşılıyor ki bu bilgileri yine son hücumdaki olaylarla karıştırmıştır. Anlattıklarının çoğunun son hücumda gerçekleştiği diğer kaynakların ışığında bellidir. Aslında gediğe yönelik küçük bir tazyik olmuştur, ama Mehmed'in surlar önüne kadar gelişi, gedikten askerlerin içeri girişi, Giustiniani'nin müdafaada iken iki kere yaralanması, son hücumda olan olaylardır.

Son hücum arifesindeki bu küçük çaplı çarpışmalar bir yana ağır topçu bombardımanı özellikle Topkapısı yönünde büyük bir gediğin açılmasını sağlamıştı. Son hücum da bu cihette gerçekleştirilecekti. O bakımdan Osmanlılar buranın tamirine fırsat vermemek için top, tüfek, ok atışları yapıyor, zaman zaman da küçük birliklerle saldırıyordu. Artık her şey Salı günü sabaha karşı yapılacak olan hücuma endekslenmişti. 28 Mayıs'ta muhtemelen askere dinlenme izni verilmişti. Barbaro o gün Türklerin hiçbir şey yapmadıklarını yazar. Yalnız surların yakınına bol miktarda dik merdivenler yığıyorlardı. Bunlar iki bin civarındaydı. Sonra büyük bir neşe içinde davullar ve ziller çalmaya başladılar. Ordu içinde bazı münadiler şöyle diyorlardı:

> "Ey Muhammed evlatları, neşelenin, yarın o kadar Hıristiyan esir ele geçireceğiz ki ikisini bir dukaya satacağız. O kadar servete sahip olacağız ki hepimiz altın içinde yüzeceğiz. Rumların sakalından köpeklerimize ip yapacağız. Kadınları ve kızları cariyemiz olacak. Ey Muhammed evlatları azimli olun, peygamber aşkına seve seve ölüme atılın".

Barbaro'nun bu yazdıkları tam olarak doğru olmasa bile, dervişlerin, kumandanların, çavuşların teşyi edici, yüreklendirici sözler

269 Nestor İskender (Pertusi), I, s. 255-256; *The Tale of Constantinople*, Hanak-Philippides, s. 69-75.

söyledikleri, askere yağma sözü verildiğinden dolayı da buna benzer bazı vaatlerin yapıldığı düşünülebilir. II. Mehmed de bütün orduyu dolaşarak askerin duracağı yerleri tespit etmiş ve kumandanların mutlaka beylerinin bayrağı altında durmaları, başka yere gitmemeleri yolunda emirler yollamıştı. Akşamüstü de bütün silahlar hazırlanmış, dağ gibi ok yığınları yapılmıştı. Mehmed ayrıca donanmayı teftiş etmiş, büyük hücum öncesi onların nasıl hareket edeceğini kararlaştırmıştı. Buna karşılık şehirde bu hazırlıklar artık son hücumun belirtisi sayılarak yoğun bir faaliyet başlatıldı. Venedikliler mazgallara konacak tahta siperleri yedi araba halinde hazırlayıp meydana getirmiş, ancak peşin para almadan kimse bunları surlara taşımak istememişti. Böylece Bizanslılarla Latinler arasında anlaşmazlık başladı. Venedikliler sonunda parayı kendi keselerinden vererek bunları taşıttılar. Fakat ortalık karardığından gereğince uygun yerlere yerleştiremediler. Aynı gün öğle üzeri Venedik balyosu Venedikli savaşçıların hepsinin surlara gitmesini ve çarpışmalara katılmasını istemişti. Bizanslılar da gün boyunca çoluk çocuk hep birlikte surlara taş taşıyordu[270].

Bu arada Latinler arasında şehrin müdafaası konusunda bazı anlaşmazlıkların varlığına dair bilgiler de bulunmaktadır. O kadar ki bunlar Türk kaynaklarına dahi yansımıştır. Hatta savunulacak gedik konusundaki çekişmelerden haberdar olan Osmanlı tarafı, bunu bütün askerlerine duyurarak propaganda bile yapmıştı. Tursun Bey ve ondan naklen İbn Kemal, Topkapısı cihetinde açılan gediğin savunmasını üstlenen Latinler ile Bizans imparatorunun yanındaki kumandanlar arasında söz konusu mevkiin korunması hususunda tartışma yaşandığını naklederler. Onlara göre olay şöyle gerçekleşmiştir:

Bu yıkılmış mahallin beklenmesi hususunda Bizanslılar müşavere ettiler; şehirliler buranın evlerinin ve ailelerinin yaşadığı yerin yakınında olduğunu, dolayısıyla kendilerinin koruması gerektiğini, başkalarına burayı terk edemeyeceklerini söylediler. Ama Latin-

270 Barbaro, *Ruzname* (Diler), s. 63-64.

ler karşı çıkıp evlerini ve barklarını terk edip sadece savaşmaya geldiklerini, saldırıları önleyecek olanların kendilerinden başkası olamayacağını, eğer bu mahalde durmalarına mani olunursa geri dönüp gemilerine gireceklerini ifade ettiler. Bizans imparatoru da bunun üzerine Latinlere meyletti. Bizans ileri gelenleri bunun büyük bir hata olacağını söylediler:

> "Ol cemaat dahi bizim bezm-i havâmıza mutâbaat ve muvafakat etmezseniz mu'âvenetten ferâgat ederiz, döner yine yerimize gideriz dediler. Çün onları riâyet gayet muradı gördüler ki gönülleri iledir, re'y-i nâ-savâblarını nâçar ihtiyâr edip ne dedilerse eylediler"[271].

İdris-i Bitlisî de bu olaya değinerek imparatorun yakın adamlarıyla Latinler arasındaki anlaşmazlığı anlatır. Bu haber Osmanlı tarafına geldiğinde: "mücahitler arasında fethin bir müjdesi ve habercisi oldu. Mücahitler arasında fethe olan itimat tekrar canlanıp sevince yol açtı"[272]. Bütün söz konusu ifadeler hücumun beklendiği gediğin korunma işinin tamamıyla Giustiniani ve adamlarına terk edilmiş olduğu yolundaki bilgilerin Türk tarafına da intikal ettiğini gösterir. Üstelik bu durum içeridekilerin birbirine düştüğü şeklinde algılanarak son hücum öncesi askerlere büyük bir moral sağlamıştı.

Son hücuma karar verildiğinde bütün Osmanlı ordugâhında büyük bir neşe hâkim olmaya başlamıştı, bütün kesimlerin morali çok iyi idi, zira Topkapısı cihetinde yıkılan yer ve açılan büyük gedik kapatılabilecek gibi görünmüyordu. Derme çatma takviyeler ise bir top darbesiyle dağıtılabilecek halde iğreti duruyordu. Üstelik II. Mehmed artık bu işin tamamlanmasını çok arzuluyor, son teslim teklifinin kabul edilmemesi üzerine şehrin İslâmî kaidelere göre savaşla alınacağı belli olduğundan askere üç gün yağma hakkı tanımış bulunuyordu. Hücum öncesi son hazırlıklar tamamlanırken, bir taraftan da II. Mehmed, kumandanları ve önde gelen askerleri teşci edici sözlerle yüreklendiriyor; manevi

271 Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-feth*, s. 54. İbn Kemal, VII. Defter, s. 59.
272 *Heşt Bihişte Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi*, s. 127.

liderler vaazlarla, nasihatlerle gaza heyecanını canlı tutuyordu. İdris-i Bitlisî ve İbn Kemal tam da bu sırada fetih müjdesiyle ilgili olarak Akşemseddin'in rolünü öne çıkaran bir bilgiye yer verir. İbn Kemal şunları yazar:

> "O günün ertesi artık hisarın alınmasının zamanı gelmişti. Akşemseddin zafere alışkın askere dua ile yardımcı olmak üzere II. Mehmed'in yanında bulunuyordu. Mehmed Veliyüddinoğlu Ahmed Paşa'yı gönderip kalenin fethinin mümkün olup olmayacağına dair bir işaret var mıdır diye sordurdu. Akşemseddin de halis niyetle buraya kadar gelen bu kadar kalabalık mücahidin elbette muradına ereceğini, buranın fethiyle İslâm'ın bayrağını kaldıracaklarını söyledi. Bu haber padişahı pek tatmin etmedi, tekrar Ahmed Paşa'yı şeyhe yolladı, etkili ve açık bir cevap istedi. Şeyh hazretleri murakebeye dalıp bir zaman durdu, sonra mübarek yüzü kızardı ve yarın sabah vakti gayretle falan yerden hisara yürüyüş ola, gün doğmadan müjdeli durum ortaya çıkar, gaziler sabah namazını şehir içinde kılarlar, cihad kılıcı küffarı ateş içinde yakar. Bu haber padişaha geldiğinde gönlü açıldı, ferahladı, artık hedefine ulaşacağına iyice kani oldu. O gece padişah, vezirler ve beyler toplandı ve yağma buyruldu, bu karar asker içinde nida ettirildi, herkese duyuruldu"[273].

İdris-i Bitlisî ise buna benzer ifadelerle Akşemseddin'in rolünü izah eder, onun ruhani kimselerle birlikte halvete çekildiğini, istihare ile ulaştığı keşfi sultana bildirdiğini, gün vererek hisarın düşeceğini belirttiğini, ezanın ise kendi sohbetlerine katılan dervişlerden biri tarafından okunacağını müjdelediğini yazar. Padişah bunun üzerine bütün orduya bir duyuru yollayarak böylesine bir şehri fethettikten sonra üç gün süreyle yağma hükmünün geçerli olacağını, ganimetin kimin eline geçerse onda kalacağını ilan etti. Şer'an Müslümanların ortak ihtiyacı olan su ve toprak hariç bütün menkullerin gazilere ait bulunacağını, arazi ve imaretler yağma ve intikale kabil olmadıklarından padişahın hissesi olmak üzere kala-

273 İbn Kemal, VII. Defter, s. 61-62. Orijinal ifadeler tarafımdan mealen verilmiştir.

cağını duyurdu. Ardından da hücum için zamanı belirledi; bu son saldırı 29 Mayıs günü sabahın erken saatlerinde icra edilecekti[274].

Akşemseddin'in durumuyla ilgili olarak Taşköprülüzâde, onun fethi önceden müjdelediğini anlatarak evlatlarından biri tarafından kendisine anlatılan şu dikkat çekici anekdota eserinde yer verir:

> "Sultan Mehmed İstanbul'un fethine niyet ettiğinde Akşemseddin ile Akbıyık Sultanı cihada davet etmiş ve onlara fethe katılmaları için elçi olarak merhûm Veliyüddinoğlu Ahmed Paşa'yı göndermişti. Akbıyık Sultan meczub biri idi, ondan netice çıkmadı. Ama Akşemseddin şöyle dedi: Müslümanlar filan gün kuşluk vaktinde filan yerden kaleye girecekler, sen de o vakit Sultan Mehmed'in yanında olacaksın. Şeyh Akşemseddin'in evlatlarından biri bana şunu anlatmıştı: Merhûmun söylediği vakit gelip çatmıştı, ama kale fethedilememişti. Bunun üzerine hepimiz sultanın hışmından korkmaya başladık. Sultanın otağına gittim. Otağın kapısında bir hizmetli duruyordu, içeri girmeme izin vermedi. Çünkü Sultan kimseyi içeri sokmamasını tembih etmişti. Otağın eteğini biraz kaldırıp baktım. Sultan Mehmed toprağa kapanmış secde ediyordu. Başı açıktı, yalvarıp niyaz ediyor, ağlıyordu. Başını kaldırırken ayağa kalktı ve tekbir getirdi. Allah'a hamdolsun Rabbim kalenin fethini müyesser kıldı dedi. Kale tarafına baktığımda askerlerin surlardan girdiğini gördüm... Sultan Mehmed kaleye girerken yanındaki Veliyüddinoğlu'ya Şeyh hazretlerinin haberi çıktı, sevincim şu fetihten dolayı değil böyle birinin benim devrimde yaşıyor olmasıdır dedi"[275].

O gece yapılan hazırlıklar ve psikolojik durumla ilgili en geniş bilgiyi yine İdris-i Bitlisî'nin eserinde bulmak mümkündür. Ona göre II. Mehmed, askerlerin nasıl bir düzen içinde karadan ve denizden hareket edeceğini planladı. Geceyi bu planlama ile uğraşarak geçirdi. Ertesi gün savaş için lazım olacak bütün malzemeleri öncelikle hazırlattı. Özellikle surlara kadar uzanan merdivenler bu planlarda önemli rol oynayacaktı. Tünel kazıcı ustalara yer altında

274 *Heşt Bihişte Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi*, s. 130.
275 *Osmanlı Bilginleri*, s. 195.

kazılan dehlizlere barut yığmaları emrini verdi. Kementçilere de kementlerini hazır etmelerini buyurdu. Okçuların ve mızrakçıların yer alacakları bölgeleri tayin ve tespit etti. Başını surdan çıkaracak düşmanı vurmak üzere tüfekçileri vazifelendirdi. Topçu ve mancınıkçılara hazır durumda surların karşısındaki yerlerinde beklemelerini emretti. Sonra bütün askerlerine doğrudan şöyle hitap etti:

"Bugün mertlik ve yiğitlik gösterme günüdür. An gazilerin itaat etmeleri gereken 'Kâfirle ve münafıkla cihat et' ayetine uyma anıdır. Mücahitlerin başlarının dik olması ve küffarın başlarının eğilmesi zamanıdır. Şimdi din ve dünya saadetine erişen o kişidir ki cesaret ve yiğitliğini yalın bir kılıç gibi ortaya çıkarıp cihat ve gaza ile yüzünü ağartsın. İkbal ve yiğitliğini nur saçan güneş gibi düşmanın kanıyla ala boyasın".

Bu konuşmayı tamamladıktan sonra mehterler çalınmaya başlandı. Padişahın planına göre güneş doğmadan önce yapılması kararlaştırılan hücum için kalabalık bir asker grubu sura yakın bölgelerde meş'aleler yakacaktı. Sabaha kadar bunlar yanık tutulacaktı. Hem bunlar vasıtasıyla hem de atılan ateşli oklar yoluyla surların üzerindeki muhafızlar meşgul edilecekti. Bu emri alan kalabalık bir asker topluluğu hemen mızraklarının ucuna meşaleler taktı, uçları yanan oklarla sur üzerindeki müdafileri sürekli meşgul edip yorgun düşürdü. Yine korkunç sesler çıkartıldı, kösler ve nekkareler çalındı, böylece müdafilerin dinlenmesi engellendi. Bu şekilde sabaha kadar sur üzerindekiler yorgun bir şekilde beklemek durumunda kaldılar. Ardında II. Mehmed şu emri verdi:

"Sabah olup surun karşısına bayraklar kaldırılıp asker saf tutunca ani ve alışılmadık bir şekilde top, tüfenk, mancınık ve zembereklerle surlar tazyik edilsin. Böylece gediklerin arkasındaki muhafızlar ve surlardakiler haşereler gibi surların üzerinden aşağı kaçacaklardır. Topların sesleri ve onlardan hasıl olacak duman müdafilerin gözlerini ve kulaklarını kapatacaktır. Mancınıkların korkusundan kuleleri terk edip alt tabakalarda birbirleri üzerine yığılacaklardır. Bu durum oluşur oluşmaz derhal surlarda açılan gediklerden içeri girilmelidir ve hazırlanan merdivenler, kementlerle duvara

tırmanılmalıdır. Umulur ki niyeti ve itikadi halis olanlar, bu ulvi gayenin muğlak kapılarını açarlar"[276].

Öyle anlaşılıyor ki genç padişah savaş stratejisini böylece belirlemiş oluyordu. Top ve tüfek atışları yoğun ok yağmuru ile bütün gece boyunca yorgun düşürülmüş olan müdafiler, ne yapacaklarını şaşıracak; ardından da genel hücuma kalkılarak son darbe vurulacaktı. Bu iyi planlanmış askerî harekâtın müdafilerin durumu düşünüldüğünde, sonuca ulaşmayı rahatça sağlayacağı açıktı. Barbaro da o gece çok büyük ateşler yakıldığını, haykırışların göğe yükseldiğini, surlardaki müdafilerin morallerinin çok bozulduğunu, aynı anda atılan top ve tüfek, sayısız havai fişeklerle ortalığın cehenneme döndüğünü, bu sevinç ve neşenin gece yarısına kadar sürdüğünü belirterek bu durumu teyit eder[277]. Sakızlı Leonardo yine benzeri şekilde parlak ateşlerin yakıldığından söz eder[278]. Bu bir nevi psikolojik harpti ve II. Mehmed son hücum öncesi karşı tarafın sinirlerini zayıflatarak onları neredeyse büyük bir ruhi çöküntü içinde bırakmıştı. Müdafilerin yorgunlukları artık had safhaya ulaşmış bulunuyordu.

II. Mehmed'in o gece kumandanlara ve askerlere yaptığı konuşma hem Bizans tarafından olayı yazan kaynaklarda hem de Osmanlı kaynaklarında yer alır. Bunların bazıları mesela Kritovulos'da olduğu gibi çok uzundur. Ancak onun metni Antik Yunan hitabet sanatının bir uyarlamasıdır. Bununla birlikte bu uzun metinde askerî stratejiyle ilgili bazı önemli noktalar da yok değildir. Burada öncelikle II. Mehmed'in askeri uyardığı dikkati çeker. Ancak açılan gediklerin atlara bile yol olabilecek hale geldiği; müdafilerin durumunun iyi olmadığı, kuleler üzerinde ve aradaki boşluklarda ancak iki üç kişinin bulunduğunun haber alındığı anlaşılır. Ayrıca askerin birbiri ardınca sürekli bir şekilde saldırmasının planlandığı da görülür. Kritovulos, II. Mehmed'in saldırı düzeni için verdiği

276 *Heşt Bihişte Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi*, s. 132.
277 Ruznâme (Diler), s. 64.
278 Melville Jones, s. 40.

emirleri de belirtir. Öncelikle herkes dinlenecek, sonra alaylarını düzenleyecek ve beklenecektir. Savaş için mehterler çalındığında harekete geçilecektir. Hamza Bey deniz tarafındaki surların karşısında gemileriyle dolaşıp ok menziline kadar yaklaşarak ok, top ve tüfek atışı yaptıracaktır. Gemilerden bir kısmı da surlara yanaşarak merdivenler dayamak suretiyle sur üzerine geçilmesini sağlayacaktır. Zağanos Paşa köprüyü geçerek Haliç surları üzerinde baskı kuracak, limandaki gemileri de bu amaçla kullanacaktır. Karaca Bey askeriyle surların yıkılmış yerlerine yaklaşarak gedikteki müdafileri sıkıştırırken, İshak Paşa ve Mahmud Bey yine hendeği geçip surlara çıkmaya çalışacaklardır. Halil ve Saruca paşalar ise padişahın yanında bulunacak, surun harap olduğu yerden askerler içeri girerken yan cenahtan bunlara gelecek yardımları önlemek için koruma amaçlı saldırılar yapacaklardır[279].

Bu planlamadan anlaşıldığına göre Zağanos Paşa Haliç surlarına yüklenecek; Karaca Paşa sağ yanında merkez cepheden Haliç surlarına kadar olan bölgeye, İshak Paşa ve Mahmud Bey merkezden Marmara sahillerine uzanan kesime, padişahın bulunduğu merkez kuvvetleri Bayrampaşa Deresi üzerindeki surlara saldıracaktı ve bu son hücumun ağırlık merkezi de Topkapı ile Edirnekapı arası olacaktı. Bu büyük hazırlıklar Bizans'tan haber alınınca Giustiniani, Notaras'ın emrindeki topların Osmanlı merkez kuvvetlerinin bulunduğu kesime kaydırılmasını istedi. Fakat Notaras saldırıyı Haliç surlarına beklediği için buna karşı çıktıysa da imparatorun emri ile toplar Giustiniani'nin arzu ettiği yere gönderildi[280]. Bu arada şehir içinde maneviyat bozukluğu had safhaya varmakla birlikte, aradaki türlü çekişmelere son verilerek toplu bir müdafaa için çalışılmaya başlanmıştı. Rum, İtalyan, Ortodoks ve Katolik ahali bir arada dinî törenler icra ederek beraberliklerini gösterdikleri gibi Ayasofya'da toplananlar ve özellikle din adamları Vatikan'la birleşme sağlanmış bir görüntü içerisinde yan yana dinî törenlere katılıyorlardı. Halk akın akın Ayasofya Kilisesi'ne gidiyordu. Birleş-

279 *İstanbul'un Fethi*, s. 82-86.

280 Dolfin, "1453 Yılında İstanbul'un Muhasara ve Zaptı", s. 39-40.

menin sağlanmasından bu yana ilk defa Ortodokslar Ayasofya'ya adım atıyordu. Artık aradaki kırgınlıklar, çekişmeler bir tarafa bırakılmıştı. Birleşme karşıtlarıyla taraftarları yan yana âyine katılıyordu. Hep birlikte günah çıkartılıyordu. İmparator ise tertip ettiği toplantılarla son hazırlıkları ve müdafaa planını belirlemiş, bunun ardından komutanlara dış surlardaki yerlerini almalarını emretmiş ve iç surların kapılarını bunların arkasından kapattırmıştı. Artık beklenen o meş'um gün geliyordu. Sakızlı Leonardo bu gece imparatorun meclisini toplayarak onlara şöyle hitap ettiğini yazar:

"Soylularım, kumandanlarım ve askerlerim. Artık savaş gününün yaklaştığını görüyoruz. Her zamankinden daha fazla metin olmamızı söylemek için sizleri burada toplamaya karar verdim. Tanrı'nın düşmanlarına karşı her zaman şerefle savaştınız. Şimdi sizin yuvanız, elli iki gündür günahkâr ve putperest Türkler tarafından kuşatılmış bulunan şehrimizin muhafazası sizlerin cesur ruhlarınıza emanet edilmiştir. Şunu biliyorum ki onların acemi askeri her zaman olduğu gibi çığlıklar atarak saldıracak, uzaktan ok yağmuruyla savaşa başlayacaklar. Zırhlı olduğunuzdan bunlar size zarar vermez. Kartacalılarla savaştıklarında onların fillerinin ürkütücü görünüşleri karşısında dehşete düşen Romalılar gibi olmayın. Onların çığlıklarından çekinmeyin, korkmayın. Aksine daha güçlü direnin. Sizler cesur adamlarsınız ve bu vahşileri bir erkek gibi karşılayacaksınız".

İmparator konuşmasını sürdürerek aradaki barışa rağmen Mehmed'in yeminini bozduğunu, Marmara'da kaleler inşa ettiğini, şehri ele geçirmek için uğraştığını belirtti. Ardından Cenovalılara dönerek onların pek çok savaşta Türklere karşı savaşıp güçlerini gösterdiklerini söyledi. Venediklilere de yine cesaret verici sözler sarf etti. Donanmalarıyla Türkleri nasıl zor durumda bıraktıklarından dem vurdu. Hepsine birden bu şehrin kendi şehirleri olduğunu, bu günün bir şeref günü olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtti. Bunu işitenler müdafaada sebat edeceklerine yemin ettiler,

imparator da onlara şöyle dedi: *"Öyleyse yarın bu şevkinizi gösterin, Tanrı'nın yardımıyla zaferi kazanmayı umuyoruz"*[281].

Bu toplantının ardından imparator yanındakilerle Ayasofya'ya gitti, buradaki törene katıldı, günah çıkartıp dualar ettikten sonra herkes görevi başına hızla döndü. Hatta kaçmayı önlemek için surların iç kapıları dahi kapatılmış durumdaydı. İmparator ise Blachernae'deki sarayına gitmişti. Saraydaki görevlileri çağırıp onlarla vedalaşmış, bilmeden veya dolaylı şekilde yapmış olduğu hatalarına karşılık onlardan af dilemiş, vakit gece yarısına geldiğinde de yanında Sfrancis olduğu halde surları gözden geçirmek için teftişe çıkmış, her şeyin yolunda olup olmadığını denetlemiş, oradan yine sarayına doğru dönerken Eğrikapı yakınında attan inmiş, buradaki kulelerden birine çıkmış, Türk ordusunun hazırlıklarını seyretmişti. Buradan Mesoteichion ile Haliç tarafı rahatlıkla görülebiliyordu. Burada Sfrancis imparatorla birlikte bir saat kadar kalmış, sonra buradan ayrılmıştı. Sfrancis bir daha yıllardır hizmetinde olduğu efendisini göremeyecekti[282].

28 Mayıs'ı 29 Mayıs'a bağlayan gece şenlikler yapan ve etrafı mum donanmasıyla aydınlatan Osmanlı ordusu, gece yarısına doğru surların etrafını gündüze çeviren ve Bizans halkına dehşet veren bu ışıkları birdenbire söndürerek son hazırlıklarını tamamladı. Müdafiler bu hazırlıklara karşı hemen tedbir almaya çalıştı. İmparator ve Giustiniani yıkılmış surların olduğu Topkapı-Edirnekapı arasında idiler. Bunların yanında sayıları 3000'i bulan Latin ve Bizanslı asker vardı. Notaras ise yanındaki 500 askerle Balat Kapısı tarafında idi, asıl saldırıyı buradan bekliyordu. Haliç surlarının tam batıdaki kapısından (Xyline Porta), Sarayburnu ucuna kadar (Oraia Pyle) uzanan yerde 500 okçu mevzilenmişti. Buradan Altınkapı'ya kadar Marmara surları bölümünde sur üzerine okçular yerleştirilmişti. Ancak o gece bunların hiçbirisi uyumamış, tam bir teyakkuz halinde bekletilmişti[283].

---

281 Sakızlı Leonardo (Melville Jones), s. 42.

282 *Yorgios Sfrancis'in Anıları*, s. 278; *Şehir Düştü* (Chronicon Majus-Sahte Sfrancis), s. 80-90.

283 Dukas, *Tarih*, s. 251.

Şehirde bunlar olurken bütün planlarını hazırlayıp ona göre hareket eden II. Mehmed, sabah namazı vaktinde, namazın edasından sonra hep birlikte dualarla askerleri mevzilerine sevk etti. Büyük toplar, özellikle top ateşleriyle dövülen ama altına kadar getirilen tünele barut döşenerek patlatılması sonucu temellerinden aşağı çöken büyük kulenin (adını II. Andronikos'un maiyetinde bulunmuş Selçuklu menşeli savaşçı Bahadır'dan alan Baccaturea burcu) de bulunduğu[284] Topkapısı bölümüne hizalandı. Zira bu kesimde daha önce de belirtildiği gibi büyük bir gedik bulunuyordu. Burası sivritilmiş kazıklarla çok iyi takviye edilmiş gibi görünüyordu; hemen arkada Latinler müdafaa için yerleşmiş durumdaydı.

Bazı Bizans kaynaklarında bilhassa Topkapısı cihetindeki güçlükle kapatılabilen gediğin 200 adım kadar olduğu üzerinde durulur. Hatta fetihten sonra surların tamiriyle ilgili bugüne ulaşan bir belgeden bu konuda ilginç bilgiler edinebilmekteyiz. Burada Yalı kapısından yani Haliç surlarıyla kara surlarının kesiştiği yerden itibaren Topkapı yıkığına kadar dokuz gedik tespit edilerek ölçüleri verilmiştir[285]. Bu kesimde en geniş açıklığın 100 metreye ulaştığı, bunun da Edirne kapısı cihetinde olduğu, Osmanlı ordularının içeri girdiği yıkıntıların genişliğinin ise yaklaşık 30 metreyi bulduğu anlaşılmaktadır. Bugün bu kesimdeki iki burç arası da 20-30 metre, hatta biraz daha azdır. Bu durumda Topkapı gediğinin bugünkü yolun geçtiği yerden Mevlanakapı tarafına doğru olduğu ve buranın tamamen tahrip edildiği, ana dayanak olan büyük burcun tamamıyla çökertildiği söylenebilir. Son hücuma başlandığı sırada bu yıkıntılardaki derme çatma engeller ve yığılı mânialar top atışlarıyla dağıtılmış ve surlara yürüyüşe açık bir hale getirilmişti. Bizanslıların bu surların yıkıntılarının arkasına çapraz şekilde uçları sivriltilmiş kazıklar çaktıkları da tespit edilmektedir. Son hücumda Osmanlı kuvvetlerinin asıl yoğunlaştığı yeri, bu iyice yumuşatılmış ve hedefe ulaşma yolunda kolaylık sağlayan hat oluşturmuştur.

284 Sakızlı Leonardo (Melville Jones), s. 21; Pertusi, I, s. 343.
285 Hızır Bey'in raporu: TSMA, nr. E 11975.

c) Şehrin Düşüşü

Son hücumun başlama zamanı, süresi ve içeri girişlerin ne zaman gerçekleştiği konusunda kaynaklarda kesin bir ittifak yoktur. Hücumun sabaha karşı yapılıp henüz güneş doğmadan şehrin düştüğünü söyleyenler olduğu gibi güneşin ilk ışıklarıyla şehre girildiğini belirtenler de vardır. Bazı yazarlar gün doğmadan üç saat önce hücumun başladığını da ifade ederler. Ancak kesin olarak söylenebilecek husus, hücumun İslâmi geleneklere uygun olarak sabah namazı vakti girdiği ve muhtemelen bu vakit namazı eda edildikten sonra başlatıldığıdır. Bu da sabaha karşı saat 4'e doğru hücuma geçildiğini, güneşin doğması ve ilk ışıklarıyla da şehre girilme zamanının saat 7'yi bulduğunu düşündürür. Öğleye kadar da şehrin bütününe hâkim olunmuştur. Böylece şehrin güneş doğmadan düştüğü yolundaki bilgiler tam olarak doğru değildir.

Donanma Samatya'ya kadar olan Marmara surlarını abluka altına alıp yer yer azap askerlerini karaya çıkartarak hücuma kaldırırken, Edirnekapı ile Topkapı arasındaki kesimde, Bayrampaşa vadisi boyunca yıkılmış ve bazı yerleri tamire çalışılmış surlara büyük bir kuvvetle saldırıya başlandı. Bu kesime Osmanlı ordusu üç grup halinde hücum etti. Özellikle Bizans tarafından hadiseye bakan çağdaş yazarlar, önde başıbozuklar ve azapların, bunların arkasında düzenli güçlere mensup piyadelerin ve arkasından sipahilerin ve en sonda da bizzat padişahın seçme askerleri olarak yeniçerilerin dalgalar halinde saldırdıklarını ifade etmişlerdir[286]. Önde ilk grup merdivenler dayıyor, bunlara karşı müdafiler attıkları taşlarla tırmananlara engel olmaya çalışıyordu. Bunlar geri çekilince arkadaki gruplar ilerliyordu. Aslında bütün kaynakların karşılaştırmalı olarak tahlilinden anlaşıldığına göre, hücum tek bir cepheden değil, bütün cephelerden birden aynı zamanda başlatıldı. Ancak esas ağırlık Topkapı yönüne verildi. Hücum yapılırken aynı zamanda toplar ve küçük topa benzeyen tüfekler/arkebüzler ateşi

286 Barbaro, *Ruzname* (Diler), s. 65.

kesmedi. Ağır toplar ana burcu ve derme çatma mâniayı hedef alırken, bu küçük toplar 20-25 metrelik menzilde mazgallardaki ve sur üzerindeki müdafilere yöneltildi. Müdafilerin de mazgallardan benzeri ateşli silahlarla mukavemette bulundukları bilinmektedir. Bu tip hafif silahlar kolayca yer değiştirebildiğinden surların hemen neredeyse içine kadar getirilmişti, hatta bu bölgede müdafaada bulunan İtalyanların başındaki Giustiniani'nin böyle bir silahtan atılan parça ile yaralandığı anlaşılmaktadır. Kuşatmada sadece toplar değil, mancınıklar da kullanılmış ve lağım açma girişimleri sürdürülmüştür. Çok değişik ateşli silahlar, büyük ok atan kurmalı yaylar, içi barut dolu ateşleme cihazları da burada denenmiştir. Falcon/şahin denen silah tipi, bunlar arasında kaynaklar tarafından zikredilen etkili bir alettir. Hücum sırasında daha önce Silivrikapı civarında surlara çekildiği ve yakıldığı bilinen yürür kuleye benzer bir kulenin de burca yaklaştırılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu yürür kule sura yaklaştırılırken onun koruması altındaki askerler de herhangi bir tehlikeye maruz kalmaksızın surlara ve burçlara tırmanmayı başarmışlardır. Bizans tarafından olayın müşahidi olanlar, Osmanlıların surların altına doğru açtıkları tünellerin tespit edilip mukabil tünel kazılarak bunların faaliyetlerinin boşa çıkarıldığını yazarlarsa da bu tip faaliyetlerin sura yaklaşma hendekleri kazılmasında ve bazı yerlerde açılan delhizlerin sur altından duvarların çökertilmesinde etkili olduğuna şüphe yoktur. Bir Osmanlı tarihçisi, Bizans tarihçilerinin aksine lağımların surların yıkılmasında müessir olduğuna işaret eder. Nitekim sur ve kule altları o kadar kazılmıştı ki bunlar neredeyse toprak üzerinde muallâkta duruyordu. Altlarına yığılan top otları ve barut, tam da son hücuma geçileceği sırada patlatılmış, büyük bir gürültüyle surları çökertmişti[287].

Azap ve başıbozukların dalgalar halindeki hücumunu piyade ve Anadolu askerinin saldırısı izledi. Bu iki hücum dalgası surlara vurduğunda onları bizzat II. Mehmed'in yönlendirdiği yeniçeri

287 Neşrî, *Cihannüma* (Öztürk), s. 313.

grubu takip etti. Aslında anlatımlardan çıkan sonuç bu üç hücumun birbiri peşi sıra bir düzen içinde yapılmış olduğudur. Bunlar birbirinden kopuk değildir ve üç grubun güç birliği ile içeri girenler arkadan desteklenerek sur arasındaki çarpışmalarla direniş tamamen kırılmıştır. Hücum sırasındaki top ateşinin sürmesi bunların parçaladığı sur duvarları ve etrafa saçılan parçaların birbiriyle savaşan her iki askerin de kaybına yol açtığı kesindir. Hücum sırasında II. Mehmed'in surlara kadar gelip bizzat savaşı yönettiği ve askeri teşci ettiği de tespit edilmektedir.

Nitekim Kritovulos, yanındaki askerleriyle çarpışmaların yoğunlaştığı gediğin yanına kadar gelen II. Mehmed'in kazıklar ile çevrili mahal ile surların yıkıldığı kısımdaki müdafaanın zayıfladığını görerek askerlerine şöyle seslendiğini yazar:

> "Şehri ele geçirdik, yoldaşlarım artık ona sahip olalım; düşman dayanamayıp kaçıyor, surlarda kimse kalmadı, artık çok az gayretle şehir bizim elimizde olacak, gevşek davranma zamanı değildir, sonuna kadar cesaretle devam ederek kendinizi gösterin. Ben de sizinle birlikte ölmeye hazırım"[288].

Bu etkili sözlerin ardından ilk sıraya geçip bizzat askerlerini yönlendirdi. Böylece zaten iyice çökmüş olan savunma hattında askerler kazıkları söküp parçalayarak kendilerine yol açıp üçüncü sur ile ikinci sur arasının kontrolünü ele geçirdi. Üçüncü surun çöktüğü kesimde Giustiniani'nin yaralanmasıyla da Latinlerin direnişi kırılmıştı. Hemen hemen bütün Latin ve Bizanslı müşahitler, bu cengâver Cenovalının çekilmesiyle müdafilerin dağıldığını ve şehrin düşüşünün gerçekleşmiş olduğunu ortak bir kanaat olarak serdederler. Aslında yaralanmamış dahi olsa bu hücuma dayanılmasının mümkün olamayacağı açıktır. Şehrin düşüşünde âdeta bir kırılma noktası gibi gözüken bu olay hakkında kaynaklarda muhtelif rivâyetler yer alır.

---

288 *İstanbul'un Fethi*, s. 91; Pertusi, II, s. 112.

Tursun Bey, bir gazinin çarpıştığı bu Frenk beyini kılıçla aşağıdan yukarı dürtüp karnından yaraladığını yazarken[289], diğer kaynaklarda genellikle okla vurulduğu bilgisi bulunur. Kemalpaşazade de Tursun Bey'i takip eder[290]. *Neşrî Tarihi*'nin ikinci genişletilmiş versiyonunda ise başka bir kaynakta yer almayan ilginç bir hikâye bulunur. Burada adı zikredilmeyen bir paşanın yine adı belirtilmeyen bir Bizans kumandanı ile birbirlerine ok atmalarından bahsedilir. Paşa okunu kumandana isabet ettirip onu öldürmüştür. Burada okla vurulan şahısla kastedilenin Giustiniani olması mümkündür. Burada anlatılan hikâyeye göre surların üzerindeki bu yiğit elindeki ateşli silahla üzerine geleni deviriyor, kimse kendisiyle baş edemiyordu. Bunun üzerine paşa bu zatı ortadan kaldırırsa müdafaa edenlerin de dağılacağını düşündü. Her iki rakip savaşırken aynı zamanda birbirlerini gözlüyorlardı. Paşa nihayet bir fırsat bulup ona ok attı. Başına isabet eden bu ok bir yandan girip öte yandan çıktı[291]. İdris-i Bitlisî'nin anlattıkları da bu anlamda dikkat çekicidir. Ona göre gediğin müdafaasını üstlenen Frenklerin başındaki kumandan, ansızın surun dışına çıktı. Öndeki kulenin üzerinde çarpışmakta olan Osmanlı askerlerinin üzerine yürüdü. Bu sırada surun altında bulunan askerlerden biri elindeki kılıcı ona doğru savurdu. Kılıç bunun göğsüne isabet etti. O da aldığı bu darbeyle aşağı, adamlarının bulunduğu yere düştü. Onun düşüşüyle yanındaki adamları kaçmaya başladı. Böyle olunca Osmanlı askerleri hızla gediğe doğru hamle yapıp içeri daldı[292].

Benzeri şekilde Nestor İskender'de geçen ve daha önceki çarpışmalar sırasında vuku bulduğu belirtilen böyle bir olaydan söz edilmişti. Muhtemelen Nestor İskender'in eserinden uyarlanan bir Romen kaynağında da Murad Paşa ile Giustiniani arasındaki teke tek çarpışmadan söz edilir ve Murad Paşa'nın onu iyice sindirip son darbeyi vuracakken yetişen bir Bizans asılzadesi tarafından

289 *Tarih-i Ebu'l-feth*, s. 56-57.
290 VII. Defter, s. 66-67.
291 *Cihannüma* (Öztürk), s. 312.
292 *İdris-i Bitlisî'nin Heşt Bihişti'ne Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi*, s. 133.

bacağına vurulan bir orakla yere düşürüldüğü belirtilir[293] ki böyle bir bilgi bir önceki çatışmalar vesilesiyle Nestor İskender tarafından da zikredilmiştir. Kritovulos ise Giustiniani'nin göğsüne gelen bir okun göğüs zırhını delip öte tarafa geçtiğini yazar[294]. Ok ile vurulduğunu belirten çağdaş kaynaklar içinde Barbaro da vardır. Bu okun bacağının üst kısmına isabet ettiği de ileri sürülür; Sakızlı Leonardo, okun kolunu yaraladığını, bu küçük yaradan dolayı böyle bir cengâverin korkuya kapılmasına anlam veremediğini bildirir[295]. Chalkokondyles, top güllesinden seken bir parça ile yaralandığını yazarken, Dukas daha ilk hücum sırasında ortalık karanlık iken onun atılan bir kurşun ile kolundan vurulduğunu, kurşunun zırhını bile deldiğini bildirir[296]. Anonim Grekçe Osmanlı Tarihi'nde II. Mehmed'in onunla anlaşmaya çalıştığı, kendi yanında olursa ona büyük bir görev verme vadinde bulunduğu, ancak onun bu sözleri dinlemediği, sonunda çarpışırken yaralandığı ifade edilir[297]. Dolfin de benzeri bir rivâyeti aktarır, II. Mehmed'in onu kendi yanına çekmeye çalıştığını, fakat reddedildiğini yazar[298]. Yukarıda da bahsedilen ve geç tarihte derlendiği anlaşılan, ancak yer yer ilginç bilgiler ihtiva eden bir Romen kaynağında top güllesinin isabetiyle göğsünden yaralandığı, tekrar çarpışmayı sürdürdüğü, fakat ikinci defa bir toptan çıkan odun parçasının omuzuna isabet ettiği ve ölü gibi yere yıkıldığı yazılıdır[299].

Ne şekilde olursa olsun yarasının çok da hafif olmadığı anlaşılan Giustiniani adamları tarafından hemen gemisine götürülmüş, onun yerini terk etmesiyle müdafaa gücü zayıflamış, askerler korkuya kapılarak kaçışmaya başlamıştır. İmparator durumu fark edince endişeye kapılmış, tam da bu sırada Osmanlı askerlerinin saldırısı

293 N. Iorga, "İstanbul'un Zaptı Hakkında İhmal Edilmiş bir Kaynak", trc. F. Işıközlü-A. Erzi, *Belleten*, XIII/49, Ankara 1949, s. 135.
294 *İstanbul'un Fethi*, s. 91.
295 Melville Jones, s. 44.
296 *Tarih*, s. 252
297 Ş. Baştav neşri, s. 143 ve 146.
298 "1453 Yılında İstanbul'un Muhasara ve Zaptı", s. 40.
299 N. Iorga, "Aynı Makale", *Belleten*, XIII/49, s. 140-141.

artık önlenemez hale gelmiştir. Sakızlı Leonardo Baccaturean surundan askerlerin geri çekildiğini ve Türklerin buradan girmeye başladıklarını yazar. Ona göre Giustiniani'nin yerini terk ettiğini görünce imparator: *"Eyvahlar olsun şehir düştü mü?"* diye bağırmaya başlamış, sonra da *"Yerinde kal kaptan sana yalvarıyorum, senin savaş alanını terk etmen diğerlerinin de kaçmasını teşvik edecek, yaran ölümcül değil, acıya dayan ve söz verdiğin görevinin başına dön"* diye seslenmiş; fakat Giustiniani yaranın vermiş olduğu korkaklıkla şehre açılan iç kapının anahtarlarını istemiş, kapı açılır açılmaz da kendisi ve yanındakiler Galata Limanı'na doğru kendi gemilerine kaçmaya başlamıştı[300].

Çarpışmaların bir başka tanığı olan Barbaro ise Giustiniani'den söz etmeksizin daha farklı bir hikâye anlatır. Kendisi Venediklilerin bulunduğu kesimde olduğundan buradaki çarpışmaları tafsil eder. Ona göre seyyar kule etrafındaki burçta büyük bir çarpışma cereyan ediyordu. Ama Türkler üstünlük sağlamaya başlamıştı. Gün doğmadan bir saat evvel büyük topun ateşinin oluşturduğu sis ve duman bulutu arkasından Türkler gelmeye başladı. 300 kadarı ikinci suru aştı, Bizanslılar ve Venedikliler onları geri püskürttü. Bu küçük bir çarpışmaydı, hemen arkasından büyük top bir kere daha ateşlendi ve bu defa kalabalık bir topluluk dumanların arasından belirdi. Bu kalabalık grup çeyrek saatte ikinci surdan içeri girdi. Buradaki engelleri dağıttı. Onların arkasından diğer askerler surlara dâhil oldu. Bir anda bir uçtan öteki uca altı mil uzunluğundaki sur arası Türklerle doldu, yukarıdan atılan taşlar, ziftler ve kızgın yağlar bunları engelleyemiyordu. Bunun üzerine imparator bütün çanları çaldırıp tehlike işareti verdirdi. Ortalık karıştı, bunu gören Giustiniani de bulunduğu yeri terk edip gemisine kaçtı. Kaçarken de bağırarak Türklerin şehre girdiğini söylüyordu. Halk bunu işitince panik havası daha da arttı. Güneş doğarken Türkler St. Romanus cihetinden şehre girdiler[301].

300 Sakızlı Leonardo, (Melville Jones), s. 44-45.
301 *Ruznâme* (Diler), s. 67-68.

Şehre ilk olarak nereden girildiği ve surlara ilk çıkanların kimler olduğu konusu da bugün pek çok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Kaynakların incelenmesi sonucu bir yerden değil, değişik kesimlerden surların aşıldığı anlaşılır. Fakat yoğun girişin Topkapı gediğinden olduğu kat'idir. Tâcizâde, Edirnekapısı'na doğru olan gedikte gazilerin galip olup içlerinden 5-10'unun duvar üzerine çıkarak sancak diktiğinden ve onları gören herkesin bir anda içeri girdiğinden açık şekilde söz eder[302]. Bazı yazarlar deniz tarafındaki daha zayıf surlardan yani Haliç kesiminden girildiğini iddia ederler. Ancak bu doğru değildir. Aslında Topkapısı tarafından şehre girilince müdafiler surlardan çekilmişler, diğer taraftakiler de surların üzerinde mukavemet görmeyince rahatça duvarları aşmışlardır. Yani ana giriş Topkapısı'dır ve burada müdafaada bulunan Giustiniani'nin yaralanıp müdafaa hattından çekilmesi direnişi zayıflatmıştır. Ayrıca Bizans tarihçisi Dukas'ın eserinde yer alan "açık unutulan kapı" hikâyesi, doğru olmayıp kökü çok eskiye giden bir efsanenin Osmanlı fethine uyarlanmasından ibarettir. Muhasara sırasında İstanbul'da bulunmayan Dukas, 50 kişilik bir grubun Bizans askerlerince açık unutulan bir kapıdan (Kerkoporta) içeri dalıp surlara çıktıklarını ve müdafilerin çoğunu katledip bir bölümünü de kaçırdıklarını yazar. İmparatorun yanındakiler ise henüz bu durumdan haberdar değillerdi. Birden Türklerin ele geçirdikleri sur üzerinden kendilerini ok yağmuruna tutması üzerine büyük bir korkuya kapılıp kaçmaya başladılar. Türkler Kharsos'dan (Edirnekapısı) içeri giremiyorlardı, çünkü bu kesimde büyük bir izdiham yaşanıyordu. Bizanslıların kaçtıklarını görünce bunlar içeri doğru hamle edip kapıya ulaştılarsa da içeri giremediler. Bunun yerine yıkılmış surların üzerinden içeri daldılar, önlerine kim geldiyse bertaraf ettiler[303].

Bu bilgiler Topkapı ile Edirnekapı arasındaki durumu açık şekilde teyit etmekle birlikte açık unutulan kapı meselesine kısaca temas etmekte fayda vardır. Zira birçok modern araştırıcı bu an-

302 *Mahruse-i İstanbul Fetihnâmesi*, s. 20.
303 *Tarih*, s. 253-254.

latımı benimsemiş gözükmektedir. Mesela daha önce bu konuyu dile getiren Hammer'in dışında Babinger bu küçük kapı hikâyesini esas almıştır. Keza D. Nicol de elli yeniçerinin Kerkoporta adlı küçük kapıdan içeri daldığını, kapının arkasından sürgülenmemiş olduğunu, şehre ilk defa buradan girildiğini, surlardaki çarpışmalar sebebiyle ortalık çok karışmamış olsaydı bu küçük grubun müdafiler tarafından hemen fark edilip kılıçtan geçirilmiş olacaklarını yazmıştır[304]. Batı'da yazılan savaş tarihiyle ilgili popüler kitaplarda da Bizans askerlerinin surdaki küçük bir kapıdan huruç hareketi denedikleri, fakat geri çekilmeye çalışırlarken çıktıkları kapıyı kapatmayı unuttukları, Türklerin buradan içeri doluştuğu bilgisi yaygın şekilde yer bulmuştur[305]. Hatta öyle ki, açık unutulan küçük bir kapının âdeta dünyanın kaderini değiştirdiği bile belirtilmiştir. Hâlbuki Dukas dışında çağdaş diğer Bizans ve Latin kaynaklarında yer almayan bu bilgi, Osmanlı kaynaklarında da bulunmaz. Bu rivâyetin daha önce Arap kuşatmaları sırasında içlerinde Ebu Eyyüb'ün de yer aldığı 500 kişilik bir Müslüman askerî birliğinin imparatorla anlaşıp Ayasofya'yı görmek için İstanbul'a girmeleri, sonra da imparator tarafından ortadan kaldırılmak istenmeleri üzerine komplodan haberdar olup bir mucize eseri olarak açık unutulmuş küçük bir kapıdan surların dışına çıkarak hayatlarını kurtardıkları şeklindeki hikâyeye olan benzerliği dikkat çekicidir. M. Canard, bu rivâyeti II. Bayezid devrinde yazılmış Türkçe bir eserin tercümesini ihtiva eden Leunclavius'dan alıntılamıştır[306]. Osmanlı kroniklerinin çoğunda yer alan Ayasofya inşasıyla ilgili hikâyelerde bu rivâyete temas edilir. Giese tarafından neşredilen Anonim'de şu bilgiler yer alır:

> "Eğrikapı'dan aşağı sekizinci burgozda kim ol dâr direğidir, dâr direğinden bir burgoz aşuru, heman ol vakit ehl-i İslâm çıkdığı

304 *Bizans'ın Son Yüzyılları*, s. 416; *The Immortal Emperor*, s. 67-70.

305 *Dünya Savaş Tarihi: Ortaçağ 500-1500*, haz. Bennett-Bradbury-Devries-Diekie-Jestice, trc. Ö. Kolçak, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 209.

306 "Tarih ve Efsaneye Göre Arapların İstanbul Seferleri", trc. İ. H. Danişmend, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, II, 1956, s. 221.

kapudur, meğer ol kapu ol vakt Allahun fazlıyla açık bulundu, heman Müslümanlar ol kapudan çıkmak ardınca oldular..."[307].

Öte yandan Bizans efsanelerinde istilacıların İstanbul'a Xylokerkos adlı kapıyı kırıp gireceklerine dair rivâyetler, halk arasında sağlam bir yer edinmiş ve Bizans kaynaklarında fetih sırasında açık unutulan kapı hikâyesine temel teşkil etmiştir[308]. Burada açık kapı meselesinin yaralanan Giustiniani'nin bulunduğu mevkiden içeri geçmek için savunma tedbiri olarak kapatılan iç kapıyı açtırıp adamlarıyla birlikte buradan şehre girmesi olayıyla ilgisi de düşünülebilir. Bu iç kapılar savunma sırasında müdafilerin kaçmaması için son hücum öncesi imparator tarafından kapattırılmıştı.

Öte yandan şehre ilk önce Haliç tarafındaki surlardan girildiğine dair bilgiler doğru olmamalıdır[309]. Kara surlarının aşılmasından sonra Zağanos Paşa'nın Haliç yönündeki surları sıkıştıran askerleri, müdafilerin panik havası içinde bulundukları yerleri terk etmelerinin ardından bu cihetten de içeri girmiş bulunmalıdırlar. Barbaro güneş doğarken Türklerin St. Romanus Kapısı'ndan şehre girdiklerini, bu arada gün doğmadan bir saat evvel Türk donanmasının zincirin önüne geldiğini, Haliç'te bulunan Zağanos Paşa komutasındaki donanmanın Fener'e asker çıkarttığını ve bunların şehre Türk bayrakları çekildikten sonra süratle içeri daldıklarını ifade eder. Ona göre Osmanlı donanması Sütunlar mevkiinden hareket ederek limandaki zincirin ağzına gelmiş, fakat Latin kadırgalarının beklediğini görünce Yedikule taraflarına doğru yelken açmış, Marmara surları kesiminde faaliyet göstermeye başlamış; Zağanos Paşa ise Haliç'teki Osmanlı gemileriyle Fener tarafına

307 Haz. N. Azamat, s. 110. Ayrıca bk. *Anonim Osmanlı Kroniği 1299-1512*, (haz. N. Öztürk), İstanbul 2000, s. 120; S. Yerasimos, *Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, s. 43.

308 S. Yaresimos, "Ağaçtan Elmaya Apokaliptik Bir Temanın Soyağacı", *Cogito*, sy. 17 (İstanbul 1999), s. 297.

309 Tansel, *Fatih Sultan Mehmed*, s. 89.

gelmiş, Osmanlı bayraklarının surlar üzerinde dalgalanmaya başladığını görerek karaya asker çıkarmıştı[310].

Bu arada surlara ilk çıkan Türk askerinin kimliği de tartışmalara yol açmıştır. Bunun Ulubatlı Hasan olduğu yolunda Sfrancis'e atfedilen Büyük Kronik dışında dönemin hiçbir kaynağında bilgi bulunmaz[311]. Osmanlı kaynaklarından Bihişti, babası Karıştıran Süleyman Bey'in şehre ilk giren askerler arasında yer aldığını, hatta bu sebeple II. Mehmed'in fetih sonrası ona İstanbul subaşılığı vazifesini verdiğini belirtir:

> "Evvel Rumeli beylerinden hisâr-ı âlî-mikdâra çıkan merhûm ve mağfûr babam Süleyman Bey idi, sancağını eline alıp evc-i âsumâna çıkarmış, onu gözleyen sâir beyler dahi ikdâm ve ihtimâm eyleyip surlara çıktılar"[312].

Sfrancis'in orijinal nüshasında ise Ulubatlı Hasan'ın adına rastlanmaz, XVI. asırdaki genişletilmiş nüshada yer alan bu bilgi, uydurma olmaktan çok muhtemelen halk arasında yayılmış bir rivâyetin yansımasıdır. Üstelik XVI. asırda bu nüshayı genişleten şahıs, henüz millî kimliklerin gelişmediği veya önem arz etmediği, bu gibi mitosların kendi okuyucu kitlesi üzerinde herhangi bir tesiri olmayacağı böyle bir erken tarihte niçin bu ismi uydurmuştur? Asıl üzerinde durulması gereken husus budur. Zamanla tarihe yeni görevler yüklendiği, millî kimliklerin oluşumunda yeni tarihî kahramanların icat edildiği XIX. yüzyıldan itibaren bu rivâyetin artık halka mal olup genelleştiği gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. Bu bakımdan Ulubatlı'yı kesin dille reddetmek yerine halka mal olmuş bir efsanevi şahsiyet olarak algılamak ve olayı kendi mantığı içinde değerlendirmek daha uygun bir yaklaşım olacaktır.

Bir Romen kaynağında ise şehre giren ilk şahsın Anadolu askerleriyle birlikte Mustafa adlı bir bey olduğu ve hatta imparatorla

---

310 *Ruznâme*, (Diler), s. 69-70.

311 *Şehir Düştü*, s. 95.

312 *Tevârih-i Âl-i Osman*, vr. 158a.

savaştığı bilgisine yer verilir[313]. Ancak bu bilgi Nestor İskender'den karışık şekilde aktarıldığı için problemlidir. Nestor İskender ise biraz farklı bir olaya değinir. Ona göre gedik etrafında imparatorun birlikleriyle Türkler arasında yoğun çarpışmalar cereyan etmiş, Türklerin Şark kuvvetleri kumandanı olan beylerbeyi güçlü bir adam olduğundan ileri atılmış ve imparatora bir mızrak fırlatmış; imparator kalkanıyla bunu karşılamış, kılıcını çekip saldırarak beylerbeyini ikiye bölmüş. Ardından Karaca Bey gedik tarafına gelmiş fakat o da imparator tarafından geriye püskürtülmüş. Bunun üzerine II. Mehmed buraya karşı topları ve arkebüzleri sıralayıp ateşe başlatmış ve bu arada Baltaoğlu (Baltavulji) Paşa'yı yollayıp imparatoru yakalamasını istemiş. Baltaoğlu 3000 adamıyla gediğe girip savunmayı dağıtmış ve içeri girmeyi başarmış[314].

Bu anlatılanların doğru olup olmadığı hakkında bir kanata ulaşmak zorsa da içeri giren kumandanın Baltaoğlu Süleyman olamayacağı açıktır. Zira kendisi cezalandırılmış ve görevinden alınmıştı. Muhtemelen burada zikredilen şahıs onun gibi Süleyman adını taşıyan yukarıda Bihiştî'nin adını verdiği babası idi. Zinkeisen ise Fâtih'in 1465'te Arnavutluk'a İskender Bey üzerine yolladığı kuvvetlerin başında bulunan Balaban Bey'in (Balaban Badera) İstanbul surlarına çıkan ilk asker olduğu şeklindeki bir rivâyeti aktarır[315]. Bu Balaban Bey, Mat doğumlu bir Katolik olup devşirilerek saraya alınmış, Fatih'in yakın adamları arasında bulunmuş, İstanbul'un fethinden sonra Arnavutluk'ta isyan halindeki İskender Bey üzerine yollanmış, bu harekat sırasında 1467'de hayatını kaybetmiştir[316]. Onun Süleyman Bey ile birlikte surlara çıkan askerler arasında bulunma ihtimali söz konusudur. İdris-i Bitlisî surların üzerine ilk çıkanların bizzat padişahın bayrağı altında bulunan

313 N. Iorga, "Aynı Makale", *Belleten*, XIII/49, s. 142-143.

314 Pertusi I, s. 258-259; *The Tale of Constantinople*, (Hanak-Philippides), s. 83-85.

315 *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, II, s. 280.

316 F.M. Emecen, "Menkıbe Tarih İlişkisinin Çarpıcı Örneği: İstanbul'un Fethinde Surlara İlk Çıkanın Kimliği Meselesi", *İ. Aydın Yüksel'e Armağan*, İstanbul 2012, s. 251-260.

yeniçerileri olduğunu yazar. Ona göre "Fâtih-i Konstantiniye" ismi bu mücahitlerin öncüsü olmakla böylece bizzat ona, yani II. Mehmed'e nasip olmuştur[317].

Diğer taraftan imparatorun hayatını nasıl kaybettiği konusunda özellikle Bizans ve Latin kaynaklarında türlü rivâyetler yer alır. Bu rivâyetlerin çoğunda imparatorun kahramanca savaşarak hayatını kaybetmiş olduğu tezi işlenir[318]. Hâlbuki bu karışık savaş ortamında imparatorun âkıbeti hakkında kimsenin kesin bir bilgiye sahip bulunmadığı açıktır. Osmanlı kaynaklarında ise Yedikule taraflarına doğru çekilen imparatorun yaralı bir azap askeri üzerine at sürerken atının ayağının sürçüp düştüğü ve atın altında kalarak ölmüş olduğu hususuna değinilir[319]. Nitekim fetihnâmeler de açık şekilde imparatorun askerin ayakları altında kaldığı ifade edilmiştir. Osmanlıların Topkapı gediğinden şehre girişleri sırasında imparatorun Yedikule'ye doğru çekildiğini belirten İbn Kemal'in verdiği bilgiler doğru olmalıdır. Kuşatmaya şahit olan Tursun Bey, yeniçeriler arasına karışan bir grup azap askerinin şehre girdikten sonra yeniçerilerden uzakta olmak için kimsenin bulunmadığı bir tarafa doğru yürüdüklerini, bu sırada gizlice deniz tarafına ulaşmak isteyen imparatora ve yanındakilere rast geldiklerini ve onun yaralı bir azabın üzerine yürümek isterken atının ayağının sürçmesi sonucu devrilip atın altında kaldığını ve yaralı azap tarafından kim olduğu bilinmeksizin öldürüldüğünü belirtirken[320]; İbn Kemal önce Topkapısı gediğinden surların aşıldığını, Yedikule tarafına kaçan imparatoru bir azabın kılıçla yaralayıp öldürdüğünü, ancak bu konuda pek çok rivâyetin bulunduğunu yazar. İdris-i Bitlisî

317 *İdris-i Bitlisî'nin Heşt Bihişti'ne Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi*, s. 134.

318 Kuşatma sırasında imparatorun yanında yer alan, ancak son anlarına şahit olmadığını kendisi de belirten Sfrancis'e mal edilen büyük kronikte, yanındaki adamlarla çarpışa çarpışa öldüğü bilgisine yer verilir ve büyük bir kahramanlık gösterdiği belirtilir (Şehir Düştü, s. 96-97).

319 Tursun Bey, s. 58-59; İbn Kemal, VIII. Defter, s. 72. Keza Romen kaynağında imparatorun yanındakilerle birlikte Altınkapı tarafına yöneldiği bilgisi yer alır (N. Iorga, "Aynı Makale", *Belleten*, XIII/49, s. 144).

320 *Tarih-i Ebul-feth*, s. 58-59.

de Osmanlı askerlerinin sarayına ulaşması üzerine imparatorun yanındaki az sayıda adamıyla ata binip sahil tarafına yöneldiğini, amacının oradan gemiye binerek kaçmak olduğunu, ancak yolu üzerinde ganimet almak için oraya buraya dağılmış küçük azap gruplarının bulunduğunu ve tesadüfen bunlardan bazılarına rastladığını belirterek Tursun Bey'in anlattıklarını tekrarlar[321]. Savaşa katılan Sırp asıllı yeniçerinin hatıratında imparatorun başının Sarı İlyas adlı bir yeniçeri tarafından padişaha götürüldüğü bilgisine de yer verilir. Burada imparatorun kendisini müdafaa ederken öldürüldüğünden söz edildikten sonra bir yeniçerinin ölü yatan imparatorun başını kestiği ve sultanın bulunduğu yere getirip onun önüne yuvarladığı, padişahın yanındaki imparatorun dostlarından Andreas adlı bir esirin bunu tanıdığı, durum anlaşılınca da Sarı İlyas adlı bu yeniçeriye Aydın Sancakbeyliği'nin verildiği belirtilir [322].

Bizans tarafına ait kaynaklara gelince, Nestor İskender, imparatorun Türklerin şehre girişi üzerine önce büyük kiliseye gidip dua ettiğini, sonra "kilise ve Ortodoks inancı için ölmek isteyenlerin yanına gelmelerini" söylediğini, Arap atına binerek Yedikule tarafına gittiğini, yanında 3000 muharibin bulunduğunu, kapıya yaklaştığında çok sayıda Türk ile karşılaştığını, onların hepsini öldürdüğünü, akşama kadar savaştığını ama sonunda hayatını kaybettiğini belirtir[323]. Dukas, yanında çok az adam bulunan imparatorun büyük bir ümitsizlik içinde *"Başımı bedenimden alacak bir Hıristiyan yok mu?"* diye bağırdığını, çarpışma sırasında elinde kılıç ve kalkanıyla yalnız kalıp bir Türk askeri tarafından iki kılıç darbesiyle yaralandığını ve yere düştüğünü, fakat bu askerin onun imparator olduğunu bilmediğini, bir asker zannettiğini söyler[324]. Dolfin de onun Herakles gibi çarpıştığından söz eder[325]. Barbaro, akıbetinin bilinmediğini, ancak ölüsünün cesetler arasında

321 *İdris-i Bitlisi'nin Heşt Bihişti'ne Göre Fatih Sultan Mehmed Dönemi*, s. 135.
322 *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, s. 59.
323 Pertusi, I, s. 260.
324 *Tarih*, s. 254.
325 "1453 Yılında İstanbul'un Muhasara ve Zaptı", s. 47.

görüldüğünü, Türklerin St. Romanus Kapısı'ndan girdiklerinde kendisini boğmuş olduğunun rivâyet edildiğini yazar[326]. Bu nüshanın sahife kenarına eklenen bir notta imparatorun adamlarına kendisini öldürmeleri için yalvardığı, kılıcını çıkararak yere düşüp öldüğü bilgisi bulunur. Kuşatmaya şahit olmayan çağdaş yazarlardan Sagundino böyle bir rivâyeti aktararak, düşman eline canlı geçmemek için kendisini kılıcıyla öldürmeye kalkıştığını, ancak bunun Hıristiyan bir hükümdara yakışmayacağını anladığından dinî bir suç işlememek için yanındaki adamlarından kendisini öldürmelerini istediğini, kimsenin böyle bir işe cesaret edememesi üzerine üzerindeki hükümdarlık nişanlarını çıkarıp attığını, sade bir er gibi kılıcıyla dövüşüp hayatını kaybettiğini, cesedinin şehrin yıkıntıları arasına karışıp gittiğini belirtir[327]. Kritovulos ise onun karışıklıklar sırasında hayatını kaybettiğini ifade eder[328]. Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi'nde de imparatorun Aşil gibi savaştığı kayıtlıdır.

Anlaşılacağı üzere Giustiniani'nin gemisine giderek savaş mevkiini (Pempton-St. Romanus arası) terk etmesinin ardından, Türklerin içeri girdikleri haberi ulaşmış, imparator hemen buraya koşmuş, fakat geç kalmış, Türk birliklerinin karşısında burayı müdafaa eden Bocchiardi'nin kuvvetleri tutunamamış, bunun üzerine imparator çaresiz kalarak Bayrampaşa vadisindeki siperlere doğru uzaklaşmış, yanında bulunan yeğeni Theophilos Palaeologos ve yakın arkadaşı Ioannes Dalmata ile birlikte Giustiniani'nin geçtiği küçük kapı civarında yeniçerilerle mücadele etmiş, savaşanların arasına katılmış ve kendisinden bir daha haber alınamamıştır. Onun bu mücadeleler sırasında Türk kaynaklarının bilgisi doğrultusunda hayatını kaybettiği açıktır.

Osmanlı askerleri artık güneşin ışıklarıyla birlikte şehrin sokaklarında ilerlemeye başlamışlardı. Şehrin düşüş tarihi bazı Osmanlı kroniklerinde hatalı verilmekle birlikte, bunların bilgisinden ha-

326 *Ruznâme* (Diler), s. 170.
327 Pertusi, II, s. 68.
328 *İstanbul'un Fethi*, s. 81.

reketle farklı bir gün üzerinde durmak çok anlamsızdır. 20 Cumadelula 857/ 29 Mayıs 1453 Salı günü girildiği bilgisi, bu büyük olayın âdeta tek resmî belgesi olan fetihnâmelerde çok açık olarak, çağdaş Bizans ve Latin kayıtları ile paralellik arz edecek şekilde belirtilir ve bu konudaki tartışmaların ne kadar gereksiz olduğunu gösterir. Keza İbn Kemal gibi bazı dikkatli Osmanlı tarihçileri de aynı güne işaret etmişlerdir.

Şehrin artık düştüğü kulelere asılan Osmanlı bayraklarıyla kendisini gösteriyordu, surlarda ve kulelerde üzerinde Bizans kartalı ve Venedik aslanı bulunan bayraklar teker teker indiriliyordu. Bunu şehir halkı dehşetli bir korku içinde görüp Ayasofya'ya doğru akın akın kaçıyordu. Hâlâ içlerinde son kehânetin gerçekleşeceğine inananlar vardı. Salı günü Aziz Theodosia Yortusu'ydu[329], böyle bir günde bu mukaddes şehir nasıl düşebilirdi? Tanrı elbette azizler vasıtasıyla kendilerini koruyacaktı. Zaten eski bir inanca göre düşman Ayasofya'ya kadar geldiğinde karşısında melekleri bulmayacak mıydı? Onlar bu inançsızları şehirden atıp yeniden burayı kurtarmayacaklar mıydı? Bu mucize beklentileri, fiilî savaşan ve Türklere karşı direnenler dışındaki sivil halkın artık son ümidi olmuştu. Fakat katı hakikat karşısında bu mucize beklentilerinin hiçbir anlamı olmayacaktı.

Türkler şehre girdiklerinde boğuşmalar devam etti. Bocchardia kardeşler ve askerleri bulundukları Kerkoporta yakınlarında bir süre daha çarpışıp artık direnecek bir ortam kalmayınca soluğu Haliç'te aldı. Ama Paolo yakalanarak öldürülmüştü. Antonio ile Triolo ise bir Cenova gemisine binip Pera'ya sığınarak hayatlarını kurtarmayı başardılar.[330] Tekfur Sarayı mevkiinde kuşatılan Minotto ve emrindeki Venedikli savaşçıların çoğu çarpışmalarda sağ çıkamadı, Minotto ise yakalandı. Kuşatmanın önemli figürlerinden biri olan Kievli Isidoro da Aya Dimitri yöresinde çarpışırken başına isabet eden bir ok ile yaralandı ve esir düştü, fakat kimliğini sak-

329 Dukas, *Tarih*, s. 260.

330 Sakızlı Leonardo, (Melville Jones), s. 46.

lamayı başardı, Galata'ya götürüldü, fidyesi ödenerek kurtarıldı, sekiz gün kadar gizlendi, sonra bir Türk gemisine bindi, ardından da Cenova kolonisi olan Foça'ya geldi, burada bazı kişilerce tanınınca Sakız Adası'na, oradan da Kandiya ve sonra İtalya'ya döndü, 1463'te Roma'da öldü[331]. Birleşmenin amansız karşıtı olarak Gennadios ise şehir düştüğünde Pantocrator Manastırı'ndaki hücresinde bulunuyordu. O da esir alındı, Edirne'de bir Türk'e satıldı. II. Mehmed şehre girdiğinde hemen onu aratmıştı. Çok sonra başına gelenlerini öğrenip yanına getirtecek ve ona patriklik makamını verecekti (1454).

Şehrin kılıç gücüyle fethedilmesi, İslâmî teamüle göre yağmaya açık hale gelmesi demekti ve askerlerin üç gün yağma hakkı bulunuyordu. Şehrin içlerine doğru hemen hemen her taraftan akan Osmanlı askerleri birçok esir alarak Aksaray'da birleşti ve Ayasofya'ya doğru ilerledi. Bu arada şehirdeki yerli halkın bir kısmı ve İtalyanlar, Haliç'teki gemilere ulaşarak Marmara'ya açılmayı başardılar. Venedik gemileri, birkaç Ceneviz savaş gemisi Osmanlı donanmasındaki askerlerin karaya çıkmalarını fırsat bilerek zinciri kaldırıp kaçtılar. Barbaro içinde kendisinin de bulunduğu gemilerin limandan çıkışını, hayli renkli olarak tafsil eder. Ona göre şehir düştükten sonra kapağı gemilere atan Latinler ve gemi kaptanları, Cenova podestasından çıkış izni istemişler, o ise durumu II. Mehmed'e bildirmek için elçi göndereceğini ve biraz beklenmesi gerektiğini söylemiş; ancak onun kendilerini oyaladığını düşünen Venedikliler gemilerine binip zinciri keserek Sütunlar mevkiine doğru açılmış, öğleye kadar diğer gemilerin çıkmasını beklemişlerdi. Kurtulan 16 gemi içinde Alvise Diedo, Girolamo Morosini, Dolfin Dolfin ve esir düşen Gabriel Trevisan'ın kadırgaları yanında Girit Adası'nda dört gemi ile 7 Cenova gemisi ve Cenovalı Giorgi Doria'nın bir gemisi daha vardı. Giustiniani de bu Cenova gemilerinden birinde bulunuyordu. Liman içinde Cenevizlilere, imparatora ve Anconalılara ait 15 gemi kalmıştı ve

331 Pertusi, I, s. 129-130.

bunlar Türklerin eline geçmişti[332]. Dolfin, limandan iki Kandiya gemisi, üç Rumeli kadırgası ve iki ince kadırganın çıktığını yazar[333]. Osmanlı donanması daha sonra Haliç'e girecek ve ancak öğleye doğru limanı kontrol altına alabilecektir.

Şehre giren Osmanlı kuvvetlerine içeride zaman zaman direniş gösteren sivil gruplar da oldu. Bazı siviller evlerinin damlarına çıkıp içeri giren askerlere taş, kiremit, tutuşturulmuş tahta parçaları atıyordu. Askerler direnenleri kılıçtan geçirdi, ama çoğunu esir olarak almayı tercih etti; bu kargaşa ortamında bazıları kiliselere girerek tahribatta da bulundu; fakat bu yağmalamalar akşama doğru kontrolün sağlanmasıyla durdu ve her şey yatıştı. Artık "Fâtih" unvanını kazanan II. Mehmed, o gün öğleden sonra şehre girdi ve durumu görerek hemen gerekli tedbirlerin alınmasını istedi. Askerin disiplin altına alınması için her tarafa çavuşlar yolladı. Osmanlı kayıpları konusunda bazı çağdaş kaynaklarda 60.000 rakamına varan abartılı sayılar bulunur. Kritovulos 500 kayıptan bahsederse de bu sayının 5000 dolayında olduğu tahmin edilebilir[334]. Bizanslıların kayıplarının da asker ve sivil olarak 4000 dolayında olduğu yine Kritovulos tarafından belirtilir. Bazı kaynaklarda her iki taraftan ölenlerin sayısı 3000'er kişi olarak gösterilmiştir[335].

Bizans ve Latin kaynaklarının hemen hepsinde ve onlardan istifadeyle yazılmış modern araştırmalarda ve popüler kitaplarda Türk askerlerinin şehre girdiklerinde büyük bir katliam yaptıkları anlatılır. Bunlar içinde Dukas'ın anlatımı modern müellifleri de etkilemiş görünür[336]. Nitekim Babinger ondaki bilgileri aynen aktarmıştır, ayrıca Sfrancis'in anlatımını da gerçeğe yakın bulmuştur[337]. Genel olarak İstanbul'un düşüşü sonrasındaki ortam, neredeyse bütün Batılı modern yazarlarca söz konusu kaynakların

332 Barbaro, s. 71.
333 "1453 Yılında İstanbul'un Muhasara ve Zaptı", s. 53.
334 *İstanbul'un Fethi*, s. 97.
335 Pertusi, III, s. 20 (Bologna şehri kroniği).
336 *Tarih*, s. 255 vd.
337 *Fatih Sultan Mehmed*, s. 96.

etkisiyle son derece elim ve romantik bir havada aktarılmıştır. O kadar ki savaş tarihiyle ilgili bazı genel kitaplarda dahi bu hava görülür. Bunlardan birinde Latinler'in 1204'teki istilası sonucu şehirde yapılanlar "fütursuzca yağma ve talan edildiği" ifadesiyle geçiştirilirken, aynı yerde Türklerin fethi kısmında "oluk oluk kan aktığı" gibi bir metafor benimsenmiştir[338].

Aslında askerlere şehir kılıç gücüyle alındığı için üç gün yağmalama hakkı verildiği açıktır. Askerlerin çoğu şehre girdiklerinde yağmalama hareketine giriştiler, karşı koyanları öldürdüler, ama pek çok kimseyi ileride paraya döndürme ümidiyle esir olarak aldılar. Nitekim Dukas bile Türklerin 2000 kişiyi kılıçtan geçirdiklerini, paraya düşkün olan bu askerlerin ileride fidye almak veya satmak üzere esir almayı daha çok tercih ettiklerini yazmaktan kendini alamaz[339]. Şüphesiz ki karışıklık ve yağma ortamında sivil halktan hayatlarını kaybedenler olmuştur, ancak bunların belirtildiği ölçülerde olmadığı, pek çok esirin mevcudiyetinden anlaşılmaktadır. Aynı gün şehre girip sonra çıkan padişahın üç günlük yağmayı kısa kestirttiği ve gönderdiği çavuşlarla durumu kontrol altına aldığı bilinmektedir[340]. Binaların tahribi önlenmiş, daha sonra pek çok esir fidye verilmek suretiyle serbest kalmış, bazılarının fidyesini bizzat II. Mehmed ödemiştir[341]. Onun amacı İstanbul'u kalabalık ve payitahta yakışır bir şehir haline koymaktı ve bunun için de insan gücüne ihtiyacı vardı, bunların kimliği de önemli değildi. Bu bakımdan büyük katliam ifadeleri ihtiyatlı karşılanması gereken bir bilgidir. Öte yandan kilise ve manastırların çoğuna dokunulmayışı ve bunların mevcudiyetlerini sürdürmeleri de dikkat çekicidir[342]. Bu konu daha sonra Osmanlı uleması arasında derin tartışmalara sebep olmuştur.

---

338 *Dünya Savaş Tarihi*, I, s. 232.

339 *Tarih*, s. 254-255.

340 Dukas, *Tarih*, s. 264.

341 Dukas, II. Mehmed'in parasını vererek esaretten kurtardığı asilzadelerden söz eder (s. 270). Ayrıca bk. Kritovulos, s. 107; Sfrancis ise oraya buraya saklanmış halka serbestçe evlerine yerleşme izni verildiğini yazar (*Şehir Düştü*, s. 105).

342 Bu konuyla ilgili bir yorum için bk. Runciman, *Kostantiniye Düştü*, s. 237-239.

Bizans halkının önemli bir kısmı Ayasofya'ya koşmuş, mucizenin gerçekleşmesini bekliyordu. Sahte kâhinlerden şu sözleri duymuşlardı:

> "Gelecekte şehir Türklere teslim olacak, onlar ordularıyla içeri girecek ve Büyük Konstantinos'un sütununa (Çemberlitaş) varıncaya dek Bizanslıları kılıçtan geçirecek. Bundan sonra ise adalet kılıcını getirecek melek inecek ve hem hâkimiyeti hem de kılıcı sütunun orada dikilip duran adsız, namsız, yoksul bir adam verecek. Ona şöyle diyecek. Bu adalet kılıcını al ve efendimizin halkının öcünü al. Bunun üzerine Türkler dışarı çıkmaya başlayacak ve Bizanslılar onları kovalayıp katlederek şehirden çıkacaklar. Onları gerek Batı'dan gerek Anadolu'dan İran sınırlarına kadar Monodendrion'a kovalayacaklar"[343].

İşin ilginç yanı Türkler de bunun benzeri bir olayı anlatan peygamberlerinin hadisini şehrin kendilerine müjdelendiğine yoruyorlardı[344].

Hiçbir korku duymaksızın savaşın ön saflarında askerlerini kumanda etmiş olduğu belirtilen[345] II. Mehmed, o gün öğleden sonra yakın koruması olan 200 solağın eşliğinde şehre girdiğinde, etrafı seyrederek Ayasofya'ya ulaştı. Kritovulos şehrin harap olduğunu gören II. Mehmed'in yağmaya izin verdiğine pişman olduğunu, hatta bu durum karşısında duygulandığını ve gözlerinden yaşlar döküldüğünü bildirir. Böyle bir şehri yağma ederek harabeye çevirdik diyen II. Mehmed, ona göre karşılaştığı yıkıntı ve meydana gelen üzücü olaylardan dolayı çok rahatsız olmuştu[346]. Kritovulos'un bu yazdıklarını inandırıcı bulmamak için bir sebep yoktur. Zira Dukas da onun Ayasofya'ya girdiğinde, buradaki bir mermeri kırmaya çalışan askere karşı sert tavrını açık şekilde yazmakta bir beis görmemiştir. Mermeri kırmaya çalışan askere

343 *Tarih*, s. 256.
344 Bak. I. Bölüm.
345 Pertusi, III, s. 112 (Da Sarzana'nın mektubu).
346 *İstanbul'un Fethi*, s. 99-101.

seslenerek bunu niçin yaptığını sormuş, o da din sebebiyle diye karşılık vermiş, bunun üzerine sinirlenen II. Mehmed kılıcıyla ona dokunarak şöyle demişti: *"Sizin aldığınız hazineler ve esirler size artık yeter, şehrin yapıları ise bana aittir"*[347].

Tursun Bey'e göre Ayasofya'nın kubbelerine kadar çıkarak şehri seyreden ve durumuna bakıp şehrin harap oluşundan dolayı üzülerek *"Perdedârî mî-küned der tâk-ı kisrâ ankebût/ Bûm nevbet mî-zened der kal'a-ı Efrasiyâb"* (Örümcek Kisra'nın penceresinde perdedarlık yapıyor/ Baykuş Efrasiyab'ın kalesinde nevbet vuruyor) mısraı ağzından dökülen II. Mehmed[348], şehrin bu ana kilisesinde fethin bir ritüeli olarak İslâmî kaidelere uygun şekilde hemen ezan okutup şükür namazı kılmış; burayı camiye çevirmişti. Bu arada burada toplanmış olan halka ve din adamlarına güvenliklerinin sağlanacağı teminatını vermişti. Nestor İskender tam da bu noktada bazı farklı bilgilere yer verir: Ona göre padişah Büyük Kilise önündeki meydana geldiğinde atından inmiş, secdeye kapanarak Allah'a hamdetmiş, böyle büyük bir bina karşısında hayretini gizleyememiş, içeri girdiğinde ruhban ve halk onun ayaklarına kapanmış, bunun üzerine onlara teminat vererek şöyle demiş:

> "Atanasios sana söylüyorum, senin yanındakiler ve halkın da duysun. Bugünden itibaren benden artık korkmayın ve esir alınma korkusu da yaşamayın".

Ardından kumandanlarına dönerek şu talimatı vermiş:

> "Bütün askerlerime ve ordumdaki her kademede bulunanlara tembih edilsin ki şehir halkına, kadınlara ve çocuklara karşı her türlü katl, esir alma veya düşmanca bir davranışta bulunmasınlar. Eğer emrimi çiğneyecek olan her kim olursa derhal öldürülecektir".

Sonra herkesin kiliseden çıkıp emniyet içinde evlerine gitmelerini emretmiş, bunun üzerine halk öğleden sonra üç suları kiliseyi

347 *Tarih*, s. 264.
348 *Tarih-i Ebu'l-feth*, s. 64.

boşaltmaya başlamış; meydana yığılan kalabalığı gören padişah kilisede bu kadar insanın toplanmasına çok şaşırmıştı[349]. Bu bilgiler daha önce de belirtildiği gibi II. Mehmed'in başkent yapacağı bu büyük şehirle ilgili planlarının ilk önemli yansımasıdır ve doğru olması pekâlâ mümkün olabilir.

Padişah Ayasofya'dan çıktıktan sonra Büyük Duka Notaras'ı sormuş, daha önce Balat civarında 500 adamıyla muhafazada duran ve Türklerin şehre girmesi üzerine evine dönen ve orada yakalanmış olan Notaras'ı yanına getirtmişti. Dukas'ın yazdıkları doğruysa onunla arasında şöyle bir konuşma geçmişti:

> "Ona şöyle dedi: 'Şehri teslim etmemekle iyi mi yaptınız. Bakın nice zararlar ortaya çıktı, nice felaket oldu, kaç kişi esir düştü.' Duka da cevap vererek; 'Efendimiz bizlerde şehri sana teslim edebilecek iktidar ve güç yoktu, hatta imparatorun kendisi bile bu durumdaydı. Diğer yandan senin tarafındakilerin bazıları mektup yazıp korkmayın, sizi yenemeyecek diyerek imparatoru cesaretlendiriyorlardı.' Sonra ona imparatorun gemilerle kaçıp kaçmadığını sordu. Duka bilmediğini söyledi"[350].

II. Mehmed bu kısa turunu, imparator sarayına giderek bitirdi. Bu arada çavuşlar şehre dağılarak orada burada dağılmış olan askerleri toplamakla meşguldüler. Bir yandan da şehrin muhtelif yerlerinde güvenlik tedbiri alınıyor, muhafızlar tayin ediliyordu. II. Mehmed sükûnet sağlandıktan sonra şehri terk edip ordugâhına geri döndü. Ertesi gün esirler arasında yer alan önde gelen aileleri, komutanları, yüksek devlet memurlarını kendi nezareti altına aldı, birçoğunun fidyesini bizzat ödeyerek onları serbest bıraktırdı. Dukas'a göre her şahıs başına 1000 akçe ödemişti. Sonra Notaras'ı tekrar yanına getirtti ve ona iltifatta bulundu, imparatorun akıbetini sordu, ardından da cesedi arattı. Dukas iki yeniçerinin padişah katına çıkarak imparatoru öldürdükleri iddiasında bulunduklarını, o zaman padişahın bunları cesedi bulmakla görevlendirdiğini, iki

349 Pertusi, I, s. 262-262. *The Tale of Constantinople*, s. 91-93.
350 *Tarih*, s. 265.

askerin cesedi bularak imparatorun kafasını kesip getirdiklerini, o sırada orada bulunan Grandük Notaras'ın bu kesilen başın imparatora ait olduğunu teşhis ettiğini, hatta başka bir kısım esirlerin de yine aynı teşhiste bulunduklarını yazar[351]. Onun cesedinin erguvan renkli "pedila"sından (çorap) tanındığına dair bilgiler vardır. Hatta güya daha sonra başı kesilmiş olan vücudunun yine bir kısım Bizanslılar tarafından çoraplarından tanınarak bilinmeyen bir yere gömüldüğünden söz edilir[352].

Benzeri bir bilgiyi biraz daha farklı şekilde bir yeniçerinin hatıratında bulmak mümkündür. Nestor İskender ise padişahın imparator sarayına geldiğinde kesilmiş başı elinde tutan bir Sırp'ın kendisini karşıladığını yazar. Teşhis için çağrılan Bizanslı asillerin bunun imparatora ait olduğunu söylemesi üzerine, başı eline alıp öperek *"Allah seni imparator olarak halkın için yaratmıştı. Sonra faydasız şekilde öldün"* deyip baş rahibe gönderdiğini de ekler[353]. Dukas imparatorun kesik başının teşhis edilmesinin ardından Augustaion sütununa çivilendiğini, akşama kadar burada durduktan sonra derisinin yüzülüp içine saman dolduralarak zaferin bir sembolü olmak üzere Karakoyunlu ve Memlük sarayına yollandığını bildirirken[354], Nestor İskender başın önce Büyük Kilise'de süslü bir sandık içinde "altar"ın altında muhafaza edildiğini, fakat imparatorun sadık adamlarından bazılarının bunu çalıp Galata'ya götürdüklerini, orada sakladıklarını ifade eder. Sagundino da imparatorun yıkıntılar arasında bulunup teşhis edilen cesedinden kesilen başının mızrağa geçirilip bütün ordugâhta alayla dolaştırıldığını, sonra da Memlük sarayına diğer hediyelerle birlikte yollandığını tekrarlar[355]. Bu konuda kesin bir kanaate erişilememekle birlikte eğer gerçekten böyle bir durum olduysa Dukas'ın yazdıklarına inanmak daha doğrudur. Öte yandan sonradan çıkan rivâyetler

351 *Tarih*, s. 265.
352 Pertusi, I, s. 390.
353 Pertusi, I, s. 262; *The Tale of Constantinople*, s. 92.
354 *Tarih*, s. 266.
355 Pertusi, II, s. 68.

imparatorun vücudunun Vefa Meydanı'nda gizlice gömüldüğü veya Ayasofya'da defnedildiği yolundadır. Ancak imparatorun cesedinin törenle gömülmesine bizzat II. Mehmed'in izin verdiği de belirtilir[356]. Mordtmann, Vefa'da üzerinde hiçbir yazı bulunmayan bir mezarın kendi döneminde (1850'ler) hâlâ Rumlar tarafından ziyaret edildiğini ve mumlar yakıldığını beyan etmiştir[357].

II. Mehmed, yeniden ordugâhına dönüp şehirdeki durumu kontrol altına aldırmaya çalışırken, kendi saltanatı bakımından önemli bir tehdit oluşturan Osmanlı şehzadesi Orhan'ın akıbetini de araştırtmış olmalıdır. Orhan'ın şehirdeki savaş sırasında hayatını kaybettiğine dair Osmanlı kaynaklarında bilgiler vardır. Onun âkıbeti hakkında Kritovulos ile Dukas birbirinden farklı bilgiler verir. Dukas'a göre Orhan bir keşiş cübbesi giyip bulunduğu kuleden gizlice çıkmış ve şehir dışına kaçmıştı. Fakat Türk gemicilerinden bazıları onu yakalayıp diğer esirlerin arasına atmışlardı. Burçta onunla birlikte bulunanlar teslim olduklarında, eğer serbest bırakılırlarsa Orhan'ı ve hatta o sırada bu burçta bulunduğu rivâyet edilen Notaras'ı teşhis edip teslim edeceklerini bildirmişler ve teminat almaları üzerine Orhan'ı ve Notaras'ı onlara göstermişlerdi. Orhan'ın hemen başı kesilmiş, Notaras ise canlı olarak II. Mehmed'in yanına gönderilmişti[358]. Kritovulos ise şehrin düşmesi üzerine Orhan'ın Osmanlı kıyafeti ve konuştuğu Türkçe dolayısıyla şehre giren askerlerin arasına karıştığını, gizlice kaçmak isterken tanındığını anlayınca kendisini surdan aşağı atıp intihar ettiğini yazar[359]. Bu iki rivâyeti de doğrulayacak başka bir kaynak yoktur. Muhtemelen çatışmalar sırasında Orhan hayatını kaybetmiştir.

II. Mehmed şehrin tam anlamıyla fethini perçinleyecek olan asıl töreni Cuma gününe bırakmıştı. Fethin üçüncü günü bu defa

356 Hammer, II, s. 304-305. Hammer cesedin nereye defnedildiğini belirtmez.

357 *Belagerung und Eroberung Constantinopels*, s. 100. Keza çeşitli rivayetler için bk. M. Philippides-W. K. Hanak, *The Siege and the Fall of Constantinople*, s. 235-243; D. M. Nicol, *The Immortal Emperor*, s. 95- 129.

358 *Tarih*, s. 266.

359 *İstanbul'un Fethi*, s. 94.

büyük bir alay ile askerlerinin arasında yeniden şehre girerek gerekli düzenlemelerle cami haline getirilmiş Ayasofya'da büyük bir kalabalık eşliğinde Cuma namazını kılmış; böylece şehrin imparatorluğunun başkenti olacağını bu seremoniyle açık şekilde herkese göstermiştir. Gelibolulu Mustafa Âlî Ayasofya'da icra edilen Cuma namazına bütün askerin saf saf dizilerek iştirak ettiklerini, namazı ise Akşemseddin'in kıldırdığını belirtir[360]. Bu arada şehrin yönetimini önce Notaras'a bırakmak istemişse de daha sonra araya girenlerin rolüyle, ileride Bizans tahtına ortak çıkabilecekleri ve şehre yeniden hâkim olabilecekleri yönündeki telkinler ve onun zenginliğine el koymak isteyen bazı muhaliflerinin tesiri sonucu onu ve diğer birtakım asilleri idam ettirmişti. Ayrıca esir alınmış Venediklilere de sert davranılmıştı. Bunun sebebi iki taraf arasında harp halinin sürmesiydi. Venedik kolonisinin başında bulunan ve çarpışmalara katılmış olan Balyos Minotto ile oğullarından biri ve ileri gelen yedi Venedikli idam edildi[361]. Katalan askerlerin başındaki Pere Julia da beş-altı kişiyle birlikte aynı âkıbete uğradı. Lukas Notaras'ın bazı telkinler sonucu idamı da bunlardan sonra gerçekleşti. Dukas'ın bu hususta anlattığı uzun hikâyenin doğru olma ihtimali yoktur. Burada anlattıklarının tamamıyla "düşmanıyla anlaşan, ama onun gadrine uğrayan ve bunu da hak eden biri" gibi görülen Notaras'ın durumundan ibret çıkarma, II. Mehmed'i de dolaylı olarak aşağılama amacına matuf olduğu söylenebilir. Notaras'ın oğlunun saraya alınmasına karşı çıkıp bu uğurda bütün ailesiyle birlikte yok edilmeye razı olması motifinin yanlış yorumlamalara kaynaklık etmiş olduğu da açıktır[362]. Yaralı Giustiniani ise gemiyle Sakız'a ulaştığında aldığı yaraların tesiriyle öldü.

Runciman'a göre II. Mehmed şehrin harap olmaması için her şeyi yapmıştı. Haliç kıyısındaki ticaret merkezi, Blachernae'daki imparator sarayı ve çevresi, Hipodrom dolayındaki kilise, ev ve

360 *Künhü'l-ahbâr*, nşr. H. Şentürk, II, s. 18.

361 Barbaro savaş sırasında ölen, esir düşen ve ayrıca kurtulan Venedikli asilzadelerin adlarını teker-teker sayar (s. 73-76).

362 *Tarih*, s. 268-269.

saraylar ile Akropolis geniş çapta yıkıma uğramakla birlikte, pek çok kiliseye dokunulmamıştı. Şehir mahalleleri açık alanlar ve bahçelerle birbirinden ayrılmış olduğundan Osmanlı askerleri şehre girdiklerinde, mahalle halkı vakit kaybetmeksizin kapıları açıp teslim olmuşlar ve padişaha başvurmuşlar, bunun üzerine evlerine, kiliselerine dokunulmamış ve herhangi bir tecavüze karşı muhafızlar gönderilmişti. Runciman kendi istekleri ile kapıları açan Petrion (Fener) semtindeki kiliseye bu sebeple dokunulmamış olduğunu, Marmara kıyısında Samatya, İmrahor ile Narlıkapı bölgelerinde de aynı durumun meydana geldiğini belirtir. Yine şehirdeki ikinci büyük ibadethane olan Havariyun Kilisesi'ne de dokunulmamış olmasını, II. Mehmed'in özel emrine dayandırır[363]. Bu durum anlaşma şartları ile teslim olma veya kapıları açmaktan çok, II. Mehmed'in payitaht yapmak istediği şehrin nüfus açısından desteklenmesi ve payitahta yakışır bir sosyal ve ekonomik yapıyı sağlama yolunda yerli ahaliyi yerinde tutma siyasetiyle yakından ilgili olmalıdır.

Bazı tarihçiler İstanbul'un savaşla değil, sulh yoluyla alındığı konusu üzerinde durmuşlardır[364]. Daha 1716'da yazmış olduğu *Osmanlı Tarihi*'nde Dimitri Kantemir, padişah ile imparatorun şehrin teslimi konusunda anlaştıklarını, teslim şartlarını görüştüklerini, fakat sonra bir yanlış anlama sonucu meydana gelen olay sebebiyle bu anlaşmanın bozulduğunu ve savaşın başladığını, ardından da deniz tarafındaki surlardan Osmanlı askerlerinin şehre girmeleri üzerine kara surlarında savaşan müdafilerin teslim bayrağını çektiklerini, teslim şartları konusunda anlaşma sağlandığını ve padişahın bunlara haklarını garanti eden bir ferman verdiğini belirtmiştir. Bu ferman uyarınca Aksaray ile Ayasofya arasındaki bütün kiliseler cami olurken, Sulumanastır ile Edirnekapısı arasındaki kiliselere dokunulmamıştır[365]. Burada muhtemelen söz konusu edilen an-

363 *Kostantiniye Düştü*, s. 236-239.

364 Tartışma için bk. Tansel, s. 96. Ayrıca daha kuvvetli bir iddia için bk. Y. Kordatos, *Bizans'ın Son Günleri*, trc. M. Baca, İstanbul 1999, s. 53 vd.

365 *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, trc. Ö. Çobanoğlu, İstanbul 1998, I, s. 153-154.

laşma, daha önce II. Mehmed ile Bizans İmparatoru arasındaki akitle ilgilidir. Hatta Rumeli Hisarı'nın yapımı sırasında da barış hali sürüyordu ve iki taraf birbirinin hareketlerini belirli ölçülerde de olsa takip edebiliyordu. Anlaşmanın bozulmasının zahirî sebebi ise Tursun Bey'in tafsilatıyla anlattığı, Dukas'ın da temas ettiği, diğer bazı kaynakların dahi ima yollu belirttikleri, iki taraf askeri arasında meydana gelen küçük çaplı çatışmaydı.

Söz konusu hadise bir tarafa, hattı zatında olayların seyri de barış yoluyla alınmış bir şehir durumunu ortaya koymaz. Bununla beraber dönemin Osmanlı kaynaklarından Tursun Bey ve daha sonra İbn Kemal'in verdiği bilgilerden yola çıkılarak şehrin "karadan savaşla, denizden emanla alındığı" yorumu yapılmıştır[366]. Aslında Tursun Bey, şehir düştükten sonra bir kulede direnen küçük bir birliğin çaresizlik içinde bayrak çekerek teslim olduklarını belirtmiştir[367]. Bu bilgiler S. Tansel'in kitabında, "şehre deniz tarafındaki surlardan girildiği, kara surlarındaki direnişin sonra kırıldığı" şeklinde yorumlanmıştır[368]. Tansel burada XVI. yüzyılın ikinci yarısında eserini kaleme almış Cenabî'ye dayanarak surların deniz tarafından aşıldığının duyulması sonucu mukavemetin gereksiz olduğunu anlayan kara surlarının müdafilerinin teslim olduklarını yazmıştır. Gerçekten de Cenabî İstanbul'un deniz tarafından "anveten", Edirnekapısı tarafından "sulhen" fetholunduğunu, Aksaray'da birleşen askerin Ayasofya'ya doğru yürüdüğünü, bu sebeple Sulumanastır tarafındaki kiliselere dokunulmadığını, Aksaray'dan Ayasofya'ya kadar olanların ise cami veya mescit

366 Bu bilgi, Müneccimbaşı'nın *Câmiü'd-düvel*'ini çevirip haşiyelerle yayımlayan A. Ağırakça tarafından ilgili dipnotta, şehrin karadan savaşla, denizden emanla alındığı şeklinde Tursun Bey'in eserine yapılan atıfla tahrif edilmiştir (s. 243, not. 972). Ne Tursun Bey'de ne de yine nâşir tarafından gönderme yapılan Kemalpaşazade'de (bk. VII. Defter, s. 68) böyle bir ifade bulunur.

367 *Tarih-i Ebu'l-feth*, s. 58.

368 *Fatih Sultan Mehmed*, s. 95-96. Dukas da Eğrikapı, Topkapı ve Bizans sarayının bulunduğu bölgede yoğunlaşan saldırılardan sonra bu bölgeden içeri girildiğini, deniz tarafının direndiğini, ancak Türklerin içeri girdiklerini duyunca müdafaa hatlarını bırakıp kaçtıklarını yazar (s. 181).

haline getirildiğini ifade eder[369]. Bundan dolayı yukarıda temas edildiği şekilde XVI. ve XVII. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinin bu yoldaki bilgilerini esas alan D. Kantemir bunu biraz daha süsleyip genişleterek bazı kiliselere dokunulmama sebebini anlaşma şartlarına bağlamıştır[370]. Runciman da yukarıda temas edildiği gibi teslim işini, Türklerin şehre girişinin ardından etrafı duvarla çevrili manastır ve mahalle sakinlerinin direnişine karşı onlarla yapılan ve haklarını garanti eden anlaşmanın neticesi olarak sunmuştur.

Aslında bütün bu gibi bilgi ve tartışmalar, Tursun Bey'in ifadelerinin geniş ve serbest bir tavırla yorumlanmasından, II. Mehmed'in ihya ettiği Rum patrikliğine verdiği ferman ile yine Galata'daki Cenevizler ile yapılan anlaşmanın diğer olaylarla özdeşleştirilmesinden kaynaklanmıştır. XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait Osmanlı tarihlerinde ortaya çıkan bu kabil bilgilerin kaynağı, gerçekte biraz daha farklı bir konuya dayanır. Bu ise tahribata uğramayan kilise ve manastırların varlığının ve dinî ayinleri sürdürmelerinin XVI. yüzyıl başlarında önemli bir tartışma konusu haline gelmesiyle ilgilidir. Câmi yapılmak istenen kiliseler dolayısıyla alevlenen tartışmalarda İstanbul'un savaşla mı yoksa antlaşma ile mi alındığı konusu öne çıkarılmış, eğer savaşla alınmışsa tasarruf hakkının tamamıyla Müslümanlara ait olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Konu hakkında Ebussuud Efendi'nin fetvası daha sonraki tarihçilerin de referans olarak kullandıkları ilginç doneler taşır. Ebussuud Efendi şehrin anveten yani savaşla alındığını, ancak kiliselerin mevcudiyetine bakarak bunun sulhle fethe delalet ettiğini belirtir. 117 ve 130 yaşlarındaki iki yeniçerinin şahitliğine başvurulduğunu, onun beyanları doğrultusunda şehirdeki Hıristiyan halkın ve Yahudilerin el altından gizlice Fâtih ile anlaşmış olduklarının, padişahın da onların hukukuna riayet ettiğinin ortaya çıktığını yazar. Fetva şöyledir[371]:

---

369 *Cenabî Tarihi*, Türkçe muhtasar tercüme, Nuruosmaniye Ktb., nr. 3097, vr. 80b.

370 Bk. *Aynı Eser*, I, s. 153-154.

371 Fetva metni için bk. E. Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1983, s. 104.

"Merhûm Sultan Mehmed Han Hazretleri mahrûse-i İstanbul'u ve etrâfında olan karyeleri anveten feth mi etmişlerdir?

Ma'ruf olan anveten fetihtir, amma kenâyis-i kadîme hâli üzre ibkâ olunmak sulhle fethe delâlet eder. Sene hamse ve erba'ain ve tis'amie (945/1540-41) târihinde bu husûs teftîş olunmuşdur, yüz on yedi yaşında bir kimesne bulunup ve yüz otuz yaşında bir kimse dahi bulunup Yahudi ve nasara el altından Sultan Mehmed ile ittifak edüp anlar Tekfur'a nusret etmeyecek olup Sultan Mehmed dahi anları seby etmeyüp halleri üzere mukarrer edicek oldu, bu vechile feth olundu, deyü müfettiş mahzarında şehâdet edüp bu şehâdet ile kenâis-i kadîme hâli üzere kalmıştır".

Bununla beraber söz konusu meselenin tarihi daha eskiye iner. Nitekim konu hakkında Yavuz Sultan Selim döneminde muhtemelen 1518'e doğru yazılmış bir risalede, Hanefi hukuku normları içinde kiliselerin kılıçla alınmış bir şehirde de mevcut olabileceği, zimmet hukukunun bu durumda da uygulanabileceği görüşlerine yer verilmiştir[372]. Meselenin menşeinin II. Bayezid devrinde 1490'larda Patriklik makamı Pammakaristos Kilisesi'ne el konulmak istenmesine dayandığı söylenebilir[373]. Daha sonra konu muhtemelen Yavuz Sultan Selim zamanında yeniden ortaya çıkmış olmalıdır. Bu devirde Osmanlı-Safevi mücadelesinin sebep olduğu ve dinî hassasiyetlerin arttığı bir ortamda kiliseler konusu tekrar ulema arasında tartışmalara yol açmıştır. Bu tehlikeli durum karşısında Patrik I. Theoleptus, kiliseleri koruyan beratını göstererek II. Mehmed tarafından tanınan hakları ispatlamak istemiş, ancak bu beratın yanmış olduğu anlaşılınca vaktiyle kuşatmada yer almış ve o sıralarda hayatta bulunan yeniçerilerin şahitliğine başvurmuştur.

372 Risale tercüme edilmiştir: Bk. L. Öztürk, "Hüsam Çelebi'nin (ö. 926/1520) Risâle Ma'mûle li Beyâni Ahvâli'l-Kenâisi Şer'an Adlı Eseri", *İslam Araştırmaları Dergisi*, sy. 5 (2001), s. 135-156.

373 Patriklik makamı için II. Mehmed tarafından tahsis edilen bu kilisenin etrafının zamanla bir Müslüman mahallesi haline gelmiş olması, dolayısıyla burayı camiye çevirme talepleri sık sık tekrarlanmış, sonunda 1590'a doğru cami haline getirilmiş (Fethiye Camii), patrikhane de önce Aya Dimitri, 1612'de de şimdiki yerine taşınmıştır (bk. S. Eyice, "Fethiye Camii", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XII, s. 460-462).

Mesele Kanuni Sultan Süleyman zamanında ortaya çıktığında da Patrik I. Jeremias, Yavuz'un daha önce verdiği kararı hatırlatmış ve ilgili şeyhülislam fetvasını ortaya çıkarmıştır[374]. Ebussuud Efendi'nin yukarıda metni verilen fetvasının bu çerçevede hazırlanmış olduğu açıktır. Şu halde, şehrin sulhle alındığı yolundaki bilgilerin bu hukuki tartışmaların sonucunda ortaya çıktığı, ancak tarihî realiteyle bağdaşmadığı anlaşılmaktadır.

Bu bahiste son olarak bu fetih hadisesinin birçok efsanenin üretilmesine vesile olduğunu da belirtmemiz gerekir. Bunlar arasında Ulubatlı Hasan'dan içinde Hz. Eyyüb'ün de bulunduğu sahabe mezarlarının keşfine, fetih tarihinin önceden belirlendiğine, padişahın şehre girişinde halk tarafından çiçekler atılarak karşılanışına kadar türlü hikâyeler[375] oluşmuştur. Bu sonuncusunun tarihî realiteyle hiçbir ilgisi yoktur. Şehrin âdeta bir mahşer yerine döndüğü hesaba katılırsa böyle bir karşılamanın olamayacağı kendiliğinden anlaşılır. Ancak bunların içinde özellikle değinilmesi gereken husus şüphe yok ki şehrin manevi koruyucusu Hz. Eyyüb'ün mezarının keşfi meselesidir:

Ebu Eyyüb'ün mezarının Akşemseddin tarafından keşfedildiğini belirten ilk Osmanlı tarihçisi İbn Kemal'dir. Kendisi bunun savaş sırasında değil, İstanbul'un alınışının ardından keşfedildiğini açık olarak belirtir[376]. Yani ordudaki manevi havayı artırmak için kuşatma sırasında böyle bir keşfin yapıldığına dair dönemin kaynaklarında hiçbir bilgi bulunmaz. Yukarıda da anlatıldığı gibi İbn Kemal ve İdris-i Bitlisî, fethin hangi günde gerçekleşeceğiyle ilgili Akşemseddin'in müjdesine temas etmişlerdir. Âşıkpaşazâde ve Tursun Bey böyle bir mezar keşfinden bahsetmezler, yalnız Ebu Eyyüb'ün merkadi üzerine türbe ve cami yapıldığını yazarlar. Ulema biyografı Taşköprülüzâde de Akşemseddin'in hayatını anla-

374 Runciman, s. 304-305. Ayrıca bk. Kordatos, *Bizans'ın Son Günleri*, s. 76-77.

375 Fatih ve İstanbul'un fethi ile ilgili çoğunun kaynağı belirsiz bu tür fıkralar S. Ünver tarafından derlenmiştir (*İstanbul Risaleleri*, İstanbul 1995, II, s. 140-142, 151-177).

376 VII. Defter, s. 100-101.

tırken menkıbevi tarzda birçok anekdota yer verir[377]. XVI. yüzyılda Enisî tarafından derlendiği anlaşılan Akşemseddin menakıbnâmesi bu bilgilerin iyice genelleşmesine yol açmış olmalıdır[378]. Ayasofya efsanesine yer veren II. Bayezid döneminde kaleme alınmış Anonim *Tevârih-i Âl-i Osmanlar*'da, Ebu Eyyüb'ün İstanbul'a girişi ve sur arasında şehit olması hikâyesine temas edilirken, onunla birlikte 70 ashabın daha şehit düştüğü ve mezarlarının yerlerinin belli olmadığı rivâyeti aktarılır, mezarın yeri tartışılır ve bu arada Akşemseddin'in adından hiç bahsedilmez[379]. Ancak Ayasofya hikâyesini kısaltarak aktaran İbn Kemal, mezarın yerinin Akşemseddin tarafından bulunduğunu eklemiş, daha sonra aynı hikâyeyi tafsilatlı olarak nakleden Gelibolulu Mustafa Âlî de Anonimler'den aktardığı bilgilerin arasına Akşemseddin'in keşfini yerleştirmiştir[380]. Hatta o bütün zikredilen alâmetler tahtında, Akşemseddin tarafından mezar yerinin sahih olarak belirlendiğini yazmıştır. H. J. Kissling, Akşemseddin'in müridi olan Şeyh Bedreddin'in torunu Hacı Halil'in kuşatma sırasında şeyhin hizmetinde bulunduğunu, ancak yazdığı menakıbnâmenin İstanbul'un fethi ile ilgili kısmında mezar keşfine dair bir şey söylemediğini yazar[381]. Akşemseddin'e atfedilen rüyanın ve mezar keşfinin bir başka destanda yer alan Battal Gazi'nin mezarının Konya Selçuklu Sultanı'nın hanımı tarafından keşfini andırdığı da belirtilmiştir[382]. Bütün bu mütalaalardan çıkan sonuç Hz. Eyyüb'ün mezar yerinin tespiti işinin fetihten sonra olduğu gerçeğidir. Hattı zatında böylesine büyük bir hadise için bu gibi rivâyet ve hikâyeler, gayet normal karşılanması, halka mal olmalarıyla da üzerinde fazla durulmaması gereken mitoslardır ve

377 *Osmanlı Bilginleri*, s. 194-197; Mecdi, *Hadaikü'ş-şekaik*, nşr. A. Özcan, İstanbul 1989, I, s. 244-245.

378 *Menakıbnâme*, A. İ. Yurd tarafından yayımlanmıştır. Bk. *Akşemseddin. Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1994, s. 129-149.

379 Giese neşri, haz. N. Azamat, s. 110-111; *Anonim Osmanlı Kroniği*, s. 121.

380 *Künhü'l-ahbâr*, haz. H. Şentürk, II, s. 44.

381 "Aq Sem ed-Din. Ein türkischer Heiliger aus der Endzeit von Byzanz", *Dissertationes Orientales et Balcanicae Collectae*, I, München 1986, s. 92, 98. Keza bk. Hacı Halil b. İsmail, *Aynı Eser*, s. 156, Ek 11.

382 M. Canard, "Arapların İstanbul Seferleri", s. 222.

tarihçiye düşen görev bunları düz bir mantıkla mahkûm etmek yerine tarihî gelişim çizgisi içindeki yerini anlamaya çalışmak olmalıdır.

Artık genç padişah içini yıllarca bir kor ateşi gibi yakan bu büyük hedefine ulaşmış bulunuyordu. Ayrıca şehrin diğer önemli parçası olan Pera/Galata'yı da hâkimiyeti altına almıştı. Zira Pera podestası A. Lomellino, iki Cenovalıyı ona göndermiş ve tebriklerini iletip Pera'nın haklarının devamını rica etmişti. Daha sonra tekrar bir elçi heyeti yollamış, padişah da Pera'nın tahrip edilmeyeceği ve haklarına riayet edileceği yolunda bir ferman vermişti. Burası haraçgüzar bir şehir konumu kazanmıştı. Sonra 3 Haziran günü padişah Pera'yı gezip halkın silahlarını teslim etmesini, kale de dâhil kara yönündeki surların yıktırılmasını emretti, ayrıca buraya Türkleri yerleştirdi. Böylece Pera da şehirle bütünleştirilmiş oluyordu. Lomellino Eylül ayında vatanına dönecekti.

"Kostantiniye Fâtihi" II. Mehmed, bu büyük olayın hem Batı'da hem de Doğu dünyasında meydana getireceği yankıların neler olacağının muhtemelen farkındaydı. Onun için bu şehir daha büyük ideallerini gerçekleştirme yolunda kendisine ana dayanak noktası olacaktı. Üstelik şahsına karşı olan güvensizliğe ve muhalefete karşı çok büyük bir avantaj sağlayacak, mutlak iktidarını iyice perçinleyecekti. Bir süre sonra Halil Paşa'yı idam ettirmesi muhalefetin tamamıyla susturulmasıyla sonuçlanacaktı. Bu vesileyle genç padişah hiçbir aykırı ses duymayacak, kendine doğrudan bağlı vezir ve kullarıyla yeni bir imparatorluk vizyonunu ortaya koyacaktı. Konstantinopolis'in alınmasıyla kadim Roma İmparatorluğu görünürde sona ermiş gibiydi, ama şimdi bizzat II. Mehmed bu imparatorluğun mirası üzerinde hak iddia edecek bir konuma sahip olmuştu. Nitekim bundan sonra takip ettiği siyaset, çok açık şekilde onun böyle bir mirası üstlendiğinin delillerini oluşturacaktı. Şimdi bu şehri yeniden imar etme vaktiydi. Burarın bir Türk-İslâm şehri haline gelmesi için âdeta yeni baştan imarı gerekiyordu. Asıl büyük cihat yeni başlıyordu. Hem böylece şehrin üzerindeki lânet de kaldırılmış olacaktı. Ne de olsa eski lânetli şehir yerini yeniden

imar edilmiş geleceği parlak bir Türk/İslâm pâyitahtına bırakacaktı. Kıyamet beklentileri de bir tarafa itilmişti. Kadim Konstantinopolis, çok sonraları bir Osmanlı şâirinin dediği gibi *"Bin kocadan arta kalan köhne Bizans"*[383] değildi, burası artık bir Türkopolis olmuştu. Konstantinopolis'in ıstırabı adlı çağdaş bir mersiyede şöyle deniyordu: *"Ey güneşim bir zamanların çok şereflisi olan Konstantinopolis'i ki artık bir Türkopolis olduğu için aydınlatma"*[384]. Kievli Isidor da Papa elçisine yazdığı bir mektupta: "Şimdi buraya berbat kaderinden dolayı Türkopolis denilmekte olup ben bunun için nehirler gibi gözyaşı akıtırım" diye yakınıyordu[385]. Daha sonraki Osmanlı yazarları burayı "İslambol" diye de anacaklardı.

383 Tevfik Fikret, *Sis*, İstanbul 1902.
384 Pertusi, II, s. 230.
385 Pertusi, I, s. 137.

SONUÇ YERİNE
DÜNYA'DA FETHİN YANKILARI

1453 yılı Mayıs ayı sonlarında artık eski gücünden çok şey kaybetmiş Doğu Roma'nın yahut alışılmış ifadeyle Bizans İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'in genç bir Türk sultanı tarafından ele geçirilmiş olması, gerek Doğu gerekse Batı dünyasında büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştı. Hem Bizans tebaası hem de onu çepeçevre saran Türklerce, halk lisanına uygun "İstanbul" şeklinde anılan bu tarihî başkent, asırlar boyu maruz kaldığı çeşitli saldırılardan, biri hariç (1204 Latin işgali), kuvvetli surları ve üç tarafı karadan çevrili ilginç coğrafi özellikleriyle nispeten kolay şekilde kurtulabilmişti. Fakat bizatihi şehir hem doğudaki İslâm dünyası hem de batıdaki Hıristiyan dünyasında kutsal bir hedef olarak algılanıyor; buraya dayalı şekilde dünyaya hâkim olma fikri, yeni ve büyük bir güç olmaya namzet Osmanlı Türklerinin hükümdarları tarafından süreklilik arz edecek derecelerde ısrarla takip ediliyordu. Bu siyasetin zirveye eriştiği devir ise sadece yarım asır evvel neredeyse parçalanmanın eşiğine gelen, kısa sürede yeniden toparlanarak gücünü tazeleyen Osmanlı Devleti'nin yedinci padişahı II. Mehmed'in saltanatına rastlayacaktı.

Babasının ağır siyasi baskılar altında bunaldığı ve etrafındaki devlet adamlarına, uç beylerine duyduğu inkisar hisleriyle saltanattan çekilmesi üzerine henüz küçük yaşta tahta çıkan (1444), yine oldukça büyük problemlerle dolu bir gündemde duruma hâkim olamayarak başarısız bir idarecilik sergileyen II. Mehmed, tahta geçişinin siyasi oyunların bir sonucu olduğunu, ancak tahttan in-

dirilip tekrar şehzade sancağına yollanmasıyla anlayacaktı (1446). Manisa'da geçirdiği beş yıllık süre, ona muhtemelen büyük bir "imparatorluğu" tasarlama fırsatı vermişti. Yanındaki heyecanlı ve atak danışmanlarının da rolüyle tahta geçme gününü beklerken bütün planlarını "İstanbul'un Fethi" hedefine göre yapmış olmalıdır. 1451'de nihayet ikinci defa saltanat makamına geçtiğinde artık tek amacı iyice küçülmüş, hinterlandı ile ilişkileri neredeyse tamamen kesilmiş, çaresizlik içinde batıdan gelecek yardıma güvenen, hatta bu yolda Katolik-Ortodoks çekişmesini bir tarafa bırakarak kiliselerin birleşmesini bile göze almış kadim Roma'nın bu son parçasını zapt etmek olmuştur. Böyle bir zafer genç padişahın bir önceki saltanatından kalan olumsuz izlenimleri bertaraf edecek ve kendisinin herkes tarafından kabul edilmesini sağlayacak parlak bir gösterge olacaktı. Çağının ulaştığı son teknolojileri kullanan II. Mehmed, 54 günlük bir sıkı kuşatmanın ardından şehre girdiğinde, artık sadece kendi devletinde değil, döneminin bilinen dünyasında çok büyük yankılar uyandıracağını gayet iyi biliyordu.

Gerçekten de özellikle İtalyan şehir devletlerinde ve Papalık'ta şehrin düşüşü büyük bir şaşkınlık ve ümitsizlikle karşılanmıştı. İlk haberler 9 Haziran 1453'te İstanbul'dan gelerek Girit'in Kandiya Limanı'na giren üç gemiden yayılacaktı[1]. Kuşatmada bulunan ve kaçmayı başaran Giritli denizciler, durumu olduğundan fazla abartarak anlattılar; dolayısıyla bu "kötü" haber sür'atle yayıldı. Aynı sıralarda kaçanların bir bölümü Venedik idaresindeki Mora limanlarına ulaştı. Bunlar fetih haberini Karadeniz ve Akdeniz'de büyük bir ticaret ağı kuran İtalyan devletlerinin başında gelen Venedik'e ilettiler. Derhal toplanan Venedik Senatosu öncelikle ticari bağlantılarını ve kayıplarını düşünüyordu. Ancak durumun Hıristiyan kamuoyuna ve diğer devletlere de bildirilmesi gerekiyordu. 29 Haziran'da Senato hemen Papa V. Nicolo'yı ve Aragon (İspanya) Kralı V. Alfonso'nun temsilcilerini birer mektupla haberdar etti. Ancak az sonra daha gerçekçi bir düşünüşle

1 S. Runciman, *Konstantiniyye Düştü*, s. 251; A. Pertusi, II. s. 1-2.

vaziyeti kabullendiği gibi II. Mehmed ile anlaşma çareleri aramaya başladı. Bunun duyulması üzerine de papaya uzun bir mektup yollayarak niçin böyle davranıldığını izah etmek ihtiyacı hissettiler. Amaçlarını "sahte bir gösterişle sulh yapmış gibi görünüp Papalık makamına Türk'e karşı Hıristiyan güçlerini bir araya getirme ve büyük bir sefer düzenleme için onları ikna etme fırsatı tanıma" olarak açıkladılar. Şüphesiz ki asıl niyetleri bu değildi, zira bir ay sonra 15 Ocak 1454'te elçilerine doğrudan doğruya sulh yapmak için yetki vereceklerdi[2].

Venedik gibi Cenovalılar da büyük bir panik içindeydiler. Onların durumu Venedik'ten daha farklıydı, çünkü Galata'daki kolonisinin âkıbeti büyük önem taşıyordu. Galata, artık Türklerin kontrolü altındaydı, üstelik Karadeniz'deki en büyük kolonisi Kefe de tehdit altına girebilirdi. İdareleri altındaki Sakız Adası için durum farklı değildi, bu bakımdan Türklerle anlaşma şartlarını düşünmek onlar için daha uygun olacaktı. Milano ve Floransa cumhuriyeti, İstanbul'un düşüşü ile durumu sarsılan Venedik'e olan düşmanlıkları sebebiyle gizli bir sevinç içindeydiler. Milano dükünün elçisi Floransa'da: "Ben de Venediklilerin işlerinin kötüye gitmesini istiyorum, ama bu biçimde değil, Hıristiyanlık zarar görmemeli..." diyerek imalı sözler söylüyordu. Floransalılar Fâtih Sultan Mehmed ile iyi ilişkiler kurdular, onun nezdinde en muteber İtalyan devleti oldular. Napoli Kralı ise 1454 yazında diğerlerinin tersine Hıristiyanlığın intikamını alacağını, bir Haçlı seferi düzenlenmesi durumunda seferi bizzat yöneteceğini ilan ediyordu. Diğer Avrupalı prens ve kralların da kendisini örnek alıp Türklere karşı harekete geçerek bu "kâfirleri" Avrupa'dan atmaya ümit ettiğini bildiriyordu. Fakat bu sadece lafta kaldı. Tek amacının böyle sözlerle kendi tahtını sağlamlaştırmak için propaganda yapmaktan ve hanedanını korumaktan ibaret olduğu kısa bir süre sonra ortaya çıkacaktı[3].

2 A. Pertusi, II, s. 7-8 (papaya mektup); s. 9 (Aragon kralına), s. 10-11 (Deniz kuvveti kumandanı Loredan ve elçiye).

3 F. Babinger, *Fatih Sultan Mehmed*, s. 117.

Papalık daha açık bir politika izledi, Hıristiyan güçlerin toplanarak yeni bir Haçlı seferi hazırlaması gerektiği fikrini ciddi şekilde ortaya attı. Katolik-Ortodoks birleşmesi hayalleri İstanbul'un fethi sonucu tam anlamıyla baltalanmış olan Papa Nicolo, büyük bir hayal kırıklığı içindeydi; bu hislerle çeşitli devletlere mektuplar yazdığı gibi 30 Eylül 1453'te resmî bir beyanname hazırlayarak Haçlı seferi ilan etti. Krallara çeşitli temsilciler yollandıysa da bundan bir sonuç çıkmayacaktı. Zira kadim Roma'nın çöküşü en çok İtalya'yı ilgilendiriyordu, kuzeydeki Hıristiyan krallar genel bir ilgisizlik havası içindeydiler. Hıristiyanlık gayretiyle bazı hoş sözler ve manevi açıdan takviye edici ifadeler serdetmek dışında hiçbirinin fiilî bir harekete girişme eğilimi yoktu. İmparator III. Friedrich Türk tehlikesini kabul ediyor ve bunu en çok Macaristan'ın hissedeceğini anlamış bulunuyordu. Zira Türkler zaten Macar sınırlarına dayanmışlardı, buranın direncinin kırılması, bütün Avrupa'yı açık bir tehdit altında bırakabilirdi. Bu bakımdan papaya yolladığı mektupta Konstantinopolis'in düşüşünden duyduğu dehşeti belirtti; "imparatorluğundaki bütün prensleri toplayıp onları kurtuluş haçının düşmanlarıyla savaştıracağına söz veriyordu". Heyecan dalgası yavaş yavaş bütün Avrupa'ya yayılmakla beraber kimse harekete geçmedi. III. Friedrich zaten güçlü bir konumda değildi, prensler üzerinde etkisi zayıftı. Hatta 1454'te Regensburg'ta toplayacağı meclise, İtalyan devletlerini ve Burgondiya dükünü de davet etmişti; fakat Bohemya'daki dinî kargaşa ve iç karışıklıkları bahane ederek kendisi de bu toplantıya katılmayacaktı. Buraya bir tek Burgondiya dükü gelmişti. Toplantı sonunda gayet etraflı bir rapor hazırlandıysa da bunun tatbiki için bir irade ortada yoktu. Bir piskoposun deyimiyle III. Friedrich "oturduğu yerden dünyayı fethetmeyi umuyordu". Fransa kralı VII. Charles ve İngiltere kralı Henry de kendi iç işlerine gömülmüş vaziyetteydiler. Danimarka ve Norveç Kralı I. Christian, Türk "canavarlarla" İncil'de belirtildiği gibi savaşacağına yemin etmişti, ama bunların boş sözler olduğu az sonra belli oldu. Bir bakıma Macar kralı Ladislas'tan başka hiç kimse Türk tehlikesiyle ciddi anlamda ilgilenir gözükmemekte-

di, fakat Macarların herhangi bir destek almaksızın tek başlarına harekete geçtikleri günler geride kalmıştı[4].

Kısaca İstanbul'un fethi üzerine Batı'da Türk tehlikesi üzerine bol bol konuşulmaktan, dinî telkinlerle Hıristiyanlık için endişe duyulmaktan, parlak sözlerle manevi ruhu ikame etmekten başka herhangi bir ciddi işe kalkışılmadı. Aksine yavaş yavaş Türklerin Batı'ya ait olduğu yolunda efsanevi bilgiler üretilmeye; Truvalıların soyundan geldikleri için Roma ve Yunanların Truva'ya karşı yaptıkları vahşetin intikamını almak üzere harekete geçtiklerine inanılmaya başlandı. Bununla beraber "Konstantinopolis'in ıstırabını ve gözyaşlarını" konu alan mersiyeler, ağıtlar[5] bütün Avrupa'ya yayıldı ve bunlar kamuoyu üzerinde derin etkiler yaparak bugüne kadar ulaşacak olan olumsuz "Türk" imajını destekledi.

İstanbul'un fethinin Doğu'daki, özellikle İslâm dünyasındaki yankıları ise Batı'daki büyük hayal kırıklığıyla ölçüşebilecek nispette büyük ve aleni sevinç gösterisine dönüşmemişti. Bunun hiç şüphesiz türlü siyasi sebepleri bulunuyordu. Aslında bütün İslâm dünyasında Osmanlı Türkleri, batıda Hıristiyanlığa karşı "gaza" faaliyetini başarıyla yürüten bir uç/sınır devleti olarak algılanıyordu. O dönemde en büyük ve güçlü İslâm devleti olarak Memlükler, mukaddes yerlerin hamisi olma sıfatlarıyla bu dünyanın kalbinde yer alıyor; hilafet merkezi Kahire de irili ufaklı İslâm devlet ve beyliklerinin meşruiyetlerini temin etmek için başlıca merci kabul ediliyordu. İstanbul'un fethi sırasında Osmanlıların doğu komşuları arasında Anadolu'nun orta kesiminden başlayarak İran sahasına kadar olan kesimde bazı küçük beylikler ve Türkmen boylarına dayalı daha büyük siyasi teşekküller yer alıyordu. Kastamonu-Sinop merkezli Candaroğulları, eski Selçuklu payitahtı Konya merkezli olarak güçlü bir konumda bulunan Karamanoğulları ve Maraş-Elbistan merkezli Dulkadiroğulları, Osmanlılarla vasallik bağı bulunan yarı bağımlı statüdeki küçük beylikler halinde bu-

4 Babinger, s. 117-121; S. Runciman, s. 256-259.

5 Bu metinler Pertusi tarafından toplanmıştır: II, s. 225-245; III, s. 177-269.

lunuyorlardı. Bunların daha arkasında Tebriz-Diyarbekir merkezli coğrafyada Karakoyunlular güçlü bir Türkmen Devleti idi.

Fetih haberinin öncelikle belki de bir kısım askerleri kuşatmaya katılmış yarı bağımlı beylikler üzerinde Osmanlı tebaasına benzer bir müspet etki yaptığı söylenebilir. Fakat özellikle Karamanoğulları, Osmanlı karşıtı direnişin en başta gelen temsilcileri olarak, bu fetih olayını kendi gelecekleri açısından pek olumlu karşılamamış olmalıdırlar. Konya merkezinde halkın büyük bir fetih hareketini gerçekleştirip İslâm'ın peygamberinin müjdesine mazhar olmuş bir hükümdara karşı açık bir sempati duyduğu ve bu habere sevindiği kolayca tahmin edilebilir. Bununla beraber idareci zümrenin kendi beyliklerinin geleceği açısından derin bir kaygıya düştükleri de bellidir. II. Mehmed İstanbul'un fethi hazırlıklarıyla meşgulken Karamanoğlu İbrahim Bey Konya'ya gelen Venedik elçileriyle anlaşma yapmıştı. Fetih sonrasıysa Osmanlı Devleti'nin bütün İslâm dünyasında önemli bir güç haline geldiğini anlayarak çeşitli tedbirler almaya çalışmış, hatta iki yıl sonra Fâtih Sultan Mehmed'i Memlük sultanına şikâyet dahi etmişti. Nitekim korktuğu az sonra gerçekleşecek ve Karaman ülkesi doğrudan Osmanlı kontrolü altına girecekti[6].

İstanbul İslâm dünyasında çok iyi bilinen, hadislere konu olan bir şehirdi. Bundan dolayı İstanbul hakkında İslâm kaynaklarında çok ciddi bir bilgi birikimi bulunuyordu. Üstelik Arapların buraya İslâmiyet'in zuhurundan hemen sonra, çok erken devirlerden itibaren seferler düzenlemeleri ve şehri kuşatmaları söz konusu bilgi birikimini daha da zenginleştirdiği gibi, bu şehir etrafında türlü efsanelerin türemesine de yol açmıştı. Doğu dünyasında İstanbul efsunlu ve manevi değeri yüksek bir başkent olarak algılanıyordu. Hemen hemen burayı gören veya dolaylı olarak bahseden bütün Müslüman seyyahlar ve tarihçiler, Ayasofya çerçevesinde İstanbul'u dinî vurgular ve hadislerden hareketle oluşan mitler tahtında anlatmayı tercih ediyorlar, okuyucularının hafızalarına olduğundan

6 F. M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, İstanbul 2009, s. 121-123.

farklı bir İstanbul imajı yerleştiriyorlardı[7]. Emeviler ve Abbasilerin dört büyük İstanbul seferinin başarısızlıkla sonuçlanması, muhtemelen İstanbul etrafındaki efsanelerin mahiyetini değiştirmişti. Artık burası alınması çok zor bir şehir hüviyetinde açıklanıyordu. Bu kanaat Müslüman Türk devletlerine de miras kaldı. Selçukluların yıkılmasından sonra Anadolu'nun kuzeybatısında İstanbul'a yakın bir coğrafyada ortaya çıkan küçük bir Türkmen beyliğinin bu efsanevi şehri bir gün ele geçireceğini o sıralarda hiç kimse aklına bile getirmemişti. Ancak ortaya çıkışından sadece 150 yıl kadar sonra "müjdenin" gerçekleşmesi bütün İslâm dünyasında sessiz bir şaşkınlığa yol açmıştı.

Fâtih unvanını alan II. Mehmed, fetih haberini ilk olarak o dönemde güçlü komşuları olan Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'a, Memlük Sultanı İnal'a (Aynal el-Ecrûd) ve Mekke emirine resmî birer "Fetihnâme" ile bildirmişti. Bu mektuplar Kahire, Tebriz ve Haremeyn'e ulaştığında İstanbul'un fethinden bütün İslâm dünyası haberdar oldu. Özellikle o dönemde bu dünyanın en önde gelen devleti olarak Memlük Sultanlığı'nın fetih haberini nasıl karşılayacağı büyük bir önem arz ediyordu. Çağdaş Arap tarihçilerine göre Osmanlı elçisi Kahire'ye geldiğinde mutat bir şekilde törenle karşılanmış, fetih haberini getirdiği anlaşılınca büyük bir şaşkınlık yaşanmış, hemen ardından da derhal şenlikler yapılması için emirler verilmişti. Halk ve bilhassa ulema arasında haberin coşkuyla karşılanmış olduğuna şüphe yoktur. Memlük sultanı fetih müjdesini bildiren mektuba karşılık vererek bu parlak fetihten dolayı memnun olduğunu, Allah'a şükrettiğini, elçisiyle birlikte gönderdiği hediyelerin kabulünü rica ettiğini bildiriyordu[8]. Bu mektupta Fâtih Sultan Mehmed'e yönelik onu övücü ibarelere pek yer verilmemişti. Fâtih gönderdiği fetihnâmede Memlük sultanını "Allah'ın güneşi, ikbal sancağı" gibi ibarelerle anıp vasıflarını överken; İnal, İstanbul dolayısıyla ona yönelik olarak herhangi bir yüceltici şahsi vurgu yapmıyordu. Bu serinkanlı yaklaşım şüphesiz

7 C. Avcı, "Arap-İslam Kaynaklarında İstanbul", s. 99-109.

8 A. Ateş, "Fatih Sultan Mehmed Tarafından Gönderilen Mektuplar", s. 21-23.

iki devlet arasındaki seviyenin bir bakıma İstanbul'un fâtihine hissettirilmesinden kaynaklanıyordu.

Mekke emirinin cevabî mektubu ise duyulan sevinci ifade eden ibarelerle doludur. Bu mektuptan fetih haberinin Mekke ve Medine'de daha büyük bir alaka ve sevinçle karşılanmış olduğu anlaşılır. Mekke emiri Fâtih Sultan Mehmed'i gazi olarak övüyor, onun bu hasletiyle seleflerini geçtiğini, akranları arasında temayüz ettiğini bile yazıyordu. Mektubunda gelen fetih haberini ihtiva eden fetihnâmeyi "Hicaz halkı ve Arap evlatları içinde kemâl-i edeble açarak Kâbe karşısında okuduğunu" ve bunun herkese duyurulduğunu belirtiyor, "Allah'ın elçisinin mucizesinin zâhir olduğunu müşahede ettiklerini, padişahın büyük atalarının izinden yürümesinin ve adetlerini canlandırmasının kendilerini sevince boğduğunu, herkesin ona halis kalple dua ettiğini" bildiriyordu[9]. Öyle anlaşılıyor ki Kahire'deki sessizlik, Haremeyn'de yerini büyük bir takdire bırakmıştı.

Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'a yazılan Farsça fetihnâme, diğerlerine göre daha uzun olup olayı çeşitli âyet ve hadislerle süsleyerek aktarmaktaydı. Cihanşah da buna mukabil olarak Fâtih'e yine dinî unsurların ağır bastığı bir cevap yazmıştı. Cevabında açık bir şekilde böylesine büyük bir fetih haberi dolayısıyla memnuniyetini bildirmekte ve Fâtih'i övmekteydi. Ona "şahlar şahı, hilafetin incisi, Allah yolunda gazi, iman ehli orduların kumandanı, zamanın kahramanı, adaletin koruyucusu, sultan ve hükümdarların önderi" gibi son derece parlak sözlerle hitap ediyor; bu mektubun cami ve minberlerde okunmasıyla halkın çok büyük sevince kapıldığını, haberin hızla ta Çin'e kadar uzandığını, şehir ve kasabalarda çarşıların süslendiğini, üç gün üç gece donanma şenlikleri yapıldığını anlatıyordu[10]. Bu durum İran ve Doğu Anadolu sahasında fetih haberinin olumlu karşılandığını açık şekilde ortaya koyar. Ayrıca

9 A. Ateş, "Aynı Makale", s. 33-36.

10 A. Ateş, "Aynı Makale", s. 44-50.

fetih haberinin Orta Asya kesimindeki ve Hindistan'daki İslâm devletlerine de ulaştığı buradaki ifadelerden anlaşılır.

Sonuç olarak İstanbul'un fethi Batı dünyasında korkuyla karışık bir tehdit algılamasına, Hıristiyan hükümdarlar nezdinde ümitsizce yeni bir Haçlı çağrısına yol açarken; İslâm dünyasında Memlük idaresi hariç genel bir sevinçle karşılanmıştır. Böylece Osmanlı gücü sadece Hıristiyan memleketlerinde değil, bütün İslâm ülkelerinde de iyice tanınmıştır. Artık Osmanlılar üç kıt'aya yayılmış bir imparatorluğun temellerini atacakları ve yeni misyonlar üstlenecekleri bir çağa adım atmaya hazırdılar.

EKLER:
FETHİN ÇAĞDAŞI OSMANLI KAYNAKLARINDAN ÖRNEKLER

1

Çün sekizyüz elli yidi oldu âm / Edrene'de toldu leşker ejdehâm
Şâh-ı Gazî kasd-ı İstanbul eder / Künkler dökdi çeküp aldı gider
Kir-Lika geldi Halil'e dir meded / Mal çok aldı şehi kılmağa red
Okı şâh atdı anı kim dönderür / Pes Halil anları mahzûn gönderür
Mülk-i Osman'dan ne kim varsa gemi / Geldi İstanbul'a bile âdemi
Kal'aya karşu konar şâh-ı guzât/ Toldı sahrâ vü kûh leşker her cihât
Toplar düzüldi öninde metris / Düşdi a'dânın içine vehm ü teres
İrişür nâgâh dört ulu göge / Yetişür âvâzı İslâmun göğe
Göge toptolu idi harbî Frenk / Dimneler şîrile geldi kıla cenk
Her taraftan geldi istişfâ' çok / Kâfirün etbâ'ıyla eşyâ'ı çok
Toplarla kıldılar zîr ü zeber / Burc u bârûyı savaşdur bahr u ber
Kalmışidi onı cemâziyelâhırun / Katl se-şenbih gün oldı kâfirün
Yaya oğlanları geldi subh-dem / Hamle üç kez itdi çok saçıldı dem
Şâh-ı gazî ata çün oldı süvâr / Yürüdi alay düzüben üstüvâr
Top yıkduğu gedükdeki Frenk / Kaşdı mecrûh oldı kılamadı cenk
Kal'aya çün girdi İslâm itdi hûm / Katl olur Efrenk bî had dahı Rum
Bî had İslâm anda aldı mâl u genc / Kaldı hasma çekdüği bî-hûde renc
Kesilüp tekfur-ı düzmenün başı/ Oldı hem perdâht İstanbul işi
Geldi düşdi ana ashâb-ı Resûl / Çok cefâlar çekdi ashâb-ı Resûl
Çok çeriyle geldi niçe pâdişâh/ Hak te'âlâ virmedi bu fethe râh
Yapılup devr-i Süleyman'dan berü / Çok selâtin fethine vermişdi rû
Cümlesi ol hasret ile gitdiler / Fethine anun vasiyet itdiler

(*Fatih Devri Kaynaklarında Düstûrnâme-i Enverî, Osmanlı Tarihi Kısmı*, haz. N. Öztürk, İstanbul 2003, s. 49-51.)

2

"...yüce padişah hazretleri Kostantiniye adı verilen şehrin fethine yöneldi. Bu birçok büyük padişahların ve ulu sultanların fethini istedikleri halde başaramadıkları bir şehirdi. Çünkü bu şehrin kerkes kuşlarının bile ulaşamayacakları bir suru vardı. Sağlamlığından dolayı kıyamet gününe kadar kalacak şeylerden olduğuna inanılıyordu. Bu şehri Rum, Şam ve Trabzon denizlerinin kucakladığı iki kıta sarmıştı. Kafirlerden büyük bir kalabalık gece ve gündüz koruyordu. Doğru ve sağlam düşünce sahibi olanlar buranın fethine imkân bulunmadığına, kafirlerin elinden alınmasının muhal olduğuna, buraya malik olmaya çalışmanın soğuk demiri döğmeye, burayı elde etmek istemenin kötü şeytandan hayır ummaya benzediğine hükmediyorlardı. Lakin yüce hazrete yüksek himmet, kutlu kuvvet, sağlam ve kötülüklerden korunmuş nefs verildiği için unsurlar kendisine pek açık surette boyun eğiyordu. Bu şehrin savaşçı kafirlerin eli altında kalmasını iyi görmüyordu. Burasının fethini kendisine ülkü edinmişti. Gemiler yaptı, ordular hazırladı ve şehri her taraftan sardı, şehrin kapısında gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, insanın gönlünden geçmeyen aletler ve vasıtalar hazırladı. Tanrının yardımıyla bu şehri Galata, Silivri, Midye, Ahyolu gibi kendisine bağlı olan kasaba ve köylerle beraber fethetti. Fethedilen bu şehrin alçak müşriklerin kötülüklerinden ve yalancıların gururundan temizlenmesini uygun gördü. Birinin söylediği "Beldetü tayyibetün" bu büyük fethin tarihidir. Yüce hazret bu şehri hilafetinin makarrı ve celaletinin vedia olarak muhafaza edildiğini istediği yer yaptı. Kostantiniye'yi yıktıktan sonra yeniden imar etti. Şehri yüksek yapılı, aşılmaz etraflı medreselerle, hankahlarla, alemleri göğün kutruyla eşit mescit ve camilerle süsledi".

(Karamani Mehmed Paşa, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, trc. Konyalı İbrahim Hakkı, s. 352-353.)

3

"...Sultan Mehmed eyidür bu yıl İstanbul'ı yayların der, geldiler İstanbul hisarunun üzerine kondular, kurudan ve gemiler ile denizden dolayı kuşattılar, dört yüz pare gemi deniz yüzünden vardı, yetmiş pare gemi dahi Galata'nın üstü yanından kurudan yelkenin açdılar, savaşçılar ayağın durdılar ve sancakların çözdüler, geldiler, hisar dibinde denize girdiler ve deniz üzerinde köpri yaptılar, yürüyüş ettiler, elli gün, gece ve gündüz ceng olundu, elli birinci gün hünkâr yağma buyurdu, yürüyüş ettiler, elli birinci günse şenbih günüydi, hisar feth olundu, eyü yağmalar ve doyumluklar dahi olundu.."

(Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. Atsız, s.192.)

4

"...andan sonra Edirne'de ejderha gibi toplar dökülürdü. Etraf-ı âleme nâmeler perâkende kılıp mübâlaga leşker cem' edüp on bin yeniçeri, yiğirmi bin azap ve sâyir halk dahi gazâ-yı ekberdir diyü bî nihâye leşker cem' oldu, Edirne'deki topları arabalara bindirip her bir topa nice yüz çift öküzler koşup dahi ile yanında urganlar takup bir nice bin ademler çeke çeke Konstantiniye üzerine iletüp toplar kurdurdular, her taraftan toplar atılıp hisarın burçların yıktılar, andan sonra Galata'nın üstü yanında bir dağ gibi depeden elli-altmış pare gemileri karadan aşurup adamlar çeküp yürüdüp yelkenlerin açıp denize aşurdular, âkıbet İstanbul'un kâfirleri içerüden ceng edüp frenklerden yardım geldi, çok cehd eylediler, alınmasına çâre olmadı, âkıbet Sultan Mehmed Hak yoluna fî sebîlillah yağma buyurdu, cebren ve kahren gaziler hisara koyulup kâfirlerin kırup avretlerin oğlanların kızların esbâpların yağma kıldılar, Rebiülevvel ayının yiğirmisinde se-şenbe gün şehr-i Kostantiniyye'yi feth ettiler..."

(*Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, F.Giese neşri, haz. N. Azamat, İstanbul 1992, s. 77-78.)

5

"...andan sonra Ak Şeyh nevverallahu kabrahu hazretlerin Sultan Mehmed kendüye mu'avenet içün yanına getürüp Galata'nın evvelki adı Medinetü'l-Kahr'dur, üstün yanında bir dağ gibi depeden elli-altmış pare gemileri kara yirden aşırup âdemler çeküp yürütüp yelkenlerin açup hem-çünân denizde yürür gibi üstün yanında denize, Beşiktaş'a aşurdular. İstanbul kâfirleri içerüden ceng edüp Frenklerden yardım gelüp çok cehd ettiler virmemesine, âkıbet Sultan Mehmed Hak yoluna fi sebîlillah yağmaya buyurup, Hak te'âlânın habîbullahı mu'cizâtı berekâtında, ricâl-i gayb kerâmetinde Ak Şeyh himmeti berekâtında cebren ve kahren gaziler koyulup kâfirlerin kimin kırdılar, kimin avratları ve oğlanları ve malları ile mah-ı Cemaziyelevvelin yiğirmisinde se-şenbe günü subh-ı sâdık vaktinde hicretün sekiz yüz elli yedi yılında şehr-i Kostantiniyye feth oldu..."

(*Anonim Osmanlı Kroniği, 1299-1512*, haz. N.Öztürk, İstanbul 2000, s. 86)

6

"...Sultan Mehmed Han Kostantiniyye'yi almağa kasd eyledi, muhkem i'tikadla.. nâmeler perâkende edüp Anadolu'dan ve Rumeli'nden leşker cem'

edüp Anadolu beyleri ve Rumeli beyleri ve subaşıları Anadolu'dan 10.000 azab ve Rumeli'nden 10.000 azab ve 10.000 yeniçeri yarağlu gaza-yı ekberdir deyüp mecmû' ehl-i İslâma haber olup şeyhlerden ve tekye-nişînlerden ve dervişlerden ve abdallardan hâzır olanlarla Kostantin üzerine yürüdüler ve Edirne'de ejderhâ gibi toplar dökdürüp ve tüfenkler hâzır olup Sultan Mehmed Edirne'den çıkup ol topları çekdirüp Kostantin üzerine iletti. Topları kurdurup her bir taraftan atılup Kostantin'in hisârının burçları bedenlerin yıkup kâfirler içerüden cenge zafer bulamayıp Kostantin tekfuru dahi gayret edüp eman dilemedi. İncil'de keşişler alınamaz dediler, anların sözlerine inanup her taraftan ol dahi hisârun dâiresine toplar tüfenkler kurup ve âdemileri bedenler üzerine çıkup türlü herzeler söyleyüp mağrûrlukları sebebden Hak te'âlâ dahi anlara bu belâyı verüp Sultan Mehmed bin Murad Han dahi gayrete düşüp Hak yoluna fî sebîlillah deyüp yağma buyurdu, cebren ve kahren her taraftan gazîler üşüp hisârın top yıkdığu yerden yol bulup içine girüp hisâr üzerinde olan kâfirleri kılıçdan geçirüp kalan leşkere dahi yol açılup meterizden çıkup nerdebanlar kurup hisârın bedenlerine kendilerin atup tırmanup hisârın üzerine çıkup bedende olan kâfirleri kırup şehrin içine girdiler, yağma ve talan etdiler, oğlanların ve kızların ve malların alup esir etdiler ve Sultan Mehmed dahi evlerin yağma buyurdu. Ol hînde tutabilen tuttu, ehl-i İslâm şöyle gark oldı mâla kim Kostantin bünyâd olalıdan berü iki bin dört yüz yıldan berü cem' olan mâl hep gazîlere nasîb oldu. Üç güne değin yağma kıldılar, üç günden sonra halkı men' etdiler. Kostantin feth oldu, mâh-ı Rebîülevvelin yirmi birinde se-şenbe günü sene 857, âyetde dahi gelmişdir, tarihine münâsib beldetü tayyibetün..."

(Oruç Bey, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Fr. Babinger, s. 65-66. Aynı neşirdeki ikinci bir nüshaya ait metinde fetih kısmı oldukça kısa tutulmuştur).

7

"... niçe büyük toplar çektürüp İstanbul üzerine düşüp gece ve gündüz ceng-i sultanî etmeye meşgul oldular, amma gemiler Galata önünde limona gelmedüğü cihetten padişah emr etti, yer yüzüne ağaçlar döşediler, gemileri kurudan çeküp Hazret-i Eyyüb Ensari merkadi karşısında denize döktüler, ol arada Freng gögesiyle ceng edüp Frengün bir gögesin topla vurup helâk etdiler, Frengün gemileri kaçup kal'aya girdiler, gemiler sıdığun ehl-i İslâm görücek Allah'a tevekkül edüp yarındası meterisler kurulup, ol büyük toplardan taşlar atup kal'anun duvarın yıkmağa başladılar, hisarun her tarafı yıkılmalu olıcak İstanbul tekürü Kir Luka'yı kığırup meşveret edüp kal'ayı vermek tedbirin edicek Freng kâfirleri incinüp kal'ayı biz bekleriz müslümanlara vermezüz deyü baş kaldırıcak ceng etmeye ikdâm ettiler, ammâ nice etsünler be-gayet

zebûn olmuşlardı, küfrün aczin müşâhade etdiler, padişah-ı islâm asker halkına münâdiler koyup her tarafta yağı yağmadır deyü nidâ etdürdüler, asker halkı bu haberi işidecek bir vech ile ferah bulup ol gece ağaçlara ve gönderlere mumlar yakup enva' ferah ve sürûr izhâr etdiler ki kabil-i vasf olmaya. Yarındası gün padişah dahi kendü devlet ile atına binüp yaya oğlanına ve asker halkına istimâlet edüp nüvâzişler etdi, heman dem ol çeri derya gibi cûş u hurûş edüp ve tabl ve nekkare çalınup alemler baş kaldırup toplar ve tüfenkler atılup meterisler hisara iledüp bir ceng-i sultanî oldu ki kabil-i vasf olmaya ve deniz yüzünden dahı gemiler yürüyüp gemiler içinde nice nerdebanlar hazır olmuş idi, çıkarıp gaziler anları hisara koyup bir uğurdan tekbîr edüp yürüdüler, kâfir dahı ceng ede ceng ede mecâl kalmayup Freng sınup kaçup gemilerine girüp İstanbul tekürünü tutup başın kesdiler, ve anda bir düzme var idi ki nesl-i Âl-i Osmanım derdi, ol dahı helâk olup Kir Luka evlâdıyla ve etbâ'ıyla esir oldu...".

(*Ruhi Tarihi*, nşr. H.Erdoğan Cengiz-Y.Yücel, Belgeler, XIV/18, s. 108-109)

8

"Geçer ol yıl hemân ol şâh-ı gazî / İşit kim neyler ol nûr-ı Hicazî
O dem Sultan Mehemmed şâh-ı devrân / Gelüp kullar gelür leşkerle yeksân
Tamâm üç yüz bin eri cem' eder şâh / Tutar oradan İstanbul'a hem-râh
Gelüp İstanbul'un üstüne düşdi / Hemân leşker göz açdırmadı üşdi
Hisara urdı topla bî-nihâyet / Yıkuban eylediler anı garet
Dün ü gün eylediler anda cengi / Zebûn oldı içindeki Frengi
Ki cengden bunlar oldı katı âciz / Çıkarup bakmaz başını her giz
Tamâm dört ay mıkdârı şehinşâh / İderdi cengi ol şâm u sehergâh
Ki dördüncü ay oldı tamâmı / Çığırdı beğlerin anda tamâmı
Didi yarın iderem bunı yağma / Götürüp kâfirün başına gavga
Haber eylen bugün yohsul u baya / Dirilsün cümlesi hep bir araya
Yürüyüp kıldılar şâh emrin a'yân / Bunu leşker işidüp oldı handân
O gece eylediler anda bayram / Büyük küçük ne kim var hâs ile âm
Gicenün kara tonın soydı gündüz / Yürür oldı birbirine her göz
Görür subh oldı bindi ol şehinşâh / Bile leşker tutuban kal'aya râh
Düşer küffârun üstüne melâlet / Buların başına koptı kıyâmet
Çü şâhın eline girdi bu bünyâd / Görüben bunu mü'minler olur şâd

(Saruca Kemal, *Selâtin-nâme*, nşr., N. Öztürk, s. 165, 166, 167.)

9

"...Sultan Mehmed eyitti, lala bu yıl İstanbul'u yayların çünki hunkar İstanbul'a müteveccih oldı, tekfuru Kir-Luka nâm kâfir vezirin elçiliğe gönderüp eman diledi, hunkar iltifat etmedi, el-hâsıl buyurup esbâbı ihzâr edüp asâkir-i azîme cem' edüp İstanbul'un üzerine düşdüler, etrâf-ı âlemden kendü varan askerin hod nihâyeti yoğidi.İstanbul'un kurudan yanını Anadolı koşup dört yüz pâre gemi dahi derya tarafından koşuttı, yetmiş pâre gemi dahi kal'anın üstün yanından yelkenin açup tasnîfle savaşcıları içinde ayağın dururken kurudan yürütüp denize hisâr dibine indirdiler ve deniz üzerinde köprü dahi yapdılar. Tekfur veziri Kir-Luka'yla müşâvere etdi ki kal'ai vere, Frenk komayup biz ceng ederiz vermeziz dediler, elli gün leyl ü nehâr ceng etdiler, elli birinci gün hunkar İstanbul'u yağma buyurup yürüyüş olundı. Eydürler ki hicretin sekiz yüz elli yedi yılında Rebîülevvelin on beşinde ibtidâ etdi, Cumâdeluhrânın yirmisinde se-şenbe gün subh-ı sâdık vaktinde feth olundı. Gazîler şehre girüp tekfurun başın kesdiler ve Kir-Luka ta'allukatıyla esir etdiler ve dahi bir düzme varidi, Osmanoğlu derlerdi anı dahi depeledüler, şehri yağma edüp mübâlağa doyumluklar oldı. Hatta darb-ı mesel olmuşdur, bir kişi gınâya nisbet etseler İstanbul yağmasına mı tuş geldin derler, el-kıssa anda olan doyumlukları tamâm zikr eder söz kelâm tavîl olur ve bu cengde niçe hadise olmuşdur ki kalem tafsîlinden kasır ve diller vasfından âcizdir..."

(Neşrî, *Kitâb-ı Cihannüma*, Taeschner nşr. I, 180a; II, s. 260-261.)

10

"...Pes Sultan Mehmed padişah oldu, andan kasd eylediler kim İstanbul'u feth eyleye ortada bey iki olmaya müslümanlara. Pes beyler eyittiler : *'deden Yıldırım aldı içinde bin ev kodu, anı sonra küffâr kırdılar, andan Murad Han vardı alayazdı, burca alem dikilüp dururken geri feragat edip vazgeçti. Sa'b kal'adır, zabtı müşkildir , hem nahs yerdir, nuhûsete sebeb bu oldu kim şeytân -aleyhümü'l-la'net- la'net olunup yere inicek, nâ mübârek ayağın bu yere bastı. Pes her devirde anun için yere geçer, hasf olur. Rivâyettir, âkıbet yere geçe zinâ ve livata ve fisk u fücûrlar olmaktan yerine kara su gece çıka, harab kal'a idi. Alâmet ol zelzeleler çün ola şöyle ki nice kerre yıkıla ve dahi ta'un makamıdır, bu şehrin altında olurlar. Bu hadîs-i Resûl'le ma'lûmdur, dahi bu şehrin kahtı her giz gitmez, huzûr ve sürûr yeri değildir, meğer alursan Ayasofya çevresine duvar çeküp bâkısın yıkasın ve eğer bu şehri ma'mûr eyleyesin tamâm âlemi harâb etmesine sebeb olursun, bu hod ma'mûr olmaz, ne kadar yapasın gerü yıkılır'* dediler. Pâdişâh eyitti: 'hele feth olsun nihâyet biz yıkavuz' dedi. Dahi hemen leşker cem' edip gazâ-yı ekberdir deyüp varıp İstanbul'u

muhasara eyledi, âkıbet inâyet-i Hakkla cebren ve kahren hisârı yıktılar, kal'ayı aldılar, feth eylediler. Küffârın kırdılar içinde Ayasofya'yı câmi eyledi, andan Sultan Mehmed geri Edirne'ye geldi, kal'ayı boş kodu...

...Çün Sultan Edirne'de kim Kostantiniyye'nin fethi için yarak gördü idi kim varıp ala. Meğer ol vakit beyler İstanbul'un alınmasın istemediler idi. Zirâ anun ma'mûrluğu memleketi harâb eder, hem içine giren pâdişâh gazâdan kalır, havâsı kemdir, ağırdır, nikris ve envâ' marazlar ol yerde peydâ olurdu ve edene zarardır. Şâyed pâdişâh ana meyl edip taht edine deniz sebebinden ötürü ehl-i harb gazilere i'tibâr kılmaya sefer denize düşe deyü mukayyed olmadılar.."

(Ebulhayr-ı Rumî, *Saltuk-nâme*, haz. H. Ş. Akalın, Ankara 1990, III, s. 364-365, 366; Faksimile nşr. F. İz, Harvard 1984, VII, 616a-616b, 617b-618a)

11

"Tahta Sultan Mehemmed geçti iy civân/ Şimdi oldu âleme Han ibn Han
Hak te'âlâ eylesün ömrün tavîl/ Kim anun meddâhıdur Hâfız Halil
Dahı şehzâdelerün ol bî-niyâz/ Cümlesin ömrinü kılsın dırâz
Olıcak tahtında iki yıl tamâm/ Feth-i Kostantin için itdi kıyâm
Tabl u alemle çıkup Ederne'den/ Varuban yaka yaka burc u beden
Ol gazânun fethine hoş yümnile/ Bile geldük cümlemiz Ak Şeyhile
İrdük ol sûr-ı azîmün üstüne/ Kahrıla a'dâdan almak kasdına
Hak yoluna didi yağma pâdişâh/ Yürüdüler üstüne mîr ü sipâh
Feth edüp Sultan Mehemmed cebrile/ Aldılar küffâr elinden harbıla
Düşdü târîh feth olıcak ol sene/ Beldetün tayyibetün Kostantine
Fethe fursat bulmadı çün evvelin/ Feth edüp Han-ı Bâyezid âhırun
Her kişi döndü girü evtânına/ Biz dahı vardık mürüvvet katına"

(Halil b.İsmail b. Şeyh Bedreddin Mahmud, *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin Menakıbı*, yay. A. Gölpınarlı-İ. Sungurbay, İstanbul 1967, s. 156.)

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Belgeleri

Hızır Bey'in raporu: TSMA, nr. E. 5584; E 11975.

Kaynak Eserler

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, Kahire 1313.

Ahmed *Bîcân, Dürr-i Meknûn*, Süleymaniye Ktb, Pertevniyal kısmı, nr. 456 (haz. A. Demirtaş, İstanbul 2009).

Ahmed Bîcân, *Münteha* (haz. Ayşe Beyazıt, *Ahmed Bican'ın Münteha İsimli Füsûs Tercümesi Işığında Tasavvuf Düşüncesi*, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008).

Ahmed Bîcân, *Âşıkların Nurları. Envârü'l-Âşıkîn*, haz. ve sad. A. Kahraman, III, İstanbul 1973.

Ahmed Muhtar Paşa, *Feth-i Celîl-i Kostantiniye*, İstanbul 1316.

Ahmedî, Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman (*Osmanlı Tarihleri* I, nşr. Atsız), İstanbul 1949,s. 2-35.

Ali b. Abdurrahman, *Acâibü'l-mahlûkat*, İstanbul Üniv. Ktp, TY nr. 524.

Angiolello, Giovan Maria, *Fatih Sultan Mehmed*, trc. P. Gökpar, İstanbul 2011.

Anonim Osmanlı Kroniği, 1299-1512, haz. N. Öztürk, İstanbul 2000.

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman, Giese neşri, haz. N. Azamat, İstanbul 1992.

Âşıkpaşazade, Tarih, (*Osmanlı Tarihleri* I, nşr. Atsız), İstanbul 1949, s. 77-318.

Barbaro, *Kostantiniye Muhasarası Ruznâmesi*, trc. Ş. Diler, İstanbul 1976.

Bedr-i Dilşad'ın Muradnâmesi, nşr. A. Ceyhan, İstanbul 1997.

Bertrandon De La Broquiere'in Denizaşırı Seyahati, trc. İ. Arda, İstanbul 2000.

Bihişti, *Tevârih-i Âl-i Osman*, British Museum Add. Gr. Mr.7869.

Bir Yeniçerinin Hatıratı, trc. K. Beydilli, İstanbul 2003.

Cenabi Mustafa, *Cenâbî Tarihi*, muhtasar türkçe tercüme, Nuruosmaniye Ktp. Nr. 3097.

Chalkokondyles, *Histoire de la decadence de l'empire Grec, et establissement de celuy des Turcs*, (Fr. Trc. B. De Vigenere), Rouen 1660.

Dolfin, Z., "1453 Yılında İstanbul'un Muhasara ve Zaptı", (trc. Samim-Suat Sinanoğlu), *Fatih ve İstanbul*, I/1 (1953), s. 19-62.

Doukas, *Tarih: Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, trc. B. Umar, İstanbul 2008.

Ebulhayr-ı Rumî, *Saltuk-nâme*, III, haz. H. Ş. Akalın, Ankara 1990; Faksimile nşr. F.İz, Harvard 1984.

Enverî, *Düsturname-i Enveri*, nşr. M.Halil, İstanbul 1928; *Fatih Devri Kaynaklarından Düsturnâme-i Enverî, Osmanlı Tarihi Kısmı, 1299-1466*, nşr. N. Öztürk, İstanbul 2003.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I, nşr. R. Dankoff-S. A. Kahraman-Y. Dağlı, İstanbul 2006.

Feridun Bey, *Münşeatü's-selâtin*, I, İstanbul 1274.

Firuzâbâdî, *Kamusü'l-Muhit* (Mütercim Âsım tercümesi) I, İstanbul 1304.

Gazavat-ı Sultan Murad b. Mehemmed Han, nşr, H. İnalcık-M. Oğuz, Ankara 1978.

Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, I/1, nşr. A. Uğur-M. Çuhadar-A. Gül-İ. H. Çuhadar, Kayseri 1997; *Künhü'l-ahbâr*, II, nşr. H. Şentürk, Ankara 2003.

Hadidi, *Tevârih-i Âl-i Osman*, 1299-1523, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 1999.

Halil b.İsmail b. Şeyh Bedreddin Mahmud, *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin Menakıbı*, yay. A. Gölpınarlı-İ. Sungurbay, İstanbul 1967.

Hoca Saadettin, *Tâcü't-tevârih*, I, İstanbul 1279.

İbn Kemal, Tevârih-i Âl-i Osman, I. Defter, nşr. Ş. Turan, Ankara 1970; VII Defter, Ankara 1957.

İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, nşr. Ş. Turan, Ankara 1957.

İdris-i Bitlisi, İdris-i Bitlisi'nin Heşt Bihişt'ine Göre Fatih Sultan Mehmed ve Dönemi, haz. Muhammed İbrahim Yıldırım, Mimar Sinan Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

İstanbul'un Fethi. I: Çağdaşların Tanıklığı, haz. A. Pertusi, trc. M. Şakiroğlu, İstanbul 2004; *II: Dünyadaki Yankısı*, İstanbul 2006; *III: İstanbul'un Fethine Dair Neşredilmemiş ve Az Bilinen Metinler*, İstanbul 2008.

Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, I, trc. Ö. Çobanoğlu, İstanbul 1998.

Karamani Mehmed Paşa, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, trc. Konyalı İbrahim Hakkı, İstanbul 1949.

Karamanî Mehmed Paşa, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, trc. Konyalı İbrahim Hakkı,(*Osmanlı Tarihleri*, I, İstanbul 1949, s. 323-369).

Kâşifî, *Gazanâme-i Rum (Varna ve Kosova Savaşları)*, haz. M. Esmail, Mimar Sinan Üniv. Sosyal Bilimler Enstitisü, İstanbul 2006.

Katib Çelebi, *Keşfüz'z-zünûn*, II, nşr. Yaltkaya-K. R. Bilge, İstanbul 1971.

Kazvinî, *Âsârü'l-bilâd: Geography/Cosmography*, nşr. Wüstenfeld, Göttingen 1848.

Keykavus, *Kitâb-ı Nasihatnâme: Kabusnâme*, nşr. P. Levy, London 1951; *Kabusnâme*, trc. Mercimek Ahmed, haz. O. Ş. Gökyay, İstanbul 1974.

Khoniates, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206)*, trc. I. Demirkent, İstanbul 2004.

Kıvamî, *Fetihnâme-i Sultan Mehmed Han*, haz. Fr. Babinger, İstanbul 1955; *Fetihnâme*, nşr. C. Vedat Uygur, İstanbul 2005.

Kritovulos, İstanbul'un Fethi, haz. M. Gökman, İstanbul 1967.

Mecdi, *Hadaikü'ş-şekaik*, I, nşr. A. Özcan, İstanbul 1989.

Mehmed b. Mehmed, *Nuhbetü't-Tevârih ve'l-ahbâr ve Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. A.Sağırlı, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Mehmed Halife, *Tarih-i Gilmânî*, haz. E. Oral, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Menavino, *Türklerin Hayatı ve Adetleri Üzerine Bir İnceleme*, trc. H. Mutluay, İstanbul 2011.

Muhtasar Kitâbü'l-büldân, Fransızca trc. H. Masse, Şam 1973.

Müneccimbaşı, *Câmiü'd-düvel. Osmanlı Tarihi 1299-1481*, trc. ve nşr. A. Ağırakça, İstanbul 1995.

Müslim, *Sahih*, III, İstanbul 1992.

Nestor İskander, *The Tale of Constantinople (of its Origin and Capture by the Turks in the Year 1453)*, trc. W. K. Hanak-M. Philippides, New York 1998.

Neşrî, *Kitâb-ı Cihannüma*, I-II, nşr. Unat-Köymen, Ankara 1957; *Cihannüma: Osmanlı Tarihi 1288-1485*, haz. N. Öztürk, İstanbul 2008.

Oruç Bey, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Fr. Babinger, Hannover 1925; *Oruç Beğ Tarihi*, haz. N. Öztürk, İstanbul 2007.

Osmanlı Tarihine Ait Takvimler, nşr. Atsız, İstanbul 1961.

Petrus Gyllius, İstanbul'un Tarihi Eserleri, trc. E. Özbayoğlu, İstanbul 1997

Ruhi, *Tarih*, nşr. H. Erdoğan Cengiz- Y. Yücel, *Belgeler*, XIV/18, Ankara 1992, s. 448-449.

Saruca Kemal, *Selâtin-nâme*, nşr. N. Öztürk, Ankara 2001.

Selaniki, *Tarih-i Selanikî*, nşr. M. İpşirli, Ankara 1999.

Seyyid Şerif b. Seyyid Mehmed, *Miftahu Cifrü'l-câmi*, TSMK, Bağdad, nr. 373.

Sfrancis, İstanbul'un Fethinin Son Tanığı: Yorgios Sfrancis'in Anıları. Chronicon Minus, trc. L. Kayapınar, İstanbul 2009; *Şehir Düştü* (*Chranicon Majus*), trc.K. Dinçmen, İstanbul 1992.

Sünen-i İbn Mâce Tercümesi ve Şerhi, X, haz. H. Hatiboğlu, İstanbul 1983.

Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin Fetvaları, yay. E. Düzdağ, İstanbul 1983.

Şükrullah, *Menhecü'r-reşâd*, Süleymaniye Ktb. Fatih nr. 2112.

Tacizâde Cafer Çelebi, *Mahruse-i İstanbul Fetihnamesi*, TOEM İlavesi, İstanbul 1331.

Tarih-i Gilmânî, haz. K. Su, İstanbul 1976.

Taşköprülüzâde, Şakaikü'n-Nu'maniye fî ulemai'd-devleti'l-Osmaniye, (trc. Muharrem Tan, *Osmanlı Bilginleri*), İstanbul 2007.

Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-feth*, nşr. M. Tulum, İstanbul 1977.

Verdî, *Harîdetü'l-acâib ferîdetü'l-garâib*, nşr. M. Fahuri, Beyrut ts.

Yâkut el-Hemevî, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, Beyrut 1990.

Yazıcızade Mehmed, *Muhammediye*, II, nşr. A. Çelebioğlu, İstanbul 1996.

Yedi Çağdaş Rivayet: 1453 İstanbul Kuşatması, haz. Melville-Jones, trc. C Tomar, İstanbul 2008.

Zaifî, *Gazavat-ı Sultan Murad Han, İnceleme, Metin-Sözlük*, haz. Mehmed Sarı, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitütüsü, basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1994.

Araştırma Eserler

A. M. Schneider, "XV. Yüzyılda İstanbul'un Nüfusu", *Belleten*, XVI/61 (1952), s.35-48.

Ak, M. – Başar, F., İstanbul'un Fetih Günlüğü, İstanbul 2003.

Aksu, H., "Hurufilik", DİA, XVIII, 409-412.

Algar, H., "Kâzeruniyye", *DİA*, XXV, 146-148.

Anhegger, R., "Mehmed b. Hacı Halilü'l-Konevi'nin Târih-i Âl-i Osmanı", *Tarih Dergisi*, II/3-4 (1952), s. 51-66.

Asutay-Effenberger, N., "Romanos Kapısı ve Mesoteikhon: Sultan II. Mehmet İmparator XI. Konstantin Palaiologos ve Urban'ın Dev Topunun Kuşatma Esnasındaki Mevzileri", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, Haberler*, sy. 18 (Mayıs 2004), s. 18-20.

Asutay-Effenberger, N., *Die Landmauer von Konstantinopel-Istanbul: Historisch-topographische und baugeschichtliche Untersuchungen*, Berlin 2007.

Ateş, A., "İstanbul'un Fethine Dair Fatih Sultan Mehmed Tarafından Gönderilen Mektuplar ve Bunlara Gelen Cevaplar", *Tarih Dergisi*, sy. 7 (İstanbul 1953), s. 11-50.

Avcı, C., "Arap-İslam Kaynaklarında İstanbul", İstanbul Üniversitesi 550.Yıl Uluslararası Bizans ve Osmanlı Sempozyumu (XV. Yüzyıl), ed. S. Atasoy, İstanbul 2004.

Avcı, C., "Müslüman Arapların İstanbul Seferleri", *Fatih Sempozyumları, Tebliğler*, II, İstanbul 2006, s. 108-115.

Avcı, C., *İslâm-Bizans İlişkileri*, İstanbul 2003.

Aydüz, S., *Tophane-i âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, Ankara 2006.

Ayverdi, E.H., "Rumeli Hisarı ve İstanbul'un İlk Osmanlı Kitabesi", *Fatih ve İstanbul*, I/1 (1953), s. 63-68.

Babinger, Fr., "Mehmeds II. Heirat mit Sitt-Chatun (1449)", *Aufsatze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante*, I, Münih 1962, s.225-239.

Babinger, Fr., "Notes on Cyriac of Ancona and Some of his Friends" *Journal of Warburg Courtauld Institutes*, sy. 25 (1962), s. 321-323.

Babinger, Fr., *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, trc. D. Körpe, İstanbul 2002.

Bakır, A., "Ortaçağ Coğrafyacılarının İzlenimleri Işığında İstanbul", İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İstanbul, ed. F. Emecen, İstanbul 2010, s.149-174.

Bodnar, E.W., *Cyriacus of Ancona and Athens*, Brüksel 1960.

Bostan, İ., "Fatih Sultan Mehmed ve Osmanlı Denizciliği", *Türk Denizcilik Tarihi*, c.1, ed, İ. Bostan-S. Özbaran, İstanbul 2009, s. 85-95.

Brehier, L., "Constantin et la fondation de Constantinople", *Revue Historique*, CXIX, Paris 1915, s. 241-272.

Canard, M., "Tarih ve Efsaneye Göre Arapların İstanbul Seferleri", (trc. İ. H. Danişmend), İstanbul Enstitüsü *Dergisi*, II (1956), 213-156.

Çelebi, İ., *İtikadi Açıdan Uzak ve Yakın Gelecekle İlgili Haberler*, İstanbul 1996.

Dağtekin, H., "Rumeli-Hisarı'nın Askerî Ehemmiyeti", *Fâtih ve İstanbul*, I/1 (Mayıs 1953), s. 117-137; I/2 (Temmuz 1953), s.177-191.

Danişmend, İ.H., *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I, İstanbul 1971.

Dirimtekin, F., *Fetihten Evvel Haliç Surları*, İstanbul 1954.

Dirimtekin, F., *Fetihten Evvel Marmara Surları*, İstanbul 1953.

Dirimtekin, F., İstanbul'un Fethi, İstanbul 1976.

Düzdağ, E., *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1983.

Emecen, F. M., "Gülbahar Hatun", *DİA*, XIV, s. 230-231.

Emecen, F. M., *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları*, İstanbul 2011.

Emecen, F. M., *İstanbul'un Fethi Olayı ve Meseleleri*, İstanbul 2003.

F.M. Emecen, "Menkıbe Tarih İlişkisinin Çarpıcı Örneği: İstanbul'un Fethinde Surlara İlk Çıkanın Kimliği Meselesi", İstanbul 2012.

Emecen, F. M., *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul 2010.

Eyice, S., "Ayasofya", *DİA*, IV, 306-307.

Eyice, S., "Bazı İslam Yazarlarına Göre Fetihten Önce İstanbul", *İstanbul Araştırmaları*, sy. 2 (Temmuz 1997), s. 7-28.

Eyice, S., "Fethiye Camii", *DİA*, XII, 460-462.

Fleischer, C. H., *Tarihçi Mustafa Âlî. Bir Osmanlı Aydını ve Bürokratı*, trc. A. Ortaç, İstanbul 1996.

Gill, J., *The Council of Florance*, Cambridge 1959.

Goldziher, "Asfar", *İA*, I, 664-665.

Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, trc. Ata Bey, II, İstanbul 1329.

Hanak W. K. - Philippides, Marios, *The Siege and Fall of Constantinople in 1453: Historiography, Topography and Military Studies* (Surrey 2011).

Hayrullah Efendi, *Tarih*, VII, İstanbul 1288.

Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, III, İstanbul 1927.

Imber, C., *Varna Savaşı*, trc. A. Arel, İstanbul 2007.

Iorga, N., "İstanbul'un Zaptı Hakkında İhmal Edilmiş bir Kaynak", trc. F. Işıközlü- A. Erzi, *Belleten*, XIII/49, Ankara 1949, s.107-147

İnalcık, H., "Âşıkpaşazade Tarihi Nasıl Okunmalı", *Söğüt'ten İstanbul'a*, (der. O. Özel-M. Öz), İstanbul 2000, s.119-148.

İnalcık, H., "Mehmed II", *İA*, VII, 506-535.

İnalcık, H., "Murad II", İA, VIII, 598-615.

İnalcık, H., "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu ve İnkişafı Devresinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti Üzerine bir Tetkik Münasebetiyle", *Belleten*, XV /60 (1951), s. 629-684.

İnalcık, H., "Osmanlı Tarihçiliğinin Doğuşu", *Söğütten İstanbul'a*, (der. O. Özel-M. Öz), İstanbul 2000, s. 93-118.

İnalcık, H., *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar, I*, Ankara 1954.

Kandemir, Y., "Kâ'b el-Ahbâr", *DİA*, XXIV, 1-3.

Kastritsis, D. J., *Bayezid'in Oğulları: 1402-1413 Osmanlı İç Savaşında İmparatorluk İnşası ve Temsil*, trc. A. Arel, İstanbul 2010.

Kayapınar, L., "Yunanistan'da Osmanlı Hakimiyetinin Kurulması (1361-1461)", *Türkler*, IX, s. 187-195.

Kiel, M., "Dimetoka", *DİA*, IX, 305-308.

Kissling, H.J, "Aq Sem ed-Din. Ein türkischer Heiliger aus der Endzeit von Byzanz", *Dissertationes Orientales et Balcanicae Collectae*, I, München 1986, s.87-98

Koca, F.,"Molla Hüsrev", DİA, XXX, s.252-254.

Kordatos, Y., *Bizans'ın Son Günleri*, trc. M. Baca, İstanbul 1999.

Menage, V. L., "Osmanlı Tarih Yazıcılığının İlk Dönemleri", *Söğütten İstanbul'a*, (der. O. Özel-M. Öz), İstanbul 2000, s. 73-93.

Menage, V. L., "Sultan II. Murad'ın Yıllıkları", trc. S. Özbaran, *Tarih Dergisi*, sy. 33 (İstanbul 1982), s. 79-98.

Menage, V. L., *Neshri's History of the Ottomans, The Sources and Development of theText*, Oxford 1964.

Miller, J., "Byzantion", *Real-Encyclopadia*, III, Stuttgart 1899.

Mohler, L., *Kardinal Bessarion als Theloge, Humanist und Staasmann: III. Aus Bessarions Glehrtenkreis*, Paderborn 1942.

Mordtmann, *Belagerung und Eroberung Constantinopels durch die Türken im Jahre 1453*, Stuttgart 1858.

Nicol, D, *The Immortal Emporer*. Cambridge 1992.

Nicol, D., *Bizans'ın Son Yüzyılları*, trc. B. Umar, İstanbul 1999.

Ortaylı, İ., "Osmanlı Toplumunda Yönetici Sınıf Hakkında Kamuoyu Oluşumuna Bir Örnek: "Menâkıb-ı Mahmud Paşa-yı Veli", *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim, Makaleler* I, Ankara 2000, s. 37-56.

Özdoğan, M. C., "Tarih Öncesi Çağlarda İstanbul", *Kültür Başkenti İstanbul*, İstanbul 2010, s. 2-11.

Öztürk, L., "Hüsam Çelebi'nin (ö. 926/1520) Risâle Ma'mûle li Beyâni Ahvâli'l-Kenâisi Şer'an Adlı Eseri", *İslam Araştırmaları Dergisi*, sy. 5 (2001), 135-156.

Pall, F., "Ciriaco d'Ancona e la crociata contro i Turchi", *Bulletin de la Section Historique de l'Academie Roumanie*, sy. 20 (1938), 9-68.

Pamukçuyan, K., "Ermenice Yazma bir kaynağa Göre Vezir-i Azam Mahmud Paşa (?-1474)", *Tarih ve Toplum*, VI/32, İstanbul 1986, s.9-13.

Pears, E., *The Destruction of the Greek Empire and the Story of the Capture of Constantinople by the Turks*, London-Newyork-Bombay 1903.

Pehlivan, G., "Varna Savaşı ve Bir Tarih Kaynağı Olarak Gazâvatnâmeler", *Turkish Studies*, 3/ 4 (Summer 2008), s. 598-617.

Philippides, M.,"The Fall of Constantinople: Bishop Leonard and the Greek Accounts", *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, sy. 22 (1981), s. 287-300.

Philippides, M., "Giovanni Longo Giustiniani, the Genoese Condottiere of Constantinople", *Byzantine Studies/Etudes Byzantines*, n.s. 3 (1998), s. 13-53.

Runciman, S. "İstanbul'un Sükûtu", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, trc. O. Ş. Gökyay, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, II (İstanbul 1956), s. 185-212.

Runciman, S., *Kostantiniye Düştü*, trc. D. Türkömer, İstanbul 1972.

Schlumberger, G., İstanbul'un Muhasara ve Zaptı, trc. M. Nahid, İstanbul 1330.

Setton, *The Papacy and the Levant 1201-1571*, II, Philadelphia 1976.

Stavrides,T., *The Sultan of Vezirs: The Life and Times of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angelovic (1453-1471)*, Leiden 2001.

Şahin, K., "Constantinople and the End Time: The Ottoman Conquest as a Portent of the Hour Last", *Journal of Earlyı Modern History*, XIV (2010), s. 317-354.

Tansel, S., *Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, Ankara 1953.

Tekin, O., "Eskiçağ'da İstanbul", *Kültür Başkenti İstanbul* , İstanbul 2010, s. 12-38.

Tekindağ, Ş., "Fatih'le Çağdaş Bir Memlüklu Sultanı Aynal el-Ecrûd", *Tarih Dergisi*, sy. 23, İstanbul 1969, s. 35-50.

Tekindağ, Ş., "İbn Kemal'e Göre Fâtih'in İstanbul'u Muhasara ve Zaptı", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, I (1955), s. 1-26.

Ünver, S., *Fatih'in Çocukluk Defteri*, İstanbul 1961.

Ünver, S., *İstanbul Risaleleri*, II, İstanbul 1995.

Yalçın, A.B., "XV. Yüzyılda Bir İtalyan Gezgin: Cristoforo Buondelmonti ve Konstantinopolis", İstanbul *Üniversitesi 550 Yıl Uluslararası Bizans ve Osmanlı Sempozyumu*, İstanbul 2004, s.371-380.

Yardım, A., "Fetih Hadisi Üzerinde Bir Araştırma", *Diyanet Dergisi*, XIII/2 (Ankara 1974), s. 116-123.

Yazıcıoğlu, M. S., *Hızır Bey*, Ankara 1987.

Yerasimos, S, "Ağaçtan Elmaya. Apokaliptik Bir Temanın Soyağacı", *Cogito*, sy.17/1999, s. 291-338.

Yerasimos, S., *Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, trc.. Ş. Tekeli, İstanbul 1993.

Yıldız, S. N., "Şükrullah", *DİA*, XXXIX, 257-258.

Yurdagür, M., "Cefr", *DİA*, VII, 215-218.

Zinkeisen, J. W., *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, trc. N. Epçeli, kont. K. Beydilli, IV, İstanbul 2011.

DİZİN*

A'mak, Suriye'de, 37, 43, 45, 49, 52
Abbasiler, 27, 347
ABDÜLLATİF, Timurlu, 99
Acem mülkü, 39
Ada, 135, 136
Adalar, 171
Afyonkarahisar, 145
Ağaçdenizi, Deliorman yöresi, 101
Ahırkapı, 219
AHMED BÎCÂN, Yazıcıoğlu–, nesir yazarı, 32, 36, 38, 44, 50, 52
AHMED MUHTAR PAŞA, 20
AHMED PAŞA, Mehmed Veliyüddinoğlu–, şair, 169, 300, 301
AHMED, II. Murad'ın oğlu, küçük lakaplı şehzade, 135, 136, 142
AHMED, II. Murad'ın oğlu, büyük şehzade, 85, 87, 136
AHMED, Turahan Bey'in oğlu, 201
AHMEDÎ, Osmanlı müellifi, 31
Ahyolu, 214
AKBIYIK SULTANI, 301
AKÇAYLIOĞLU, *bk.* Mehmed Bey, Akçaylıoğlu
Akçehisar (Kruya), 133
Akdeniz, 342
Akhaya/Akea Prensliği, 153, 160
AKHİLLUS (AŞİL), 35, 321
Akkoyunlular, 55
Akropolis, Topkapı Sarayı'nın bulunduğu yer, 24, 256, 332
Aksaray, 323, 332, 333
Akşehir, 145, 146, 148
AKŞEMSEDDİN, mutasavvıf, 69, 70, 72, 73, 88, 130, 183, 238, 239, 259, 260, 261, 262, 300, 301, 331, 336, 337
ALÂAEDDİN ALİ, şehzade, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 136, 137
Alacahisar, 142, 144
Alaiye (Alanya) Kalesi, 145, 148
ALBERT, Macar kralı, 159
ALFONSO, (V). Aragon ve Napoli kralı, 164, 204, 214, 342
ALİ B. ABDURRAHMAN, müellif, 32, 33, 34, 35
ALİ, Evranosoğlu–, 142
ALİ, şehzade, 135, 136
ÂLÎ, tarihçi, 195, 196, 198
Alman, 65, 71, 159, 200, 224, 282
ALP OSMAN, Osman Gazi, 48
Altınkapı/Limanı, 218, 219, 223, 232, 233, 234, 243, 306, 319, *ayr. bk.* Cresu, Porta Aurea
Altınova İskelesi, 118, 120, 121
ALVİSE DİEDO, kaptan, 211, 220, 274, 279, 323
Amasya, 85, 86, 87, 89, 90, 92, 116, 131, 134, 136, 150, 169
Amuriyye, 49
Anadolu, 14, 41, 48, 69, 70, 71, 80, 81, 82, 89, 92, 94, 95, 96, 102, 107, 111, 112, 116, 117, 118, 122, 132, 140, 144, 145, 158, 170, 171, 172, 175, 195, 228, 229, 233, 234, 235, 280, 326, 345, 347;– askeri, 74, 145, 309, 317;– Beylerbeyliği, 141;– beyleri, 145;– timarlı askerleri, 238;– Türkmen Beylikleri, 81
Anadolu Hisarı, 105, 150, 153, 168, 170, 173
Ancona/lılar, İtalya'da, 95, 224, 242, 323
ANDREA FOSCOLO, Venedik elçisi, 113
ANDRONİKOS II., Bizans imparatoru, 307
ANDRONİKOS KANTAKUZENOS, Mega Domestikos, 161, 223
ANDRONİKOS, imparator II. Manuel'in oğlu, 152
ANGELO GİOVANNİ LOMELLİNO, Ceneviz podestası, 18
ANGİELELLO, tarihçi, 176, 177
Ankara Savaşı, 80
ANTHEMİUS, vali, 217

* İstanbul, Fatih, Osmanlılar, Türkler hemen her yerde geçtiği için dizine dâhil edilmemiştir.

ANTONİO BEMBO, şehri savunanlardan, 224
ANTONİO BOCCHİARDİ, şehri savunanlardan, 223, 322
ANTONİO RİZZO, kaptan, 193, 209
Aragon/lu, 164, 204, 214, 342, 243
Arap, 27, 28, 29, 30, 33, 35, 40, 41, 47, 49, 58, 61, 116, 137, 216, 320, 346, 347, 348;– kuşatmaları, 315
Arkadya, 201
Arnavut/lar, 65, 125, 131, 159, 230, 292, 297;– Seferi, 131, 133
Arnavutluk, 113, 133, 318
Asmalımescit, 266
Asomaton, mevkii, 174
Asurlular, *bk.* Persler
Asya, 23, 91, 171
ÂŞIKPAŞAZÂDE, tarihçi, 66, 67, 70, 72, 76, 78, 144, 268, 336
At Meydanı, 60
ATANASİOS/ANASTASİOS, patrik, 250, 327
Atıcılar/Atıcılar, İstanbul'da mevkii, 269
Atina, 154, 155;– Dukalığı, 154
Attika, 155
AUGUSTA ANTONİNA, İmparator Severus'un oğlu, İstanbul'un adlarından, 25
Augustaion sütünü, 329
Avcıkapısı, 241, *ayr. bk.* Chinigio/Kynegion
AVİSO LONGO, kumandan, 214
Avrupa, 13, 14, 15, 23, 24, 81, 128, 142, 174, 192, 230, 238, 343, 345;– Yakası, 118
Aya Dimitri/Kilisesi, 233, 322, 335
Aya Kapı (Saint) Kapı, 219
Ayasofya, 24, 57, 161, 206, 207, 280, 287, 304, 305, 306, 315, 322, 323, 326, 327, 328;– Kilisesi, 26, 29, 210, 287, 304, 330, 331, 332, 337, 346
Ayastefanos, 214
Ayasuluk, 132
AYAZ B. OSMAN, Osmanlılar'ın atası olduğuna inanılan, 48
Ayazma/Agisima, 219
Ayazmend iskelesi, *bk.* Altınova İskelesi
Aydın/ili, 144, 145;– Sancakbeyliği, 320
AYDINOĞLU, 145
Ayvansaray, 215, 218, 219, 241, *ayr. bk.* Kiliomeni kapı
Azak, 208
AZİZ EFREM, Suriyeli, 40
AZİZ ROMANOS, 217
Aziz Theodosia Yortusu, 322

Babil, 40, 61, 226
BABİNGER, tarihçi, 85, 87, 103, 315, 324
Baccaturea Burcu/Suru, 307, 313
BAHADIR, Selçuklu savaşçı, 307
Bahçekapı, 219, 224, *ayr. bk.* Neorion/Tersane Kapısı
BALABAN BEY, surlara ilk çıkan olduğu söylenen, 318
Balat/Kapısı, 219, 285, 306, 328
Balıkesir, 123, 127
Balıkpazarı, 219, *ayr. bk.* Perama/Hebraiky
Balkanlar, 14, 80, 81, 82, 89, 102, 155, 157, 162, 198
BALTAOĞLU SÜLEYMAN BEY/PAŞA, 234, 235, 248, 252, 254, 257, 258, 262, 271, 318
BARBARO, Nicola, tarihçi/denizci/hekim, 18, 176, 193, 200, 207, 210, 212, 215, 220, 225, 231, 235, 239, 242, 243, 244, 245, 250, 252, 254, 257, 258, 264, 265, 266, 270, 274, 275, 276, 278, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 295, 296, 297, 303, 312, 313, 316, 320, 323, 331
BARTOLOMEO SOLİGO, şehri savunan Cenovalı, 224
Basel, 158
Batı Anadolu, 14
Batı Avrupa, 210
Batı Trakya, 143
BATTAL GAZİ, 337
BATTİSTA DA FELİCİANO, Cenovalı kumandan, 255
BATTİSTA GRİTTİ, şehri savunanlardan,
BAYEZİD II, padişah, 48, 49, 51, 67, 68, 70, 73, 74, 75, 76, 82, 83, 89, 112, 129, 131, 168, 169, 315, 335, 337
Bayezit, semt, 24
Bayrampaşa/Deresi/Vadisi, 24, 25, 217, 232, 233, 304, 308, 321, *ayr. bk.* Lycus Deresi
BAYSUNGUR, Timurlu, 99
BEDR-İ DİLŞÂD, *Muradnâme*'nin müellifi, 32
Belgrad, 82, 87;– kuşatması, 74
Belgratkapı, 217, 218, 283, *ayr. bk.* Xylokerkos, Regium

BENİ İSHAK/İLER, Osmanlılar'ın atası olduğu kabul edilen, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 52, 54
Beni'l-Asfar/Benu'l-Asfar, Moğollar/Türkler, 44, 45, 46, 47, 49, 51, 52, 55
Bergama, 41, 118
BERTRANDON DE LA BROQUİERE, Fransız seyyah/diplomat, 84
BESSARİON, İznik piskoposu, 13, 158
Beşiktaş, 234, 235, 264, 265, 267, 268, 269, 270, 271;– iskelesi, 235;– koyu, 267
Bey Nehri, 272
Beyoğlu, 234
Beyşehir, 145, 148
Beyt-i Mukaddes, 42
Bigas/Pigi kapı, 29, *ayr. bk.* Silivrikapı
BİHİŞTÎ, tarihçi, 69, 70, 268
Bitinya, 41
Bizans/lı/lar, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 30, 31, 35, 38, 39, 40, 41, 46, 47, 61, 62, 63, 66, 68, 75, 77, 81, 83, 91, 99, 100, 121, 125, 138, 143, 144, 145, 146, 147, 150, 151, 153, 157, 158, 159, 160, 161, 164, 165, 167, 168, 170, 171, 173, 174, 177, 179, 180, 182, 183, 184, 191, 192, 194, 195, 196, 201, 203, 204, 205, 206, 208, 210, 212, 213, 214, 215, 220, 222, 223, 224, 229, 230, 231, 232, 236, 237, 238, 240, 241, 242, 244, 245, 248, 251, 252, 253, 256, 263, 264, 265, 266, 267, 269, 270, 271 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 291, 293, 294, 295, 296, 298, 299, 303, 304, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 313, 314, 315, 316, 319, 320, 322, 324, 326, 329, 331, 333, 339, 341;– donanması/gemileri, 235, 252, 254, 267, 274;– elçisi/elçileri, 147, 148, 151, 158, 204;– İmparatorluğu, 14, 25, 41, 81, 143, 152, 157, 183;– imparatoru, 66, 94, 102, 114, 143, 145, 146, 148, 151, 152, 162, 165, 167, 168, 170, 171, 177, 178, 179, 182, 203, 208, 215, 292, 298, 299, 332;– Sarayı, 18;– tekfuru, 66
Bizantiniyye, İstanbul'un adlarından, 27
Bizirum, Araplar'ın İstanbul'a verdiği ad, 28
Blachernae Mahallesi/Sarayı, 215, 216, 218, 331
BOCCHARDİA KARDEŞLER, şehri savunanlardan, 321, 322
Boetya, 154
Boğaz, *bk.* İstanbul Boğazı
Boğazkesen Hisarı, 67, 270
Bohemya/lı, 200, 344
Bosna kralı, 202
BRANKOVİC, Vılkoğlu–, Sırp despotu, II. Murad'ın kayınpederi, 86, 142, 144, 164
Buçuktepe, mevkii, 118, 120
BUHARİ, hadis rivayetçisi, 37
Bulgar, 65, 230
Bulin, 28
BUONDELMONTİ, Floransalı gezgin, 270
Burgaz, 248, *ayr. bk.* Studio
Burgondiya, 344
Bursa, eski Osmanlı payitahtı, 83, 90, 92, 94, 96, 97, 117, 118, 121, 134, 136, 137, 140, 142, 145, 148, 150
BÜYÜK İSKENDER, Makedonyalı–, 290
Büyük Kilise, 327, 329, *ayr. bk.* Ayasofya
Büyük Konstantin Sütunu (Çemberlitaş), 326
Büyükada, 248, 252
Byzantion, İstanbul'un adlarından, 24, 25, 175
BYZES, Trakyalı kumandan/kral, 24

CAFER es-SADIK, sadattan, 261
CANARD, M., yazar, 315
Candaroğulları, hanedan, 81, 345
CARLOS TOCCO, dük, 152
CATARİNO CONTARİNİ, Venedikli, 223
CEM SULTAN, 48, 55, 188
CEMALEDDİN YUSUF el-KABUNİ, Osmanlı elçisi, 63
CENABÎ, müellif, 73, 333
Cenova/lı/lılar (Ceneviz/liler), 18, 65, 66, 113, 203, 204, 205, 208, 209, 212, 213, 220, 221, 223, 224, 242, 254, 256, 262, 265, 274, 275, 278, 284, 289, 305, 310, 322, 323, 334, 338, 343;– beyleri, 230;– gemisi, 183, 254, 255, 323;– kolonisi, 234;– podestası, 323
Cezayiri Garb Frenkleri, 65, 230
CHALKOKONDYLES, Bizanslı tarihçi, 19, 91, 150, 155, 196, 227, 231, 240, 245, 247, 264, 284, 293, 294, 312
Charasianus Manastırı, 223
Charisius, 217, 223, *ayr. bk.* Edirnekapı
CHARLES VII., Fransa kralı, 344
Chinigio/Kynegion (Küngüz) Kapısı, 241, 284, 285, *ayr. bk.* Avcıkapısı

CHRİSTİAN I., Danimarka/Norveç kralı, 344
Christos Kapısı, 218, *ayr. bk.* Postern, Tabakhane Poternası
Cibali/Kapı, 25, 219, *ayr. bk.* İspigas Kapı
CİHAN ŞAH, Karakoyunlu hükümdarı, 54, 63, 64, 238, 347, 348
Cresu, 243, *ayr. bk.* Porta Aurea, Altınkapı
CYRİACO, Anconalı seyyah, 95, 118, 129, 130

ÇAKMAK, Memlük sultanı, 99
Çanakkale, 254;– Boğazı, 150, 234, 236
ÇANDARLI HALİL PAŞA, vezir, 67, 74, 86, 96, 99, 101, 105, 107, 108, 109, 111, 112, 114, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 131, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 162, 166, 167, 172, 175, 184, 187, 188, 190, 191, 192, 194, 201, 202, 232, 233, 245, 259, 260, 289, 290, 291, 304, 338
ÇANDARLI İBRAHİM, Çandarlı Halil'in babası, 139
Çasar (Alman), 65, 71
Çatladıkapı, 219, *ayr. bk.* Ferreta/Marine
ÇAVUŞ BEY, 105
ÇELEBİ MEHMED, 32, 35, 80, 102
Çerkez (Çasar [?]), 65, 230
Çifte Sütunlar, 268, 269, 270
Çin, 57, 348
Çorlu, 144
Çukurbostan, 25

DA SARZANA, yazar, 222
Dâbık, Suriye'de, 37, 43
Daçya, 195
Danimarka, 344
DAVUD BEY, Osmanlı beyi, 122
DAVUD, Düzme Mustafa'nın oğlu, 162
DAVUD, Savcı Bey'in oğlu, 162
DÂVUD-I BİCİSTANİ, müellif, 57
Deliorman, 101, *ayr. bk.* Ağaç denizi
DEMETRİOS, imparator II. Manuel'in oğlu/kumandan, 152, 153, 156, 158, 160, 224
DİMAŞKÎ, Arap seyyah, 29
Dimetoka, 82, 83, 131, 193, 195;– Kalesi, 105
DİMİTRİOS PALAİOLOGOS, kumandan, 280
Diyarbekir, 346
Doğu Akdeniz, 204
Doğu Anadolu, 348
Doğu Roma/İmparatorluğu, 14, 15, 16, 27, 31, 38
DOLFİN DOLFİN, Venedikli şehir savunucusu, 224, 239, 266, 270, 312, 320, 323
Dolmabahçe, 267, 268
DOMENİCO Dİ NOVARA, Cenovalı kumandan, 255
DOMENİGO Dİ MAİSTRİ, kaptan Rizzo'nun kâtibi, 193
Dor, Orta Yunanistan'da kent, 24
DORİNO GATTİLUSİO, Midilli Adası hâkimi, 152
DOTTI, yazar, 222
DRAGEŞ, *bk.* Konstantin XI.
Droungarion Viglae, 219, *ayr. bk.* Odun Kapısı
DUKAS, Bizanslı tarihçi, 19, 20, 92, 136, 137, 138, 140, 141, 142, 145, 146, 147, 163, 168, 170, 171, 172, 175, 178, 180, 182, 190, 191, 193, 195, 196, 197, 198, 205, 207, 213, 215, 227, 228, 231, 232, 240, 246, 247, 248, 249, 256, 257, 258, 265, 266, 270, 275, 276, 285, 290, 291, 292, 312, 314, 315, 320, 324, 325, 326, 328, 329, 331, 333
Dulkadiroğulları, 346
DUNAN, *bk.* Urban/Vrban
DÜZME MUSTAFA, 125, 162
DÜZME, 100, 101, *ayr. bk.* Orhan

EBU DAVUD, hadisçi, 41, 42
EBU EYYÜB el-ENSARİ, sahabe, 27, 29, 268, 315, 336, 337
EBU HUREYRE, sahabe, hadis rivayet eden, 36,44.
EBU İSHAK, 48, 57
EBULHAYR-I RUMÎ, *Saltuknâme* müellifi, 48, 55, 77
EBUSSUUD EFENDİ, şeyhülislam, 334, 336
Edirne, 55, 66, 71, 83, 86, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 113, 115, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 127, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 142, 144, 145, 148, 151, 163, 165, 166, 168, 170, 171, 173, 174, 177, 178, 179, 180, 182, 183, 184, 188, 192, 193, 194, 196, 198, 200, 201, 206, 226, 227, 228, 234, 243, 323;– Antlaşması, 99;– müdafaası, 118;– Sarayı, 83, 84, 86, 111, 112, 114,

117, 169;– Surları, 84, 105;– yangını, 102, 104
Edirnekapı/sı, 72, 74, 102, 217, 223, 232, 233, 234, 241, 243, 251, 278, 304, 314, 306, 307, 308, 314, 332, 333, *ayr. bk.* Charisius/ Kharisius
Efes, 41, 158
Eflak/bölgesi, 82, 122, 125, 144;– beyi, 81, 122;– - Boğdan, 158
Efransa, *bk.* Fransa
EFRASİYÂB, 327
Efrenç, 65, 230
Ege, 133, 203;– Adaları, 95;– Denizi, 132, 204, 278
Eğriboz/Adası, 113,133
Eğrikapı, 224, 232, 233, 234, 243, 282, 295, 306, 315, *ayr. bk.* Kaligaria
EKATARİNA, VIII. İoannes'in eşi, 152
Eksamilion surları, Mora'da, 154
Elbistan, 346
ELENİ DRAGAS, II. Manuel'in eşi, 152, 156
Eleutherius Limanı, 224, *ayr. bk.* Langa Limanı
EMANUELE GOUDELES, şehri savunan Cenovalı, 224
Emeviler, 27, 347
ENİSÎ, şair, 337
ENVERÎ, tarihçi, 47, 57, 66, 67, 82, 258, 264, 266
EPARKOS NİKOLAS, 281
Epibatai (Kumburgaz)/Kalesi, 180, 214
Erdal seferi, 120
Erdek, 215
Ermeni, 158, 252
ERTUĞRUL, 48
Esfed, Türkler'ce İsveçliler, 47
Eski Roma, 159
Eski Saray, Tunca-Meriç arasında, 84
ESTELLA, 83, *ayr. bk.* Hüma Hatun
EUGENİKOS, Markos, metropolit, 159, 161
EUGENİUS IV., papa, 158
Eugenius Kapısı, 225
EVLİYA ÇELEBİ, 272
Evranosoğulları, 142
Eyüp, 232, 265, 267, 270, 271, 272, *ayr. bk.* Kosomidion

FABRİZO CORNER, Venedikli elçi, 194, 224
FAHREDDİN-İ ACEMÎ/MOLLA FAHREDDİN, Edirne müftüsü, 103, 104
FAZLULLAH PAŞA, vezir, 86
FAZLULLAH-I HURUFÎ/TEBRİZÎ, Hurufilik akımının kurucusu, 102, 103
Fener/Kapısı, 219, 224, 273, 316, *ayr. bk.* Petrion
FERAMURZ, Molla Hüsrev'in babası, 115
Ferrera, İtalya'da, 154, 158;– konsili, 158
Ferreta/Marine, 219, *ayr. bk.* Çatladıkapı
Fethiye Camii, 335
FİENZO, Osmanlılar lehine casusluk yapan, 274
FİRÜZ AĞA/BEY, muhafız/hisar kumandanı, 178, 182, 183
FİRUZÂBÂDÎ, müellif, 34
Floransa, 18, 159, 161, 204, 205, 270, 343
Foça, 118, 323
FRANCESCO DRAPERİO, 118
FRANCESCO FOSCARİ, Venedik doçu, 13
Fransa, 65, 344;– beyleri, 230;– kralı, 204, 209
Fransız, 30, 83, 84, 131
Frenk/ler, 49, 52, 71, 115, 206, 208, 252, 311
FRİEDRİCH III., imparator, 201, 213, 214, 344
Frigya, 41

GABRİEL TREVİSAN, şehri savunanlardan, kumandan vekili, 208, 210, 212, 220, 224, 275, 276, 279, 281, 323
Galata, 18, 65, 66, 204, 207, 208, 209, 233, 234, 242, 253, 263, 265, 268, 269, 270, 272, 274, 275, 322, 329, 334, 338, 343, *ayr. bk.* Pera;– Cenevizlileri, 144;– Kalesi, 224;– Köprüsü, 218;– Kulesi, 242;– Limanı, 313;– Surları, 225, 242, 262, 267;– Tersanesi, 225
Garda Gölü, İtalya'da, 264
GAZİ UMUR BEY, Aydınoğlu–, 264
GEDİK AHMED PAŞA, 273
Gelibolu, 52, 134, 135, 137, 138, 145, 150, 170, 174, 199, 200, 234
GEMİSTON PLETHON, filozof, 158
GENNADİOS SKOLARİOS, Fatih'in atadığı patrik, 19, 205, 206, 323, *ayr. bk.* Georgios Scholarios
GEORGES AMURATZES, Trabzonlu–, 158
GEORGİOS III., patrik, 161

GEORGİOS SCHOLARİOS, filozof, 158, 161, 205, *ayr. bk.* Gennadios
Germe/Eksamilion, 153, 155;– Kuşatması, 155
Germiyan/oğlu, 144, 145
GEROLAMO İTALİANO, şehri savunan Cenovalı, 224
GEVHERHAN, Fatih'in kızı, 131
GİACOMO LOREDAN, amiral, 113, 214, 278
GİACOMO CAMPORA, Kefe episkosu, 18
GİACOMO COCO, kadırga sahibi, 274, 275
GİORGİ DORİA, Cenovalı, 323
GİOSUE DİPLOVATATZES, kuşatma şahitlerinden, 19
GİOVANNİ ALEMANNO, şehri savunan Alman, 224, *ayr. bk.* Johann Grant
GİOVANNİ DE MARE, imparatorun temsilcisi, 208
GİOVANNİ GİORGİ, saray müdafisi, 224
GİOVANNİ KANTAKUZENOS, şehri savunanlardan, 223
GİOVANNİ LOREDAN, Venedikli–, 224
GİOVANNİ MOCENİGO, elçi, 214
Girit/Adası, 95, 224, 242, 323, 342;– -li denizciler, 342
GİROLAMO MOROSİNİ, kadırga sahibi, 275, 323
GİUSTİNİANİ, Giovanni Longo, Cenevizli kumandan, 67, 68, 72, 73, 74, 208, 212, 213, 219, 220, 221, 222, 223, 275, 276, 279, 280, 281, 282, 296, 297, 299, 304, 306, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 316, 321, 323, 331
Göksu, İstanbul'da, 105
GREGORİOS MAMMİS, patrik, 250
Grek imparatorluğu, 15
GÜLBAHAR HATUN, Fatih'in eşi, 130, 131
Gürcistan, 143, 164, 174
Gürcü, 158
Güzelcehisar, 170
GYLLİUS, P., Fransız seyyah, 30, 35

Habeşe, 58
HÂCE KERİMÎ, fetihnâme hazırlayan, 54
HACI BAYRAM, 48
HACI HALİL B. İSMAİL, Şeyh Bedreddin'in torunu, 69, 238
HACI HALİL, Şeyh Bedreddin'in torunu, 337
Haçlı, 192, 219;– seferi, 27, 99, 160, 165
HADIM SİNAN PAŞA, vezir, 140
HADİDÎ, 270
Haleb, 51, 58
Haliç, 24, 25, 66, 67, 68, 69, 72, 215, 218, 220, 224, 225, 233, 234, 235, 242, 248, 249, 252, 253, 254, 264, 265, 266, 268, 269, 270, 271, 273, 274, 276, 277, 284, 285, 306, 314, 316, 322, 323, 324, 331;– Köprüsü, 271;– Limanı, 244, 256, 266;– Surları, 218, 219, 231, 277, 284, 304, 306, 307
HALİL/PAŞA, *bk.* Çandarlı Halil Paşa
HALİLÜ'L-KONEVİ, *bk.* Konevî
HAMMER, tarihçi, 20, 315, 330
HAMZA BEY/PAŞA, şarabdâr, 110, 262, 304
Harbiye, İstanbul'da semt, 267
Haremeyn, *bk.* Mekke, Medine
HARUN B. YAHYA, Arap esir, 29
HASAN, II. Murad'ın oğlu, 135, 136, 142
Hasköy, 233, 234
Hatuniye Türbesi, Bursa'da, 83
Havariyun kilisesi, 332
HENRY, İngiltere kralı, 344
HERAKLES, 320
HEREVİ, Arap seyyah, 33
HIZIR AĞA, yeniçeri ağası/Amasya beyi, 95, 134
HIZIR BEY, İstanbul kadısı, 116, 169
Hindistan, 349
Hipodram, 331
HOCA KASIM, Bedesten kethüdası, 104
HOCA SADEDDİN EFENDİ, müverrih, 196, 237, 269
Horasan, 102
HUNDİ HATUN, Fatih'in sütannesi, 83
HUNYADİ JANOS, Macar kral naibi, 89, 90, 201, 208, 213, 248, 288, 290, 291
Hurifi/lik, 102, 103, 104;– Ayaklanması/İsyanı, 102
Hücum Kapısı, 217, 223, *ayr. bk.* St. Kyriake, Topkapısı
HÜMA HATUN, Fatih'in annesi, 83, 133
HÜSEYİN HÜSAMEDDİN, Amasyalı müellif, 85, 90

IOANNES IV., Komnenoslar'dan, 164
IOANNES PALAİOLOGOS, VIII., imparator, 152, 153, 154, 156, 157, 158
IOANNES TZETZES, Bizanslı, 30
IONNES DALMATA, imparatorun yakın arkadaşı, 321
IOSEF II., patrik, 158
Isfahan, 102
ISIDORA, Kievli kardinal, 18, 158, 162, 204, 206, 208, 210, 221, 224, 322, 339
IUSTINIANOS, Bizans imparatoru, 287
IYS B. İSHAK B. İBRAHİM, İshak Peygamber'in oğlu, 48, 49

İBN HURDAZBİH, Arap coğrafyacı, 28
İBN KEMAL, tarihçi, 49, 57, 69, 73, 74, 106, 114, 121, 144, 169, 179, 189, 229, 269, 298, 300, 319, 322, 333, 336, 337, 311
İBN RÜSTE, coğrafyacı, 28
İBNÜ'L-ARABÎ, 52
İBNÜ'L-FAKİH, müellif, 36
İBRAHİM BEY, Karamanoğlu, *bk.* Karamanoğlu İbrahim Bey
İbrahim Paşa Sarayı, 60
İBRAHİM PAŞA, vezir, 108, 123, 127, 130, 140, 141
İDRİS-İ BİTLİSÎ, tarihçi, 69, 71, 72, 73, 259, 299, 300, 301, 311, 318, 319, 336
İkinci Roma (İstanbul), 29
İmrahor, 332
İNAL/AYNAL, Memlük sultanı, 63, 347, 348
İnceğiz, 100
İnegöl, 117
İran, 326, 345, 348
İSA BEY, Uzguroğlu–, Anadolu beylerbeyi, 112, 122, 123, 141, 169
İSA PEYGAMBER, 158, 159, 226
İSHAK PAŞA, Anadolu beylerbeyi, 69, 110, 112, 122, 123, 127, 135, 136, 140, 141, 142, 169, 233, 234, 304
İSHAK PEYGAMBER, 48, 50, 57
İshakiyye tarikatı, 48
İshakoğlu/İshakoğulları, 37, 46, 48, 57, 72
İSKENDER BEY, Arnavut, 318
İskenderiye, 158
İslambol (İstanbul), 51, 59
İSMAİL BEY, İsfendiyaroğlu–, Sinop beyi, 86, 142, 180, 181, 235, 238, 292, 293, 294
İSMAİL, İsmailoğulları'na ad veren, 41
İsmailoğulları (Araplar), 41, 49
İspigas Kapı, 219, 224, *ayr. bk.* Cibali Kapı
İstefe (Thebes), 154
İsten-bulin (İstanbul), 28
İsveç, 47;– elçisi, 60
İtalya, 13, 154, 158, 164, 204, 254, 288, 289, 323, 344
İtalyan, 83, 95, 129, 130, 183, 185, 205, 208, 210, 225, 230, 256, 269, 304, 309, 323, 342, 343;– devleti, 343, 344
İthome Dağı, 201
İzdin, yöre, 122
İzladi (Zlatica), 87, 89, 91, 92, 198
İzmit Körfezi, 199
İznik, 158

JACOBO CONTARİNİ, şehri savunanlardan, 224
JACOPO COCO, gemi sahibi, 210
JACOPO TEDALDİ, Floransalı tüccar, 18
JAKŞA BREJEÇİC, Sırp voyvoda, 201
JEREMİAS I., patrik, 336
JOHANN GRANT, Alman mühendis, 282, *ayr. bk.* Giovanni Alemanno

KA'B el-AHBÂR, tâbiinden, 36
Kabataş, 267, 268, 270;– iskelesi, 235
Kadırga Limanı/Kapısı, 219, *ayr. bk.* St. Sophie Kapı
Kâğıthane, 234, 272;– Nehri, 272
Kahire, 38, 63, 99, 345, 347, 348
Kalabriyata, 152
Kaligaria, 216, 224, 243, 282, *ayr. bk.* Eğrikapı
Kandiye, 212, 323, 324;– Limanı, 210, 342
KANTAKUZENOS, aile, 161
KANTEMİR, Dimitri, tarihçi, 332, 334
KARACA BEY/PAŞA, Dayı–, Rumeli beylerbeyi/şehzade Alâeddin'in dayısı, 69, 90, 112, 145, 214, 232, 233, 234, 304, 318
Karadeniz, 172, 183, 193, 203, 214, 225, 235, 342, 343
Karakoyunlu/lar, 33, 38, 53, 54, 63, 230, 238, 329, 345, 347, 348
Karaman, 89, 96, 145, 169, 346;– Sefer, 151, 152, 162, 163, 165, 167, 169, 170, 174, 201
KARAMANÎ MEHMED PAŞA, tarihçi, 57, 66, 67, 77, 78, 187, 266

Karamanlılar/Karamanoğlu/Karamanoğulları, hanedan, 81, 89, 94, 112, 144, 146, 148, 345, 346
KARAMANOĞLU İBRAHİM BEY, 89, 144, 145, 148, 213, 346
Karasu/Strymon Irmağa, Batı Trakya'da, 143, 168
Karesi (Balıkesir), 214
KARIŞTIRAN SÜLEYMAN BEY, şehre ilk girenlerden, 70, 317
Kartacalılar, 305
Kasımpaşa, 234, 266, 267, 269, 270, 284;– Deresi, 269
Kastamonu, 112, 214, 345
KÂŞİFÎ, *Gazanâme-i Rum* müellifi, 97
Katalan/lar, 65, 204, 224;– askerleri, 331;– beyleri, 230
KAYI HAN, 49, *ayr. bk.* İys b. İshak
Kâzeruniyye, tarikat, 48
KAZVİNÎ, coğrafyacı, 32, 33, 34
Kefe, 18, 193, 204, 205, 208, 343
Kefalonya, 152
Kentenarion Kulesi, 224
Keramika, Hasköy civarı, 233
Kerkoporta kapısı, 216, 314, 315, 322
KEYKÂVUS B. İSKENDER, *Kabûsnâme*'nin müellifi, 32
Kharisius/Kharsos, 232, 314, *ayr. bk.* Edirnekapı
Kırım Yarımadası, 203;– Savaşı, 20
Kırşehir, 148
KIVAMÎ, tarihçi, 69, 71
Kızıl Elma, *bk.* Roma
Kiev, 18, 158, 162, 204, 322
Kiliomeni Kapısı, 215, 219, *ayr. bk.* Ayvansaray
Klarentza, 153, 156
KOCA MUSTAFA PAŞA, 272
Kocacık (Svetigrad) Hisarı, 132, 133
Komnenos surları, 216
Komnenoslar, Trabzonlu hanedan, 164
KONEVÎ, tarihçi, 69, 71, 82
KONSTANTİN, esir/yeniçeri, 199
KONSTANTİN I., Bizans imparatoru, 25, 28, 29, 50, 280
KONSTANTİN (DRAGEZOS/DRAGEŞ) PALAİOLOGOS XI., imparator, 122, 125, 143, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 177, 182, 206, 208, 223, 224
Konya, 337, 345, 346
Korfu, 214
Korint/Körfezi, 156, 201
Koron Körfezi, 201
Kosmidon, 232, 265, 270, *ayr. bk.* Eyüp
Kosova, 131, 133, 198
Kotsinos Kalesi, 154
Kozluca Pınar/Kozluca Dere, gemilerin çekildiği dere, 73, 269
Körfez (Adriyatik), 208
KRİTOVULOS, tarihçi, 19, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 183, 184, 186, 187, 199, 202, 225, 228, 232, 234, 236, 242, 243, 248, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 262, 265, 266, 269, 303, 310, 312, 321, 324, 326, 330
Kselokerkos kapısı, 41
Kudüs, 26, 27, 36, 41, 51, 58, 60
Kumbaracıbaşı yokuşu, 266
Kumburgaz, 180
Kumkapı Limanı, 219
KURTÇU DOĞAN, yeniçeri ağası, 90, 112, 126, 150
Kütahya, 145
Kynegon Kapısı, 220, 224

LADİSLAS, Macar kralı, 213, 345
Laleli, İstanbul'da semt, 318
Langa Limanı, 219, 224, *ayr. bk.* Eleutherius Limanı
LASZLO, Macar kralı, 91
Latin/ler, 17, 20, 62, 66, 68, 72, 129, 130, 157, 160, 170, 204, 205, 200, 206, 207, 220, 226, 253, 224, 264, 265, 266, 270, 271, 274, 289, 296, 298, 299, 306, 307, 310, 315, 316, 319, 322, 323, 324, 325, 341;– kilisesi, 18
Lefkade, 152
Lehistan, 47
LEONARDO–, Sakızlı başpiskopos, 18, 19, 204, 210, 221, 222, 224, 239, 240, 245, 254, 255, 257, 262, 263, 264, 270, 275, 276, 277, 284, 288, 290, 291, 292, 303, 305, 312, 313
LEONARDO DE LANGASCO, şehri savunan Cenovalı, 224
LEONTARİS BRİENNO, Bizanslı–, 224
LERCARO, gemi sahibi, 209
LEUNCLAVIUS, tarihçi, 315
Levent Çiftliği, 272
Limni Adası, 154
Livadya, 154
LOMELLİNO, A., Pera podestası, 338
LOMELLİNO, yazar, 19
LUDEVİCO, şehri savunanlardan, 224
Lycus Deresi, 217, 233, *ayr. bk.* Bayrampaşa Deresi

Macar/lar, 47, 65, 71, 81, 82, 83, 90, 91, 92, 96, 97, 99, 100, 102, 104, 142, 147, 155, 157, 159, 162, 195, 196, 198, 200, 201, 208, 246, 288, 290, 297, 344, 345;– beyleri, 230;– elçisi, 96, 144, 246, 291;– kralı, 47, 65, 159, 213, 214, 290, 291, 345;– ordusu, 89, 102, 106, 291
MACARİOS MALİSİSİNOS, Menekşe metropolidi, 18
Macaristan, 201, 208, 213, 344
Mağrib, 52
MAHMUD BEY, Kasabzâde/Kasaboğlu–, lala, 85, 86, 88, 97, 101, 104, 105, 148, 233, 234, 304
MAHMUD BEY, serdar, 233
MAHMUD PAŞA, veziriazam, 103, 104, 233, 273
Makedonya, 95
Malagina, 41
Maltepe, Bayrampaşa'da, 232, 233
Manisa, 72, 83, 85, 87, 88, 89, 93, 94, 110, 111, 113, 117, 118, 120, 121, 123, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 167, 169, 342;– Sarayı, 88, 112, 113, 117, 129, 135
MANUEL II, imparator, 152, 157
MANUEL JAGARUS (MANUEL PALAİOLOGOS), Bizanslı/idareci, 222, 224
MARA, Fatih'in üvey anası, 86, 142, 164
Maraş, 346
MARKOS EUGENİKOS, Efes metropolidi, 158, 159
Marmara/Denizi, 24, 25, 34, 215, 217, 218, 223, 234, 235, 236, 252, 265, 278, 304, 305, 323, 332;–Surları, 219, 306, 308, 316
Marmara Ereğlisi, 214
Mat, Arnavutluk'ta bir şehir, 318
MATTEO LOMELLİNO, 209
MAURİZİO CATTANEO, Cenovalı kumandan, 212, 255, 284
Mayriandrion, 218, *ayr. bk.* Portha Rhesium, Polyandrion, Mevlevihane Kapısı
MECDİ, hal tercümesi yazarı, 115
Medine, 27, 37, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 51, 52, 348
Megara, Dor kenti, 24
Mehdi, 44, 57
MEHMED AĞA, vezir, 86
MEHMED B. MEHMED, tarihçi, 272
MEHMED BEY, Akçaylıoğlu–, 180
Mekke, 58, 63, 237, 347, 348;– şerifi, 65
Memlük/ler, 33, 230, 329, 345, 347;– sultanı/sultanlığı, 38, 54, 55, 63, 64, 99, 346
MENAVİNO, esir, 89
Menekşe (Monemvsaia), 18
Menteşeili, 144, 169
MENTEŞEOĞLU/İLYAS, 145, 169
Meriç, 84, 183
Mermerkule, 234
Meryem Ana, 287
Mescid-i Haram, 42
Mesembria (Misivri), 208, 214
Mesoteichion, Edirnekapı-Topkapı-Mevlanakapı bölümü, 217, 224, 234, 278, 306
Messenia bölgesi, 201
MESUDİ, Arap coğrafyacı, 28
MEVLANA VELİ, Karamanoğlu İbrahim Bey'in elçisi, 148
Mevlevihane/Mevlanakapı/Kapısı, 218, 223, 233, 234, 278, 307, *ayr. bk.* Porta Rhesium, Polyandrion, Mayriandrion
Mısır, 51, 53, 59, 63, 87, 88, 95, 99, 102
Midilli/Adası, 18, 144, 152, 154, 204, 210, 258
Midye, 101
Mihaliç Ovası, 95
Milano, 204, 289, 343
Millet Caddesi, 217
MİNOTTO, Girolomo–, Venedik balyosu, 224, 241, 322, 331
Mistra (Mizistre), 153, 154, 157, 158, 160
Moğollar, 47
MOLLA AYAS EFENDİ, Fatih'in hocası, 87
MOLLA GÜRANİ, Fatih'in hocası, 54, 87, 88, 115, 183, 239, 259, 262
MOLLA HAYREDDİN, Fatih'in hocası, 87
MOLLA HÜSREV, âlim, 96, 115, 116, 127, 128, 183, 239
MOLLA SİNAN, vezir, 87
Monodendrion, 326
Mora, 122, 125, 132, 152, 153, 154, 155, 156, 161, 174, 201, 204, 209, 249, 250, 256;– despotu/despotluğu, 81, 143, 152, 154, 160, 162, 210;– kâfiri, 122
MUAVİYE B. EBU SUFYAN, Arap komutan, 27
Muğla, 145

MUHAMMED B. ABDULLAH, 59
Mumhane Burnu, 225
MURAD I., padişah, 80
MURAD II., Osmanlı padişahı, 32, 52, 75, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 117, 118, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 143, 144, 151, 153, 155, 156, 157, 160, 161, 162, 163, 164, 170, 176, 185, 192, 195, 196, 198, 217, 222, 231, 243, 247
MURAD PAŞA, 73, 311
MURAD, yeniçeri, 279
MUSLİHİDDİN, mimar, 196
MUSTAFA AĞA, yeniçeri ağası, 150
MUSTAFA ÂLÎ, Gelibolulu–, 269, 331, 337
MUSTAFA BEY, şehre ilk giren şahıs, 317
MUSTAFA, sancakbeyi, 280, 317
MUSTAFA, şehzade, 80
MUSTAFA, şehzade/Fatih'in oğlu, 169
MÜNECCİMBAŞI, tarihçi, 196, 270, 273, 333
MÜTERCİM ÂSIM, 34
Myriandrion, 233, 234, *ayr. bk.* Mevlanakapı

Napoli/li, 204, 205;– kralı, 214, 343
Narlıkapı, 219, 224, 332, *ayr. bk.* St. Jean de Studio Kapısı
Navarin, 201
NEOPHYTUS, Rodos keşişi, 222
Neorion/Tersane Kapısı, 219, *ayr. bk.* Bahçekapı
NERİO II., Atina dükü, 154
NESTOR İSKENDER, kuşatma şahitlerinden yazar, 19, 21, 73, 239, 245, 250-251, 252, 279, 280, 287, 295, 296, 297, 311, 312, 318, 320, 327, 329
NEŞRÎ, tarihçi, 43, 49, 69, 71, 72, 73, 74, 76, 90, 120, 135, 136, 144, 150, 242, 268, 269, 270
NICOLA V., papa, 161, 209, 342, 344
NİCOLA DA DRİVASTO, şehri savunanlardan, 224
NİCOLA MOCENİGO, 223
Niğbolu, 82
NİKETAS, tarihçi, 38
NİKOLAS GOUDELES, kumandan, 223, 280
Nil, 59
NİŞANCI İBRAHİM BEY, lala, 85, 86, 88
Norveç, 344
NOTARAS, Lukas, grandük, 161, 206, 207, 224, 281, 297, 304, 306, 328, 329, 330, 331
Novaberde, gümüş madeni, 199, 202

Odun Kapısı, 219, 233, *ayr. bk.* Droungarion Viglae
OĞUZ HAN, 49
Oğuz, Türk budunu, 49
Okmeydanı, 266, 269, 270, 271, 272, 273
Oraia Pyle, Sarayburnu ucu, 306
ORHAN BEY, şehzade, 14, 100, 102, 114, 135, 136, 143, 145, 146, 147, 148, 162, 224, 330
ORSİNİ, aile, 164
Orta Anadolu, 116
Orta Asya, 349
Orta Avrupa, 14
Orta Yunanistan, 24
ORUÇ BEY, tarihçi, 58, 69, 70, 82, 86, 133, 229, 237, 266
Osmanoğlu, hanedan, 145

ÖMER BEY, Turahan Bey'in oğlu, 155, 201

PALAİOLOGOS SGOUOROMALLES, 280, *ayr. bk.* Teofilos, Singkourlas Palaiologos
Pamfilya, 41
Pammakaristos Kilisesi, 335
Pantokrator Manastırı, 205, 323
PAOLO BOCCARDİA, Cenovalı, şehri savunanlardan, 223, 322
Patras (Balyabadra), 153, 156, 160
Pegae/Pigi Kapı, 218, 223, 243, *ayr. bk.* Silivrikapı
Pempton/Avarlar Kapısı, 217, 321, *ayr. bk.* St. Kyriake
Pentapolis, 38
Pera, 204, 209, 257, 262, 265, 270, 278, 290, 322, 338, *ayr. bk.* Galata;– Limanı, 220
Perama/Hebraiky, 219, *ayr. bk.* Balıkpazarı
PERE JULİA, Katalan askerlerinin başı, 224, 331
Persler, 35, 40

Petrion, 332, *ayr. bk.* Fener
PHALATANELAS, gemi komutanı, 255
PİERO DAVANZO, Venedikli, 212
Plates, 219, *ayr. bk.* Unkapanı
Polonyalılar, 91
Polyandrion, 218, 223, *ayr. bk.* Porta Rhesium, Myriandrion/Mevlevihane Kapısı
Pontus cevizi, 240
Porphyrogennetos, 233, *ayr. bk.* Tekfur Sarayı
Porta Aurea, 218, 223, 243, *ayr. bk.* Cresu, Yaldızlı kapı, Yedikule, Altınkapı
Porta Basilica, 224
Porta Petrion/Petri kapı, 219
Porta Rhesium, 218, *ayr. bk.* Polyandrion/Myriandrion/Mevlevihane Kapısı
Portekiz, 164
Postern, 218, *ayr. bk.* Christos Kapısı, Tabakhane Poternası
PROKOPİOS, Bizanslı tarihçi, 35

RALAMB, İsveç elçisi, 47
RANGABES, kumandan, 279
Regensburg, 344
Regium, 218, *ayr. bk.* Xylokerkos, Belgratkapı
RİCCHERİO, yazar, 19
Rodos/Adası, 65, 144, 169, 222;– beyleri, 230
Roma/lılar, 15, 16, 25, 26, 29, 38, 40, 41, 46, 49, 60, 61, 157, 161, 204, 213, 250, 305, 323, 342, 344, 345;– İmparatorluğu/imparatoru, 14, 15, 25, 222, 223, 338
RUHÎ, tarihçi, 69, 70, 120, 268
Rum/lar, 28, 35, 36, 37, 38, 42, 43, 49, 51, 65, 115, 116, 146, 147, 178, 179, 181, 190, 191, 200, 206, 221, 230, 297, 304, 330;– ateşi, 255
Rumeli Hisarı, 33, 67, 68, 72, 150, 168, 169, 170, 175, 176, 177, 182, 192, 193, 194, 199, 203, 209, 221, 234, 248, 264, 267, 269, 271
Rumeli/Rumili, 34, 50, 69, 70, 71, 80, 81, 105, 122, 125, 170, 171, 195, 227, 229, 233, 234, 289;– askeri, 74, 145;– beyleri, 92, 317;– birlikleri, 279;– kadırgası, 324;– timarlı askerleri, 238;– yakası, 14, 89, 113
Rum-ı asgar, 49
Rum-ı ûlâ, 49
Rumiye-i kübrâ, 57
Rus, 71

SAGUNDİNO, yazar, 321, 329,
Sakarya nehri, 14
Sakız/Adası, 18, 144, 204, 205, 209, 213, 256, 323, 331, 343;– limanı, 256
Samatya, 308, 332
Santa Maria Kilisesi, 211, 274
Sarayburnu, 219, 224, 225, 306
SARÎ İLYAS, yeniçeri/Fatih'e imparatorun başına getiren, 320
SARUCA (KARACA [?]) PAŞA, 227
SARUCA KEMAL, tarihçi, 69, 71
SARUCA PAŞA, vezir, 86, 87, 99, 112, 123, 127, 134, 135, 141, 145, 175, 304
SARUCA, top döküm ustası, 195, 196
Saruhan/eli, 85, 86, 87, 93, 125, *ayr. bk.* Manisa;– Sancağı, 85
SAVCI BEY, 162
Segedin Antlaşması, 99
Selanik, 81, 95, 153, 157, 214
SELANİKİ MUSTAFA, Osmanlı tarihçisi, 31
Selçuklu/lar, 14, 307, 337, 345, 347
Semendire, 87;– meselesi, 86
SEPTİMUS SEVERUS, imparator, 25
Seydişehir, 148
SEYYİD ŞERİF B. SEYYİD MEHMED, *Miftâhu Cifrü'l-câmi*'yi tercüme eden, 58
SFRANCİS, tarihçi, 18, 19, 21, 143, 144, 152, 153, 156, 164, 174, 182, 220, 221, 270, 290, 306, 317, 319, 324, 325
Sırbistan, 81, 82
Sırp/lar, 87, 92, 131, 142, 144, 152, 202, 271, 320, 329;– despotu/despotluğu, 81, 82,86, 199, 200, 201, 271;– elçisi, 96
Silivri, 156, 181, 214
Silivrikapı, 74, 218, 243, 284, 309, *ayr. bk.* Pegae/Pigi Kapı
SİLVESTRO TREVİSAN, kadırga sahibi, 275
SİNGKOURLAS PALAİOLOGOS, 280, *ayr. bk.* Teofilos [?], Palaiologos Sgouoromalles
Sinop, 235, 345;– Sancağı, 292
Sirkeci, 224, 225
SİTTİ HATUN, Fatih'in eşi, 131, 134
SİYAVUŞ PAŞA, vezir, 60
Sofya, 145
St. Barbe Kapısı, Saraya adını veren Topkapı, 219
St. Croix Kulesi, 225

St. Demetrius Kilisesi, 219
St. Eugenius/Burnu, 224, 225
St. Jean de Studio Kapısı, 219, *ayr. bk.* Narlıkapı
St. Kyriake, 217, *ayr. bk.* Pempton/Avarlar Kapısı, Sulukule Kapısı, Hücum Kapısı
St. Romanus, 217, 218, 223, 243, 246, 263, 278, 279, 281, 295, 313, 316, 320, 321, *ayr. bk.* Topkapı
St. Sophie Kapı, 219, *ayr. bk.* Kadırga Limanı Kapısı
St. Teodosia Kapısı, 224
Studio, 248, *ayr. bk.* Burgaz
Sultanahmet, 24
Sulukule Kapısı, 217, *ayr. bk.* St. Kyriake
Sulumanastır, 332, 333
Sur, 217
Suriye/bölgesi, 37, 40
SÜLEYMAN BEY, Dulkadiroğlu–, 134
SÜLEYMAN I.–, Kanuni, 60, 87, 336
Süleyman Peygamber Mescidi, 50
SÜLEYMAN, 318, şehre ilk giren olduğu söylenen, *ayr. bk.* Karıştıran Süleyman Bey
Süleymaniye Camii, 60
Sütunlar (Diplokionion) mevki/Çifte Sütunlar, 235, 244, 254, 257, 265, 270, 323

Şahkulu İskelesi, 272
Şam, 34, 37, 43, 45, 46, 49, 50, 52
ŞEDDÂD, Ad kavminden hükümdar, 60
ŞEHABEDDİN ŞAHİN PAŞA, Rumeli beylerbeyi/vezir, 86, 101, 105, 112, 120, 121, 123, 127, 130, 138, 140, 141, 149, 175, 262, 289
Şehzadebaşı, 318
ŞEYH BEDREDDİN, 69, 238, 337
ŞEYH KEMALEDDİN MUHAMMED B. TALHA, müellif, 59
Şibenik, 214
ŞÜKRULLAH, tarihçi, 56, 57, 82

Tabakhane Poternası, 218, *ayr. bk.* Postern, Christos Kapısı
TACİZÂDE CAFER ÇELEBİ, tarihçi, 69, 70, 78, 186, 187, 237, 258, 259, 268, 314
Tahtakapı, 224, *ayr. bk.* Xyloporta
Tarabya Hisarı, 248
Taşili, 145
TAŞKÖPRÜLÜZÂDE AHMED EFENDİ, âlim, 87, 102, 103, 115, 116, 127, 301, 337
Tatar, 84
Tebriz, 102, 346, 347
TEDALDİ, kuşatmaya şahit olanlardan, 19, 221, 244, 264, 291
Tekfur Sarayı, 72, 215, 216, 220, 232, 233, 234, 241, 243, 277, 280, 282, 322, *ayr. bk.* Porphyrogennetos
TEODOSİUS II., 217
TEOFİLO PALAİOLOGOS, şehri savunanlardan, 224, 280, 321
Tepebaşı, 266
Tersane Bahçesi, 272;– Limanı, 272
Teselya, 149, 153, 155
THEODORA, VIII. İoannes'in eşi, 152
THEODORO CARİSTENO, şehri savunan Bizanslı, 224
THEODORO, kumandan, 280
THEODOROS, imparator II. Manuel'in oğlu, 152, 153, 154, 156
Theodosian surları, 217, 234
THEOLEPTUS I, patrik, 335
THOMAS, imparator II. Manuel'in oğlu, 152, 153, 155, 156, 160
THOMASO EPARCHOS, kuşatma şahitlerinden, 19
TİMUR, 14, 80
Timurlu Devleti, 81
TİMURLULAR, 99
TİMURTAŞ PAŞA, 272
Tokat, 92, 116;– Kalesi, 155
Tophane, 225, 242, 266, 267, 268;– Limanı, 266
Topkapı, 217, 219, 223, 233, 234, 243, 251, 278, 296, 304, 306, 307, 308, 314, 333, *ayr. bk.* St. Romanus;– gediği, 314, 319
Topkapı Sarayı, 24, 219
Topkapısı/Hücum Kapısı, 217, 223, 285, 297, 298, 299, 307, 314
Trabzon/lu, 143, 158, 164, 210, 211;– imparatoru, 164;– *kadırgası*, 274
Trakya, 83, 137, 147, 158, 171, 214, 227, 236
TRİOLO BOCCHARDİA, şehri savunanlardan, 222, 322
Tripolis, 201
Truva/lılar, 345
Tuna/nehri, 102, 147, 288;– havzası, 14;– *kadırgası*, 225, 241, 279
Tunca/nehri, 84, 136, 169,
TURAHAN BEY, uç beyi, 92, 149, 153, 155, 156, 162, 201, 262, 289

TURSUN BEY, tarihçi, 21, 57, 66, 67, 68, 69, 73, 74, 75, 130, 176, 178, 179, 189, 200, 229, 233, 236, 258, 266, 268, 271, 298, 311, 319, 320, 327, 333, 334, 336

UBERTİNO PUSCOLO, kuşatma şahitlerinden, 18
Uğrıkapı, 120
ULUBATLI HASAN, surlara ilk çıkan asker olduğu söylenen, 317, 336
ULUĞ BEY, Timurlu, 99
UMUR/ÖMER BEY, sancakbeylerinden, 279
Ungurus keferesi, 107
Unkapanı, 219, *ayr. bk.* Plates
URBAN/VRBAN, top döküm ustası, 195, 196, 197, 245, 291

Üsküdar, 65

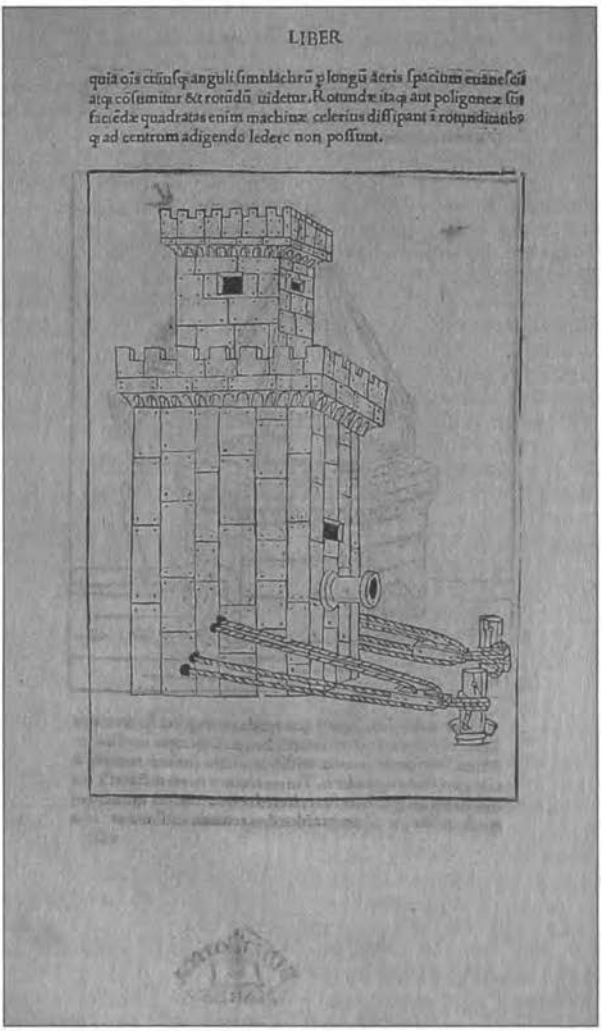
Varna, 90, 96, 109, 110, 112, 122, 155, 213;– bozgunu, 113;– gazası, 97;– Savaşı, 75, 91, 114, 118, 154, 155, 196, 198, 243;– Zaferi, 99, 109, 110, 114, 173, 176
Varsak/Farsak Türkmenleri, 116
Vefa/Meydanı, 330
Venedik/li/ler, 13, 18, 60, 65, 111, 113, 132, 157, 158, 192, 194, 202, 203, 204, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 220, 221, 223, 224, 230, 241, 242, 264, 263, 264, 265, 275, 278, 279, 289, 298, 304, 305, 313, 322, 323, 331, 342, 343;– devleti, 211;– elçisi, 346;– gemileri/kadırgası, 183, 225, 286, 323;– senatosu, 113, 133, 204, 208, 209, 214, 342;– Cenova çekişmesi, 264
VERDİ, Arap müellif, 34
VESPASİANUS, imparator, 25
Vidin, 104
Vilayet-i Rum, 116
Vize, 214

Xylinen Porta, kapı, 306
Xylokerkos, 217, 218, 224, 232, 233, 283, 316, *ayr. bk.* Belgratkapı, Regium, Tahtakapı

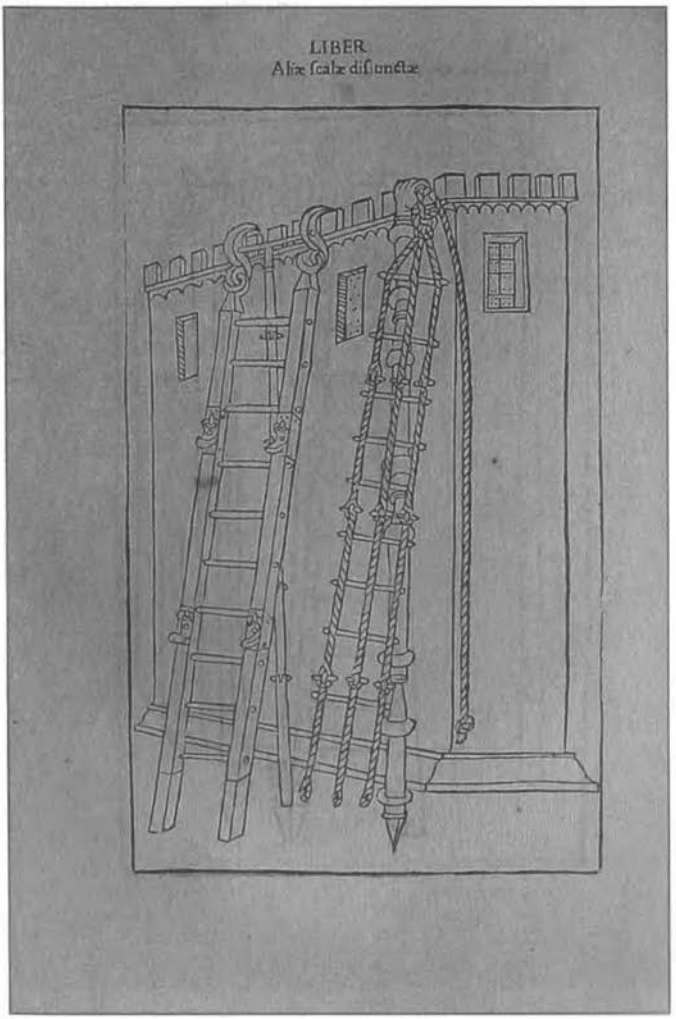
YAFES, 49
Yahudi/ler, 40, 83
YAKUT el-HAMEVİ, Arap coğrafyacı, 28, 33
Yaldızlı kapı, 218, *ayr. bk.* Porta Aurea, Yedikule, Altınkapı
Yalıköşkü/Kapısı, 224, 225
YAVUZ SULTAN SELİM, padişah, 73, 335, 336
YAZICIOĞLU MEHMED, mutasavvıf şair, 32, 37, 44
Yecuc Mecuc, 41
Yedi Tepeli Babil, 40, *ayr. bk.* İstanbul
Yedikule, 68, 74, 215, 216, 218, 219, 223, 241, 243, 256, 257, 284, 319, 320, *ayr. bk.* Porta Aurea, Yaldızlı Kapı, Altınkapı, Yeni Cami (Muradiye), Edirne'de, 103
Yeni Roma, 38, *ayr. bk.* İstanbul
Yenihisar, *bk.* Rumeli Hisarı
Yenikapı, 24, 25, 256
Yerişehir, 94, 96
Yeraltı Camii, 224
Yesrib, *bk.* Medine
YILDIRIM BEYAZİD, Osmanlı padişahı, 14, 80, 100, 151, 152, 170, 185, 191
Yıldırım Han, Edirne'de, 120
Yukarı Mezopotamya, 41
Yunan/lılar, 113, 130, 184, 303, 345
Yunanistan, 83

ZACARİA GRİONİ, kadırga sahibi, 208, 275
ZAĞANOS PAŞA, vezir, 99, 108, 112, 123, 127, 130, 138, 141, 175, 232, 233, 234, 259, 262, 289, 290, 291, 292, 304, 316
ZAİFİ, Gelibolulu–, *Gazavat-ı Sultan Murad Han*'ın müellifi, 96, 97, 122, 124, 126, 127, 155, 198
Zaparog Kazakları, 225
Zara, 214
Zeytinburnu, 257
Zindan Kapı, 219
Zindankapısı, Edirne'de, 120
ZORZİ DOLFİN, yazar, 19

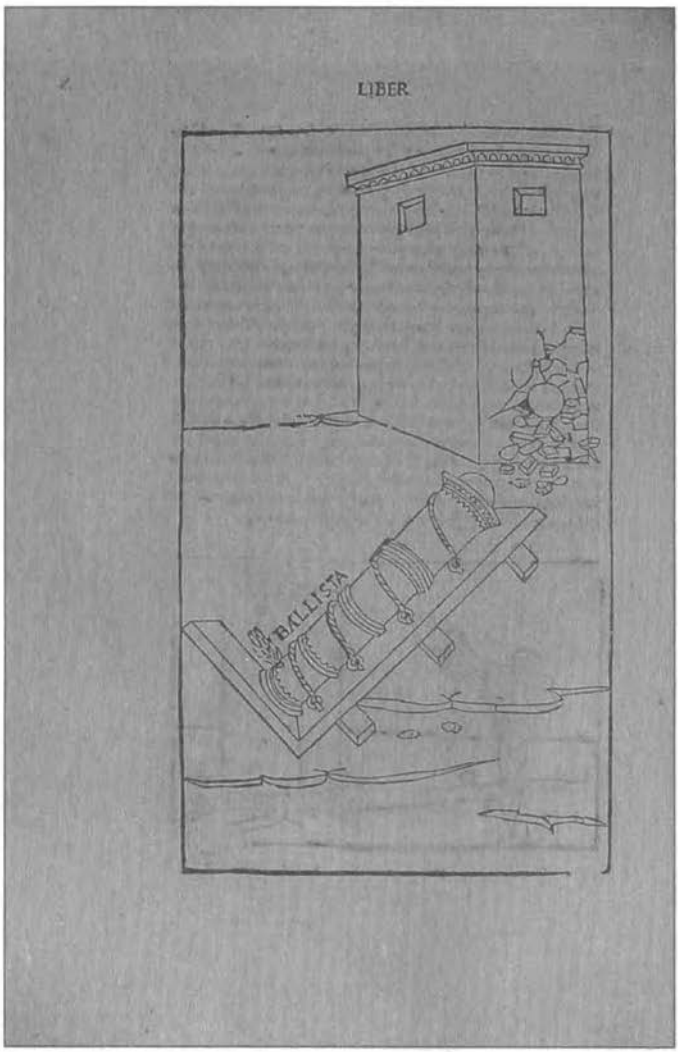
Roberto Valturio'un (1405–1475) De re militari'sinden (Verona 1472) bazı sayfalar. Eserin bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

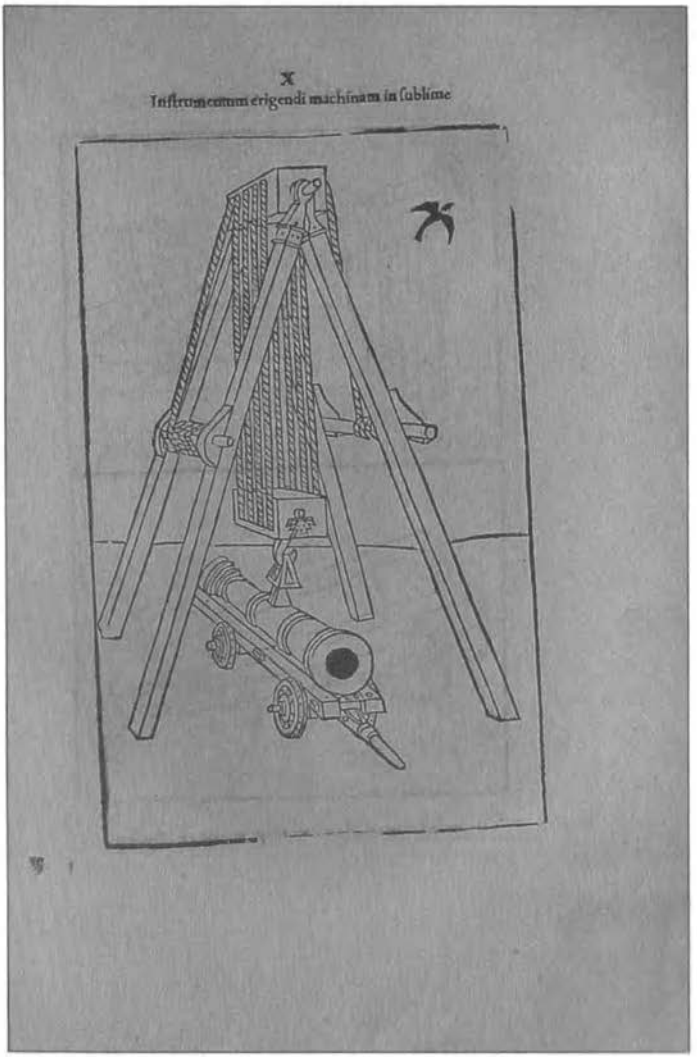
Seyyar Top Kulesi.

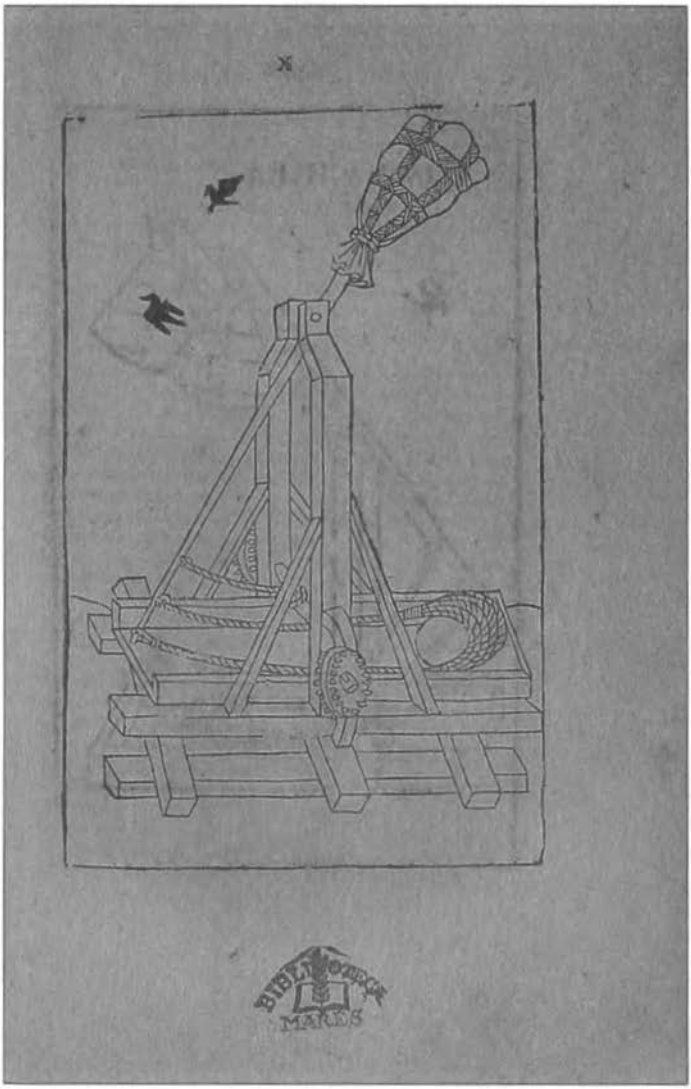
Kancalı merdiven ve tırmanma halatları.

Tahta kundağa bağlanmış küçük bir top.

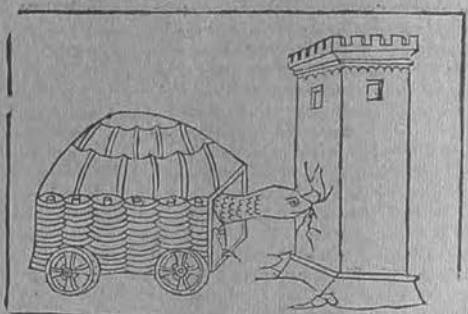

Topun yerleştirilmesine ve çevrilmesini sağlayan bir çeşit vinç.

Mancınık.

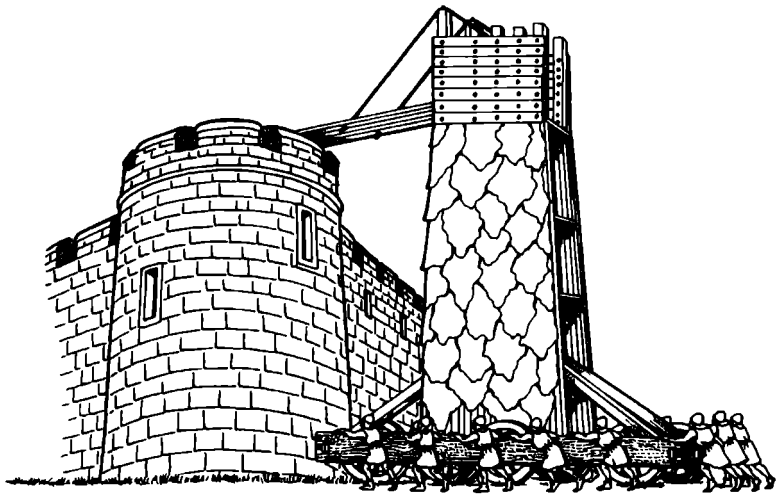
locentur crates ex tenuibus uirgis creberrime texta maximeque re
centibus percrudis corrisq; duplicibus consutis fulua alga aut palea
in aceto maceratis circūcirca tegatur machina tosa ut a plagarictī-
bus & incendiorum impetu tuta sit.

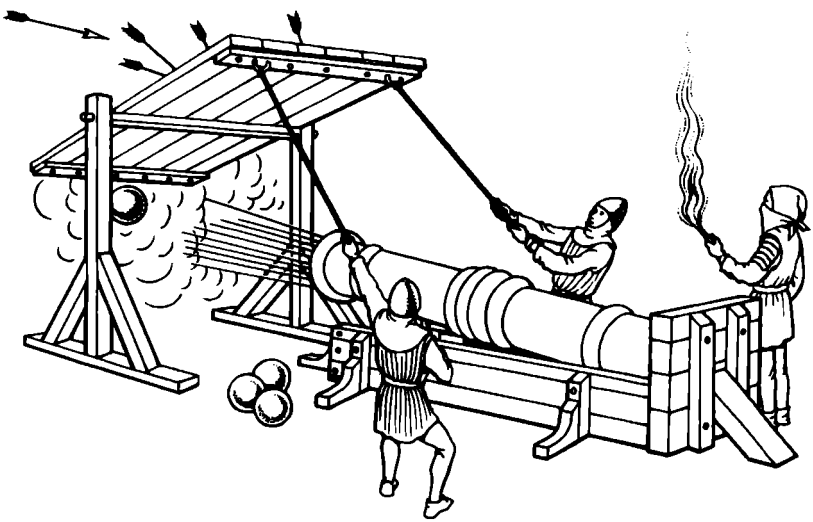
Non mihi etiam uidetur alienum de testudine quam Hector byzantius fecit quibus rationibus sit acta exponere. Frons eius erat quemadmodum anguli trigoniorum uti a muro tela cum in eos mittantur non planis sed onubus excipiant plagas: ut hic

Sur yıkmakta kullanılan aletler.

Yürüyen kulenin tepesine bağlı çekme köprü, kale burcunun üstüne indiriliyor. Bu yürüyen kuleler, kaleye hücum etmeye hazırlanan askerlerin kale surlarına tırmanmalarını sağlayacak merdivenler ihtiva ediyorlardı.

İstanbul Kuşatması'nda, çok büyük kalibreli bazı toplar kullanılmıştı. Burada bir topla beraber kullanılan ahşap "kapı" tasvir edilmektedir. Bu "kapı", topun boşaltılması, temizlenmesi ve tekrar doldurulması esnasında topçu neferlerine koruma sağlarken, topun ateşlenebilmesi için yukarı kaldırılıyordu. (*Dünya Savaş Tarihi, Ortaçağ*, Timaş.)

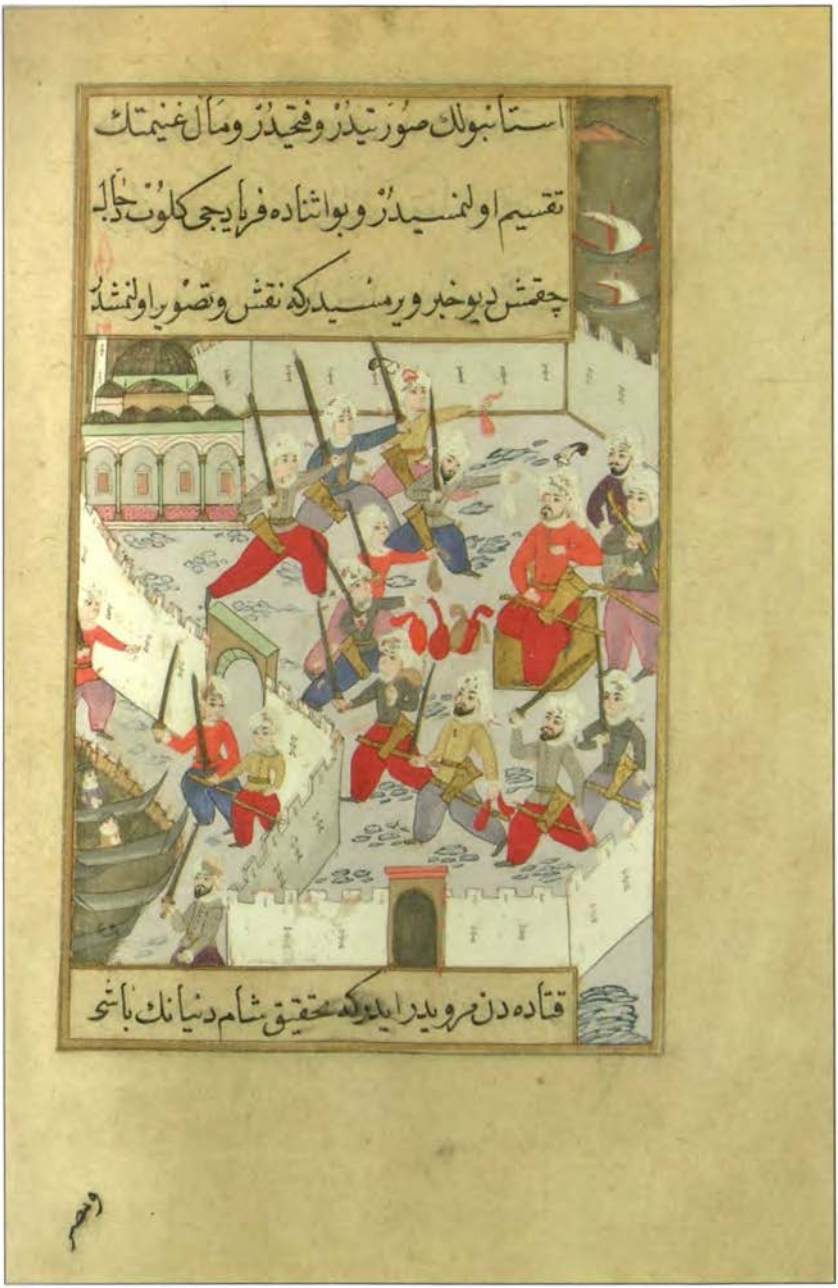
Fatih Sultan Mehmed. Bellini tarafından çizilen portresi. 1480 Kanvas
(Londra, National Gallery, 3099.)

Fatih Sultan Mehmed'in Sinan Bey veya Şiblizâde'ye atfedilen portresi, 1480'ler civarı.
(TSMK, H. 2153)

Fatih Sultan Mehmed'in Sinan Bey'e atfedilen portresi, 1480 yılı.
(TSMK, H. 2153)

İstanbul'un fethini öngören hadisi tasvir eden minyatür (Seyyid Şerif, *Miftâhu cifrü'l-cami*, TSMK, Bağdad, nr. 373.)

1455 tarihli Jean Mielot'a ait Türk ordusunun İstanbul'u kuşatmasına dair minyatür
Sol tarafta gemilerin karadan yürütüldüğü resmedilmiştir.

Bizans İmparatoru VIII. İoannes Palaiologos (Benozzo Gozzoli, XV. yy.)

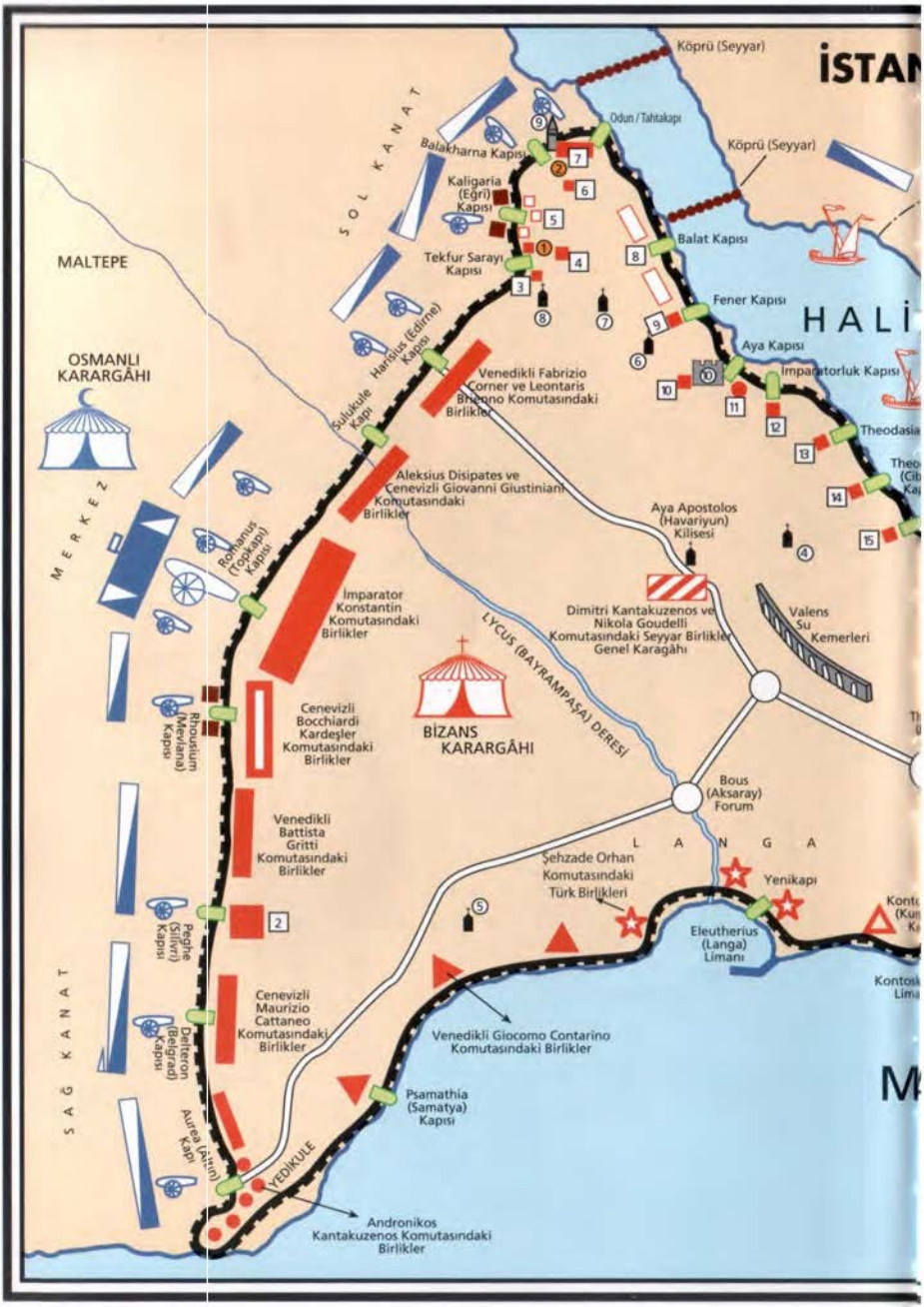

Son Bizans İmparatoru XI. Konstantin Palaiologos (Zonaras, *Bizans Tarihi*, XV. yy.)

Mare ponticu
Gretia
Pera
44
63
64
62
65
61
55
52
54
53
66
67
24
23
3
4
7

Fetih sonrasında 1490'lerde İstanbul'un görünüşü. (C.Buondelmonti, Liber insularum, Ms. G 13 Universitats -und Landesbibliothek Düsseldorf. v. 54)

Hazırlayan: Mustafa Altunbay

AÇIKLAMALAR

① San Paola Kilisesi
② Aya Yorgi Kilisesi
③ Aya İrini Kilisesi
④ Pentakrator Manastırı
⑤ Sulu Manastır
⑥ Fener (Diplophanarion)
⑦ Pammacaristos Kilisesi
⑧ Hora Kilisesi
⑨ Anemas Kulesi
⑩ Petrion Kalesi
● Tekfur Sarayı
● Balakharna Sarayı

OSMANLI ORDUSU

II. Mehmed, Çandarlı Halil ve Saruca Paşa Komutasındaki Merkez Kuvvetleri

Dayı Karaca Paşa Komutasındaki Rumeli Kuvvetleri (SOL KANAT)

İshak Paşa ve Mahmud Paşa Komutasındaki Anadolu Kuvvetleri (SAĞ KANAT)

Zağnos Paşa Komutasındaki Birlikler(Haliç Karşısındaki Bölge de)

Baltaoğlu Süleyman Paşa Komutasındaki Osmanlı Donanması

Toplar (En Büyüğü Şâhi)

Lağım Savaşlarının Etkili Olduğu Mahalle

BİZANS ORDUSU

Venedikli Alvise Diedo Komutasındaki Latin ve Bizans Donanması

1. Venedikli Catarino Contarino Komutasındaki Birlikler
2. Venedikli Nicola Mocenigo Komutasındaki Birlikler
3. Venedikli Dolfin Dolfin, Sonrasında Giovanni Loredan Komutasındaki Birlikler
4. Venedik Balyozu Giralomo Minotto ve Vicenzalı Giovanni Giorgi Komutasındaki Birlikler
5. Alman Johann Grant Komutasındaki Birlikler
6. Manuel Paleologos Komutasındaki Birlikler
7. Venedikli Zacharia Grioni ve Bizanslı Teofilos Paleologos Komutasındaki Birlikler
8. Venedikli Gabriela Trevisan ve Drivasto Komutasındaki Birlikler
9. Bizanslı Alessio Disipato Komutasındaki Birlikler
10. Bizanslı Teofilos Paleologos Komutasındaki Birlikler
11. Venedikli Ludovico ve Antonio Bembo Komutasındaki Birlikler
12. Grandük Lucas Notaras Komutasındaki Birlikler
13. Giovanni Vlaco Komutasındaki Birlikler
14. Bizanslı Metokytos Paleologos Komutasındaki Birlikler
15. Bizanslı Flandropeno Komutasındaki Birlikler

Fatih gençliğinde Molla Gürani'nin huzurunda. Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, s. 96.

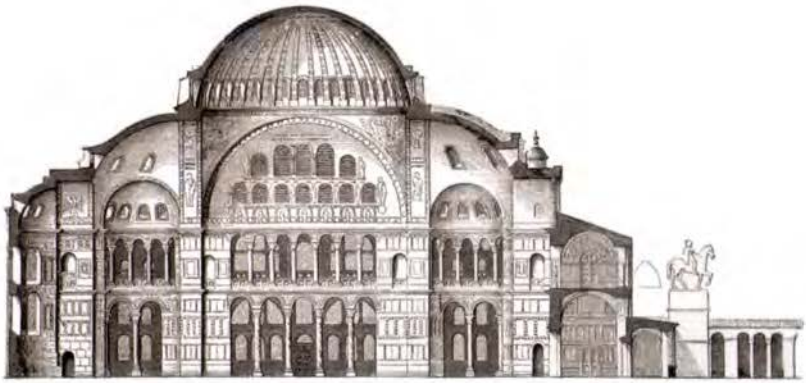
Fatih'in huzurunda Hocazâde ile Molla Zeyrek'in münazarası. Seyyid Ali ve öteki bilginler dinleme halinde. Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, s. 125.

Fatih'in 1464'te döktürdüğü bu top, Osmanlılar tarafından Boğaziçi'ne giriş çıkışları denetlemek amacıyla kullanıldı. Daha kolay taşınabilmesi için iki kısma ayrılmıştı.18 ton ağırlığında ve 5.25 m uzunluğundaydı.

İ.H. Konyalı ve Askerî Müze'de tespit ettiği ilk tüfek tipi.
(Tarih Hazinesi)

Bizans dönemindeki Ayasofya'nın kesiti (Wilhelm Lübke / Max Semrau: Grundriß der Kunstgeschichte. 14. Auflage. Paul Neff Verlag, Esslingen, 1908.)

XV. yy. son çeyreğinde Edirne'nin görünüşü (N. Miller, *Mapping the City*, New-York 2003, s. 46-47: Resmi temin eden Yunus Uğur'a müteşekkirim)

Sultan Beyazıt tarafından inşa ettirilen Anadolu Hisarı.
(Fotoğraf: Halit Ömer Camcı)

Fatih Sultan Mehmed tarafından kısa sürede inşa ettirilen Rumeli Hisarı.
(Fotoğraf: Halit Ömer Camcı)